

**CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS:
TOPICAL HIGHLIGHTS OF THEORY AND PRACTICE – 2023**

MONOGRAPH

Edited by

Dean of the Faculty of International Relations,
National Aviation University,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine

Yurii VOLOSHYN

Doctor of Pedagogy,

Professor of the Faculty of International Relations,
National Aviation University,

Nataliia VASYLYSHYNA

Warsaw 2023

RS Global

**CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS:
TOPICAL HIGHLIGHTS OF THEORY AND PRACTICE – 2023**

Monograph

Edited by

Dean of the Faculty of International Relations,
National Aviation University,
Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine
Yurii VOLOSHYN

Doctor of Pedagogy,
Professor of the Faculty
of International Relations, National Aviation University,
Nataliia VASYLYSHYNA

**RS Global
Warsaw, Poland
2023**

DOI: 10.31435/rsglobal/054

UDC: 327+0/2: 37.01/.09+042.5/.8/811.111+811.161.2 (02+082)

*Approved for Publication by the Academic Council, Faculty of International Relations,
National Aviation University, Kyiv, Ukraine
(Minutes №3 of 28 March, 2023)*

Reviewers:

Goncharenko M.F. – D.Sc. in Economics, Associate Professor, PRJC "HEI Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, Ukraine.

Sydorenko K.V. – Ph.D. in Economics, Associate Professor, Deputy Dean for Educational and Methodological Work, Faculty of International Relations, National Aviation University, Kyiv, Ukraine.

Bakhov I.S. – D.Sc. in Pedagogy, Professor, Head of the Foreign Filology and Translation Department, PRJC "HEI Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, Ukraine.

Authors: Bukina N.V.; Vasylychenko V.M.; Vaskivska O.Y.; Ivashchuk A.A.; Kevluk I.V.; Shulgina V.I.; Vasylyshyna N.M.; Honcharenko-Zakrevska N.V.; Verkhovtsova O.M.; Kutsenko O.V.; Yarova O.G.; Voytko T.V.; Melnyk Y.Y.; Slobozhenko R.A.; Melnyk P.Y.; Plyasun O.M.; Rzhavska D.O.; Skyryda T.S.; Lazorenko N.L.; Zhudro O.V.; Shestopalova I.O.; Bobarchuk O.A.; Denusenko S.M.; Zavadetskyi I.P.; Matviychuk-Yudina O.V.; Loboda S.M.; Radionov P.Y.; Radionova O.V.; Kozak P.M.; Halchenko S.M.; Veretilnyk T.I.; Hnidenko I.A.; Borotkanych N.P.; Derevyanko I.P.; Rzhavska N.F.; Yemets V.O.; Sapsay A.P.; Sedlyar Y.O.; Stadnichenko O. I.; Troyan S.S.; Kyrudon A. M.; Belska T.V.; Zaytseva I.V.; Lashkina M.H.; Slusar V.M.; Chyrystokin G.V.; Kushnir Y.V.; Les I.O.; Maksymovych R.O.; Polyvach R.O.; Vysotska M.P.; Horobets O.H.; Lyashov D. O.; Nadolenko H.O.; Pobochenko L.M.; Prokopieva A.A.; Nabok I.I.; Sokolova Z.S.; Dudnyk I.M.; Kucherenko V.S.

Contemporary International Relations: Topical Highlights of Theory and Practice – 2023: the Monograph / Edited by Yu. Voloshyn, N. Vasylyshyna. Warsaw: RS Global Sp. z O.O., 2023. 487 p.

ISBN 978-83-965085-6-0 (eBook)

The monograph "*Contemporary International Relations: Topical Highlights of Theory and Practice – 2023*" is a multidisciplinary field that encompasses eight chapters developed on the results of the university authors' researches. It provides a comprehensive analyses of the complexities of international relations, language learning, public relation, global issues and conflicts, exploring the key concepts and theories that shape global politics. Drawing from a wide range of scholarly literature and case studies this monograph provides a comprehensive analysis of the key features of international relations, shedding light on the diversity of global issues and challenges, and opportunities in the modern world. It also delves into the role of international law, norms, and institutions in shaping global governance and resolving global disputes, Russian military aggression against Ukraine, international standards of publishing and printing activities, international tourism. The monograph may serve as a valuable resource for scholars, students, policymakers, workers of the educational branch and practitioners interested in gaining a deeper understanding of international relations and the challenges of today's world.

ISBN 978-83-965085-6-0 (eBook)

© Team of Authors, 2023

© RS Global Sp. z O.O., 2023

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	7
CHAPTER #1. SOCIAL COMMUNICATIONS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION	11
Bukina N.V.	
1.1 MEDIA PSYCHOLOGY IN THE PARADIGMS OF THE UKRAINIAN EDUCATIONAL INFORMATION ONLINE SPACE.....	12
Vasylychenko V.M.	
1.2 MEDIA DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF TECHNOLOGIZATION OF COMMUNICATION PROCESSES.....	22
Vaskivska O.Y.	
1.3 THE CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL NETWORKS AS A PLATFORM FOR JOURNALISTIC ACTIVITY.....	34
Ivashchuk A.A.	
1.4 ANTI-CRISIS COMMUNICATIONS: THE ROLE IN FORMING THE REPUTATION OF THE ORGANIZATION.....	43
Kevluk I.V.	
1.5 MEDIA TEXT AS A CREOLIZED CONSTRUCT.....	52
Shulgina V.I.	
1.6 STRUCTURAL AND INFORMATIONAL PRINCIPLES OF TEXT ORGANIZATION..	64
CHAPTER #2. INTERCULTURAL FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION IN THE GLOBAL DIGITAL DIALOGUE	76
Vasylyshyna N.M., Honcharenko-Zakrevska N.V.	
2.1 PROFESSIONAL LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE INTERNATIONAL RELATIONS SPECIALISTS IN THE NEW DIMENSION WITHIN GLOBAL INTERCULTURAL INTERACTION: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS.....	77
Verkhovtsova O.M., Kutsenko O.V., Yarova O.G.	
2.2 EPONYMS IN POLITICAL DISCOURSE.....	110
Voytko T. V.	
2.3 MAIN FEATURES OF EQUIVALENCE IN A LEGAL DISCOURSE TRANSLATION...	120
Melnyk Y.Y., Slobozhenko R.A., Melnyk P.Y.	
2.4 THEMATIC VOCABULARY “RUSSIA’S WAR AGAINST UKRAINE” (BASED ON ENGLISH AND FRENCH-SPEAKING MEDIA MATERIALS).....	128
Plyasun O.M.	
2.5 PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF IDIOMATIC PHRASES ABOUT THE WAR IN UKRAINE IN ENGLISH TEXTS OF POLITICAL DISCOURSE.....	145
Rzhevska D.O.	
2.6 THE QUEST MOTIF IN HARUKI MURAKAMI THE WIND-UP BIRD CHRONICLE...	153

Skyrda T.S., Lazorenko N.L., Zhudro O.V.

2.7 CULTURAL COMPONENT OF PATRIOTIC EDUCATION DURING PRACTICAL FOREIGN LANGUAGE LESSONS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION..... 159

Shestopalova I.O.

2.8 STATE AND PROSPECTIVES OF ON-LINE LEARNING IN UNIVERSITIES OF UKRAINE: STUDENT MOTIVATION..... 167

CHAPTER #3. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES WITHIN INTERNATIONAL RELATIONS..... 178

Bobarchuk O.A., Denysenko S.M., Zavadetsky I.P.

3.1 INTERNATIONAL AND DOMESTIC EXPERIENCE OF CLOUD TECHNOLOGIES APPLICATION IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT DESIGN IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION..... 179

Matviichuk-Yudina O.V., Loboda S.M.

3.2 BASIC DEFINITIONS OF PUBLISHING AND PRINTING ACTIVITIES ACCORDING TO THE REQUIREMENTS OF INTERNATIONAL STANDARDS..... 188

Radionov P.Y., Radionova O.V., Kozak P.M.

3.3 PROBLEMS OF BOOK PUBLISHING AND BOOK DISTRIBUTION OF UKRAINE... 199

Halchenko S.M., Veretilnyk T.I., Hnidenko I.A.

3.4 THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ANALOG VST-SYNTHESIZERS APPLICATION WHEN DEVELOPING THE SOUND ACCOMPANIMENT FOR MULTIMEDIA CONTENT..... 206

CHAPTER #4. TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL RELATIONS IN CONDITIONS OF WAR AND WAYS FOR POSTWAR DEVELOPMENT..... 216

Borotkanych N.P.

4.1 SPACE SECURITY AND THE IMPACT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE ON IT..... 217

Derevyanko I.P.

4.2 GERMAN-POLISH RELATIONS: ASYMMETRICAL DIMENSION..... 226

Rzhevaska N.F., Yemets V.O.

4.3 STRATEGIC PROGNASTICATION IN THE PROVISION OF THE STATE FOREIGN POLICY..... 237

Sapsay A.P.

4.4 DIPLOMACY OF THE REPUBLIC OF CHINA (TAIWAN) CONCERNING THE INTERNATIONAL ORGANIZATIONS' ACTIVITIES..... 246

Sedlyar Y.O., Stadnichenko O. I.

4.5 POLICY OF THE US AND THE EU TO CONTAIN RUSSIAN MILITARY
AGGRESSION AGAINST UKRAINE..... 263

Troyan S.S., Kyrydon A. M.

4.6 THE CURRENT POLICY OF INFLUENTIAL INTERNATIONAL PLAYERS
REGARDING RUSSIA IN THE PLANE OF THE ACTOR-NETWORK THEORY..... 272

CHAPTER #5. MODERN ISSUES OF PUBLIC RELATIONS IN UKRAINE..... 285

Belska T.V.

5.1 THE POTENTIAL OF COOPERATION OF INTERNATIONAL CIVIL
ORGANIZATIONS AND AUTHORITIES IN ASSISTANCE TO THE AFFECTED
POPULATION OF UKRAINE..... 286

Zaytseva I.V.

5.2 ENTERTAINING CONTENT IN NEWS JOURNALISM OF UKRAINE..... 295

Lashkina M.H.

5.3 PUBLIC RELATIONS FOR GOVERNMENT POWER: PRACTICES, TRENDS,
FEATURES OF APPLICATION IN THE INFORMATION WORLD..... 313

Slusar V.M., Chrystokin G.V.

5.4 DIALOGUE WITHOUT DIALOGUE IN THE MEDIA DISCOURSE OF THE POST-
TRUTH ERA..... 325

**CHAPTER #6. GLOBAL CHALLENGES FOR THE INTERNATIONAL LAW IN
TERMS OF NATIONAL INTERESTS SECURITY IN UKRAINE..... 336**

Kushnir Y.V.

6.1 SOVEREIGNTY ACQUISITION AND TERRITORIAL DISPUTES: REVISITING THE
EAST GREENLAND CASE AND ITS IMPLICATIONS ON INTERNATIONAL LAW..... 337

Les I.O.

6.2 INTERNATIONAL SYSTEM FOR ENSURING THE RIGHT OF PRISONERS TO
HEALTH..... 348

Maksymovych R.O., Polyvach R.O.

6.3 TYPES OF ECONOMIC SANCTIONS AND THEIR EFFECTIVENESS IN THE
SYSTEM OF MODERN INTERNATIONAL LEGAL CHALLENGES..... 359

**CHAPTER #7. INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS IN CONDITIONS OF
GLOBAL TRANSFORMATIONS..... 372**

Vysotska M.P.

7.1 FORMATION OF MECHANISMS FOR STIMULATING THE DEVELOPMENT OF
THE AVIATION COMPLEX OF UKRAINE IN CONDITIONS OF GLOBAL
COMPETITION..... 373

Horobets O.H.

7.2 THE INFLUENCE OF AI ON GLOBAL BUSINESS..... 395

Lyashov D.O.

7.3 INTERNATIONAL LABOUR MIGRATION OF UKRAINIANS TO THE EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF WAR..... 404

Nadolenko H.O.

7.4 ECONOMIC DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF GLOBAL ECONOMIC IMBALANCE..... 417

Pobochenko L.M., Prokopieva A.A., Nabok I.I.

7.5 THE IMPACT OF REMITTANCES LABOR MIGRANTS ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE..... 427

Sokolova Z. S.

7.6 THE IMPORTANCE OF HUMAN CAPITAL FOR EFFECTIVE REFLECTION ON THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE EXAMPLE OF AFRICAN COUNTRIES..... 440

CHAPTER #8. INTERNATIONAL TOURISM AS A GLOBALIZATION FACTOR..... 453

Dudnyk I.M., Kucherenko V.S.

8.1 FEATURES OF RECREATION AND TOURIST USE OF WATER RESOURCES..... 454

Kucherenko V.S.

8.2 ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DEFINING RECREATION AND TOURISM ACTIVITIES..... 467

INTRODUCTION

The presented ongoing monograph is the scientific works of experienced and emerging scientists of the Faculty of International Relations of National Aviation university, which is demonstrating a detailed and comprehensive study titled as “CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS: TOPICAL HIGHLIGHTS OF THEORY AND PRACTICE – 2023”.

The collective work considers the current directions of transformation of social relations in the conditions of civilizational changes through the prism of sociological, philosophical, psychological, philology, history, tourism, recreation, economy, management and legal aspects.

The monograph consists of eight chapters which explore international relations as a dynamic and constantly evolving field of study, shaped by ongoing geopolitical changes, economic interdependence, technological advancements, and cultural exchange. As nations become increasingly interconnected and interdependent, understanding the complex interactions that occur between states, non-state actors, and international organizations has become more important than ever.

In this monograph on international relations, the authors aim to study a range of issues and challenges facing the global community, from security and conflict to education and development, and to highlight the insights and perspectives of leading scholars and experts in the field.

The *main goal* is to provide a comprehensive and interdisciplinary approach to the study of international relations, and to contribute to a better understanding of the complex political, economic, and social forces shaping our world today.

Chapter #1 is dedicated to social communications in conditions of globalization. The authors Bukina N.V., Vaskivska O.Y. and Shulgina V.I. refer to the ways in which people communicate and interact with one another across borders and cultures. As globalization has accelerated in recent decades, social communication has become more important than ever in shaping our perceptions of the world, building relationship, and promoting cultural exchange. Vasylichenko V.M. refers to strategic use of media and communication channels by governments, international organizations, to shape public opinion, build relationships, and achieve diplomatic objectives in the international arena. The author studies the role of traditional media (such as newspapers, radio, and television), social media, and digital communication tools, which serve to engage with foreign audiences and advance diplomatic.

Ivashchuk A.A. explores the role of anti-crisis communications in shaping the reputation of an organization during times of crisis. Reputation is a valuable intangible asset that can take years to build but can be easily damaged or destroyed during a crisis. Effective communication during a crisis can help an organization protect its reputation, maintain stakeholder trust, and mitigate potential negative impacts. Media text as a creolized construct in I.V.Kevluk’s opinion refers to the

idea that media content, including news articles, advertisements, social media posts, and other forms of communication, can be influenced and shaped by a fusion of different cultural, linguistic, and communicative elements.

Chapter #2 researches intercultural foreign language communication in the global digital dialogue revealing the role of language learning in today's world in different aspects.

Vasylyshyna N.M. and Honcharenko-Zakrevska N.V. claim that effective intercultural foreign language communication requires a deep understanding of cultural norms and linguistic conventions, as well as an ability to navigate the unique challenges. Shestopalova I.O. notes that social media platform, messaging apps, and other digital tools have made it easier than ever for people to connect with others around the world, share their ideas and participate in global conversation.

Verkhovtsova O.M., Kutsenko O.V., Yarova O.G., Melnyk Y.Y., Slobozhenko R.A., Melnyk P.Y. research thematic vocabularies from different angles, while Voytko T. V. and Plyasun O.M. concentrate their attention on the main features of translating legal texts and idiomatic phrases about the war in Ukraine in English texts of political discourse respectively.

An interesting study of the quest motif in “The wind-up bird” by Murakami is performed by Rzhavska D.O. Skyrda T.S., Lazorenko N.L., Zhudro O.V. stress on the cultural component of patriotic education as an important aspect of language education during practical foreign language lessons.

Chapter #3 embraces studies on information and communication technologies within international relations. Bobarchuk O.A., Denusenko S.M., Galchenko S.M., Zavadetskyi I.P. examine cloud technologies in education which provide a flexible and accessible learning experience for students and teachers.

Matviychuk-Yudina O.V., and Loboda S.M. write about significant changes that publishing and printing have undergone in recent years due to advancements in technology. Radionov P.Y., Radionova O.V., Kozak P.M. have found that in terms of book publishing, there has been an increase in the number of Ukrainian-language books being published, which is a positive development for the preservation of the Ukrainian language and culture. Halchenko S.M., Veretilnyk T.I., Hnidenko I.A. dedicated their research to Analog VST-synthesizers, which are virtual software instruments that emulate the sound and functionality of analog synthesizers.

Chapter #4 discusses transformation of international relations in conditions of war and ways for postwar development. Borotkanych N.P. researches space security as an important component of the country's overall national security. The use of space technology can be useful for economic and social development, but it can also be used for military aggression and espionage. Other authors who contributed to this chapter study multifaceted international relations: Derevyanko I.P. sees into German-Polish relations, marked by tensions and conflicts; Rzhavska N.F., Yemets V.O. raise the important issues of the state foreign policy. Sapsay A.P. considers the unique political status of Taiwan that faces a number of obstacles in

its efforts to participate in the activities of international organizations; Sedlyar Y.O., Stadnichenko O. I. analyze the policy of the US and the EU to contain Russian military aggression against Ukraine; Troyan S.S., Kyrydon A. M. investigate the transformation of international relations in conditions of war and the ways for postwar development are critical issues that have significant implications for the future of our global community.

Chapter #5 researches modern issues of public relations in Ukraine which come a long way since the country gained independence. Belska T.V., Zaytseva I.V., Lashkina M.H., Slusar V.M., and Chrystokin G.V. recognize PR as an essential tool for building and maintaining relationships between organizations and their stakeholders, including customers, employees, investors, and the general public. The rise of digital and social media has transformed the way in which information is shared and consumed, requiring organizations to be more agile and innovative in their communication strategies.

Chapter #6 makes a survey of global challenges for the international law in terms of national security in Ukraine being represented by analyses of the international system for ensuring the right of prisoners to health as a fundamental human right recognized by international law made by Les I.O. Maksymovych R.O. along with Polyvach R.O. consider various types of economic sanctions that can be implemented, and their efficacy can vary depending on different factors. To add, in this chapter Kushnir Y.V. discusses in his paper sovereignty acquisition and territorial disputes, revisiting the East Greenland case and its implications on international law.

Chapter #7 offers Nadolenko H.O. studies of economic diplomacy in the context of global economic imbalance Vysotska M.P. presents the results of her studies of formation of mechanisms for stimulating the development of the aviation complex of Ukraine in conditions of global competition. Meanwhile, Horobets O.H. extensively talks about the influence of AI on global business. At the same time Lyashov D.O. mentions the global economic problems related to international labour migration of Ukrainians to the EU countries in the context of war that adds special actuality to this monograph. Pobochenko L.M., Prokopieva A.A., Nabok I.I. discuss a significant impact that may be done by money, sent by migrants who are working abroad to their home countries, on the economic development of both the receiving country (where migrants work) and the home country (where migrants send remittances). Sokolova Z. S. research the issue of human capital, which refers to the knowledge, skills, education, and health of a country's workforce, plays a crucial role in effectively reflecting on the impact of globalization on African countries

In *Chapter #8* titled as “International Tourism as a Global Factor” Dudnyk I.M., Kucherenko V.S. present their views on different water-based activities that can provide opportunities for physical exercise, social interaction, and enjoyment of the natural environment. Kucherenko V.S. makes a deep analysis of scientific approaches to defining recreation and tourism activities.

This monograph has provided a comprehensive and interdisciplinary exploration of the complex forces shaping our global community. Through the contribution of scholars and experts in the field, we have gained a deeper understanding of the key issues and challenges facing the world today. As we move forward in the 21st century, the insights and perspectives shared in this monograph will be invaluable in shaping our understanding of the world and guiding us towards a more peaceful, prosperous, and sustainable future. By continuing to engage in open and constructive dialogue, we can build a more inclusive and equitable global community. One of the key themes that has emerged throughout this monograph is the growing interdependence of nations and the need for effective cooperation and communication between actors at all levels of society.

The monograph is addressed to the teaching staff and researchers, graduate students, teachers and students of higher educational institutions, as well as to those who are interested in the problems of international relations in the modern world.

CHAPTER #1

**SOCIAL COMMUNICATIONS
IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION**

1.1 МЕДІАПСИХОЛОГІЯ В ПАРАДИГМАХ УКРАЇНСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ОНЛАЙН-ПРОСТОРУ

Букіна Наталія Валеріївна, канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-6562>
E-mail: bukinanatalia@nau.edu.ua

***Анотація.** Мета статті з'ясувати місце медіапсихології в системі загальних знань про медіа і психологію, визначити її роль у вітчизняному освітньому віртуальному медіапросторі. Предмет дослідження вектори медіапсихології, освітні онлайн-ресурси, котрі продукують дотичний до теми контент. Для наукового обґрунтування специфіки репрезентації медіапсихології як галузі знань та в українському інформаційному освітньому онлайн-просторі були використані аналітичний, компаративний методи, метод синтезу. У висновках сформульовані основні тези дослідження. Вказано, що увага в статті акцентована на аспектах конвергентності медіапсихології як науки; розглянуто напрямки, в яких функціонує ця галузь знань, а також особистість під кутом медіапсихології в контексті певної епохи, філософії та культури. Велике значення в науковій розвідці надається питанням співвідношення медіапсихології та медіаосвіти в українських сучасних реаліях, особливо, в ситуації війни Росії проти України. Проаналізовано контент на ключових освітніх інтернет-ресурсах, які поєднують в собі професійні психологічні та медійні складники, зокрема, онлайн-платформа Лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, веб-сайт Українського інституту медіа та комунікації, часопис «Медіакритика». З'ясовано, що означені інформаційні ресурси надають неабияку вагу питанням підвищення медіакомпетентності українців, пояснюючи, як працює ворожа російська пропаганда, розкриваючи психологічні механізми дії маніпуляцій та медіавпливів. На даних сайтах представлена численна кількість публікацій, спрямованих допомогти українцям розвивати критичне мислення, орієнтуватися в шаленому потоці інформації, яку продукують ЗМК, якісно її споживати, підтримуючи власне психологічне здоров'я тощо. Багато матеріалів присвячено психологічній допомозі українцям в умовах війни в кореляції з медіа.*

***Ключові слова:** медіапсихологія, інформаційний простір, медіа, освіта, Інтернет, медіапростір, особистість, епоха, новітні технології, російсько-українська війна.*

Вступ

Новітні реалії, які сформувалися в світі в ситуації реальних та віртуальних війн, швидкого розвитку інтернет-технологій, агресивного впливу ЗМК на особистість тощо, обумовлюють необхідність вивчення психологічних аспектів, здатних допомогти людині адаптуватися в несприятливому для неї середовищі, та роблять актуальною дану проблематику.

Медіапсихологія орієнтована на адекватну оцінку споживачами медіапродукції, на оволодіння ними механізмами психологічного захисту від деструктивних факторів медіапростору, сприяє підвищенню якості людського життя, збільшенню продуктивності праці та навчання.

Медіапсихологія спроможна допомогти українцям відчувати власну національну ідентичність, єдність із національною спільнотою, усвідомити соціальну роль та громадську позицію. Важко переоцінити її значення в справі розбудови української державності та підтримки незалежності в умовах російсько-української війни.

Тому важливо, щоб всі верстви українського населення і, головне, медійні особи, журналісти, освітяни розуміли засадничі принципи даної науки.

Як зазначає Т. Коломієць, формування національної ідентичності (свідомості), - це тривалий, суперечливий, спорадичний процес, детермінований як чинниками соціоісторичного буття, так і зміною самоідентифікації еліти, роль якої у націєтворчому процесі не варто применшувати. Адже, говорячи про континуїтивність націєтворчого процесу, слід говорити перш за все про тяглість корпоративної самосвідомості еліти, яка трансформується у відповідності з процесом конструювання суспільних понять та ідентифікаційних критеріїв [3].

Співвітчизники мають знати, яку роль виконують медіа як важелі впливу на маси, володіти навичками критичного мислення, розумітися на останніх трансформаціях у галузях психології та журналістики тощо, а освітній український медіапростір надавати потрібну інформацію та сприяти нівелюванню антиукраїнської пропаганди і ворожим маніпуляціям.

Мета та завдання статті: базуючись на світовому науковому матеріалі дослідити засадничі вектори медіапсихології. Для виявлення її сучасних тенденцій в українському освітньому медіапросторі, здійснити аналіз відповідних інформаційних ресурсів.

Результати наукового дослідження

Методи та методологія. Постають в категоріях аналітики, компаративістики, синтезу отриманих даних.

Медіапсихологічний дискурс в системі наукових знань. Медіапсихологія – конвергентна наука, що поєднує в собі аспекти, дотичні до медіа та психології.

В словнику АПА (Американської Психологічної Асоціації) вона зазначена як галузь психології, яка вивчає вплив телебачення, кіно, радіо, Інтернету, соціальних медіа, реклами, мобільного зв'язку та різних інших медіа на думки, сприйняття, емоції, переконання, поведінку та стосунки людей [15].

Індійська науковець С. Гош зазначає, що медіапсихологія вивчає психологію причин та наслідків використання медіа людьми. В її межах є прагнення зрозуміти й пояснити їх роль, використання, процеси та ефекти опосередкованого спілкування [12, р. 584].

На думку вітчизняної вченої Л. Найдзюнової, медіапсихологія – це галузь рефлексії, метапізнання, яке надбудовується над тим пошуком, який триває в практиці виробництва медіаформатів, медіаефектів, медіавпливів [7].

Предметом медіапсихології вона вважає індивідуальні та надіндивідуальні (групові, колективні, масові) психічні явища, котрі зумовлюються взаємодією суб'єктів у середовищі медіа і виявляються в особливостях індивідуальної, групової, міжгрупової та парасоціальної інформаційної поведінки [8].

Методи медіапсихології знаходяться в площині психології, але корелюються з методологією журналістики. Варто сказати, що в медіапсихології однаково важливе місце займають процеси медіаспоживання і медіавиробництва. Не менш вартісні загальна і спеціалізована психологія (психологія мас, психологія творчості, соціальна психологія, педагогічна психологія, політична психологія тощо).

В медіапсихологічний дискурс включені питання, пов'язані з різноманітними психологічними теоріями та напрямками (психоаналіз З.Фрейда та К.Г. Юнга та ін., транзактний аналіз Е. Берна, когнітивна психологія Л. Фестінгера, Дж. Келлі, Р. Солсо та ін., біхевіоризм Дж. Уотсона, П. Лазарфельда, Г. Олпорта, теорії масових комунікацій (Дж. Гербнер, Е. Кац, Х. Кепплінгер, Ч. Кулі, Г. Лассвелл, Е. Ноель-Нойман та ін.) тощо.

Медіапсихологічна тематика складалася історично. Тільки-но медіа набувають масовості, виникає потужне соціальне замовлення громадськості до науки, і тому медіа стають предметом психологічного дослідження. Коло питань постійно розширюється: кіно, радіо, телебачення, інтернет визначають епохи медіапсихологічних досліджень [1, р.10].

Якщо, наприклад, зайти на сайт спеціалізованого наукового видання *Journal of Media Psychology (JMP)*, можна побачити широку тематичну палітру наукових публікацій за 2022-2023 р.р. Так, наприклад, Й. Брейер, Т. Дієнлін досліджують проблеми конфіденційності (приватності) в умовах діджиталізації нашого світу.

Впливом зворотного зв'язку в онлайн-дискусіях коментарів авторів та користувачів цікавиться Т.К. Нааб.

Д. С. Вірз, Д. Кастро, Х. А. Кордейро, А. Орт та ін. вивчають явище бінджвочінгу (запійного перегляду) в контексті розважальної журналістики,

як саме перегляд кількох епізодів телешоу за один прийом діє на людей порівняно з переглядом окремих епізодів.

Вплив страху, пов'язаного з пандемією на соціальні зв'язки через використання соціальних медіа з'ясовують Б. Ву-Оуянг, Я. Ху.

М. Андерсен, М. Клезен, К. Скрівнер та ін. досліджують, чому люди шукають види дозвілля, що викликають страх, зокрема, фільми жахів і атракціони з привидами, і чи приносить їм користь цей досвід [14].

На онлайн-платформі журналу Media Psychology видавництва Taylor & Francis теж можна ознайомитись із професійними статтями різного гатунку.

Вчений Т. Гассан вивчає, якою мірою генетичні та екологічні фактори впливають на час, проведений за відеоіграми на персональних комп'ютерах тощо.

Ч. Валлі та А. Наї досліджують проблеми когнітивного вдосконалення та стратегії опору політичним переконанням.

Ч. Чанг аналізує психологічні процеси, пов'язані зі станом натхнення та медіаконтентом. Беручи до уваги наступні категорії: виклик, трансцендентність і мотивацію, автор визначає, які види медіаконтенту можуть стимулювати до натхнення [16] тощо.

Як було сказано вище, важливе значення в медіапсихології надається проблематиці взаємозв'язків особистості та епохи, до якої вона належить.

Людина – істота соціальна, водночас, вона – особистість, а також біологічний організм із певними фізичними функціями і психологічними якостями.

В словнику української мови особистість – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. і.н.; індивідуальність, особа [10].

Особистість завжди існує в амбівалентних проявах іманентного та зовнішнього – соціального. Також вона функціонує під впливом індивідуального несвідомого, і включена у колективне несвідоме, в світ архетипів, закарбованих у людській міфологічній свідомості, відтворених у символах.

Кожна епоха несе свої характерні риси, що позначено на всіх сферах буття: наукових і суспільних, відображено в появі певних мистецьких стилів і течій. Для кожної віхи в історії притаманне специфічне світовідчуття. Так само в світі існують глобальні психологічні явища і тенденції, які перманентно повторюються, загострюються в часи суспільних криз тощо.

Зокрема, для доби Романтизму (Й. Гете, Т. Шевченко, Ф. Шиллер та ін.), яка прийшла на зміну епосі Просвітництва, що стверджувала культ розуму, відмітаючи почуття, характерні індивідуалізм, історизм, відродження національної свідомості, меланхолічні настрої, тяжіння до фольклору, ірраціонального та надприродного. Цей період відзначився таким поняттям як «світова скорбота» та вишлекав «байронічного героя» (Д. Г. Байрон,

Л. Боровиковський та ін.) – самотнього бунтівника, котрий протистоїть негараздам світу.

Наприкінці XIX-поч. XX ст. декадентство (Ш. Бодлер, О. Вайлд, П. Верлен, Ж. Гюїсманс, М. Метерлінк та ін.) акумулювало настрої занепаду, песимізму, розчарованість у цінностях суспільства. Тоді ж з'явилося поняття *fin de siècle* («кінець століття»), що відображувало аналогічні настрої. Воно також цілком дотичне до постмодернізму на зламі XX ст.-XXI ст.. Даному часу теж притаманний песимізм та розчарованість цінностями суспільства, криза духовності, відчуження від світу. Світ у цей період ввижається людству ілюзорним, фрагментарним, надмірно споживацьким, симулятивним. Велике значення у ньому надається тексту, кодам, знакам, символам. Водночас і з людиною відбуваються певні трансформації. Вона відчуває себе розпорошеною, асоціює з «річчю», «товаром» тощо.

Ще одна фаза, виділена науковцями, яка свідчить про трансформацію особистості після модернізму та постмодернізму, – метамодернізм. Метамодернізм – філософія і погляд на життя, що відповідає цифровій, постіндустріальній, глобалізованій епосі [13].

На думку політичного філософа, історика, соціолога Х. Фрайнахта, – метамодерний світогляд поєднує сучасну віру в прогрес із постмодерністською критикою. Він репрезентує реальність, у якій люди перебувають на довгому, складному шляху розвитку до більшої складності та екзистенційної глибини [13].

Людство завжди цікавило майбутнє. Творча інтелігенція особливо гостро на несвідомому рівні передчувала потенційні версії майбутнього розвитку цивілізації (слово «робот», яке увійшло у вжиток завдяки К. Чапеку, творчість Жюль Верна та ін.), антиутопії «Який чудесний світ новий!» О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла, М. Етвуд «Оповідь служниці», віддзеркалюючи тривоги і страхи людства щодо тоталітарного контролю Урядів над масами та деперсоніфікації особистості тощо. Для українців це надзвичайно важливо, адже нагадує імперські претензії Росії щодо нашої країни.

У часи віртуалізації світу, стрімкого розвитку новітніх технологій, у тому числі штучного інтелекту, питання футурології бентежать сучасну людину, викликаючи додаткову цікавість до медіапсихології, в полі зору якої знаходиться людина майбутнього, її гіпотетичний психологічний розвиток і роль у медіапросторі.

Отже, медіапсихологічний дискурс бачить особистість вписаною в світову філософію, культуру, медіакультуру тощо.

Як вказують українські науковці Л. Опейда та А. Опейда, етимологія слова «майбуття» відсилає до його складників «мати» та «бути», які вказують на продовження буття, його тривалість і водночас тривкість, перервність, що відбувається в момент граничного вибору буття, а отже, вибору можливостей,

які забезпечать та забезпечать наше подальше існування (екзистенцію), тобто перетворять можливості в дійсність і т. ін. Такі зміни-перетворення, у людському вимірі – трансцендування, – постійні й безкінечні [9].

Тож, не дивлячись ні на що, майбутнє надає нам вибір та різні перспективи і можливості.

За визначенням С. Максименка, особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ [5, р.9].

Це свідчить про те, що подальший поступ людства багато в чому залежить від рівня самоусвідомлення людини, її бажання розвиватися.

Зокрема, той самий метамодернізм засвідчує тяжіння людства до саморозвитку та позитивних змін, адже зорієнтований на симбіоз та синергію кращого в людині і в суспільстві, на адаптацію політики до все більше складного світу, на визначення ролі людини в екосистемах природи тощо [13].

Зрозуміло, що саморозвиток неможливий без освіти, отримання певних знань.

В нашому випадку йдеться про знання і компетенції в галузі медіапсихології, які можна отримати в інформаційному віртуальному просторі.

Медіапсихологія та освітній онлайн-контент. Медіаекспертка П. Ратледж підсумовує значення медіапсихології в контексті освітньої та професійної журналістської рефлексії:

- допомагає людям пристосуватися до швидких технологічних змін і передбачати їх;
- забезпечує професійну та соціальну відповідальність авторів і журналістів, дотримання ними професійних стандартів при проведенні досліджень та розповсюдженні інформації;
- оцінює, перекладає дослідження та корисну інформацію зрозумілою мовою;
- сприяє здоровому використанню медіа через медіаграмотність та критичне мислення;
- сприяє розумінню індивідуальних та культурних відмінностей, контексту навколишнього середовища та особистих і соціальних цілей при аналізі;
- застосовує психологічну теорію до дизайну та виробництва медіа для підтримки позитивних результатів;
- підвищує обізнаність щодо етичних і моральних припущень та наслідків розробки технологій, використання даних і розповсюдження інформації;
- замінює страх розумом і доказами [17].

Вагоме значення в розповсюдженні даної освітньої інформації займає онлайн-платформа Лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Лабораторія була створена 2006 р. як перший в Україні науковий підрозділ, що має за мету відстеження рівня медіакультури шкільної молоді та дорослого населення, осмислення методологічних і методичних підходів до розгортання медіаосвіти в системі загальноосвітньої школи [4].

Основною науковою темою Установи в 2020-2022 р.р. стали «Інноваційні психологічні засоби розвитку медіаосвіти в Україні» [4].

Серед її вагомих творчих здобутків, зокрема, Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (2010), на яку орієнтуються заклади освіти та поважні журналістські організації та видання.

Лабораторія веде наукову діяльність, присвячену медіапсихології та медіаосвіті, регулярно проводить наукові конференції, вебінари, присвячені новітнім трендам в означених галузях, проводить опитування з метою психологічних досліджень тощо. На сайті є бібліотека з численними онлайн-книгами та публікаціями на професійну тематику.

Після розв'язання Росією війни проти України значна частина діяльності Лабораторії присвячена подоланню фахівцями медіапсихології та медіаосвіти викликів воєнного часу, психологічній підтримці українців в умовах війни тощо.

Велика роль в галузях медіапсихології та медіаосвіти відіграють журналістські організації та видання. Також, як слушно відзначає М. Бутиріна, специфічною рисою медіапсихологічних досліджень в Україні є їх інтеграція із медіакритичним напрямом, чим обумовлюється відповідна дотичність і взаємозалежність тематики і проблематики [2, 88 р.].

Одна з відомих журналістських інституцій – УІМК (UMCI) – незалежний аналітичний центр, який проводить медіадослідження, аналізує медіапроцеси та їх вплив на політику й суспільство, надає компетентні рекомендації та пропонує ефективні рішення у сфері медіа та комунікації, є майданчиком для експертних дискусій та центром, який поширює знання про медіа для широкої громадськості [11]. Організація допомагає людям, державі, ЗМІ, неурядовим організаціям приймати обґрунтовані, зважені рішення на основі інформації та знань [11].

На сайті УІМК є чимало корисної інформації з вищезазначеної проблематики. Заклад регулярно проводить онлайн-семінари, круглі столи з актуальної тематики (про боротьбу з дезінформацією, про роботу з людьми з посттравматичними проблемами; про медіаграмотність у воєнні часи тощо). На сайті публікуються медіадослідження: «Віртуальні середовища та сторітелінг: що впливає на настрої читачів та ефективність комунікації» Д. Шерстюк, «Як емоційна праця впливає на професійне вигорання журналістів» О. Ожогіної, «Чого медійникам чекати від генеративного

штучного інтелекту: спільне міні-дослідження професора журналістики та ChatGPT» В. Теравської тощо.

Ресурс містить цікаві подкасти та слухні поради з тематики медіа. Ще один топовий сайт – часопис «Медіакритика», створений у 2003 р. за підтримки Інституту медіаекології (екології масової інформації) Львівського національного університету імені Івана Франка та Західноукраїнським центром “Нова журналістика” [6].

Матеріали видання (науково-популярні) присвячені проблемним питанням масової комунікації та мас-медій.

На думку С. Гош, медіапсихологія – це інтерфейс між медіа та людською реакцією. Наслідки іноді включають складні та унікальні правові та етичні виклики [12].

З огляду на це, дуже актуальними для журналістів і споживачів медіа є різні публікації з питань журналістської відповідальності та етики; з тематики медіанасильства, мови ворожнечі, дискримінації та стереотипізації.

Значна частина контенту опікується новими технологіями, медіабезпекою. Найвні тексти на тему медіапсихологічної допомоги в умовах війни. Матеріали також включають тематику фактчекінгу, орієнтовані на розвінчання російської пропаганди та на виявлення маніпулятивних технологій тощо.

Висновки

Таким чином, медіапсихологія є міждисциплінарною наукою, яка займає ґрунтовне місце в системі наукових знань. Вона допомагає люду орієнтуватися в медіапросторі, розумітися на сучасних психологічних та медіатенденціях, якісно споживати інформацію. Виявлено, що наразі медіапсихологія представлена у великому розмаїтті тем і наукових дискурсів. Важливе значення тут відведено особистості в контексті конкретної епохи.

Україна переживає особливу ситуацію, пов'язану з російсько-українською війною, тому для нашої держави, для представників медіа, освітян та інших категорій споживачів ЗМК значення медіапсихології важко переоцінити. Зокрема, для усвідомлення національної ідентичності, для захисту від ворожої пропаганди та маніпуляцій тощо.

Встановлено, що велика роль у впровадженні знань із медіапсихології відведена освітнім онлайн-ресурсам, серед них сайти установ Лабораторія психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Українського інституту медіа та комунікації (УІМК), журналу «Медіакритика». Проаналізовано вміст даних ресурсів з означених питань.

Результати дослідження сприятимуть глибшому розумінню ролі медіапсихології та її сучасних тенденцій українцями, більш якісній регуляції питань медіаосвіти для вітчизняного контингенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Baryshpolets` O., Voznesens`ka O., Holubieva O., Myronenko G., Naydonova L., Obuhova N., Cherepovska N. (2014). Mediapsychologiya: na pereytni informatsiyного ta osvity`ogo prostoriv. [Media psychology: at the intersection of informational and educational spaces: monograph]. Kyiv.: Milenium. P.348
2. Butyrina M. (2012). Mediapsychologiya: do pytannya formuvannya navchalnoyi dyscypliny. [Media psychology: the problem of academic discipline formation]. Scientific notes of the V.I. Vernadsky Taurida National University. Series «Filology. Social communications», v.25 (64), no 4., part 1. P. 85-90
3. Kolomiets` T. (2009). Formuvannya natsionalnoyi identychnosti yak chynnyka konsolidatsii suchasного ukrayins`kogo suspil`stva. [Forming of national identity as factor of consolidation of modern Ukrainian society]. Bulletin of Kyiv Polytechnic University. Politology. Sociology. Law, no 4, Kyiv. Kyiv Polytechnic University. P. 99–103
4. Laboratoriya psihologiyi masovoyi komunikatsii ta mediaosvity. [Laboratory of mass communication and media education]. Retrieved from: <http://mediaosvita.org.ua/pro-nas/> (accessed 30 March 2023)
5. Maksimenko S. (2015). Modusy rozumynnya osobystosti v psihologiyi : buttyeve I duhovne, tsilisnist` i samoruh. [Modes of understanding of personality in psychology: material and spiritual, integrity and selfmotion]. Osobystist` u rozvytku: psihologichna teoriya i praktyka. [Specialty in development: psychological theory and practice: monograph], Kyiv. Sumy. Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. P. 9 – 17.
6. Mediakrytyka. [Media criticism] Retrieved from: <https://www.mediakrytyka.info/tags/strakh> (accessed 30 March 2023)
7. Naydonova L. (2013). Mediapsychologiya: osnovy reflektyvного pidhodu. [Media psychology: the basics of a reflexive approach: a textbook]. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kirovograd, Imex-LTD. P. 244. Retrieved from: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/MediaNaydonova2013maketSite.txt> (accessed 29 March 2023)
8. Naydonova L. Osnovy mediapsychologiyi: konceptualna teoriya i kognityvny landshaft. [Fundamentals of media psychology: conceptual territory and cognitive landscape]. Actual problems of psychology. Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after H.K. Kostyuka. Kyiv. "Fenix" v.12. (16). P. 316 – 322.
9. Opeida L., Opeida A. (2020). Maybuttya yak filosofsk`ko-futurologichna problema. [The Future as a Philosophical and Futurological Problem]. Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Sociological studies, Lutsk. Volyn National University named after Lesya Ukrainka, v. 2(17). P. 13 – 17.
10. Slovnyk ukrayinsroyi movy. [Dictionary of the Ukrainian language] (1970—1980). AN URSR. Institute of Linguistics. Kyiv: Naukova dumka., v. 5. 778 p.
11. Ukrainskiy institut media ta komunikatsii. [Ukrainian Institute of Media and Communication]. Retrieved from: <https://www.jta.com.ua/pro-ho-ukrainskiy-institut-media-ta-komunikatsii/> (accessed 29 March 2023)
12. Ghosh S. (2020). Media and psychology. International Journal of Advanced Academic Studies; 2(3): 583-586 p.p. Retrieved from: <https://www.allstudyjournal.com/article/229/2-3-114-500.pdf> (accessed 29 March 2023)
13. Freinacht H. What is Metamodernism? Retrieved from: <https://metamoderna.org/metamodernism/> (accessed 29 March 2023)

14. Journal of Media Psychology (JMP). Retrieved from: <https://www.hogrefe.com/us/journal/journal-of-media-psychology#2+1> (accessed 29 March 2023)
15. Media Psychology. APA dictionary of psychology. Retrieved from: <https://dictionary.apa.org/media-psychology> (accessed 29 March 2023)
16. Media Psychology. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/toc/hmep20/current> (accessed 29 March 2023)
17. Rutledge, P. 8 Reasons Why We Need Media Psychology. Retrieved from: <https://www.pamelarutledge.com/8-reasons-why-we-need-media-psychology/> Centre. (accessed 29 March 2023)

1.2 МЕДІАДИПЛОМАТІЯ В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Васильченко В'ячеслав Миколайович, канд. філ.н., доцент, завідувач кафедри журналістики, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7470-2879>

E-mail: viacheslav.vasylchenko@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Предметом дослідження є медіакомунікації в міжнародних відносинах; мета – проаналізувати поняття медіадипломатії на тлі процесів технологізації комунікативних процесів та усистемнення нового інструментарію міжнародної комунікації; методологія: метод діалектики, метод абстрагування, метод аналізу, метод синтезу, системний підхід, структурно-функційний під-хід. Подано характеристику процесів, спрямованих на формування єдиного загальносвітового інформаційного простору, поглиблення економічної взаємодії, активізацію діяльності у сфері політики та розширення інструментарію «м'якої сили» в сучасних міжнародних відносинах. Розглянуто вплив динамічного розвитку інформаційних технологій на виникнення нових учасників міжнародних відносин. Констатовано діяльність міжнародних акторів з просування своїх світоглядних позицій та ціннісних орієнтацій. Визначено місце в міжнародних відносинах процесів зі створення й застосування інформаційних технологій та медіа, детермінованих новою інформаційною і комунікаційною епохою світового розвитку. Схарактеризована специфіка формування як внутрішньополітичного, так і зовнішньополітичного простору суб'єкта міжнародних відносин з використанням сучасних комунікативних технологій. Розглянуто комунікаційну стратегію України із системного й проактивного поширення своїх наративів і формування свого позитивного іміджу у світі. Встановлено, що через збільшення точок перетину всього національного та міжнародного з огляду на низку загальноважливих проблем поняття «публічна дипломатія» набуває все більшої актуальності у просторах внутрішньої та зовнішньої політики. З'ясовано, що дипломатична сфера почала використовувати нові онлайн-інструменти й нові форми комунікації. Схарактеризовано поняття «медіадипломатії» як сукупності методів і технологій впливу на громадську думку населення інших країн через медіа. Визначено, що компонентом медіадипломатії є цифрова дипломатія; інструментарієм цифрової дипломатії, яка має ширший доступ до інформації, характеризується більшою взаємодією між учасниками міжнародних відносин та більшою прозорістю, є інформаційно-комунікаційні технології. Констатовано факт перетворення соціальних мереж на важливе інформаційне середовище, через яке*

здійснюється вплив на суспільну думку. Отже, для забезпечення міжнародної комунікації сьогодення відкриває нові широкі можливості, зокрема й медійні.

Ключові слова: брифінг, громадська думка, «Ефект CNN», інформатизація, інформаційні технології, зовнішня політика, комунікаційний канал, медіадипломатія, масмедіа, міжнародні відносини, національні інтереси, прес-конференція.

Вступ

Наше сьогодення позначене глибокими й динамічними трансформаціями, які фундаментально зачіпають екзистенційні основи держав, суспільних об'єднань, окремих громадян та розширюють можливості співпраці на світовій арені. Зрозуміло, що ці процеси не обійшли й Україну, що є учасником світового співтовариства, який наділений значним потенціалом у багатьох галузях та активно взаємодіє з провідними державами. І хоч значення військової сили у міжнародних відносинах залишається й далі досить важливим чинником, усе більшу вагу набирають також аспекти взаємодії, що лежать у сфері економіки, політики, науково-технічного прогресу, екології та інформації. У таких умовах як головні компоненти національного багатства України визначаються її інформаційні та комунікаційні можливості. Зміни, що відбуваються у сфері міжнародних відносин (значний прорив на головних напрямках НТП, у результаті чого формується єдиний загальносвітовий інформаційний простір, поглиблення і диверсифікація міжнародних зв'язків у сфері економіки), наділяють взаємозалежність держав глобальним характером. Виникають передумови для створення такого світового устрою, що буде більш стабільним і стійким до криз. Особливу роль в такій ситуації починає відігравати інформаційне забезпечення зовнішньополітичної діяльності (ме-діадипломатія) [5, с. 48]. Отже, суцільна інформатизація світу на порядок денний виводить проблему підтримки цих процесів, забезпечення їхнього результативного протікання, зокрема й на міжнародному рівні. Водночас ці тенденції позначені все більшою медіатизацією.

Таким чином, мета дослідження проаналізувати поняття медіадипломатії на тлі процесів технологізації комунікативних процесів та усистемнення нового інструментарію міжнародної комунікації. Для цього потрібно схарактеризувати: а) процеси, що відбуваються в системі міжнародних відносин в сучасних комунікативних реаліях; б) специфіку переформатування параметрів загальносвітового інформаційного простору; в) модель діяльності суб'єкта міжнародних відносин у контексті використання «м'якої сили»; г) завдання та напрями медіадипломатії; г) специфіку цифрової дипломатії.

У процесі дослідження використано: метод діалектики (для встановлення динаміки процесів, що відбуваються в дипломатичній комунікації); метод абстрагування (можливість виділити функційність медіадипломатії як

критерій для систематизації інформації про неї); метод аналізу (розклад інформації про публічну дипломатію на компоненти); метод синтезу (зведення розрізнених складників інформації про медіадипломатію до нової цілісної системи); системний підхід (дав змогу визначити місце медіадипломатії та її компонентів у системі сучасної публічної дипломатії); структурно-функційний підхід (допоміг побачити функційну єдність досліджуваного об'єкта в структурній організованості комунікаційних каналів і форм міжнародних відносин).

Результати наукового дослідження

Комунікативні завдання публічної дипломатії. Генерування змін, здійснюване інформаційними технологіями, зачіпає не лише сферу внутрішньої політики держав, що мають різний рівень розвитку, але й відносини між державами, впливає на діяльність інших учасників міжнародних відносин – міжнародні урядові й неурядові організації, фінансові групи, транснаціональні корпорації, суспільних рухи, радикальні угруповання тощо. Відповідні якісні трансформації відбуваються й у сфері прийняття рішень, що мають зовнішньополітичний характер. Сучасний світ позначений наявністю процесів глобалізації та інформаційної революції, що демонструють діалектичний зв'язок між собою.

На тлі «зростання взаємозв'язку та взаємозалежності між державами відбувається активізація політичної діяльності суб'єктів міжнародного життя, спрямована на реалізацію власних національних інтересів. Не-заперечним є вплив інформаційних технологій на появу нових суб'єктів (віртуальні соціальні спільноти, віртуальні коаліції) та зміну ролі й ваги традиційних та умовно традиційних суб'єктів міжнародних відносин (держави, міжнародні організації, терористичні та радикально-релігійні організації і засоби масової інформації)» [12, с. 59].

Отже, як внутрішньополітичний, так і зовнішньополітичний простір кожного учасника міжнародних відносин формується з використанням сучасних комунікативних технологій. Цей різновид технологій здійснює «м'який вплив» на світову спільноту, завданням якого є забезпечення сприйняття культурно-політичних та ідеологічних параметрів існування тієї чи іншої держави, оскільки сьогодні на порядок денний поставило факт зростання потреби посилювати потужність держави не тільки у військовій чи економічній компоненті, це стосується також просування на «світовий ринок» таких «продуктів», як своя політична культура, ідеологія, ціннісні орієнтації.

У результаті цього переформатовуються підходи, що дають змогу втілювати зовнішньополітичні концепти держав, коли паралельно з традиційною диплома-тією порівняно значної ваги починає набирати інший

різновид дипломатії, спрямований на більшу аудиторію населення інших суб'єктів міжнародних відносин. Ідеться насамперед про медіадипломатію [3].

Щоб успішно просувати національні інтереси держави на міжнародній арені, результативно їх реалізовувати, в масовій суспільній свідомості потрібно насамперед сформувати позитивний образ відповідного суб'єкта міжна-родних відносин. Ця проблема міцно переплітається з потребою, з одного боку, створення умов для достатньої присутності цього суб'єкта в міжнарод-ному інфопросторі, а іншого – розробленням інформаційної політики, що має наступальний скоординований характер [2].

У зв'язку з цим нова інформаційна і комунікаційна ера світового розвитку на передній план порядку денного виносить низку центральних питань, серед яких питання, пов'язані з такими процесами, як володіння, виробництво, поширення, маніпулювання інформаційними технологіями й медіа. «Хто, з якою метою, з якими намірами володіє каналами комунікації, контролює їх – відіграє вирішальну роль у трансформації розвитку суспільства, забезпечення миру та справедливості в сучасну епоху» [19, с. 26].

У березні 2021 року міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба презентував першу Стратегію публічної дипломатії МЗС України на 2021-2025 роки, розроблену за підтримки експертів Групи кризового управ-ління Програми розвитку ООН в Україні при МЗС України. Відповідно до цього документа робота, спрямована на зміцнення репутації України в світі, здійснюватиметься системно, послідовно та цілісно. «Міжнародний імідж і репутація країни, – зазначено у Стратегії, – це сукупність факторів, що зумовлюють її сприйняття у світі крізь призму ідеалів і цінностей, реалій політичного устрою, соціально-економічної моделі та позиціонування на міжнародній арені. Формування позитивного сприйняття України вимагає скоординованої державної політики з метою системного та проактивного поширення власних наративів з використанням усіх доступних форматів комунікації» [15, с. 9]. Для цього потрібна відповідна трансформація української публічної дипломатії. Як відомо, публічна дипломатія є цілим комплексом заходів, які, використовуючи конкретні комунікаційні канали, уживаються з метою формуван-ня та просування позитивного іміджу країни на світовій арені [13].

Поняття публічна дипломатія в контексті міжнародних відносин почали використовувати порівняно недавно. У внутрішній та зовнішній політиці держав вона набуває все більшої актуальності через збільшення точок перетину всього національного та міжнародного з огляду на низку загальноважли-вих проблем (кліматичні зміни, більш високий ступінь транснаціонального співробітництва).

Проблеми подібного гатунку розв'язують не лише керівні органи країн, до цих процесів долучають також широкий перелік різноманітних суб'єктів (починаючи неурядовими організаціями й закінчуючи компаніями або приватними особами). Нинішні досягнення у галузі інформа-ційно-

комунікаційних технології відкривають цим акторам дорогу до швидкої та прозорої взаємодії [16, с. 310-311].

Водночас публічна дипломатія набирає в міжнародних відносинах усе більшої ваги також і через те, що вона є ефективним інструментом, який дає змогу їхнім суб'єктам реалізовувати свої національні інтереси шляхом формування так званої «м'якої сили». Значні виклики у сфері зовнішньої політики, породжувані глобалізаційними процесами, ставлять світових акторів перед потребою пошуку нових форм та методів взаємодії з рештою учасників міжнародних відносин. Саме це є напрямом діяльності у сфері публічної дипломатії, яка покликана просувати національні інтереси держави та гарантувати її національну безпеку через такі процеси, як вивчення іноземної громадської думки, інформування зовнішньої аудиторії про свою політику та вплив на тих, хто здійснює формування цієї думки [4].

Отже, публічна дипломатія – це відповідь на ті сучасні мінливі вимоги, які висуває нинішній світ до міжнародних відносин, а також – це ефективний шлях для подолання нових проблем, що неминуче виникають на шляху цивілізаційного розвитку людства.

Проблематика медіадипломатії. Відповідне місце у цих процесах займає медіадипломатія. Велика українська енциклопедія визначає медіадипломатію як засіб зовнішньої політики, «вплив на громадську думку зарубіжних країн через ЗМІ» [9].

Формування теорії медіадипломатії як інструменту політичної культури та міжнародної взаємодії розпочалося в період кінця ХХ – початку ХХІ століття. На цей час припадає розуміння світовою громадськістю того важливого значення, яке має використання нових ефективних методів дипломатії, що перебувають за межами офіційних політичних інститутів [7, с. 98]. Дипломатична спільнота отримала для інтеграції у свою діяльність та використання нові онлайн-інструменти й нові форми комунікації.

Серед більшості політиків та журналістів існує думка, що ті революційні трансформації, що відбулися майже паралельно як у політичній сфері, так і в галузі комунікації, привели до виформування нової системи державного управління, яка має медіа-домінувальний характер. Таку систему називають «теледемократія», хоча можна натрапити й на варіант «медіалізм». На думку деяких науковців, такі зміни, що відбулися у сфері значної впливовості медіа, привели до появи «Ефекту CNN» – нового феномену, яким характеризуються міжнародні відносини. «Ефект CNN» «означає, що коли у світі відбувається щось важливе, люди часто дізнаються про це саме завдяки CNN або, почувши деінде про цю або іншу новину, вмикають CNN або заходять на сайт CNN.com, щоб дізнатися про події "з перших рук"» [18, с. 4]. Отже, йдеться про те, що першість у впливі на ситуацію тримають світові телеканали.

Такі фундаментальні перетворення, на думку Д. Воловика, дали змогу визначити три основні моделі, відповідно до яких відбувається функціонування медіа у зовнішньополітичних процесах:

- а) публічна дипломатія (згідно з цією моделлю ЗМІ разом з рештою комунікаційних каналів використовуються державними та недержавними суб'єктами міжнародних відносин з метою вплинути на суспільну думку серед населення іншої держави);
- б) медіадипломатія (використання ЗМІ офіційними особами для міжнародної комунікації для розв'язання конфліктів);
- в) медіа-посередницька дипломатія (журналісти тимчасово переби-рають на себе функції дипломатів і стають медіаторами в міжнародних перегомовах [17, с. 63]).

До головних завдань медіадипломатії О. Фролова відносить:

- а) організацію роботи мас-медіа для мобілізації як внутрішньої, так і зовнішньої суспільної думки та посилення довір'я до діяльності урядових структур;
- б) усвідомлення умов, потрібних для стимулювання підтримки зовнішньополітичних дій суб'єкта міжнародних відносин закордонною аудиторією з огляду на специфіку розвитку інших політичних комунікативних систем, що використовуються у світовій міжнародній практиці [2].

Важливим напрямом медіадипломатії, вважає А. Юнак, є надання світовій громадськості об'єктивних та достовірних даних, що демонструють позиції суб'єктів міжнародних відносин щодо головних проблем міжнародного співіснування, висвітлення їхніх ініціатив та дій на зовнішньополітичній арені, донесення інформації про досягнення в інтелектуальній творчості, культурній та науковій галузі. Що ж до України, то тут у галузі медіадипломатії актуальністю позначене завдання сформувати у міжнародному інформаційному просторі позитивне сприйняття її, дружнє ставлення до неї. Обов'язковим складником відповідної роботи мають бути заходи, спрямовані на широке роз'яснення учасникам міжнародних відносин суті української внутрішньої політики, а також її політичних та економічних процесів. Водно-час важливим також є активний розвиток в Україні своїх ефективних засобів медіадипломатії, що здійснюють вплив на міжнародну громадську думку [15, с. 48].

Технологіями медіадипломатії є: а) офіційні повідомлення для масмедіа, в яких зазначена офіційна позиція країни щодо певних міжнародних питань; б) роз'яснення інформації зі спеціальними елементами впливу для переконання; в) інформація з довільними коментарями журналістів; г) інформація для ЗМІ для їхньої подальшої роботи. Застосування цих технологій урядами країн у масмедіа відбувається через такі інструменти і засоби: а) інтерв'ю (на телебаченні, радіо та для газет); б) брифінги, в) новини; г) виступи на радіо; г) передача інформації через інтернет та ін. Наприклад, у Великій Британії та Німеччині найпоширенішим засобом медіадипломатії в зовнішній політиці є

прес-конференції та брифінги. Такі заходи відбуваються як регулярно, так і з певною періодичністю (за потреби надати важливу інформацію ЗМІ або проінформувати їх про певні події, пов'язані з владними структурами чи громадянськими інституціями) [3].

Цифрова дипломатія. У межах публічної дипломатії виділяють традиційну та цифрову. Традиційну публічну дипломатію формують: а) інформаційна пропаганда (каналами тут слугують радіо й телебачення); б) просвітницька діяльність деяких соціально-професійних груп для формування лояльної еліти; в) просування політичної культури через виставкову діяльність, музику, кіно тощо. Поява інтернету створила нові можливості для впливу на закордонну аудиторію, зокрема це: а) розміщення радіо- й телепродукції в інтернеті; б) поширення літератури у цифровому форматі; в) відстеження дискусій у блогосфері зарубіжних країн; г) створення персоніфікованих сторінок урядовців у соцмережах. Сьогодні інструментами публічної дипломатії вважають: а) інформаційно-роз'яснювальну роботу з використанням інтернету (особливе значення тут має цифрова дипломатія); б) культурна дипломатія (діяльність у її межах спрямована на розвиток міжнародного співробітництва у культурній сфері (скажімо, центри вивчення культури та мови іншої держави – китайський Інститут Конфуція, німецький Інститут ім. Гете тощо); в) програми допомоги країнам, що її потребують; г) наукові й освітні обміни та інші заходи, спрямовані на підвищення престижу держави у світі. Значна увага звертається сприйняттю реакції аудиторії у відповідь, а також обліку отриманих даних при коригуванні зовнішньополітичної стратегії загалом. У цьому криється різниця між публічною дипломатією та сліпим нав'язуванням своїх ідей чи пропаганди [6, с. 14].

Іншим складником публічної дипломатії є цифрова дипломатія. Водночас її визначають як компонент медіадипломатії [3]. Цифрова дипломатія є використанням інформаційно-комунікаційних технологій з метою досягнення поставлених зовнішньополітичних цілей, до яких належать «захист інтересів, суверенітету та цілісності держави, формування та підтримка її іміджу як сучасної, надійної країни-партнера» [1, с. 11].

Водночас наукове середовище і досі не визначилося з терміном для позначення цього явища: в науковому інфопросторі можна натрапити й на інші терміни: «віртуальна дипломатія», «цифрова дипломатія», «електронна дипломатія», «е-дипломатія», «дипломатія соціальних мереж», «публічна дипломатія Web 2.0.»

Цифрову дипломатію сприймають як досягнення зовнішньополітичної діяльності Барака Обами, оскільки в 2013 році у фейсбуці існували близько 300 сторінок численних держустанов США; водночас наявні віртуальні представництва на таких платформах, як YouTube, Tumblr і Flickr одинадцятьма мовами, загальна аудиторія всіх акаунтів та блогів доходила до 20 мі-

льйонів осіб. Координували цю систему майже 150 співробітників держдепартаменту і 900 фахівців, що перебували за межами США [7, с. 98].

Отже, цифрова дипломатія використовує можливості інтернету й інформаційно-комунікаційних технологій для виконання дипломатичних завдань. Цифрова дипломатія є ефективним ресурсом, по-перше, у сфері управління інформацією, по-друге, вона дає змогу здійснювати аналіз величезного обсягу інформації, яку використовують для політичних прогнозів і стратегічного планування [11, с. 13].

Будучи складником медіадипломатії, віртуальна дипломатія застосовує такий інструментарій, який дає змогу просувати національні інтереси через використання різних моделей цього різновиду дипломатії у взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, а «використання веб-сайтів та тематичних веб-порталів держав дозволяє впливати на загальне ставлення внутрішньої та зовнішньої аудиторії до державної політики, сформуванню та адекватно оцінити політичні альтернативи, сприяти формуванню політичної ідентифікації або ступеня залучення суспільства до політичної структуризації: на внутрішньому рівні – поділ суспільства на групи за політичними інтересами на основі політичної ідентифікації, а на міжнародному рівні – посилення діаспорних зв'язків та поширення серед громадян інших країн цінностей національної політичної культури» [3].

Дипломатія соціальних мереж. Соціальні мережі на нинішньому етапі розвитку комунікаційних процесів більшість науковців кваліфікують як ефективний засіб «м'якої сили». Американський політолог Дж. Най, який запровадив у науковий обіг термін «м'яка сила», визначає його як «мистецтво непримусового переконання». Головний інструмент цього мистецтва – міжнародне співробітництво у таких сферах, як освіта, наука, інформація, інноваційні проекти [11, с. 13].

Незаперечним є факт перетворення соцмереж на важливе інформаційне середовище, через яке журналісти, медійні персони та блогери здійснюють вплив на суспільну думку. Через інтернет соцмережі поширились на всю світову комунікативну спільноту. Як відомо, на попередніх етапах розвитку людства через друковані ЗМІ, радіо, телебачення, неурядові організації масову міжнародну комунікацію могли здійснювати лише держави. Сьогодні ж повідомляти про події в онлайн-режимі отримали змогу більшість людей. Через це кількість учасників процесу створення новин здійснює перерозподіл і сил впливу. До центральних факторів, що визначають популярність соцмереж, зараховують: а) їхню привабливість як каналу надзвичайно оперативної комунікації, яка апелює до емоційної та емпатичної сфер; 2) здатність співпрацювати з будь-ким, отримувати зворотний зв'язок, оцінювати реакцію на надіслане повідомлення; 3) відсутність потреби у фінансових ресурсах; 4) колосальну адресатну аудиторію (4,54 млрд людей мають змогу виходити в

інтернет, 3,8 млрд з яких активно користуються соціальними мережами) [14, с. 142].

Нині стандартною стала практика розвитку веб-сайтів державних та недержавних структур, що беруть участь у міжнародних відносинах (МЗС, посольства, консульства, делегації міжнародних організацій). На ще важливіший дипломатичний інструмент перетворилися згадані вже соціальні мережі. Ситуація з таким поширенням на весь світ каналів онлайн-комунікації зробило її відкритою.

Раніше такого не було. Порівняно з класичною публічною дипломатією цифрова надає ширший доступ до інформації, гарантує більшу взаємодію між учасниками міжнародних відносин та більшу прозорість [10, с. 60].

Поряд зі згаданими термінами, що називають різновиди медіадипломатії, у науковому інформаційному просторі використовується ще один – твітердипломатія. У Державному департаменті США визначають цей термін як форму традиційної дипломатії, що для виконання зовнішньополітичних завдань застосовує технології та мережі XXI століття. У цій дефініції можна виділити дві основні частини. Перша: різниця між твітердипломатією і традиційною дипломатією пов'язана насамперед інструментарієм. Це: а) соціальні медіа (фейсбук, твітер); б) програмне забезпечення для інтернет-телефонії (скайп); в) відеоканали (нині найпопулярніший – це ютуб). Друга: твітердипломатія не відходить від традиційних форм дипломатичної комунікації і не замінює їх; швидше вона – це потужний і серйозний додаток, наділений потенціалом поліпшити та прискорити дипломатичну взаємодію, а також здатний її межі зробити ширшими. Отже, сьогоднішня володіє більшими можливостями для забезпечення дипломатичних відносин не тільки за зачиненими дверима [8].

Соціальну мережу твітер вважають основною платформою для цифрової дипломатії. Через це поняття «цифрова дипломатія» і «твітердипломатія» (або «твіпломатія») часто ототожнюють. Поряд з текстом і посиланнями, у твіті можна завантажити до чотирьох зображень або форму для здійснення опитування разом з варіантами відповіді, а також відеозапис. Твітердипломатія інтегрує в собі різнопланові підходи до організації діяльності, через те у стрічці твіттера нейтральні повідомлення від офіційних сторінок диппредставництв (скажімо, про графік приймання громадян з консульських питань) сусідують з образними (найчастіше ними є провокаційні висловлювання політиків [10, с. 61].

Висновки

Отже, сучасні міжнародні відносини позначені формуванням єдиного загальносвітового інфопростору, поглибленням економічних зв'язків, активізацією політичної діяльності, ширшим застосуванням «м'якої сили». Швидкий розвиток і запровадження інформаційних технологій детермінують

появу нових суб'єктів міжнародних відносин (віртуальні соціальні спільноти, віртуальні коаліції). На «світовий ринок» активно просуваються своя політична культура, ідеологія, ціннісні орієнтації акторів міжнародних відносин. У зв'язку з цим центральними питаннями стають володіння, виробництво, поширення, маніпулювання інформаційними технологіями й медіа. Україна задекларувала наміри формувати своє позитивне сприйняття у світі, для чого із застосуванням усіх доступних комунікаційних форматів планує системно й проактивно поширювати свої наративи. У цих умовах значної ваги починає набирати медіадипломатія, завдання якої – впливати на громадську думку населення інших країн через медіа.

Дипломатична діяльність отримала нові онлайн-інструменти й нові форми комунікації. У контексті України актуальним є завдання нашої медіадипломатії є формування на міжнародній арені позитивного її сприйняття, дружнього ставлення до неї, роз'яснення суті української внутрішньої політики, її політичних та економічних процесів. Компонентом медіадипломатії є цифрова дипломатія, що використовує інформаційно-комунікаційні технології як «м'яку силу» для досягнення цілей на міжнародному рівні. Перевагою цифрової дипломатії є ширший доступ до інформації, більша взаємодія між суб'єктами міжнародних відносин та більша прозорість.

Отже, для забезпечення дипломатичних відносин сьогодення пропонує набагато більші можливості. Водночас схарактеризовані процеси мають перманентний характер, що й далі відкриватиме для подальших дослідницьких розробок у цьому напрямі все нові наукові перспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Buleha K. I. & Charskykh I. Yu. (2018). Tsyfrova dyplomatiia yak element zovnishnopolitychnoi diialnosti derzhav [Digital diplomacy as an element of foreign policy activity of states]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa – Bulletin of the student scientific society of DonNU named after Vasyl Stus*, 4 (40), 9-12 [in Ukrainian].
2. Frolova O. M. (2015). Media dyplomatiia yak osnovnyi instrument zovnishnoi polityky SSHa [Media diplomacy as the main tool of US foreign policy]. *Mizhnarodni vidnosyny – International relations*. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2512/2242 [in Ukrainian].
3. Habro I. V. (2017). Osoblyvosti vykorystannia zasobiv ta instrumentiv media-dyplomatii v zovnishnii politytsi Velykobrytanii ta Nimechchyny [Peculiarities of the use of means and tools of media diplomacy in the foreign policy of Great Britain and Germany]. *Mizhnarodni vidnosyny – International relations*. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3124 [in Ukrainian].
4. Hlovatska C. I. & Ivanytska O. P. Publichna dyplomatiia yak faktor pohlyblennia vidnosyn mizh derzhavamy na suchasnomu etapi (na prykladi Ukrainy) [Public diplomacy as a factor in deepening relations between states at the current stage (on the example of Ukraine)]. Retrieved from <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5448> [in Ukrainian].

5. Iunak A. (2013). Rol media dyplomatii u zovnishnopolitychnykh stratehiiakh Ukrainy [The role of media diplomacy in foreign policy strategies of Ukraine]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU "KPI".* *Politics. Sociology. Right*, 3 (19), 48-52 [in Ukrainian].
6. Krasnopol'ska T. M. (2022). Tsyfrova dyplomatiia yak osnova novoi publichnoi dyplomatii [Digital diplomacy as the basis of new public diplomacy]. *Aktualni problemy polityky – Actual problems of politics*, 69, 13-20. DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1296> [in Ukrainian].
7. Lichenko A. (2014). Sotsialni merezhi Facebook i Twitter yak instrument mediadyplomatii [Social networks Facebook and Twitter as a tool of media diplomacy]. *Mediaprostir – Media space*, 5, 96-100 [in Ukrainian].
8. Litra L. & Kononenko Yu. TVITER-DYPLOMATIIA. Yak novitni tekhnologii mozhut posylyty mizhnarodni pozysii Ukrainy? [TWITTER DIPLOMACY. How can the latest technologies strengthen Ukraine's international position?]. Retrieved from <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Tviter-dyplomatiya.-Yak-novitni-tehnologiyi-mozhut-posylyty-mizhnarodni-pozitsiyi-Ukrayiny.pdf> [in Ukrainian].
9. Mediadyplomatiia [Media diplomacy]. *Elektronna versiiia «Velykoï ukrainskoï entsyklopedii» – Electronic version of the "Great Ukrainian Encyclopedia"*. Retrieved from <https://vue.gov.ua/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1> [in Ukrainian].
10. Miroshnychenko T. & Fedorova H. (2022). Tsyfrova dyplomatiia yak suchasnyi komunikatsiinyi instrument mizhnarodnykh vidnosyn [Digital diplomacy as a modern communication tool of international relations]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani – Scientific and theoretical almanac Grani*, 24 (12), 58-65. DOI: <https://doi.org/10.15421/1721119> [in Ukrainian].
11. Okladna M. H. & Stetsenko V. Yu. (2020). Rol tsyfrovoy dyplomatii v suchasni zovnishni politytsi derzhavy [The role of digital diplomacy in the modern foreign policy of the state]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and innovative society*, 2(15), 13-17 [in Ukrainian].
12. Poda T. A. (2013). Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v konteksti suchasnykh mizhna-rodnykh vidnosyn: sotsialno-filosofskyi analiz [Information and communication technologies in the context of modern international relations: socio-philosophical analysis]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology*, 2, 59-63 [in Ukrainian].
13. Pohrebna A. Sheho take publiczna dyplomatiia i chomu MZS stvorylo stratehiiu yii roz-vytku. Poiasniue ekspertka [What is public diplomacy and why did the Ministry of Foreign Affairs create a strategy for its development. The expert explains]. Retrieved from <https://suspilne.media/117614-so-take-publicna-diplomatiia-i-comu-mzs-stvorilo-strategii-rozvitku-poasnue-ekspertka/> [in Ukrainian].
14. Seheda O. O (2020). Tsyfrova dyplomatiia Ukrainy yak element novoi publichnoi dyplomatii [Digital diplomacy of Ukraine as an element of new public diplomacy]. *Politykus – Politicus*, 3, 139-148 [in Ukrainian].
15. Stratehiia publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021-2025 roky [Public diplomacy strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for 2021-2025]. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf> [in Ukrainian].

16. Trofymenko M. V. (2015). Publichna dyplomatiia FRN [Public diplomacy of the Federal Republic of Germany]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istorii. Politolohiia – Bulletin of the Mariupol State University. Series: History. Politology, 13-14, 310-321 [in Ukrainian].
17. Volovyk D. V. (2013). Informatsiino-komunikatsiinyi vymir dyplomatii pochatku KhKhI stolittia [Information and communication dimension of diplomacy at the beginning of the 21st century]. Naukovi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. – Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine, 20 (1), 62-65 [in Ukrainian].
18. Zernetska O. V. (2008). Hlobalni suputnykovi merezhi na pochatku KhKhI st. [Global satellite networks at the beginning of the 21st century.] Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky KNU im. Tarasa Shevchenka – Scientific notes of the Institute of Journalism of KNU named after Taras Shevchenko, 27, 136-142 [in Ukrainian].
19. Zernetska O. V. (2009). Zasoby masovoi komunikatsii v suchasnii svitovii politychnii sytuatsii [Means of mass communication in the modern world political situation]. Sotsialna psykholohiia – Social Psychology, 2, 24-28 [in Ukrainian].

1.3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Васьківська Олена Євгенівна, канд. пед. наук, доцент кафедри журналістики, ФВМ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6922-713X>
E-mail: olena.vaskivska@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Розглядається вплив інтернету та появи соціальних мереж на діяльність журналіста, що сприяли розширенню перспектив з пошуку, перевірки та оприлюднення інформації на найбільш популярних платформах, таких як «Фейсбук», «Інстаграм» та «Телеграм». Завдяки інтернету журналіст має доступ до інформації з усього світу, що допомагає у створенні нових ексклюзивних матеріалів. Спостереження за акаунтами інфлуенсерів та державних діячів у соціальних мережах є постійним джерелом для створення новин, що будуть цікаві цільовій аудиторії медіа на яке працює журналіст. Водночас сьогодні журналіст має нові механізми фактчекінгу для перевірки інформації або візуального матеріалу, що сприяє оприлюдненню достовірної інформації. Метою дослідження є визначення важливості використання журналістом у своїй роботі соціальних мереж та покращення перспектив журналістської діяльності з огляду на розвиток соціальних мереж. Предметом дослідження є популярні соціальні мережі, зокрема, фейсбук, інстаграм та телеграм. Висвітлено теоретичні та методологічні аспекти порушеної проблеми, проаналізовано її сучасний стан. Використано методи аналізу, порівняння, систематизації, класифікації та узагальнення для обґрунтування сутності соціальних мереж та виявлення умов, що сприяють покращенню журналістської діяльності. Значна увага приділяється функціональним можливостям соціальних мереж для створення та поширення медійного контенту. Також досліджується важливість самопросування журналіста у зазначених мережах задля налагодження робочих зв'язків та пошуку нових тем для публікацій в медіа. Можемо зазначити, що використання соціальних мереж у журналістській діяльності сприяє створенню якісних та цікавих матеріалів, доповнених фото, відео та інфографікою для кращого сприйняття інформації читачами чи глядачами. Завдяки соціальним мережам, маючи свій профіль, журналіст може налагоджувати нові контакти серед публічних людей, підтримувати зв'язок з іншими журналістами та отримувати зворотний зв'язок від читачів задля розуміння їх потреб.*

***Ключові слова:** соціальні мережі, інтернет, журналістська діяльність, пошук інформації, цільова аудиторія, медіа, самопросування журналіста*

Вступ

На сьогодні робота журналіста суттєво змінилась у порівнянні з минулим століттям, отримати інформацію та відправити її у редакцію стало простіше завдяки появі інтернету, а соціальні мережі стали тою платформою, що допомагають журналістам поширювати свої матеріали на різних майданчиках по всьому світу, залучаючи якомога більшу читацьку чи глядацьку аудиторію.

З часу свого створення інтернет став джерелом масового обміну інформації, що є у відкритому доступі та може бути використана будь-ким. Перебуваючи в Україні ми можемо дізнатись інформацію про ситуацію у будь-якому куточку земної кулі та у лічені секунди передати своє повідомлення у редакції медіа, що знаходяться на іншому континенті та працюють в іншому часовому поясі. Окрім того, що журналісти можуть передавати текстові повідомлення, вони також можуть доповнювати їх візуальним контентом, використовуючи графіки, фото, відео та аудіо для кращого сприйняття інформації та створення ефекту присутності для аудиторії медіа, що споживає інформацію.

Соціальні мережі, що створювались для розваг та комунікації користувачів один з одним, на сьогодні є постійним джерелом нової інформації, що продукується мільйонною аудиторією по всьому світу. Окрім цього вони стали гарною альтернативою для розповсюдження медійних повідомлень, завдяки своїм функціональним можливостям та мультимедійності. З кожним оновленням соціальні мережі покращують свій функціонал, пропонуючи все більше варіантів роботи з аудиторією, збільшується хронометраж відео, кількість знаків для однієї публікації.

Таким чином соціальні мережі стають привабливими для роботи журналіста, адже дозволяють шукати та знаходити інформацію для створення нових публікацій, допомагають налагоджувати контакти з публічними людьми та пропонують алгоритми популяризації створеного контенту.

Метою дослідження є визначення важливості використання журналістом у своїй роботі соціальних мереж та покращення перспектив журналістської діяльності з огляду на розвиток соціальних мереж. Відповідно до мети передбачається розв'язання наступних завдань: дослідити сучасний стан розвитку соціальних мереж, схарактеризувати специфіку популярних соціальних мереж та проаналізувати їх можливості для журналістської діяльності. Предметом дослідження є популярні соціальні мережі, зокрема, фейсбук, інстаграм та телеграм. У роботі використано методи аналізу, порівняння, систематизації, класифікації та узагальнення для обґрунтування сутності соціальних мереж та виявлення умов, що сприяють покращенню журналістської діяльності.

Результати наукового дослідження

Соціальні мережі сьогодні привертають увагу багатьох науковців, так дослідження Віталія Яремчука стосувалось розкриття поняття, функцій та особливостей соціальних мереж. Аспекти використання соціальних мереж в навчанні журналістів на прикладі фейсбуку досліджував Дмитро Бодненко. Соціальні мережі як новітню платформу для промоції медійного контенту розглянула у своїй праці Тетяна Плеханова. Роль соціальних мереж у сучасній журналістиці проаналізувала дослідниця Мар'яна Кіца. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених аналізу соціальних мереж, на сьогодні бракує досліджень, у яких би аналізувались функціональні можливості соціальних мереж та перспективи роботи журналіста у вищезгаданих платформах, чим обумовлюється доцільність розгляду цієї проблеми.

Основний текст. Перші соціальні мережі з'явилися в середині 1990-х років і надавали користувачам початкові можливості для спілкування (eGroups/OneList, ICQ, Evite). Такі мережні сервіси, як правило, не розглядаються як соціальні мережі, але вони є тим самим фундаментом, на якому надалі розвивалися онлайн-можливості спілкування й взаємодії користувачів. Сервіси, подібні Friendster, Tribe, Orkut, LinkedIn, Spoke дозволили створювати соціальні мережі для відпочинку й для роботи. Іншими словами, у той час творці соціальних мереж працювали скоріше заради самих мереж й їх розвитку, а не заради використання можливостей, які надають ці мережі [8].

Дослідниця Мар'яна Кіца зазначає, що офіційним початком буму соціальних мереж прийнято вважати 2003–2004 роки, коли було запущено LinkedIn, MySpace і Facebook. Якщо LinkedIn створювався з єдиною метою – встановлення/підтримка ділових контактів, то власники MySpace і Facebook зробили ставку насамперед на задоволення людських потреб у самовираженні. Сьогодні соціальних мереж є більш ніж достатньо, і кожен може вибрати собі ту, яка зручніша йому у користуванні, має потрібні функції та можливості, також користувачі можуть орієнтуватися на те, чи є там знайомі, колеги, родичі, з якими можна буде легко підтримувати зв'язок або вирішувати важливі справи [4, с. 110].

Науковці Богдан Боднарєнко та Світлана Денисюк розглядають соціальні мережі як технологічні комплекси організації і управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навиками спілкування. Серед основних причин привабливості соціальних мереж вони виокремлюють: отримання підтримки від інших членів соціальної мережі; верифікацію ідей через участь у соціальній взаємодії; соціальну вигоду від контактів та рекреацію, тобто відпочинок [1, с. 514].

Сьогодні соціальні мережі вражають своєю різноманітністю та можливостями для користувачів. Кожен рік створюються нові соціальні мережі та вдосконалюються вже існуючі, адже між ними існує конкуренція за увагу та прихильність аудиторії. Існує безліч класифікацій соціальних мереж, дослідники поділяють соціальні мережі за різними ознаками на відкриті та закриті; широкі та нішеві; також існує поділ за географічною ознакою, за спрямуванням та за призначенням.

Дослідник Турчин А.В., запропонував детальну класифікацію соціальних мереж: для спілкування («Facebook»); для обміну медіаконтентом («Instagram», «YouTube»); для колективних переговорів («Quora», «Reddit»); для авторського запису («Blogger», «Twitter»); сервіси соціальних закладок («Pinterest», «Flipboard») та соціальні мережі по інтерсам («Goodreads», «Friendster»). У той же час він зауважує, що класифікація видів соціальних мереж достатньо умовна, до того ж ділення на види, типи і категорії триває і до цього дня [6, с. 206].

За даними звіту Digital 2023 [9] соціальна мережа «Фейсбук» займає перше місце на світовому рівні за кількістю активних користувачів. Платформа зараз має 2,958 мільярда активних користувачів на місяць, що дорівнює майже 37 відсоткам загального населення світу. У середньому кожен користувач фейсбуку витрачає 19 годин 43 хвилини свого часу на місяць для перегляду інформації на цій платформі.

Інтерфейс, який використовується в Facebook, дозволяє легко розділяти життєві, освітні, соціальні, особисті і професійні інтереси завдяки розподілу друзів на групи та перегляду сторінок в режимі «Хроніка». Ще однією перевагою фейсбуку є «прості та зручні інструменти для пошуку друзів за такими критеріями: за країною та містом проживання; за середньою школою та вищим навчальним закладом; за роботодавцем; за ім'ям та прізвищем. Особливим плюсом є можливість імпорту контактів (імпорт контактів поштових служб; імпорт контактів програм передачі повідомлень) та пошуку за місцем роботи» [2, с. 34].

Завдяки цим можливостям журналіст може легко створити власний профіль та через імпорт контактів одразу знайти знайомих, друзів та колег. Використовуючи інструменти пошуку друзів за певними критеріями, він може зав'язати контакти з державними та громадськими діячами, публічними особами та лідерами думок. Окрім персональних сторінок на фейсбуку можна створювати тематичні групи за інтересами та анонси подій. Медіа, створивши власний акаунт, може публікувати короткі текстові повідомлення, додаючи посилання на свій сайт, що допоможе збільшити відвідуваність (трафік) сайту та приверне до медіа нову аудиторію.

Також нещодавно у цій соціальній мережі з'явилася функція зі створення та оприлюднення відео – Facebook Reels. Фейсбук пропонує завантажити коротке відео з музикою, аудіо та додатковими анімаційними

ефектами. Тривалість цього відео – 60 секунд, однак планується збільшення таких відео до 90 секунд. При створенні відео, можна використати функцію, що дозволяє зробити відео за вже існуючим шаблоном, скопіювавши формат та стиль популярного, вірусного відео. Подібні функції є й у соціальній мережі «Тікток», тож бачимо, що фейсбук таким чином намагається задовольнити потреби своїх користувачів та не допустити відтік аудиторії на інші платформи. Наразі алгоритм стрічки новин фейсбуку робить ставку на відеоконтент, надаючи для перегляду користувачам у першу чергу відео, а потім вже текстові публікації. Тож коротке відео про журналістський матеріал може ще більше привернути уваги до публікації та покращити охоплення й залучення нових акаунтів до контенту медіа.

Завдяки інтерактивності у фейсбуку, журналіст може легко взаємодіяти зі своєю аудиторією. Так журналіст може створювати опитування, щоб зрозуміти яким має бути його наступний матеріал, дізнатись думку суспільства щодо подій у країні та за її межами. Важливим аспектом інтерактивності на цій платформі у читачів є можливість під кожною публікацією лишати коментарі та питання, отримувати відповідь від журналіста у режимі реального часу. Окрім цього фейсбук пропонує великий функціонал лайків, що передає весь спектр емоцій – від захоплення до обурення. Завдяки цим функціям журналіст може зрозуміти чи сподобався його матеріал, чи цікавим є ця тематика його користувачам. Також читачі можуть зробити репост публікації журналіста до себе на сторінку, таким чином його допис може побачити нова аудиторія. Згідно з новими алгоритмами фейсбуку чим більше коментарів та репостів, тим більше вірогідність, що матеріал буде відображатися зверху у стрічці новин та допоможе залучити ще більше користувачів на сторінку журналіста.

Соціальна мережа «Інстаграм», що створювалась як платформа для обміну фото та відео, впевнено збільшує свою аудиторію, повсякчас оновлюючись та трансформуючись. На сьогодні ця мережа є найтехнологічнішою для запису, обробки та публікації великої кількості фото та відео. Саме тут можна записати відео, додавши анімацію та музику, а також створити для відео власний звук, що за певних налаштувань може потім використовуватися іншими користувачами мережі.

Дослідниця Тетяна Плеханова зазначає, що нині Instagram є не тільки візуальною платформою для самовираження, а й повноцінним майданчиком для обміну інформацією та промоції будь-якого медіаконтенту. За своїм форматом ця соціальна мережа спрямована перш за все на візуальне сприйняття інформації, тому промоція повинна містити привабливі, актуальні та якісні зображення. Навіть незважаючи на те, що тексти також активно використовуються на цьому порталі, зображення залишається важливішим аспектом [5, с. 55].

Для того, щоб матеріал журналіста потрапив до рекомендацій інстаграму, йому потрібно обов'язково використовувати всі функціональні можливості мережі, зокрема, використання геотегів, хештегів та ключових слів. За допомогою геотеги, що його можна обрати зі списку чи створити особисто, фото та публікації побачать всі, хто цікавиться цією локацією. Також матеріали з геотегами будуть бачити користувачі, що шукатимуть це місце у майбутньому, що може значно розширити охоплення аудиторії видання чи журналіста. Отже, така функція може сприяти залученню аудиторії з певного регіону, для яких матеріали журналіста можуть бути корисними та привернути увагу людей з усього світу, що цікавляться подіями у певному регіоні. Додавання хештегів та ключових слів забезпечить додаткові перегляди публікації, спростить пошук необхідної інформації серед підписників журналіста та збільшить активність акаунта, що сприятиме потраплянню в рекомендації інстаграму.

Щодо відеоматеріалу, то у журналіста є три варіанти розміщення відео – у своїх історіях, що зникають через 24 години; у публікаціях Reels та трансляція в реальному часі. Відповідно до обраного варіанту збільшується тривалість відео: в історії можна завантажити коротке відео на 15 секунд, завдяки Instagram Reels можна знімати відео 15-60 секунд, а Instagram Lives пропонує транслювати відео у режимі реального часу до 1 години. Подібні варіації дозволяють журналістам та медіа публікувати як невеличкі анонси, так і повноцінні сюжети.

Серед нових функцій інстаграму можна виділити нещодавно оголошену Марком Цукербергом функцію трансляційного чату під назвою «Канали». Трансляційні канали – це загальнодоступний інструмент обміну повідомленнями «один до багатьох», за допомогою якого журналіст зможе запрошувати всіх своїх підписників і спілкуватися з найбільш зацікавленими шанувальниками. Ця функція допоможе підписникам бути в курсі останніх подій за допомогою тексту, фото, відео, голосових нотаток і опитувань. Підписники можуть реагувати на вміст і брати участь в опитуваннях [7]. Ця функція чимось нагадує телеграм-канали та має на меті покращити комунікацію між інфлуенсерами та їх підписниками.

Окрім цього в інстаграмі добре налаштована взаємодія з цільовою аудиторією, за допомогою коментарів та лайків журналіст зможе дізнатись думку своїх підписників, які саме теми цікаві їм для створення наступних матеріалів та розслідувань. Досить легким є створення опитування через історію, яку окрім підписників можуть переглянути нові користувачі, які не є цільовою аудиторією журналіста. Цікавою для журналіста є аналітика інстаграму, що налаштовується на сторінці, коли кількість підписників стає понад 100 осіб. За допомогою цього інструменту журналіст зможе більше дізнатися про свою цільову аудиторію – вік, стать, місце проживання. Також корисним є інформація про взаємодію з дописами, зокрема, кількість

охоплених облікових записів під кожною публікацією, збережені публікації тощо. Завдяки запропонованим функціям інстаграму журналіст зможе у режимі реального часу знаходити нову інформацію через перегляд історій та дописів у мережі, познайомитись з новими героями для своїх публікацій, збільшити аудиторію серед мешканців певного регіону, звернути увагу міжнародної спільноти на проблеми своєї країни та поширити на широкий загал власні матеріали.

Соціальна мережа «Телеграм» особливо привабливою є для молодшої аудиторії. Telegram в умовах конвергентної журналістики став одним з інструментів медіа, які дають змогу диверсифікувати донесення інформації до користувачів. Серед позитивів такої платформи – швидкість донесення інформації, лаконічність, можливість подавати мультимедійні матеріали, відносна простота, доступність та дешевизна поширення інформації через Telegram. [3, с. 123].

Окрім того, що у телеграмі можна обмінюватись один з одним повідомленнями, тут можна створювати та вести блоги, канали, публікувати великі обсяги текстових повідомлень, додавати фото, відео та аудіо контент. Важливим є той момент, що журналіст має можливість редагувати тексти навіть після його опублікування та навіть видалити повідомлення, якщо воно втратило свою актуальність.

Найбільше за все телеграм приваблює аудиторію своїм зручним інтерфейсом та безпековими заходами. Подвійне шифрування, що його пропонує телеграм, забезпечує діяльність журналіста та допомагає писати на гостросоціальні теми. У цієї соціальної мережі немає цензурування, тож журналіст зможе публікувати потрібний матеріал, який може бути заблокований на інших соціальних мережах через політику керівництва. Це, наприклад, стосується заблокованих в інстаграмі та фейсбуку дописів про Азовсталь та відео з місця ракетних обстрілів, що блокується як неприйнятний контент. Також на цій платформі є можливість створювати секретні чати, що є корисним для журналіста, коли герой публікації хоче зберегти свою анонімність.

Корисним помічником для журналіста в телеграмі є чат-бот, через який журналіст зможе отримувати від підписників новий контент з місця події та запрограмувати автоматичний постинг публікацій з інших джерел, наприклад з ютуб-каналу або інтернет-видання.

Для комунікації з аудиторію у телеграмі застосовуються коментарі та лайки, що допомагають зрозуміти настрої користувачів та виявити зацікавленість тією чи іншою темою. Від 50 підписників, що підписані на канал, у журналіста з'являються можливості перегляду статистики. Окрім звичних демографічних даних про підписників, можна дізнатись час найбільшої взаємодії підписників з матеріалом та надалі публікувати матеріали в певний час, що збільшить кількість переглядів тексту та сприяє

його популяризації. Також можна переглянути статистику стосовно підписки та відписки користувачів, зростання аудиторії за певний період.

Висновки

Проаналізувавши найбільш популярні соціальні мережі, можемо дійти висновку, що вони постійно трансформуються, покращують свої функціональні можливості для приваблення все більшої аудиторії та створюють нові алгоритми для просування матеріалів на своїх платформах. На сьогодні соціальні мережі активно залучають підписників створювати відеоконтент, пропонуючи різноманітні можливості з додаванням музичних та візуальних ефектів. Кожна з соціальних мереж з черговим оновленням збільшує хронометраж таких відео та покращує алгоритми для охоплення нової аудиторії.

Соціальні мережі наразі стали постійним джерелом для пошуку нової інформації з усіх куточків земної кулі, що її можна переглядати в режимі нон-стоп 24/7. Завдяки пошуковим функціям можна знайти будь-яку людину та дізнатись вичерпну інформацію про неї, переглянути її контакти та те, чим вона ділиться з суспільством. Окрім цього, соціальні мережі стали головним джерелом обміну та поширення інформації. Водночас вони стають зброєю у інформаційних війнах та впливають на суспільну думку, продукуючи фейкові новини та пропаганду.

Журналіст не може стояти осторонь та має бути інтегрований у соціальні мережі, для того, щоб шукати інформацію та поширювати свої матеріали. Для роботи у будь-якій соціальній мережі журналіст обов'язково має себе ідентифікувати, заповнивши профіль та надавши персональну інформації, що допоможе у подальшому для налагодження контактів та самопросування. Зокрема, прописати прізвище та ім'я, додати місця роботи та навчання, офіційне фото. Також більшість соціальних мереж пропонує описати себе одним реченням, що є досить зручним для журналіста – таким чином він одразу зможе презентувати свою діяльність та привернути до себе увагу потенційних роботодавців.

Завдяки пошуку нових контактів та взаємодії з аудиторією у соціальних мережах журналіст може знайти ексклюзивний матеріал, провести розслідування та підготувати інтерв'ю з публічною особою. Безпосередня взаємодія з цільовою аудиторією дозволяє журналісту краще розуміти потреби своїх читачів і глядачів та підготувати якісні матеріали. Використання функціональних можливостей кожної з соціальних мереж допоможе журналісту отримати максимальну популярність, зацікавити якомога більшу аудиторію та, завдяки широкому розголосу, вирішити розкриті у публікаціях проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bondarenko B. O., Denysjuk S. Gh. (2020) Socialjni merezhi jak zasib formuvannja svidomosti [Social networks as a means of consciousness formation]. Materialy XLIX naukovo-tehniknoji konferenciji pidrozdiliv Vinnycjkojgo nacionaljnogho tehniknogho universytetu: zbirnyk dopovidej, Vinnycja: VNTU, pp. 514–515
2. Bodnenko D. M., Borshh Ja.O., Jashhenko D.O. (2012) Vykorystannja socialjnoji merezhi facebook dlja pidghotovky majbutnikh zhurnalistiv [Using the Facebook social network to train future journalists]. Naukovyj visnyk innovacijnykh tekhnologij, no. 1, pp. 29–35.
3. Zhughaj V. J., Kuznjecova T. V. (2021) Osoblyvosti teleghram-kanaliv jak novitnikh instrumentiv media: ukrajinsjkyj kontekst [Peculiarities of Telegram channels as the latest media tools: the Ukrainian context]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadsjkojgo. Serija: Filologhija. Zhurnalistyka, vol. 32 (71), no.6, pp. 120–125
4. Kica M. (2018) Rolj socialjnykh merezh u suchasnij zhurnalistyци [The role of social networks in modern journalism]. Visnyk nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika», no.896, pp. 107–114.
5. Plekhanova T. (2021) Socialjni merezhi jak novitnja platforma dlja promociji medijnogho kontentu [Social networks as the newest platform for media content promotion]. Zhurnalistyka: zakonornosti ta tendenciji rozvytku: Kolektyvna monoghrafija. Rygha, Latvija: Baltija Publishing, pp. 48–68.
6. Turchyn A.V. Klasyfikacija socialjnykh merezh [Classification of social networks]. Proceedings of the Aktualni zadachi ta dosjaghnennja u ghaluzi kiberbezpeky: materialy Vseukrajinsjkoji naukovo-praktyčnoji konferenciji (Ukrajina, Kropyvnyckyj, lystopad 23 – 25, 2016), p. 206
7. Predstavljajemo kanaly transljaciji, novyj sposib dlja tvorciv poghlybyty zv'jazky z pidpysnykamy – Rezhym dostupu: <https://about.instagram.com/blog/announcements/introducing-broadcast-channels>
8. Jaremchuk V. Ponjattja, funkciji ta osoblyvosti socialjnykh Internet-merezh – Rezhym dostupu: <https://naub.oa.edu.ua/2015/ponyattya-funktsiyi-ta-osoblyvosti-sotsia/>
9. Digital 2023: ghalobalnjyj oghljadovyj zvit – Rezhym dostupu: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report>.

1.4 АНТИКРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ: РОЛЬ У ФОРМУВАННІ РЕПУТАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Івашук Антоніна Анатоліївна, канд. наук із соц. комун., доцент, завідувачка кафедри реклами і зв'язків з громадськістю, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0209-148X>
E-mail: antonina.ivashchuk@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Проблема розробки і реалізації антикризових комунікацій є дуже важливою для формування репутації, як державних так і комерційних організацій. У час економічних криз, війни, пандемій, політичної нестабільності робота з комунікаційними стратегіями надзвичайно важлива і часто має вирішальне значення у взаємодії з аудиторіями. Формування репутації – це довгий і складний процес взаємодії між організацією і споживачами, і якщо результати співробітництва не задовольняють аудиторію – то компанія може зазнати репутаційних втрат. Антикризовий менеджмент передбачає розробку сценаріїв роботи організацій з репутаційними ризиками. Метою статті є визначення основних антикризових рішень, які спрямовані на відновлення репутації організацій. Також у дослідженні наводяться приклади невдалих комунікаційних дій компаній і аналізується негативний вплив на їх репутацію; досліджується алгоритм дій комунікаційного відділу у разі кризових ситуацій; акцентується увага на класифікації різних видів криз; також досліджені дефініції, які дозволяють краще зрозуміти сутність репутаційного менеджменту та кризових явищ в цілому. Предметом дослідження є саме антикризові комунікації, адже дуже важливим є розуміння специфіки антикризового управління організаціями. На сьогодні, коли в Україні триває війна з Росією, питання роботи над антикризовими комунікаціями стала вкрай важлива. Адже ми працюємо не тільки на внутрішньому ринку, а й презентуємо себе на міжнародній арені. Тому вкрай важливо ретельно продумувати канали комунікації з аудиторією, контент, який поширює організація, вибудовувати стратегію і обов'язково детально розробляти порядок дій у разі виникнення кризової ситуації. Адже чим краще і детальніше буде продумана антикризова стратегія, тим швидше і з меншими репутаційними втратами компанія зможе вийти з будь-якої складної ситуації.*

Ключові слова: комунікація, репутаційний менеджмент, бренд, антикризові комунікації, зв'язки з громадськістю, медіа, стратегія.

Вступ

Сьогодні комунікація є важливою складовою функціонування як будь-якої організації, так і країни в цілому. Безперечно, починаючи з 2019 року, з початком COVID-2019 і повномасштабним вторгненням Росії на територію України, багато компаній постали перед проблемою необхідності вибудовувати стратегії антикризових комунікацій, адже багато як комерційних так і державних організацій, виявилися не готовими до подолання наслідків світової кризи.

На сьогодні вкрай важливим і актуальним є необхідність дослідження комунікаційних стратегій організацій, враховуючи сучасні світові тенденції, задля успішного і ефективного функціонування компаній, а також задля розуміння важливості впливу комунікацій на репутацію організації.

Актуальним є дослідження залежності репутації організації або публічної людини чи політика від правильно вибудованої стратегії антикризових дій. Адже вкрай важливо вміти протистояти викликам сьогодення і активно та успішно діяти навіть під час масштабних криз. Також дуже важливим є не тільки активна робота комунікаційників на початку кризи, але й вміння прогнозувати кризи і працювати на їх випередження.

Метою публікації є визначити основні антикризові комунікаційні рішення спрямовані на збереження репутації організацій та вихід з кризових ситуацій.

Мета передбачає вирішення низки завдань: визначити сутність антикризових комунікаційних технологій; дослідити особливості сприйняття кризової ситуації і пов'язані з нею необхідні інформаційні заходи; дослідити важливість ролі громадськості в побудові репутації організації.

У статті використані такі методи дослідження: системний аналіз – для визначення комунікативних дій під час роботи з антикризовими стратегіями; використано метод абстрагування; методи аналізу, моніторингу, узагальнення та порівняння – для опрацювання науково-теоретичної бази дослідження.

Результати наукового дослідження

Позитивна репутація формується протягом тривалого часу і залежить від правильно побудованої комунікаційної стратегії організації. Адже проблема управління репутацією стає очевидною при виникненні форс-мажорних ситуацій, у час світових криз, воєнних дій, політичних та економічних потрясень. Ми сьогодні живемо у перенасиченому інформаційному просторі, де будь-яка інформація має здатність поширюватися і трансформуватися за кілька хвилин після того, як сталася подія. Усе частіше можемо спостерігати тенденцію щодо поширення інформації яка не є об'єктивною, достовірною, повною, перевіреною. Багато каналів комунікації розповсюджують інформацію не витрачаючи час на перевірку фактів у гонитві за першістю виходу матеріалу. Такі тенденції

мають також враховувати і організації які вибудовують стратегії комунікацій з аудиторією.

У сучасному світі суттєвих змін зазнала як сфера бізнесу так і державні організації. Якщо ще до недавнього часу компанії, оцінюючи успішність своєї діяльності, орієнтувалися на сумі отриманого прибутку, то сьогодні цей критерій не є вирішальним, і успішна та прибуткова компанія може за декілька днів втратити своїх клієнтів, репутацію і прибуток. Ринкова вартість компанії може бути набагато більшою аніж її балансова вартість за рахунок нематеріальних активів, ключовим з яких є ділова репутація. У її основі лежить інформація про переваги організації, соціальну відповідальність, публічні реакції на суспільно гострі питання, позиція керівників компанії тощо. Завдяки стійкій позиції компанії, щодо викликів ринку і правильної комунікаційної стратегії позиції компанії зазвичай залишаються стабільними, незважаючи на мінливість і непередбачуваність ринкової ситуації [7].

Термін «криза» походить від грецького слова «crisis», яке означає «вирок з якого-небудь питання або рішення в сумнівній ситуації». У цьому значенні можемо знайти використання даного терміну у Гіппократа, що стосується вирішальної фази проходження хвороби. У сучасному розумінні криза – це переломний момент в послідовності процесів, подій і дій; крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишнім середовищі [10, с.7].

Антикризове управління – це управління, що націлене на запобігання можливих серйозних ускладнень у ринковій діяльності підприємства, забезпечення його стабільного, успішного господарювання. Антикризове керування істотно відрізняється від звичайних прийомів, форм і технологій менеджменту [10, С.44]. У свою чергу, менеджмент кризи має на меті три послідовні цілі: попередити кризу; якщо криза трапилася – зменшити її негативний вплив на компанію; долаючи кризу – створити передумови для розвитку компанії в майбутньому. Ще у 70-х рр. американськими фахівцями з піару був розроблений процес управління кризовими ситуаціями. Загалом, управління проблемами включає п'ять послідовних дій:

1. Ідентифікація проблеми;
2. Аналіз і визначення меж кожної проблеми з точки зору її впливу на місцеві групи громадськості;
3. Виявлення та опрацювання альтернативних варіантів стратегії;
4. Реалізацію програми дій, спрямованої на поширення позиції організації та вплив на сприйняття проблеми;
5. Оцінку результатів виконання програми з точки зору досягнення мети організації [4, с.493].

Глибина кризового стану і тривалість періоду, протягом якого він настає, залежить від:

1. Співвідношення кількості і сили вихідних економічних явищ;

2. Числа і ступеня впливу агентів зовнішнього і внутрішнього середовища;
3. Інтенсивності процесу виникнення проміжних економічних явищ;
4. Співвідношення і сили проміжних явищ по кожному чиннику стану підприємства;
5. Значимості кожного чинника стану підприємства конкретно для даного підприємства і даної галузі національної економіки [5].

Безумовно, розробка антикризових комунікацій необхідна і на рівні держави. У грудні 2022 року Департамент суспільних комунікацій ініціював серію тренінгів для представників міської влади щодо кризових комунікацій. Новий блок тренінгів за підтримки Департаменту розпочав Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України, проектом ЄС «Підтримка стратегічних комунікацій в Україні» та Центром демократії та верховенства права за фінансової підтримки Швеції. Основною метою якого стало підвищення комунікаційних навичок державних службовців та сприяння розбудові в Україні системи державних стратегічних комунікацій [6].

Також розроблено комплекс заходів, що реалізуються державними органами України у кризовій ситуації і передбачають їх діалог із цільовою аудиторією з питань, що стосуються кризової ситуації і протидії їй. Указом Президента України від 28 грудня 2021 року №685/2021 було затверджено Стратегію інформаційної безпеки, де були наведені визначення термінів «кризові комунікації» і «антикризові комунікації». Кризові комунікації – комплекс заходів, що реалізуються державними органами України у кризовій ситуації і передбачають їх діалог із цільовою аудиторією з питань, що стосуються кризової ситуації і протидії їй. Антикризові комунікації – комплекс інформаційних заходів, що реалізуються державними органами України з метою запобігання виникненню кризової ситуації і передбачають їх діалог із цільовою аудиторією з питань, що стосуються загрози виникнення кризової ситуації і протидії їй. Також у документі прописані стратегічні цілі і напрямки Стратегії України, які планують реалізувати до 2025 року [11].

На жаль, незважаючи на прописану і затверджену Стратегію, навіть зараз, під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України, коли інформація набула ще більшої цінності й ми знаходимося під постійним тиском російської інформаційної війни, влада все ще не змогла вибудувати ефективну комунікацію як в українському так і в міжнародному інформаційному просторі. Часто використовуються звичні методи приховування інформації або ж суцільного мовчання, ненадання вчасно важливої для суспільства інформації, також владі не вдалося вибудувати ефективну взаємодію зі ЗМІ, з метою більш ефективної комунікації з суспільством. Адже саме масмедіа часто стають джерелом ескалації кризи. І

тому важливо і державі та уряду, і ЗМІ усвідомлювати, яка інформація гостро необхідна суспільству, а яка може стати зайвим подразником.

Управління в кризовій ситуації можна визначити, як процес роботи під тиском обставин таким чином, що дозволить керівникам аналізувати, планувати, організовувати, направляти і контролювати ряд взаємозалежних операцій при прийнятті швидких і раціональних рішень з невідкладних проблем, що виникли перед фірмою. Адже антикризове управління – це управління, у якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз його симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання його факторів для наступного розвитку [5].

Система моніторингу при плануванні антикризових комунікацій повинна містити:

1. Моніторинг засобів масової інформації та соціальних мереж 24/7;
2. Інформування в каналах Telegram, тематичні спільноти у соціальних мережах, в агрегаторах популярного контенту;
3. Робота в акаунті у соціальних мережах від агресивних користувачів, тролінгу, небажаних дискусій;
4. Залучення інфлюенсерів, блогерів та експертів;
5. розроблення та просування вірусного відеоконтенту для забезпечення широкого охоплення;
6. Складання та просування інтернет-петицій тощо [1].

Розрізняють такі види криз за відповідними ознаками їх класифікації:

1. За масштабами прояву: загальні кризи – охоплюють усю соціально-економічну систему, та локальні – охоплюють лише її частину;
2. За проблематикою: макро- і мікрокризи. Макрокризи – масштабної проблематики й обсягів, мікрокризи – охоплюють лише окрему проблему, чи невелику їх групу (мікрокриза здатна викликати ланцюгову реакцію, поширитися на всю систему та призвести до макрокризи);
3. За причиною виникнення: природні, суспільні та екологічні кризи;
4. За структурою відносин у соціально-економічній системі й диференціації проблематики її розвитку виділяють окремі групи економічних, соціальних, організаційних, психологічних, технологічних та інших криз.

Як показує досвід, кризи, як правило, можна передбачити, очікувати, а при бажанні й викликати; кризи можна прискорювати, випереджати, відсувати (запобігати), тобто кризові процеси певною мірою можуть бути керованими; також до криз можна й необхідно готуватися. Ефективне управління здатне прискорити вихід з кризи та мінімізувати її наслідки.

Тривалість і глибина кризи є наслідком помилок в антикризовому управлінні, свідомих деструктивних дій керівників або нерозуміння ними причин, характеру й можливих наслідків кризи [7].

Згідно з рейтингом 2023 від Global RepTrak, яка є провідною світовою компанією з питань репутації та статистики, топ репутаційними лідерами світу стали такі компанії як:

1. Lego Group
2. The Bosch Group
3. Rolls-Royce
4. Harley- Davidson
5. Canon
6. Rolex
7. Miele
8. Sony
9. Nintendo
10. Mercedes-Benz [3].

Цікаво, що компанією, яка не залишала топ-10 протягом всіх дванадцяти років проведення глобального дослідження, стала – The Lego Group. На думку організаторів проекту, своїм успіхом вони зобов'язані трьома факторам – незмінній високій якості продукції, лідерству в інноваціях, а також наявності чіткої мети [2].

Стабільність у складі репутаційних лідерів – особливо на вершині списку – демонструє важливість ключового фактору. Всі компанії, які отримали високі оцінки, приділяють величезну увагу побудові та реалізації ефективних систем репутаційного менеджменту. Вони не шукають стандартних рішень і не зупиняються у цьому процесі, не дивлячись на всі складнощі. У результаті глобальна криза не завадила їм зміцнити довіру різних зацікавлених груп.

Сьогодні – в епоху Репутаційної економіки – володіння високою довірою стейкхолдерів є більш важливим, ніж коли-небудь раніше. Компанії з високим рівнем репутації можуть розраховувати на вагому підтримуючу поведінку з боку споживачів – 78% хочуть купувати їхню продукцію, 70% прагнуть у них працювати, а 64% готові надати підтримку під час кризи, 53% споживачів переконані, що топ-10 компаній, які є репутаційними лідерами, явно виділяються із загальної маси бізнес-організацій [2].

Проте, є принципи й закони комунікацій, які залишаються незмінними протягом багатьох років: популярність; інновації; зручний та зрозумілий спосіб; взаємність; авторитет; обов'язковість; послідовність; дефіцит; симпатія; соціальна відповідальність [8].

Усі представники організації під час кризової ситуації повинні мати:

1. Професійні навички. Критично важливим для компанії є поєднання навичок потенційних речників з їх завданнями як членів групи кризових комунікацій. У наші дні обов'язки прес-секретаря неодмінно передбачають спілкування в Інтернеті.
2. Єдину позицію. Компанії потрібно наперед визначитися з особою

спікера. Для комунікації з традиційними ЗМІ, соціальними медіа, B2B, внутрішніх комунікацій призначають, як правило керівника PR-служби. Але є випадки, коли спікером компанії повинен бути тільки її керівник, наприклад, повідомить про кризу, що спричинила людські жертви, має він особисто.

3. Рішення про те, хто повинен виступати, приймають після настання кризи, але пул потенційних речників необхідно визначити заздалегідь. Прес-секретарі потрібні не лише для роботи із засобами масової інформації, а й для всіх типів та форм комунікацій, внутрішніх і зовнішніх, як-от: публічні збори, збори працівників тощо [1].

Репутація будь-якої компанії має власну структуру, яку можна розкласти на складові:

1. Емоційна привабливість (інформація або відчуття в пам'яті людини, будь-яким чином з цією продукцією пов'язані, причому їх правдивість абсолютно не важлива);
2. Якість продукції;
3. Відносини з партнерами (сюди входять як зовнішні партнери та постачальники, так і співробітники компанії);
4. Репутація керівництва;
5. Соціальна відповідальність;
6. Фінансові показники компанії [9].

Непоодинокі випадки на ринку, коли компанії не змогли вчасно вибудувати і застосувати антикризову стратегію, що призвело до негативних наслідків.

Репутаційні втрати завжди будуть впливати на прибутки компанії. Яскравим прикладом є ситуація, яка сталася з компанією Volkswagen. Німецький автовиробник був звинувачений у махінаціях, пов'язаних із викидом шкідливих речовин із вихлопної системи. Звинувачення призвело до потужного скандалу, внаслідок якого концерн зазнав величезних збитків у вигляді штрафних санкцій та витрат на перероблення вже проданих автомобілів. Увесь топ менеджмент, на чолі з генеральним директором Мартіном Вінтеркорном, мусив залишити позиції. Постраждала репутація не тільки концерну VW і його турбодизельних двигунів, а й усій галузі автобудування Німеччини. Економічний ефект був приголомшливим: ціна акцій концерну Volkswagen за тиждень упала на 40 %. Це репутаційний удар по бренду на довгі роки.

Про маніпуляції концерну Volkswagen із програмним забезпеченням автомобілів із дизельним двигуном стало відомо у вересні 2015 року в результаті розслідувань, ініційованих владою США. Наприкінці вересня VW офіційно визнав, що на кількох мільйонах автомобілів, проданих у всьому світі, було встановлено програмне забезпечення, яке дозволяло маніпулювати тестами на відповідність дизельних двигунів екологічним стандартам. До літа

2020 року ця ситуація обійшлася VW більш ніж у 30 млрд євро. Більшість цих грошей пішла на штрафні та компенсаційні виплати у США.

Ще один приклад провальної антикризової комунікації можемо фіксувати у відомій українській креативній агенції Banda Agency, щодо співпраці з російським комунікаційним агентством Setters. У 2021 році цільова аудиторія, представники галузі і суспільство в цілому, обурила інформація про співпрацю Banda Agency з російськими креативщиками. Представники компанії, незважаючи на гостру критику і резонанс у суспільстві, почали комунікацію тільки через декілька днів після поширення інформації. Більше того, комунікація компанії почалася із суперечливого і емоційного повідомлення. На офіційній сторінці у Фейсбуці з'явився допис у першому абзаці якого було засудження суспільного осуду. Також у повідомленні йшлося про те, що, незважаючи на війну з Росією, для компанії є неприпустимою «...ненависть до людини тільки через те, що вона росіянин, американець, єврей...». Компанія наполягає, що вони хочуть і будуть обмінюватися досвідом з найкращими агенціями світу, незважаючи на суспільний осуд. І, наприкінці повідомлення, зазначивши, що вони відкриті і відверті, а також, що їм немає чого приховувати, вони закрили можливість коментування під постом. Пост у Фейсбуці набрав більше 1500 дизлайків і 106 поширень з критикою в описі.

Безумовно, така антикризова стратегія виглядає дещо дивно, тим паче від компанії, яка позиціонує себе, як фахівців із рекламних комунікацій. Безумовно, подія і більшою мірою невдала антикризова комунікація, негативно вплинула на репутацію компанії.

Висновки

Отже, суть антикризового управління виражається в наступних положеннях:

1. Кризи можна передбачати, очікувати і викликати;
2. Кризи у визначеній мірі можна прискорювати, випереджати, відсувати;
3. До криз можна і необхідно готуватися;
4. Кризи можна пом'якшувати;
5. Управління в умовах кризи вимагає особливих підходів, спеціальних знань, досвіду і мистецтва;
6. Кризові процеси можуть бути до визначеної межі керованими;
7. Управління процесами виходу з кризи здатне прискорювати ці процеси і мінімізувати їхні наслідки [5].

Очевидно, що жодна компанія не може існувати без кризових ситуацій. Але на випадок непередбачених ситуацій, необхідно обов'язково мати антикризову стратегію, створення групи «швидкого реагування», аналізувати ризики, визначити ключові повідомлення, моніторити медіа, залучати

партнерів, визначати комунікаційно-вразливі теми, тестувати кризові комунікації в штучних умовах.

Антикризові заходи мають виконувати функцію запобігання кризовим ситуаціям. Наразі існує гостра потреба в науково-обґрунтованих антикризових стратегіях, які могли би використовуватися як алгоритми при роботі в галузях підвищеної небезпеки, державних структурах, міжнародних організаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Falovych V., Bakulina N., Shushpanov D. (2020) Osoblyvosti vykorystannja antykrizovykh komunikacij v upravlinni korporatyvnoju komunikacijeju [Peculiarities of using anti-crisis communications in corporate reputation management]. Menedzhment ta biznes-administruvannja [Management and business administration] vol. 25. 66-71 pp. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41864/1/Фалович.pdf> (accessed 08 April 2023).
2. Ghosh O. (2021) Ghlobaljni lidery reputacii [Global reputation leaders] Retrieved from: <https://reputationcapital.blog/2021/04/2021-global-reprtrak-100-globalnye-lidery-reputacii/?lang=uk> (accessed 06 April 2023).
3. Global RepTrak 100 is the definitive ranking of corporate reputation for the world's leading companies (2023) Retrieved from: <https://www.reprtrak.com/rankings/> (accessed 06 April 2023)
4. Koroljko V. Gh., Nekrasova O. V. (2009) Zv'jazky z ghromadsjkistju. Naukovi osnovy, metodyka, praktyka [Public Relations. Scientific foundations, methodology, practice]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House (in Ukrainian).
5. Kovalevsjka A. V. (2016) Antykrizove upravlinnja pidpryjemstvom [Anti-crisis management of the enterprise]. Kharkiv (in Ukrainian).
6. Kryzovi komunikacii: Departament suspiljnykh komunikacij inicijuvav seriju treningiv dlja predstavnykiv misjkoi vlady (2022) [Crisis Communications: The Department of Public Communications initiated a series of trainings for city officials] Retrieved from: https://kyivcity.gov.ua/news/krizovi_komunikatsi_department_suspilnikh_komunikatsiy_init_siyuvav_seriyu_trainingiv_dlya_predstavnykiv_misko_vladi/ (accessed 07 April 2023)
7. Kukhta P. V. (2012) Kryzy, jikh prychny i naslidky [Crises, their causes and consequences]. Efektyvna ekonomika [Efficient economy] vol. 10. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1439> (accessed 08 April 2023)
8. Mudrak L. (2020) Jak ghromadam protystojaty vyklykam i uspishno dijaty v period kryzy [How communities can face challenges and act successfully in times of crisis]. Kyiv (in Ukrainian).
9. Reputacijnyj menedzhment (2021) [Reputation management] Retrieved from: <https://iib.com.ua/ua/novosti-mib/item/5724-reputatsiyniy-menedzhment-reputation-matters-and-can-be-measured.html> (accessed 08 April 2023)
10. Skibicjkij O. M. (2020) Antykrizovyj menedzhment [Anti-crisis management]. Kyiv: Center of educational literature (in Ukrainian).
11. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennja Rady nacionaljnoji bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnja 2021 roku "Pro Strateghiju informacijnoji bezpeky" (2021) [Decree of the President of Ukraine On the decision of the National and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 "On Information Security Strategy"] Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/u685_21?an=84 (accessed 08 April 2023).

1.5 МЕДІАТЕКСТ ЯК КРЕОЛІЗОВАНИЙ КОНСТРУКТ

Кевлюк Ірина Володимирівна, старший викладач кафедри журналістики, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5312-8126>
E-mail: iryna_kevlyuk@ukr.net

***Анотація.** У розділі розглянуто поняття медіатекст, характеристику його ознак, стильову параметризацію та процеси креолізації. Мета дослідження – проаналізувати медіатекст як єдиний структурний, семіотичний, смисловий, лінгвальний, функціональний текстовий простір; методологія: метод теоретичного узагальнення, метод діалектики, метод аналізу, метод синтезу. Досліджено медіатекст як репрезентант масовоінформаційної діяльності, результат масової комунікації, носій конкретної інформації для формування громадської думки та впливу на свідомість масової аудиторії. Констатовано міждисциплінарний характер медіатексту. Подано характеристику ознак (багатовимірність, медійність, масовість, полікодовість) та виконуваних функцій (мотиваційна, інформаційна, комунікаційна, евристична, аксіологічна, онтологічна). Обґрунтовано медіатекст як базовий і визначальний складник медіакультури. Зазначено, що медіатекст репрезентує мовну особистість свого автора та позначений вираженою прагматичною спрямованістю, яка полягає у формуванні громадської думки. Визначено, що для виконання медіатекстом комунікативної функції залучається увесь наявний потенціал мовних ресурсів, а широкий реєстр його виражальних засобів забезпечується стильовою контамінацією – інтеграцією мовних одиниць різних функціональних стилів. З'ясовано, що швидке реагування мови ЗМІ на нагальні потреби нинішнього життя спричиняють використання у медіатекстах великої кількості різнопланових мовних інновацій. Встановлено, що оцінність є провідною стильовою ознакою медіатексту, а його вагомою рисою є універсальність через охоплення необмежених аудиторій та найрізноманітніші верстви населення. Схарактеризовано поняття «креолізації» як один зі способів передачі медійної інформації, адже медіатексти створюються як семіотичні структури шляхом інтеграції компонентів різних знакових систем: крім словесного полотна, у них наявні також музика, звукові ефекти, візуальні образи тощо. Констатовано, що в сучасних комунікативних процесах постійно зростає роль креолізованих текстів. З'ясовано, що лінгвовізуальна феноменальність креолізованого медіатексту створюється єдністю структурного, візуального, смислового та функціонального планів, а це дає змогу здійснювати багатоаспектний прагматичний вплив на реципієнта. Визначено, що креолізація наділяє медіатекст динамічністю, експресивністю, насиченістю. Визначено, що постійна технологізація*

процесів масової комунікації здійснюється в напрямку розширення й урізноманітнення її конструктивних засобів.

Ключові слова: *журналістський твір, масова аудиторія, комунікативна діяльність, креолізація, медіаповідомлення, медіатекст, медійність, медіакультура, медіалізація, полікодовість, реципієнт, семіотика.*

Вступ

Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується стрімкою медіатизацією. Усе більша технологізація комунікативних процесів спричиняє трансформацію медіасфери: збільшується інтенсивність інформаційних потоків, зростає обсяг продукування та поширення/отримання опосередкованої інформації, стрімко розвивається медіаринок, набагато простішим стає доступ до медійної діяльності, посилюється значення масмедіа у життєвих процесах соціуму тощо. У такій ситуації зростає роль носія медійної інформації – медійного тексту. Тому проблематика розуміння, конструювання, параметризації цього специфічного різновиду тексту виходить нині на передній план медіадосліджень. Таким чином, мета наукової розробки – проаналізувати медіатекст як єдиний структурний, семіотичний, смисловий, лінгвальний, функціональний текстовий простір.

Щоб досягти заявленої мети потрібно розглянути медіатекст як:

- а) текстовий репрезентант масово-інформаційної діяльності з міждисциплінарним характером та низкою ознак і функцій;
- б) текстовий конструктор, що формується стильовою контамінацією та використовує увесь наявний потенціал мовних ресурсів і розлогий реєстр виражальних засобів;
- в) текстову структуру, яка твориться з використанням репрезентантів різних знакових систем;
- г) перспективний науковий об'єкт для дослідження мас-медійної комунікації.

Для виконання завдань дослідження використано низку методів. Зокрема, це: метод теоретичного узагальнення (дав змогу виявити сутність поняття «медіатекст»); метод діалектики (уможливив установлення динаміки розвитку медіатекстів як простору для реалізації завдань медійної комунікації); метод аналізу (допоміг виділити компоненти інформації про медіатекст); метод синтезу (надав можливість систематизувати розрізнені складники даних про медіатекст).

Результати наукового дослідження

Поняття й ознаки медіатексту. Вивчення медіатекстів (далі – МТ) відбувається у межах культурології, політології соціології, психології, лінгвістики, міжкультурної комунікації тощо. Отже, вони мають міждисциплінарний характер. З огляду на це можна узагальнити, що

медіатекст являє собою «інтегративний багаторівневий знак, який поєднує в єдине комунікативне ціле різні семіотичні коди (вербальні, невербальні, медійні) та демонструє прозорість тексту на змістовному, структурному та знаковому рівнях» [10, с. 148].

МТ – це репрезентант масово-інформаційної діяльності, твір масової комунікації, призначений для передачі конкретної інформації, яка втілюється в усному чи писемному мовленні з метою вплинути на громадську думку, переконати аудиторію. У МТ знаходить своє втілення мовна особистість його творця, його світогляд, специфіка світосприйняття, інтелектуальний потенціал, особливості когнітивної діяльності. Виразною ознакою МТ є наявний у ньому затекст – відображення фрагментів реальної дійсності. У принципі, завданням МТ і є опис затексту, пропущений крізь авторське бачення. Найголовніша диференційна ознака сучасного масмедійного тексту – це його багатовимірність, яку в розробках різних дослідників репрезентують термінами «багатоплановість», «поліфонічність», «гетерогенність» чи «інтегральність». Багатовимірність – це поєднання різнопланових словесних, зорових, аудитивних, аудіовізуальних або інших складників у межах єдиного смислового текстового простору. Ще одним визначальним параметром МТ є їхня мовна специфіка, детермінована насамперед особливістю адресатної аудиторії, що має масовий характер [7, с. 147; 8].

Також до провідних ознак медіатекстів належать:

- а) медійність (втілення МТ відбувається з використанням різних медіазасобів, його характер впливає з форматних і технічних можливостей комунікаційного каналу);
- б) масовість (вона наявна і щодо створення, і щодо споживання медіапродуктів);
- в) інтегративність, полікодовість (відкритість та об'єднання в єдине комунікативне ціле різних семіотичних кодів) [10, с. 148].

Елементами МТ є:

- а) канал розповсюдження (радіо, телебачення, Інтернет);
- б) інституційний різновид текстового конструкта (журналістський, рекламний, PR-текст);
- в) типологічні параметри ЗМІ;
- г) повідомлення (з огляду на функціонально-жанрову класифікацію);
- ґ) тип коду (вербальний, невербальний, вербально-невербальний (полікодовий));
- д) продуцент МТ (соціальний / приватний – це детермінує формування авторської модальності (об'єктивна / суб'єктивна оцінка дійсності));
- е) адресат МТ (масова / спеціальна аудиторія) [5, с. 48].

До основних функцій, виконуваних МТ, належать такі: мотиваційна, інформаційна, комунікаційна, евристична, аксіологічна, онтологічна. Інформаційна функція: МТ повідомляє про факти, події, явища, процеси, що

відбуваються чи відбувалися в навколишньому світі. Комунікаційна: МТ забезпечує контактування під час обміну інформацією. Евристична: МТ впливає на розвиток когнітивної та емпіричної царин людської діяльності, мотивує і дає змогу формувати уявлення про світ і про себе в ньому. Аксиологічна: МТ є носієм цінностей та оцінок повідомлюваної інформації. Онтологічна: МТ висвітлює різні сфери людської екзистенції, підштовхує її до відкриття й розуміння людей, світу, себе, свого місця і місії в ньому. Мотиваційна: МТ є відповіддю на життєву потребу індивіда в інформації для щоденного комфортного буття й розв'язання ним життєвих проблем, а також полем зацікавленості медіачитача проблематикою і змістом [2, с. 19].

Продуктування МТ є цілеспрямованою комуникативною діяльністю, адже його призначення – надати інформацію, дати оцінку явищ, подій, фактів крізь погляд на них свого автора. МТ має просторову та часову відділеність від комуникативної ситуації та її учасників, про які він повідомляє. Водночас він «може постати як індикатор цінностей, що генеруються тим суспільством і культурою, в рамках яких його було створено» [4, с. 80].

МТ характеризується тим, що для його появи потрібні суспільні умови нового комуникативного етапу. Відбувається перенесення семантичної специфіки текстових структур у стихію медіапростору. Цей процес супроводжується значним зростанням значення комуникативного фону з огляду на розширення системи параметрів самого текстового конструкту, адже медіапростір диктує йому інший спосіб створення, канали трансляції, принципи організації, мовні компоненти, творчий інструментарій та адресатну аудиторію. Отже, МТ являє собою повідомлення, реалізоване в одному з медійних жанрів. Цей різновид тексту є одночасно: а) універсальною смисловою єдністю; б) семіотичною структурою соціального функціонування; в) об'єктом масової комунікації; г) зафіксованим сегментом реальної дійсності; г) результатом творчої діяльності [3].

Газетні, журнальні, інтернетові МТ здебільшого втілюють характерні риси друкованого мовлення. МТ, реалізовані в творах аудіовізуальної природи (телебачення, радіо, подкасти, ютуб), найчастіше втілюють специфіку усного мовлення. Водночас сучасний рівень технологічності комуникативних процесів породив МТ змішаного типу, в якому інтегровано потенціал обох (усного й писемного) типів мовлення. Цей креолізований новітній різновид МТ ще називають конвергентним, або синтезованим. Зі структурного погляду він є, з одного боку, поєднанням лінгвальних (вербальних) усних та писемних складників, а з іншого – одиниць невербальної природи (символи, цифри, малюнки, фото, відео тощо). Креолізований МТ є найбільш поширеним типом медіатексту. Висока ефективність таких текстових структур детермінована їхньою орієнтацією на різні канали сприйняття інформації (зір та слух). Разом з високими технічними параметрами сучасних медіа згадана особливість створює передумови для зростання популярності МТ цього типу, а також

передбачати їхній бурхливий розвиток. «Такий медіатекст допомагає автору максимізувати свій перлюкутивний ефект, досягти самовираження через індивідуально-авторську побудову медіаповідомлення та візуалізацію змісту, передати авторський креативний потенціал, що сприяє активному розповсюдженню креолізованих текстів у різних дискурсах» [10, с. 148].

МТ сприймається як зручний для адресата засіб, що дає змогу обмінюватися інформацією та здійснювати вплив на соціальнокогнітивну сферу людського буття, незважаючи на те, що інтерпретація інформації відбувається згідно зі сповідуваною автором ціннісною системою. Змістове наповнення МТ впливає на формування світоглядної системи реципієнта, його стереотипів, поглядів на світ. МТ сприяє формуванню дружнього інформаційного і освітнього простору, допомагає заощадити час і розумові зусилля, потрібні, щоб сприйняти, відібрати, переробити, осмислити і засвоїти інформацію [2, с. 19].

МТ є базовим і визначальним елементом медіакультури – унікального феномена, в якому найповніше втілюються комунікативні та когнітивні процеси. На нинішньому етапі розвитку суспільства медіакультура детермінує як соціальні практики, так і соціальне пізнання. Якщо брати МТ у його часткових (фрагментарних) проявах, то він є продуктом медіакультурних практик; коли брати його у глобальному вимірі, то він і є безпосередньо медіакультурою у сенсі гетерогенної та гетероструктурної системи знаків, смислів та кодів. МТ установлює та формує наявну в соціумі модель життя, картину світу у такій спосіб, що складається враження тотальної медіалізації буття. Однак вплив МТ не має необмеженого та безапеляційного характеру. Він перебуває в межах простору габітусу/фрейму/тезаурусу як свого творця, так і споживача, та водночас – і простору соціально-економічних та культурних умов [15, с. 61]. Отже, МТ є формою обміну інформацією та здійснення впливу на соціально-когнітивну сферу соціуму крізь призму сповідуваної автором системи цінностей.

Стильова параметризація медіатексту. Особливістю медійної мови є її відкритість для глобальних, національно-культурних, релігійних, особистісних проєктів, а також – відображення нею інтелектуальних, світоглядних, емоційних, моральних та стилістико-естетичних особливостей аудиторії, її інформаційних запитів та прагматичних установок [11, с. 146].

Стильовою домінантою МТ є стилістичні ресурси публіцистичного стилю, оскільки саме вони найбільше придатні для виконання ситуативно зумовленої комунікативної функції у медіапросторі, задовольняючи потреби ЗМІ, діяльнісна орієнтація яких спрямована на оперативне та однозначне інформування аудиторії. Для цього використовується увесь наявний потенціал мовних ресурсів, залучення якого зумовлюється потреба адекватної інтерпретації повідомлення адресатом МТ – масовою аудиторією.

Тому в МТ превалюють мовні засоби втілення нейтральності, загальноживаності, реалізації компресії висловлення, детерміновані його функційним навантаженням. Водночас у текстах такого типу діють і протилежні тенденції, оскільки різноманітні соціально важливі явища, інформацію про які і несе МТ, реципієнт має осмислити, проаналізувати, оцінити. Відповідно до цього актуалізується використання ресурсів, що втілюють різнопланову конотацію (емоційно-оцінні одиниці, експресиви, оказіоналізми тощо). Отже, комунікативні умови продукування та сприйняття МТ визначають уживання мовних засобів. Закономірно, що МТ, які реалізують економічну, політичну, культурну, військову, спортивну проблематику, не можуть обійтися без відповідних загальнонаукових чи вузькогалузевих термінів, тих чи інших запозичень апеллятивної та онімної лексики для позначення сучасних об'єктів, реалій, подій тощо. Так само адресованість масовій аудиторії, мета переконати, намагання зрозуміло подати «складні» у смисловому плані думки пояснюють відповідний конотативний супровід МТ.

Для цього журналісти використовують широкий стилістичний інструментарій, зокрема: афективні мовні фігури (лінгвальні засоби здійснення емоційного впливу), лексичні (лексико-граматичні) повтори, варіювання дієслівними формами, зміна прямого порядку слів у реченні (інверсія), заперечні конструкції зі значенням ствердження, риторичні запитання, заклики до реципієнтів, що містять відверту, відкриту оцінність, лексичні та фразеологічні одиниці, що втілюють спонукальність, пишномовність, патетичність тощо.

Виразні тенденції сучасного МТ – це «залучення на тлі загальнолітературних традиційних стильових ресурсів ще живорозмовних (особливо яскраво це виявляється в професійних та непрофесійних текстах онлайн-видань), а також стильова контамінація, тобто поєднання в медіатворах засобів різних функціональних стилів (публіцистичного й офіційно-ділового, публіцистичного й наукового, публіцистичного й художнього). Загалом задіяні у медіатексті стильові ресурси забезпечують реалізацію як іманентних, так і обов'язкових у журналістському творі ознак (змістовності, точності, ясності, логічності, багатства)» [13, с. 21-22].

Провідна стильова характеристика МТ – це оцінність (соціальна та утилітарна, явна та імпліцитна). З цієї причини в МТ не лише наявна значна концентрація оцінних смислів, а й відбувається їхнє активне просування до свідомості цільової аудиторії і, як результат, у царину громадської думки. До вагомих особливостей МТ належить його універсальність, адже він поширюється на необмежену аудиторію та охоплює найрізноманітніші верстви населення.

Тому нерідко це спричиняє той факт, що в ньому, окрім літературної мови, уживаються елементи розмовної мови, жаргонізми та інші лінгвальні явища, що відбивають сучасне мовне життя соціуму [11, с. 146].

Оскільки МТ є результатом масово-інформаційної діяльності, розрахований на масову аудиторію, характеризується інтегрованістю лінгвальних та медійних засобів, репрезентує мовну особистість свого творця та позначений вираженою прагматичною спрямованістю (формувати громадську думку), то його важливою ознакою є його мовне оформлення. Мінливість мови ЗМІ, відповідність вимогам часу, актуальність потребам сучасності детермінують наявність у медійному мовленні значної кількості лексичних інновацій, авторських неологізмів та онімів, мовних кліше тощо [16, с. 44].

Отже, у стильовій системі МТ домінують публіцистичні стилістичні ресурси, що дають йому змогу втілювати оцінність, універсальність, адресованість масовій аудиторії, переконувати, зрозуміло подавати «складні» думки, створювати відповідне зображально-виражальне тло.

Креолізація медіатекстів. Медійна інформація нині може передаватися різними способами. Одним з них є згадана вже креолізація. У медіа креолізацію розуміють як «процес створення медіатексту, що передбачає використання в мовній комунікації одиниць різних знакових систем, зокрема зображень, графіків, таблиць, аудіо-, відеоматеріалу та ін.» [14, с. 22]. Різні способи передачі медійної інформації виконують «ідентичні функції, але втілені не лише в словах, а й у малюнках, фотографіях, графіках, особливих шрифтових та кольорових маркерах повідомлення, що утворюють складну комунікативну реальність, релевантну екстралінгвістично сформульованому завданню» [6, с. 142].

Порівняно з текстом поняття МТ значно ширше: до нього, крім словесного полотна, входить також музика та звукові ефекти, візуальні образи тощо. Телевізійний текст розгортається не тільки на вербальному рівні, а й на рівні відеоряду та музичного супроводу; радіотекст інтегрує вербальний текст з аудіоефектами; тексти друкованих ЗМІ звичайно містять, окрім словесних компонентів, засоби графічного оформлення [17, с. 391].

Єдність структурного, візуального, смислового та функціонального планів у креолізованому тексті гарантує багатоаспектність прагматичного впливу на реципієнта, перетворюючи такий текст на «лінгвовізуальний феномен».

Крім прикметника «креолізований» на позначення текстів аналізованого різновиду використовуються також «контамінований», «гібридний», «полікодовий», «конвергентний», «синтезований» тощо. Термін креолізований текст, що активно вживається в науковому інфопросторі, пов'язаний з терміноназвами, як креолізована мова (змішана мова), креолізація (спочатку ним

позначали процес виформування нових етнічних груп, пізніше – процес змішування мов) [9, с. 89].

У сучасній комунікації роль креолізованих (полікодових) текстів, у яких іконічні засоби поряд із вербальними передають навколишню картину світу, транслюють шкалу цінностей, виховують естетичні ідеали етноутворення, постійно зростає. «Креолізовані тексти набувають усе більшого поширення в сучасній комунікації і є одним із найбільш успішних її засобів. Усвідомлення зростання значущості креолізованих текстів в інформаційному фонді суспільства, потреба більш повного здобування з тексту як вербальної, так і невербальної інформації для підвищення ефективності мовленнєвої комунікації стають найважливішими чинниками у вивченні та описі інвентарю засобів, які утворюють креолізовані тексти» [18, с. 163-164].

Креолізація МТ має три рівні. У тексті з нульовим рівнем візуальний складник відсутній, текстовий конструкт сформований лише з використанням вербальних засобів. Про частковий рівень креолізації можна говорити тоді, коли словесний компонент не залежить від візуального, він має відносно автономний характер. Візуальна частина такого медійного твору лише здійснює супровід вербальної інформації, вона є факультативним складником МТ. Інший ступінь співвідношення між вербальним та іконічним компонентом виявляють МТ з повною креолізацією. Конститутивні елементи у такій структурі демонструють настільки високий індекс єдності, що не можуть існувати автономно. Словесний складник апелює до зображення, а воно є невід'ємною частиною у формально-смісловій структурі МТ.

Візуальний складник креолізованих МТ може виконувати низку функцій. Так, він фігурує як:

- а) декоративний ілюстрант (візуальний компонент естетизує МТ);
- б) супроводжувальний ілюстрант (доповнює словесний компонент);
- в) рівноправний ілюстрант (наявний в МТ, де переважає графічний спосіб передавання інформації);
- г) домінувальний ілюстрант (пояснює словесний компонент).

МТ є носієм кодів, зашифрованих у відповідних знаках (звідси синонімічний термін до «креолізований» – «полікодовий»). Як відомо, із семіотичного погляду знаки бувають трьох типів: знаки-індекси, знаки-образи та знаки-символи. Знаки-індекси здійснюють безпосередню вказівку на предмет, який вони позначають. Між знаком і предметом є зв'язок, подібний до зв'язку між наслідком і причиною (дим сигналізує про наявність вогню, зміна показників термометра – про зміни температури повітря). Знаки-образи подібні до позначуваних предметів (план місцевості, картина, макет, креслення, фотографія, глобус, відбиток пальців, пам'ятник). Між знаками-символами і предметами, позначеними ними фізичного зв'язку немає; семантика знаків такого типу встановлюється за взаємною згодою. У такому разі зв'язок між знаком і поз-

начуваним предметом формується за угодою чи стихійно, у процесі розвитку мови і практичного її засвоєння конкретною людиною. Слова (вони теж знаки-символи) і становлять основу мови [12].

Знаковий характер мови досліджує семіотика. Використання засобів семіотики дає змогу авторові масмедійного тексту завдяки словам-символам описати позамовну ситуацію, про яку повідомляється. Для мас-медійних видань зазвичай характерні знаки-образи та знаки-символи. Знаки-образи – це, скажімо, фотографії, що використовують разом з мас-медійним текстом, які «використовують одночасно зі знаками-символами. Добір знаків-символів, а відповідно й знаків-образів, які формують єдине ціле, залежить від цільової аудиторії та мети повідомлення. Знаки-символи привертають увагу читачів, несучи певне смислове навантаження. Якщо говорити про заголовки та добір знаків до них, то вони акумулюють значення всього мас-медійного тексту, передають його основну ідею та водночас зацікавлюють потенційних читачів» [9, с. 90].

Креолізація МТ надає йому динамізму, експресивності, насиченості. Нині креолізація МТ є звичайною нормою в його оформленні, вона постійно вдосконалюється й модифікується з огляду на появу нових технічних можливостей, мультимедійнізації інформаційного простору. Знаки-образи передають тональність вербального компонента повідомлення, а знаки-символи «відповідають» за його семантичний аспект, притягуючи увагу читачів. Та-ким чином, МТ, щоб передати основне повідомлення та вплинути на потенційну аудиторію реципієнтів інтегрують у собі знаки різних типів (знаки-символи та знаки-образи) [1, с. 9]. Отже, креолізований МТ є «лінгвізовізуальним феноменом», у якому втілюється єдність його структурного, візуального, смислового та функціонального планів, що забезпечує багатоаспектний прагматичний вплив на адресата.

Висновки

Отже, МТ в усному чи писемному варіанті репрезентує масово-інформаційну діяльність, він є результатом масової комунікації, призначення якого – передавати відповідну інформації, щоб сформувати громадську думку, вплинути на масову адресатну аудиторію. МТ має міждисциплінарний характер, оскільки його вивчають різні гуманітарні науки. Він характеризується багатовимірністю, медійністю, масовістю, полікодовістю та виконує мотиваційну, інформаційну, комунікаційну, евристичну, аксіологічну й онтологічну функції. МТ є базовим і визначальним елементом медіакультури.

Для виконання МТ ситуативно зумовленої комунікативної функції у медіапросторі залучається увесь наявний потенціал мовних ресурсів. Розлогий реєстр виражальних засобів МТ формується стильовою контамінацією – поєднання інструментарію різних функціональних стилів. Мінливий характер медійної мови, оперативне реагування на актуальні потреби сучасності

мотивують функціонування у МТ значної кількості різнопланових лінгвальних інновацій.

Одним зі способів, яким сьогодні передається медійна інформація, є креолізація: створення МТ відбувається з використанням репрезентантів різних знакових систем. Сучасна комунікація характеризується тим, в ній постійно зростає роль креолізованих текстів. Креолізація МТ робить його динамічним, експресивним, насиченим.

Перманентна технологізація масової комунікації рухається в напрямку розширення її інструментарію. Ці процеси й далі здійснюватимуть вплив на урізноманітнення передачі медійної інформації, що відкриває й відкриватиме нові наукові перспективи для дослідження мови мас-медіа і медійного тексту зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bilyk K. M. (2022). Fenomen kreolizatsii u suchasnomu yevropeiskomu mediadyskursi [The phenomenon of creolization in modern European media discourse]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho – Scholarly notes of V. I. Vernadsky Tavri National University*, 33(72), (1), 6-11. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/02> [in Ukrainian].
2. Bondarenko N. (2021). Mediatekst yak resurs osuchasnennia y zbahachennia zmistu pidruchnyka ukrainskoi movy [Media text as a resource for modernizing and enriching the content of the Ukrainian language textbook]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the modern textbook*, 27, 15-25 [in Ukrainian].
3. Chernysh O. Sutnisni kharakterystyky poniat «mediadyskurs» ta «mediatekst» u suchasni medialinhvistytsi [Essential characteristics of the concepts of "media discourse" and "media text" in modern media linguistics]. Retrieved from <https://core.ac.uk/reader/17191210> [in Ukrainian].
4. Chetverikova O. (2018). Osoblyvosti doslidzhennia mediatekstu v lnhvistychnykh rozvidkakh [Peculiarities of media text research in linguistic research]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 22(2), 79-85 [in Ukrainian].
5. Dashkova K. V. (2019). Poniattia mediatekstu v suchasni lnhvistychnii nauks [Concept of media text in modern linguistic science]. *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific notes of the International Humanitarian University*, 31, 46-50 [in Ukrainian].
6. Hrona N. (2022). Robota z mediatekstem u protsesi pidhotovky fakhivtsiv riznykh napriamiv [Work with media text in the process of training specialists in various fields]. *Veresen: naukovo-metodychni, informatsiino-osvitni zhurnal – September: scientific and methodical, informational and educational magazine*, 2, 93, 137-150 [in Ukrainian].

7. Kardash L. V. (2017). Poniattia mediatekstu yak bazovoi katehorii medialinhvistyky [The concept of media text as a basic category of media linguistics]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 4, 146-149 [in Ukrainian].
8. Kosenko V. O. Estetychnyi moment avtorskoi stylistyky yak obiednavchyi chynnyk zmistovoho navantazhennia tekstu [The aesthetic moment of the author's stylistics as a unifying factor of the content load of the test]. Retrieved from <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1911> [in Ukrainian].
9. Liutianska N. I. (2019). Polikodovist yak oznaka anhlomovnykh mas-mediinykh tekstiv [Polycode as a feature of English-language mass media texts]. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriiia «Filolohichni nauky». Movoznavstvo – Scientific bulletin of I. Franko DDPU. Series "Philological Sciences". Linguistics*, 11, 88-92 [in Ukrainian].
10. Lobachova I. (2023). Mediatekst u konteksti naukovoii komunikatsii [Media text in the context of scientific communication]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*, (1), 144-167. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.1.2022.275164> [in Ukrainian].
11. Piankovska I. V. (2022). Leksychni osoblyvosti nimetskykh mediatekstiv na temu "Krieg in der Ukraine" v konteksti mediaekolohii [Lexical features of German media texts on the topic "Krieg in der Ukraine" in the context of media ecology]. *Nova filolohiia – New philology*, (86), 144-149. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-21> [in Ukrainian].
12. Serazhym K. S. Semiotychnyi aspekt analizu tekstu [Semiotic aspect of text analysis]. Retrieved from <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1813> [in Ukrainian].
13. Shapovalova H. V. & Shebeshtian Ya. M. (2016). Teoretyko-praktychni pytannia tekstoiznavstva [Theoretical and practical issues of textual studies]. Uzhgorod: Grazhda [in Ukrainian].
14. Shevchenko L. & Syzonov D. (2021). Teoriia medialinhvistyky [Theory of media linguistics]. Kyiv: VOC "Kyiv University" [in Ukrainian].
15. Stetsiura K. O. (2012). Pryroda ta spetsyfika buttia mediatekstiv u ku-lturnii kartyni svitu suchasnoho suspilstva [The nature and specificity of the existence of media texts in the cultural picture of the world of modern society]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut". Filosofiiia. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 3, 56-62 [in Ukrainian].
16. Strelbitska O. O. & Podoliuk S. M. (2021). Medialinhvistychni tende-ntsii na suchasnomu etapi rozvytku movnoi osvity v Ukraini [Media-linguistic trends at the current stage of language education development in Ukraine]. *Akademichni studii. Seriiia «Humanitarni nauky» – Academic studies. Series "Humanities"*, 1, 41-47. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.1.6> [in Ukrainian].
17. Syzonov D. (2013). Mediatekst ta mediadyskurs u suchasnomu medii-nomu prostori [Media text and media discourse in the modern media space]. *Studiya lingvistyka – Studia linguistica*, 7, 389-392 [in Ukrainian].

18. Zavadska O. V. (2016). Fenomen kreolizovanoho tekstu: aktualna problema suchasnykh lin-hvistychnykh doslidzhen [The phenomenon of creolized text: an actual problem of modern linguistic research]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic studies*, 43, 163-169 [in Ukrainian].

1.6 СТРУКТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ

Шульгіна Валентина Іванівна, докт. філол. н, професор кафедри журналістики, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9906-3033>
E-mail: tshvi161@ukr.net

***Анотація.** У статті аналізуються аспекти дослідження тексту, характеризуються погляди на текст багатьох дослідників, зокрема, з позицій врахування категорій тексту. Автором називаються такі аспекти наукової уваги лінгвістів до тексту: категоріальний, структурний, семіотичний, комунікативний, системний та ін. При цьому дослідниця наголошує на необхідності врахування, крім названих аспектів аналізу тексту, інформаційного підходу, що ґрунтується на одній з найважливіших категорій тексту – інформаційній категорії. Інформаційний підхід до аналізу тексту ґрунтується на аналізі інформаційних явищ тексту, проведеному представниками багатьох інформологічних наук: лінгвістики, кібернетики, педагогіки тощо. Автором пропонується розгляд тексту з позицій поєднання інформаційних та структурних характеристик. Саме тому предметом дослідження є структура та інформативність тексту, а метою – їх взаємодія та взаємозумовленість. Їх поєднання і дозволяє аналізувати текст як інформаційну мережу, складниками якої виступають такі структурно-інформаційні компоненти тексту, як інформеми, зокрема, ключові інформеми. До таких ключових інформем тексту відносяться ключові слова, заголовки тощо. При цьому увага звертається на таке явище, як згортання інформації та інші інформаційні процеси, характерні для інформаційної лінгвістики. Сприймаючи текст як один з важливих носіїв інформації, автор підкреслює роль структурно-інформаційного аналізу для формування такої категорії інформаційної лінгвістики, як інформативність. Категорія інформативності розглядається автором у двох варіантах: інформативність концептуальна і інформативність комунікативна. Результати дослідження викладено у висновках, у межах яких висловлюється думка про перспективність подальшого врахування саме структурно-інформаційного підходу при формуванні інформативності тексту.*

***Ключові слова:** текст, категорії тексту, інформація, інформативність тексту, інформаційна лінгвістика, структура тексту, інформаційна мережа, інформема, ключова інформема.*

Вступ

У науковій літературі різних інформологічних напрямів (лінгвістика, психологія, кібернетика та ін.) висловлювалася думка про те, що спілкування набуває статусу закінченого інформаційного акту лише в тексті як основі

комунікації, у якому розгортається цілісна картина повідомлення [9; 11; 12 та ін.]. Незважаючи на твердження, що базовою одиницею обробки інформації традиційно визнається речення [14, с. 8], більшість спроб інформаційного підходу до синтаксичних явищ (та і до мови в цілому) стосувалися тексту [4; 6; 7; 9; 10; 21; 23].

Увага представників різних наукових напрямів до аналізу такого явища, як текст, свідчить про актуальність подальшого його дослідження в різних аспектах, зокрема, в структурно-інформаційному.

У зв'язку з цим метою нашого дослідження є взаємодія і взаємозумовленість структури й інформативності тексту з використанням теоретичних методів аналізу і синтезу. Зазначена мета досягається у ході вирішення низки завдань (окреслення аспектів дослідження властивостей тексту, представлення загальної характеристики інформаційного підходу до аналізу тексту, аналіз ролі темо-ремаічного структурування тексту, з'ясування ролі ключових компонентів та заголовків тексту як структурно-інформаційних компонентів тексту). Логіка викладу матеріалу в цілому відповідає зазначеним завданням.

Результати наукового дослідження

Аспекти дослідження властивостей тексту. З-поміж багатьох існуючих визначень тексту найбільш оптимальним, на наш погляд, є визначення О.О.Селіванової: “Текст – цілісна семіотична форма лінгвоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегрована, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури” [23, с. 599-600].

Цілоком зрозумілою є зацікавленість дослідників у вивченні інформаційних властивостей тексту, насамперед, у таких аспектах:

- категоріальному (І.Р. Гальперін, О.О. Селіванова);
- структурному (З.В. Партико, М.Г. Зайцев та ін.);
- семіотичному (О.М. Селіверстова.);
- комунікативному (Г.О. Золотова, С.І. Гіндін, Т.М. Дрідзе);
- системному (І.В. Арнольд).

Так, відомий дослідник теорії тексту І.Р. Гальперін, визначаючи текстові категорії, ділить їх на змістові та формально-структурні, маючи на увазі, що і ті, і другі об'єднуються у граматичні. При цьому підкреслюється взаємозумовленість названих категорій: «Формально-структурні категорії мають змістові характеристики, а змістовні виражені у структурних формах» [7, с.5].

Серед найважливіших категорій тексту І.Р. Гальперін називає такі, як інформативність, інтеграція, ретроспекція, хоч і вважає їх надто широкими, щоб визнавати лише надбанням тексту [Див.: 7, с. 5]. До названих категорій дослідник додає ще й такі категорії тексту, як автосемантию, тобто «форми

залежності і відносної незалежності відрізків тексту по відношенню до змісту усього тексту чи його частини» [7, с. 98], категорію континууму, що «безпосередньо пов'язана з поняттями часу і простору» [7, с. 87] і категорію когезії, що ґрунтується на особливих видах зв'язку, які забезпечують континуум, тобто логічну послідовність (темпоральну і/чи просторову) взаємозалежності окремих повідомлень, фактів, дій тощо [7, с. 74]. Кожна з цих текстових категорій по-своєму важлива. Але лише у взаємодії одна з одною вони сприяють творенню єдиного і цілісного тексту.

Увага до інформаційної структури тексту спостерігається у лінгвістичній літературі з проблем редагування, де виділяються такі інформаційні рівні: рівень номенів, рівень сентенцій і рівень сюжету [17, с. 73-74]. При цьому, на думку З.В. Партико, рівень номенів вважається базовим для всіх інших інформаційних рівнів: саме з номенів складаються сентенції, які відповідають простому реченню з одним присудком, а в логіці – твердженню; а сентенції, в свою чергу, об'єднуючись «одна з одною зв'язками граматики тексту» [17, с. 74], формують сюжет. При усій дискутивності питання про наявність сюжету в усіх текстах (пор., наприклад, текст документа) намагання звернути увагу на інформаційну структуру тексту можна сприймати як певний крок у інформаційному погляді на текст.

Текст сприймається як сфера взаємодії різних мовних одиниць, здатних виступати носіями інформації, що сприймаються як складові частини тексту: «Будь-яка множина письмових текстів може розглядатися як єдина конструкція, тобто як письмовий текст наступної стадії конструювання. Тексти нижчих стадій, що складають цю конструкцію, при цьому виступають компонентами. Слова як конструкції першої стадії утворюють конструкцію другої стадії – речення. Речення, що розглядаються сукупно, утворюють, наприклад, параграфи тощо» [11, с. 75].

У зв'язку з таким баченням пропонується ієрархія конструкцій текстів як багатоступеневих структур:

- графема – 0 –ий ступінь;
- слово – 1-ий ступінь;
- словосполучення – 3 –ий ступінь;
- абзац
- підпараграф
- параграф
- глава
- ступені об'єднання речень у класи
- розділ
- частина
- том
- книга [11, с. 91].

Такий суто структурний підхід до тексту відбиває його інформаційну структуру з точки зору інформаційної ієрархічності його складників.

Семіотичний підхід до лінгвістичних проблем інформації та інформативності дозволяє вважати метою лінгвістичного аналізу виявлення мовної інформації тексту як одного з різновидів знака поряд з іншими мовними знаками [24, с. 133]. Сумарна ж інформація текста книги, статті, висловлення, на думку О.Н. Селіверстової, характерна для нелінгвістичного аналізу, для якого важливим є результат мовленнєвої діяльності, необхідний, наприклад, для автоматичного реферування та анотування текстів [24, с. 133]. У такому підході виявляється бажання дослідників диференціювати семіотичний і комунікативний аспекти, а окрім того, ігнорування знакового характеру тексту і неврахування різниці між поняттями “текст” і “дискурс”.

Інформаційний підхід до аналізу тексту. Такий підхід близький до інформаційного, адже для інформаційної лінгвістики суттєвим є інтеграція взаємозумовлених мовного аналізу інформативності як когнітивної категорії і мовленнєвого аналізу інформативності як комунікативної категорії, що є властивістю мовленнєвої одиниці.

Т.М. Дрізе при визначенні інформативності тексту, під якою вона розуміє його властивість, що “характеризує не абсолютну кількість інформації в тексті, не загальну його “інформаційну насиченість”, але лише ту смислову інформацію, яка швидше за все стане надбанням реципієнтів” [9, с. 59], зауважувала: “Вважається, що інформативним є те нове, що міститься у повідомленні. Але де шукати те нове? Як правило, на рівні речення його шукають у логічному предикаті або в тому, що в лінгвістиці прийнято називати ремою. Але якщо це так, то інформативність тексту пропорційна кількості в ньому рем або логічних предикатів, і тоді будь-який текст певної довжини, незалежно від його якісної характеристики має однакову міру інформативності. Відповідно, інформативність тим більша, чим більшим є текст за величиною. Таким чином, те, що здається досить переконливим на рівні речення і тексту як лінгвістичної одиниці, втрачає свою переконливість як тільки ми починаємо розглядати текст як одиницю комунікативну” [9, с. 81-82].

Дослідниця наполягала на тому, що “новизну або інформативність тексту у такому його розумінні слід шукати там, де відоме стає новим, включаючись в систему до цього невідомих і тому інформативних зв’язків (предикацій). Число таких зв’язків для одного тексту кінцеве і відповідає числу значимих комунікативних елементів, що містяться в усіх предикаціях тексту, узятих разом. Кількість таких елементів, що припадає на загальне число смислових одиниць, які містяться у тексті, дає коефіцієнт новизни, або інформативності, цього тексту” [9, с. 82].

Текст як носій інформації, що є складним переплетінням зв'язків між його компонентами, зацікавив не лише лінгвістів, а й представників інших наук (психології, теорії інформації, кібернетики тощо).

Особливу увагу звертають дослідники на виділення у тексті дискретних інформаційних одиниць та закономірності їх взаємодії, які розглядаються як «тематична сітка тексту» або «семантичні мережі» [1; 25 та ін.].

Спеціалісти з комп'ютерних наук, що останнім часом також активно використовують поняття семантичної мережі, розуміють під нею “модель подання знань з допомогою вузлів, пов'язаних спрямованими дугами, де вузли відповідають поняттям або об'єктам, а дуги – різного роду відношенням між вузлами» [19, с.107]. До переваг подання знань у вигляді семантичних мереж відносять структурованість знання в мережі; здатність мережі добудовуватися; можливість реалізації різноманітних типів відношень” [19, с. 107].

Однак, крім семантичних мереж, дуже важливим засобом зв'язку тексту є інформаційна мережа, вузлами якої виступають його ключові в інформаційному розумінні компоненти (заголовок, підзаголовки, реми синтаксичних конструкцій (їх ядерні частини), ключові слова).

Очевидність різниці в закономірностях функціонування елементів тексту за ступенем інформативності одиниць, що їх складають, дозволяє дослідниками висловлювати думки про те, що “структура тексту включає елементи, які несуть різне інформативне навантаження у межах певної тематики. При цьому може виявитися, що деякі елементи утворюють стійкі ряди, які відображають інформаційну сутність тексту. Значить, йдеться про вимірювання інформативних одиниць тексту, представлених у словнику з певної тематики” [30, с. 78].

Виходячи з уявлення про інформаційну структуру тексту як про зернисте квантове утворення, Р.Г.Піотровський зазначав: «Введені в текст нормою мови малоінформативні лексико-граматичні елементи заповнення, що виконують організуючу функцію, перемижуються тут з обумовленими ситуацією доміантними (ключовими) лексичними одиницями, які несуть основне смислове навантаження в тексті» [20, с. 207].

Т.М. Дрідзе наполягає на існуванні тісного зв'язку між мікро- і макроструктурою тексту: “Ключові або опорні для смислового сприйняття словоформи несуть більшу цінність з точки зору інформативності тексту, якщо вони входять в предикації вищих порядків” [9, с. 89].

При цьому дослідниця наголошувала на необхідності опори на мінімальні одиниці інформації: “...Спеціалісту зі змістовного аналізу текстів (контент-аналіз, різні види інформаційного аналізу ніколи не спаде на думку членувати текст на морфемах або якісь інші елементи довжиною менше повнозначно-го слова. Адже навіть для такого слова, що має значно більшу смислову визначеність, ніж будь-який елемент більш низького рівня мовної

системи, потрібен контекст, що обмежує той смисл, у якому воно (слово) використано або сприйнято.

Одиниці смислової інформації, що вилучаються з тексту, не можуть бути менше повнозначного слова (простий знак), але можуть бути більше нього, тобто дорівнюватися висловленню, семантико-смислового блоку, або предикації (складний знак)” [9, с. 55].

Т.М.Дрідзе не диференціює смислової одиниці і одиниці інформативної. Те, що вона аналізує на рівні тексту, є смислом, і її думки є справедливими щодо смислу, а інформація є властивістю (реалізованою або потенційною) будь-якого знака.

Тобто, якщо використовувати термінологію інформаційної лінгвістики, інформативність як когнітивна категорія співвідноситься з інформаційною функцією знака, при цьому знак не має смислового навантаження; інформативність як комунікативна категорія виявляється в мовленнєвій комунікації, де задіяно людський фактор, здатний сформуванати смисловий компонент спілкування.

При аналізі інформативності текстів Т.М. Дрідзе зосереджується на їх “діяльнісній” основі, яку вона називає інформативно-цільовим, а ширше – мотиваційно-цільовим аспектом [Див.: 9, с. 56]. Зазначений підхід, що, на її думку, має дати відповіді на питання “Чому і для чого в тексті взагалі щось говориться?”, Т.М. Дрідзе протиставляє предметно-змістовому аналізу тексту, для якого важливо дати відповіді на питання: “Про що говориться в тексті?” (виявити предмет опису), “Що говориться?” і “Як говориться?” (за допомогою яких мовних засобів).

Городецький Б.Ю., виділяючи два класи когнітивних засобів (власне мовні як знання, закріплені в семантиці мови, і прагматичні), конкретизував прагматичні фактори сприйняття тексту у таких основних видах цілеустановок: визначення теми тексту; ознайомлення з новими фактами; встановлення зв'язку фактів; усвідомлення думки автора про те, що повідомляється; вироблення рішення про практичні дії; одержання естетичної насолоди; визначення смислової близькості цього повідомлення і деякого іншого тексту; визначення потрібного класу відомостей; формулювання певних умовиводів; згортання повідомлення; перефразування тексту; формулювання по ньому питань; відповіді на питання по певному тексту; передбачення його продовження, переклад його на іншу мову [8, с. 13-14].

На нашу думку, ці аспекти є взаємодоповнюючими напрямками комунікативного аналізу мовних явищ. Однак, мотиваційно-цільовий підхід має сприйматися як суто прагматичне доповнення до інформаційного (в термінах Т.М.Дрідзе, не зовсім коректною є синонімізація понять “інформативний” і “мотиваційний”).

На нашу думку, інформативність тексту як комунікативної одиниці мовлення ґрунтується на взаємодії вузлів інформативності, у ролі яких

виступають ключові носії інформативності – інформеми, функцію яких можуть виконувати лексеми, словосполучення, висловлення.

Ключові компоненти. Носії інформативності у тексті часто ототожнюються з ключовими словами, які здатні брати участь у формуванні інформаційних мереж тексту. Особливо активні дослідження ключових компонентів проводяться на матеріалі художніх [наприклад: 2; 31; 29], наукових [16], рекламних [26; 28] текстів. При цьому під ключовими словами розуміють “специфічний розряд високочастотної актуалізованої автосемантичної лексики тексту, що створює його семантичне ядро (на лексичному рівні) і реалізує в межах конкретного тексту три типи значень: реальне, концептуальне й естетичне, які виникають під час взаємодії ключових слів з різнорівневим контекстуальним оточенням» [29, с. 5].

Вважається, що ключові слова виконують текстотвірну функцію, яка полягає у зв’язуванні змісту композиційних частин тексту між собою [18, с.41].

Застосовування структурного підходу, при якому поняття «ключове слово» сприймалося як одиниця структурна, використання якої програмує подальшу структуру тексту, відмічала Н.Ф.Непийвода при дослідженні ключових слів у межах наукового стилю [16, с.19].

О.О.Тараненко тлумачить поняття “ключові слова” залежно від сфери використання терміна.: “1. У лексичному складі мови – слова з високою частотністю, що позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів. 2. Ключові слова як ознака стилю – слова, яким належить визначальна роль у звуковій та семантичній організації поетичного тексту. 3. Ключові слова в інформатиці – слова, що позначають основні, найважливіші поняття якого-небудь тексту” [27, с. 255 – 256].

Цікавим є сприйняття ключових слів як інструмента порозуміння в культурології [5]. Однак потенціал ключових слів і в плані дослідження, і в плані використання є розкритим не в повній мірі.

Так, одним з аспектів дослідження ключових слів є якраз інформаційний (темо-рематичний) напрям.

Темо-рематичне структурування тексту. Як правило, ключовими компонентами тексту є ядерні частини рем. На наявність зв’язків між ремами компонентів тексту звернув увагу Л.В.Сахарний [22, с. 221 – 237].

Однак рема сама по собі є явищем складним, структурованим у інформаційному плані. Тому дослідження зв’язків у межах таких інформаційних мереж потребує врахування ієрархічних відношень у структурі самої реми. Максимальна інформативність є характерною для ядерного компонента реми ключової монореми найбільш інформативно вагомому тематичного фрагмента тексту. Цей компонент реми, як би вона структурно не була представлена, здатна виконувати функцію заголовка, ключового поняття усього тексту.

Вважається, що за критерієм інформативності можна виділити такі типи заголовків: повноінформативні (ті, що повно інформують про елементи тексту, зрозумілі до прочитання тексту); пунктирні заголовки (знаки смислового елемента, що лише сигналізують про нього); заголовки, що інформують про те значення, яке вербально не виражене в тексті, але введено в підтекст; заголовки, що стають зрозумілими тільки після прочитання тексту і сприймаються ретроспективно [13; 15, с. 192].

Трансформація ключової реми у заголовок може відбуватися у межах змін форми, інформаційна цінність цього компонента повинна залишитися без змін, навіть якщо для цього буде потрібно ключовий складник реми доповнити облігаторними поширювачами, які використовувалися не в самій ремі, а у попередньому контексті або навіть були зрозумілі з консітуації.

Таким чином, можна узагальнити, що серед інформем, які функціонують у тексті, виділяються ключові інформеми, які, ієрархічно підпорядковуючись одна одній, створюють дерево залежностей, що спирається на ключову інформему-домінанту.

Зупинимось на обґрунтуванні концептуально-інформаційного підходу до ключових компонентів тексту, що лежить в основі формування концептуально-інформаційної мережі самого тексту.

Між інформаційними компонентами тексту спостерігаються два види внутрішньотекстових структурно-інформаційних відношень: автоінформативні і синінформативні. Автоінформативні, притаманні ключовим інформаційним елементам, відрізняються від синінформативних (характерних для решти компонентів тексту зі зниженим інформаційним навантаженням) автономністю, відносною незалежністю у реалізації інформативності; в той час, як інформативно ослаблені компоненти здатні передавати певну інформацію лише у поєднанні з іншими компонентами тексту. І навіть у синінформативному зв'язку з іншими компонентами виникають різні форми реалізації інформативності (аж до нульової).

Найавне в лінгвістичній літературі розуміння ключових слів є доречним переважно при аналізі тексту у структурному та семантичному аспекті, серед яких розрізняють тематичні слова, слова-фаворити, опорні слова, слова-лейтмотиви [29, с. 4] та з метою уникнення плутанини з поняттям домінанти синонімічного ряду, ми вважаємо за доцільне доповнити у межах інформаційного підходу до аналізу тексту поняттям «домінантної (ключової) інформеми». Такими домінантними (ключовими) інформемами у комунікативному акті можуть бути різноструктурні компоненти: тематичний фрагмент, висловлення, компонент висловлення (будь-який за структурою – слово, словоформа, словосполучення, предикативна одиниця). Ключові інформеми при інформаційному підході характеризуються ієрархічністю, тобто спостерігається певна інформаційна залежність: у максимальних за своєю структурою одиницях є своя інформаційна вершина, яка в свою чергу,

має свій інформативний пік. Така «згортка», «згущення інформативності» може бути проілюстрована заголовками текстів, які сприймаються авторами як носії максимальної інформативності, інформативна вершина.

Заголовок тексту як одна з ключових інформем. Існує погляд на заголовок як на підсистему тексту, пов'язану з ним метонімічними індексальними відношеннями частини і цілого... [3, с. 154]. Інформаційний підхід дозволяє сприймати заголовок як один з різновидів інформаційного трансформа, який відносно базового тексту є квінтесенцію текстової інформації, представлені в конденсованому вигляді. Тим більше, що не викликає заперечень теза про те, що “редукування зовнішньої сторони сприяє наростанню семантики заголовка” [3, с.158].

Т.В. Васильєва, аналізуючи зв'язки між текстом і його заголовком, зазначала: “В основі інтерпретації ... зв'язків і, значить, в основі формування і функціонування заголовка лежать такі принципи:

- 1) принцип орієнтації на фонові знання: текст сприймається через попередні знання;
- 2) прототипічний принцип: кожне мовне утворення орієнтовано на протитип (еталонний взірць, найбільш типовий член категорії);
- 3) іконічний принцип (постулює мотивованість (одно-однозначну відповідність) між формою мов-ного знака і його змістом);
- 4) принцип виділеності (мовне утворення прагне стати фігурою);
- 5) принцип економії мовних засобів (передбачає підвищення смислової ємності у фразі, тобто при мінімумі знаків має бути максимум смислу)” [3, с. 155].

Тож відношення текста і заголовка – це відношення повної інформації і результату дії тенденції до мовленнєвих зусиль, а саме її інформаційного різновиду – інформаційної згортки. Лінгвістичний аналіз дії тенденції до мовленнєвої економії в інформаційному аспекті до цих пір не став предметом уваги. Однак практика показує, що вміння працювати з інформацією різних обсягів, різного ступеня згущеності є однією зі складових комунікативної компетенції мовця, у якій реалізується принцип говорити так, щоб словам було тісно, а думкам просторо.

Формування названого компонента комунікативної компетенції пов'язано з інформаційним аналізом мови, одним з аспектів якого є дослідження закономірностей інформаційного трансформування. Процеси інформаційних трансформацій в бік згортання дозволяють робити мовлення інформативно насиченішим при формальному мінімалізмі. «Особливо яскравим втіленням принципу економії мовних засобів, зазначає Т.В.Васильєва, – є алютивні (рос.: аллютивные) заголовки, тобто ті заголовки, в яких за кількома словами стоїть цілий наратив або поліфонія наративів.

Іншим, більш частковим, виявом принципу економії мовних засобів у заголовках можна вважати еліпсис” [3, с. 157]. Встановлення рівня

інформативності мовленнєвих одиниць, виокремлення з їх числа найбільш інформативних, дослідження їх інформативності на фоні їх синонімічних відповідників з різним виявом інформативності – такі завдання потребують вирішення для дослідження проблем інформаційного трансформування.

Кожний компонент тексту виконує свою функцію у передачі того чи іншого аспекту інформативності тексту (когнітивного чи комунікативного), необхідного для оптимального рівня комунікації. Той тип інформативності, який у компонента виражений нульовим (або близьким до нуля) значенням, цілком узгоджується з тими типами інформативності, які у такому тексті цей же компонент здатен передати. І лише ті компоненти, які не виконують жодної з комплексу інформативних функцій, можна вважати інформативно надлишковими.

Отже, можна узагальнити, що серед інформем, які функціонують у тексті, виділяються ключові інформеми, які, ієрархічно підпорядковуючись одна одній, створюють дерево залежностей, що спирається на ключову інформему-домінанту. Самі ж вони, в свою чергу, здатні виступати ключовими інформемами, навколо яких формується концептуальне підполе тексту, що також має складну структуру.

Висновки

Таким чином, аналіз інформативності тексту полягає у визначенні його інформаційної структури, основою якої є інформаційна мережа. Елементами такої інформаційної мережі виступають компоненти тексту, які несуть максимальне інформаційне навантаження – ключові інформеми, прикладами яких є ключові слова та вислови, заголовки, підзаголовки тощо. Кожна ключова інформема виступає ядром інформаційного поля, до складу якого входять периферійні інформеми. Логічні зв'язки периферійних інформем організовують певну структурну послідовність викладу думки автора тексту. Отже, використання ключових інформем з інформаційними полями у певній послідовності створює ту структурно-інформаційну мережу, яка формує інформативність цілого тексту.

Застосування інформаційного підходу до тексту дозволяє сприймати ключові компоненти як вузли інформаційної мережі, здатної бути використаною в різних прикладних напрямках (наприклад, журналістика, ораторське мистецтво, зокрема в дипломатії, спічрайтинг, при застосуванні методу “швидкого читання”).

Отже, виділення цих інформативних одиниць смислу може сприйматися як етап смислового сприйняття тексту в цілому. Для повного формування цього смислу “інформаційні опорні пункти” тексту необхідно збагатити впливом інших чинників, серед яких одним з основних є індивідуальність читача, здатного у процесі осмислення інформативних одиниць провести смислову інтеграцію текстового матеріалу. Інформаційна

мережа є когнітивною моделлю тексту як синтаксичної одиниці мови, в основі якої лежить інформативність як когнітивна категорія. Подібні моделі можна сприймати як формалізовані інформаційні одиниці, придатні для застосування в лінгвістичному забезпеченні інтелектуальних систем. Розширюючи виявлену інформаційну мережу різноманітними стилістико-прагматичними елементами, можна створити множину дискурсів, які є комунікативними варіантами до єдиного інваріанта – тексту, побудованого за зазначеною комунікативно-інформаційною мережею. Саме такі дискурси і характеризуються інформативністю як комунікативною категорією. Структурно-інформаційний підхід до тексту вважаємо перспективним для подальших текстологічних досліджень, зокрема, досліджень формування інформативності тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Arnold I.V.(1984) *Lexyko-semantytsheskoje pole v jazyke I tematitsheskaja setka texta//Text kak object kom-plexnogo analiza v vuze.* P.3 – 11.
2. Bragina A.A. (1986) *Sinonimy v literanurnom jazyke.* 127 p.
3. Vasiljeva T.V. (2006) *Kognitivnyje mehanizmy formirovajija i funkcionirovanija zagolovka/ Vetstnik MGU. Ser 19. Lingvistika I mezkulturnaja komunikacija. №1.* P.154 – 171.
4. Vasiljev S.A. (1988) *Sint. pri sozd. smycla ponimanii texta.* 239 p.
5. Vezbizkaja Anna (2001) *Ponimanije kultur tsherez posredstvo klutshevyyh slov//Jazyki slavjanskoj kultury.* 288 p.
6. Galperin I.R. (1974) *Informativnostj edinitsh jazyka.* 176 p.
7. Galperin I.R. (1981) *Text rar object lingvistit. issledov.* 140 p.
8. Gorodetshtskij B.Ju. (1983) *Aktualnyje problem prikladnoj lingvistiki// Novoje d zar. ling. Vyp. XI: Prik. lingvistika.* P. 5–22.
9. Dridze T.M. (1980) *Jazyk i sozjalnaja psihologija.* 224 p.
10. Zagnitko A.G. (2006) *Sutshas. Lingv. teorii: Monografija.* 338 p.
11. Zajtshev N.G. (1989) *Tehno. obrab. dannyh v jaz. forme.* 183 p.
12. Kolshanskij G.V. (2006) *Objektinnaja kartina mira v poznanii I jazyke.* 128 p.
13. Lazareva E.A. (1989) *Zagolovok v gazete.* 96 p.
14. Luzina L.G. *Raspredelenije informazii v texte (kognitivnyj i pragmalingvistitsheskij aspekty)*
15. Majboroda L. (2006) *Typologija zagolovkiv za jih informatyvnoju funkcieju// Lingvistytshni studiji. Vyp.2. P. 185 – 193.*
16. Nepyjvoda N.F.(1997) *Mova ukrajinskoji naukovo-tehnytnshnoji literatury (funktsionalno-stylistytshnyj aspekt). Dys... dokt. filolog. Nauk.* 425 p.
17. Partyko Z.V. (2001) *Zagalne redaguvannja: normatyvni osnovy.* 416 p.
18. Peshtshak M.M. (1999) *Narysy z kompjuternoji lingvistyky.* 199 p.
19. Pidlasyj A.I. (2005) *Intelektualni systemy obrobky nestrukturovanoji informatshiji. Modul1. Intelektualni systemy gumanitarnogo pryznatshennja.* 171 p.
20. Piotrovskij R. G. (1975) *Text, mashina, tshelovek.* 327 p.
21. Potshepsov G.G. (1974) *Konstruktivnyj analiz struktury predlozenija.* 191 p.
22. Saharnyj L.V. (1991) *Texty-primitivy i zakonomenosti ih porozdenija// Tshelovetsheskij factor v jazyke: Jazyk I porozdenije retshi.* P. 221 – 237

23. Selivanova O.O. (2006) *Sutshasna lingvistyka*. 716 p.
24. Seliverstova O.N. (1968) *Znatshenie slova i inform.* P. 130-153
25. *Semantitsheskije seti* (1998)// *Psihologija pamjati*. P. 350-370.
26. Stojanova E.P. (1983) *Klutshovi slova v texti// Osnoblyvosti movy I stylv zasobib masovoji informaziji*. P. 62 – 70.
27. Taranenko O.O. (2004) *Klutshovi slova //Ukrajinsjka mova; enzyklopedija*. P. 255-256.
28. Tarasov E.F. (1974) *Psihologitsheskije osobennosti jazyka reklamy// Psihologitsheskije problem massovoj kommunikatsiji*. P. 80 – 96.
29. Tytykalo V.M. (1993) *Funktshionalno-semantytshni osoblyvosti klutshovyh sliv hudoznjogo textu*. 12 p.
30. Turygina L.A. (1987) *Sistemnyj podhod k modelirovaniju formalnyh svojstv jazyka// Strukturnaja i priklad-naja lingvistika. Vyp.3. P.77 – 84.*
31. Formanova C.V. (1998) *Funktshionuvannja klutshovyh sliv u strukturi hudoznjogo textu // Funktshionalnaja lingvistika: Jazyk v sovremennom obtshestve*. P. 163 – 164.

CHAPTER #2

INTERCULTURAL FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION IN THE GLOBAL DIGITAL DIALOGUE

2.1 ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У НОВОМУ ВИМІРІ ГЛОБАЛЬНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Василишина Наталія Максимівна, док.пед.наук, доцент, професор кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0003-9998>,

E-mail: filologyN@gmail.com

Гончаренко-Закревська Наталія Валеріївна, канд.пед.наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та перекладу, Національний авіаційний університет, ФІВ, Україна, Київ,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-9750>

E-mail: goncharenko-zakrevska@ukr.net

***Анотація.** Актуальність теми наукового дослідження обумовлена низкою чинників. По-перше, потребою в якісній професійній підготовці фахівців міжнародних відносин, здатних здійснювати ефективну міжкультурну взаємодію з іноземними партнерами і клієнтами, презентувати вітчизняні туристичні продукти на міжнародному рівні в умовах посилення глобалізаційних тенденцій, інтернаціоналізації економіки, освіти та культури, інтеграції України у міжкультурний простір та розширення її економічних зв'язків. По-друге, у вітчизняних і зарубіжних нормативно-правових документах, серед яких Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр.», Закон про європейський туризм, Директива Європейського парламенту та Ради Європи щодо послуг на внутрішньому ринку, Директива Європейського парламенту та Ради Європи по правам споживача, Комюніке «Нова політична рамка для туризму в Європі» (2010) та ін. відображено концептуальні положення щодо необхідності модернізації підготовки фахівців міжнародних відносин. По-третє, попри прагнення нашої держави інтегруватися до світової спільноти та забезпечити інноваційний розвиток вітчизняної галузі міжнародних відносин, доводиться констатувати, що ця сфера в Україні розвивається не системно, що зумовлено повільним перебігом економічних реформ, недосконалістю нормативно-правової бази, недостатнім усвідомленням важливості крос-культурної освіти для фахівців міжнародних відносин. Посилює актуальність теми і низка суперечностей, що були виявлені під час дослідження. Наукова цінність даного дослідження зумовлена перш за все тим, що в роботі на основі системного, культурологічного, особистісно орієнтованого, синергетичного, компетентнісного підходів здійснено аналіз організації міжкультурної взаємодії в Україні, а також виявлено провідні тенденції у розвитку крос-*

культурної освіти майбутніх фахівців з міжнародних відносин в університетах України. Значимість дослідницької роботи посилює і те, що її виконано згідно з темами науково-дослідних робіт Національного авіаційного університету: «Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісної парадигми освіти у ВТНЗ» (№ 24/12.02.02) та «Місце інноваційних комунікацій у формуванні іншомовної компетентності майбутніх фахівців напрямку «Міжнародні відносини» (№53/15.01.03).

Ключові слова: *глобалізація, євроінтеграційні процеси, міжкультурна комунікація, культурологічна компетентність, складові, іншомовна міжкультурна компетентність, лінгво-соціокультурна компетентність, сучасний фахівець з міжнародних відносин, спіраль розвитку професійної компетентності, методологія наукового дослідження, практично-мовленнєві тренінги.*

Вступ

Процес об'єднання Європи відбувається на основі Болонської декларації і супроводжується створенням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Болонський процес спрямований на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти; впровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів; стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців у межах європейського регіону; спрощення процедури визначення кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці [4; 6; 8; 9; 29].

На нашу думку, шляхи розв'язання наявних та потенціальних проблем сучасності виробляються самими процесами глобалізації, адже для вирішення глобальних питань потрібна глобальна співпраця, яка потребує тієї ж глобальної інтеграції, ідентифікації та солідарності. Отож, необхідністю є вироблення механізмів, направлених на вирішення окреслених проблем задля об'єднання індивідів, соціальних груп, спільнот навколо спільних інтересів та їх інтеграції в єдиному глобальному просторі на основі системи загальнолюдських цінностей та планетарної етики, залишивши позаду упередження, ворожнечу, дискримінацію та націоналізм [9; 19].

І. Бурачек вважає, що неперервним процесом функціонування системи вищої освіти є її постійне ускладнення відносин глобалізованого та високо-інформаційного суспільства, що зазвичай беруть ототожнювати з поняттями, такими як: інтернаціоналізація та глобалізація. Розглядаючи дану проблему, освітня інтернаціоналізація створює вільним процес обміну викладачами та студентами з різних країн світу, а також створює єдині спеціальні навчальні програми [3; 8; 23; 45].

Глобалізаційний аспект знайшов своє відображення в індивідуалізації навчальних планів щодо певного типу фахівців з врахуванням вимог глобальних ринків праці. На сьогодні дані процеси прямо стосуються функціонування та розвитку університетів, так як це робить досить актуальним завдання постійного поширення нашої національної культури, змушує стандартизувати навчання і, як не дивно, значно звужує можливості бюджетів країни, що знаходиться в прямій залежності від лівової частини фінансування вищої освіти [3; 7; 19; 56].

На заклади вищої освіти покладено основне завдання – адаптація до вимог глобалізаційної епохи. Варто підкреслити, що сучасний конкурентоспроможний університет повинен постійно враховувати сучасні зміни суспільства стосовно культурного та наукового технічного розвитку, задля того, щоб мати можливість знайти себе в реаліях сьогодення [5; 7; 66].

Якщо спробувати узагальнити головні погляди науковців, то стає зрозумілим, що процес інтернаціоналізації в галузі вищої освіти призводить до посилення інтеграції закладів вищої освіти та освітніх систем, а глобалізаційні процеси – посилюють їх конкуренцію. На сьогодні університети є основним соціальним інститутом сучасного суспільства (Рис.2.1.1) [4; 6; 8; 49].

Рис.2.1.1. Напрями міжкультурної взаємодії сучасного фахівця

Розбудовується договірно-правова база двостороннього співробітництва з країнами Європейського Союзу. На теперішній час укладено 12 міжнародних угод про співробітництво в галузі туризму з державами-членами ЄС, зокрема, з Австрією (2004 р.), Болгарією (1996 р.), Грецією (1996 р.), Естонією (1994 р.), Латвією (2000 р.), Литвою (2004 р.), Польщею (2005 р.), Португалією (2006 р.), Словаччиною (2001 р.), Угорщиною (2001 р.), Фінляндією (2000 р.) та Чехією (2006 р.) [2; 3; 7; 19; 69].

У контексті формування досвіду продуктивної толерантної міжкультурної комунікативної взаємодії майбутніх фахівців.

Н. Якса наводить його складові, а саме: соціокультурне оточення, виховання і практика, які реалізуються через освіту; ознайомлення із світовою культурою з одночасним залученням до загальнолюдських цінностей та стандартів існування; формування духовного потенціалу і нового мислення у контексті громадянських прав людини; сприйняття історії свого народу крізь призму історичного минулого своєї країни й людства, а себе – як носія національних цінностей і відповідального за майбутнє всього людства; формування розуміння цілісності сучасного світу, взаємозалежності всіх подій і процесів, необхідності об'єднання зусиль представників різних культур для вирішення глобальних проблем людства; визнання рівності та достоїнств усіх культур і права представників інших культур зберігати свою культурну самотуність [6; 7; 9; 62; 65].

Л.Євдокімова-Лисогор трактує міжкультурний діалог фахівця міжнародної галузі як "професійну й ділову взаємодію з представниками різного культурного й мовного походження, набуття творчих умінь діалогічної взаємодії в ситуаціях професійної діяльності" [1; 5; 10; 28; 60].

Мета нашого дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні структури і змісту іншомовної комунікативної компетентності як основи комунікативної культури.

Результати наукового дослідження

Проведений аналіз наукової літератури засвідчує, що проблемі іншомовної компетентності присвячена значна кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: Є.М. Верещагіна, І.А.Зимньої, В.Г. Костомарова, Є.І. Пасова, С.Г. Тер-Мінасової, Л.В. Щерби. У педагогічній літературі немає однастайності у визначенні поняття «компетентність». Можливо, це пояснюється тим, що до наукового обігу воно було уведене порівняно недавно [4; 7].

Найбільш типовим, як нам видається, є наступне визначення: «Компетентність – якісно-своєрідне поєднання здібностей (якостей, ознак, параметрів), від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності» [8, 64].

Стосовно ж педагогічної діяльності компетентність означає єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, що характеризує професійність педагога [8; 9; 26; 63].

У процесі аналізу наукових джерел ми спостерегли тенденцію до трансформації терміну «компетентність» у «професійну компетентність», хоча суттєвої змістової різниці не бачимо.

До прикладу, В.В. Ягупов, автор навчального посібника з педагогіки, вважає професійну компетентність однією з основних підвалин педагогічної культури, виокремлюючи в ній «глибокі професійні знання, психолого-педагогічні навички та вміння, а також досконале володіння методикою викладання» [12, 165; 68].

Ще більш лаконічним, однак таким, що охоплює упущений іншими авторами особистісний аспект, є визначення О.С. Белкіна: «Професійна компетентність – сукупність професійних та особистісних якостей, які забезпечують ефективну реалізацію компетенцій, необхідних для здійснення професійної діяльності» [2, 56; 71].

Імпонує також точка зору А. Холлідей, яка підкреслює, що іншомовна компетентність лежить в основі комунікативної культури людини, яка вивчає іноземну мову. Зокрема, у нашому дослідженні ми керувалися тезою про те, що комунікативна культура «...обов'язково включає в якості базового компонента сформовану іншомовну компетентність, тобто внутрішню готовність і спроможність до іншомовного мовленнєвого спілкування, до комунікації іноземною мовою» [15].

Цікавим є погляд І.А. Зязюна, який вважає компетентність першоосновою професійності. В останній на перше місце ставить комплексність знань, а саме: вміння синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати суть явищ, обирати засоби взаємодії (Рис.2.1.2) [4; 12; 18; 65].

Рис.2.1.2. Складові культурологічної компетентності

Якщо спроектувати зазначені вченим характеристики на навчальний процес, що здійснюється іноземною мовою, то стає зрозумілою необхідність як теоретичних (declarative), так і діяльнісних (procedural) знань.

З появою міжкультурної дидактики виникає нова термінологія і відбувається уточнення взаємозв'язку між комунікативною компетенцією та усвідомленням деяких аспектів національної культури.

У такий спосіб з'являється поняття «культурна компетенція», яке відображає зумовленість комунікації національною культурою і якому протиставляється «інтеркультурна (міжкультурна) компетенція», яка передбачає здатність взаємодіяти, спілкуватися у міжкультурному контексті [5; 9; 13; 62; 53].

Ми звертаємо увагу на зазначені терміни тому, що вони розширюють і уточнюють суть основного поняття, зокрема інтеркультурна компетенція розглядається як частина іншомовної комунікативної компетентності і визначається як здатність адекватно і гнучко поводити себе у ситуаціях зіткнення з діями, позиціями та очікуваннями представників інших культур.

Зважаючи на те, що ми розглядаємо проблему іншомовної компетентності у межах вивчення іноземної мови студентами вищих закладів освіти, то проста аплікація зазначених вище положень на педагогічний процес дозволяє зробити наступне припущення: викладач завжди виступає як представник культури тієї країни, мова якої вивчається, і вона певним чином відображається на його мовленні і мовленнєвій поведінці [11; 17; 21; 60; 54].

Це означає, що вузівський процес вивчення іноземної мови можна частково розглядати як міжкультурне спілкування зі всіма його особливостями, оскільки мовна, соціальна і комунікативна компетенції одного з суб'єктів (викладача) завжди більш висока, ніж іншого (студента).

Свого часу одним із найбільш поширених було бачення щодо компонентного складу іншомовної комунікативної компетентності було запропоноване Радою Європи, яке включало такі три компетентності:

- *лінгвістична*, яка включає фонетичні, граматичні та лексичні знання, уміння і навички;
- *соціолінгвістична* – зорієнтована на використання мови в соціальному контексті та пов'язує комунікативну компетентність з лінгвістичними маркерами соціальних стосунків;
- *прагматична* – охоплює загальні компетентності та екстралінгвістичні компоненти, які необхідні для забезпечення спілкування [3; 7; 28].

Отже, в такому спілкуванні (звісно, частково) актуалізується поняття інтеркультурної компетенції (Рис.2.1.3) [11; 23; 24; 55; 61].

Рис.2.1.3 Аспекти іношомовної міжкультурної компетентності

Оскільки у проблемі іношомовної компетентності нас більше цікавить загальнопедагогічний аспект, то при аналізі більшу увагу зосередимо на останньому базовому компоненті.

1. Лінгвістична компетентність представляє собою систему внутрішньо засвоєних комунікантом знань (правил) функціонування іноземної мови і проявляється у їх використанні в мовленнєво-мисленнєвій діяльності. Психолог Б.Ф. Ломов стверджує, що у будь-якій ситуації, яка вимагає мовленнєво-мисленнєвої діяльності, взаємодіють три складові: поставлена проблема, наявні для її розв'язання знання, дослідницькі дії. На заняттях з іноземної мови таку діяльність забезпечує робота з текстом, з проблемою, з ігровим завданням [13; 16; 44; 55; 68].

2. Зміст соціальної компетентності розкривається через соціокультурний, соціолінгвістичний та професійний компоненти, які сприяють реалізації основної мети сучасної освіти, коли іноземна мова розглядається як засіб соціокультурного розвитку особистості, збагачення знаннями нової культури [15; 27; 43; 58].

3. Комунікативна компетентність означає те, що кожному висловлюванню притаманні свої правила, які підпорядковуються загальним правилам граматики, і засвоєння яких забезпечує спроможність використовувати мову в процесі комунікації.

Суть комунікативної компетентності розкривається через прагматичний, дискурсивний та інформативний компоненти.

Під прагматичним (стратегічним) розуміють правила входження в контакт із співрозмовником, здатність підтримувати його упродовж усього процесу спілкування та логічно завершити.

Іншими словами, комунікативна прагматичність означає готовність передавати комунікативний зміст у конкретній ситуації спілкування (Рис.2.1.4) [18; 21; 25; 29; 62].

Відомий український психолог В. Семиченко цю готовність пояснює наявністю (сформованістю) такої особистісної якості людини, як контактність (здатність перебороти психологічні бар'єри спілкування, розпочати його, підтримувати упродовж певного часу і логічно завершити).

На заняттях з іноземної мови така готовність пов'язана, як правило, зі спроможністю студента оперативно орієнтуватися в комунікативній стратегії іншомовного висловлювання, тобто умінням адаптувати мовленнєво-мисленнєві процеси до умов, заданих ситуацією спілкування [14; 28; 29; 45; 57; 69].

Рис.2.1.4. Складові лінгвосоціокультурної компетентності сучасного фахівця з міжнародних відносин

Стандарт вищої освіти України як основа у формуванні професійної компетентності за освітніми ступенями «бакалавр», «магістр».

Законом України «Про вищу освіту» передбачено розробку Стандартів освітньої діяльності для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності.

У документі визначено перелік компетентностей для фахівців цієї галузі. Серед них:

Загальні (ключові) компетентності:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
2. Здатність застосовувати отримані знання в практичних ситуаціях.
3. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
4. Здатність спілкуватися іноземною мовою.
5. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
7. Здатність працювати в команді.
8. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість.
9. Прагнення до збереження навколишнього середовища.
10. Здатність діяти відповідально та свідомо.
11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу й суспільство, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя [12; 45; 60] (Рис. 2.1.5).

Рис.2.1.5 Загальні (ключові) компетентності студентів

Спеціальні компетентності:

1. Критичне осмислення теоретичних засад підприємницької, торговельної та біржової діяльності.
2. Здатність обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо створення, функціонування підприємницьких, торговельних і біржових структур.
3. Здатність здійснювати діяльність у взаємодії суб'єктів ринкових відносин.
4. Здатність застосовувати інноваційні підходи в діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур.
5. Здатність визначати та оцінювати характеристики товарів і послуг в підприємницькій, торговельній, біржовій діяльності.
6. Здатність здійснювати діяльність з дотриманням вимог нормативно-правових документів у сфері підприємницької, торговельної та біржової діяльності.
7. Здатність визначати і виконувати професійні завдання з організації діяльності підприємницьких, торговельних та біржових структур.
8. Здатність застосовувати основи обліку та оподаткування в підприємницькій, торговельній, біржовій діяльності.
9. Здатність до організації зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких, торговельних і біржових структур.
10. Здатність до бізнес-планування, оцінювання кон'юнктури ринків і результатів діяльності у сфері підприємництва, торгівлі та біржової практики з урахуванням ризиків (Рис.2.1.6).

Рис.2.1.6 Професійно-практична підготовка як основа формування спеціальних компетентностей

Стрімкий розвиток ринкових відносин, торгівельної співпраці з країнами Європейського союзу вимагають від закладів вищої освіти модернізації освітніх програм. Зазначимо, що освітні програми адаптуються до реалій сьогодення, чітко визначаючи компетентності, якими повинні володіти майбутні фахівці. У процесі дослідження нами проведено їх аналіз, орієнтуючись на ті навчальні заклади, які стали експериментальними [43;68].

Кожний модуль освітнього стандарту відповідає певній професійній функції і описує цілісний набір компетенцій, що підлягають опануванню студентами.

Формування професійної компетентності студентів здійснюється через зміст професійної освіти, у процесі опанування дисциплін, розподілених за різними циклами підготовки. Спеціальний цикл професійно орієнтованих дисциплін безпосередньо відповідає професійним запитам майбутніх фахівців і дає змогу випускникам швидко адаптуватися до практичної діяльності. Дисципліни загальнонаукового циклу (суспільні та природничо-наукові) забезпечують знання, уміння та навички в галузі фундаментальних наук. Зміст та обсяг навчальних кредитів із суспільних наук точно визначені, проте природничі дисципліни – варіюють залежно від напрямку підготовки та спеціальності [4; 16; 22; 51].

Ці науки відіграють важливу роль теоретичного базису сучасної вищої освіти, послідовно вводять студентів у зміст обраної спеціальності, забезпечують подальше якісне засвоєння професійно-орієнтованих (профільних) дисциплін загальнопрофесійного й спеціального циклів.

Протягом життя будь-якій людині доводиться вирішувати завдання трьох видів:

- 1) професійні – безпосередньо спрямовані на виконання завдань, що поставлені перед фахівцем як професіоналом;
- 2) соціально-виробничі – пов'язані з діяльністю у сфері виробничих відносин у колективі;
- 3) соціально-побутові – виникають у повсякденному житті та пов'язані з відпочинком, родинним спілкуванням, фізичним і культурним розвитком тощо і можуть вплинути на якість виконання фахівцем соціально-виробничих і професійних задач [23; 34; 65].

За ознакою рівня складності розрізняють три класи задач професійної діяльності майбутніх фахівців: стереотипні, діагностичні та евристичні, яким відповідають різні рівні сформованості знань, умінь і навичок студентів [4].

Формування професійної компетентності можливе за умови розвитку рефлексивної позиції студентів, аналізу власної професійної компетентності. У зв'язку з цим процес професійної підготовки майбутніх фахівців фінансового профілю повинен бути спрямований не лише на зміни інтелектуальної сфери студентів (фахових знань, умінь, навичок), а й на розвиток їхньої мотиваційної (формування мотивів професійного

самовдосконалення, потреби досягнення успіху), ціннісно-рефлексивної (професійної самосвідомості, адекватної самооцінки та рівня домагань), емоційно-вольової сфери (готовності до самоосвіти, розвитку самостійності та відповідальності) [3; 12; 27].

Слід підкреслити, що формування окремих компонентів професійної компетентності майбутніх фахівців фінансового профілю здійснюється засобами усіх навчальних дисциплін, віднесених до різних циклів підготовки. Специфіка їх змісту та цілей забезпечує у подальшому входження студентів у реальний простір професійної діяльності, формує спектр професійно значущих якостей [4; 7; 9].

Передбачаємо, що посилення міждисциплінарної інтеграції в системі професійної підготовки майбутніх фахівців фінансового профілю дозволить досягти більш високого рівня професійної компетентності [5; 8; 11].

Процес формування професійної компетентності майбутнього фахівця фінансового профілю розглядається нами як перетворення його функціональних станів, перехід від одного стану до іншого.

Аналіз існуючих психологічних концепцій професійного розвитку спеціаліста в системі вищої професійної освіти дозволяє нам виділити етапи становлення та розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців [23; 63].

В основі процесу розвитку професійної компетентності лежить механізм мотивації діяльності. Тому процес формування професійної компетентності з педагогічної точки зору полягає у створенні зовнішніх умов для виникнення, усвідомлення і подальшого саморозвитку студентом внутрішніх прагнень (мотивів, цілей, волі, емоцій) щодо успішного здійснення навчальної діяльності, опанування цієї діяльності [1; 8; 11].

Розвиток професійної компетентності студентів здійснюється через професійно спрямовану навчально-пізнавальну діяльність, яка включає в себе залучення студентів у процес самостійного пошуку і "відкриття" нових знань; опанування нових способів діяльності; через методи використання різноманітних форм роботи. Засобом розвитку професійної компетентності є зміст навчального матеріалу дисциплін, що характеризується професійною значущістю для студента [32; 45; 61].

Результатом становлення та розвитку професійної компетентності є: готовність випускників до будь-якої соціально-необхідної економічної діяльності; здатність до самостійного опанування знаннями, які є основою будь-якої професійної діяльності; сформованість особистісних професійно важливих якостей [44].

Готовність як кінцевий і закономірний результат навчально-виховного процесу являє собою особистісне утворення взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного (особистісного) когнітивного та процесуального (діяльнісного). До цих компонентів відносяться: теоретична готовність, практична готовність, психофізіологічна готовність, психологічна готовність.

Теоретична готовність характеризується достатнім обсягом суспільно-гуманітарних, математичних, фундаментальних економічних та прикладних фахових знань, необхідних для професійної діяльності. Сформовані знання повинні виявлятися в аналітичних, прогностичних, проєктивних та рефлексивних уміннях [40].

Практична готовність характеризується сформованістю на потрібному рівні професійних умінь і навичок, які забезпечать виконання професійних завдань [52].

Психофізіологічна готовність розкриває наявність відповідних передумов для оволодіння професійною діяльністю, сформованістю професійно значущих особистісних якостей:

- *організаторських* (діловитість, відповідальність, вимогливість, ініціативність, працездатність, уміння організувати себе);
- *комунікативних* (товариськість, справедливість, привітність, доброзичливість, скромність, чуйність, тактовність);
- *перцептивно-гностичних* (спостережливість, розуміння інших людей, творче ставлення до справи);
- *експресивних* (емоційна сприйнятливість і чуйність, оптимізм, почуття гумору, витримка, вміння переконувати) [56; 68].

Психологічна готовність розкриває мотиваційно-ціннісне ставлення випускника до праці, яке є основою вибіркової спрямованості на цінності професійної діяльності.

Така готовність передбачає наявність емоційновольових якостей, які дозволяють особистості розгортати й підтримувати діяльність, незважаючи на перепони й перешкоди, які можуть виникнути (і виникають) на цьому шляху (свідомо мобілізації вольових зусиль, цілеспрямованості в роботі, здатність до самоуправління та самоорганізації, управління своєю поведінкою).

Зрештою психологічна готовність визначає сформовану спрямованість на професійну діяльність [13] (Рис.2.1.7).

Рис.2.1.7. Професійна готовність майбутніх фахівців з міжнародних відносин

Щодо визначення структури іншомовної комунікативної компетентності, то дослідники виділяють такі складові:

- дискурсивна компетентність – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби;
- соціолінгвістична компетентність – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою та таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту іншомовної комунікації;
- стратегічна компетентність – здатність ефективно брати участь у іншомовній комунікації, обираючи для цього вірну стратегію дискурсу, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації;
- лінгвістична компетентність – здатність розуміти та продукувати вивчені або аналогічні їм висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлювання іншомовного середовища [7, с. 191].

Вищезазначене дає змогу дійти такого висновку, що іншомовна комунікативна компетентність є комплексом знань, умінь, навичок та особистісних якостей рівень сформованості яких дозволяє майбутньому спеціалісту ефективно здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну, міжкультурну і міжособистісну комунікацію.

Оволодіння іноземною мовою сприятиме як удосконаленню процесу формування іншомовної комунікативної компетентності фахівців, так і розвитку їхніх інтелектуальних здібностей, набуття особистісно значущих для кожного знань та вмінь [13; 24].

Варто зазначити, що процес формування іншомовної комунікативної компетентності повинен бути спрямований не лише на озброєння майбутніх фахівців системою знань, вмінь та навичок, необхідних для ефективного здійснення іншомовної комунікації, але й на формування глибоко осмисленої, комунікативно-компетентної позиції майбутнього вчителя, що дасть можливість майбутньому фахівцеві самовизначатися, саморозвиватися й самовдосконалюватися в єдиному європейському освітньому просторі, брати участь у його вдосконаленні і творенні.

З метою формування вищезазначених іншомовних компетентностей на практичних заняття з навчальних дисциплін «Іноземна мова (Базовий курс)», «Іноземна мова (Нормативний курс)», «Ділова іноземна мова», “Foreign Language (Basic Course)”, “Foreign Language (Normative Course)”, “Theory and Practice of Translation” для студентів напряму підготовки 29 «Міжнародні відносини» варто запропонувати такі практично-мовленнєві тренінги (Рис.2.1.8).

Рис.2.1.8. Переваги підходу «Task-Based Learning»

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #1. Study the following quotes related to law; look for 3 or 5 other quotes related to social legal issues; rewrite the collocations from them; further present to the class mates with your translations as well as interpretations.

– Violence never brings permanent peace. It solves no social problem: it merely creates new and more complicated ones. Martin Luther King, Jr.

– Poverty does not create our social problems...our social problems create our poverty. Marco Rubio.

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #2. Read the passage and retell it «Law and Politics in the World Community». Rewrite law-related collocations with your translations.

«Law and politics in the world community It is the legal quality of international law that is the first question to be posed. Each side to an international dispute will doubtless claim legal justification for its actions and within the international system there is no independent institution able to determine the issue and give a final decision. Virtually everybody who starts reading about international law does so having learned or absorbed something about the principal characteristics of ordinary or domestic law.

Such identifying marks would include the existence of a recognised body to legislate or create laws, a hierarchy of courts with compulsory jurisdiction to settle

disputes over such laws and an accepted system of enforcing those laws. Without a legislature, judiciary and executive, it would seem that one cannot talk about a legal order. And international law does not fit this model. International law has no legislature. The General Assembly of the United Nations comprising delegates from all the member states exists, but its resolutions are not legally binding save for certain of the organs of the United Nations for certain purposes. There is no system of courts. The International Court of Justice does exist at The Hague but it can only decide cases when both sides agree and it cannot ensure that its decisions are complied with. Above all there is no executive or governing entity.

The Security Council of the United Nations, which was intended to have such a role in a sense, has at times been effectively constrained by the veto power of the five permanent members (USA; USSR, now the Russian Federation; China; France; and the United Kingdom).

Thus, if there is no identifiable institution either to establish rules, or to clarify them or see that those who break them are punished, how can what is called international law be law? It will, of course, be realised that the basis for this line of argument is the comparison of domestic law with international law, and the assumption of an analogy between the national system and the international order. And this is at the heart of all discussions about the nature of international law. At the turn of the nineteenth century, the English philosopher John Austin elaborated a theory of law based upon the notion of a sovereign issuing a command backed by a sanction or punishment.

Since international law did not fit within that definition it was relegated to the category of ‘positive morality’. This concept has been criticised for oversimplifying and even confusing the true nature of law within a society and for overemphasising the role of the sanction within the system by linking it to every rule. This is not the place for a comprehensive summary of Austin’s theory but the idea of coercion as an integral part of any legal order is a vital one that needs looking at in the context of international law».

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #3. Translate the passage into English. After your translation write your judgements regarding the real life application of the articles in modern society of Ukraine, use the particular examples.

«Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням

пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідкам».

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕНСЬКИЙ ТРЕНІНГ #4. Read the two model emails quickly. Which one is formal and which is informal? Read the two emails again and identify the following:

1. three examples of formal language (in the formal email);
2. three examples where the author has not used contractions (in the formal email);
3. three examples of colloquial language (in the informal email).
4. three examples where the author has used contractions (in the informal email).

“Dear Colleagues,

Next week I will start as the new Head of the Advertising Department and I would like to take this opportunity to introduce myself to you all. I have been working in advertising for more than ten years. Before that, I studied marketing at Camford University and worked at The Daily Post for five years. I am sure my experience will benefit the Department.

I look forward to working with you all.

Yours sincerely,

Adam Bainbridge”

“Hello Paul,

How are you? Julie gave me your email address and said it'd be OK to contact you. My name's Danny and I'm at university with her. I'll be visiting Plymouth next

weekend and Julie said maybe you'd be able to show me around. If you can, that would be great.

Hope to hear from you soon.

All the best, Danny”

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕНСВИЙ ТРЕНИНГ #5. Imagine that you are the new manager of a football club. Write a formal email to introduce yourself to the staff and players.

Or: Imagine that you are planning to spend the weekend in London. Your best friend, Maria, has a brother who lives there whose name is Ian. Write an informal email to Ian asking if it is possible to stay at his house for the weekend.

Plan your writing:

- Think about who you are writing to and what you want to say.
- Do you need formal or informal language?
- Remember to say who you are and why you are writing.
- Decide how you want to close the email.
- Check your writing:
- Have you used appropriate language in your email?
- Have you checked your grammar and spelling?
- Did you find any mistakes?

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕНСВИЙ ТРЕНИНГ #6. Write six questions that a reader might like to know about the story: “Boy flies to London alone!” Now read the news report. Does it answer all your questions?

“A five-year-old boy has flown to London, alone and without a passport, because he wanted to see the Olympic Games. Dawayne Shalamar crossed the Atlantic on a flight to Heathrow without a ticket, passport or a seat on the plane. He had previously passed through strict security at JFK International Airport in New York before boarding the AB Airlines flight to London. “We really don't know how this happened,” said a spokesperson for AB Airlines. “He queued with everyone else to get on the flight but somehow we didn't ask to see his boarding card or passport.” As soon as Dawayne had passed through the gate he took an empty seat on the plane. The cabin crew assumed he was with the people sitting next to him. They gave him two meals, and one of the cabin crew even played a game with him during the flight. “Actually, we looked after him pretty well while he was with us,” said the AB Airlines spokesperson. By the time Dawayne was discovered, he had travelled more than 5,500 kilometres on his own. Nobody became suspicious until he asked border control officials at Heathrow to take him to see Usain Bolt. Dawayne is now back at home in Queens after a second free flight across the Atlantic.”

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕНСВИЙ ТРЕНИНГ #7. Read the essay. Identify two arguments in favour of nuclear power and two arguments against. Discuss the advantages and disadvantages of nuclear power.

«The world is now facing a major energy crisis because traditional sources of energy are running out. In the past, many people criticised nuclear power because they thought that it was dangerous. However, they are now beginning to consider its advantages as well as its disadvantages. One of the main advantages of nuclear power is that it is environmentally-friendly because it doesn't pollute the air. In addition to this, it helps to decrease a country's dependence on imported energy and makes it more self-sufficient. The main disadvantage of nuclear power is that it is not completely safe. Although experts maintain that it is one of the safest forms of energy, there have been several serious accidents in the past. Another disadvantage is that nobody wants to live next to a nuclear power plant. In my opinion, nuclear power is a good solution to the energy crisis and its advantages outweigh its disadvantages. The problem is that when it goes wrong, the consequences can be terrible. For this reason, we should replace nuclear power with cleaner and safer forms of energy if we discover them».

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #8. Read the covering letter. Is it a good covering letter? Why?/Why not?

“Dear Ms Ennis,

I am writing to you regarding your advertisement for a Research Assistant, which I saw in The Daily Post. I would like to submit an application for this post. Please find my CV attached.

I have spent the last two years working as a researcher in a law office. Before that, I was at university doing a Media and Communications degree. I believe that I meet all the requirements you outline in your advertisement.

Good communicator: My degree taught me good communication skills, which I used in my day-to-day work at the law office. I also set up and managed a project to improve internal communications in the office. Dynamic and organised: On my own initiative, I reorganised the system of researching and filing cases. This made it easier for the lawyers to have quick access to relevant information.

Independent worker: As part of my job at the law office, I occasionally had to travel and work on my own. In addition, when I was at university

I spent a year studying abroad. Thanks to this experience, I learnt a lot about getting things done with little support or help.

If you require any further information, please contact me on 01865 453728 or at grystvns@gmail.com.

I look forward to hearing from you.

Yours sincerely,

Gary Stevens”

Write a covering letter in response to the following advert.

“Web designer required:

Web designer needed to start ASAP. You should have relevant experience and be up-to-date with the latest software and trends in the industry. We are looking for a highly creative individual with a proven ability to work as part of a team.

Please send your CV and samples of your work to Claire Gi_ ord at cgi_rd@starweb.co.uk.”

Plan your writing:

Think about the content of your letter and make notes about:

- why you are contacting the company, where you saw the job
- advertised, what relevant experience you’ve had and what qualities and skills the employer is asking for, supported by examples.

Check your writing:

- Have you used formal language? Have you re-used some of the expressions in the advertisement?
- Have you checked your grammar and spelling?
- Did you fi nd any mistakes?

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #9. Read the problems below.

Think of what you would do in these situations. Then write a response for each.

“My neighbours are very noisy. They often play loud music and have parties, even during the week! I have to get up early to go to work but sometimes I don’t get to sleep until the middle of the night. They also have their television on loud all the time, so I can never really relax”.

“I have my first interview for a big company next week and don’t feel prepared. I really want the job and it will be really good for my career but just the idea of it makes me feel really nervous. I don’t know what to do”.

“I need a holiday but don’t have enough money. I’ve been working really hard and now really need to get away and relax. The only problem is that I don’t have enough money to go abroad but want to go somewhere new. This seems to happen to me every year”.

Plan your writing

- Think about the possible causes of each problem and make
- notes about what the person should do.
- Remember to include some questions for the reader to think
- about in your response.
- Check your writing
- Have you qualifi ed what you have said? Is your advice realistic?
- Have you checked your grammar and spelling?
- Did you fi nd any mistakes?

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #10. Study the article and

give your personal judgements.

A business entity is an organization that uses economic resources to provide goods or services to customers in exchange for money or other goods and services. Business organizations come in different types and in different forms of ownership.

There are three major types of businesses:

1. Service Business A service type of business provides intangible products

(products with no physical form). Service type firms offer professional skills, expertise, advice, and other similar products.

Examples of service businesses are:

- Business services, such as accounting, advisory, taxation, advertising, engineering, legal, research agencies, computer programming, etc.
- Personal services, such as laundry, beauty salon, photography
- Automotive repairs, car rental, car wash, parking spaces
- Fitness facilities, amusement parks, bowling centers, golf courses, theatres
- Hospitals and clinics, schools, museums, banks, hotel and lodging, and more.

2. Merchandising Business

This type of business buys products at wholesale price and sells the same at retail price. They are known as "buy and sell" businesses. They make profit by selling the products at prices higher than their purchase costs.

A merchandising business buys a product and sells it without changing its form. Examples include all distribution and retail stores such as: department store, grocery, hardware, clothes and accessories shop, consumer electronics, home furniture, appliance stores, drug stores, etc.

3. Manufacturing Business

Unlike a merchandising business, a manufacturing business buys products with the intention of using them as raw materials to make a new product. Thus, there is transformation of the products purchased. A manufacturing business combines raw materials, labor, and overhead costs in its production process. The goods produced will then be sold to customers. Examples include:

- Food processing, such as producing canned meat, frozen goods, dairy products, bottled drinks, also bakeries and oil mills.
- Fabric mills and textile production from cotton, wool, polyester; and also clothing factories that use textile as raw material.
- Wood and metal works, such as in building cabinets, tables, chairs.
- Oil refineries, chemical labs, plastic and rubber production.
- Ship builders, aircraft manufacturers, car makers and many other producers and factories.

Additional questions for group discussion:

1. What other different businesses do you know in your country?
2. What manufacturing activities can you name? (Рис.2.1.9)

Рис.2.1.9. Алгоритм виконання практично-мовленнєвого тренінгу

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #11. Get acquainted with two scientific researches concerning advantages and disadvantages of internet communication skimming together with scanning two texts below. Prove the content comprehension with 10 questions for groupmates' discussion. Exchange the list of enquiries with other partners in form of dialogues and mini-presentations.

“Text #1. Top Benefits of Online Communication

1. Cost effective compared to physical meeting. Web conference services are cost effective in every possible angle, as the services would be in need of a computer or a mobile along with internet connectivity. To a physical conference, you have to spare time, money to travel, cost to stay and so on. A digital connectivity has given huge benefits regarding using web conference option on a regular basis.
2. Easy connectivity from every place in the world. The online conferencing is not a baby technology anymore, where the connection was never stable. The web conferencing technology has improved to a great extent and provides flawless connectivity from any part of the world. You can use the online conferencing services for both official and personal purposes, as there are multiple numbers of applications that you can use to initiate a virtual meeting.
3. Best to use in different devices and gadgets. You can do online conferencing both on the computer and on mobile phones. Most of the smartphones give out an option for users to have a web meeting on a regular basis without paying any cost. As technology is advancing at a rapid speed, some of the applications are available free of cost both in mobile and in the computer, which can be used to make long distance calls without paying a dime.
4. Increase productivity and efficiency. The efficiency of a business house depends more or less on the ease of communication and smooth flow of information between employees working at different levels. Though interaction mostly takes

place via e-mail, phone or instant messaging system but visually interactive video-conferencing is providing a better alternative. It gives vital visual images that enable employees and customers to interpret and collaborate properly over a long distance. As a result, decisions are taken faster, projects execute on-time and productivity increases.

5. Long-term competitive advantage. Video-conferencing gives users multiple options for securing competitive advantage. When employees or business associates interact over video, they can share messages more rapidly resulting in more wise decisions that minimize both the time and price required to promote new services and products. Through the technical support of the videoconferencing company, business owners get an opportunity to leverage video effects and create more valuable and personal bonding with the customers and build up a loyalty which is far beyond the capacities of traditional phone conferencing system.

6. Ultimate support for environmental protection. Since the videoconferencing system works on green technology, business organizations can be prevented from emitting energy and increasing the level of carbon in the environment. Thus, interaction over video has made every small and medium sized business organization environment conscious and urged them to stick to environment-friendly communication methods. With wide scale availability of tools that make on-demand production of live video footages possible anywhere in the world, students, customers, and employees get a chance to become part of an environmental initiative.

Text#2. Notable Cons of Online Communication

1. Time-consuming and costly. One of the major disadvantages of web conference call is that detail planning is essential for its success. The people engaged in the conference call need to have high discipline and high level of concentration. For an effective conference call the web cam, microphone and other gadgets need to be in proper position and in good working condition. Failure in any one of the key gadgets can lead to the total failure of the conference call.

2. Ineffective. There are some human ways of communicating that do not translate very well over a distance, such as an eye contact. When you sit in the same room with someone and listen to a speech or presentation you will make eye contact and they will judge who is paying attention by looking around the room. Much of this contact is not easily delivered through a webcam.

Conclusion. The advantages and disadvantages of video conferencing have to be weighed against your purpose and whether there will be something valuable lost through this technology that you don't want to give up. ezTalks is a one-stop video and audio conferencing solution provider offering a wide range of quality online communication services. The company offers cost effective call solutions which will require an IP or ISDN network connection, conference equipment (camera, microphone, monitor, and speakers), a codec and an audio system for being functional. The recent developments in audio and video conferencing technology have made it far more productive and engaging than conventional teleconferencing”.

Optional Task. Translate in a written form into Ukrainian one of the passages taken from any of above texts.

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #12. Broadly applying various possible modern translation techniques and appliances (paper Cambridge dictionary, on-line translation, on-line dictionaries) change the following into Ukrainian putting it in your own words. Comment on what you have read.

“Стаття №1 Національні особливості ділового спілкування (етики)

До сьогоднішнього дня зберігаються відмінності в нормах і правилах ділового поведінки і спілкування у різних країнах. Національні особливості, історія, релігія, клімат, історично сформовані моральні норми та ін. впливають на те, як бізнесмени одягаються, ведуть себе, що вважають пристойним і гідним, і що є знаком ненадійності або неповаги до ділового партнера. І це багато в чому визначає успіх ділової взаємодії на міжнародному рівні. Особливо сильно це явище проявляється в так званих "країнах третього світу", або Сходу.

Основні характеристики етики ділового спілкування у країнах Сходу. На Сході існують своя культура і звичаї. Східний етикет значно більше церемонен, ніж європейський, глибше йде корінням в минуле, у власні традиції та історію. Більшість країн Близького, Середнього та Далекого Сходу сформувалися на засадах стародавньої цивілізації і філософії світових релігій Сходу. У загальних словах, основою доктрини давньосхідної культури ділової взаємодії та комунікації є те, що окремо взята особистість (або більшість людей, не зазначених згори "печаткою" обраності) не може впливати на хід світобудови, вона являє собою піщинку у світовому океані.

Тому найважливішим є "загальне" (країна, сім'я, родичі, суспільство тощо), а не "приватне" (людина, особистість, особисті інтереси, особиста свобода тощо). При цьому для "східного" учасника переговорів зовсім не обов'язково неврахування або забуття власних інтересів на угоду "західному", або, як мінімум, з урахуванням оних. Адже він "обраний". Тому, якщо переговори будуть складатися вдало, то, незважаючи на всю свою доброзичливість і роботи ввічливість, "східний" парламентар з легким серцем "облапошит" свого західного контрагента. Він же не може підвести свою сім'ю, країну, родичів. Тому про "обман" мови не йде, це лише комерційна спритність або щось близько того.

Але якщо чесність по відношенню до ділового партнера вигідна самому "східному" переговорнику, він буде "кристален" і виключно щирий. Західну ж традицію відкритого, довірчого і "взаимоугодного" ділового процесу східні партнери часто сприймають як невміння вести справи, а деколи просто як дурість.

Звичайно, світ не стоїть на місці. Традиції ділового спілкування еволюціонують, враховуючи реалії сучасного процесу розвитку суспільства, науки, мистецтва і технічного прогресу. Але, як говориться, "з пісні слів не викинеш", незважаючи на всю свою "просунутість" і сучасність, бізнес-

партнери, що представляють собою "східний уклад", в переговорному процесі все одно є вихідцями зі своєї філософської середовища, якщо можна так сказати.

Китай. Діловий етикет Китаю дуже своєрідний. Він заснований на демонстрації поваги і недоторканності особистого простору як у прямому, так і в переносному сенсі. Наприклад, тактильні контакти (фізичні обійми, поцілунки і навіть торкання) при спілкуванні вважаються можливими лише між дуже близькими людьми, що знаходяться в умовах дуже особистих і навіть інтимних відносинах. У всіх інших випадках вони неприпустимі.

Особливу увагу на ділових зустрічах, як правило, приділяється двом моментам:

1. збір максимально повної інформації про предмет обговорення і партнерів по переговорах;
2. формуванню "духу дружби" по відношенню до представників іншої сторони.

Дух дружби на переговорах має для китайців дуже велике значення, причому вони його ототожнюють з звичайними особистими відносинами партнерів. Демонстрована доброзичливість не повинна вводити вас в оману, вам вона не має ніякого відношення. Вона відноситься до даного питання і його важливості. Вона зовсім не означає, що переговори завершаться для вас позитивним чином. Для успіху ви повинні бути готові до ретельної і скрупульозного опрацювання всього питання, всебічного його розгляду та врахування впливу різноманітних зовнішніх сил, оточуючих переговорний процес і можуть вплинути на нього. Знайте, що раптово змінилася зовнішня ситуація на будь-якій стадії переговорів (навіть вже майже або зовсім завершених) може корінним чином вплинути на результаті ділової взаємодії.

Японія. Японська культура історично зв'язана з китайської. Спільність простежується у суворій ієрархії відносин старших і молодших, використання посередників у складних та спірних питаннях, даруванні подарунків в знак подяки за послугу і допомогу. Останнє навіть може дещо шокувати європейця.

Основні риси японського національного характеру: працьовитість, дисциплінованість, відданість традиціям, відданість авторитету, почуття обов'язку, самовладання, акуратність, глибоке розуміння краси, ввічливість, допитливість. Згідно японської моралі основа взаємин людей - взаємна залежність. Тому приналежність до тій чи іншій групі - основа світовідчуття японця.

Звідси впливає ще одна знаменита риса японця - вірність групі, фірмі, державі, нації і супутні цьому патріотизм і самовідданість у відстоюванні їх інтересів, а також висока організованість. Японці судять про людину, насамперед, з його приналежності до тієї чи іншої групи.

Індія. Перебуваючи в Індії, потрібно намагатися дотримуватися звичаїв тих людей, з якими доведеться вступати в ділові відносини. Справа в тому, що це багатонаціональна країна, з безліччю різноманітних культурних, релігійних, соціальних та інших специфічних традицій. Вони не погані і не хороші. Вони інші, і про це не слід забувати, спілкуючись з ними. В рамках країни можна зіткнутися як з людьми, відверто пропагують агресивне

войовниче поведінку з витікаючими звідси наслідками, так і з представниками, повністю заперечують насильство у всіх його проявах.

Практично всі індійці говорять по-англійськи. Це наслідок тривалої колоніальної залежності від Великобританії. При вітанні чоловіки обмінюються рукостисканнями. Можна вживати і місцеве привітання, особливо зустрічаючись з жінкою - складені разом долоні перед грудьми і легкий уклін.

Слід постійно мати на увазі, що в Індії існує сувора система каст. Обов'язково потрібно знати, до якої касты належать люди, з якими ви набрали ділові зв'язки, а також враховувати відповідні обмеження (наприклад, заборона на контакт з представниками нижчих каст) з тим, щоб не змушувати індійських партнерів робити те, що суперечить принципам.

Додатковими моментами, які слід враховувати при діловому спілкуванні, є: високий ступінь поваги до старших; пунктуальність; слід передавати або приймати все істинне тільки правою рукою; в розмові не варто торкатися особистих тим, проблеми бідності, військових витрат і великих обсягів закордонної допомоги; чоловіки не можуть розмовляти в громадських місцях з жінкою, якщо вона йде одна, і торкатися до неї”.

ПРАКТИЧНО-МОВЛЕННЄВИЙ ТРЕНІНГ #13. Make a project on theme “Global Communication: Barriers and Opportunities” in three possible deliveries: a) presentation in front of audience with personal speech and comments; b) written report-analysis based on collective data from various sources; c) multimedia option presented by means of selected topical video (Рис.2.1.10).

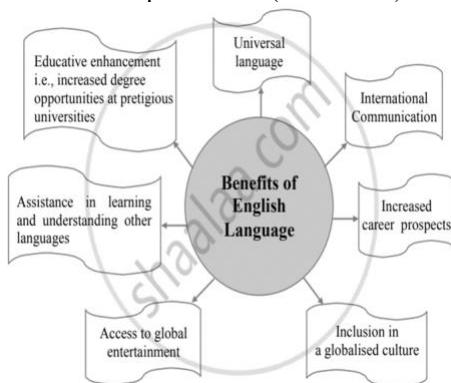

Рис.2.1.10. Переваги володіння англійською мовою

Структура іншомовної комунікативної компетентності концептуально пов'язана зі структурою комунікативної компетентності загалом; остання входить до числа базових життєвих компетенцій особистості, визначених європейськими документами про освіту. Найчастіше структура комунікативної компетентності представляється науковцями у єдності

лінгвістичного, соціолінгвістичного і прагматичного компонентів; почасти лінгвістична компетенція замінюється мовною, а прагматична – мовленнєвою [29; 31].

Ян Ван Ейк виділяє в структурі іншомовної комунікативної компетентності лінгвістичну (словниковий запас і граматику), соціокультурну (обізнаність зі специфікою культурних універсалій носіїв мови), соціолінгвістичну (здатність використовувати мовний ресурс залежно від мовної ситуації), стратегічну (здатність використовувати невербальну чи паралінгвістичну комунікацію при нестачі звичайної), дискурсивну (вміння інтерпретувати інформацію з метою створення зв'язних текстів), соціальну (здатність до взаємодії з іншими учасниками комунікативного процесу) компетенції [11; 17].

Є. Абдрузькова обґрунтувала таку структуру іншомовної комунікативної компетентності: мовний (лінгвістичний), соціокультурний, рефлексивний компоненти [19].

А. Микитишин, аналізуючи структуру іншомовної комунікативної компетентності майбутніх програмістів, виділила у ній фактично ті само компоненти – мовний, дискурсивний, соціолінгвістичний, стратегічний, соціальний; проте дослідниця додала до традиційної структури ще суто педагогічні складники – професійно-діяльнісний, психофізіологічний та навчальний [11].

Л. Бахман та А. Плеймер у цій комунікативній компетентності визначають лише три компоненти – мовний, стратегічний і психофізіологічний, Г.Архіпова – п'ять (лінгвістичний, тематичний, соціокультурний, компенсаторний, навчальний) [14].

Вважаємо важливим для нашого дослідження виокремлення в структурі іншомовної комунікативної компетентності саме компенсаторного (здатність домагатися взаєморозуміння у процесі оволодіння іноземною мовою) та тематичного (володіння екстралінгвістичною інформацією) складників, оскільки для фахівців соціальної сфери ці компоненти іншомовної компетентності мають суттєве професійне значення.

Більш близькими до нашого розуміння структури іншомовної комунікативної компетентності, на нашу думку, є дослідження, що використовують не компетенційний (різні компетенції в складі іншомовної комунікативної компетентності), а власне функціональний підхід (за якого кожен компонент несе на собі різне смислове навантаження, виходячи з процесів, які його забезпечують) [30; 44].

Так, у дослідженні В. Галкіної іншомовна комунікативна компетентність складається з мотиваційно-цільового, когнітивного, операційного та рефлексивного компонентів [7; 34]. Дослідження Т. Власюк репрезентує такі основні компоненти іншомовної комунікативної компетентності фахівців: гностичний, комунікативний, емоційний;

Г. Чердніченко представляє структуру означеної компетентності в поєднанні мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та емоційно-вольового компонентів; Н. Завініченко пропонує поєднувати в структурі іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців гностичний, комунікативний та емоційний компоненти [14; 27; 33] (Рис. 2.1.11).

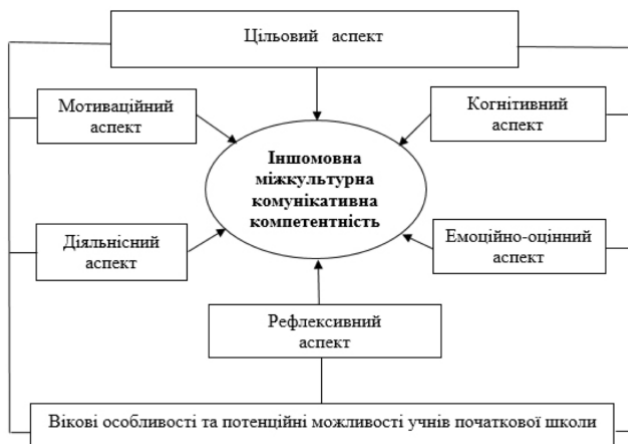

Рис.2.1.11. Аспекти іншомовної міжкультурної комунікативної компетентності

Виходячи з аналізу наукових джерел та власного авторського науково-педагогічного досвіду, ми окреслюємо структуру іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в єдності таких компонентів:

1. Мотиваційно-аксіологічного, в межах якого можливо буде обґрунтувати основні мотиваційні чинники, що спонукають студентів до вивчення іноземних мов, виходячи з їх майбутньої професійної діяльності в соціальній сфері. До цього компонента ми також вносимо аксіологічний складник, враховуючи непересічну цінність спілкування в професійній діяльності фахівців соціальної сфери.
2. Когнітивного, який визначає сукупність знань з іноземної мови майбутніх фахівців соціальної сфери, що представлені професійним вокабуляром, знаннями граматики, орфографії, стилістики іноземної мови в межах, необхідних для її використання в професійній сфері.
3. Діяльнісно-поведінкового, який відображає дві сторони процесу формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери:

- 1) діяльнішу як процес навчання, засвоєння, відтворення знань з іноземної мови у вигляді мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок;
- 2) поведінкову – як способи поведінки студентів в навчальній та квазіпрофесійній комунікативній діяльності іноземною мовою.
4. Рефлексивного, що вміщує здатність студентів до адекватної самооцінки досягнутого рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності та інших само-процесів – самоосвіти, самопізнання, самовдосконалення у процесі вивчення іноземної мови.

Таким чином, професійна іншомовна компетентність майбутніх фахівців міжнародних відносин – це комплекс знань, умінь, навичок, які дозволяють успішно використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для самоосвіти і саморозвитку особистості (Рис.2.1.12).

Рис.2.1.12. Спіраль формування іншомовної професійної компетентності сучасного фахівця міжнародних відносин

Висновки

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що іншомовна комунікація можлива за умови володіння суб'єктами іншомовного спілкування мовою як засобом комунікації. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів. Компетентність – це стійка готовність і здатність людини до якої-небудь діяльності «зі знанням справи». У нашому випадку такою діяльністю виступає іншомовна комунікація студентів у процесі вивчення ними іноземної мови.

Звідси визначення іншомовної комунікативної компетентності як інтегративного утворення особистості, яке має складну структуру і виступає як взаємодія і взаємопроникнення лінгвістичної, соціокультурної та комунікативної компетенцій, рівень сформованості яких дозволяє майбутньому спеціалісту ефективно здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну, міжкультурну і міжособистісну комунікацію.

Структурні компоненти професійної компетентності майбутніх фінансистів формуються одночасно, проте кожний етап процесу розвитку зорієнтований на певний рівень досліджуваного особистісного утворення. Розвиток особистості і професійної компетентності студента є взаємно обумовленими і взаємно доповнюваними процесами, для реалізації яких необхідна педагогічна технологія, яка зорієнтована на самоосвіту, саморозвиток, самореалізацію особистості (Рис. 2.1.13).

Рис.2.1.13 Компетентнісна сукупність майбутнього конкурентноспроможного сучасного фахівця з міжнародних відносин

Процес формування професійної компетентності здійснювався на основі технології діяльнісного та особистісно орієнтованого навчання, яка реалізується через практичну діяльність та Європейську кредитно-трансферну систему, що дозволяє втілити системний підхід до навчання та сформувати гнучку динамічну структуру ієрархічних взаємозв'язків між рівнями підготовки. Іншомовна компетентність забезпечує певний культурний рівень усного і писемного мовлення та невербальної мовленнєвої поведінки. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих закладів освіти різних напрямів підготовки на сучасному етапі розвитку світової спільноти слід розглядати як обов'язкову складову загальної фахової підготовки. Для забезпечення ефективності процесу формування іншомовної комунікативної компетентності слід розробляти нові методологічні підходи і визначати педагогічні умови їх реалізації, над чим сьогодні працюють вітчизняні вчені та педагоги-практики.

Подальшого дослідження потребує виявлення та уточнення сукупності організаційних, психолого-педагогічних та дидактичних умов на всіх етапах реалізації підходів щодо формування професійної компетентності студентів в умовах Європейської кредитно-трансферної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безгласна Л.М. (1996) Підвищення кваліфікації директорів загальноосвітніх шкіл з керівництва процесом виховання в учнів милосердя: Автореф. Дис. канд. пед. наук. К. 21с. [in Ukrainian]
2. Василюк А.В. (1998) Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі (1989 – 1997 рр.): Автореф. Дис. канд. пед. наук. К., 21с. [in Ukrainian]
3. Глобалізація як тенденція розвитку людства. Глобальні проблеми світового господарства: веб-сайт. URL: https://pidruchniki.com/1234071461964/politekonomiya/globalizatsiya_tendentsiya_rozvitku_lyudstva_globalni_problemi_svitovogo_gospodarstva. [in Ukrainian]
4. Гункевич М. Б. (2013) Сучасні тенденції процесів підготовки фахівців галузі туризму в Україні. Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. № 18 (227). С. 34 – 39. [in Ukrainian]
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт. 273 с. [in Ukrainian]
6. Закони України та інші нормативно-правові акти щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України (2003): веб-сайт. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian]
7. Законодавчі акти України з питань освіти (2004)/ за ред. С. М. Ніколасенко. Київ: Парламентське вид-во. 404 с. [in Ukrainian]
8. Зязюн І.А. (2004) Педагогічна майстерність. К.: Вища школа. 422 с.
9. Изучение профессиональной компетентности педагогов: Методические рекомендации. (1994) Калуга. 39 с. [in Ukrainian]

10. Конох А. П. (2007) Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: автореф. дис.д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. К. 42 с. [in Ukrainian]
11. Куранова С. І. (2012) Основи психолінгвістики: навч. посібник. К.: ВЦ "Академія". 208 с. [in Ukrainian]
12. Педагогика: Учеб. пособие. (2000) Слассенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко И.А., Шиянов Е.Н. / – М.: Школа-Пресс. 512 с. [in Ukrainian]
13. Прадівляний М. Г., Бондар Н. Д. (2017) Стратегії формування професійної компетентності фахівців сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов. Вісник Вінницького Політехнічного інституту. №6. С. 168 – 175. [in Ukrainian]
14. Татаренко І. (1996) Компетентність – вимога сучасності. Світло: науково-метод. інф. пізн.-освіт. часопис. №1. С.57. [in Ukrainian]
15. Федорченко В. К. (2002) Підготовка фахівців для сфери туризму: теоретичні і методологічні аспекти: монографія. К.: Вища школа. 350 с. [in Ukrainian]
16. Федорченко В.К. (2001) Гуманізація вищої освіти у ХХІ ст. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи. С. 250- 287. [in Ukrainian]
17. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2005. 43 с. [in Ukrainian]
18. Ягунов В.В. (2007) Педагогіка. К.: Либідь, 2003. 560 с. [in Ukrainian]
19. Alpin R. (2008) The Ones Who Gqt Away: the Views of Those Who Opt Out of Languages // Languages Learning Jorنال. №4. P.7 – 214. [in English]
20. Annual report of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education for 2020 (2021). National Agency for Quality Assurance in Higher Education. Available at: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%>. [in English]
21. Assaf, A. S. (2001). Palestinian Students' Attitudes Towards Modern Standard Arabic and Palestinian City Arabic. RELC Journal. V. 32(2). P. 45 – 62. DOI: <https://doi.org/10.1177/003368820103200204>. [in English]
22. Bachman Lyle F. (2009) and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Quarterli. Vol. 16. September. № 3. P.449-465. [in English]
23. Bilal, A. Q., Ghayyur, S. A. K., Kanwa, L S., Nazir, Z., & Ruba I., (2019) Motivation in selection of open source software license: economic and social perspective. Journal of Theoretical and Applied Information Technology. V. 97, #24. P. 3868 – 3878. [in English]
24. Byram, M. (2021). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Revisited (2nd ed.). Blue Ridge Summit, PA: Multilingual Matters. P. 13 – 37. [in English]
25. Bao, W. (2020). COVID-19 and Online Teaching in Higher Education: A case study of Peking University. Human Behavior and Emerging Technologies. V. 2 (2). P. 113–115. [in English]
26. Bowles, T., & Hattie, J. (2016). Seven Motivating Conceptions of Learning of Tertiary Students. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research. V. 15 (3). P. 15 – 24. [in English]

27. Canal M. (2011) From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Richards J. and Schmidt R., (eds.) *Language and Communication*. – London: Longman. P. 2 – 27. [in English]
28. Candlin, C., & Mercer, N. (2021). *English Language Teaching in its Social Context*. New York: Routledge. Available at: <https://www.scribd.com/document/50034988/English-LanguageTeaching-in-Its-Social-Context-Candlin-Christopher-N-MercerNeil.D0% B2% D1% 96% D1% 82-2020.pdf>. [in English]
29. Coyle, D., & Nguyen, D. (2019). Cloud Computing, CrossBorder Data Flows and New Challenges for Measurement in Economics. *National Institute Economic Review*, 249. P. R30–R38. Available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalinstitute-economic-review/article/abs/cloud-computing-crossborder-data-flows-and-new-challenges-for-measurement-ineconomics/01BE055004DB9FF4C7497522 DA1609FF>. [in English]
30. Darling – Hammond Z. (2007) *Teacher professionalism and accountability*. The education digest. No.1. Vol. 5. [in English]
31. Drăcșineanu, C. (2020). Towards a More Communicative Approach in Teaching English as a Foreign Language. *Logos Universality Mentality Education Novelty. Philosophy & Humanistic Sciences*. V. 8(1). P. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.18662/lumenphs/8.1/36>. [in English]
32. Dryden, S., Tankosić, A., & Dovchin, S. (2021). Foreign Language Anxiety and Translanguaging as an Emotional Safe Space: Migrant English as a Foreign Language Learner in Australia. *System*. V. 101. P.102593 - 102603. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.system.2021.102593>. [in English]
33. Dysart, S., & Weckerle, C. (2015). Professional Development in Higher Education: A Model for Meaningful Technology Integration. *Journal of Information Technology Education: Innovations in Practice*. V. 14 (1). P. 255–265. [in English]
34. *Education and Society Today*. (2012) Ed. by Harnett and Naich. N.Y. 209 p. [in English]
35. Faisal, M. L. (2019). Academic Mobility of Ukrainian Students as an Indicator of Migration Processes in Ukraine. *Investytsii: Praktyka ta Dosvid*. V. 3, P. 118–122. Available at: [10.32702/2306-6814.2019.3.118](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.3.118). [in English]
36. Hamidah, A. R., Azizah, R., Shah, R. A. W., Faizah, M. N., Wan, Z. W. Z., & Mohd, A. B. (2017). Factors Affecting Motivation in Language. *Learning International Journal of Information and Education Technology*. V.7. 7 p. [in English]
37. 14. Harlan, K. (2000). *Foreign Language Textbooks in the Classroom: Bridging the Gap Between Second Language Acquisition Theory and Pedagogy*. Honors Project. V. 5. Available at: https://digitalcommons.iwu.edu/hispstu_honproj/5. [in English]
38. Hadley A. (2015) *Teaching Language Cultural in Context*. Boston: Heinle and Heinle Publishers. 532 p. [in English]
39. Jauregi, K., de Graff, R., van den Bergh, H., & Kriz, M. (2011). Native-Non-Native Speaker Interactions Through Videoweb Communication: a Clue for Enhancing Motivation? *Computer Assisted Language Teaching*. V. 25 (1). P. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/09588221.2011.582587>. [in English]
40. Keinänen, M., Ursin, J. & Nissinen, K. (2018). How to Measure Students' Innovation Competences in Higher Education: Evaluation of an Assessment Tool in Authentic Learning Environments. *Studies in Educational Evaluation*. V. 58. P. 30–36. [in English]
41. Kettunen, J. (2011). Innovation pedagogy for universities of applied sciences, *Creative Education*, 02 (1), 56–62.

42. Koliesnikov, R. (2021). Innovative Methods of Teaching Foreign Languages Modern Look. *Philological Sciences, Intercultural Communication and Translation Studies: Theoretical and Practical Aspects*. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-039-1-93>. [in English]
43. Korchova, Gh. (2017). Academic Mobility of Applicants in the Context of the Modern Educational Process. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe. [in English]
44. Kovbatiuk, M. V., & Shevchuk, V. O. (2020). Academic Mobility of Students Under the Conditions of Development of Educational Integration. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*. V. 30. P. 91–96. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/30_2020ua/19.pdf. [in English]
45. Khominets, S. I. (2019). The Essence and Types of Academic Mobility of Students/S. I. Khominets. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*. V. 2 (45). P. 223–227. Available at: DOI: 10.24144/2524-0609.2019.45.223–227. [in English]
46. Kuzmina, M. O., Protas, O. L., Fartushok, T. V., Raievska, Y. M., & Ivanova, I. B. (2020). Formation of Students' Competence of Tertiary Educational Institutions by Practical Training Aids. *International Journal of Higher Education*. V.9, #7. P. 279–288. DOI: <https://doi:10.5430/ijhe.v9n7p279>. [in English]
47. Knight, J., Wit, H. (2018). Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*. V. 95. P. 2–4. Available at: <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/10715/9188>.
48. Law of Ukraine "On Higher Education" of 01.07.2014, № 1556-VII. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [in Ukrainian]
49. Morar, L., Boștină-Bratu, S., & Nagoescu, A. (2021). Communicative Teaching – an Efficient Approach to Foreign Language Teaching. *Sciendo*. V. 26(2). P. 163–167. DOI: <https://doi.org/10.2478/bsaft-2021-0019>. [in English]
50. Ministry of Education and Science of Ukraine. State Enterprise "Ukrainian State Center for International Education". Available at: <http://studyinukraine.gov.ua/ru/zhizn-v-ukraine/inostrannye-studenty-v-ukraine>. [in English]
51. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022a). Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032. <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>. [in English].
52. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022b). Strategic Pyramid of Higher Education Development in Ukraine for 2022–2032. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehichna.piramida23.02.22.pdf>. [in English]
53. Narodovska, O. (2017). Communicative Method of Teaching English as a Key in the Quality Training of Future Professionals. *Advanced Science News*. Available at: http://www.rusnauka.com/20_TSN_2017/Philologia/1_226906.doc.htm. [in English]
54. Nikitina, S., & Dulmukhametova, G. (2019). Teaching Foreign Languages to Journalism and Media Communication Students. The Combination of Modern and Classical Approaches. *Humanities & Social Sciences Reviews*. V. 7(6). P. 71–75. DOI: <https://doi.org/10.18510/hssr.2019.7615>. [in English]
55. Ornstein, J. (2018). Foreign Language Teaching. *Soviet and East European Linguistics*. P. 143–191. DOI: <https://doi.org/10.1.515/9783110814620-010>. [in English]

56. Penmetsa, M., & Bruque-Camara, S. (2021). A Framework for Building a Sustainable Digital Nation: Essential Elements and Challenges. *Digital Policy, Regulation and Governance*. V. 23. P. 262. Available at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/dpr-01-2021-0011>. [in English]
57. Rababah, I. (2020). The Reality of Using Modern Teaching Methods in Teaching Arabic for Speakers of other Languages from Teachers' Perspective. DOI: <https://doi.org/10.25255/jss>. [in English]
58. Rees, W. and Porter, C. (2015). *Skills of Management and Leadership: Managing People in Organisations*. Macmillan International Higher Education. P. 12 – 56. [in English]
59. Shim, H., & Lee, S. (2018). Development of Educational Materials Using Prezi as Digital Storytelling Tool. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. V. 96(22). P. 7491 – 7499. Available at: <http://www.jatit.org/volumes/Vol96No22/17Vol96No22.pdf>. [in English]
60. Tashakori, S., & Haghighat, S. (2019). Designing the Intelligent System Detecting a Sense of Wonder in English Speech Signal Using Fuzzy-Nervous Inference Adaptive System (ANFIS). *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. V. 10(1). P. 55 – 63. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/5c91/68e029024642f76d362bb396e176d793e9fd.pdf>. [in English]
61. Thompson, A. S., & Lee, J. (2018). The Motivational Factors Questionnaire in the Korean EFL Context: Predicting Group Membership According to English Proficiency and Multilingual Status. *The Language Learning Journal*. V. 46(4). P. 398 – 414. DOI: <https://doi.org/10.1080/09571736.2015.1130082>. [in English]
62. The Decree of the President of Ukraine "On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021" № 344/2013 of June 25, 2013. [in English]
63. UNESCO (2018). *Global Education Monitoring Report 2019: Migration, Displacement and Education – Building Bridges, not Walls*. Paris, UNESCO. [in English]
64. UNESCO (2021). *New UNESCO Global Survey Reveals Impact of COVID-19 on Higher Education*. <https://en.unesco.org/news/new-unesco-global-survey-reveals-impact-covid-19-higher-education>. [in English]
65. UNCTAD (2021). Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_en_0.pdf [in English]
66. Vial, G. (2019). Understanding Digital Transformation: a Review and a Research Agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*. V. 28 (2). P. 118–144.
67. Wahedi, N. (2020). Peculiarities of Communicative Approach in Foreign Language Teaching. *Bulletin of Science and Practice*. V. 6(2). P. 297–301. DOI: <https://doi.org/10.33619/2414-2948/51/35>. [in English]
68. Yudina, O. (2016). Formation of Students' Foreign Language Professionally Oriented Communicative Competence with the Use of Internet Resources. *Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*. Berdyansk. V. 1. P.328–334. [in English]
69. Zhunussova, G. (2021). Language Teachers' Attitudes Towards English in a Multilingual Setting. *System*, 100, 102558, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.system.2021.102558>. [in English]

2.2 EPONYMS IN POLITICAL DISCOURSE

Olga Verkhovtsova, Senior Lecturer, Department of Foreign Languages and Translation, FIR, National Aviation University, Ukraine, Kyiv

ORCID ID: <https://orchid.org/0000-0002-0446-190X>

E-mail: olgaverh@nau.edu.ua

Olena Kutseko, Senior Lecturer, Department of Foreign Languages and Translation, FIR, National Aviation University, Ukraine, Kyiv

ORCID ID: <https://orchid.org/0000-0002-4033-7025>

E-mail: helena_nau@com.ua

Oleksandra Yarova, Ph.D. in Psychology, Associate Professor, Department of Foreign Languages of Natural Sciences Faculties, Taras Shevchenko National University Ukraine, Kyiv

ORCID ID: <https://orchid.org/0000-0002-3658-738X>

E-mail: ayarova@ukr.net

***Abstract.** In the English language, as well as in other languages, a lot of terms come from the surnames of ordinary people. Someone's invention, discovery, a pronounced quality of character, good and sometimes bad fame made a person so famous that their name becomes part of the language. Eponyms are a significant segment in the system of scientific language. The study of eponyms makes it possible to reveal numerous historical and cultural connections present in the modern English language. In each national language, the formal structure of eponyms corresponds mostly to familiar patterns of words and phrases. First of all, this work points out that these are the problems of attributing onymous units to people whose names perpetuated in politics by becoming eponyms. The paper aims at providing a lexical interpretation and a classification of the words derived from proper names, irrespective of the language they come from, now they have become part of the English vocabulary. Eponymy may be regarded as a resourceful process of the vocabulary enrichment. We studied the linguistic aspect of the issue and found that eponyms, as a significant part of the language of science, contribute to a deeper understanding of people and their culture. The article highlights, examines in detail and analyzes the structural features of eponyms formation.*

***Keywords:** eponyms, anthroponyms, onymous units, vocabulary enrichment, proper names, anthropocentric nature, semantic and emotional content.*

Introduction

The richness of any language in the world lies in its lexical composition. Linguistics, being the science of language, today is engaged in the study of language in close connection with a person who uses the language in various spheres of life as a means of communication and as a reflection of his worldview. Anthroponyms function not only as units of naming a person, but can also be the basis for creating

new names. The idea of the anthropocentrism of language confirms such a phenomenon as eponyms. This phenomenon is a layer of vocabulary that is of great interest from the point of view of studying cognitive processes of an anthropocentric nature. Eponyms demonstrate the direct influence of man on the language system.

The anthropocentric approach to the study of the language system influences the formation of a special interest in the study of eponyms - lexical units formed as a result of the transition of proper names into nominal ones. The concept of "eponym" in the language of modern science is often encountered and studied not only by linguists, but also attracts the attention of scientists from different fields. Despite the growth in popularity, eponyms are still one of the little-studied topics, which is confirmed by a very small number of specialized eponym dictionaries.

The purpose of this work is to identify the pragmalinguistic potential of eponyms, as well as to identify examples of eponyms in discourse.

The object of the study is the eponymous linguistic units of political discourse. The subject of the research is the mechanisms of pragmatic influence of eponyms in political discourse and the ways of their formation.

Many subsystems of terminology in different languages have not yet been studied for the importance of eponymic terminological units and their place in the language composition. In our opinion, such a lack of interest of experts in eponymy (especially in political terminology) is absolutely unjustified, since eponyms occupy a significant place in terminologies in the field of science and technology, and their importance in the history is quite obvious. Eponyms continue to appear becoming neologisms and simultaneously internationalisms thus replenishing vocabularies of many languages. All these facts also determine the relevance of this study.

Research Outcomes

Eponyms are words-names that have passed from proper nouns to common ones, acquiring their grammatical categories. The first and most common meaning of the word "eponym" is the person after whom a discovery, invention, place, etc. is named or aims to be named [18, 344].

Proper names are nouns denoting a word or phrase intended to name a specific, well-defined object or phenomenon that distinguishes this object or phenomenon from a number of objects or phenomena of the same type. Proper names are among those linguistic means that allow in an extremely concise form to convey a large semantic and emotional content. The property of proper names to evoke chains of attributes, representations, associations associated with them is due to the peculiarities of the linguistic nature of proper names. A distinctive feature of eponyms is the ability to show the influence of a person on the language system. Events constantly taking place in the world community and arising for various reasons (development of politics, economics, industry, medicine, etc.) affect the language system, and vocabulary, as the most active layer of the language, reflects these changes most clearly. This is manifested in the constant replenishment of the

vocabulary with new terms, forming a whole terminological system, the appearance of which involves various resources and methods of nomination.

Analysis of recent research and publications. The significant cultural potential of eponymous terms is evidenced by the active study of their semantics and etymology in linguistics.

Eponymical terms are one of the ways to demonstrate specialized knowledge and are an indispensable part of English scientific terminology. Ukrainian and foreign linguists have been studying eponyms for recent decades.

M. Dziuba (2010) believes that the structural and semantic features of eponyms represent some difficulties in the interpretation of the lexical units under consideration, not only the beginners, but also for experienced researchers. These difficulties can appear when working with multicomponent terms of eponym and terminological combinations, as well as with the same terminological combinations with several eponym elements in their structure [3, 16].

The majority of works devoted to the study of eponymic terms are in medical sphere (G. Toporov, I. Matyayasin,) [20; 12]; and natural sciences (L. Garashchenko, V. Leychyk, M. Dziuba, R. Mykulchyk, C. Maffei) [7; 10; 3; 13; 11], however, we couldn't find studies devoted to eponyms in politics.

The main methods of the formation of eponyms in accordance with the studies are morphological, semantic and syntactic [7, 285]. The morphological method of the formation of terms with suffix and prefix is one of the productive methods. The second most important is the semantic methods. Many terms created on its basis, acquire a special meaning marked by the transition of the proper name to the category of common names, without changing the form [3, 16]. According to Koval'chuk O. P. [9], most eponyms are formed by syntactic methods.

Nevertheless, this array of vocabulary can hardly be considered fully researched and perfectly described.

With the activation of integration processes in the scientific sphere and the strengthening of anthropocentrism as a methodology of cognition, of the greatest interest is the study of special terms of a particular field of science, considered in the linguocultural aspect. Terminological units formed on the basis of various proper names and, in particular, anthroponyms, that is, eponyms, rightfully belong to such concepts in terminology.

Political eponyms reveal a new lexical aspect: political leaders, statesmen, theorists have contributed concepts, laws, and sometimes words of wisdom that have been included in English dictionaries as part of the linguistic heritage. Politics here will be understood as the art of management and a set of activities associated with making decisions and since politics is mixed with many other spheres of activity, it is quite difficult to describe a purely political discourse: since the spheres of activity are interconnected, so their vocabulary is interconnected.

According to the method of formation, we divided the found eponyms into the following groups: simple, complex and compound.

Simple eponyms are simple words that have transferred from proper names to the category of common names without changing their form. An example can be the name of Napoleon, an outstanding commander, political leader, the first emperor of France, who laid the foundations of the modern French state: Napoleon (cake), Napoleon (cognac). Sometimes in the language there are so-called "incomprehensible eponyms". Well, what is the connection between the Italian freedom fighter Giuseppe Garibaldi and blackcurrant cookies? Meanwhile, Garibaldi biscuits, which are very popular in Britain, are named after him.

The eponym boycott appeared in the English language during the Irish "Land War", it comes from the name of Captain Charles Boycott. He was the land agent of an absentee landlord, who was subject to social ostracism organized by the Irish Land League in 1880.

Built on the blood of slaves: British football fans boycotting World Cup. [17]

To lynch (after Captain William Lynch) means to murder a person suspected of a crime or violation of public customs, without trial and investigation, usually by a mob by hanging.

Quisling was a Norwegian politician and collaborator, the head of the Norwegian government during the German occupation during the Second World War. Still during his lifetime in the Western world, his name became a common name, and the word "quisling" a synonym for such concepts as "traitor". The term "quisling" is now applied to any person who betrays their country to, and collaborates with, an enemy.

Anthroponyms function not only as units of naming a person, but can also be the basis for creating new names. This process occurs mostly according to the laws of metonymy - the transfer of names from the subject to the object based on the contiguity of the concepts they denote.

Complex eponymous terms are formed morphologically and syntactically as a result of stem formation and word formation. The study of the structure of complex eponyms showed that the largest subgroup consists of composites with one eponym component. A very productive way of making new words is suffixation. Complex or suffix-based eponyms derive from proper nouns which are combined with a suffix to form a new word. Suffix -ism came from Greek via Latin, it denotes adherence to a system or principles, a doctrine or theory. It created a great variety of eponyms, including political ones. Political trends or movements are frequently eponymously named for government leaders. Bidenism, Maoism, and Masochism are all political eponyms, and the ideals they characterize are widely understood.

Karl Marx created Marxism, an economic and political theory that focuses on the effects of capitalism on the working class. Marxism is an example of a suffix-based derivative as the proper noun Marx is combined with the suffix -ism to form the new word Marxism. Stalinism, after Joseph Stalin, a term used by a number of historians, political scientists, publicists, statesmen and public figures to designate and characterize the political system that developed in the USSR (and then in its

dependent states) after the end of the internal party struggle in the late 1920s and early 1930s, the political system is characterized by Stalin's dictatorship, totalitarian regime, Stalinist repressions, merging of state bodies and the ruling Communist Party, censorship, propaganda promoting Stalin's personality cult. Other examples of the -ism-based eponyms are McCarthyism after J. R. McCarthy and Senator Joseph McCarthy, who during the Cold War looked for communists among American public figures, created favorable ground for the appearance of the term "McCarthyism", which denotes the persecution of people for political reasons without sufficient reasons and evidence. Thatcherism, to denote economic philosophy of *laissez-faire* capitalism, advocated by Prime Minister Margaret Thatcher; Blairism is used for political and economic policies of Tony Blair, leader of the British Labour Party and Prime Minister, characterized by willingness to combine a concern for social issues with an acceptance of many aspects of market-based economics. Trumpism means a style of governing, political views and ideologies associated with Donald Trump.

The extent to which one can say Thatcherism has a continuing influence on British political and economic life is unclear [11].

Are we any closer to understanding Sunakism [12]?

Given the early and ample track record, there's surprisingly little agreement over the nature of Obamaism [13].

Does "Obamaism" Exist? An Analysis of Ideology and its Place in the Obama Era [14].

Besides the suffix -ism, the same stem can take -ist to denote supporter or follower, -ian, -ic, -ite, -ically to create adjectives or adverbs as Bismarckian, (Otto von Bismarck, 1815-1898, founder and first chancellor of the German Empire). The terms sadistic and sadism derive from the name of the Marquis de Sade, a French aristocrat, revolutionary politician, philosopher and writer. He was famous for his libertine sexuality and erotic works, which combined philosophical discourse with pornography.

Chauvinism, chauvinist, chauvinistic, chauvinistically (named after Nicolas Chauvin, a Napoleonic veteran noted for his extreme patriotism) and a similar case with Niccolò Machiavelli, one of an outstanding figure of the Renaissance who recommended completely amoral actions, justified only by the achievement of power. The words Machiavellian, Machiavellianism, Machiavellism, Machiavellianly have entered our daily language.

An example of a modern-day English nationalist extreme enough to be considered a chauvinist is Nigel Farage [2].

Machiavellian thought was a response to a series of crises facing early 16th century Florence in which a seemingly virtuous state was on the cusp of destruction [15].

Such terms have become internationalisms i.e. they were accepted by the majority of the world languages.

The third group embraces compound eponyms. By compound eponymous terms, we understand phrase-terms formed by connecting at least two units, one of

which is an eponymous component. This group is represented by the majority of terms. The most common type of this group are two-component eponymous terms. We get compound eponyms when proper nouns are combined with common nouns to coin a new term. For example: Obamacare (Obama+care).

Obamacare – also known as the Affordable Care Act– is a law enacted to ensure that all Americans have access to affordable health insurance. It does this by offering consumers discounts (known as tax credits) on government-sponsored health insurance plans, and by expanding the Medicaid assistance program to include more people who don't have it in their budgets to pay for health care.

This refers to eponyms in which part of the name has been removed to create a shortened version. These are not as commonly used as the previous types of eponyms. An example is as follows:

Richard Nixon → Nixonomics. This blend combines the proper noun Nixon and part of the common noun economics. It was created to refer to the policies of President Richard Nixon.

Reaganomics. This term is used to describe the economic philosophy of 80s United States president Ronald Reagan. It is used to describe a system where the wealthiest receive tax breaks and fewer regulations. This is then supposed to benefit the entire population.

Repealing Obamacare's individual mandate would save the government \$338 billion over a decade and result in 13 million more uninsured Americans in 2027 [15].

Reaganomics had four simple principles: Lower marginal tax rates, less regulation, restrained government spending, noninflationary monetary policy. Though Reagan did not achieve all of his goals, he made good progress [8].

Dimania (Dianamania) is a mass hysteria reaction to the presence or idea of Diana, Princess of Wales. The term was applied to the wave of public emotion caused by her death in a car crash in Paris on August, 31 1997.

But where ever anyone stands on the depiction of the events of the 1980s segment of QEII's reign — from Thatcherism to Dianamania — and the way the Windsors behave, the British royals must be commended for not trying to block or even influence [16].

A new word Megxit appeared as a wordplay and concerns Prince Harry and his wife Meghan, Megxit describes stepping back as members of the British royal family.

Mexit has become the new Brexit: vitriotic battleground that pits generations against each other [20].

Few political eponyms are used in slang, the very informal usage in vocabulary and idiom that is characteristically more metaphorical, playful, elliptical, vivid and ephemeral than ordinary language. It is used for well-defined reasons, differentiating people, enriching the language, amusing the listeners, inducing friendliness or intimacy, being only some of them. Nowadays, slang is regarded with less disapproval than it used to. Here are only a few examples of eponymic terms in

case: nixon - any illegal business or transaction; (after Richard Nixon, 37th president of the USA), Jack Ketch - a public executioner or hangman (named after John Ketch, English executioner noted for brutality).

Press's and Press Jnr VO, explaining how wartime shows were adapted, e.g., with Adolf Hitler instead of Jack Ketch [20].

McCoy - the genuine, real thing or person as promised, stated or implied, not a copy or a replacement (usually preceded by the or the real): these documents are worth nothing, but this one is the real McCoy, said to refer to the U.S. famous boxer, Kid McCoy, one-time world welterweight champion, distinguishing him from an obscure or inferior boxer of the same name.

Conclusions

Eponyms are a fairly productive option for enriching the lexical composition of the dictionary and rich material for research. When studying political eponyms, we learn a lot of interesting facts from history, immerse ourselves in different eras, and study the fate of different people.

We do not see a serious division into categories in the study of eponyms. But perhaps the most unusual group of these words - those who have firmly entered the language of the English language, are written with a lowercase letter and it is often difficult to guess that this word was once just someone's last name.

Unlike eponyms belonging to others types of scientific discourse, the eponyms in politics share the following features:

- they do not accept prefixes to create new lexical formations;
- they do not create initialisms.

Summing up, we note that in order to resolve the issue of the origin of eponymous names, one should not be limited only to the linguistic derivational aspect. The origin of eponymous terms should also be studied with taking into account the nature of the source name and the semantic links between original and derived units.

REFERENCES

1. Abbott D. (2023) Are we any closer to understanding Sunakism? The Morning Star no. 71
2. Donoghue, Matthew; Kuisma, Mikko (2022). "Taking back control of the welfare state: Brexit, rational-imaginaries and welfare chauvinism". West European Politics. vol.46, NO. 5
3. Dzyuba M. M. (2010). Dyferentsiatsiya eponimnykh terminiv i nomeniv [Differentiation of eponymous terminological units and nouns]. Visnyk Nats. un-tu «L'vivs'ka politekhnik». Ser. Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi. L'viv. [in Ukrainian].
4. Elliott A.S. (2015). Memmi Inquiries vol. 7 NO. 02
5. Fay Collin. (2023). Evaluating Thatcher's legacy. BBC News. Retrieved from: http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/3681973 Feb. 2023.

6. Haberkorn Jennifer. (2017) Politico. Retrieved from: <https://www.politico.com/story/2017/11/08/cbo-score-obamacare-repeal-244688>
7. Harashchenko L. (2014). Skladeni terminy z komponentamy-eponimamy v naukovotekhnichniy terminolohiyi / L. Harashchenko // *Linhvistychni studiyi*. — Vyp. 28. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2014
8. Imilton Friedman. (1981) “On Reaganomics.” *Human Events*. Retrieved from: <https://miltonfriedman.hoover.org/internal/media/dispatcher/271044/full>
9. Koval’chuk O. P. (2019). *Dynamika rozvytku eponimnoyi leksyky suchasnykh anhliyskoyi ta ukrayinskoyi mov* [Dynamics of development of eponymous vocabulary of modern English and Ukrainian languages]. Kyiv: Tavriyskyy natsionalnyy universytet imeni V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].
10. Leychuk V.M. (2020) *Obsuzhdenye problem éponymyy v sovremennoy nauke*. Retrieved from: http://www.ling-expert/langlaw1/leitchik_epomym.html
11. Maftai, C. (2003) “Eponyms in E.S.P.”, in *Studii de limbi și literaturi moderne*, Timișoara: Mirton.
12. Matyashin I. (1982). *Simptomi i sindromi v khirurgii (eponimy) / I. M. Matyashin, A. A. Ol’shanetskiy, A. M. Gluzman — K: Zdorov’ya*. [in Ukrainian].
13. Mykul’chuk R. (2007). *Budova skladnykh i skladyenykh eponimiv ukrayins’koyi fizychnoyi terminolohiyi / R. Mykul’chuk // Visn. Nats. un-tu «L’vivs’ka politekhnika»: zb. nauk. prats’*. — № 593. — K. [in Ukrainian].
14. Pennick, David. (2011) *The Bridge: The Life and Rise of Barack Obama*. Vintage; p. 179.
15. Pocock, J. G. A. (2017). "Afterword: The Machiavellian Moment: A Very Short Retrospect and Re-Introduction." *History of European Ideas* Princeton University Press. p. 602
16. Reshmi R Dasgupta (2020) *From Thatcherism to Dianamania the Economics times*. NO.27 (9359)
17. The Guardian 23 Nov 2022 Retrieved from: <https://www.theguardian.com/theguardian>
18. The Oxford English Dictionary. (1989). Second edition. Vol. V. Clarendon press Oxford
19. Ward, Stuart. (2021): "Machiavellian Moments and the Exigencies of Leaving." *Historical Reflections/Réflexions Historiques* 47.2 49–64.
20. Toporov G. N. (1988). *Eponimicheskiye termini v klinicheskoy anatomii cheloveka: slovar’ / G. N. Toporov*. K: Vishcha shkola. 160 p. [in Ukrainian]

2.3 MAIN FEATURES OF EQUIVALENCE IN A LEGAL DISCOURSE TRANSLATION

Tetyana Voytko, Ph.D. in Philological Sciences, Associate Professor, the Department of Foreign Languages and Translation, FIR, National Aviation University, Ukraine, Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4097-9260>
E-mail: voytko.tetyana@npp.nau.edu.ua

***Abstract.** We proved that legal translation is a type of special translation, which is based not only on knowledge of the language, but also on knowledge in the field of jurisprudence, the peculiarities of legal documents of different countries and the peculiarities of their legal systems. And currently, legal translation is considered one of the most popular types of translation. Legal language has its own characteristics, it is characterized by such qualities as: accuracy, clarity, use of terms in a certain sense. There is no ambiguity in the legal document. The main feature of legal language is its emotional neutrality. To fulfil a high-quality and understandable translation, the translator must not only be fluent in the language, but also master the specialized vocabulary and its components. It was proved that linguistically equivalent terms will not coincide in terms of concepts and areas of use in different jurisdictions. That is, the legal significance of terms can be radically different in various languages, the relationship of terms and concepts within the system of legal language, as well as legal culture affect not only the meaning and use of terms, but also their practical use.*

***Keywords:** legal translation, jurisprudence, equivalence, equivalent translation, descriptive translation, conceptual and terminological system, semantics, legal lexeme.*

Introduction

English legal language is archaic, it adheres to strict stylistic conventions and clearly defined genre structures. It has strict restrictions at all levels, starting from sentences, phrases, paragraphs and ending with the macrostructure of the text. The use of standard forms and clichés, often archaic and atypical for ordinary text, is constant. But the constant development of international relations, trade, etc. is the reason that this issue is actively researched even now. Legal translation can cover almost all levels of public activity, starting with legal texts of state bodies of various countries, ending with accompanying documents of individuals. Constitutional, administrative, commercial, criminal and other types of legal relations require proper legal translation.

The text of the legal document must be complete; it must not leave behind the possibility of a wider text interpretation. The normative and legal text should consist of authoritative wordings that are exclusively of an official nature.

Translators of legal texts usually adhere to the principle of correspondence to the original text. The main goal of the translator is to reconstruct the form of the translated text as closely as possible to the original text. This principle of literal translation is still followed by some translators. Many translation scholars believe that the translation of legislative and regulatory texts requires absolute accuracy. But, in our opinion, it is still necessary to take into account the peculiarities of the translation language and the mentality of one or another nation, so that the legal document is clearly and completely understood, and not simple rendering. We believe that translation requirements should be different depending on the purpose of the translated text; for example, texts of an informative or casual nature can be translated freely.

Research Outcomes

Nevertheless, legal texts do not give the translator a wide opportunity for creative and free translation, because the translated texts must be as close as possible to the original text and, in some cases, have the same legal force as the original.

Legal translation has its own specifics, so special tasks are set before the translator. One of the main problems is the definition by the translator of what exactly the translated text should match with the original text, and what may not match (which was discussed above). The main parameters for the comparison of the original text and the translation are the structure, semantics and the potential of influence [10, p.53-54].

The translated and original texts must have the same regulatory impact, which will ensure the same perception of the recipients of both texts. The translated texts must correspond to the style of the legal language in which the original is written. The terminology of the original text must be exactly reproduced in the translation.

All tasks faced by a translator in this field are aimed at achieving the maximum equivalence of the original and translated texts, as well as ensuring successful communication.

The first and most important task for the translator is to achieve equivalence and adequacy of the translation of the legal text, primarily due to the difference in the legal systems of the countries.

Many translation researchers study the issue concerning equivalence in legal translation and have different opinions. We would like to single out the most interesting opinion among all i.e., Uwe Kischel, a German lawyer, considers equivalence in legal translation to be unattainable. This statement is based on the main problems of comparative jurisprudence i.e. in many cases, linguistically equivalent terms will not match in terms of concepts and areas of use in different jurisdictions. [8, p.8-12] Thus, the legal significance of terms can be radically different in various languages, the relationship of terms and concepts within the

system of legal language, as well as legal culture affect not only the meaning and use of terms, but also their practical use.

We agree with this statement, but in our opinion, as a result of such inconsistency, when translating legal texts, it is worth choosing the equivalent closest to the original meaning. It is tiresome and difficult work, but our goal is to achieve the most accurate and understandable translation, which will also have legal force.

The legal text of the English language is characterized by the presence of obsolete forms, although they are quite rare. Most often, obsolete forms can be found when the translated text has references to older documents or texts. For example: ME – deed (act, document with a seal) OE – ded, dede; ME – share OE – scearu (in the sense of cutting, cutting); ME – law OE – lagu.

But archaic and outdated phrases can also be found in modern documents, although the frequency of their use is quite low. Archaisms of legal terminology can be divided into 2 large groups [6]:

- 1) words beginning with "here" with the meaning "this document/agreement":
  - Hereby – as a result of this document, this document/statement;
  - Herein – in this document/contract;
  - Hereof – of this document;
  - Hereinafter – further according to this document;
  - Hereunder – further under the terms of this contract.
- 2) words beginning with "there" with the meaning the statement that was mentioned before it.
  - Thereby – thus, therefore, from that;
  - Thereon – on this issue, in this area;
  - Therein – in the same place/subject that was indicated earlier;
  - Thereof – the document that was mentioned earlier.

It is worth noting that the English legal language often uses complex syntactic constructions and extensive synonymous series in order to clarify the meaning. There is also a large number of passive constructions, impersonal verb forms, the use of gerunds and limited use of personal verb forms.

Content component. The specificity of legal translation is determined by the peculiarities of the language of law. Any national language of law has a number of features that are determined by the relationship with the corresponding legal system of a particular state. It is understood that the legal systems of individual states, including, for example, European countries, have similar legal systems, but each state has its own legal order, its own specific legal norms, court procedures, its own language of law with the corresponding conceptual and terminological system.

Therefore, it is worth highlighting that the translation of legal discourse from one language to another involves not only the transition from one language to another, but also simultaneously the transition from one legal system to another.

A distinctive feature of the language of law is a wide range of terms. Legal terminology is always conditioned by one or another legal system that uses this terminology and reflects its basic legal norms [11].

That is why the researcher D. Kao singles out 4 types of difficulties associated with the translation of legal terminology [3]:

- 1) The problem of the legal concepts content and the problem of finding or lack of equivalents;
- 2) Terms related to specific legislation and legal system;
- 3) The problem of the language of law is of general literary and special significance;
- 4) Terminological difficulties caused by the vagueness and uncertainty of the meanings of a number of terms.

But it is worth noting that the equivalent should be selected very carefully, with correspondence at the linguistic, conceptual and referential levels, because the following problems may arise during translation that the translator may encounter:

- 1) Neither at the linguistic nor at the conceptual level in the language of translation there is an equivalent to the concept that is, there are no equivalent terms or similar concepts in the legal system in the language of translation;
- 2) There is a corresponding equivalent in the translation language, but from the point of view of jurisprudence, that is, at the conceptual level, there may be equivalent only partially, or they may not be equivalent at all.

Survey methodology. When translating legal terms, the following methods can be used i.e., borrowing terms, creating neologisms, literal translation, selecting an equivalent or descriptive translation.

We can offer a "strategy" for translating legal terms:

- firstly, thing to do is to establish the meaning of the term in the original language;
- secondly, after comparing the two legal systems, it is necessary to choose a term with a similar meaning (equivalent) in the translation language.

If there is no corresponding equivalent, one should resort to the following methods of translation that is translation by transcription through paraphrasing, or introduction of a neologism, if necessary, add an explanation, or resort to word-forming or semantic tracing.

So, legal translation is quite specific and complex, mostly due to the difference in the legal systems of different countries. Translation of legal texts from one language to another involves not only the transition from one language to another, but also the simultaneous transition from one legal system to another. That is why finding an equivalent can become another problem. It is worth making sure that the equivalent is not only linguistically appropriate, but also conceptually, that is, the terms can be only partially equivalent, or not equivalent at all.

Definitions of legal vocabulary can be found in jurisprudence. Legal vocabulary is a vocabulary of modern language used by lawyers, legislators, etc. in

the professional activity. Legal vocabulary or vocabulary of law should be divided into two categories: legislative vocabulary and vocabulary of law. The first category includes the vocabulary of legal texts that are of a scientific nature. The second category includes law enforcement practices that have less theoretical significance [34].

The problem of translating legal lexicon is one of the main problems of translating legal texts. It is worth highlighting a set of reasons:

- difficulties associated with the specific characteristics of the legal term;
- difficulties that arose due to the difference in the legal systems of the states, and, accordingly, due to differences in the concepts conveyed by analogous terms;
- difficulties caused by the existence of specific units that are peculiar to one system of terms, and, accordingly, their equivalents are not available in another legal system.

From the point of view of cognitive linguistics, any language term has a certain concept and is its linguistic representation. Therefore, legal terms can also be considered as the embodiment of a certain concept. Cognitive linguistics has its own ways of translating legal concepts and distinguishes 3 main ways of interaction of concepts of different legal languages [9]:

1. The concept has an equivalent in the target language. For example: theft, agreement, contractual obligation.
2. The legal concept does not have an exact equivalent in the target language, but there is a similar concept in the target language. For example: LLC is a limited liability company.
3. There is no similar concept in the translation language.

Indeed, the last group presents many translation difficulties. The lack of a similar concept in the translated language may be due to the fact that the terminology found in the original text is not sufficiently developed in the translated language. Languages develop constantly, including terminology. For example, new terms appear that mean concepts that did not previously exist in science (in our case, in jurisprudence). Then the translator must find the most appropriate equivalent for the clearest and adequate translation. The translator must possess not only a high level of language, but also deep knowledge of the subject.

If you compare American and British legal terminology, you can see that they have differences at the national-cultural level (everyone knows the most common difference in the everyday concept of "autumn" - BrE Autumn, AmE Fall), even in terms that mean universal concepts of law. For example, "prison" will have the equivalent of the American "jail" and the British "prison"; "arrest warrant" AmE - arrest warrant, BrE - bench warrant.

When translating these terms, it is necessary to take into account the specifics of the law of Great Britain and America, as well as Ukraine (target language). Taking into account the specifics of the legislative and legal system of countries, of course, requires the translator's ability to navigate legal systems.

We would like to give a very vivid example: the term "attorney" in the Ukrainian language can have several equivalents - attorney, lawyer, prosecutor. But the term "advocate" has equivalents in British English - a lawyer, a barrister, a solicitor, in American - a lawyer, an attorney. This all reflects the difference in our legal systems.

By the way, an interesting fact is that the terms "prison" and "jail" have different concepts, although they are synonymous. Their semantic difference is reflected in the term of imprisonment and, accordingly, in the severity of the crime committed. If it is a term of imprisonment of no more than one year, then the place of punishment is jail, and if the term is more than one year - prison. Such a deep difference is due to the history of the development of correctional and labour institutions in the United States.

Findings. It is worth emphasizing that the Latin language had a significant influence on the formation of English legal vocabulary. To this day, in modern English legal language there are a large number of terms and phrases that have retained their Latin form. For example:

- de jure (by law) - by law, legally, by law;
- actus rea (guilty act) – illegal action, the presence of a crime;
- mens rea (guilty mind) – motive, criminal intent;
- habeas corpus – legal procedure, court order;
- writ of mandamus – a court order to an official to fulfill the demands of the plaintiff.

The translator's problem is whether to translate the expression while preserving the Latin language or to translate it with a similar equivalent. In this regard, the translator must rely on the legal culture of a particular country and legal system.

So, first of all, the main problem of translating one or another legal lexeme is to find a suitable equivalent. Due to the difference in the legal systems of the countries, the concepts may differ, so the main task of the translator is to find the most adequate and as close as possible concept. Also, the difficulty lies in the large number of Latinisms in the English legal language, and the translator, relying on the text, has to decide whether to keep the concept in Latin or to translate it with an equivalent. It should be remembered that the translation should be as close as possible to the original, adequate and understandable i.e. this will show the professional level of the translator.

And currently, legal translation is considered one of the most popular types of translation.

Legal language has its own characteristics, it is characterized by such qualities as: accuracy, clarity, use of terms in a certain sense. There is no ambiguity in the legal document. The main feature of legal language is its emotional neutrality.

While writing, we made a comparative analysis of English and Ukrainian legal terminology. This is necessary in order to understand the main similarities and differences in two completely different languages.

Conclusions

Therefore, it can be concluded that for a high-quality and comprehensible translation, the translator must not only be fluent in the language, but also knowledgeable in the fields of law and jurisprudence, master the specialized language and its components.

Also, we determined that legal translation is quite specific and complex, mostly due to the difference in the legal systems of different countries.

Translation of legal texts from one language to another involves not only the transition from one language to another, but also the simultaneous transition from one legal system to another. That is why the translator's biggest "headache" is the search for the most appropriate equivalent.

Thus, linguistically equivalent terms will not coincide in terms of concepts and areas of use in different jurisdictions. That is, the legal significance of terms can be radically different in different languages, the relationship of terms and concepts within the system of legal language, as well as legal culture affect not only the meaning and use of terms, but also their practical use. This proves that due to the difference in the legal systems of the countries, the translator must necessarily understand the jurisdiction and the language.

It is worth making sure that the equivalent is not only linguistically appropriate, but also conceptually, that is, the terms can be only partially equivalent, or not equivalent at all. Non-equivalent terms can be translated using such methods as: borrowing terms, creating neologisms, literal translation, selecting an equivalent or descriptive translation.

REFERENCES

1. Artikutsa N.V. (2018) *The language of law and legal terminology: [study. manual]*. 2nd ed., amended. And addn. K.: Stylos, 277 p.
2. Atabekova A. A. (2021) *Legal translation: oral translation, adaptation, mediation // Science and business: ways of development*, 201 p.
3. Bernhard Grossfeld. (2017) *Language and the law*. *Journal of Air Law and Commerce*. V. 50. I. 4. P. 793–803.
4. Bryant, S., & Peters, J. K. (2015). *Five Habits for Cross-Cultural Lawyering*. In K. H. Barrett & H. G. William, *Race, Culture, Psychology & Law*. London: SAGE. [Internet resource] URL: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1257&context=cl_pubs
5. Cao D. (2017) *Translating law*, Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 395 p.
6. David Ridley, *Common Legal Abbreviations: Library Guide*, 2022. [Internet resource] URL: <https://www.abdn.ac.uk/library/documents/guides/uglaw006>.
7. Dillard J. L. (2018) *A History of American English / J. L. Dillard*. Harlow: Longman, 257p.
8. Febrero J. L. S. (2021) *Legal English and translation: Theory and Practice*, Editorial Club Universitario, 204 p.
9. Glanert S., (2022) *Comparative law: Engaging Translation*, Routledge, UK.
10. Olsen F., Lorz A., Stein D. (2019) *Translation issues in language and law*, Palgrave, MacMillan.

11. Klyshyn, A.A., Shugaev A.A. (2022) Advocacy practice: Textbook. M.: Statute, p. 467-477.
12. Udina N., (2019) Law education: Language and Legal translation perspectives, *Procedia-Social and behavioral sciences*, V. 214. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147638084.pdf>
13. On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine: as of December 15, 2017 [Internet resource]. Mode of access: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
14. Salygin E.N., The legal system as an object of sociological and legal analysis. P. 57-69. [Internet resource] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-sistema-kak-obekt-sotsiologo-pravovogo-analiza/viewer>

2.4 ТЕМАТИЧНИЙ ВОКАБУЛЯР «ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНГЛОМОВНИХ ТА ФРАНКОМОВНИХ ЗМІ)

Мельник Євгеній Юрійович, канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4892-1151>

E-mail: yevhenii.melnyk@npp.nau.edu.ua

Слобоженко Руслан Анатолійович, старший викладач кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1372-2913>

E-mail: ruslan.slobozhenko@npp.nau.edu.ua

Мельник Павло Юрійович, старший викладач кафедри методики викладання іноземних мов, Український державний університет ім. Михайла Драгоманова, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0012-8074>

E-mail: p.yu.melnyk@npu.edu.ua

***Анотація.** Предметом запропонованого науково-практичного дослідження є лексика, яка використовується англomовними та франкомовними засобами масової інформації для висвітлення війни Росії проти України. Завданням дослідження є спроба створення українсько-англо-французького вокабуляру, зміст якого описує проблематику російського повномасштабного вторгнення в Україну (російська агресія, війна та цивільні, міжнародна підтримка України, зброя, військові операції, поразка/перемога). У результаті дослідження, що обмежується певним текстовим матеріалом, укладено тематичний інвентар слів, який подає згруповану за певними підтемами лексику української мови в алфавітному порядку з її одночасним перекладом англійською та французькою мовами. Зауважено, що такий вокабуляр допоможе студентам, які вивчають англійську та французьку мови, краще зорієнтуватися в іноземній лексиці за темою «Війна Росії проти України», полегшить сприйняття іноземного матеріалу при читанні, стане у нагоді при вдосконаленні умінь усного та писемного мовлення. Зазначено, що дидактизація матеріалу вокабуляра на заняттях з англійської та/або французької мов, яка втілюватиметься викладачем за допомогою спеціально розроблених завдань, дозволить студентам ефективніше засвоїти прийоми перекладу.*

***Ключові слова:** лексикографія, вокабуляр, англійська мова, французька мова, методика навчання іноземних мов, переклад, війна, засоби масової інформації.*

Вступ

Нові реалії, в яких Україна вимушена жити з 24 лютого 2022 року, впливають на всі без винятку складові буття українського суспільства. Неминучих змін зазнали організація та змістовне наповнення освіти, які у той чи інший спосіб відображають сконцентрованість українців на війсьній проблематиці. Питання російської агресії проти України обговорюється усіма та повсякденно не тільки в нашій державі, а й в усьому світі, усіма мовами, саме тому до тематики, яку сформульовано у довоєнних програмах із мовної підготовки у ЗВО, незалежно від майбутньої спеціальності студентів доцільно додати тему спротиву українського народу та безумовної підтримки України демократичним світом.

Практична мета володіння лексикою з цієї теми визначається не тільки тим, що студенти зможуть розуміти матеріали, які містяться в закордонних ЗМІ, а й якісно інформувати про сучасні драматичні події в Україні іноземців, які починають по-справжньому відкривати для себе нашу країну, залучати їх до більшої підтримки України та участі у її повоєнній відбудові та створенні нової системи європейської безпеки. З огляду на це укладання тематичного вокабуляру з робочою назвою «Війна Росії проти України» є актуальним завданням, при виконанні якого ми вважаємо необхідним урахувати, що паралельне вивчення двох іноземних мов у ЗВО є розповсюдженою практикою. Отже, беручи до уваги цей факт, ми плануємо укласти українсько-англо-французький вокабуляр з використанням матеріалів англійських та франкомовних ЗМІ.

Результати наукового дослідження

Зазначений вокабуляр матиме практичне призначення: він допоможе викладачам у розробці завдань до дидактичних матеріалів, які планується використати на заняттях і в домашніх роботах з англійської та/або французької мови (нормативний курс, теорія та практика перекладу тощо); завдяки йому студенти швидше зорієнтуються в певній лексиці, можливостях сполучень слів, прийомах запам'ятовування значного об'єму лексики (насамперед за рахунок того, що велика кількість слів англійської мови є запозиченнями з французької). Розуміючи вокабуляр як короткий словник, обмежену сукупність вживаних ким-небудь або де-небудь слів, ми базуватимемо нашу роботу на матеріалах певних англійських та франкомовних ЗМІ (NBC News, BBC News та TF1 зокрема), які висвітлюють війну Росії проти України, та не претендуватимемо на вичерпність досягнутого результату.

У наведеному на варіанті вокабуляру міститися не вся лексика, яка стосується війни, а тільки та, яку ми виявили у певній кількості проаналізованих публікацій. Це пояснює той факт, що в запропонованому вокабулярі відсутні можливі синоніми, якщо ці слова не зафіксовані в

опрацьованих текстах. Зазначимо, що до вокабуляру ми включаємо також слова, які набувають певного контекстуального значення в одній з іноземних мов. Ці слова отримують відповідники іншою мовою, які знайдено в текстах, і перекладаються українською у такий спосіб, щоб висловити спільну ідею. Наприклад, французьке дієслово «bouleverser» («хитати, трясати; уразити, приголомшити, засмутити; розладнати») вжито у складі словосполучення «bouleverser les conditions de vie de la population». У такому контексті ми розуміємо його як «погіршити», не згадуємо відсутні у розглянутих франкомовних документах синоніми «empirer, envenimer, dégrader, détériorer» і супроводжуємо його англomовним відповідником «deteriorate, worsen», знайденим у досліджених автентичних текстах. Отже, йдеться саме про тематичний інвентар лексики, який обмежується певним текстовим матеріалом. Це відкриває перспективи щодо подальшого впорядкування вокабуляру та змісту його дидактичної інтерпретації на заняттях з англійської та/ або французької мов.

При укладанні зазначеного вокабуляру ми керуватимемося традиційними підходами до створення тематичного словника. Найпоширенішим варіантом тематичного словника у сучасній лексикографії є перекладний тематичний словник навчального типу, який подає тематично згруповану лексику однієї мови в алфавітному порядку з її одночасним перекладом іншою мовою (іншими мовами) [1]. Отже, ми групуватимемо слова за підтемами і розташовуватимемо їх у три колонки: української як вихідної, англійської та французької мов. Запропонований нами вокабуляр у колонках англійської та французької мов міститиме не тільки окремі слова, що відповідають українським з першої колонки, а й приклади словосполучень, зафіксованих у матеріалах іншомовних ЗМІ [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16]

ТЕМАТИЧНИЙ ВОКАБУЛЯР «Війна Росії проти України / Russia's war against Ukraine / La guerre de la Russie contre l'Ukraine»

1. Підтема «Російська агресія / Russian aggression / L'agression russe»

<i>Українська</i>	<i>English</i>	<i>Le français</i>
анексія	annexation: Russian	annexion (f) : formaliser l'~ de régions d'Ukraine
анексувати	annex: ~ the occupied regions	annexer : une énième tentative d'~ une partie du territoire ukrainien
армія	army: the Ukrainian ~	armée (f) : l'~ ukrainienne

боєць	combatant : ~s were demobilised	combattant (m) : des centaines de ~
бомбардування	bombardment : the winter terror of Russian ~; massive ~ of Ukraine	bombardement (m) : entreprendre d'intenses ~s sur les infrastructures ukrainiennes ; être visé par des ~s russes
бомбардувати	bombard : Russia ~s Ukraine's infrastructure	bombarder : ~ les infrastructures énergétiques
війна	war : transformed by the ~	guerre (f) : la ~ de haute intensité ; mener une ~ contre les valeurs européennes ; une ~ folle et criminelle
війська	the forces : the Ukrainian armed ~; troops : remove Russian ~ completely from occupied areas	forces (f, pl), troupes (f, pl) : alimenter les ~ russes
вогонь	fire : The command was given to cease ~	feu (m) : le déluge de ~
ворожий	enemy : Ukraine's government confronts an old ~; corruption	ennemi : des soldats ~s
вторгнення	invasion : the ~ of Ukraine	invasion (f) : l' ~ russe en Ukraine
головнокомандувач	commander-in-chief : ~ of the Ukrainian army	commandant (m) en chef : le ~ de l'armée ukrainienne
дезінформація	misinformation : a new wave of ~	fake news (m, pl) : les ~ sur les réseaux sociaux
дрон	drone : ~ attacks on airbases	drone (m) : utiliser des ~s de fabrication iranienne
загроза	threat : issue apocalyptic ~s against the West	menace (f) : la ~ nucléaire
злочин	crime : war ~s	crime (m) : les ~s de guerres
катування	torture : accounts of ill-treatment and ~	torture (f) : subir des ~s

куля	bullet: killed by a single ~	balle (f) : souffrir et mourir sous les ~s ; tomber sous les ~s
мир	peace: ~ talks with Russia	paix (f) : aboutir à une paix
мобілізувати	mobilise: ~ Russian army reservists	mobiliser : ~ des centaines de milliers de Russes dans l'armée
напад	aggression: an act of ~	agression (f) : l'~ par la Russie
наступ	offensive: prepare for new ~	offensive (f) : l'~ russe ; déclencher l'~
нелюдність	inhumanity: accused of ~ in their treatment of the hostages	inhumanité (f) : l'~ du conflit
оборона	defense: Ukraine's deputy ~ minister	défense (f) : le ministre de la Défense
обстріл	shelling: Ukraine cities face intense ~	frappe (f) : une ~ russe ; des ~s préventives ; des ~s sur l'infrastructure critique ; effectuer des ~s massives contre les unités des forces armées ukrainiennes // tir (m) : être touché par des ~s de missiles russes
обстрілювати	shell: to ~ residential areas	frapper : ~ le territoire
окупований	occupied: ~ territory	occupé : organiser des « référendums » dans les régions ~es
погроза	threat: nuclear ~	menace (f) : répéter les ~s sur l'usage du nucléaire
порушення	violation: a ~ of international law	violation (f) : la ~ de l'intégrité territoriale d'un État souverain
прибічник	supporter: prominent ~s of Russian President	soutien (m) : un fervent ~ de Poutine
пропаганда	propaganda: the making of a new Russian ~ machine	propagande (f) : un élément de ~

пропагандист	propagandist : one of Putin’s favourite ~s	propagandiste (m, f) : les ~s du Kremlin
пропутінський	pro-Putin : ~ population	pro-Poutine : la population ~
проросійський	pro-Russian : they are no longer ~	pro-Russie / prorusse : prendre une position ~
ракета	missile : Kinzhal hypersonic ~s were launched in the attacks; rocket : Almost immediately after, two more ~s flew overhead, the explosions from them echoed very close by	missile (m) : lancer des dizaines de ~s sur l’Ukraine
репресії	repression : ~ mounts at home	représailles (f, pl) : annoncer des ~s
риторика	rhetoric : the Kremlin ~	rhétorique (f) : la ~ du Kremlin
руйнування	destruction : ~ of cities	destruction (f) : la ~ d’immeubles d’habitations, d’églises, d’écoles et d’hôpitaux ; la ~ du réseau énergétique ; répondre aux ~s cyniques
солдат	soldier : Russian ~ arrested ‘after six months in hiding’	soldat (m) : offrir aux ~s russes un choix
спротив	resistance : made the city an emblem of ~; resilience : ~ of the soldiers	résilience (f) : la ~ ukrainienne
спустошити	ravage : a country ~ed by the war; devastate : roads in Ukraine have been ~ed by the war	ravager : ~ le pays
страждання	suffering : the ~ of the Ukrainian people	souffrance (f) : la ~ du peuple ukrainien
терор	terror : Russian attacks bring ~ of war’s early days back to Ukraine’s capital	terreur (f) : mener un narratif de ~

ескалація	escalation: another unacceptable ~ of the war	escalade (f) : éviter l'~
ядерний	nuclear: to stop Russia ~ threat	nucléaire : Armageddon ~

2. Підтема «Війна та цивільні / War and civilians / La guerre et les civils»

<i>Українська</i>	<i>English</i>	<i>Le français</i>
бомбосховище	bomb shelter: to track down official ~s in Kyiv	abri (m) anti-aérien : utiliser les stations de métro en ~s ; appeler la population à rester aux ~s
втікати (від чогось)	flee: as millions of Ukrainians ~ war	fuir : ~ les bombardements
переміщений	displaced: 13 million people were made refugees abroad or ~ inside Ukraine	déplacé : les ~s intérieurs ukrainiens ; les Ukrainiens ~s par la guerre
переміщення	displacement: The war in Ukraine has caused the ~ of millions of people.	déplacement (m) : les ~s forcés de population
позбавити	deprive: The capture of the city would ~ Ukraine of a vital port.	priver : ~ la population d'électricité
погіршити	deteriorate: situation in the eastern city has ~ed to the point; worsen: situation in Bakhmut ~ing	bouleverser : ~ les conditions de vie de la population
постраждати (від когось, чогось)	suffer: Ukraine ~ed a barrage of aerial attacks.	ne pas être épargné : ~ par l'invasion russe
евакуація	evacuation: Russian-installed authorities order ~ of Kherson in face of Ukrainian counteroffensive	évacuation (f) : les bombardements des couloirs d'~

3. Підтема «Міжнародна підтримка України / International support to Ukraine / Le soutien international à l'Ukraine»

<i>Українська</i>	<i>English</i>	<i>Le français</i>
вимагати	demand: G-7 ~s Russian withdrawal from Ukraine	réclamer : ~ le retrait des troupes russes
вступ (до чогось)	accession: Ukraine's ~ to the European Union	entrée (f) : demander l'~ de l'Ukraine dans l'Otan
гарантувати	guarantee: To preserve all elements of our stability is to ~ victory.	garantir : ~ la stabilité en Europe
гуманітарний	humanitarian: Russia's war against Ukraine is causing a ~, social and economic crisis for the Ukrainian people.	humanitaire : des palettes d'aides ~s vers l'Ukraine
допомагати	aid: Ukraine has welcomed as a 'first step' Germany's decision to send Leopard 2 tanks to ~ in its fight against Russia's invasion.	aider : ~ l'Ukraine à résister ; ~ les Ukrainiens à tenir ; ~ militairement
допомога	aid: The United States is by far the largest contributor of military ~, followed by the UK and the EU.	aide (f) : venir en ~ à l'Ukraine ; la poursuite de l'~ européenne ; l'~ internationale d'urgence
дослідження	study: the Institute for the ~ of War	étude (f) : l'Institut américain pour l'~ de la guerre
дружба	amity: decision on the Accession of Ukraine to the Treaty of ~ and Cooperation	amitié (f) : une visite comme « preuve de l'~ du peuple français avec le peuple ukrainien »
забезпечити	ensure: ~ Russia's defeat	assurer : ~ l'Ukraine du soutien militaire de Paris ; ~ la défaite de la Russie

закликати	urge: ~ speedy delivery of Western tanks	exhorter : ~ à cesser les combats
засудження	condemnation: The Russian invasion of Ukraine received widespread international ~.	condamnation (f) : la ~ de la communauté internationale
засуджувати	condemn: Stoltenberg on Wednesday ~ed Russia's invasion of Ukraine.	condamner : une résolution qui condamne les « référendums » d'annexion
затвердити	validate: ~ the Ukrainian peace plan	valider : ~ le plan de paix ukrainien
захищати	defend: to ~ Bakhmut	défendre : ~ les valeurs communes
збір (коштів)	fundraising: Some £100m has been donated to a British ~ appeal to help people.	collecte (f) : se mobiliser pour faire une ~
звинуватити	denounce: Russians ~ opponents of Ukraine war.	dénoncer : ~ le conflit lancé par Moscou ; ~ les annexions russes ; ~ une saisie de terres par la Russie ; ~ la volonté de la Russie d'effacer l'Ukraine de la surface de la terre
керувати	orchestrate: the Kremlin has ~ed so-called referendums on whether to join Russia.	orchestrer : ~ l'aide pour les Ukrainiens
мобілізувати	unite: ~ the international community	mobiliser : ~ la communauté internationale pour l'Ukraine
підтримка	support: U.S. unveils new ~ for Ukraine.	soutien (m) : le ~ militaire français
підтримувати	support: The military package aid was ~ed by the Senate.	soutenir : ~ l'Ukraine
постачання	supply: ~ of tanks to Ukraine	livraison (f) : la ~ de chars à l'Ukraine

поступка	concession: to 'liberate' all occupied Ukrainian territory, without ' ~ or compromise'	concession (f) : ne pas accorder la moindre ~ à la Russie
потреби	needs: 15 generators for military ~	besoins (m, pl) : répondre aux ~ militaires ukrainiens ; les ~ matériels sur le front
прийняття (до складу)	accession: accelerated ~ to NATO	adhésion (f) : une ~ accélérée à l'Otan
розраховувати (на щось, когось)	count: Ukraine counts on the support of France.	compter : ~ sur l'appui de la France
санкції	sanctions: The EU has imposed unprecedented ~ against the Russian leadership.	sanctions (f, pl) : les ~ infligées à Moscou
солідарний	solidarity: Ukraine ~ Initiatives	solidaire : les initiatives ~s pour l'Ukraine
співробітництво	cooperation: The EU and NATO sign joint call for ~ amid Ukraine war.	coopération (f) : la ~ militaire entre la France et l'Ukraine
трибунал	tribunal: Kyiv was close to gaining U.S. support to establish a special ~ to prosecute Russia's crimes of aggression.	tribunal (m) : appeler à la création d'un ~ international pour juger tous les criminels de guerre

4. Підтема «Зброя / Arms / Les armes»

Українська артилерійський	English artillery: increase 155 millimeter ~ shell production by seven times	Le français d'artillerie : les systèmes ~
артилерія	artillery: China considers sending ~	artillerie (f) : ~ russe

	and ammunition to Russia.	
безпілотник	drone: Russia hits Ukraine's capital with wave of 'kamikaze' ~s	engin (m) sans équipement : abattre un ~
боєприпаси	ammunition: Iran allegedly secretly supplying ~ to Russia	munitions (f, pl) : l'approvisionnement en ~
броньований	armored: Bradley ~ vehicles provide the capabilities	blindé : des véhicules ~
відслідковування	detection: drone ~ technology	détection (f) : un système de ~ de drones
військовий	military: ~ operations in the south	militaire : un véhicule ~
забезпечення (чимось)	supply: the West coordinates the ~ of arms to Ukraine	approvisionnement (m) : ~ en munitions et en véhicules blindés
зброя	weapons: US and European countries pledge heavy ~; arms: EU agrees to start joint ~ procurement	armes (f, pl) : déposer les ~ ; les ~ déjà fournies
оборона	defense: air ~ system	défense (f) : la ~ antiaérienne
обслуговування	maintenance: provide ~ of weapons and military equipment	entretien (m) : l'~ des équipements déjà fournis
повітряний	air: Russian ~ strikes cut power at Zaporizhzhia nuclear plant	aérien : les forces ~nes
потреби	needs: the ~ of the Ukrainian	besoins (m, pl) : les ~ de l'armée ukrainienne
протиповітряний	anti-aircraft: call for the creation of an ~ shield over Ukraine	anti-aérien : un missile antichar et ~
протитанковий	anti-tank: UK to send more ~ missiles	antichar : un missile ~ et anti-aérien
пушка	howitzer: ship 12 more Caesar truck-mounted howitzers	canon (m) : des ~s Caesar de 155 mm d'une portée de 40 km

ракета	missile: surface-to-air ~s; rocket: ~ attacks reported near Kherson	missile (m) : des ~s sol-air ; manquer de ~s ou de munitions pour les ~s
танк	tank: Berlin's previous hesitance to send ~s	char (m) : envoyer/ livrer des ~s légers

5. Підтема «Військові операції / Military operations / Les opérations militaires»

<i>Українська</i>	<i>English</i>	<i>Le français</i>
атака	attack: Ukraine suffers from daily ~s and bombardment.	attaque (f) : les ~s russes sur les installations énergétiques ; s'attendre à une nouvelle ~ russe
бій	fighting: street ~ing as Russian troops attack Bakhmut	combat (m) : quitter les ~s
бойові дії	hostilities: civilians suffer renewed ~	hostilités (f, pl) : cesser toutes les ~
боротьба	fight: ~ against drones	lutte (f) : la ~ contre les drones
відкинути (супротивника)	repel: ~ an attack	repousser : ~ son adversaire
забезпечувати (зброєю, провізією)	supply: The German Chancellor is under pressure to ~ tanks to Ukraine.	approvisionner : ~ les troupes
відступати	retreat: Russian forces ~ as Ukraine takes key towns.	se retirer : ~ face aux avancées de Kiev
збивати	intercept: to ~ aircraft and incoming missiles; shoot down: Ukrainian air defenses ~ 13 Iranian-made Shahed drones.	abattre : ~ des missiles
збирати	amass: plans to ~ a 'million-strong army'	rassembler : ~ les ressources humaines et militaires

звільнення	liberation: Ukraine war must end with ~ of Crimea.	reprise (f) : la ~ de la totalité de la ville
контрнаступ	counteroffensive: kick off its much-anticipated ~ to take back the city	contre-offensive (f) : la ~ ukrainienne ; une ~ fulgurante
лінія зіткнення (фронту, оборони)	front line: threaten a major offensive across the war's ~s	ligne (f) : la ~ de contact entre les parties (de front, de défense)
маневр	maneuver: embrace West's ' ~ warfare'	manœuvre (f) : la portée des ~s
начальник (військовий)	military chief: ~s united in defending Bakhmut	chef (m) de guerre : devenir ~
рух	delivery: ~ of weapons and supplies for Russian troops	acheminement (m) : l' ~ de troupes russes et d'équipement militaire
перегрупувати	regroup: The Ukrainian military says Russia appears to be ~ing for an offensive.	regrouper : ~ des brigades
перемир'я	armistice: declare a long ~ between Russia and Ukraine; truce: The 36-hour ~ declared by Russia came into effect at midday.	trêve (f) : annoncer une ~
поворот	turning point: a turning point in the war	tournant (m) : un ~ dans la guerre
припинення (вогню)	ceasefire: China calls for a ~ between Ukraine and Russia.	cessez-le-feu (m) : annoncer un ~
прорив	breakthrough: Ukraine makes ~ in south against Russia.	percée (f) : la ~ ukrainienne
просування	advance: Ukraine's troops have continued an ~.	avancée (f) : une ~ rapide
протистояти	resist: Melitopol residents ~ Russian occupation.	faire face : ~ à l'armée russe

стратегічний	strategic: Beijing-Moscow ~ partnership	stratégique : la situation ~ sur le terrain
тактичний	tactical: ~ situation	tactique : la situation ~ sur le terrain
штаб	General Staff of the Armed Forces: ~ of Ukraine	état-major (m): l'~ militaire

6. Підтема «Поразка / перемога // Defeat / victory // La défaite / la victoire»

<i>Українська</i>	<i>English</i>	<i>Le français</i>
відведення (військ)	withdrawal of troops: announce ~	retrait (m): présenter le ~ comme un geste de bonne volonté
відвойований	retaken: ~ territory	reconquis : une ville stratégique ~e
відновити	restore: to completely ~ Ukraine's sovereignty and territorial integrity	rétablir : ~ pleinement la souveraineté et l'intégrité territoriale
відступ	retreat: Russian ~ exposes military weaknesses.	retraite (f): abandonner armes et munitions dans la ~
витіснити	push/pull sb. out of: Ukraine ~es Russia out of Kherson.	chasser : ~ les Russes de la région
втрачати	lose: Is Russia ~ing the war with Ukraine?	perdre : ~ du terrain
дезертир	deserter: Ukraine will treat Russian ~s fairly.	déserteur (m): proposer une récompense financière aux ~s
залишити	leave: Hope returns to Kherson after Russian forces ~.	quitter : ~ les territoires occupés
здаватися (в полон)	surrender: Mr Zelensky appealed to Russians to run away or ~ once at the front.	se rendre : permettre aux soldats russes de ~ en échange de la vie sauve ; ~ volontairement
змусити	force: ~ the Russians to leave the city	forcer : ~ les troupes russes à se retirer

ініціатива	initiative: seize the ~	initiative (f) : avoir l'~
контрнаступ	counteroffensive: a rapid ~ in eastern Ukraine	contre-offensive (f) : lancer une ~
мирний план	peace plan: inside China's ~ for Ukraine	plan (m) de paix : apporter tout son soutien à la proposition ukrainienne de ~
переговори	negotiations: to enter into ~ immediately; show no interest in real ~	négociations (f, pl) : les perspectives de ~
перемога	victory: ~ is inevitable if allies keep promises.	victoire (f) : une grande ~ de l'armée ukrainienne
перемогти повернення (територій) поворот	win: ~ a war of attrition de-occupation: ~ of Crimea a turning point: represent ~	remporter : ~ la guerre récupération (f) : la ~ de tous les territoires tournant (m) : un ~ dans le conflit meurtrier
поразка	defeat: speed up Russia's ~	défaite (f) : reconnaître ouvertement une ~
прапор	flag: hang out the white ~	drapeau (m) : accrocher un ~ blanc sur le canon
припинити скласти (зброю)	cease: ~ firing lay down arms: We won't ~.	cesser : ~ les tirs déposer : ~ les armes
сторона конфлікту	side: neither ~	belligérant (m) : entre les deux ~s
успіх	success: Kyiv's ~s do not mean imminent victory.	succès (m) : les ~ militaires ukrainiens ; un ~ stratégique
утримувати	hold out: ~ the front line	tenir : ~ la ligne du front

Висновки

Укладений вокабуляр допоможе студентам краще зорієнтуватися в англомовній та франкомовній лексиці за темою «Війна Росії проти України», полегшить сприйняття іншомовного матеріалу при читанні, стане у нагоді при вдосконаленні умінь усного та писемного мовлення. Використання матеріалу вокабуляра на заняттях з англійської та/або французької мов, що керуватиметься викладачем за допомогою спеціальних завдань, дозволить студентам ефективніше засвоїти прийоми перекладу. Перспективи науково-практичних досліджень у напрямку теми статті ми вбачаємо у подальшому

впорядкуванні вокабуляру та дидактизації його змісту для розвитку іншомовних мовленнєвих компетенцій студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Kochan, I. (2017) Tematychni slovnyky v navchanni movy yak inozemnoyi [Thematic vocabularies in a foreign language teaching]. *Teoriya i praktyka vykladannia ukrayins 'koyi movy yak inozemnoyi [Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language]*, no 13, pp. 57-64. Retrieved from: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrin/os/article/view/1976/2057> (accessed 10 March 2023).
2. NBCNEWS. (2023) Russia nears the capture of a strategic town at the heart of 'savage' fighting in eastern Ukraine. Retrieved from: <https://www.nbcnews.com/news/world/russia-capture-soledar-savage-fighting-bakhmut-eastern-ukraine-wagner-rcna65051> (accessed 15 March 2023).
3. NBCNEWS. (2023) Ukraine warns a new Russian offensive is imminent as troops amass on the border. Retrieved from: <https://www.nbcnews.com/news/world/ukraine-warns-russia-troops-imminent-offensive-feb-24-putin-invasion-rcna68751> (accessed 15 March 2023).
4. NBCNEWS. (2023) Putin's escalation in Ukraine doesn't mean the U.S. should follow suit. Retrieved from: <https://www.nbcnews.com/think/opinion/ukraine-russia-war-putin-nuclear-threat-cant-rattle-biden-rcna48837> (accessed 15 March 2023).
5. NBCNEWS. (2023) How Russia's invasion turned Ukrainian residents into resistance members. Retrieved from: <https://www.nbcnews.com/news/world/russia-ukraine-invasion-kherson-residents-resistance-partisan-rcna71209> (accessed 10 March 2023).
6. BBC. (2022) Ukraine in maps: Tracking the war with Russia. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682> (accessed 10 March 2023).
7. BBC. (2023) Ukraine makes breakthrough in south against Russia. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63126156> (accessed 15 March 2023).
8. BBC. (2023) Ukraine weapons: What tanks and other equipment are the world giving? Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-62002218> (accessed 15 March 2023).
9. BBC. (2022) Ukraine war: Why is control of Kherson so important? Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-63511626> (accessed 10 March 2023).
10. TF1. (2023) Guerre en Ukraine : Emmanuel Macron en Allemagne pour évoquer les « moyens d'assurer la défaite de la Russie ». Retrieved from: https://www.tf1info.fr/international/guerre-ukraine-russie-emmanuel-macron-en-allempne-pour-evoquer-les-moyens-d-assurer-la-defaite-de-la-russie-2248438.html?utm_medium=Social&utm_source=Facebook&Echobox=1676618607&fbclid=IwAR2EpN5OU5LCN1LRwO2O8wN0vKb2YRadke8iHeerERajlpA-4eWkStB7bWI#xtor=CS1-1-%5BEchobox%5D (accessed 5 March 2023).
11. TF1. (2023) Un éditorialiste pro-Poutine appelle Wagner à bombardier la France depuis l'Afrique. Retrieved from: https://www.tf1info.fr/international/video-guerre-ukraine-russie-un-editorialiste-pro-poutine-appelle-wagner-a-bombardier-la-france-depuis-l-afrique-2244818.html?utm_medium=Social&utm_source=Facebook&Echobox=1673554644&fbclid=IwAR27oGKZPgujVIA1CwaJDCVmVY8LrMWm1noi31D-tkpEu-VJVc2ITcvj1C8#xtor=CS1-1-%5BEchobox%5D (accessed 5 March 2023).

12. TF1. (2023) En visite à Kiev, Sébastien Lecornu assure l'Ukraine du soutien militaire de Paris. Retrieved from: https://www.tf1info.fr/international/guerre-en-ukraine-russie-en-visite-a-kiev-le-ministre-de-la-defense-sebastien-lecornu-assure-du-soutien-militaire-de-paris-2243284.html?utm_medium=Social&utm_source=Facebook&Echobox=1672250138&fbclid=IwAR0PLpChzGS4Tbh7QXiha-pIUPIsqy80OK5gYBLVGLOSsDg9TbJekVAYyKw#xtor=CS1-1-%5BEchobox%5D (accessed 10 March 2023).
13. TF1. (2023) Ukraine : le commandant en chef de l'armée ukrainienne s'attend à une nouvelle attaque sur Kiev en 2023. Retrieved from: https://www.tf1info.fr/international/guerre-ukraine-russie-poutine-zelensky-le-commandant-en-chef-de-l-armee-ukrainienne-s-attend-a-une-nouvelle-attaque-sur-kiev-en-2023-2242065.html?utm_medium=Social&utm_source=Facebook&Echobox=1671142418&fbclid=IwAR0jkzqc_2xyYBypyFGTnvk2k1nQgcRntEypI_Jg0NHWjFZ-Wj-Zw6Wan4g#xtor=CS1-1-%5BEchobox%5D (accessed 10 March 2023).
14. TF1. (2023) Guerre en Ukraine : « Il faut répondre à ces destructions cyniques », assure Bruno Le Maire sur LCI. Retrieved from: https://www.tf1info.fr/international/video-guerre-ukraine-russie-il-faut-repondre-a-ces-destructions-cyniques-assure-bruno-le-maire-sur-lci-2241820.html?utm_medium=Social&utm_source=Facebook&Echobox=1670997333&fbclid=IwAR1Y6G1JRhBhaTcuhS3jKT4lkX_vS_9hIUKtJ4iIZLvwFSLj3potovB0no#xtor=CS1-1-%5BEchobox%5D (accessed 10 March 2023).
15. TF1. (2023) Ukraine : ce qu'il faut attendre de la conférence prévue mardi à Paris. Retrieved from: https://www.tf1info.fr/international/guerre-ukraine-russie-ce-qu-il-faut-attendre-de-la-conference-prevue-mardi-13-decembre-2022-a-paris-autour-de-macron-et-zelensky-2241560.html?utm_medium=Social&utm_source=Facebook&Echobox=1670793968&fbclid=IwAR33hv8PunfYKlhVEX_WYM8RFjOzkrCb1dV4gplG4cwfhhOj9zWU_8Jt6c0#xtor=CS1-1-%5BEchobox%5D (accessed 15 March 2023).
16. TF1. (2023) Poutine riposte : près de 80 missiles tirés sur l'Ukraine, Kiev attaqué. Retrieved from: https://www.tf1info.fr/international/guerre-ukraine-poutine-riposte-pres-de-80-missiles-tires-sur-l-ukraine-kiev-attaque-2234919.html?utm_medium=Social&utm_source=Facebook&Echobox=1665400166&fbclid=IwAR1QW8bOeF4yzc0K2JEXce0JaZo39XPQ9PXI9g-31Q32ERxUT2Dz4LEq2y0#xtor=CS5-111 (accessed 10 March 2023)

2.5 ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ ПРО ВІЙНУ В УКРАЇНІ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Плясун Ольга Миколаївна, канд.філ.н, доцент кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2674-5361>
E-mail: olga_2511@ukr.net

***Анотація.** У статті проаналізовано особливості перекладу новітніх англійських ідіом у політичних медіатекстах, присвячених темі війни в Україні. Предметом дослідження є ідіоматичні конструкції, що з'являються в англійському політичному дискурсі. У роботі використано комплексну загальнонаукову методологію, зокрема, автор використовує методи опису та аналізу новітніх ідіом, пояснення їхнього смислового навантаження в політичному дискурсі, систематизації основних способів перекладу, пропонує варіанти їх адекватного перекладу українською мовою. Дослідження також засноване на використанні вузькоспеціальної лінгвістичної методології, що передбачає такі методи роботи з політичними медіатекстами, як медіамоніторинг, контент-аналіз, метод лінгвістичної експертизи медійного тексту та ін. Метою дослідження є лінгвістичний аналіз новітніх ідіоматичних конструкцій, що з'являються в англійському політичному дискурсі, та пошук адекватних способів їх перекладу українською мовою. Розглядаючи основні способи перекладу ідіом у сучасній англійській мові, автор наголошує на доцільності використання таких методів, як повний еквівалент, частковий еквівалент, калькування, описовий та антонімічний переклад. Аналізуючи особливості висвітлення теми війни в Україні в міжнародному медіапросторі, автор зауважує, що окреслене питання є темою номер один у більшості авторитетних іноземних джерел. Цілком логічно, що разом із зростанням інтересу до теми війни в Україні зростає й кількість авторських новотворів, які пояснюють та дають емоційну оцінку подіям, що відбуваються. Перш за все, це стосується ідіоматичних виразів. У статті проаналізовано найбільш тиражовані в політичному медіадискурсі ідіоми про війну в Україні. У дослідженні зроблено висновок про те, що проблема адекватного перекладу ідіом і досі залишається актуальною. Мова – жива, динамічна система, що постійно розвивається, а нові реалії дійсності продукують появу нових ідіоматичних виразів. Безумовно, така подія світового масштабу, як війна в Україні, не може не вплинути на мову. Суспільство швидко, часто образно та емоційно реагує на актуальні події, що, у свою чергу, зумовлює появу новітніх ідіом.*

Ключові слова: *проблема перекладу, ідіоматичні вирази, авторські новотвори, війна в Україні, медіатекст, політичний дискурс, політична аналітика.*

Вступ

У процесі опанування іноземної мови однією з найскладніших проблем, що постають перед лінгвістом, є проблема перекладу. Для того, щоб точно й стилістично коректно передати зміст висловлювання, перекладачеві необхідно дібрати у мові перекладу семантично найближчий еквівалент, що не завжди є можливим. Окрім того, переклад текстів політичної тематики вимагає від дослідника більш пильної уваги, адже в таких текстах зміст ідіом та фразеологічних виразів потрібно аналізувати в ширшому загальнополітичному та соціальному контекстах. Зауважимо, що проблема перекладу ідіоматичних виразів в англомовних текстах є надзвичайно актуальною, що засвідчено у працях Д. Белих, І. Ковальнової, Л. Данилюк, Н. Рябокiнь, О. Курбаль-Грановської, Д. Ушенко, О. Гнедкової та ін.

Новизна пропонованого дослідження полягає в аналізі англійських ідіом та фразеологізмів у політичних текстах, присвячених війні в Україні, що відображають сучасні реалії й, таким чином, розраховані на широке коло читачів.

Метою наукової роботи є дослідження новітніх ідіоматичних конструкцій, що з'являються в англійському політичному дискурсі, та пошук адекватних способів їх перекладу українською мовою. Окреслена мета роботи зумовлює виділення таких основних завдань дослідження:

- виділити та проаналізувати домінантні способи перекладу ідіоматичних та фразеологічних виразів сучасної англійської мови;
- провести медіамоніторинг актуальних публікацій про війну в Україні в міжнародних медіавиданнях політичної тематики;
- визначити новітні ідіоми та фразеологічні вирази, що активно використовуються в політичному контексті та запропонувати варіанти їх перекладу українською мовою.

Результати наукового дослідження

Методологія дослідження. У роботі використано комплексну загальнонаукову методологію з акцентом на використання методів опису та аналізу новітніх ідіом, пояснення їхнього смислового навантаження в політичному дискурсі, систематизації основних способів перекладу, з висуненням гіпотетичних варіантів адекватного транслювання їх змісту та ін. Окрім того, дослідження засноване й на вузькоспеціальній лінгвістичній методології, яка зумовила використання таких методів роботи з політичними медіатекстами, як медіамоніторинг, контент-аналіз, метод лінгвістичної експертизи медійного тексту.

Основні способи перекладу ідіом у сучасній англійській мові. Говорячи про переклад ідіоматичних та фразеологічних конструкцій у сучасній англійській мові, перш за все потрібно сказати, що такий переклад має декілька особливостей. Оскільки ідіоми мають характерне емоційне навантаження, їхній впливовий потенціал є істотно більшим, ніж у звичайних лексем. Цим можна пояснити їхню неабияку популярність у сучасному політичному дискурсі, адже основне завдання таких текстів – максимально вплинути на читача, переконати його у слушності слів автора тексту та ін. Окрім того, такий переклад є досить проблемним навіть для досвідчених перекладачів, особливо зважаючи на те, що все більше і більше авторів аналітичних матеріалів користуються новітніми ідіомами, творцями яких є самі журналісти. Тим не менше, традиційно виокремлюють такі типи перекладу ідіоматичних виразів:

- повний еквівалент, відповідно до якого ідіому перекладають наявним у мові перекладу фразеологічним висловом, що є ідентичним з нею за значенням та граматичною структурою;
- частковий еквівалент (аналог), що дозволяє певну розбіжність оригіналу та відповідника у мові перекладу;
- калькування (послівний переклад), яке передбачає збереження емоційної образності ідіоми, а також часткове пояснення ідіоматичного вислову;
- описовий переклад, згідно з яким передається правильне значення ідіоми, однак втрачається образність оригіналу;
- антонімічний переклад, що передбачає транслявання негативного значення ідіоми-оригіналу позитивним відповідником у мові перекладу або ж навпаки та ін. [2].

Безумовно, найкращим для перекладача є знаходження у мові перекладу повного еквівалента аналізованої ідіоми, однак не завжди вдається дібрати точний відповідник у мові перекладу. За таких обставин використовуються інші вищезазначені способи перекладу.

Актуальні публікації про війну в Україні в міжнародних медіавиданнях: лінгвістичний скринінг ситуації.

Аналізуючи особливості висвітлення теми війни в Україні в міжнародному медіапросторі, зауважимо, що окреслене питання є темою номер один у більшості авторитетних іноземних джерел, таких як *Foreign Affairs Magazine*, *The Wall Street Journal*, *The New York Times*, *International Affairs Journal* та ін. Окремо варто зазначити про спеціальний випуск видання *UK in a Changing Europe* – лонгвід *The Russian invasion of Ukraine*, що включає 5 медіапублікацій про російське вторгнення до України від експертів з міжнародної політичної економіки та європейської політики, які пропонують детальний аналіз цієї ситуації.

Тема війни в Україні досить ґрунтовно розкрита у виданні *Foreign Affairs Magazine*, яке послідовно висвітлює всі події, що відбуваються в країні, починаючи з російського вторгнення у лютому 2022 року до військової відповіді Києва та міжнародних дипломатичних й економічних рішень, ухвалених міжнародною спільнотою. Видання пропонує аналіз як конкретних військових операцій (стаття *What Ukraine Needs to Liberate Crimea* та ін.), так і дає оцінку загальним тенденціям російсько-українського військового протистояння та їхнього впливу на міжнародний світовий порядок (*Ukraine Holds the Future, The Hard Truth About Long Wars, Putin's Apocalyptic End Game in Ukraine, What Russia Got Wrong* та ін.).

У свою чергу, авторитетне видання *The Wall Street Journal* пропонує коментарі та розлогі публікації, присвячені питанню врегулювання воєнного протистояння та пошуку виходу з війни, про що свідчить контент-аналіз медійних публікацій *Opinion: China Wins if Russia Conquers Ukraine, Opinion: Helping Ukraine Punch Back, A Year Into War, Ukraine Faces Challenges Mobilizing Troops* та ін.).

Тема війни в Україні не залишилася поза увагою й в всесвітньовідомому виданні *The New York Times*, яке висвітлює різні аспекти протистояння, зокрема політичні, економічні, бізнесові (*Russia's Spring Offensive in Ukraine Could Include Cyberattacks, Microsoft Says, As War in Ukraine Grinds On, China Helps Refill Russian Drone Supplies, Justice Dept. Embraces Supporting Role in Pursuing War Crimes in Ukraine, Xi, Cast as Peacemaker, Wades Into Russia's War in Ukraine* та ін.).

Окремо в аналізованому списку стоїть академічне видання *International Affairs Journal*, що здебільшого пропонує читацькій увазі більш аналітичні статті дослідницького типу (*Offensive ideas: structural realism, classical realism and Putin's war on Ukraine, What if? Counterfactual Trump and the western response to the war in Ukraine, The EU and the invasion of Ukraine: a collective responsibility to act?* та ін.).

Загалом, можемо зазначити, що тема війни в Україні досить різнобічно висвітлена у світовому медіапросторі. У контексті ж теорії та практики перекладу, на наш погляд, вартими дослідницької уваги та аналізу є ідіоматичні вирази про російське-українське протистояння, які все частіше починають функціонувати в політичному дискурсі. Таким чином, у наступному розділі розглянемо питання особливостей перекладу фразеологізмів та ідіом-новотворів, а також запропонуємо власні варіанти їх перекладу українською мовою.

Ідіоматичні вирази про війну в Україні та варіанти їх перекладу.

Видається цілком логічним, що разом із зростанням інтересу до теми війни в Україні зростає й кількість авторських новотворів, які пояснюють та дають емоційну оцінку подіям, що відбуваються. Перш за все, це стосується ідіоматичних виразів.

Однією з найбільш тиражованих ідіом у політичному дискурсі за період від початку повномасштабного вторгнення Росії до України є ідіома zero-sum game, яку можна перекласти українською як гра без переможців або ж гра з нульовою сумою. Ідіома використовується в політичних текстах на позначення ситуації, що є невиграшною для обох сторін конфлікту.

Варто зауважити, що ідіоматичний вислів став досить популярним, що уможливило його використання в різних контекстах: “Russia-Ukraine: Structural analysis of a zero-sum game”, “The only winner in this zero-sum game will be China, which will win without firing a shot” (The Sunday Guardian); “Viewing the conflict as a zero-sum game with the West, Russia appears to have woefully miscalculated the balance of power that now arguably favours its rivals” (New Eastern Europe); “A zero-sum game: how the war in Ukraine is helping Iran achieve its national security objectives” (Milwaukee Independent) та ін.

Принагідно зауважимо, що аналізована ідіома вже трансформується в політичному дискурсі, набуваючи нових відтінків значень: “A “Realism 101” lesson on Russia’s zero-sum logic” (New Eastern Europe). Таким чином, «гра з нульовою сумою» стає синонімічною до «гри з нульовою логікою» або ж «гри з відсутністю логіки». На наш погляд, найбільш вдалим способом перекладу аналізованої ідіоми буде описовий переклад, що дозволить правильно передати значення ідіоми: zero-sum game – гра без переможців, або ж калькування (послівний переклад), яке зберігає емоційну образність ідіоми: zero-sum game – гра з нульовою сумою.

Ще однією новітньою ідіомою, що активно функціонує в політичному дискурсі, є ідіома token resistance, яку можна перекласти як «символічний опір». Ідіома з’явилася в політичному дискурсі на позначення опору, що легко подолати, та пов’язана з прорахунками президента Росії В. Путіна стосовно плану «захопити Київ за три дні». Безумовно, ідіома має емоційно-оцінну конотацію, що доводять проаналізовані контексти: “The Kremlin is continuing to attempt to fight a major and grinding war in Ukraine with forces assembled for what the Kremlin incorrectly assumed would be a short invasion against token Ukrainian resistance. The Kremlin continues to struggle to correct this fundamental flaw in its “special military operation” (Institute for the study of war); “The Russian war in Ukraine has proven itself to be one of the most ... that a swift march on Kyiv would meet only token resistance (Vox); “After re-building the armed forces in the last ten years they feel they can achieve this goal. They have believed their own narrative that Ukrainians are not a true nation and that the West is so decadent a divided that it will offer no more than token resistance (UK in a changing Europe. The Russian invasion of Ukraine) та ін. Таким чином, для перекладу ідіоми найбільш вдалим варіантом є повний еквівалент, що є ідентичним із нею за значенням та граматичним вираженням.

Наступна ідіома, яку хотілося б проаналізувати, не є новою: the “rally round the flag” effect, однак можемо сказати, що у контексті війни в Україні

ідіоматичний вислів активувався в політичному медіапросторі. Широко використовуваний у політичній науці та міжнародних відносинах, цей концепт вживається на позначення підвищеної підтримки уряду країни та її політичних лідерів у період кризи або ж війни. Ідіому можна перекласти українською як «ефект згуртування» (частковий еквівалент), «єднання навколо прапора» (калькування), або ж «вибух підтримки» (описовий переклад). Проаналізуємо деякі контексти, в яких використовується досліджуваний ідіоматичний вислів: “The Rally round the Flag Effect in a Third Party: The Japanese Reaction to the Russian Invasion of Ukraine” (osf.io), “Rallying around the EU Flag: Russia’s Invasion of Ukraine and Attitudes toward European Integration” (cesifo.org), “Rally’round Putin’s Flag? Quick decisive actions are popular; recent long, drawn-out ones have not been. Will the same effect be seen in Russia for Vladimir Putin?” (aei.org).

Цікаво, що у багатьох випадках ідіома вже трансформується, переосмислюється, враховуючи українські реалії та прагнення держави стати членом НАТО та Європейського Союзу: “Biden shouldn’t expect a rally-’round-the-flag effect from Ukraine” (The Washington Post), “Rallying around the EU flag: Russia’s invasion of Ukraine and attitudes toward European integration” (Journal of Common Market Studies), “Ukraine: Rally Around the NATO Flag” (europeelects.eu) та ін.

Вартим дослідницького аналізу також є ідіоматичний вислів watershed moment, який можна перекласти українською як «переломний момент». Саме цією ідіомою користуються автори політичної аналітики, говорячи про переломні моменти війни в Україні: “Russia’s full-scale invasion of Ukraine has been a watershed moment for EU foreign policy. Since then, the EU has mobilised €2 billion of military aid and levied some of the harshest sanctions ever imposed”, “Ukraine as A Watershed Moment for Europe” (<https://ucigcc.org>), “War in Ukraine: Germany’s watershed moment” (Deutsche Welle), “A Watershed Moment for Sanctions? Russia, Ukraine, and the Economic Battlefield” (www.cambridge.org), “War in Ukraine: a watershed moment for European defense policy and transatlantic security?” (www.politico.eu), “Ukraine War Marks Watershed Moment for Democracies” (www.theyoungdiplomats.com) та ін. Наголосимо, що аналізована ідіома також трансформує своє значення в різних контекстах, що свідчить про її актуальність: у політичному дискурсі а watershed moment для України трансформується у переломний момент для Європи та світової демократії. На наш погляд, ідіоматичний вислів найкраще буде перекладати, користуючись методом часткового еквіваленту.

Загалом потрібно наголосити на тому, що нові публікації у політичному медійному просторі, присвячені темі війни в Україні, є надзвичайно образними. Даючи оцінку подіям, що відбуваються, автори текстів послуговуються яскравими метафоричними, фразеологічними та ідіоматичними конструкціями. Ще однією ідіомою, яку, на наш погляд, варто

виокремити, є ідіома *sea changes*, яку пропонуємо перекласти як «кардинальні зміни». У медійних текстах про Україну цей вислів також є досить часто вживаним: “Russia’s war in Ukraine marks ‘sea change’ in use of intelligence, GCHQ boss says” (www.cityam.com), “US Envoy: Ukraine War Has Brought ‘Sea Change’ in Views of Russia” (www.voanews.com), “Ukraine was sea-change for openness – GCHQ head” (www.bbc.com) та ін. Таким чином, для перекладу ідіоми найкращим буде частковий еквівалент.

Абсолютно новою, а тому вартою дослідницького аналізу, є ідіома *a quick smash-and-grab operation*, яку перекладаємо як «швидка операція з розгрому та захоплення». Саме таким ідіоматичним висловом окреслили політичні аналітики початкові плани очільника Кремля «захопити Київ за три дні». Зауважимо, що ідіому швидко підхопили світові медіа, надаючи їй нових відтінків значень: “When Putin invaded in February 2022, he envisioned a quick smash-and-grab operation that would seize the capital and other major cities, decapitate Ukraine’s government, and destroy the country’s ability to resist. The expectation, in the Kremlin and also in Washington, was that Kyiv would fall within days and that conventional resistance would cease shortly thereafter” (*Foreign Affairs Magazine*), “Russian ‘smash-and-grab’ social media operation to influence Ukraine war exposed” (www.businesskhabar.com), “Russian ‘smash-and-grab’ social media operation on Facebook and Instagram attempting to influence Ukraine war – Meta report” (news.sky.com) та ін. На жаль, повного еквівалента означеної ідіоми в українській мові немає, тому ідіоматичний вислів можна перекласти описовою конструкцією, що пояснює її зміст.

Окрім того, з плином подій в Україні та Європі з’являються й нові ідіоматичні вислови на позначення тієї чи іншої ситуації. Так, зокрема, загальновідомо, що в Європейському Союзі досить довго не ухвалювали рішення щодо накладання санкцій на державу-агресора. Цей процес був окреслений ідіомою *to slow-walk something*, яку можна перекласти як «гальмувати, штучно стримувати щось». Проаналізуємо контексти її використання: “McCaul accuses Biden administration of ‘slow walking’ aid to Ukraine” (thehill.com), “Slow-walking military aid to Ukraine” (www.ukrweekly.com), “Ukraine Crop Deal Misses Target as Russia Slow-Walks Ship Checks” (www.bloomberg.com), “Trump slow-walks Ukraine military aid meant to contain Russia” (www.politico.eu), “Pentagon sees ‘anecdotal reports’ Russian officers are slow-walking attack orders in Ukraine” (theweek.com) та ін. Зазначимо, що ідіому можна перекладати українською, використовуючи метод часткового еквіваленту.

Висновки

Таким чином, проведене дослідження свідчить про те, що проблема адекватного перекладу ідіом та фразеологізмів і досі залишається актуальною. Мова – жива, динамічна система, що постійно розвивається. Відповідно, нові

реалії дійсності продукують появу нових ідіоматичних виразів. Безумовно, така подія світового масштабу, як війна в Україні, не може не вплинути на мову. Суспільство швидко, часто образно та емоційно реагує на актуальні події, що, у свою чергу, зумовлює появу новітніх ідіом. Як демонструє наше дослідження, особливо продуктивним є формування новітніх ідіоматичних виразів у політичному дискурсі. Безсумнівно, проаналізований перелік ідіом не є вичерпним, що свідчить про еволюцію мови, її образно-виражальних засобів, а також креативність та неординарність мислення її носіїв, які на наших очах творять нову картину світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Belykh D. I., Kovaleva E. I. (2018). Osoblyvosti perekladu anhliys'kykh frazeolohichnykh odynyt's' u politychnomu dyskursi [Peculiarities of translation of English phraseological units in political discourse]. Aktual'ni problemy rozvytku ukrayins'koho suspil'stva [Actual problems of the development of Ukrainian society]. Series: Actual problems of Ukrainian society development: coll. of science pr. No. 4 (1280). P. 88-92.
2. Danyliuk L.V., Ryabokin N.O. (2018). Osoblyvosti perekladu anhlo-movnykh frazeolohizmiv u politychnomu dyskursi [Peculiarities of translation of English phraseological units in political discourse]. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko LNU]. No. 7 (321), pp. 96-102.
3. Kurbal-Granovska O.O. (2017). Anhlo-ukrayins'kyi pereklad idiomatychnykh vyraziv brytans'koho politychnoho dyskursu (na materialy periodychnoho vydannya "The Times") [English-Ukrainian translation of idiomatic expressions of British political discourse (based on the material of the periodical "The Times"). Naukovyy visnyk kafedry YUNESKO Kyyivs'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu. Filolohiya, pedahohika, psykholohiya [Scientific Bulletin of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology]. Issue 34. P. 237-243.
4. Ushenko D.O., Hniedkova O.H. (2020). Osoblyvosti perekladu frazeolohichnykh odynyt's' u mediadyskursi [Peculiarities of translation of phraseological units in media discourse]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho [Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi]. Series: Philology. Social communications. Vol. 31 (70). No. 4. Part 3, pp. 92-98.

2.6 THE QUEST MOTIF IN HARUKI MURAKAMI THE WIND-UP BIRD CHRONICLE

Dariia Rzhevskya, PhD in Translation Studies, Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages and Translation Department, IRF, National Aviation University, Ukraine, Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9455-4490>
E-mail: by_odry@yahoo.com

Abstract. *This article explores the role of quest motif as key element of understanding the inner world of protagonists in Haruki Murakami's novel The Wind-Up Bird Chronicle. To visualize the inner world of the main characters, Murakami uses quest in a wide range of frames since that conveys their emotions and feelings, as well as the descriptions of peculiar features and sounds of nature. It is the presence of constant search and quest-journey that enables Murakami to create a complex frame network that intertwines the main storylines through the permanent repeating of the quest motif. This paper offers an insight into the importance frames and their features to convey the meaning of quest motif in translation process. Based on the present scientific and practical research of the novel by Haruki Murakami Wind-up Bird Chronicle and its translation by Jay Rubin, there have been counted the frequency of use along with clarification of the semantic and stylistic peculiarities of quest motif. LOSS frame, which is the main frame used to convey the meaning of quest motif in the context of The Wind-Up Bird Chronicle, enables to identify the main characteristics of Murakami's postmodern features style, especially the use of certain quest elements.*

Keywords: *quest, postmodern literature, frames, literary translation, FrameNet, Wind-Up Bird Chronicles, Haruki Murakami.*

Introduction

Postmodernism in literature is related to modern visual art due to the blurring of boundaries between different types of art. Quotations, intertextuality, specific features of postmodernism, appeared in the English-language artistic text in various imitations, stylizations of literary predecessors, ironic mashups of traditional writing techniques, which is also a distinctive feature of Murakami's novels.

The main features of the modern postmodernism works are also inherent in the works of Murakami, such as incompleteness, the meaning of quest, numerous quotations, rejection of strict conceptuality [4, p.275].

Murakami's masterpieces impress readers worldwide, bringing in the classic fusion of modern surrealism confounded with magical realism. From Norwegian Wood, Kafka on the Shore and Wind-Up Bird Chronicles, Murakami is a fairy tale storyteller, but the plot and setting in the real world satiated of mystery and disturbing strangeness that was vocally placed through evocative writing. He writes

about raining cats, supernaturals, doppelgangers living in another world, mysterious abilities, and paintings coming to life. All part of a great magical realism to depict, nonetheless, the reality. In Murakami's conversation about Sputnik Sweetheart, he mentioned that his inspiration in writing novels is that he likes "stories of abnormal things happening to normal people" [5, p.34].

Murakami uses his characters to unearth sexuality, to place uncanny yet peculiar elements that portray symbolism, and to bring a larger picture of the life we live in silence. Murakami effect is more experiential and passionate. It cannot relate to everyone, but it can connect with the vast majority. Characters are often found in a weird introspection frequently dwelling on the relevance of existence and with the discovery of their philosophies and beliefs in the most unexpected ways. Their minds wallow into figurative memories that were tragic but realistic. Quest which is one of the typical elements of postmodern literature is one of key elements in Murakami's novels [4, p. 282].

Quest motif in literature. There are several elements to a quest in storytelling. Typically, there must be a protagonist, the quester, a stated reason to go on the quest, a place to go for the quest, challenges along the journey, and sometimes, the real reason for the quest which is disclosed later on during the journey.

Although the quest story originated thousands of years ago in classical mythology, novels with the quest motif are some of the most popular young reader and fantasy books. The quest motif is also commonly called the journey motif, named after the literal and figurative journey the characters take.

In mythology, these elements are more usually a more strictly defined part of the main character's journey, and include:

- the call to adventure;
- a supernatural helper;
- a talisman;
- crossing a threshold into a forbidden place;
- a trial or trials;
- the achievement of a goal;
- the return home.

A quest is the pursuit of an important treasure or item, knowledge, power, or spiritual awakening. Although people usually relate quests to a physical journey or adventure, the quests to maturity, or coming of age novels, as well as the journey of self-discovery are common applications of this motif [6, p. 228].

Common characteristics of the quest motif which are based on a journey are the following:

- physical journey in search of specific items or treasures;
- journey to stop evil;
- epic quests;
- the journey to maturity, coming of age;

- the journey of self-discovery;
- the search for knowledge.

This motif usually highlights the growth in the protagonist, either mentally or physically, where he always emerges a better person, more secure of himself, or more powerful once the quest is fulfilled.

There are 5 basic elements that a quest requires:

- quester;
- place to go;
- stated reason to go there;
- challenges and trials on the route;
- real reason to go there [6, p.229].

The Wind-Up bird Chronicles frame network. Loneliness in the works of Murakami is a constant characteristic of the main characters. LONELINESS element in his novels is conveyed through a whole system of conceptual oppositions (lonely - in love, lonely - married, lonely – communicative, loneliness - society), which are based on the divergence of moral and ethical, ideological guidelines and preferences of the heroes of the work, who are representatives of different social subgroups/subcultures. These conceptual oppositions are related to the basic moral and ethical ideologues of humanity, which are usually understood as the key units of emotional discourse, through which the attitude of an individual or a group of individuals to reality is understood and evaluated.

The protagonist of *The Wind-Up Bird Chronicle*, Toru Okada, is a thirty-year-old unemployed man who first loses his beloved cat Noboru Watai, and then his wife Kumiko. At the beginning of the novel Murakami introduces the reader to the world of LONELINESS of the protagonist, who is in a state of SEARCH, the impetus for which is permanent LOSSES. These losses of Toru Okada are the reason for his state of loneliness against the background of the entire novel.

With the help of quest motives, Murakami creates a complex frame network in the main plot lines by permanently repeating certain quest elements. There is a special cause-and-effect relationship of three main frames: LOSS, SEARCH and LONELINESS of the main characters.

A quest is an adventurous journey undergone by the main character or protagonist of a story. The protagonist usually meets with and overcomes a series of obstacles, returning in the end with the benefits of knowledge and experience from his quest.

Frames in quest of Murakami. Cognitive linguistics has its theoretical foundation and takes its inspiration from psychology and philosophy that emphasize the importance of human experience. According to this empiricist view, the centrality of language, its meaning, originates from the nature of human bodies or human experience and has its significance because of the interaction with the world. The meaning of language is not carried by the packaged self-contained units with

different forms, but “is prompted by words and these prompts serve as instructions for conceptual processes that result in meaning construction” [1, p.137].

The conceptual representations are integrated with different conceptual mapping relations in a certain frame. Due to the differences in the economic, cultural and customs of each ethnic group, the process of translation is not the transformation of the conceptual equivalence between two languages, but embodies the emergent conceptual meaning with the psychological characteristics of selectivity, iconicity, analogy.

The purpose of this study, with the frame concept in cognitive corpus “FrameNet”, is to explore the basic structure of semantic information storage and application in the human brain and to form a comprehensive impression of the psychological aspects of translation. In this way, we tend to reduce the negative impact of translator’s the subjective judgments on the concept of translation process, and to facilitate the translation teaching with more technical basis and dynamic operations [2, p.117].

This article examines the relationship between the core elements (Core) and non-core elements (Non-core) of the LOSS and SEARCH frames created by means of "quest" technique. The notion of quest allows to determine the intensity of the search by the victim of the loss of the desired thing and the cause of the loss, which became the goal of the search in the SEARCH frame. It is the difference in the direction of the search and the uncertainty of its results that distinguish the search in Murakami from the traditional one and from the search in the novels of other writers. The uncertain success of the search is not characteristic of the traditional concept of a quest in fiction, when the goal of the search is always clear, and the expected result is quite real one [6, p. 215].

- Frame: LOSS
- Frame elements (FEs): Core Elements; Non-core Elements.
- Loss victim: Lost person; Cause of loss; State of loss victim.
- Frame: SEARCH.
- Frame elements (FEs):.Core Elements; Non-core Elements.
- Interested agent.
- Desired item.
- Search area.
- Time.
- Degree of search intensity.
- Purpose of search.

Murakami’s main characters do not immediately agree to start a quest-journey, but on the contrary they submit to certain circumstances that force them to do so. Along with the changes in the results of the quest, the means and the general purpose of the entire search also change. It is also a specific feature of Murakami’s novels that his protagonists are not always able to clearly define a specific subject of search.

In the novel *The Wind-Up Bird Chronicle*, the main characters try to find a new special format of "knowledge", embarking on an unusual "journey". Toru Okada (the protagonist), searching for his missing wife, descends to the bottom of the well to get to the mysterious room number 502, where he is waiting for her in the dark, on the border between reality and dreams, an equally mysterious woman who will later turn out to be his wife. In this way, during the search for a wife, the protagonist also finds himself, and this it is logical to say that the search in *The Wind-Up Bird Chronicle* is a kind of state similar to meditation or trance, aimed at the inner world of a person.

Throughout the novel, Toru Okada reflects on the reasons for the loss and search for his wife and his beloved cat, and his wanderings reflect the process of immersion in consciousness and subconsciousness, which generally reproduces the Murakami's goal to convey the self-sufficiency and independence of a modern person from the surrounding world.

The novel also emphasizes constant acquaintances with new people, permanent changes of place and circumstances around the main characters at a time when they themselves remain unchanged. This, according to Stretcher, is one of the special characteristics of Murakami's characters, which makes it possible to distinguish the quest in his works from the traditional one. The main characters usually accept traditional quest "call to travel", but as a result they will not experience personal changes, but only drastic changes in the environment [4, p. 272].

One of the key elements of the quest is the "call to travel", which, was conveyed at the beginning of *The Wind-Up Bird Chronicles* through a phone call from a stranger as an equivalent to the call of travel and telephone call or a general "call" to action and start searching the sign of which is suddenness:

台所でスパゲッチイをゆでているとき、電話がかかってきた [274, p.11].

When the phone rang I was in the kitchen, boiling a potful of spaghetti [3, p. 5].

Thus, the "call" as an element of the traditional quest in Murakami's novel is preserved and strengthened by drawing an analogy with a telephone call.

Traditionally, the last element of the quest is the protagonist's return to normal life. *The Wind-Up Bird Chronicles* ends with a letter from the girl-next-door Mei Kasahara to the main character Toru Okada and their meeting. Mei Kasahara can also be considered Toru's assistant, but one who does not have supernatural abilities. In the letters, we also see how the girl empathizes with the main character in a friendly way, which, in part, helps him survive.

Conclusions

The search process itself is multifaceted, where not only the main character is looking for something for himself in the intertwining of human destinies, but also all the others, and each of them is looking for something for himself. The constant presence of a certain number of search processes

in a single space gives Murakami's novel an epic scale, putting the quest elements in the SEARCH frame first among others.

Thus, this research has showed the importance of frames for Japanese onomatopoeia in the translation process and presents onomatopoeia as a valuable material for the construction of frame models.

So, the performed research showed the importance of frame use in the translation of quest motif in Murakami's novel, as well as presented the key features of quest itself as a full-fledged material for building LOSS and SEARCH frame models and identified the main tools for achieving an adequate translation of quest elements using the example of English versions Murakami's novel.

REFERENCES

1. Fillmore, Charles J. (1985). Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*, 6. 222–254.
2. Fillmore, Charles J. (1994). The hard road from verbs to nouns. In M. Chen & O. Tzeng (Eds.), *In honor of William S-Y. Wang: Interdisciplinary studies on language and language change* (105–129). Taipei: Pyramid Press.
3. Murakami, H. (1993). *The wind-up bird chronicle*. (J. Rubin, Trans.). Vintage Books Press. (Original work published 1994)
4. Strecher, Matthew C. 1999. Magical Realism and the Search for Identity in the Fiction of Murakami Haruki. *Journal of Japanese Studies* 25.2:263–298
5. Wattanagun, K., & Chotiudompant, S. (2009). The Quest and Reconstruction of Identity in Haruki Murakami's *Kafka on the Shore*. *MANUSYA*, 12(1), 26-39.
6. Wilson, Rawdon (1995) *The Metamorphoses of Fictional Space: Magical Realism*. In *Magical Realism: Theory, History, Community*. edited by Lois Parkinson Zamora and Wendy B. Faris, pp. 209–233. Durham and London: Duke University Press.

2.7 КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІД ЧАС ПРАКТИЧ-НИХ ЗАНЯТЬ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Скирда Тетяна Сергіївна, канд.пед.н., доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0281-824X>

E-mail: tetiana.skyrda@npp.nau.edu.ua

Лазоренко Наталія Леонідівна, канд.пед.н., доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0553-0804>

E-mail: nataliia.lazorenko@npp.nau.edu.ua

Жудро Ольга Вікторівна, старший викладач кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5116-0472>

E-mail: olha.zhudro@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** У статті розглядається зміст культурологічного компонента патріотичного виховання під час практичних занять з іноземної мови в закладах вищої освіти. Виокремлено, що на сучасному етапі становлення й розвитку держави проблема патріотичного виховання здобувачів освіти набуває дедалі більшої актуальності; необхідність її всебічного дослідження зумовлена потребою суспільства у самодостатній особистості, яка здатна розуміти свою роль у житті українського народу. У статті зазначено про вивчення сучасної психолого-педагогічної літератури щодо досліджуваної категорії, що останніми роками здійснено низку наукових досліджень щодо культурологічного компонента патріотичного виховання під час практичних занять з іноземної мови в закладах вищої освіти. У процесі дослідження нами було використано методи культурологічного компонента патріотичного виховання у студентської молоді засобами вивчення іноземної мови з лінгвокультурологічним підходом та етапами національно-патріотичного виховання: методи формування свідомості особистості, методи формування досвіду суспільної поведінки і діяльності в міжнародному середовищі, методи стимулювання розвитку іншомовної комунікативної компетенції (мовна, соціокультурна, учбово-пізнавальна). Встановлено, що дієвим культурологічним компонентом патріотичного виховання під час практичних занять з іноземної мови в закладах вищої освіти є спілкування, взаємопорозуміння, взаємодія, пізнання культур, розвиток особистості. Зроблені висновки, що під час занять з іноземної мови, культурологічний компонент патріотичного виховання допомагає студентам закладів вищої освіти отримати нові знання та уявлення, новий практичний досвід, засвоїти*

правила та норми поведінки; спробувати себе в різних міжнародних ролях та видах діяльності; розвинути та виховати здатність й готовність до самостійного, безперервного вивчення іноземної мови, подальшої самоосвіти, пізнання інших національних культур, формування якості громадянина та патріота, отримати необхідні уміння й навички роботи в колективі. У процесі викладання іноземних мов спрямовувати зусилля на: формування в здобувачів освіти любові, вірності та відданості до народу, поваги один до одного, позитивного ставлення до народу, що спілкується іноземною мовою, його культури, зберігаючи повагу до власної Батьківщини, держави; наявності почуття власної гідності та віри в майбутнє своєї країни.

Ключові слова: *культурологічний компонент патріотичного виховання, іноземна мова, студентська молодь, здобувачі освіти, іншомовна комунікативна компетенція.*

Вступ

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення й розвитку Української держави проблема патріотичного національного виховання здобувачів закладів вищої освіти набуває дедалі більшої актуальності та впровадженню. Необхідність її всебічного дослідження зумовлена потребою суспільства у самодостатній особистості, яка здатна розуміти свою роль у житті українського народу, Батьківщини та держави. Дослідження проблеми культурологічного компонента патріотичного виховання у студентській молоді засобами вивчення іноземної мови є одним із головних пріоритетів сьогодення. В останнє десятиліття, і саме зараз під час важких часів для України, помітно підсилюється інтерес до проблеми взаємодії культур в умовах сучасної України й світу в цілому. Тому, сучасні реалії зумовили актуалізацію досліджуваної категорії на пошук дієвих змісту, організаційно-педагогічних умов, технологій, методів, компонентів, підходів для покращення освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Результати наукового дослідження

Аналіз літературних джерел. Вивчення сучасної психолого-педагогічної літератури свідчить, що останніми роками здійснено низку наукових досліджень щодо національно-патріотичного виховання на практичних заняттях з іноземної мови в закладах вищої освіти. Це, насамперед, дослідження національно-патріотичного виховання у предметі іноземної мови (Л. Дмитрова); патріотичне виховання майбутніх фахівців міжнародних відносин під час викладання ділової іноземної мови (Т. Скирда), національне виховання на заняттях з іноземної мови визначається в Україні низкою державних законів “Про освіту”, “Про загальну середню освіту” [1], “Концепцією неперервного національного виховання”, “Концепцією виховання дітей та молоді з національної системи освіти” [2], виховання

патріотизму засобами гейміфікації (Т. Скирда), методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах (С. Ніколаєва) та інші.

Мета дослідження – розкрити зміст забезпечення культурологічного компонента патріотичного виховання у студентської молоді засобами вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклики щодо збереження цілісності й державності України зумовлюють запит суспільства на підвищення ефективності методи культурологічного компонента патріотичного виховання у студентської молоді засобами вивчення іноземної мови.

Значення вивчення іноземних мов грає велику роль для успішної розбудови незалежної та вільної України, держави з новою соціальною, економічною і політичною структурою, визнаною на міжнародній арені. Заклад вищої освіти повинен продовжувати плекати любов до своєї рідної держави, закладати паростки гордості за Батьківщину, за вчинки предків, готувати громадян і патріотів. Саме зараз наша держава почала боротьбу за традиційно українську патріотичну свідомість. Саме тому ситуація вимагає цілісної, глибоко продуманої системи викладання іноземної мови демонструючи її культурно-історичну спадщину на міжнародному рівні.

Серед безлічі навчальних дисциплін іноземна мова посідає особливе місце в формуванні патріотизму здобувачів вищої освіти завдяки лінгвокультурологічному компоненту. Її своєрідність полягає в тому, що в ході вивчення студенти здобувають не лише знання граматики та лексикології з основної науки, а вміння й навички користуватися чужою мовою як засобом спілкування, одержання нової корисної інформації. Викладання іноземної мови в сучасній освіті дає викладачу широкі можливості по вихованню громадянськості й патріотизму.

Цьому сприяє культурологічний компонент предмету, його спрямованість до вивчення побуту, звичаїв, традицій і, насамперед, мови іншого народу. Чи можливо одночасно навчати іноземній мові та виховувати патріота своєї держави, прививати почуття гордості за свій народ, розвивати духовність, прищепляти моральні, художньо-естетичні, правові, трудові культури, притаманні нашому народу? Чи буде людина, яка вільно розмовляє іноземною мовою, знає та розуміє культури країн Європи та Канади, володіти особистісними якостями і рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні? Звичайно, так, якщо навчати та виховувати поступово, правильно та у системі всього процесу навчання, надихаючи її на це власними прикладом і досвідом.

У процесі дослідження нами було використано методи формування свідомості особистості, методи формування досвіду суспільної поведінки і діяльності в міжнародному середовищі, методи стимулювання розвитку іншомовної комунікативної компетенції. Систему методів навчання й

виховання необхідно розглядати з позиції їх обопільної єдності, здатності забезпечувати засвоєння предметних знань, формування умінь і навичок і одночасно актуалізувати ментальні структури особистості. Для кожного здобувача освіти система методів має трансформуватися в систему самонавчання, розвитку самостійності, здатності здобувати, переробляти, аналізувати факти, усистемнювати їх і застосовувати для вирішення життєвих, а в перспективі і глобальних проблем.

Система методів виховання має перетворитися для кожного студента в систему моральної свідомості, поведінкових форм і норм, здатність морально мислити, аналізувати, узагальнювати, приймати рішення. Інтенсивнішого перегляду та модернізації (а надто за сьогоденних умов) потребують зміст, форми, методи, педагогічні й освітні технології, адже на практиці має місце пришвидшене опанування всіма суб'єктами освітнього процесу інформаційно-комунікаційних технологій, платформ і ресурсів забезпечення дистанційного здобування знань, що має бути уконтекстнене у формування освітньої культури, інтелектуальне життя, розвиток патріотичноесмих сенсів здобувачів освіти [3: 261].

Раніше методом формування свідомості особистості на заняттях з іноземної мови називали методами переконання, оскільки головна їх функція – формування стійких переконань. Провідну роль у групі методів формування свідомості особистості відіграють словесні методи (розповідь, пояснення, бесіда, діалог, етична бесіда, лекція, диспут та ін.). Виходячи з глобальної мети оволодіння іноземною мовою, залучення до іншої культури та участі в діалозі культур, вивчення іноземної мови у порівнянні культур, одночасне звертання до мови й культури дозволяють у комплексі більш ефективно формувати культурологічні компетенції викладача, використовуючи його освітній, розвиваючий та виховний потенціал.

У зв'язку з цим перспективною є організація та проведення спеціальної роботи з метою формування у студентів позитивної мотивації до участі у заходах патріотичного спрямування, виявлення ними патріотизму в повсякденній діяльності. Як зазначає І. Бех, предметна сфера патріотичних вчинків особистості має містити: реальну соціально-культурну життєву ситуацію, у якій вона формується і функціонує; різномічне інтелектуально-почуттєве занурення в історичне минуле свого народу. У педагогічній сфері це буде виявлятися як: гуманне ставлення вихованця до своїх рідних та оточуючих людей; бережливе ставлення до навколишнього середовища; відповідальність у всіх видах предметно-перетворювальної діяльності, до якої залучається підростаюча особистість; глибокий інтерес до минулого рідного краю та країни в цілому; прагнення до опанування народних традицій, рідної мови; готовність жити у сфері високої національної культури і прагнення до її збагачення; сформованість генералізованої єдності “людина-природа-супільство” [4 : 11].

Під час етичних бесід та диспуту формується власне патріотизм, виховання любові до України як своєї Батьківщини. Розвиток уміння презентувати свою країну у світі, культуру і побут свого народу, святкові обряди і культурні цінності, національні особливості та реалії життя в спілкуванні із зарубіжними ровесниками та гостями набуваються засобами активізації отриманих у попередні роки навичок та умінь за допомогою рольових ігор, творчих проєктів, організації молодіжних конференцій, змагань, культурних заходів.

У навчально-методичному забезпеченні з іноземної мови для цього етапу є чимало культурно-країнознавчого матеріалу та завдань, що передбачають використання інтерактивних технологій, націлених на практичне застосування українознавчої інформації, на проведення соціокультурних паралелей, на виховання відчуття себе майбутніми громадянами своєї країни, рівноправними партнерами інших європейських країн, покликаних розвивати свою Батьківщину і збагачувати скарбницю світової цивілізації.

Метод формування досвіду суспільної поведінки і діяльності в міжнародному середовищі. Центральне місце в даній групі методів займають вправи, тобто планомірно організована діяльність, що передбачає багаторазове повторення будь-яких дій з метою формування певних умінь і навичок або ж їх вдосконалення. Вправи вкрай необхідні при навчанні будь-якому навчальному предмету. Особливо велике значення вони мають при вивченні рідної та іноземної мов. Приклад вправ:

TASK 1 Read the text. During the presentation of a new smart watch. Apple showed, a short commercial. The video advertises a combination of the new Apple watch series 3 gadget with the Apple Music service. The commercial was shot in Kyiv Central Railway Station, as well as Zoloti Vorota metro station. Match choices A-G to the texts 1-5.

- There are two choices you do not need to use.
- Which video clip _____?
- A involves only Ukrainian actors
- B has a happy ending
- C was created at the end of the 20th century
- D shows the result of a catastrophe
- E has been seen by many people
- F was used to promote two products
- G is not in English

Метод стимулювання розвитку іншомовної комунікативної компетенції. Перш за все, іншомовна компетентність - це комплекс знань, умінь, навичок, які дозволяють успішно використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для самоосвіти і саморозвитку особистості учня.

Іншомовна компетентність - це внутрішня готовність і спроможність до іншомовного мовленнєвого спілкування, до комунікації іноземною мовою» [5]. У загальному вигляді структуру іншомовної комунікативної компетентності можна подати у сукупності таких компонентів, як лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції.

Ми погоджуємося з М. Кенела, що складовими структури іншомовної комунікативної компетентності є: дискурсивна компетентність (здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, за допомогою різноманітних синтаксичних та семантичних засобів); соціолінгвістична компетентність (здатність здійснювати мовленнєвий акт та дискурс відповідно до певного соціолінгвістичного контексту іншомовної комунікації); стратегічна компетентність (здатність обирати адекватну стратегію дискурсу з метою підвищення ефективності іншомовної комунікації); лінгвістична компетентність (здатність розуміти та продукувати раніше засвоєні або аналогічні їм висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові висловлювання іншомовного середовища) [6 : 2 : 27].

Н. Бідюк розглядає структуру іншомовної комунікативної компетентності як сукупність цілей навчання у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі), знань (мовленнєвих, мовних, паралінгвістичних, лінгвонародознавчих, морально-етичних), навичок, умінь (мовних, мовленнєвих, комунікативних, гностичних, перцептивних, паралінгвістичних, лінгвонародознавчих, організаційних) та досвіду (комунікативного, методичного, технологічного) як результату комунікативної діяльності в спілкуванні [7; 160].

На основі структури іншомовної компетентності під час практичних занять налаштовуємося на продуктивну мовленнєву діяльність, визначною рисою якої є діалог культур. Секрет патріотичного виховання вбачаємо у тому, щоб якомога менше говорити про патріотизм, а більше створювати ситуацій співпереживання стосовно проблем своєї Батьківщини.

Викладачі та тренери під час проведення занять з іноземної мови повинні створювати такі педагогічні умови, у яких передбачалася багатоваріативність проявів поведінки здобувачів освіти. Добирався культурологічний компонент патріотичного виховання, який давав змогу респондентам проявити себе у ситуаціях міжнародного спілкування (необхідності реагування та прийняття рішучого рішення, взяття на себе відповідальності та бути впевненим у собі, проявити лідерські якості, підпорядкувати власні інтереси інтересам партнерів; розширяти знання про сутність патріотизму та їх складників за допомогою навичкам спілкування іноземною мовою; формуванню мотивації до учбово-пізнавальної та соціокультурної діяльності.

Формування власне патріотизму, виховання любові до України як своєї Батьківщини. Розвиток уміння репрезентувати свою країну у світі, культуру і

побут свого народу, святкові обряди і культурні цінності, національні особливості та реалії життя в спілкуванні із зарубіжними ровесниками та гостями набувається засобами активізації отриманих у попередні роки навичок та вмінь за допомогою рольових ігор, творчих проєктів, організації молодіжних конференцій, змагань, культурних заходів тощо. У навчально-методичному забезпеченні з іноземної мови для цього етапу є чимало культуро-країнознавчого матеріалу та завдань, що передбачають використання інтерактивних технологій, націлених на практичне застосування українознавчої інформації, проведення соціокультурних паралелей, виховання відчуття себе майбутніми громадянами своєї країни, рівноправними партнерами інших європейських країн, покликаних розвивати свою Батьківщину і збагачувати скарбницю світової цивілізації.

Висновки

Слід зазначити, що під час занять з іноземної мови, культурологічний компонент патріотичного виховання допомагає студентам оволодіти іноземною мовою, залучитися до іншої культури та участі в діалозі культур, вивчити іноземні мови у порівнянні культур, що дозволяє у комплексі більш ефективно формувати культурологічні компетенції, використовуючи освітній, розвиваючий та виховний потенціал.

Міжособистісне спілкування представників різних мов і культур може бути реалізовано, якщо комуніканти будуть цікаві один одному, якщо вони будуть спрямовані до однієї мети – взаєморозуміння, взаємозбагачення засобами міжкультурної комунікації. У такому діалозі велике місце займає обмін інформацією про свою культуру, традиції, звичаї народу, до якого належить комуніканти, про свою малу Батьківщину. Відповідно до нових Державних стандартів освіти, нових навчальних програм використання регіонального компонента змісту уроків іноземної мови стає пріоритетним.

Це змінює ставлення до регіональних знань і спонукає викладачів іноземної мови до пошуків можливих шляхів інтеграції навчального процесу. Ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні після Революції гідності, обставини, пов'язані з російською агресією, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. (2003) Виховання особистості: особистісно орієнтований підхід, науково-практичні засади. К.: Либідь. 344 с. [in Ukraine]
2. Бідюк Н. М. (2012) Комунікативна компетенція майбутнього вчителя філолога. Збірник наукових праць. №4. С. 158 – 160. [in Ukraine]
3. Гез Н. І. (1982) Методика навчання іноземних мов. 215с. [in Ukraine]

4. Державний стандарт базової та середньої освіти: веб-сайт. URL: <https://www.mon.gov.ua>. [in Ukraine]
5. Інструктуровані методичні рекомендації Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах інтегрованих предметів навчального плану: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi>. [in Ukraine]
6. Козінчук С. В. (2020) Читання у процесі формування культури інтелектуального життя особистості: соціальний вектор реалізації педагогічних технологій профільного навчання. Проблеми імплементації науки на практиці. Осло, Норвегія. С. 258–261. [in Ukraine]
7. Canal, M. (1983) From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Language and Communication. – London: Longman, P. 2–27. [in English]

2.8 СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ОН-ЛАЙН НАВЧАННЯ У ВНЗ УКРАЇНИ: МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ

Шестопалова Ірина Олександрівна, канд.пед.н., доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0438-6743>
E-mail: unzkafedra@ukr.net

***Анотація.** Як показує практика та наукові дослідження, підтримка та розвиток мотивації в онлайн-форматі під час навчання в умовах пандемії та воєнного стану в Україні, є досить складним завданням. В умовах дистанційного навчання та пов'язаної з ним психологічної кризи вчитель повинен враховувати потреби учня та знаходити особливі підходи до організації навчального процесу. У цих ситуаціях потрібно знайти спеціальні методи стимулювання та мотивації студентів до навчання, до навчального процесу – вчасно долучитися до онлайн-зустрічей, працювати в умовах, коли немає живого контакту з викладачем, застосовувати тайм-менеджмент та всі його складові для самоорганізації студента, вибору індивідуального підходу до кожного учня, стимулювання навчання за допомогою найпоширеніших мотиваційних моделей. Завдання вчителя в цій ситуації – стимулювати позитивне ставлення учня до навчання, з розвитком у них позитивних емоцій, застосовувати нові види діяльності, зробити навчання творчим процесом. Метою даної статті є визначення шляхів підвищення мотивації студентів до он-лайн навчання в особливих умовах сучасної України. У статті здійснено аналіз науково-методичної літератури, порівняння, узагальнення підходів до мотивування студентів у формі он-лайн навчання, які є в сучасній методичній літературі. В результаті дослідження були визначені шляхи їх застосування в освітньому процесі ЗВО України в умовах пандемії та воєнного стану. Встановлено, що вирішальною передумовою забезпечення успішного онлайн навчання є свідоме врахування мотиваційного фактору і керування ним впродовж усього навчального процесу. Розглянуто і проаналізовано фактори ефективної організації онлайн заняття: збереження інтерактивності і активності навчального процесу; наявність індивідуального підходу; організація гнучкої системи навчання; організація ефективного зворотного зв'язку; підбір та підготовка навчального матеріалу; використання наочних засобів та технічних інструментів на різноманітних навчальних платформах. Визначено функції та завдання викладача в умовах онлайн навчання, його роль у формуванні почуття єдності групи з метою активізації діяльності студентів під час дистанційного навчання. Результати дослідження можна розглядати як*

рекомендації викладачам для підвищення мотивації студентів, які працюють в онлайн- форматі.

Ключові слова: *он-лайн навчання, мотивація, соціально-комунікативні мотиви, інтерактивність, індивідуальний підхід, гнучкість навчального процесу, зворотній зв'язок, структура і оформлення навчальних матеріалів, наочність та візуалізація, зоровий контакт.*

Вступ

Зміни, що відбуваються у світі, запровадили у нашому житті дистанційну освіту, яка означає процес здобуття знань на відстані, віддалено. Можна перебувати у будь-якій точці країни, світу, та отримувати знання у свого педагога, ставити питання, вести діалог, бачити викладача та аудиторію. Це – актуальна форма навчання, яка вже не один рік активно практикується в коледжах і університетах, і кількість тих, хто займається дистанційно постійно зростає. Навчання дистанційно щільно увійшло до складу системи навчального процесу. Така форма навчання, звичайно, має і свої недоліки. Але безперечним є те, що це чудова альтернатива не переривати навчальний процес, здобувати знання завжди і в будь-якій ситуації, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах України, де наразі існує дуже складна і нестандартна ситуація у зв'язку з воєнним станом у країні, який склався внаслідок військової агресії Російської Федерації.

У зв'язку з цим, проблема ефективної організації онлайн навчання та мотивації студентів є особливо актуальною для України. Саме дистанційна освіта, і особливо така її форма, як он-лайн навчання, дає можливість зберегти активний освітній процес, зокрема з іноземних мов, у наших ЗВО.

Дистанційна освіта виконує свою функцію завдяки таким можливостям, як відеоуроки, забезпечення студентів друкованими та електронними навчальними матеріалами, відео та аудіо матеріалами, велике значення мають такі ознаки, як вільний графік, відстрочені терміни виконання завдань, самостійна робота студентів за власним графіком і часом, втілення принципу індивідуального підходу, гнучкий графік навчального процесу відповідно до розкладу викладача та студента. Перевагами дистанційного навчання є доступність, безперервність навчального процесу, незалежність локації. Водночас, важливою характеристикою такого навчання є відсутність групових занять, зменшення до мінімум особистісного контакту між викладачем, студентом, групою. Саме форма он-лайн навчання допомагає вирішити ці проблеми певною мірою, оскільки є формою синхронного навчання.

Якщо дистанційна освіта переважно є формою самостійного заочного навчання, де вчитель може взагалі не зустрічатись з учнями, а лише супроводжувати їх в чаті, то он-лайн освіта значною мірою наслідує прийоми очного навчання і є формою втілення саме традиційного очного навчання, коли всі учасники процесу перебувають у освітньому спілкуванні,

вибудовуються стосунки викладача з учнями, в наявності командна робота самих учнів. Відбувається також проста людська взаємодія, обмін досвідом, розмови, власні враження, що значно підвищує задоволення від навчання.

До переваг он-лайн навчання також відноситься легкість демонстрації текстів, навчальних матеріалів різного типу, презентацій та відео, проведення он-лайн тестування. Недоліком є те, що он-лайн навчання вимагає від викладача значних витрат сил, часу, уміння дисциплінувати, мотивувати, оскільки для студентів вдома більше відволікаючих моментів, менше дисципліни та бажання вчитися.

Незважаючи на те, що он-лайн навчання є втіленням очного навчання і передбачає наявність контакту викладача з кожним студентом і групою в цілому, все ж-таки відчувається брак живого спілкування, живого контакту – і візуального, і емоційного. Велику частину часу онлайн студент проводить в самотійному освоєнні матеріалу.

Для цього необхідні концентрація уваги, наполегливість, бажання вчитися. Не завжди у студентів вистачає мотивації до самостійного навчання, недостатньо розвинені сила волі та відповідальність, можлива втрата темпу навчання без постійного контролю викладача. Студенти повинні розуміти, що вони зобов'язані взяти ініціативу у свої руки і закінчити навчання самостійно, без фізичної присутності однолітків і викладачів. Звідси постає питання про те, як зацікавити студента, яким чином підкріплювати слушні дії студента.

Тому дуже важливо використовувати такі ефективні форми навчання онлайн, що дозволяють встановити контакт між викладачем, кожним студентом, групою в цілому. Пошук нових форм мотивації студентів в середовищі онлайн навчання дав свої результати, що призвело до появи кількох нових теорій та практичних рекомендацій щодо цієї проблеми.

Як показує практика, при он-лайн навчанні деякі традиційні види мотивації працюють не так ефективно, як у стандартному очному навчанні, а деякі навпаки набувають особливого значення. Це необхідно враховувати викладачам під час організації навчального процесу. Дослідження доводять, що незмінними залишаються такі мотиваційні чинники успішного навчання студента, як:

- зацікавленість у майбутній професії, її престижність та висока заробітна плата;
- інтерес до навчальної дисципліни;
- актуальність та корисність навчального матеріалу, його зв'язок з майбутньою професійною діяльністю студента;
- оперативний контроль результатів навчальної діяльності студентів та їх об'єктивне оцінювання; особистісні риси та якості студента;
- задоволеність студентів результатами своєї навчальної діяльності;
- самоствердження та саморозвиток студентів;

– наявність якісного цілодобового доступу до навчальних матеріалів дисципліни через систему дистанційного навчання тощо [2].

Серед причин низької навчальної мотивації залишаються:

– чинники навчального та психологічного характеру - недостатній рівень базової підготовки студентів з окремих дисциплін; відсутність у студентів сформованих навичок організації власної навчально-пізнавальної діяльності для повноцінного самостійного опрацювання навчального матеріалу; низький рівень сформованості умінь самостійно приймати обґрунтовані рішення та генерувати нові ідеї; відсутність систематичного безпосереднього спілкування викладача та студента; психоемоційне перевантаження студентів, при ситуації коли багато студентів дистанційної форми навчання працюють, або навчаються в інших закладах вищої освіти – в Україні чи закордоном; консерватизм викладачів та недостатній рівень їх професійної компетентності для роботи зі студентами дистанційної форми навчання;

– недоліки організаційно-методичного характеру: недостатній навчально-методичний рівень розробки дистанційних курсів; не надання викладачем своєчасної допомоги студенту з урахуванням його індивідуальних особливостей [2].

Це мотиваційні чинники, які залишаються незмінними, універсальними, які необхідно враховувати під час здійснення будь-якої форми навчання, зокрема, он-лайн навчання. Але є мотиваційні чинники, які значно знижуються, втрачають свою дію під час он-лайн навчання. В основному, це соціальні, комунікаційні, статусно-позиційні мотиви, які є дуже важливими для студента. У молоді є велика потреба висловити свою власну думку, почути думку інших, отримати визнання з боку інших, підвищити самооцінку і самооцінку.

Важливо відчувати емоційне задоволення від успішної роботи, отримати схвалення, пережити ситуацію успіху. Якщо це природньо притаманно традиційній аудиторній формі навчання, то під час дистанційної освіти саме цього бракує. Це викликає відчуття розгубленості, самотності, зменшує відчуття зацікавленості та задоволення від свого навчання. Постає питання, як подолати цю атмосферу віддаленості, створити почуття спільності, близькості та єдності [2; 6; 9].

Таким чином, під час он-лайн навчання проблема навчальної мотивації студентів як обов'язкової передумови їх активної навчально-пізнавальної діяльності повинна вирішуватися комплексно з метою подолання як загальних негативних чинників низької мотивації, так і відновлення та підвищення послаблених чинників соціально-комунікативного, статусно-позиційного характеру. Аналіз сучасної методичної літератури дозволяє визначити шляхи втілення даної мети, які були запропоновані різними дослідниками та викладачами останніми роками. Розглянемо їх детальніше.

Головна рекомендація - застосування методів активного та інтерактивного навчання, тобто, активне спілкування учнів між собою і з викладачем має залишатися першорядним, а навчальний процес повинен бути постійно наповнений активною взаємодією учнів. Для досягнення цієї мети в умовах саме он-лайн навчання пропонуються наступні підходи:

Використання активних та інтерактивних завдань на різних етапах уроку. Мета інтерактивного навчання – створення комфортних умов навчання, при яких учень відчуває свою успішність, свою інтелектуальну досконалість. Але саме в онлайн навчанні виникають проблеми з їх застосуванням. І тут на допомогу приходять технологія перевернутого навчання (flipped learning), коли новий матеріал, необхідний для вивчення розміщується на платформі Мудл (Moodle), з яким студенти знайомляться і вивчають самостійно до проведення заняття онлайн.

А на самому занятті вже йде робота з практичного застосування вивченого матеріалу. Тобто, під час заняття є можливість зосередитися на більш цікавих, креативних видах діяльності, використання інтерактивних завдань (діалогів, дискусій, дидактичних, рольових ігор тощо) [5].

Перевернута модель навчання робить заняття продуктивнішим та привабливішим, перетворює студента з традиційного слухача на активного учасника процесу навчання, допомагає забезпечити повноцінний навчальний процес в умовах дистанційної освіти. Але для того, щоб вона працювала ефективно існує декілька вимог: чіткі інструкції до завдань та очікувані результати від учнів; помірне навантаження з урахуванням можливостей студентів; використання Viber для онлайн-навчання, оскільки цей додаток працює завдяки мобільному зв'язку, який є в усіх і функціонує навіть за не надто хорошого сигналу; доступність завдань для кожного учня.

Забезпечення індивідуально-диференційованого підходу до навчання. Реалізація індивідуалізації здійснюється завдяки наданню студентам більше свободи вибору теми, завдання, підбору відповідного матеріалу з урахуванням інтересів та потреб студентів, об'єктивної оцінки їх роботи, застосування креативних видів роботи. Мається на увазі організація гнучкої структури навчання, оцінювання, адаптація програми та залучення студентів до її корегування відповідно до особливих потреб класу та студентів, що значно підвищить їх відповідальність.

Важливе значення має також багаторівневість завдань, що надає можливість зробити більше і краще. Велике значення в навчальному процесі мають об'єктивна оцінка знань і вмінь студента, підтримка його в навчанні, доступність спілкування з викладачем. Саме ці характеристики завдань найкраще підходять для організації дистанційного та змішаного навчання і підтримують навчальну мотивацію [6; 9].

Організація чіткого зворотного зв'язку, постійний діалог між викладачем і студентом – письмовий або усний. Є свідчення про те, що

важливою причиною зниження мотивації та підвищення тривожності дистанційних студентів є той факт, що вони не отримували швидкого зворотного зв'язку з тьютором. Важливість зворотного зв'язку для дистанційних студентів зумовлена зокрема тим, що вони обмежені у можливості додатково запитати пояснень щодо виконання завдань або коментарів викладача.

Отже, зворотний зв'язок є невід'ємною важливою частиною навчання і виконує такі важливі функції, як: надання студенту високоякісної інформації про їх успішність; стимулювання мотивації, позитивного настрою та самоповаги; забезпечення викладача інформацією, що може бути корисною для коригування процесу викладання. Завдання викладацького складу – заохотити студента до спілкування, налагодити доброзичливі стосунки, донести ще раз інформацію про доступність допомоги та підтримки.

Якщо у класі педагог одразу отримує фідбек і може впродовж уроку проаналізувати, наскільки добре зрозумів його учень, то у дистанційному режимі це зробити важче. Однак можливо. Одним із таких засобів є обговорення, в процесі якого відбувається обмін інформацією, думками, судженнями, можливість для студента задати запитання, а викладачу відповісти на них, оцінити їх рівень знань, скорегувати далі навчальний процес.

Зворотний зв'язок має бути двонаправленим, тобто в ньому беруть участь як викладач, так і студенти. Він передбачає не тільки оцінювання результатів роботи викладачем, але й коментарі та рекомендації студентів до результатів роботи інших студентів та виконаної викладачем роботи [7].

Практика показує, що часто оціночні повідомлення носять негативний характер, містять лише критичні зауваження, їм бракує деталей, вони є непослідовними та надходять не вчасно. Отже, студентам бракує саме детального корегуючого зворотного зв'язку з поясненнями, настановами, які можна використати з метою покращення подальшої роботи. Тому, рецензія викладача має бути конструктивною й вчасною, з визначенням того позитивного, що зроблено студентом.

Мається на увазі і можливість для студента задати питання і отримати додаткові роз'яснення щодо виконання певного завдання, і відзив викладача на виконану роботу, аналіз помилок, зазначення її позитивних сторін. Навіть якщо робота виконана без помилок, на відмінно, важливо її також прокоментувати, дати аналіз сильних сторін, що допоможе студенту отримати емоційне задоволення від своєї роботи, посилити мотивацію [7].

Зворотний зв'язок є не лише засобом спілкування в дистанційному середовищі, але й одним з основних засобів навчання. Він здатен значно підвищити обмежений вплив викладача на студента.

Підбір та оформлення навчальних матеріалів. Дослідження доводять, що успішність застосування можливостей сучасних технологій в освіті

залежить від якості подачі матеріалу, що сприятиме підвищенню продуктивності роботи здобувача вищої освіти. Використання візуальних додатків, впровадження ігрових форм дозволяють поліпшити якість і підвищити рівень засвоєних знань. Водночас, підготовка якісного електронного курсу це об'ємна й кропітка робота, спрямована на адаптацію інструментів навчання до задач дисципліни, вимагає розуміння основ візуального дизайну, текстового та аудіо оформлення, підготовки завдань, тестів, ігор. Але це дозволяє краще організувати онлайн навчання, оскільки сприяє підвищенню зацікавленості і ефективності засвоєння даного матеріалу.

Першою вимогою тут є методично грамотна розробка дистанційних курсів: дистанційний курс повинен бути добре спланований і структурований за модульною системою: теоретичний матеріал кожного заняття в дистанційному режимі повинен чергуватись з практичними завданнями і різноманітними елементами контролю, містити посилання на додаткові джерела інформації. Система навчальних задач дистанційного курсу повинна містити прикладні задачі міждисциплінарного характеру. Студенти систематично повинні використовувати засвоєні знання та відпрацьовувати набуті уміння під час розв'язування задач фахового спрямування [3].

Коли ми розробляємо освітній контент у цифровій обкладинці, він має бути побудованим за принципами мікронавчання. Мають бути невеличкі блоки матеріалу із завершеною думкою. У цього шматка матеріалу мають бути три фази: стратегічна – для розуміння, навіщо цей шматочок матеріалу, виконання – це безпосередньо сам матеріал, оцінювання та самооцінювання – перевірка засвоєних знань. Тобто, обрану тему необхідно структурувати і сегментувати, паралельно необхідно проводити заходи з самоконтролю, наприклад, проміжні питання з пройденого матеріалу, що надають доступ до наступної теми, виконання практичних завдань, в форматі онлайн-ігор, квестів та ін.

Необхідно звернути увагу на мову викладеного матеріалу, її зрозумілість, доступність – уникати канцеляризмів і дуже складних речень, а також пасивних оборотів.

Так, дослідження Гарварду говорить, що матеріал, поданий простим нарративом з активними конструкціями, сприймається краще, а розподіл матеріалу на невеликі смислові блоки сприяє його персоналізації [3].

Важливо не тільки підібрати цікавий контекст, але і оформлення та дизайн матеріалу. Дослідники зазначають, що зовні гарно оформлений курс, стимулює позитивні емоції, активізацію пізнавальної активності, навчальну мотивацію, полегшує засвоєння матеріалу. Насамперед, це структурування матеріалу: поділ текстів на фрагменти, абзаци, виділення важливих моментів курсивом, що полегшує сприйняття матеріалу. Також рекомендують застосовувати кольори у дизайні матеріалів, оскільки сірий неформований текст вивчати незручно, і навіть неприємно, і це може бути одним з факторів зниження мотивації до навчання [3].

Використання наочності, презентацій, відео та аудіофрагментів. Більшість людей краще сприймає візуальну інформацію. Вона швидше систематизується, а кольорові образи завдяки включенню емоційної складової ліпше засвоюються. Необхідність візуалізації навчальної інформації обумовлена особливостями мислення сучасного учня, зокрема: здатністю до швидкого переключення уваги та оперативної обробки інформації; переважанням сприйняття графічної інформації, і водночас, непристосованістю до сприйняття лінійної й однорідної інформації, в тому числі великих книжкових текстів.

При електронному навчанні засвоєння матеріалу проходить за рахунок візуального каналу, причому візуальний ряд надає цілісне сприйняття матеріалу. Використання онлайн-наочності забезпечує зв'язок між конкретним та абстрактним, сприяє виявленню та ідентифікації якостей і властивостей об'єктів вивчення, оптимізуючи процес онлайн навчання в цілому. Одночасна аудіо-візуальна подача інформації призводить до мимовільного запам'ятовування, що ефективніше за механічне, адже інформація не заміщується новою, а зберігається у контексті набутих знань. Візуалізація – це спосіб просто розповісти про складне [1].

Саме тому так важливо збагатити курс аудіовізуальним матеріалом. Підвищити цікавість до навчання можна завдяки інноваційним методам, таким як веб-квести, ділові ігри, скринкасти, створення незвичайних презентацій, в тому числі за участю здобувачів вищої освіти, продуманому відеоряду та ін. Додати до слайдів аудіо супровід, що в той же час забезпечить необхідне емоційне забарвлення. Дієвим методом було визначено додавання до стаціонарної картинки рухомої складової, наприклад, графічний супровід тексту, концепції безпосередньо при поясненні, використання слайдів, супроводження відео матеріалів субтитрами.

В методичній літературі також зазначається, що при розробці контенту важливо враховувати особливості сприйняття відеоряду: необхідно створити більш простий, впорядкований візуальний дизайн. Відеоролики повинні бути короткими, нести чітке повідомлення з теми.

Буктрейлери і ментальні карти, літературні меми і скрайбінг допоможуть яскраво ілюструвати навчальний процес. А такі сервіси як Word Art, Learning Apps, Quizlet, Wordwall, Live Worksheets дають можливість зробити урок інтерактивним, цікавим, таким, що запам'ятовується [1].

Візуальний контакт. За допомогою контакту очей ми отримуємо дуже важливу і достовірну інформацію про стан тих, хто навчається, їхнє ставлення до подій, управляти їх поведінкою. У педагогічній комунікації візуальний контакт виконує ряд найважливіших функцій: від встановлення контакту і його підтримки до виходу з контакту і створення сприятливих умов для подальших контактів. Доведено, що інформація більше запам'ятовується при особистому спілкуванні з людиною. Візуальний контакт, змушує мозок

максимально концентруватися на інформації, що дає більший ефект від навчання, ніж таке ж навчання через екран. Зрозуміло, що через екран монітора набагато складніше зарядити студентів і задати навчанню правильний тон, у живу це відбувається як би, само собою. Але і в онлайн навчанні візуальний контакт також виконує свої функції – дозволяє відчутти енергію групи, посилити відчуття залученості, і якість сприйнятливості матеріалу зростає в рази.

Он-лайн навчання надає можливість налагодити візуальний контакт, для викладача спосіб підтримувати зв'язок зі своїми студентами, а для студента – в будь який момент висловити свою думку та поставити будь-яке питання. Он-лайн формат передбачає наявність всіх притаманних для очного навчання атрибутів, таких як групові дискусії, колективне обговорення пройденого матеріалу, живе спілкування тощо. Такі заняття зближують студентів, навіть на відстані. Студенти також отримують інформацію, яку повідомляємо їм ми: своє схвалення або несхвалення, важливість інформації, ставлення до них [8; 9].

Успіх навчання в Інтернеті залежить не тільки від якості інформаційно-освітнього середовища та навчальних матеріалів дисциплінарного курсу, а багато в чому від уміння викладача спілкуватися зі студентами, і навпаки. В науково-методичній літературі зазначається необхідність дотримуватись етикету спілкування під час он-лайн занять. Педагогам рекомендовано постійно звертати увагу своїх слухачів та мотивувати їх використовувати під час online-спілкування всі ті норми та правила, яких ми дотримуємося в реальному житті: вітатися, прощатися, дякувати за надану інформацію чи допомогу, вибачатися тощо. Важливо для викладача з повагою ставитися до студентів і своїх колег, намагатися зрозуміти їхні проблеми, їх точку зору. Тим самим привчати студентів культурному спілкуванню в мережі. Психологічно важко не відповісти, якщо до тебе звернулися особисто. Особистий контакт знімає напруженість та полегшує спілкування у мережі [4].

Висновки

Досвід навчально-виховного процесу в ситуації он-лайн навчання виявив не тільки проблеми, а й ряд цікавих можливостей, довів, яку важливу роль у навчанні студентів може відігравати мотивація, реалізована в модифікованому навчальному процесі. Слід зазначити, що ефективне навчання, навіть із застосуванням найсучасніших інформаційних технологій, неможливе без постійної взаємодії викладача та студентів, що сьогодні потребує нового формату.

Мотивація до дистанційного навчання має бути основана на активній участі студентів у навчальному процесі, принципі інтерактивності, наявності активного відгуку від викладача, що повинно створити позитивні емоції, відчуття задоволення та отримати гарні результати навчання.

Важлива роль у мотивації студентів належить педагогічному проектуванню – системному підходу до формування навчальних курсів і матеріалів, які повно логічно та зрозуміло структурувати, передавати необхідну інформацію у доступній для студента формі. Можна стверджувати, що від того наскільки буде зрозумілою структура курсу, які саме елементи курсу будуть використані для формування знань та вмінь, як викладач буде мотивувати студентів, яким чином буде організовано систему контролю та оцінювання знань, від активності та зацікавленості самого викладача буде залежати успішність курсу. Важливе значення має естетичне оформлення матеріалів, використання наочності, візуалізації, відео, аудіо матеріалів, можливостей, які надають сучасні технічні засоби.

Он-лайн навчання дає можливості зорового контакту, що також є дуже важливим для мотивації студентів до навчання, наближає ситуацію до такої, що ми маємо в аудиторії під час офлайн занять, сприяє розвитку комунікативних та естетичних навичок спілкування.

Таким чином, дистанційне навчання дає абсолютно нові можливості для творчості і вчитель відводиться головна роль у цьому процесі. Поступовий розвиток мотиваційної сфери всередині дистанційної освіти може створити сприятливі умови для її ефективної реалізації.

Таким чином, мотивація визначається як ключовий фактор навчання та розвитку особистості студентів у контексті процесу дистанційного навчання. Вищі навчальні заклади та викладачі повинні докласти максимум зусиль для того, щоб підтримати інтерес, зацікавленість кожного, хто бажає здобути вищу освіту за допомогою дистанційних технологій навчання та досягти намічених цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Krasiuk Y. Problemy motivatsii navchalnoi diyalnosti studentiv dystantsiynoi formy navchannya. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/197269711.pdf>
2. Krugliy D. (2020). Printsipy vykladanya navchalnykh materialiv dlya platform dystantsiynoi osvity. *Social Work and Education*, 7(4), 514–523. Retrieved from: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.4.8>
3. Luzanova L. Motyvatsiya yak osnovnyi chinnik pidvyshchena efektyvnosti navchannya inozemnykh mov u formati Blended Learning. *Proceedings of the Aktualni Problemy Navchanya inozemnykh mov v umovakh dystantsiynoi osvity: zbirnyk naukovykh prats (Ukraine, Izmail, IDGU, 2021)*, pp. 42-46). Retrieved from: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/aktualni-problemy-navchannya-inozemnyh-mov.pdf>
4. Motyvatsiya v distantsiynomu navchanni [Motivation in distance learning]. *Dystantsiyna shkola “Optima”*. Retrieved from: <https://optima.school/info/porady-batkam/motivacia-v-distancijnomu-navcanni>

5. Oilnyk N.Y. Zvorotnyi zvyazok u dystantsynomu navchanni. Retrieved from: <https://2014.moodle.moot.in.ua/course>.
6. Top-10 vidminnostey: online vs offline navchannya. Retrieved from: <https://ges.team.ua/2021/07/top-10-otlichij-online-vs-offline-obucheniya>.
7. Visualisatsiya v osvitynomu protsesi. Retrieved from: <https://college.nuph.edu.ua/%D0%B2%D1%96%D0%B7%D1%83%>
8. Shcho take dystantsiyne i online navchannya. Retrieved from: <https://planetaclub.com.ua/uk/blog/shcho-take-dystancyjne-navchannya>.
9. Yanovsky A. (2019). Informatsiyno-osvitne seredovyshche v umovakh dystantsiynogo navchannya. Proceedings of the Aktualni Pytannya Gumanitarnykh Nauk: November 16, 2020. V. 4, № 30. P. 310 – 315.

CHAPTER #3

**INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES WITHIN INTERNATIONAL
RELATIONS**

3.1 МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЄКТУВАННІ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бобарчук Олександр Антонович, канд.тех.н., завідувач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМБ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3176-7231>
E-mail: oleksandr.bobarchuk@npp.nau.edu.ua

Денисенко Світлана Миколіївна, канд.пед.н., доцент кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМБ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8785-7784>
E-mail: svitlana.denysenko@npp.nau.edu.ua

Завадецький Іван Петрович, асистент кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМБ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6854-3971>
E-mail: ivan.zavadetskyi@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** У статті розглядається проблема впровадження у навчальний процес закладів вищої освіти хмарних технологій та створення і реалізації на їх основі сучасних освітніх просторів. Актуальність проблеми обумовлена реаліями сьогодення та прагненням світової спільноти зробити навчання доступним для всіх, без просторових та часових обмежень. Визначено, що технології хмарних обчислень характеризуються потужним дидактичним потенціалом. Їх застосування дозволяє створювати особливі види освітніх середовищ, що відповідають сучасним потребам усіх учасників навчального процесу. Описано основні моделі технологій хмарних обчислень, що використовуватиметься у проектуванні освітніх середовищ. Також виокремлено інструментальні засоби для розробки, використання та підтримки освітнього середовищ на основі хмарних технологій і його складових. Розглянуто вітчизняний досвід застосування хмарних технологій у навчальному процесі в умовах дистанційного навчання та міжнародний досвід створення вищими навчальними закладами різних країн світу інтегровані освітні програми та в одному середовищі об'єднувати кілька навчальних просторів.*

***Ключові слова:** хмарні технології, технології хмарних обчислень, мультимедіа, мультимедійні технології, освітні простір, дистанційне навчання.*

Вступ

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, ставлять перед світовою спільнотою нові виклики щодо реалізації вищої освіти. Глобальні катаклізми (епідемії та пандемії, стихійні лиха, військові конфлікти тощо) зумовили потребу у перегляді підходів щодо підготовки майбутніх фахівців у сучасних закладах вищої освіти.

Зокрема, особливо гостро постає проблема забезпечення безперешкодного доступу до навчання в умовах, коли фізичної можливості реалізувати цього немає. Також, важливим є забезпечення можливості для тих, хто навчається, вибудовувати власну освітню траєкторію: навчатися у потрібному темпі, там і тоді, коли для цього є найоптимальніші умови, без часових та просторових обмежень.

Результати наукового дослідження

Одним із шляхів подолання цих викликів є впровадження в організацію освітнього процесу ЗВО інноваційних освітніх середовищ. Як зазначається у «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI ст.», «вищі навчальні заклади, спираючись на переваги і можливості нових інформаційно-комунікаційних технологій, повинні відігравати провідну роль і забезпечувати якість та строгі норми практики й результатів навчання, зокрема, шляхом створення нових форм освітнього середовища» [1].

Необхідність модернізації навчальних просторів ЗВО визначено одним із перспективних напрямів освіти, окреслених у звіті за 2022 року «EDUCAUSE Horizon Action Plan: Hybrid Learning» [2]. Де зазначається, що важливими аспектами в сучасній освіті є впровадження найкращих практик для створення сталих освітніх просторів, оснащених сучасними технологіями, їх побудова та постійне обслуговування.

А у доповіді «EDUCAUSE Horizon Report: Teaching and Learning Edition» [3] наголошено, що наразі спостерігається надзвичайний попит на онлайн та дистанційну освіту. Відтак, заклади вищої освіти повинні бути готовими навчати і підтримувати своїх студентів у ефективній взаємодії в нових освітніх середовищах, приділяючи особливу увагу потребам нетрадиційних студентів і полегшенню доступу до освіти для «будь-кого і будь-де».

Дійсно, наразі, ми є свідками того, як нові технології дозволяють створювати нові навчальні середовища. Перспективною формою освітнього середовища, що володіє потужним потенціалом втілення зазначених положень є освітнє середовище, що функціонує на основі хмарних технологій.

Наразі технології хмарних обчислень є визначальною парадигмою сучасності, що інтенсивно розвивається. Фахівці Cloud визначають хмарні обчислення як набір апаратних засобів та мережевих ресурсів, які поєднують потужність декількох серверів для надання різних видів послуг через Інтернет [4]. За визначенням Національного інституту стандартів і технологій, хмарні

обчислення — це модель забезпечення повсюдного та зручного доступу до загального фонду обчислювальних ресурсів (наприклад, мереж, серверів, пам'яті, програм та служб), які можуть бути швидко надані та випущені з мінімальними управлінськими зусиллями або взаємодії з постачальником послуг [5].

Аналіз наукових праць [6; 7; 8] дозволив визначити специфіку технологій хмарних обчислень. Ця технологія використовує мережу Інтернет та центральні віддалені сервери для підтримки даних та програм, і дозволяє споживачам та організаціям: використовувати програми без встановлення на локальному комп'ютері; отримувати доступ до своїх особистих файлів з будь-якого місця; колективно виконувати завдання. Хмарні обчислення надають віддаленим службам дані користувача, програмне забезпечення та обчислення. Вони набагато ефективніші за інші ІКТ завдяки централізації зберігання і обробки даних та високої пропускну здатності. Основними характеристиками хмарних обчислень є: самообслуговування (споживач самостійно та автоматично обирає необхідні обчислювальні можливості); широкий доступ до мережі через різні платформи; поєднання ресурсів; незалежність від місця розташування; швидка еластичність; вимірюваність сервісів. Також вони забезпечують можливість динамічного постачання обчислювальних ресурсів та програмно-апаратного забезпечення, його гнучким налаштуванням під потреби користувача.

Освіта є однією із сфер, де хмарні технології характеризуються найзначнішим потенціалом. Як зазначено у праці [6] хмарні обчислення є важливою альтернативою сьогоденній освітній перспективі. «Навчальні хмарні обчислення можуть зосередити силу тисячі комп'ютерів на одній проблемі, дозволяючи науковцям шукати і знаходити моделі та робити відкриття швидше, ніж будь-коли» [6].

Хмарні технології, підтримуючи традиційні форми навчання, становлять новий етап у розвитку освіти, слугують економічно вигідним, ефективним і гнучким способом задоволення потреб тих, хто навчається, в опануванні нових знань [9]. Як зазначають фахівці Intel [10], це революційний інструмент для навчання, що змінює спосіб роботи педагогів та навчальні програми, а також допомагає надавати більше цікавих вражень для студентів. Для освіти вони означають всі нові ресурси, мультимедійне навчання, хмарні підручники та адміністративні системи інструменти. Все це сприяє прогресу, приносить зміни, зростання, і нові можливості.

Освітнє середовища, що функціонує на основі хмарних технологій переходить на якісно новий рівень, відкриваючи практично необмежені можливості для організації навчання та роблячи його максимально доступним.

Більш того, як стверджують аналітики, локальні системи навчальних закладів, такі як студентські інформаційні системи (SIS), дедалі більше відстають від хмарних технологій в інших секторах і не зможуть задовольнити

дедалі вибагливіші очікування та потреби студентів, співробітників та керівників [11].

Хмаро орієнтоване середовище закладу вищої освіти — це створене у цьому закладі середовище діяльності учасників освітнього і наукового процесів, у якому для реалізації комп'ютерно-процесуальних функцій (змістовно-технологічних та інформаційно-комунікаційних) цілеспрямовано розроблена віртуалізована комп'ютерно-технологічна (корпоративна або гібридна) інфраструктура. [12]. Хмаро орієнтоване середовище ЗВО є комплексною системою, що містить значну кількість підсистем, реалізує різні функції, що формуються на рівні всього закладу, його окремого структурного підрозділу. Характерними рисами формування і розвитку хмаро орієнтованого середовища ЗВО є такі властивості як відкритість і гнучкість створюваного середовища. Ці інноваційні риси відображають сутність концепції хмарних обчислень.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти викладачі мають неймовірно великий набір інструментів для створення справді привабливих та ефективних освітніх середовищ. Одним із важливих аспектів проектування є правильний вибір відповідного інструментарію для побудови його архітектури, адміністрування, створення і зберігання контенту, забезпечення доступу до матеріалів та комунікації між учасниками навчального процесу.

Насамперед, важливо визначитися із моделлю технологій хмарних обчислень, що використовуватиметься у проектуванні. За специфікою функціонування виділяють три основні моделі. Сучасні світові провідні заклади вищої освіти, при проектуванні освітнього середовища використовують такі моделі технологій хмарних обчислень.

«Програмне забезпечення як служба» (SaaS) — модель, що стосується будь-якого типу програмного забезпечення, яке управляється віддалено та доставляється через Інтернет. Надає можливості не тільки зберігати дані у хмарі, але й використовувати додатки, що потребують для застосування лише веб-браузер. Прикладом є, зокрема, Office 365, Microsoft Live@edu тощо.

«Платформа як служба» (PaaS), що включає у себе набір служб інфраструктури додатків, таких як платформа та операційна система, які орендується від постачальника. Така модель дає змогу клієнтам розробляти власні додатки за допомогою додаткових можливостей, визначених постачальником послуг. Це сервіси баз даних, репозиторії, середовища тестування тощо. Прикладами таких сервісів є Google AppEngine, VMware Pivotal Cloud Foundry, Red Hat's OpenShift, Heroku тощо.

«Інфраструктура як служба» (IaaS) модель забезпечення для аутсорсингу обчислення ресурсів на вимогу. Найнижчий рівень організації. Клієнти можуть орендувати основні ресурси комп'ютера, такі як процесори та сховища, і використовувати їх для запуску власних операційних систем та додатків. IaaS включає сервіси зберігання, резервного копіювання та безпеки.

Користувачу надається дисковий простір на віддаленому сервері, де він може зберігати свої файли і папки, завантажувати їх на свій комп'ютер, виконувати найпростіші дії з управління ними або відкрити загальний доступ для того, щоб ними міг скористатися хтось інший. Серед найбільш відомих і популярних сервісів можна виділити наступні: OneDrive, Dropbox, Диск Google.

За типом розгортання розрізняють чотири моделі хмар:

- приватна хмара – безпечна ІТ-інфраструктура, контрольована і експлуатована однією організацією;
- групові хмари – хмари із загальною інфраструктурою для певної групи користувачів;
- публічна хмара (загальнодоступна) – інформаційна інфраструктура, яка одночасно використовується безліччю компаній;
- гібридна хмара – інфраструктура, що використовує найкращі якості публічного і приватного хмари, при вирішенні поставленого завдання.

Аналіз наукових праць [4; 12; 13] дозволив виокремити інструментальні засоби для розробки, використання та підтримки освітнього середовища на основі хмарних технологій і його складових:

- авторські програмні продукти (Authoring Packages) локальні розробки (на базі PowerPoint, HTML та ін.), направлені на створення окремих ресурсів, призначених для вивчення навчальних предметів або розділів дисциплін;
- системи управління контентом (Content Management Systems, CMS) – інформаційні системи, що забезпечують процес маніпулювання навчальним контентом за допомогою інтерфейсу взаємодії з базою даних (WordPress, Joomla, uCoz, Drupal та ін.);
- системи управління навчанням (Learning Management Systems, LMS) – системи, що використовуються з метою планування, проведення, управління навчальними заходами, а також дозволяють автоматизувати завдання подання навчального контенту, контролю використання навчальних ресурсів, адміністрування окремих слухачів і груп, організації взаємодії з викладачем, реалізації різних форм звітності та ін. (Moodle, Blackboard, WebTutor та ін.);
- системи управління навчальним контентом (Learning Content Management Systems, LCMS) — системи, спрямовані, на відміну від LMS, на вирішення завдань управління змістом навчальних програм, а не процесу навчання, і орієнтовані на розробників контенту і керівників навчальних проєктів, а не студентів (OpenCMS, Geolearning, IC: Електронне навчання, Конструктор курсів і ін.);
- системи підтримки навчання (Learning Support Systems, LSS) – системи, що представляють собою набір інструментів, спрямованих на підтримку процесу отримання знань, навичок, досвіду, а також створюють навчальне середовище для інтерактивної взаємодії між студентами, утворену

компонентами (комп'ютерні лабораторії, електронне портфоліо та ін.), процесами і процедурами (програмне забезпечення, бізнес-процеси і ін.) і зв'язками, що підтримують дане середовище;

- освітні платформи (Learning Platforms, LP) – інформаційні майданчики в мережі Інтернет, що пропонують безкоштовні онлайн-курси від провідних університетів світу (Coursera, edX, Udacity, Prometheus, Academy Cisco, Udacity, Udemu, FutureLearn та ін.);

- віртуальні середовища навчання (Virtual Learning Environments, VLE)

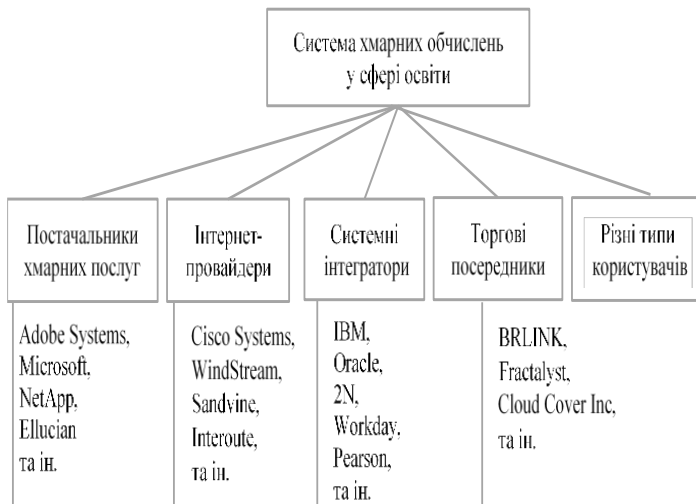
- відкриті системи, що відтворюють процес класичного очного навчання, надаючи рівноцінний доступ до навчальних занять, контенту, завдань, тестів та інших компонентів навчального процесу, а також утворюють соціальний простір, в якому викладачі та студенти можуть взаємодіяти за допомогою різних інструментів. На відміну від LMS, найчастіше представляють собою авто-номні додатки, VLE – це програмна платформа, на якій можливо використувувати різні навчальні програми.

Для проектуванні і використання освітнього середовища у ЗВО переважно використовуються готове програмне забезпечення та інструменти, що володіють можливостями: підтримки комунікацій у вигляді електронної пошти, конференц-зв'язку; миттєвого обміну повідомленнями; організації діяльності (календарем, планувальником занять); збереження матеріалів (сховища даних); індивідуального та колективного створення документів; хостингу та ін. При такому підході проблематичним стає зведення окремих інструментів до єдиного цілого, тобто саме побудова однорідного освітнього середовища, а не використання набору служб.

Інший варіант використання хмарних технологій, що поширене у сфері освіти, — це переміщення у хмару систем управління навчанням (LMS, Learning Management Systems). Такий підхід дозволить суттєво підвищити ефективність LMS. Хмарні технології покращать можливість створювати, обмінюватися та зберігати навчальний користувацький контент, дозволить інтегруватися з веб-ресурсами та соціальними мережами, значно підвищить функціонал учасників навчального процесу.

Альтернативним шляхом може стати не використання готових освітніх платформ, а самостійне проектування власного освітнього середовища із застосуванням потенціалу інформаційно-комунікаційних, зокрема, мультимедійних технологій та технологій хмарних обчислень, орієнтованих під потреби конкретної спеціальності.

На основі теоретичного дослідження можна окреслити систему хмарних обчислень, що застосовуються у сфері освіти для проектування освітніх середовищ. На рис.3.1.1 показано один з можливих варіантів такої системи (Рис.3.1.1).

Рис.3.1.1. Структурна схема системи хмарних обчислень

Наразі заклади вищої освіти інтенсивно застосовують технології хмарних обчислень для організації освітнього середовища з метою забезпечення дистанційного чи гібридного навчання, а також як уже важливу складову звичайного офлайнного навчання. Кожний освітній заклад обирає необхідну систему хмарних обчислень, інструментальні засоби та сервіси, виходячи зі специфіки навчальних освітніх програм та ряду інших факторів.

Для прикладу, у Національному авіаційному університеті для забезпечення дистанційного навчання застосовується Google Classroom — вебсервіс, створений компанією Google для навчальних закладів. У цьому середовищі викладачі отримали можливість створювати класи, та розмішувати усі необхідні матеріали для забезпечення навчального процесу. У структурі класів відбувається повноцінна комунікація між студентами та викладачами. Завдяки Google Meet здійснюється проведення занять в синхронному режимі, а підключення додаткових сервісів та гіперпосилань – в асинхронному.

Такий підхід дозволяє надати безперешкодний доступ до навчання для всіх студентів, що знаходяться в різних регіонах України та за її межами.

Освітній простір вузу включає також і локальну (приватну) хмару, що надає можливості застосовувати у навчальному процесі віддалені робочі місця з встановленим необхідним пакетом програмних продуктів. Завдяки чому студенти, незалежно від місця перебування і параметрів власного обладнання,

мають можливість виконувати найрізноманітніші завдання, наприклад, для вивчення технологій обробки зображень, відео і звуку, застосовуючи потужності віддаленого серверу з встановленим на ньому ліцензійним програмним забезпеченням. Власний досвід використання хмарних технологій доводить що в нинішніх умовах він є єдиним можливим транспортним інструментом, який пов'язує людей у навчанні, роботі та творчості.

Більш того, хмарні технології дозволяють не лише вийти за межі навчального закладу і надати можливість студентам навчатися будь-де та будь-коли. Вони надають можливість навчальним закладам з різних куточків світу створювати інтегровані освітні програми і в одному середовищі об'єднати кілька навчальних просторів, зробивши таким чином навчання дійсно міжнародним. Одним з прикладів є ініціатива European Common Online Learning (ECOL). ECOL – це освітня мережа, що складається з провідних бізнес-шкіл Європи, які об'єдналися, щоб сформувати групу, яка зосереджена на тому, щоб пропонувати студентам міжнародний онлайн-досвід і загальну міжнародну навчальну програму. До ECOL увійшли вісім одних з провідних бізнес-шкіл Європи, що належать до альянсів SEMS та PIM: Школа бізнесу університету Аалто (Фінляндія); Університет Бокконі (Італія); Copenhagen Business School (Данія); Роттердамська школа менеджменту Університету Еразма (Нідерланди); Esade Business School (Іспанія); HEC Paris (Франція); University of St. Gallen (Швейцарія) та WU Wien (Австрія). Ключова ідея ECOL полягала в тому, щоб надати не заміну досвіду відвідування іншого кампусу, а додатковий досвід, який дозволить тим, хто навчається, збагатити свою міжнародну експозицію іншими способами [14].

ECOL надає можливість людям з різних куточків світу, не виходячи з дому, стати частиною міжнародної навчальної групи та скористатися міжнародними можливостями навчання, набувати досвіду у провідних європейській науковців та обмінюватися ідеями зі студентами з різних країн.

Висновки

Таким чином, хмарні технології наразі є провідним інструментарієм, що застосовується для проектування освітніх середовищ закладів вищої освіти як у нашій державі, так і на міжнародному рівні. Вони дозволяють створювати ефективні освітні середовища, забезпечуючи практично безперешкодний доступ до навчання без часових і просторових перешкод, що є особливо актуальним в сучасних складних умовах, враховуючи досвід пандемії Covid19, воєнних конфліктів та стихійних лих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action (1998) World Conference on Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action, Paris Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141952> [in English]
2. Robert, J. & Pelletier, K. (2022). 2022 EDUCAUSE Horizon Action Plan: Hybrid Learning. Boulder, CO: EDU22-3. Retrieved April 4, 2023 Available at: <https://www.learntechlib.org/p/221627/> [in English].
3. Pelletier, K., McCormack, M., Reeves, J., Robert, J., Arbino, N., Al-Freih, w.M., Dickson-Deane, C., Guevara, C., Koster, L., Sanchez-Mendiola, M., Skallerup Bessette, L. & Stine, J. (2022). 2022 EDUCAUSE Horizon Report Teaching and Learning Edition. Boulder, CO: EDUC22. Retrieved April 4, 2023. Available at: <https://www.learntechlib.org/p/221033/>. (accessed (25.03.2023)) [in English].
4. Cloud Computing in Education. Introducing Classroom Innovation March, (2014). Available at: https://www.crucial.com.au/pdf/Cloud_Computing_in_Education.pdf [in English].
5. Peter Mell, Timothy Grance The NIST Definition of Cloud Computing. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology. (2011). National Institute of Standards and Technology Special Publication. 800-145 p. [in English].
6. Utpal Jyoti Bora, Majidul Ahmed E-Learning using Cloud Computing. (2013). International Journal of Science and Modern Engineering. Volume-1, Issue-2 [in English].
7. Биков В., Шишкіна М. Хмарні технології як імператив модернізації освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу. (2016). Теорія і практика управління соціальними системами. № 4. С. 55-70. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_8 (accessed (25.03.2023)) [in Ukrainian].
8. Кучай О.В. (2017). Хмарні технології як провідний інструмент інформатизації вищої освіти. Вісник Черкаського університету. Вуп. № 7. С. 47—51 [in Ukrainian].
9. Cloud Computing in Education: An Introductory Look. Available at: <https://www.intel.com> (accessed (26.03.2023)) [in English].
10. В. Биков, М.Шишкіна (2016) Теоретико – методичні засади формування хмаро-орієнтованого середовища вищого навчального закладу. Теорія і практика управління соціальними системами. Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАІПН. Київ. №2. С. 30-52. DOI: <https://doi.org/10.20998/%25x> [in Ukrainian].
11. Литвинова С.Г. (2016). Проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу: монографія. ЦП «Компринт». Київ. 354 с. [in Ukrainian].
12. Ian Wylie, Receive free European business schools updates. (2021). Available at: <https://www.ft.com/content/f3e0931b-0ab3-48c1-87a5-151303327f59> (accessed (26.03.2023)) [in English].

3.2 БАЗОВІ ДЕФІНІЦІЇ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДПОВІДНО ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Матвійчук-Юдіна Олена Василівна, канд.пед.н., доцент, доцент кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМБ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5906-5023>

E-mail: olena.matviichuk-iudina@npp.nau.edu.ua

Лобода Світлана Миколаївна, д.пед.н, професор, професор кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМБ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0381>

E-mail: svitlana.loboda@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Стаття охоплює основні проблеми інваріантності тлумачення понять, пов'язаних з підвищенням якості видавничо-поліграфічних послуг та продукції України. Наведено приклади основних визначень, згідно міжнародних стандартів ISO 9001:2015 та законодавчої вітчизняної правової бази. Охарактеризовано взаємозв'язок оптимізації політики міжнародних стандартів у видавничо-поліграфічній сфері виробництва, досліджено вплив міжнародної стандартизації на стратегію розвитку видавничо-поліграфічної галузі України. Визначено, що для вітчизняних видавничо-поліграфічних організацій відповідність міжнародним стандартам має велике значення. Це один із ключових факторів, що підтверджує високу якість видавничої продукції та послуг, як на теренах нашої країни так і на міжнародному рівні.*

***Ключові слова:** якість видавничої послуги, видавнича послуга, предмет видавничої послуги, якість послуги, стандарти видавничо-поліграфічної діяльності.*

Вступ

Сучасний етап розвитку вітчизняної системи стандартів видавничої галузі гостро потребує визначення пріоритетних управлінських рівнів і певних дій з адаптації до міжнародної системи стандартів та вимог ринку послуг.

Обґрунтування стандартизації процесів та можливість надання їм динамічності управління неможливо уявити без розробки, опису та впровадження процедур поетапності створення такої системи, а саме: встановлення і визначення мети, завдань, базових визначень (тлумачення) компонентів видавничої діяльності, опису комплексу процесів й послуг всіх суб'єктів видавничої діяльності.

Зазначені процеси повинні забезпечувати постійний високий рейтинг виробництва країни на міжнародній арені та надавати змогу підвищити якість професійної діяльності фахівців.

Визначення базових дефініцій видавничо-поліграфічної діяльності в аспекті підвищення якості продукції та послуг, деталізація підходів до впровадження міжнародних стандартів, опис і визначення процесів видавничої діяльності, засновані на відповідному науковому підґрунті, а саме: методах, методиках і моделях формування основних вимог до видавничих процесів, таким чином є актуальною проблемою.

До першочергових проблем належать наукове обґрунтування й конкретизація поняття «якість видавничих послуг», надання узагальненого тлумачення понять: «видавнича послуга», «предмет видавничої послуги», «якість послуги», які є базовими ознаками при адаптації кожного міжнародного стандарту серії ISO 9001-2015 до видавничо-поліграфічних процесів в Україні.

Результати наукового дослідження

Підвищення якості виробничих процесів у видавничій галузі в Україні стоїть гостро, оскільки є на сучасному етапі одним з пріоритетних питань, в умовах виходу держави на міжнародний економічний ринок торгівлі. Шляхи вирішення проблеми адаптації міжнародних стандартів до вітчизняного видавничого процесу, досліджували в наукових працях провідні українські науковці по різному. Про що свідчить велика кількість публікацій з даної теми, серед яких можна виділити наступних науковців: Дурняка Б. В., Векслера Е. М., Ткаченко В. П., Г.М. Плиси, Б. М. Ковальського, Н. В., Занько, П. М. Ривак, І. В. Шаблій, Р. В. Рибка, І. І. Конюхова, В. В. Бернацек та багато інших фахівців, діячів видавничої сфери діяльності.

Мета дослідження полягає у розробці стандартизованого підходу до взаємодії суб'єктів та об'єкту процесу видавничо-поліграфічних послуг згідно міжнародних стандартів, а також уточненню визначень понять: об'єкт видавничої послуги, суб'єкти видавничої послуги, продукт видавничої послуги, характеристики якості об'єкту видавничої послуги. Проаналізувати провідні сучасні вітчизняні та міжнародні кампанії видавничої галузі на прийняття міжнародних стандартів якості послуг та сертифікацію.

Стандартизація: вимоги сучасних видавничо-поліграфічних підприємств. Аналізуючи світовий попит, базовою проблемою є відсутність визначення таких понять, як «послуга» та «продукт послуги», при впровадженні одного і того ж типу стандартів до різних галузей професійної діяльності.

Так наприклад стандарт, що розглядається в даному дослідженні ISO 9001 впроваджується одночасно до промисловості м'ясної продукції так і до

авіаційної галузі. Найвищою ознакою якості послуг є акредитація кожного аеропорту, на надання якості послуг згідно ISO 9001, а також кожний якісний продукт харчування повинен мати на своїй упаковці логотип-знак серії ISO [1].

Однак для промисловості харчування «продукт послуг» жорстко визначено. Це визначення несе не тільки термінологічний опис, а й чітко обґрунтовані показники якості: (хімічні, кількісні, кількісні за рецептурою, масою, тощо.) Нажаль, провідні світові організації, на котрих ООН поклато функції впровадження та акредитацію підприємств з різними формами власності, не надало до даного часу визначення поняття – «продукт видавничої послуги». Повна та послідовна система менеджменту якості видавничо-поліграфічної діяльності, в європейському розумінні, відсутня в українській дійсності.

«Послуга» в загальному випадку являє собою певну роботу (предмет послуги), що виконується ким не будь (суб'єкт послуги) на користь когось (об'єкт послуги). Таким чином, послуга — це робота, що розглядається і виступає як товар та характеризується трьома моментами: «суб'єкт» — «об'єкт» — «предмет». Саме характер процесу - робота товару виділяє галузь послуг з інших галузей діяльності, для яких притаманний «предметний» характер товару [2].

Якість видавничо-поліграфічної діяльності та її складових порівнюють з базовими уявленнями, нормами, стандартами (заплановані цілі видавництва, потреби споживача, підприємств, суспільства і Держави). Ознаки якості як сукупності споживчих властивостей надають як пропозиції фірми на ринку, що визначають в кінцевому підсумку вибір споживачем постачальника. Досвід використання міжнародних стандартів на виробництві.

В Україні, на відміну від розвинених європейських країн, практики гарантування якості продукції та послуг через участь у цьому процесі незалежних акредитаційних органів не існує, успішне запровадження такої практики повинне відбуватися у кілька етапів: нормативно-правового забезпечення; створення органів з гарантій якості продукції та послуг; контроль за діяльністю створених органів [3].

Кожен етап має передбачати вживання відповідних методів та заходів. Прикладом дотримання вимог міжнародного стандарту ISO 9001, може слугувати, індійське видавництво EduBubs - одна з обраних книго-видавничих компаній в Індії, яка прагне на міжнародній арені надавати більш якісні послуги з видавничої справи. Видавництво EduBubs послідовно надає якісні послуги, що відповідають вимогам замовника, що приносить задоволення, і завдяки цьому видавництво EduBubs досягло сертифікації ISO 9001:2015.

Прийняття вимог даного стандарту допомагає організаціям продемонструвати споживачам та замовникам, що видавництва можуть пропонувати

продукцію та послуги стабільно високої якості, це інструмент для впорядкування виробничих процесів та підвищення ефективності видавничої діяльності.

Виконуючий обов'язки Генерального секретаря ISO Кевін МакКінлі пояснює: «ISO 9001 дозволяє організаціям адаптуватися до мінливого світу. Це підвищує здатність організації задовольняти своїх споживачів та забезпечує міцну основу для зростання та стійкого успіху» [4].

Теоретичні визначення понять відповідно міжнародних стандартів. Грунтуючись на попередніх дослідженнях, а також для подальшого розвитку теоретичних засад розробки сучасної методології впровадження системи стандартів серії ISO, можна запропонувати наступні визначення та їх зміст:

«Видавнича продукція» – це продукт видавничо-поліграфічної діяльності професійної організації, що має складові згідно вимог встановлених Державними стандартами видавничо-поліграфічної діяльності з різних напрямів [5].

«Видавничо-поліграфічна послуга» – це процес діяльності, що обумовлює організацію та впровадження всіх виробничих процесів, які направлені на етапізацію ланцюгу виробничих процесів.

«Якість видавництва» або «Якість видавничо-поліграфічної послуги» – це кінцева характеристика з певними властивостями об'єкту видавничо-поліграфічної діяльності. Вони повинні на кінцевому етапі задовольняти потреби споживача або замовника.

З цього виникає визначення наступного значення «Об'єкту видавничо-поліграфічної діяльності». На думку авторів «Об'єктом видавничо-поліграфічної діяльності» можна вважати видання, що має сукупність відповідних їм характеристик. А «Суб'єкти видавничо-поліграфічної діяльності» – це видавничий підрозділ виробничого підприємства [5].

Згідно «Закону України «Про видавничу справу» надано визначення поняттям видавець та видавництво з невеликою розбіжністю. Видавництво – це «юридична особа видавничої діяльності», видавець – це суб'єкт господарювання, що здійснює видавничу діяльність» [7], хоча на практиці інше представлення, на кшталт, видавництво це група видавців, які беруть участь у видавничо-поліграфічному процесі.

Таким чином, можна стверджувати, що фіксуванні якості видавничо-поліграфічної діяльності при наданні видавничих послуг на першій платформі взаємозв'язків суб'єктів видавничої діяльності: видавець – споживачі й замовники.

Міжнародний досвід впровадження вимог стандартів видавничо-поліграфічної галузі

Досвід країн ЄС, США та міжнародних ініціатив є важливим джерелом для здійснення порівняльної характеристики формування системи ідеології стандартизації видавничо-поліграфічних виробничих процесів. Поєднання професійно-виробничих процесів підприємства та їх адаптація до стандартів світового банку вимог є обов'язковим та актуальним завданням і проблемою нашої держави.

Наприклад, основною ідеєю впровадження стандартів серії ISO 9001:2015 – допомогти державним, комерційним та іншим господарським організаціям вирішити доволі складне завдання: забезпечення підвищення якості продукції [8; 11] видавничо-поліграфічної діяльності та послуг в умовах організації безперервності бізнес-процесів підприємства.

Кожна організація має за мету своєї діяльності стабілізацію та поширення переліку своїх послуг на світовому ринку праці. Таким чином, можна констатувати, що зазначений стандарт ISO 9001:2015 є загальним для різних типів підприємств, та безпосередньо на даний час не адаптованим до видавничо-поліграфічної галузі України. Дана «загальність» ускладнює впровадження систему якості менеджменту для кожної конкретної видавничо-поліграфічної організації.

Виробники друкованої продукції стикаються з необхідністю боротися за довіру споживача. Відповідно, невід'ємною частиною їх діяльності стає дотримання правил сертифікації, стандартизації та метрології [9; 12]. Мається на увазі: виживання бізнесу або, навпаки, допомога комерсантам. Застосування таких інструментів як система міжнародних стандартів управління якістю продукції дає виробникам перевагу перед конкурентами у вигляді якісної продукції або робіт/послуг, ефективності виробництва та конкурентоспроможності.

Стандартизація у видавничо-поліграфічній галузі є досить складним процесом, оскільки існує величезна кількість способів друку, обладнання та поліграфічних матеріалів. Крім того, треба враховувати, що якість продукції залежить в першу чергу від вимог замовника, які можуть не збігатися з вимогами стандартів.

Поліграфія відносно швидко розвивається: використовуються нові технології, відбувається постійна модернізація способів друку, змінюються поліграфічні матеріали [8; 10].

У зв'язку з цим складається ситуація, коли існуючі вітчизняні стандарти вже давно застаріли, а нові (які тільки вийшли або існують відносно недавно) теж виявляються морально застарілими, тому що процес прийняття стандарту займає досить тривалий час.

Оскільки національні стандарти спрямовані на розробку правил та вимог для технології виробництва, важливо не тільки створювати стандарти – їх треба ще впроваджувати і активно застосовувати. Адже навіть діючі стандарти зараз або не використовуються зовсім, або використовуються неправильно. Підприємства списують все на специфіку виробництва, відмінність виробничої бази від декларованої.

Втім, виробництва користуються адаптованими та гармонізованими міжнародними стандартами.

Необхідність прийняття виробничою організацією міжнародних стандартів і систем управління якістю в поліграфії обумовлено також тим, що існує залежність галузі від постачальників стандартизованої та сертифікованої сировинної продукції.

Відсутність сучасних вимог до якості сировини тягне за собою зниження якості кінцевої продукції поліграфії. Тільки після введення певних міжнародних стандартів, вимог і рекомендацій можна говорити про конкуренцію вітчизняних видавничо-поліграфічних підприємств, про можливість виходу на світовий ринок.

Наприклад, Харківська друкарня «Юнісофт», на замовлення одного з найбільших дитячих видавництв Італії, вперше випустила книжку за стандартом FSC Forest Stewardship Council (Лісова Опікунська Рада).

Даний стандарт вимагає дотримання вимог повного ланцюга зберігання і застосовується до виробників, переробників та торговців лісовою продукцією, сертифікованою FSC. Це гарантує, що матеріали та вироби FSC перевірялися на кожному етапі переробки, тому замовники, що купують вироби, що продаються за заявами FSC, можуть бути впевнені, що вони справді сертифіковані FSC.

Найголовнішою особливістю поліграфічної галузі є те, що більшість підприємств використовують імпортоване обладнання та сировину.

У зв'язку з цим величезне значення для вітчизняних видавничо-поліграфічних організацій повинні мати відповідність міжнародним стандартам. Їх можна розділити на три види: європейські, американські і японські.

Наразі європейські стандарти становлять основу системи міжнародних стандартів, американські і японські мають більше відмінностей від загально-прийнятих світових (Таб. 3.2.1).

Таблиця 3.2.1.

Міжнародні стандарти для застосування у видавничо-поліграфічній діяльності

Назва стандарту	Організація країна	Мета, сфера діяльності
1	2	3
DIN (Deutsches Institut für Normung)	Німецький інститут зі стандартизації. Комітет зі стандартизації німецької промисловості. Штаб квартира Німеччина-м.Берлін	Загальновизнані стандарти серед країн світу з розробки стандартів та інших нормативних документів різних областей науки і техніки. Видавнича діяльність, пов'язана з поширенням стандартів. DIN є членом таких міжнародних організацій, як ISO (Міжнародна організація зі стандартизації), CEN (Європейський комітет зі стандартизації), IEC (Міжнародна електротехнічна комісія) і ін. В CENELEC (Європейський комітет з електротехнічних стандартів) Німеччина представлена Німецькою комісією з електротехніки та електроніки (DKE), що входить до складу DIN.
CEN - Comité Européen de Normalisation Позначаються EN або ETS	Європейський комітет зі стандартизації Штаб квартира Бельгія - м.Брюссель	Сприяння розвитку торгівлі товарами і послугами шляхом розробки європейських стандартів [13; 18]. Однакове застосування в країнах - членах CEN міжнародних стандартів ISO та IEC; співробітництво з усіма європейськими організаціями зі стандартизації;

Продовження таблиці 3.2.1.

1	2	3
		<p>надання послуг по сертифікації на відповідність європейським стандартам (євронормам). Один з головних принципів роботи CEN - обов'язкове використання міжнародних стандартів ISO як основи для розробки євронорм або доповнення тих результатів, які досягнуті в ISO. Єдина визнана європейська організація для планування, розробки і прийняття європейських стандартів у всіх галузях економічної діяльності, за винятком електротехніки (CENELEC) та телекомунікацій (ETSI)</p>
<p>ISO International Organization for Standardization</p>	<p>Міжнародна організація зі стандартизації. Штаб квартира Швейцарія-м.Женева</p>	<p>Стандартизація у всіх областях, крім електротехніки та електроніки, що відносяться до компетенції Міжнародної електротехнічної комісії (МЕК, ІЕС) [14; 17]. Сприяння розвитку стандартизації та суміжних видів діяльності у світі з метою забезпечення міжнародного обміну товарами і послугами, а також розвитку співробітництва в інтелектуальній, науково-технічній та економічній областях. Проблемами сертифікації.</p>

Продовження таблиці 3.2.1.

1	2	3
ANSI American National Standards Institute	Американський національний інститут стандартів Штаб квартира США-м.Вашингтоні, округ Колумбія.	Заохочує конкуренцію при створенні стандартів, що призводить до появи декількох версій стандартів, що суперечать один одному нормативних документів [15]. Втім, в поліграфічній галузі SWOP (Specifications for Web Offset Publications) та GRACOL (General Requirements for Applications in Commercial Offset Lithography) Основною відмінною рисою цих двох стандартів є підхід до визначення еталонних плашок. GRACOL використовує класичний підхід, а SWOP - спеціальну еталонну шкалу зі значеннями щільності (SWOP HiLo Color Reference)
JIS Japanese Industrial Standards Промислові стандарти Японії	Комітету промислових стандартів Японії. Штаб квартира Японія-м.Токіо	Сприяє розвитку поліграфічної індустрії, випуску власної регламентуючої бази з урахуванням міжнародних даних. Розробка і вдосконалення міжнародних стандартів, що охоплюють системи управління кольором. Використання стандартів для скорочення витрат і зміцнення бізнесу. Постійне доопрацювання міжнародних стандартів на системи управління стандартів поліграфічної галузі.

Висновки

В результаті здійснення аналізу нормативної бази та стану впровадження міжнародних стандартів в Україні на видавничо-поліграфічних підприємствах, автори дійшли висновку, що міжнародні стандарти є загальним для різних типів підприємств, та безпосередньо на даний час багато з них не адаптовані до видавничо-поліграфічної галузі України. Відзначено також, що завдяки постійному вдосконаленню стандартів, а також своєчасному їх впровадженню представниками видавничо-поліграфічної індустрії, споживачі та замовники будуть повною мірою задоволені якістю готової продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Векслер Е. М. (2004) Менеджмент якості: ентропійний і статистичний підходи: Навчально-методичний посібник. К. 265с. [in Ukrainian]
2. Матвійчук-Юдіна О.В. (2015) Стандартизація визначень, понять освітньої діяльності та взаємозв'язків між об'єктом та суб'єктом освітніх послуг згідно міжнародних стандартів. *ScienseRise*. Vol. 6/1 (11). P. 82-88. [in Ukrainian]
3. Цилюрик Г. І. (2011) Якість товару – ключовий важіль забезпечення його конкурентоспроможності. *Облік і фінанси АПК*. №1. С. 133-136. [in Ukrainian]
4. Дурняк Б. В. (2011) Стандарти в поліграфії та видавничій справі / за ред. Ткаченко В. П., Чеботарьова І. Б. Довідник. Л. УАД. 320с. [in Ukrainian]
5. Ривак П. М. (2019) Особливості стандартів на виготовлення продукції у технологіях цифрового друку / за ред. П. М. Ривак, І. В. Шаблій, Р. В. Рибка, І. І. Конюхова, В. В. Бернацек // *Квалілогія книги*. № 2. С. 74–82. [in Ukrainian]
6. Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи (2002): тематична добірка. У 2-х ч.: Ч.2. Правове регулювання у сфері видавничої та бібліотечної діяльності / уклад. Т. Ю. Жигун. 2-ге вид., доп. К. : Кн. палата України. 202 с. [in Ukrainian]
7. Ковальський Б. М. (2016) Визначення характеристик стандартних умов кольороподілу за допомогою програми "ICaS–ColorInks Gamut" / за ред. В. В. Семенів, М. Р. Семенів, М. В. Шовгенюк. *Наукові записки Української академії друкарства*. № 1. С. 51–61. [in Ukrainian]
8. Денисенко С.М. (2017) Професійна підготовка фахівців видавництва і поліграфії у ВНЗ: стан, проблеми, шляхи вдосконалення. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Збірник наукових праць*. Випуск 56–57. Харків, УІПА, С. 49–58. [in Ukrainian]
9. Лобода С.М., Матвійчук-Юдіна О.В. (2017) Формування компетентності з голографії у майбутніх бакалаврів кібербезпеки. *Педагогічні науки: зб. наук, праць*. № 78–79. С. 163–166. [in Ukrainian]
10. Лобода С.М., Матвійчук-Юдіна О.В. (2017) Метод проектів у формуванні компетентності з інфографіки у майбутніх бакалаврів з кібербезпеки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук, праць*. № 54–55. С. 269–277. [in Ukrainian]

11. Лобода С.М., Велскоп В., Денисенко С.М. (2017) Прийоми активізації уваги в мультимедійних освітніх ресурсах. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні підходи. № 7 (71), С. 200 – 211. [in Ukrainian]
12. Meleshko M., Loboda S., Rakitsky V. (2020) Application of the shauder basic function system for the presentation and concentration of information. *Norwegian Journal of development of the International Science* (ISSN 3453-9875). VOL.1. №41. P. 62 – 68. [in English]
13. Svitlana LOBODA, Yuriy PLYSKA (2020) Problem determinacji aksjologicznej stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w warunkach przejścia do nowego paradygmatu edukacyjnego. *Rocznik Lubuski pt. Zmiana społeczna i jej implikacje*, tom 46. Cz. II, s. 167 – 178. [in Polish]
14. С. М. Лобода, О. В. Родіонова (2022) Застосування мультимедійних технологій у підготовці бакалаврів технічних спеціальностей. *Наукові записки Малої Академії Наук України*.1 (23). С. 76 – 84. [in Ukrainian]
15. Лобода С. М., Родіонов П. Ю. (2022) Роль та місце взаємооцінювання в навчанні студентів технічних спеціальностей. *Наукові записки Малої академії наук України*. Київ, № 2 (24). С. 67–72. [in Ukrainian]
16. Loboda S. M., G. Vaskivska, M. R. Tanaś (2017) Interdisciplinary links as a didactic basis of the future teacher’s professional training. // *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. No. 10 – 11. P. 46 – 59. [in English]
17. Лобода С. М., Денисенко С. М. (2017) Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці фахівців видавництва та поліграфії. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Том 62, №6. С. 58–69. [in Ukrainian]
18. Blaszcak, I., Loboda, S., & Plyska, Y. (2021). “The role of Media and Professional Information and Communication Environment in the Formation of Social Activity of a Young University Teacher”, *Youth Voice Journal: Young People in Education*, Vol. 3, pp. 7-14. ISBN (ONLINE): 978-1-911634-35-5. [in English]

3.3 ПРОБЛЕМИ СФЕРИ КНИГОВИДАННЯ І КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Родіонов Павло Юрійович, канд.екон.н., доцент кафедри автоматизованих систем обробки інформації і управління НТТУ «КПІ» імені Ігоря Сікорського, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7164-4458>
E-mail: rodionovnau@gmail.com

Родіонова Олена Володимирівна, старший викладач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6337-390X>
E-mail: rodionova.olena@npp.nau.edu.ua

Козак Петро Миколайович, старший викладач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7466-4801>
E-mail: petrokozak7@gmail.com

***Анотація.** В дослідженні здійснено історичний екскурс розвитку українського книговидання та книгорозповсюдження. Наведено результати науково-обґрунтованих досліджень щодо перших поліграфічних книжкових видань України давньоукраїнською мовою та кириличними шрифтами XV та XVI століть, представлено приклади рукописних книг давньоукраїнською мовою та кирилицею. Окреслено проблеми сучасного стану українського книговидання та книгорозповсюдження. Зроблено порівняльний аналіз кількості виданих книг в Україні та Європі на душу населення в рік та кількість книг, які купує середньостатистичний український читач та європеець в рік. Проаналізовано структуру сучасних видавництв України, наведені приклади функціонування найбільших популярних видавництв, офлайн та онлайн книжкових магазинів України. На прикладі діяльності видавництва «Ранок», книгарні «Сяйво книги», онлайн книжкового магазину «Книголав» представлена їх просвітницька діяльність, способи комунікації з відвідувачами, структура представленої книжкової продукції. Окреслена роль та функції бібліотек України, наведена структура бібліотек. Велику роль в книгорозповсюдженні та книговиданні відіграють книжкові виставки-ярмарки. Їх організація та проведення є важливими в сфері популяризації книг, культурно-просвітницької, наукової діяльності, в сфері комунікацій між читачами та письменниками. Зроблено огляд найбільших важливих книжкових виставок в Україні «Книжкового арсеналу» та «Book Forum Lviv (Львівського форуму видаців)». Описані основні характеристики представлених книжкових виставок-ярмарків, їх роль в популяризації*

української книги на міжнародному рині. Наведено проблеми оподаткування поліграфічної галузі. Окреслено заходи щодо вирішення проблем книговидання та книгорозповсюдження. Надані рекомендації щодо покращення стану галузі книговидання та книгорозповсюдження України.

Ключові слова: книговидання, книгорозповсюдження, видавництво, офлайн книжкові магазини, онлайн книжкові магазини, виставки-ярмарки книг.

Вступ

Історія книговидання в Україні. Період кінця ХХ та початку ХХІ століття становлення книговидання на землях України є достатньо вивченим. Допомогли цим дослідженням експедиції за старовинними виданнями та створення Музею мистецтва давньої української книги у Львові. Створенню музею сприяли усвідомлення важливої ролі Львова як центру книжкової культури та діяльність в місті українського друкаря Івана Федорова (Федоровича). Науковою сенсацією стали привезені з експедиції видання, які були створені не в друкарні Івана Федорова, що дозволило припустити гіпотезу, що центрів першодрукарства на землях України було більше і якісь з них виникли та діяли до друкарні в Онуфріївському монастирі Львова. Відомим центром кириличних видань був польський Краків, де мешкала впливова українська діаспора. Ймовірно, за її ініціативи кириличні видання створив друкар Швайпольгт Фіоль, чи то німець, чи то українець за походженням. До ХХ століття зберіглося 79 примірників видань Фіоля.

Результати наукового дослідження

Проведені дослідження науковцями архівної справи ХХ століття довели, що першими виданнями ХV століття давньоукраїнською мовою та кириличними шрифтами вважають «Осьмогласник» (1491) з дереворитом «Розп'яття»; «Часословець» (1491); «Тріодь пісна» (датується 1490-ми роками); «Тріодь цвітну» (1491). Але першим виданням кирилицею слід вважати книги друкарні Степана Дропана, який є першим відомим українським друкарем, що працював у Львові в ХV ст. Степан Дропан у 1460 році подарував львівському Онуфріївському монастирю свою власну друкарню. Першими українськими виданнями ХVІ століття вважають «Новий тестамент», Почаїв, 1511 р.; «Тріодь», Київ, 1527 р.; «Анфологiон», Львів, 1542 р.; «Служебник», Львів, 1546 р.

Сучасний стан книговидання в Україні. У середньому в Україні видається 1,2—1,3 книги на одного жителя, тоді як у Європі цей показник становить 12—13 видань. На думку Голови Української асоціації видавців Олександра Афоніна, протягом року середньостатистичний українець купує книжок на 2,5 долари, у той час як поляк — на 32 євро (41,6 долара США), француз — на 50 євро (65 доларів США), німець — на 119 євро (154 долари

США). Таким чином спостерігається суттєва різниця в купівельній спроможності в Україні в галузі книговидавництва, яка потребує кардинальних змін.

2021 рік продовжив кризову тенденцію для вітчизняного книговидавництва. Станом на 20.12.21 видано 12 316 назв видань тиражем 14 762,7 тис. примірників. У 2020 році відповідно було видано 13 023 назв тиражем 18 854,7 тис. примірників. За один рік з 2020 по 2021 спостерігається ще більш суттєве спадання обсягів книговидавництва в Україні, хоча цифри не є критичними, але тенденція прослідковується.

Однією з причин саме даного періоду може бути зменшення відвідуваності офлайн книжкових магазинів, пов'язана з епідемією COVID-19. Хоча в цей період за відкритими джерелами та повідомленнями від власників спостерігалась тенденція до збільшення відвідувачів онлайн книжкових магазинів, наприклад Yakaboo, Booking.

Чіткої картини в цифрах не можна побачити на сьогодні, тому що ці дані є комерційною таємницею. Також позитивною тенденцією можна відмітити купівлю книг на кошти, які держава компенсувала за вакцинацію від COVID-19.

В Україні на сьогодні налічується близько 300 видавництв, серед яких можна відмітити найбільш популярні «Vivat» (м. Харків); видавництва літератури для дітей «А-ба-ба-га-ла-ма-га» (м. Київ) та «Видавництво Старого Лева» (м. Львів); «Генеза» (м. Київ), що спеціалізується на навчальній літературі; «Книголав» (м. Київ), «Мультимедійне видавництво Стрельбицького» (м. Київ).

Університети України також мають в своїх структурах потужні видавництва, серед них найкращими можна відмітити.

«Видавництво Львівської політехніки», «Видавництво Української академії друкарства», видавництво «Києво-Могилянської Академії (видавничий дім)» [1].

Книжкові офлайн- та онлайн-магазини. Велику роль у книгорозповсюдженні, популяризації читання відіграють книжкові офлайн- та онлайн-магазини, бібліотеки та електронні бібліотеки, виставки-ярмарки книжкової продукції.

Книжкові магазини та бібліотеки на сьогодні є не лише приміщеннями де можна знайти потрібну книгу, це осередки дозвілля, просвітництва. Книжкові магазини організовують зустрічі з відомими та молодими письменниками, журналістами; бібліотеки України є засновниками та організаторами багатьох.

Міжнародних наукових конференцій, які освітлюють питання освіти, науки, збереження культурної спадщини, проблеми та здобутки видавництва та бібліотек, архівної спадщини України.

Аналіз стану сучасних книгарень України. Книгарня видавництва ТОВ «Ранок» є лідером вітчизняного ринку навчальної, методичної та дитячої

літератури. ТОВ «Ранок» було засновано Віктором Кругловим 1997 року в м. Харків.

Основні напрями роботи видавництва - навчальна, методична та дитяча література. Видавництво випускає книги, нестандартні за формою і змістом, розробляє, впроваджує та реалізовує продукти, що забезпечують навчання з перших днів життя і до закінчення школи.

Компанія застосовує еко-технології, які зберігають природу, видаючи книги на переробленому папері, використовує електронний документообіг і впроваджує інноваційні технології, створюючи цифровий продукт.

Видавництво має спільні проекти з провідними видавництвами США, Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Великої Британії, Бельгії та інших країн; бере участь у всіх великих українських та багатьох міжнародних книжкових виставках; неодноразовий переможець і призер різних конкурсів і книжкових форумів; має партнерство з найбільшими у світі виробниками товарів для дітей, наприклад the Walt Disney Company.

Книги українською, румунською, казахською, німецькою, китайською, англійською мовами читають у десятках країн світу. Видавництво має власну сучасну виробничу базу, яка дозволяє виготовляти якісну й доступну для покупки продукцію.

Перевагами видавництва «Ранок» є високопрофесійний колектив авторів, редакторів, художників, дизайнерів, верстальників і коректорів, менеджерів. Це єдине видавництво в Україні, яке обдало власний «Електронний Логістичний Центр» для оперативної доставки продукції в будь-який куточок країни, є постійним активним учасником благодійних акцій і проектів: шефство над дитячими інтернатами, дитячими будинками, безкоштовна допомога міським і сільським бібліотекам України, підтримка військових, поранених, внутрішньо переміщених осіб.

З 2014 року видавництво є однією з найбільших волонтерських організацій країни в Харкові; є лідером за кількістю випущених книг в Україні у 2018 р. У 2019 році видавництво отримало перемогу в номінації «Дитяча книга року ВВС 2019» за видання науково-фантастичного роману «Сапієнси» Володимира Арєнєва.

Видавництво має власну школу в Харкові; власну бібліотеку з книжковим фондом у 45 000 примірників і загальним фондом документів у 65000 одиниць. Видавництво «Ранок» увійшов до Європейської асоціації видавців навчальної літератури і є наразі єдиним представником України. Існує велика кількість мережевих магазинів видавництва «Ранок» в кожному куточку України.

Видавництво «Ранок» випускає високоякісну навчальну та дитячу літературу, створену провідними фахівцями. Крім друкованої продукції, видавництво «Ранок» випускає книги і в електронному вигляді. Видавництво співпрацює з відомими видавництвами Європи і Америки та партнерство з

голлівудськими студіями The Walt Disney Company і Pixar Animation Studios, як приємний бонус у вигляді прекрасних дитячих ігор та книг, випускає асортимент дитячої літератури та навчально-методичних посібників для учнів та вчителів. У мережі власних магазинів є як широкий асортимент власної продукції видавництва так і видавничо-поліграфічні вироби інших видавництв [2].

Другою серед книгарень представимо «Сяйво книги», яка є найстарішою книгарнею у центрі м. Києва. У крамниці представлено понад 15 тисяч різних видань: від сучасної літератури до елітної подарункової, раритної продукції. Історія книгарні почалася 1944 року на вул. Володимирській, 44, у м. Києві, звільненому від німецької окупації. Спочатку було відкрито невелику книгарню. В 1961 році книгарня була переведена за адресою: вул. Велика Васильківська, 6. З початку свого заснування книгарня стала осередком культури, у стінах книгарні проводили літературні читання такі корифеї української літератури, як Остап Вишня, Максим Рильський, Павло Тичина.

Книгарня співпрацює з понад 300 видавництвами України. У книжковому магазині «Сяйво книги» представлено широкий асортимент різних видавничо-поліграфічних видань для цільової аудиторії широкої вікової категорії та різних жанрових вподобань, сувенірна продукція.

Третім цікавим інноваційним магазином є онлайн книжковий магазин «Книголав». Книголав – українське видавництво, яке працює з найкращою сучасною літературою і створює нові можливості для читачів та авторів. Як книжковий проєкт розпочав роботу за ініціативи групи «1+1 Медіа» у співпраці з кількома українськими видавництвами, а із серпня 2016 року став окремим видавництвом. Перша книжка «100 експрес-уроків української» Олександра Авраменка лише за місяць була продана тиражем понад 10 тисяч примірників.

Видавництво здійснює переклади світових бестселерів та співпрацює із топовими українськими авторами. Від початку роботи видавництва його книжки очолюють рейтинги продажів та стають хітами українського ринку. Видавництво публікує літературу в таких напрямках: дитяча, художня та нефікшн.

Головна місія «Книголав» – створювати книжки для людей, які прагнуть змінювати себе та світ навколо. Команда «Книголав» вірить у те, що в нашій країні можна робити по-справжньому круті речі, а «Зроблено в Україні» є нормою якості. В онлайн магазині представлена книжкова, журнальна, рекламна та сувенірна продукція. Можна знайти книги таких жанрів: трилер, фантастика, фентезі, нон-фікшн, мотиваційна література, поезія, науковопопулярні видання, посібники, художня література, пізнавальне видання, популярні видання іноземними мовами. Також, у продажу є і електронні книжки, які користуються великим попитом у читачів [3].

Для розвитку книговидання та книгорозповсюдження вагомий внесок в Україні, як і в усьому світі є роль бібліотек. В Україні налічується 40 тис.

бібліотек, серед яких 18 тис. Це публічні бібліотеки для дітей, юнацтва, дорослих.

Головним завданням бібліотек є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів. Вагому наукову та навчальну роль відіграють бібліотеки університетів. Всі бібліотеки України є важливими осередками книгорозповсюдження, центрами духовної культури, виховання молоді [4].

Ще одним напрямком розвитку книговидання та книгорозповсюдження є книжкові виставки-ярмарки. Найбільш відомими в Україні та світі серед виставок книг є «Книжковий арсенал» (м. Київ) та «Book Forum Lviv» («Форум видавців у Львові»). Ці дві події кожного року є феноменальними з точки зору уваги як держави, так і пересічних українців.

Перший «Книжковий Арсенал» відбувся з 28 травня по 1 червня 2011 року. Перший фестиваль фактично окреслив структуру майбутніх фестивалів і мав дві складові — виставка- ярмарок книговидавців та насичена програма подій фестивалю.

Починаючи з 2017 року «Книжковий Арсенал» обирає фокусну тему фестивалю, яка стає наскрізною для програм та подій. У 2020 році куратором фокусної теми Книжкового Арсеналу став Ростислав Семків, а тему сформульовано як «оптимісти скептики». Кількість відвідувачів «Книжкового арсеналу» у 2019 році становила близько 70 тисяч [5].

«Book Forum Lviv» або «BFL», також відомий до 2018 року як «Форум видавців у Львові» - Львівський міжнародний літературний фестиваль, найбільший український книжковий ярмарок та один з найбільш масових заходів подібного типу в Східній Європі. Літературний фестиваль у межах «Форуму видавців у Львові» поступово виокремився у масштабну подію спочатку всеукраїнського, а згодом міжнародного рівня. У 2000 році подія охопила 25 тисяч відвідувачів, а у 2001 році відвідувачів було уже 40 тисяч.

Від 2001 року в Літературному фестивалі беруть участь іноземні гості. За останні 23 роки фестиваль охопив понад 2 500 унікальних авторів з 43 країн, а також 15 000 фахівців книжкової галузі. Щороку на фестиваль з-поза Львова приїжджає понад 10 тисяч людей. Щороку фестиваль формує фокусну тему, довкола якої вибудовує програму. Це сотні подій у різних локаціях Львова. Програму заходів формують тематичні кластери і спецпроекти, наприклад «Історія», «Війна», «Медіа», «Комікси», «Освіта», «Бізнес та економіка», «Жінка в темі» «Наука і технології», «Філософія», «Здоров'я», «Мандрі», «Стиль життя» [6].

Висновки

Сучасне українське книговидання і книгорозповсюдження знаходиться на стадії пошуку та становлення своєї унікальної місії. Центрами книговидання та книгорозповсюдження в Україні є книжкові онлайн- та

офлайн-магазини, бібліотеки, книжкові виставки-ярмарки. Позитивною тенденцією є велика увага пересічних українців до книжкових виставок, які перетворилися в останні роки на справжні культурні події, зустрічі відвідувача з відомими та молодими письменниками, що тільки завойовують серця читачів.

З появою сучасних інформаційних технологій з'явилися і на сьогодні є вже звичними електронні бібліотеки і електронні книги, які знайшли своїх прихильників. Але безперечно ніша друкованих книг буде продовжувати свій розвиток, знаходити своїх читачів.

Проблемою українського книговидання та книгорозповсюдження є досить мала частка, у порівнянні з європейськими державами, кількості випущених друкованих книг на одну людину в рік. Також є проблемою купівельна спроможність, про що свідчать статистичні дані кількості витрат середньостатистичного українця в рік на книги в порівнянні з європейськими державами. Тут також є проблемою оподаткування, в багатьох розвинутих країнах ставка оподаткування на випуск книг є нульовою, або дорівнює 1-2%, в той час в Україні ставка податку на випуск книг може становити до 20% і дорівнювати ставці на виготовлення товарів промисловості. Цей фактор суттєво впливає на кінцеву ціну продукції для споживача. Для цього держава вводить податкові пільги для видавців та книгорозповсюджувачів, але ці роцедури не є достатньо прозорими. Тому потрібно рухатися на шляху до зменшення податкового тиску для видавців, зменшення арендної плати для книжкових магазинів, що в кінцевому рахунку принесе позитивні зміни в динаміці споживання книжкової продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Т. Ківшар (1996) Український книжковий рух як історичне явище (1917—1923). К. 339 с. [in Ukrainian]
2. Видавництво «Ранок». (2022): веб-сайт. URL: <https://www.ranok.com.ua/> [in Ukrainian]
3. Видавництво «Книголав». (2022): веб-сайт. URL: <https://knigolove.ua/> [in Ukrainian]
4. Бачинська Н. А. Бібліотекознавство (2016): Довідник / за ред. Г. В. Салата. К. Медінформ, 228 с. [in Ukrainian]
5. Книжковий арсенал. (2023): веб-сайт. URL: <https://book.artarsenal.in.ua/> [in Ukrainian]
6. BookForum (2023): веб-сайт. URL: <https://bookforum.ua/> [in Ukrainian]

3.4 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГОВИХ VST-СИНТЕЗАТОРІВ ПРИ РОЗРОБЦІ ЗВУКОВОГО СУПРОВОДУ ДЛЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО КОНТЕНТУ

Гальченко Світлана Миколаївна, канд.тех.н., доцент кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0531-1572>

E-mail: svitlana.halchenko@npp.nau.edu.ua

Веретільник Тимофій Іванович, канд.тех.н., професор кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7218-2294>

E-mail: tymofii.veritilnyk@npp.nau.edu.ua

Гніденко Ірина Андріївна, асистент кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1186-1255>

E-mail: iryna.hnidenko@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** У статті представлені результати дослідження віртуальних аналогових синтезаторів при створенні музичного супроводження мультимедійного контенту, сформовані теоретичні основи та наведено практичний приклад їх застосування. Предметом дослідження є технологія та методи використання віртуальних аналогових синтезаторів для створення музичного супроводу мультимедійного контенту на прикладі синтезаторів *u-he Diva* та *u-he Hive*. Актуальність теми визначається активним розвитком мультимедійного контенту, важливою складовою якого зазвичай є звукове супроводження. Основна мета дослідження — формування теоретичного базису використання віртуальних аналогових синтезаторів при створенні музичного супроводження мультимедійного контенту та аналіз практичних особливостей використання даного типу віртуальних інструментів. В сучасній науковій літературі не виявлено досліджень, що підтверджували б ефективність використання віртуальних синтезаторів при звуковому оформленні мультимедійних проєктів. Однак, завдяки високій доступності, їх популярність на сьогодні стрімко зростає, що дає підстави для їх застосування в якості потужного інструменту для створення елементів звукового супроводу мультимедійного контенту. Для проведення дослідження та наукового обґрунтування його результатів використано теоретичний метод та практичний метод. Теоретична складова полягає у розгляді та аналізі основних літературних джерел та систематизації інформації та включає в себе питання, пов'язані із загальним розглядом*

аналогових синтезаторів, їх порівнянням із цифровими зразками та особливостями емуляції аналогового звучання за допомогою технології VST. Практичний метод пов'язаний з безпосередньою роботою з синтезаторами u-he Diva та u-he Hive у середовищі секвенсеру FL Studio.

Ключові слова: *аналоговий звук, синтезатор, звуковий супровід, цифрова музика, vst-інструмент, цифровий звук, мультимедійний контент, синтез звуку, FL Studio.*

Вступ

Мультимедійний контент, з огляду на свою різноманітність та постійний розвиток, потребує різних варіантів звукового супроводу. На сьогоднішній день існує широкий спектр віртуальних музичних інструментів, що можуть бути використані в контексті створення звукового супроводження, одним з яких є віртуальний аналоговий синтезатор. Звучання аналогових синтезаторів визначається характерними, органічними та насиченими гармоніками, за рахунок чого на сьогоднішній день вони досі активно використовуються при створенні музичних проєктів. Розповсюджена на сьогоднішній день технологія VST (Virtual Studio Technology) дозволяє використовувати плагіни з віртуальними аналоговими синтезаторами практично на будь-якій робочій станції, чим значно підвищує рівень їх доступності для пересічних користувачів.

Наведеними вище факторами зумовлена актуальність даного дослідження. Предметом дослідження є технологія та методи використання віртуальних аналогових синтезаторів для створення музичного супроводу мультимедійного контенту на прикладі синтезаторів u-he Diva та u-he Hive.

В сучасній науковій літературі не виявлено досліджень, що підтверджували б ефективність використання аналогових синтезаторів при звуковому оформленні мультимедійних проєктів.

Для проведення дослідження та наукового обґрунтування його результатів використано теоретичний метод та практичний метод. Теоретична складова полягає у розгляді та аналізі основних літературних джерел та систематизації інформації та включає в себе питання, пов'язані із загальним розглядом аналогових синтезаторів, їх порівнянням із цифровими зразками та особливостями емуляції аналогового звучання за допомогою технології VST. Практичний метод пов'язаний з безпосередньою роботою з синтезаторами u-he Diva та u-he Hive у середовищі секвенсеру FL Studio.

Основна мета дослідження — формування теоретичного базису використання віртуальних аналогових синтезаторів при створенні музичного супроводження мультимедійного контенту та аналіз практичних особливостей використання даного типу віртуальних інструментів. Актуальність теми визначається активним розвитком мультимедійного контенту, важливою складовою якого зазвичай є звукове супроводження. Основні методи

дослідження — теоретичний (аналіз та синтез інформації з літературних джерел) та практичний (створення музичного контенту в використанні аналогових синтезаторів у середовищі секвенсору FL Studio).

Результати наукового дослідження

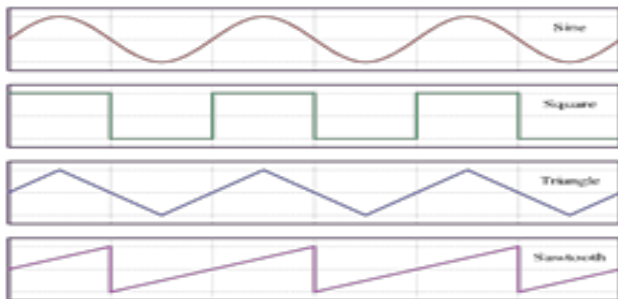
Формування якісного музичного супроводу досягається за рахунок поєднання різних інструментів, засобів і технік роботи зі звуком. В контексті даного дослідження особлива увага приділяється першій із наведених складових. Аналогові синтезатори від моменту своєї появи пережили декілька хвиль популярності і наразі залишаються затребуваними та актуальними за рахунок технології VST (Virtual Studio Technology), яка дозволила отримати програмне представлення даного типу інструментів.

Аналогові та цифрові синтезатори. Для початка слід визначити та розглянути ключові відмінності між аналоговими та цифровими синтезаторами. Аналоговий синтезатор — електронний музичний інструмент, що генерує звук за допомогою електронних коливань, від яких залежать звукові характеристики. Однією з головних відмінностей між аналоговими та цифровими синтезаторами полягає у тому, що аналогові синтезатори створюють звук шляхом прямого електричного сигналу, в той час як цифрові синтезатори створюють звук за допомогою математичних алгоритмів.

Цифрові синтезатори мають потенціал до більш гнучкого налаштування та генерування складніших звуків. Цифровий синтезатор надає можливість реалізувати певні звукові аспекти в цифровому вигляді, які було б важко або надзвичайно дорого реалізувати в аналоговому. Деякі типи обробки звуку, наприклад, нелінійні, дійсно можливі лише в цифровому форматі. Цифрові синтезатори також пропонують більшу гнучкість керування (MIDI, USB, дистанційна автоматизація тощо), ніж їхні аналогові аналоги. Аналогові синтезатори, як правило, мають більш фіксовані функції та менш гнучкі, але вони мають певні суб'єктивні якості, які є результатом роботи аналогових схем, на яких синтезатор побудовано. Звук в аналогових синтезаторах створюється за допомогою аналогових коливань, які керують параметрами звуку, такими як тембр, частота, амплітуда. Особливості звучання аналогових синтезаторів полягають у їх характерному теплом, органічному та натуральному звуку.

Майже всі синтезатори містять фундаментальний елемент, який називається осцилятором. Осцилятор здатний генерувати хвилю, яка є основою для синтезу звуку. Щоб досягти різної висоти звуку, необхідно змінювати частоту хвилі, яку генерує осцилятор. Щоб створити звуки різної гучності, можна змінювати амплітуду хвилі, що генерується осцилятором. Використовуючи аналогову схему, можна відносно легко генерувати кілька типів сигналів, використовуючи досить прості схеми генераторів. Генерація синусоїдальних, прямокутних, трикутних і пилкоподібних сигналів досить

проста (рис.3.4.1). Однак, генерування більш складних форм сигналу вимагає використання суттєво складніших аналогових схем [4].

Рис.3.4.1. Типи хвиль в осциляторах

Осцилятори, реалізовані в цифровій області, мають майже повну свободу, коли справа доходить до генерації сигналу. Осцилограми можна визначити як послідовність точок вибірки, тому розробник може створити будь-яку хвилю, яку тільки можна уявити. Як правило, генерування багатьох різних сигналів за допомогою цифрових генераторів не потребує додаткових витрат, або складності.

Більшість синтезаторів містять певний тип фільтрації, який використовується для формування звуку. У субтрактивному синтезі (іноді його називають аналоговим, або модульним), наприклад, генерується чиста форма хвилі за допомогою осцилятора, а потім використовується фільтрація, лінійна, або нелінійна, щоб надати їй іншого характеру звучання.

Аналогові фільтри працюють якісно, але мають обмежену гнучкість і продуктивність. Аналогові фільтри зазвичай працюють фіксованим способом, надаючи користувачеві дуже мало контролю над його поведінкою.

Цифрові фільтри, реалізовані з використанням цифрових сигнальних процесорів (ЦСП, Digital Signal Processor, DSP), є неймовірно гнучкими. Вони можуть бути налаштовані для виконання різноманітних завдань і зазвичай доволі дешеві для реалізації всередині сигнального процесора [6].

Незважаючи на всі можливості гнучкого налаштування, цифрові синтезатори можуть відтворити характерне аутентичне звучання аналогових синтезаторів лише доволі приблизно. Передбачалося, що аналогові синтезатори можуть створити будь-який звук, який тільки можна собі уявити. Пітер Зінов'єв з EMS сформулював цю ідею так: «Просто подумайте про звук і створіть його» [2]. Проте аналогові синтезатори мають свої обмеження. Натомість, звук аналогового синтезатора став легендарним саме через ці обмеження, як зазначає Флеммінг Соренсен [6]. Зокрема, автор зазначає

наступне: «Якщо синтезатор повинен робити точну імітацію звучання якогось інструменту, то він буде не дуже органічним і «теплим». Більшість «природних» інструментів не мають теплого звучання, і головна мета сьогодні — зробити так, щоб електронні інструменти звучали як «справжні» інструменти».

Цифровий синтезатор може звучати по різному і, в певних випадках, цікавіше, ніж аналоговий, залежно від типу звуку та характеру, якого необхідно досягнути. У них обох є сильні і слабкі сторони, і порівнювати їх, не кажучи про якісь конкретні характеристики, або проектні вимоги, інколи просто немає сенсу. Наприклад, для звуків зі справді вінтажним характером, для звуків з м'якою насиченістю, для природних нестабільних тонів, або дещо неконтрольованих коливань параметрів, аналогові інструменти матимуть перевагу. Цифрові синтезатори, натомість, можуть створити звукові семпли, які в природі ніколи не існували, і не можуть бути відтворені жодним з існуючих музичних інструментів.

Окрім реальних зразків акустичних інструментів, багато цифрових синтезаторів надають доступ до нетрадиційних параметрів, різноманітних параметрів керування, включаючи MIDI.

Існує також окремий вид синтезаторів — гібридні синтезатори. Це комбінація цифрового та аналогового синтезу та елементів обробки, яка у багатьох аспектах є оптимальним варіантом. Елементи аналогової обробки можна використовувати для частин схеми, таких як вихідна обробка.

Аналогові VST-синтезатори. Virtual Studio Technology (VST) — це стандарт цифрового інтерфейсу, який використовується для підключення та інтеграції програмних аудіоефектів, синтезаторів і плагінів ефектів із системами запису та аудіоредакторами. VST — це, в основному, програмна емуляція апаратних синтезаторів, інструментів і семплерів, яка часто надає користувальницький інтерфейс, який досконало імітує оригінальне обладнання. Він надає інженерам звукозапису та музикантам доступ до віртуальних версій пристроїв та обладнання, які можуть бути надто дорогими, або складними для придбання.

Існує багато типів плагінів VST, які здебільшого можна класифікувати як інструменти (VSTi) або ефекти. VSTi емулює різні музичні інструменти, тому інженеру звукозапису чи музиканту не потрібно купувати певний інструмент або шукати когось, хто може на ньому грати. Сучасні плагіни VST надають власний графічний інтерфейс, але старіші, як правило, покладаються на інтерфейс основного програмного забезпечення [5].

Аналогові VST синтезатори — це програмні VST-інструменти, які моделюють звучання аналогових синтезаторів. Ці VST-інструменти дозволяють користувачам створювати звук, який нагадує звучання старих аналогових синтезаторів, таких як Moog, ARP, Roland і Korg. Відмінність між аналоговими VST синтезаторами та цифровими полягає у тому, що аналогові

синтезатори використовують моделювання аналогових схем та компонентів, щоб відтворити звучання старих аналогових синтезаторів, тоді як цифрові використовують ЦСП та програмне забезпечення для генерації та обробки звуку.

При цьому постає питання, чи може віртуальний аналог настільки ж якісно відтворити звучання реального синтезатора. Індивідуальний характер віртуального аналога, швидше за все, походить від елементів/атрибутів звуку, який він виробляє, ніж у реальних аналогів, і якщо це те, що потрібно користувачу, вони цілком можуть звучати об'ємніше, різкіше, ніж їхній фізичні аналоги. Вбудовані ефекти можуть бути доступні, як частина процесу звукового дизайну (на відміну від просто системних ефектів) у багатьох віртуальних аналогах, і часто ними можна керувати та направляти нетрадиційні способи та взаємодіяти з більш традиційними атрибутами звуку. Хоча віртуальні аналоги, безумовно, матимуть власний характер, вони дозволять користувачам створювати звуки з іншим характером, оскільки віртуальні аналоги зазвичай пропонують велику кількість редагованих параметрів, нетрадиційних комбінацій різних параметрів, а також дуже гнучкі можливості маршрутизації та керування. Класичні аналоги мають свій індивідуальний характер, що є впізнаваним та аутентичним, але може бути дещо більш обмеженим, коли необхідно створити звуки, які не обов'язково мають типовий характер даної певної моделі.

Якщо при використанні віртуального аналогового синтезатору необхідно досягти класичної «недосконалості» (нестабільність висоти, амплітуди, контролю та динамічної поведінки) справжнього аналогового звуку, часто для досягнення бажаного характеру, слід імітувати цю недосконалість, задаючи випадкові значення певних параметрів. У той час як «теплоту» аналогового синтезатора можна описати за допомогою алгоритму обробки звуку та додати до віртуального аналогового звуку, монотонно послідовний (семплований) аналоговий характер [1].

Для створення більш автентичного звуку аналогових синтезаторів можна використовувати різні засоби звукової обробки. Наприклад, можна використовувати VST-ефект RC-20 Retro Color від компанії XLN, який використовується як для технічної, так і для художньої обробки звуку.

RC-20 Retro Color є унікальним у своєму роді звуковим редактором, який дозволяє підняти музичну композицію під особливе ретро-звучання. За рахунок функціональних можливостей цієї утиліти можна буде також додати різноманітні звукові ефекти, які були властиві напрямку в 80-90-х роках. Інтерфейс RC-20 Retro Color має наступний вигляд (рис.3.4.2).

Рис.3.4.2. Інтерфейс редактору RC-20 Retro Color

Також RC-20 Retro Color містить додаткові готові модулі вінілових записів, або унікальне звучання з VHS магнітофонів. Тому для обробки аудіозапису достатньо буде просто застосувати потрібний звуковий модуль, і він відразу отримає унікальне звучання.

Переваги редактора [3]:

- можливість створення унікального ретро-ефекту;
- робота із тональністю;
- виділення музичних інструментів;
- наявність широкого набору звукових фільтрів.

Практичне використання аналогових синтезаторів. Прикладом сучасного аналогового віртуального синтезатору є Diva від німецького виробника u-he. Diva (рис.3.4.3) — це напівмодульний синтезатор з аналоговим звучанням, що має три осцилятори та envelope фільтри, кожен з яких можна налаштовувати для отримання звуків, що практично не відрізняються від класичних аналогових зразків [6]. Nive 2 (рис.3.4.4) від u-he генерує звуки на основі таблично-хвильового синтезу, що є одним з видів синтезу на основі семплів. Унікальність даного синтезатора полягає у гнучкості його налаштувань, оскільки за допомогою Nive 2 можна отримати звуки, як наближені до аналогових, так і до цифрових.

Рис.3.4.3. Інтерфейс синтезатору u-he. Diva

Рис.3.4.4. Інтерфейс синтезатору u-he. Hive

У якості робочого середовища у ході дослідження використовується DAW FL Studio – цифрова звукова робоча станція та секвенсор для написання музики. Вона є відносно простою у використанні та при цьому забезпечена усіма необхідними функціями.

Як Hive, так і Diva містять велику кількість вбудованих модулів звуку, що значно спрощує робочий процес.

Перш за все слід обрати необхідний модуль та виконати його додаткові налаштування за допомогою осциляторів та фільтрів.

Також варто налаштувати динамічні характеристики звуку (attack, decay, sustain, release).

Наступним етап після налаштування характеру звучання є створення мелодії за допомогою вікна piano roll в середовищі FL Studio (рис.3.4.5).

Рис.3.4.5. Процес створення мелодії

Класичними складовими більшості електронних аудіокомпозицій є основна партія мелодії, басова партія, ритмічна складова. Основна мелодична секція також може бути побудована із різних елементів. Прийнято виділяти lead-складова (лідуюча мелодія), pad-складова (фонова мелодія), key та pluck елементи. Всі ці складові можна в повній мірі реалізувати за допомогою аналогових віртуальних синтезаторів.

Після підготовки всіх необхідних складових, фінальна композиція буде у вікні Playlist. Фінальний вигляд музичної композиції наведено на рис.3.4.6.

Рис.3.4.6. Музична композиція, створена в середовищі секвенсору FL Studio

Висновки

Результатом дослідження є сформована теоретична основа та практичні приклади використання аналогових віртуальних синтезаторів для створення музичного супроводу мультимедійного контенту:

1. Проведено порівняння аналогових та цифрових синтезаторів, визначено основні переваги та недоліки кожного виду.
2. Визначено особливості аналогових синтезаторів у віртуальному представленні.
3. Доведено практичну доцільність використання віртуальних аналогових синтезаторів при розробці музичного супроводу мультимедійних проєктів.
4. Наведено практичний алгоритм роботи по створенню звукового супроводження мультимедійних проєктів.

Результати проведеного дослідження надалі можна використовувати в контексті продовження інтеграції віртуальних музичних інструментів в сферу створення музичного супроводження мультимедійних проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Julius Dobos (2012) Analog vs. Digital Synthesizers – My Take on the Old Debate. Available at: <https://www.juliusdobos.com/the-philosophy-behind/analog-vs-digital-synthesizers-debate/> [in English]
2. Peter Zinovieff (2015) Early Electronic Pioneer Peter Zinovieff, In His Own Words. Available at: <https://daily.redbullmusicacademy.com/2015/06/peter-zinovieff-feature> [in English]
3. RC-20 Retro Color. (2023) Available at: https://www.xlnaudio.com/products/addictive_fx/effect/rc-20_retro_color?gclid=CjwKCAjwzuuqgBhAcEiwAdj5dRglwRPQ6uBSLQzPTINkIVn0YykQIS_Hk98slCZtDpAHa_PuHNHIZXBoCw2oQAvD_BwE [in English]
4. Daniel Dixon (2018) The Beginner's Guide to Synths for Music Production. Available at: <https://www.izotope.com/en/learn/the-beginners-guide-to-synths-for-music-production.html> [in English]
5. Margaret Rouse (2015) Virtual Studio Technology. Available at: [https://www.techopedia.com/definition/266/virtual-studio-technology-vst#:~:text=Virtual%20studio%20technology%20\(VST\)%20is,recording%20systems%20and%20audio%20editors](https://www.techopedia.com/definition/266/virtual-studio-technology-vst#:~:text=Virtual%20studio%20technology%20(VST)%20is,recording%20systems%20and%20audio%20editors) [in English]
6. What are the differences between digital and analog synthesizers? Available at: <https://www.quora.com/What-are-the-differences-between-digital-and-analog-synthesizers> [in English]

CHAPTER #4

TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL RELATIONS IN CONDITIONS OF WAR AND WAYS FOR POSTWAR DEVELOPMENT

4.1 КОСМІЧНА БЕЗПЕКА ТА ВПЛИВ НА НЕЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Боротканич Наталія Петрівна, канд.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8719-3106>
E-mail: nborotkanych@gmail.com

***Анотація.** Війна Росії проти України має значний вплив на глобальну безпеку, у тому числі космічну. У статті автор досліджує роль супутників, у тому числі подвійного призначення, під час ведення бойових дій та для гарантування національної безпеки. Автор доводить, що хоча застосування космічних технологій під час конфліктів не є чимось новим, російсько-українська війна запустила процеси, які призвели до кардинальних змін у галузі космічної безпеки. Предметом дослідження є вплив війни Росії проти України на космічну безпеку. Мета – дослідити вплив українсько-російської війни на космічну безпеку та стимулювати подальші дослідження та дискусії на цю тему. У статті наголошується, що конфлікти на Землі підвищують ризики зіткнення супутників у космосі. Ескалація може статися не лише через свідому дію одного з учасників космічної діяльності, а й випадково через зростання кількості об'єктів на навколосезній орбіті. Аргументовано твердження, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну більш ніж наочно продемонструвало роль, яку відіграє космос у сучасній війні. І США, і Китай та інші великі гравці зараз ретельно вивчають досвід бойових дій і вже найближчим часом ми побачимо запуск нових супутників і посилення наявних угруповань космічних апаратів. За результатами проведеного дослідження визначено наступні тенденції впливу російсько-української війни на космічну безпеку. По-перше, зростання незалежності космічного сегменту ЄС, який тривалий час покладався на Росію. По-друге, збільшення попиту на космічні знімки, у тому числі радарні, та зростання значення низькоорбітального інтернету як для військових, так і цивільних у зонах ведення бойових дій. Також, війна змінила архітектуру космічних запусків, які тепер повинні стати ще швидшими і дешевшими, щоб оперативного замінити супутники, якщо вони стануть об'єктом атаки.*

***Ключові слова:** космічна безпека, російсько-українська війна, Starlink, космічна війна, супутниковий моніторинг, GPS, навігація.*

Вступ

Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну запустило процеси, які призвели до, без перебільшення, тектонічних зрушень у галузі космічної безпеки. З першого дня війни Збройні сили України покладаються на

спутникові дані, такі як навігація, моніторинг, зв'язок, які отримують від західних партнерів та приватних компаній. У той же час, з боку Росії лунають погрози щодо знищення супутників, у тому числі цивільних, якщо вони допомагають Україні виграти війну.

Космічні технології є критично важливими для сучасного життя на Землі, а від їхнього успішного функціонування залежить добробут, життя та здоров'я мільярдів людей. Однак у міру того, як космос стає все більш важливим з економічної та стратегічної точки зору, зростає занепокоєння, що напруженість між різними суб'єктами космічної діяльності може призвести до конфлікту, який матиме катастрофічні наслідки для людства.

Стаття має на меті дослідити вплив українсько-російської війни на космічну безпеку та стимулювати подальші дослідження та дискусії на цю тему. Завданнями дослідження є визначити основні тенденції першого року війни та їх вплив на космічну безпеку; проаналізувати особливості застосування космічних технологій під час ведення бойових дій.

Результати наукового дослідження

Однією із тенденцій дослідження космічного простору у XXI ст є зростання кількості гравців у цій царині. Цифрова революція, спрощення доступу до навколоземної орбіти та створення стандартизованих супутникових платформ призвели до значного збільшення кількості космічних держав. У наші дні будь-яка розвинена країна прагне отримати власний доступ до космосу, адже це є ключовим фактором забезпечення національної безпеки. Навіть більше, не варто забувати й про «приватників». Деякі з ресурсів, які зараз мають комерційні компанії, навіть перевершують можливості американської армії. Усе це створює украй складний багатополярний ландшафт дослідження позаземного простору.

Також зростає значення самих супутників. Супутники сьогодні є частиною критичної інфраструктури для розвинених країн, а від їх функціонування залежить близько 7% річного ВВП.

У першу чергу це супутники позиціонування, зв'язку та телекомунікації. Військові використовують фото та відео, а також іншу інформацію з космосу для розвідки та планування операцій. За оцінками аналітиків, американська військова розвідка на 90% покладається на супутникові дані [1, с. 55].

Зі збільшенням використання космосу в комерційних, наукових і військових цілях питання космічної безпеки стало більш важливим, ніж будь-коли раніше.

У широкому сенсі космічна безпека - це заходи, які вживаються для гарантування безпеки активів і діяльності в космосі. До активів відносять як космічні засоби, такі як супутники, космічні кораблі, буксири, так і наземні станції для забезпечення зв'язку та управління, а також засоби доставки в

космос. Космічна безпека охоплює широкий спектр проблем, до яких можна віднести: ризики космічного сміття, кінетичні та кібератаки на супутники, потенціал навмисної шкоди з боку країн, організацій чи приватних компаній.

Використання супутників під час бойових дій не є чимось новим. Війну в Перській затоці 1991 року часто називають першою космічною війною, оскільки під час неї сили США та коаліції у значній мірі покладалися на GPS та інші супутникові технології. Відтоді космічні засоби підвищили спроможність сухопутних, морських і повітряних сил [1, с. 25].

Супутники довели свою важливість у розвідці, проте сфера їхнього застосування значно ширша. Це і міське планування, екологічний та агромоніторинг, реагування на надзвичайні ситуації, розвідка корисних копалин тощо. Водночас інформації з космосу потребують військові у зонах ведення бойових дій. Не секрет, що усі ці задачі можуть виконувати одні й ті самі супутники, які прийнято називати технологіями подвійного призначення. Це означає, що один супутник можна використовувати одночасно як у військових цілях, так і в цивільних повсякденних справах. Програма ЕС Copernicus є одним із прикладів системи спостереження Землі подвійного призначення.

Сьогодні на ринку існують десятки приватних постачальників супутникових даних, які пропонують як радарні, так і оптичні знімки високої та надвисокої роздільної здатності. З кожним роком зростає кількість приватних космічних сузір'їв.

Одним із лідерів у космічному спостереженні є американська компанія Planet, яка оперує сузір'ям із 200 супутників. Така кількість апаратів дозволяє компанії отримувати знімки зони інтересу у будь-який час світлої доби. Варто пам'ятати, що ексклюзивний доступ до інформації накладає на компанію і певну відповідальність. Так, 8 січня 2020 року близько 10 іранських ракет вдарили по авіабазі Аль-Асад в Іраку, головному військовому центрі США. Вже через кілька годин після атаки у медіа з'явилися знімки Planet, що демонстрували очевидну ефективність іранських ракет і наслідки шкоди, завданої ударами [3]. Проте публічний доступ до зображень у реальному часі може мати й негативні наслідки. Іран також отримав важливу інформацію про ефективність своїх ударів і цілей, якої він міг би не мати за інших умов. Використовуючи ці зображення, Іран міг би провести аналіз, щоб уточнити свої цілі для майбутніх ударів.

Цей випадок став переломним моментом в історії космосу і приніс розуміння, що швидке публічне оприлюднення високоякісних супутникових зображень має не лише переваги, а й значні виклики та ризики для майбутніх бойових дій.

Нижче розглянемо основні тенденції першого року повномасштабної війни Росії проти України та її вплив на космічну безпеку.

Космічна незалежність Європи. Після окупації Росією Криму США ухвалили рішення припинити будь-яку співпрацю з Росією в космічній сфері, що створювало загрозу для національної безпеки.

Так, у розробку був запущений проєкт нового носія Vulcan. Він призначався для заміни ракети Atlas V, на першому ступені якої використовувалися російські двигуни РД-180. Були згорнуті й інші спільні програми.

По суті, Америка залишила лише МКС як майданчик для подальших контактів з Росією у космічній сфері.

Проте Європейський Союз продовжував космічну співпрацю з країною-агресоркою. Ракети «Союз», як і раніше, запускалися з космодрому Куру, сторони активно працювали над цілою низкою спільних проєктів, на кшталт ExoMars. Також був підписаний досить великий контракт, за яким Росія фактично взяла на себе розгортання всього угруповання супутників OneWeb.

День 24 лютого не лише припинив всі ці проєкти, а й оголив граничну вразливість Європи у космічній сфері. Після відмови від продовження запуску «Союзів» Європа залишилася без носіїв для багатьох місій. Ситуацію ще більше посилила тяганина з введенням в експлуатацію нової ракети Ariane 6, а також недавня аварія нової модифікації легкої ракети Vega. В результаті європейцям довелося звертатися за допомогою до SpaceX та Індії, щоб, зокрема, здійснити доведення супутників OneWeb, що залишилися.

Іншим наслідком розриву зв'язків із Росією став ухвалений у листопаді 2022 року новий бюджет ESA, що є рекордним для організації. Його автори наголосили на забезпеченні незалежного доступу Європи до космосу. Це маіме наслідком подальшу підтримку ракет Ariane 6 та Vega-C, а також фінансуванні проєкту багаторазового вантажного корабля Space Rider.

Крім того, Європарламент і країни ЄС погодилися виділити 2,4 млрд євро на створення супутникового сузір'я IRIS2 (ще 3,6 млрд євро планується залучити за рахунок приватних інвестицій). Воно має забезпечити європейських користувачів незалежним доступом до послуг зв'язку та ширококутового інтернету. Отже, Європа сподівається отримати у своє розпорядження власний аналог Starlink. Перші супутники IRIS2 планується запустити у 2024 році, система має вийти на проєктну потужність до 2027-го.

Також робляться активні спроби збільшити підтримку європейських аерокосмічних стартапів. У межах Фонду Кассіні впродовж найближчих п'яти років на це мають витратити мільярд євро. І якщо Європа збереже обраний курс, то вона не просто забезпечить свою космічну незалежність, а й у середньостроковій перспективі зможе скласти повноцінну конкуренцію США та Китаю.

Збільшення ролі Starlink. З перших днів російської агресії Збройні Сили України покладаються на супутникові дані. Українсько-російська війна стала плацдармом для випробування технологій для низки приватних компаній, які

займаються наданням космічних послуг. Одним із головних бенефіціарів виявилася SpaceX із її системою Starlink. Тієї самої Starlink, про перспективи якої ще недавно багато космічних експертів висловлювалися зі скепсисом.

У перші тижні повномасштабного вторгнення Росії з'ясувалося, що наявність доступного інтернету, здатного працювати навіть в умовах руйнування критичної інфраструктури, є життєво важливим компонентом сучасної війни. Координація дій на полі бою за допомогою терміналів Starlink стала одним з основних чинників, що дозволили українським військовим нівелювати перевагу російських окупантів у чисельності та кількості бойової техніки. Крім того, SpaceX фактично виступила рятівником для низки проєктів, що втратили можливість запуску через розрив відносин західних компаній із росією. Наприклад, того ж таки OneWeb.

Війна також призвела до різкого зростання попиту на послуги таких компаній, як HawkEye та Spire Global. Вони мають космічні апарати, призначені для відстеження радіочастотних сигналів, які потім аналізуються з використанням спеціалізованих алгоритмів і засобів машинного навчання. Супутники дозволяють визначити точне розташування радіостанцій, радіомаяків, супутникових телефонів. Ця інформація має стратегічне значення на полі бою. Наприклад, відомо, що супутники HawkEye 360 та Spire Global використовувалися для оцінки точності систем глобального позиціонування в Україні. Подальший аналіз дозволив виявити місця розташування російських станцій для глушіння сигналу GPS.

Таким чином, в руках приватних космічних компаній опинилися глобальні інструменти, здатні прямо впливати на хід війни. Це не могло не викликати обгрунтованих питань щодо їхньої відповідальності за свої дії — особливо з урахуванням низки нещодавніх вельми неоднозначних висловлювань Ілона Маска. Не виключено, що у майбутньому ми побачимо запровадження урядами певних механізмів контролю, покликаних виключити ймовірність того, що такі системи можуть бути використані проти самих західних держав.

Збільшення попиту на космічні знімки. SpaceX була не єдиною космічною компанією, яка з перших днів війни активно допомагає Україні протистояти ворогові. Низка компаній на кшталт Maxar, Planet Labs, BlackSky, які займаються комерційним знімуванням земної поверхні, передають оперативні дані щодо розташування російської техніки, фіксують руйнування, тощо.

Ще до початку широкомасштабного вторгнення та сама Maxar почала публікувати супутникові фото, що демонструють концентрацію російських військ біля українських кордонів. Після 24 лютого її знімки стали для ЗМІ найчастіше єдиним доступним джерелом інформації, що дозволяє пролити світло на те, що відбувається на окупованих територіях і в далекому російському тилу. Гігантські колони російських військ і вертольоти, які горіли

під Чорнобаївкою, масові поховання в Маріуполі та почорнілі коробки будівель у Вугледарі, наслідки ударів по аеродрому Саки та місце базування стратегічної авіації в Енгельсі — ми побачили все це завдяки комерційним супутникам.

При цьому роль таких компаній, як Махаг вже не обмежується лише постачальником знімків для ЗМІ. Військові також дуже зацікавлені у комерційних знімках земної поверхні. Цьому є кілька основних причин.

По-перше, зображення, що отримуються комерційними апаратами, вже досягли роздільної здатності, яка може зрівнятися з фотографіями набагато дорожчих супутників-шпигунів, як, наприклад, Key Hole [4]. По-друге, в силу набагато більшої кількості апаратів на орбіті, такі компанії, як Махаг і Planet Labs, часто можуть швидше робити знімки потрібних ділянок земної поверхні, ніж військові супутники. По-третє, вони є стратегічним резервом, який може бути залучений у разі атаки супутників-шпигунів.

Не дивно, що 2022 рік став переломним для ринку комерційного знімкування земної поверхні. Ті ж BlackSky, Махаг та Planet вже отримали багатомільярдний контракт від Національного управління військово-космічної розвідки США, розрахований на десять років.

Істотно виріс і ринок радарних супутникових знімків. Війна продемонструвала важливість наявності можливості отримувати зображення земної поверхні у будь-який час доби, незалежно від стану погоди, хмарного покриву та задимлення.

У серпні 2022 року Фонд Сергія Притули оголосив про придбання радарного супутника фінської компанії Iseye для потреб української армії вже на орбіті. Цікаво, що у вересні Iseye оголосила про запуск спільного з компанією Satlantis проєкту, метою якого є комбіноване знімання Землі за допомогою радарних та оптичних супутників. Це дозволить створювати детальні тривимірні карти поверхні. Вони, напевно, знайдуть своє застосування як у військовій, так і в цивільній сфері.

Супутники під прицілом. Війна у буквальному значенні слова поставила супутники під приціл. Після того, як сподівання Росії на блицкриг остаточно провалилися, різні російські посадовці почали роздавати грізні заяви, погрожуючи прирівняти приватні космічні апарати до військових цілей і почати їх збивати.

Наразі жодних реальних кроків з боку Росії не було зроблено. Приватні компанії, як працювали, так і продовжують працювати з Україною, допомагаючи їй відстоювати свою незалежність. Однак російська загроза порушила закономірні питання щодо додаткових ризиків, які тепер несе космічна індустрія.

Очевидно, що за всього бажання Росія не в змозі знищити навіть невелике супутникове сузір'я, не кажучи вже про угруповання масштабу Starlink — для цього їй фізично не вистачить запасу ракет. Але лише один

збитий апарат породить безліч уламків, які створять ризики для інших супутників. У тому числі й нейтральним державам, які зараз намагаються максимально дистанціюватися від конфлікту. В силу самої своєї природи будь-які бойові дії в космосі матимуть глобальний характер і їхні наслідки вплинуть на всі розвинені країни без жодних винятків. На жаль, поки що не всі з них це розуміють.

Російські ракети є не єдиною загрозою для супутників. Не варто забувати й про хакерів. Той самий сервіс Starlink неодноразово піддавався кібератакам. Також зафіксовано численні спроби Росії перешкодити роботі системи GPS.

Отже, з одного боку, війна сприяла стрімкому злету космічного сектора, забезпечивши його численними замовленнями на роки вперед, а з іншого — створила додаткові ризики, які є невід'ємною частиною роботи будь-якої компанії, що займається наданням космічних послуг.

Зміна супутникової архітектури та швидкі запуски. Одним зі способів протидії новим ризикам є зміна самої архітектури супутникових систем. Ще до початку широкомасштабних бойових дій у Пентагоні активно вивчали можливість змінити наявний підхід, відмовившись від створення великих і дорогих супутників на користь малих апаратів.

Логіка цілком очевидна. Чим більший і технічно складніший супутник, тим більш ласою та легкою мішенню він буде для ворога. При цьому, щоб побудувати йому заміну, знадобляться роки. Водночас приватні компанії наочно демонструють, що створені на базі стандартизованих платформ відносно невеликі космічні апарати вже успішно можуть розв'язувати аналогічні завдання за значно меншу ціну.

Ще однією перевагою малих супутників є те, що їх набагато простіше вивести на орбіту. Не дивно, що останні кілька років американські військові активно вивчають ініціативу швидкого запуску. Ідея полягає в тому, що у разі необхідності екстреної заміни виведеного з ладу або знищеного космічного апарата, його заміна буде в найкоротші терміни запущена за допомогою малої ракети однієї з приватних компаній.

У 2021 році компанія Northrop Grumman взяла участь в експерименті з перевірки цієї концепції. Команда її інженерів підготувала до запуску та вивела на орбіту супутник Odyssey, інформація про характеристики якого була оприлюднена лише за три тижні до дати старту.

Успіх експерименту дозволив перейти до наступного етапу, метою якого є демонстрація можливості організувати швидкий запуск наданого американськими військовими супутника протягом 24 годин після ухвалення відповідного рішення. У 2022 році Космічні сили США уклали контракти на проведення відповідного випробування з компаніями Firefly Space, Millennium Space та Safari Space. Тестування може відбутися вже цього року. У разі його

успіху це стане важливою віхою на шляху до створення системи, що дозволяє оперативного замінювати виведені з ладу космічні апарати.

Висновки

Підсумовуючи, варто зазначити, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну більш ніж наочно продемонструвало роль, яку відіграє космос у сучасній війні. І США, і Китай та інші великі гравці зараз ретельно вивчають досвід бойових дій і вже зробили низку висновків. Вже найближчим часом ми побачимо наслідки у вигляді запуску нових супутників і посилення наявних угруповань космічних апаратів.

Серйозне прискорення, напевно, отримають і проекти, спрямовані на створення зброї, призначеної для боротьби з космічними апаратами. А це прямий шлях до ескалації. Щоб уникнути такого сценарію, недавно США почали просувати ініціативу щодо заборони випробувань протисупутникової зброї, аби уникнути повторення ситуації зі знищенням Росією власного супутника «Космос-1408», що спричинило утворення тисячі уламків. Досить передбачувано, що Піднебесна відмовилася приєднуватися до ініціативи, мотивуючи це тим, що таким чином США хочуть зафіксувати свою перевагу та послабити конкурентів. Тож у майбутньому ми цілком можемо побачити нові тести протисупутникової зброї з усіма наслідками.

Космічна ескалація не обов'язково може статися через свідому дію якоїсь зі сторін. Вона може статися і з випадкових причин. Наприклад, внаслідок зіткнення. Розгортання мегасупутникових сузір'їв значно збільшує ризики “космічних ДТП”. Раніше Китай уже заявляв про те, що небезпечні зближення апаратів Starlink із його супутниками та орбітальною станцією є загрозою для національної безпеки, а місцева преса навіть пропонувала використовувати для боротьби з ними ядерну зброю. І якщо таке зіткнення справді станеться, воно може бути легко використане військовими як привід для розгортання нових систем космічного озброєння чи навіть якихось агресивних кроків.

Не варто забувати й про космічну багатополарність. Країни-ізгої, на кшталт Північної Кореї, Росії чи Ірану, також цілком здатні створити своїми діями загрозу космічній стабільності. Не слід скидати з рахунків і фактор приватних компаній, які можуть бути використані державами як проксі-гравці для приховування своєї прямої участі (до того ж не секрет, що багато приватних китайських космічних компаній є такими лише на папері).

Все це не означає, що ескалація у космосі неминуха. Але поточні тенденції явно вказують на те, що в перспективі напруженість у космосі як мінімум не зменшуватиметься. А це не найкращий знак. Найближчими роками ми станемо свідками низки нових небезпечних інцидентів на орбіті, гучних звинувачень сторін і прямих загроз. Залишається лише сподіватися, що слова так і залишаться словами, а не переростуть у щось більше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Linda Dawson (2018). War in Space. The Science Technology Behind Our Next Theater of Conflict. UK: Springer Praxis Books
2. Ministers back ESA's bold ambitions for space with record 17% rise. ESA official website.
https://www.esa.int/About_Us/Corporate_news/Ministers_back_ESA_s_bold_ambitions_for_space_with_record_17_rise
3. Bleddyn E. Bowen (2022) Original Sin. Power, Technology and War in Outer Space.
4. Bleddyn E. Bowen (2020) War in Space: Strategy, Spacepower, Geopolitics. Edinburgh University Press
5. Alexander C. T. Geppert, Daniel Brandau, Tilmann Siebeneichner (2021) Militarizing Outer Space. Astroculture, Dystopia and the Cold War. London: Palgrave Macmillan.

4.2 НІМЕЦЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: АСИМЕТРИЧНИЙ ВИМІР

Дерев'янюк Ігор Петрович, канд. істор. н, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2908-6405>
E-mail: derevianko_ip@ukr.net

***Анотація.** Предметом дослідження є асиметричний вимір німецько-польських відносин, які з поміж інших асиметричних пар в Європі виділяються особливим характером, високим ступенем складності і динамізмом. Мета наукової розвідки полягає в дослідженні асиметрії між сусідніми державами – Німеччиною та Польщею, аналізі її факторів та впливу на розвиток німецько-польських відносин та у розширенні існуючих теоретичних уявлень про асиметрію міжнародних відносин на прикладі німецько-польської взаємодії. Для розкриття теми використано загальнонаукові методи дослідження: аналіз і синтез, індукція і дедуція, абстрагування, узагальнення. У процесі дослідження використано системний підхід, який допоміг проаналізувати явище асиметрії комплексно, з урахуванням потенціалів сторін, позицій в ЄС та їх міжнародного впливу. Для розгляду торговельно-економічних відносин між Німеччиною і Польщею був використаний – метод економічної статистики, метод компаративного аналізу дав змогу порівняти політичний, військовий та економічний потенціали обох країн. Метод концептуального аналізу застосовано для визначення базових характеристик асиметрії міжнародних відносин. Відносини між двома сусідніми державами Польщею та Німеччиною, попри стратегічність і певну приязність, розвиваються у форматі об'єктивної асиметрії. Ознаки асиметрії в німецько-польських відносинах простежуються як в політичній так і в соціально-економічній та безпековій сферах. Основними факторами асиметрії у відносинах між країнами є економічний, політичний, безпековий, географічний, демографічний, культурний. На атмосферу відносин впливає спільна історична спадщина, відсутність тотожності у потенціалах, різноманітність конфліктних політичних ситуацій, статус держав в структурі сучасних міжнародних відносин та Європейського Союзу.*

***Ключові слова:** асиметрія, асиметрична взаємодія, німецько-польські відносини, Німеччина, Польща, Європейський Союз.*

Вступ

Сьогодні спостерігається невпинно зростаюча актуальність вивчення феномена асиметрії в міжнародних відносинах. Необхідність аналізу асиметрії назріла як у зв'язку з поширенням цього поняття в науковому обігу, так і в

зв'язку з посиленням процесів глобалізації, інтенсивності контактів між суб'єктами міжнародних відносин з нерівнозначними потенціалами та новим характером загроз і викликів сучасності.

Поняття асиметрії в регіональних інтеграційних об'єднаннях не є чимось новим чи аномальним, проте в наукових колах воно розглядається епізодично і фрагментарно, висвітлюються лише його окремі аспекти. Практично будь-яке угруповання країн характеризується суттєвою асиметрією. У Європейському Союзі, якому притаманна дещо більш збалансована структура порівняно з іншими інтеграційними угруповуваннями є група країн-лідерів, які визначають вектор розвитку інтеграційного об'єднання, та є головними центрами прийняття рішень. Попри єдність і ефективну співпрацю, країнам-членам ЄС не вдалось уникнути асиметрії у відносинах.

Тема німецько-польських відносин хоча і перебуває у полі зору науковців, проте аналіз цих відносин крізь призму асиметрії не набув широкого поширення як у вітчизняній, так і в зарубжній науковій думці.

Необхідно відзначити, що у вітчизняній науці є наукові напрацювання присвячені аналізу асиметричних відносин, як приклад такого типу відносин використовуються, приміром американсько-канадські відносини.

Для поглибленого розуміння смислових граней асиметрії, її сутності важливим вбачається аналіз асиметричних німецько-польських відносин, які з поміж інших асиметричних пар в Європі виділяються особливим характером, високим ступенем складності і динамізмом.

Комплекс відносин між Німеччиною і Польщею, який пронизує не одне десятиліття асиметрія, можна розглядати як один з головних чинників європейської політики, що суттєво впливає на загальні тенденції європейської безпеки і відіграє ключову роль в стабілізації та розвитку ЄС.

Мета наукової розвідки полягає в дослідженні асиметрії між сусідніми державами – Німеччиною та Польщею, аналізі її факторів та впливу на розвиток німецько-польських відносин та у розширенні існуючих теоретичних уявлень про асиметрію міжнародних відносин на прикладі німецько-польської взаємодії.

Для досягнення мети дослідження окреслено такі завдання: 1) узагальнити сучасні підходи до розуміння асиметрії; 2) розкрити сутність асиметрії німецько-польських відносин в торговельно-економічній сфері; 3) проаналізувати наявні асиметрії у сфері безпеки; 4) визначити конфліктні лінії німецько-польської взаємодії.

Для того, щоб зрозуміти, як асиметрія впливає на німецько-польську взаємодію, необхідно розглянути її прояви на основних треках двосторонніх відносин: політичному, соціальному-економічному та у сфері безпеки.

Для розкриття асиметричного виміру німецько-польських відносин було використано загальнонаукові методи дослідження: аналіз і синтез,

індукція і дедукція, абстрагування, узагальнення. У процесі дослідження використано системний підхід який допоміг проаналізувати явище асиметрії комплексно, з урахуванням потенціалів сторін, позицій в ЄС та їх міжнародного впливу. Для розгляду торговельно-економічних відносин між Німеччиною і Польщею був використаний – метод економічної статистики, метод компаративного аналізу дав змогу порівняти політичний, військовий та економічний потенціали обох країн. Метод концептуального аналізу застосовано для визначення базових характеристик асиметрії міжнародних відносин.

Результати наукового дослідження

Концептуалізація поняття «асиметрія». В теорії міжнародних відносин, попри зростання зацікавленості політологів-міжнародників до дослідження асиметрії в міжнародних відносинах, відсутній чітко вироблений концептуальний підхід до її трактування.

Проте чималий внесок в концептуалізацію феномену асиметрії зробив американський політолог Б. Уомак, який зазначає, що «асиметричні відносини зазвичай характеризуються не лише невідповідністю ресурсів, але також шляхом взаємного, хоч іноді і неявного, визнання автономії».

Теорії «демократичного світу», гегемонії, взаємозалежності інтерпретують асиметрію як дисбаланс можливостей і влади, дисбаланс, який створює або підпорядкування чи змагання за панування. Тобто, асиметрія у відносинах може існувати, коли виникає дисбаланс силових можливостей, порушення симетрії у відносинах.

Американським дослідником базовою одиницею аналізу асиметрії було обрано двосторонній діадичний зв'язок. Він стверджує, що теорія асиметрії не спростовує існуючу диспропорцію сили серед держав і не заперечує можливості розвитку «нормальних» двосторонніх відносин. На погляд Б. Уомака асиметричні відносини необхідно аналізувати з погляду двох їх зв'язків: зв'язку «сильний-слабкий» та «слабкий-сильний» [15].

Зокрема, в Оксфордському словнику при визначенні поняття «асиметрія відносин» зазначається, що «така асиметрія (англ. Asymmetric) виникає за умов коли відносини між певними суб'єктами x та y не відповідають відносинам суб'єктів y та x » [5, р. 35].

На думку Ф. Пфеча теорія асиметрії у двосторонніх відносинах визначає асиметричний зв'язок, у якому «сильніша сторона намагається використати свою силу на користь своїх інтересів, а слабша сторона намагається поводитися на рівних із сильнішою стороною» [10, р. 23]. Загалом Ф. Пфеч розглядає асиметричні двосторонні відносини як каталізатори «розбрату» [11].

Співпраця між нерівнозначними, асиметричними партнерами не є поодиноким явищем в історії міжнародних відносин. Цілком очевидно, що

асиметричні відносини, які ґрунтуються на взаємодіях нерівнозначних учасників, носять прагматичний характер, оскільки насамперед до уваги беруться раціональний розрахунок та власні інтереси. Асиметрія традиційно диктує свої умови країнам, навіть якщо вони є партнерами.

Вітчизняний політолог Г. Перепелиця, беручи за основу типологізацію міжнародних відносин стверджує, що «симетричні та асиметричні відносини становлять собою певний тип відносин, оскільки вони визначаються природою, тобто родовою ознакою суб'єктів цих відносин. Особливістю такого типу відносин є те, що в ньому вони визначаються як певне співвідношення між суб'єктами цих відносин». Проте учений слушно зауважує, що «симетрія і асиметрія характеризують тип відносин, а не тип суб'єктів цих відносин» [3, р. 12].

Отже, асиметричні відносини можна розглядати як певний тип відносин, форма та зміст яких є нетотожними для взаємодіючих суб'єктів. Порівняно діаметрально протилежним є погляд на симетричні відносини, форма та зміст яких є тотожними для взаємодіючих суб'єктів.

Узагальнюючи наявні концептуальні підходи, можна стверджувати, що асиметричні відносини – це відносини між суб'єктами міжнародних відносин різної величини, які знаходяться на різних рівнях розвитку та ієрархії. До того ж ставлення одного до іншого не є симетричним, рівнозначним, що не сприяє створенню системи для справедливого обміну результатами взаємодії.

Асиметрія економічних показників ФРН і РП. Традиційно асиметрія характерна для польсько-німецьких економічних відносин. Економічні показники Німеччини та Польщі є ключовим критерієм при оцінці потенціалу обох країн. Неможливо заперечити той факт, що за розмірами ВВП та економічним потенціалом Німеччина значно переважає Польщу.

Аналіз потенціалу ФРН і РП має дати відповідь на питання, наскільки велика насправді різниця між Німеччиною та Польщею і чи статистика не спотворює погляд на дійсність.

Німеччина за площею (357,6 тис. км²) лише трохи більша сусідньої Польщі (312,7 тис. км²), але за чисельністю населення (83,13 млн осіб) більше ніж в два рази перевершує населення Польщі (38 млн осіб). Загалом співвідношення кількості населення країн приблизно 1:2 залишається протягом тривалого часу незмінним.

Співвідношення економічних показників Німеччини та Польщі становить 1:5 і рівня життя – 1:2,4 [14, р. 40]. Внутрішній валовий продукт Польщі становить сьогодні близько 680 млрд дол, тоді як в 1991 р. він сягав близько 86 млрд дол. ВВП Німеччини перебуває на рівні 4,26 трлн дол, що свідчить про суттєву економічну асиметрію між країнами.

За даними ОЕСР, у 1990 р. польський ВВП (ПКС) на душу населення становив 6190 дол США, а Німеччини – 19433 дол. У 2020 р. показники

відповідно становили 34004 дол і 53812 дол, тобто перевага Німеччини істотно зменшилась і не є вже такою переконливою [8, р. 65].

Сьогодні не лише Німеччина має ключове значення для польського ринку, але і Польща займає чільне місце в економічній статистиці свого західного сусіда. У Польщі працює понад 5000 німецьких компаній і згідно з даними Бундесбанку, інвестиції німецьких компаній у Польщі у 2019 році становили майже 40 млрд євро. Польща є важливою ланкою в ланцюгу створення вартості в німецькій промисловості.

Польські компанії також все більше відкривають для себе німецький ринок. Наразі у Німеччині за приблизними підрахунками працює близько 1000 польських компаній, кількість яких має тенденцію до зростання. Утім здобутки Польщі у цій сфері виглядають дещо скромнішими. Наразі польськими компаніями інвестовано менше 2 млрд євро, що стало одним із символів чітко вираженої асиметрії у сфері залучення інвестицій.

Але центр ваги економічної політики Варшави поступово зміщується. Польський уряд взяв курс на цілеспрямоване підтримування інвестицій, які створюють вищу додану вартість. Сьогодні Польща вже не розглядає себе як розширену виробничу лінію Німеччини, а як партнера у сфері інновацій [8, р. 72].

Просування Польщі до статусу економіки, здатної виробляти високотехнологічну продукцію закладає основи для більш збалансованих партнерських відносин з Німеччиною, заснованих на взаємодоповнюючих високотехнологічних галузях [8, р. 67].

Польщу безпідставно називають справжнім європейським феноменом і «Китаєм Європи». Динамічний соціально-економічний розвиток Польщі дав їй можливість досягнути середнього рівня розвитку. За рівнем ВВП вона посідає 23-тє місце у світі та 10-тє в Європі. Серед країн Східної Європи Польща займає 2-є місце за ВВП. Загалом економічний прогрес змінив самосвідомість Польщі [8].

Водночас слід згадати, що викликом для Договору між ФРН та РП про добросусідство, дружбу та співробітництво (підписаний 17 червня 1991 р.) було положення про надання польсько-німецьким відносинам партнерського характеру [6]. Тоді це здійснити було вкрай проблематично, особливо на тлі неймовірно різкої асиметрії між країнами, коли Польща була серйозно вражена економічними проблемами, а Німеччина обтяжена історичним багажем.

Попри асиметрію економічних показників, німецько-польська торговельно-економічна співпраця стала спільною історією успіху. З товарообігом у 123 млрд євро Польща випереджає навіть таких потужних торговельних партнерів Німеччини як Італія та Велика Британія.

За останні 30 років Польща спромоглася піднятися до рангу важливого економічного партнера Німеччини. Тоді як ФРН стала найважливішим торговим партнером Польщі (частка Німеччини в польському експорті становить 27,45%, а в імпорті – 23,11%) [8, р. 72].

У якісному відношенні структура торговельного балансу має тенденцію до зменшення традиційного дисбалансу між сусідами. Польща давно перестала бути просто нетто-експортером сировини та сільськогосподарської продукції, а німецька промисловість дедалі більше цінує польське новаторство [13].

В суспільствах обох країн інтенсивність німецько-польських відносин не завжди отримує належну увагу. Проте тісні економічні зв'язки пов'язують Польщу та Німеччину незалежно від загальної політичної ситуації. Разом із громадянським суспільством вони стали міцною опорою двосторонніх відносин [8, р. 71].

Статистичні дані, які всебічно характеризують різні аспекти розвитку суспільства, свідчать про чималі переваги Німеччини. Але розрив між країнами не виглядає катастрофічним. Асиметрія між потенціалами Німеччини та Польщі хоча і має місце, проте вона має тенденцію до зменшення.

Загалом обидві сторони сприймають одне одного відповідно своїх потенціалів. Якщо взяти до уваги диференційовану статистику особливо у сфері економіки і освіти, можна стверджувати, що обидві сторони допускаються помилкового взаємного сприйняття.

Німеччина вважає себе набагато потужнішою за Польщу ніж вона є насправді, тоді як Польща вважає себе набагато слабкішою порівняно з ФРН, що також не зовсім відповідає дійсності. Загалом німецько-польську асиметрію варто розглядати в динаміці, а іноді й детально [14, р. 45].

Сфера безпеки. Якщо перевага Німеччини над Польщею в економічній площині є беззаперечною, то в безпековій сфері здобутки Польщі є більш суттєвими і значущими ніж ФРН.

Попри те, що ФРН володіє неймовірною економічною потужністю і соціальною системою і входить до групи найвпливовіших держав світу, її роль як глобального гравця у сфері безпеки є незначною і навіть малопомітною. Існують сумніви щодо того, яку роль взагалі в Європі Німеччина відіграватиме у майбутньому. Уже зараз у партнерів ФРН по НАТО виникає занепокоєність з приводу того, що вони більше не зможуть покладатись на Німеччину як на військового надійного партнера. Надання ФРН пріоритету бізнесовим проектам (приміром «Північний потік-2») над безпековими створює підґрунття недовіри до неї як провідної сили євроінтеграції.

Наразі стан збройних сил ФРН не відповідає її політичним амбіціям і не створює підґрунття для зростання геополітичного впливу Німеччини. Тривалий час стан основних систем Бундесверу визначався як «обмежено функціонуючий». Фактичні видатки на оборону, відповідно до стандартів НАТО у 2% від ВВП, мають бути на рівні близько 65 млрд євро. Для того, щоб реалізувати зобов'язання виділення 2% ВВП на оборону уряду Німеччини необхідно збільшити витрати на Бундесвер на рівні 60%, що видається

малоймовірним у найближчій перспективі. Витрати на оборону у 2021 рік Німеччини становили 46,8 млрд євро, що було найбільшим за останній час [1].

На тлі нових викликів і загроз ФРН прагне перейти на якісно новий рівень боєздатності. У рейтингу армій світу Німеччина поступається РП, посідаючи 25-те місце, тоді як Польща займає 20-те [7].

Польські збройні сили повністю організовані відповідно до вимог НАТО. Польща будує армію, яка може стати «найпотужнішими сухопутними силами ЄС». На думку одного високопоставленого чиновника армії США в Європі «Польща стала нашим найважливішим партнером у континентальній Європі». Попри те, що досі цю роль відіграла Німеччина, саме Польща, за словами посадовця, зіграла вирішальну роль у підтримці України у війні проти РФ та у зміцненні оборони НАТО в Балтії. При цьому Німеччина залишається логістичним центром, але неспішність, політична розгубленість німецького уряду, позбавляє його можливості бути лідером.

На тлі вторгнення РФ в Україну, Варшава збільшує витрати на оборону з 2,4% ВВП до 5%. Тоді як на політичному рівні Польща ще не зуміла в Європі перетворити свій військовий вплив у політичний.

Дається взнаки відсутність взаєморозуміння між Варшавою та Брюсселем через те, що ЄС вважає «нехтуванням урядом демократичних норм і верховенства права», також і внутрішні суперечки у Варшаві не дають їй набрати політичної ваги, що відповідала б її військовим амбіціям.

Але ФРН на погляд американського видання Politico цілком задоволена діями Варшави, яка перебирає її безпекову відповідальність у Європі. «Берлін розглядає Польщу як буфер, що відокремлює її від сфери впливу Росії. Чим більше танків і військ буде у Польщі, тим безпечніше буде Німеччині», – передає Politico настрої у Берліні [4].

Такий підхід німецького уряду до питань безпеки є свідченням насамперед його слабкості, а не прагматизму, що може зрештою поставити під сумнів силу і політичну впливовість ФРН на міжнародній арені.

Конфліктні лінії німецько-польських відносин. На зламі століть Німеччина і Польща перебували в атмосфері зростаючої взаємовигідної співпраці, але вже згодом у 2000-ні роки польсько-німецькі відносини стали все більше занурюватись у вир розбіжностей та непорозумінь, особливо у сфері зовнішньої та безпекової політики. Зростання протиріч між країнами на тлі вступу Польщі до НАТО і ЄС стало великою несподіванкою для політиків, науковців та інтелектуалів, які небезпідставно вважали, що ці сусідні країни стануть тіснішими партнерами як члени євроатлантичних інститутів.

На прикінці 2000-х років саме траєкторія співпраці та конкуренції характеризувала підходи Польщі та Німеччини до ініціативи ЄС «Східне партнерство». Польща перебуває у безпосередній близькості до регіону, що залишається ключовим джерелом геополітичної нестабільності. Варшава, виходячи зі своїх геополітичних інтересів, послідовно розглядала його як

сферу першочергового стратегічного пріоритету та проводила політику, спрямовану на його поступову інтеграцію до європейської та євроатлантичної спільноти.

Натомість позиція Берліна була асиметричною. Німеччина зосередила свою пильну увагу на розвитку більш складного партнерства з Росією. Ці відмінності відображали різні геополітичні позиції країн-сусідів в євроатлантичній спільноті та були додатково зумовлені їхньою асиметричною економічною потужністю. До того ж асиметричні можливості ФРН і РП у формуванні змісту зовнішнього порядку денного ЄС посилювали взаємну напруженість.

Дослідник С. Швед у своїй науковій розвідці акцентує увагу на ролі трьох типів асиметрії — матеріальної, просторової та тимчасової — у структуруванні конфліктуєчих інтересів Польщі та Німеччини, різних політичних рішень і, зрештою, також різних рівнів їхнього відповідного впливу на ведення переговорів. Важливе значення має і те як три структурні асиметрії «змішуються», щоб стимулювати специфічні й іноді менш помітні, але часто глибші відмінності, які регулярно випробовували польсько-німецькі відносини всередині євроатлантичних інститутів [12].

Попри тертя у відносинах, Німеччині та Польщі довелося навчитися долати асиметрію як політичну, економічну, культурну так і звісно, моральну. Більше того перед ними постала необхідність у подоланні негативних проявів стереотипного мислення. Особливо важливим вбачається подолання «асиметрії поваги» — польського страху перед сильнішим та технологічно розвинутішим західним сусідом та німецької зневаги до східного сусіда [9].

Історичний фактор, при всій його важливості, не пояснює достатньо масштабів сьогодишньої напруженості. Сьогодні Варшава та Берлін уособлюють діаметрально протилежні погляди на значення національної держави та пов'язаних із нею бачень нації, культури та спільноти.

Антагонізм між прихильниками та противниками національної держави розділяє європейське суспільство. Одні («комунітаристи») хочуть зберегти і зміцнити демократичну національну державу як головного політичного суб'єкта, інші («космополіти») хочуть подолати національну державу «по-європейськи». Також існують розбіжності у поглядах щодо міграційних процесів, національно-культурних ідентичностей.

У Німеччині і Польщі одна з цих позицій є провідною в політичному та соціальному вимірі. Це асиметричне відображення домінуючих ідеологій дуже чітко проявляється в поточному порівняльному аналізі конфліктів ідентичності, відчуття приналежності та загрози в різних європейських країнах, в тому числі в Німеччині та Польщі [8, р. 24].

Керівна партія Польщі «Право і справедливість» вважає, що «у відносинах Польщі з її західним сусідом існує неприйнятна асиметрія, яка

проявляється здебільшого у правовому статусі та підтримці, яку отримують німецька меншість у Польщі та польська меншість у ФРН.

Глибока недовіра польської політичної еліти до Німеччини, поширення польським урядом антинімецьких настроїв, вимоги сплати репарацій створюють серйозну напругу у відносинах між країнами і негативно впливають на європейську політику.

Прохолодні відносини між Варшавою та Берліном мають негативні наслідки насамперед для Польщі, оскільки поглиблюють ізоляцію між нею та ЄС. Намагаючись скористатися зростаючим економічним значенням Польщі для Німеччини у двосторонніх відносинах, офіційна Варшава висуває вимоги (військові репарації), які вкрай неприйнятні для Німеччини. Ігнорування Берліном виплат воєнних репарацій Варшава розглядає як абсолютну асиметрію у ставленні до Польщі.

Заяви німецької сторони на вимоги Польщі не супроводжуються поглибленою, інтелектуальною рефлексією. Берлін не обтяжує себе аргументованими інтерпретаціями, коли Варшава вимагає певних пояснень чи конкретних дій. Для Німеччини нормою в політичній риторичі стали тривіальні вирази, приміром, про думання «про майбутнє» та бажання «йти вперед», про фокусування на можливостях у майбутньому від економічної взаємодії. Коли підіймається питання Польщею, Україною, та Литвою про прокладення другої гілки газопроводу «Північний потік», який порушує їх інтереси, німецька сторона красномовно заявляє: «Не демонізуймо бізнес-проєкти», «поговорімо про кліматичну політику» [2].

Німецько-польські відносини, безумовно, є розгорнутою ілюстрацією асиметричної взаємодії держав, яскравим прикладом складних і непередбачуваних відносин. Проте асиметрія між країнами не носить загрозливий характер для їх співпраці, але створює серйозні труднощі на шляху до порозуміння і прийняття симетричних рішень.

Висновки

Отже, відслідковуючи еволюцію та прогрес у двосторонніх відносинах між Німеччиною та Польщею з кінця 80-х – початку 90-х років, можна стверджувати, що сучасний стан німецько-польських відносин – це результат асиметричних можливостей, географічної близькості та історичного минулого.

Відносини між двома сусідніми державами Польщею та Німеччиною, попри стратегічність і певну приязність, розвиваються у форматі об'єктивної асиметрії. Ознаки асиметрії в німецько-польських відносинах простежуються як в політичній так і в соціально-економічній та безпековій сферах.

Основними факторами асиметрії у відносинах між країнами є економічний, політичний, безпековий, географічний, демографічний, культурний. На атмосферу відносин впливає спільна історична спадщина,

відсутність тотожності у потенціалах, різноманітність конфліктних політичних ситуацій, статус держав в структурі сучасних міжнародних відносин та Європейського Союзу.

На зламі століть стали очевидними численні конфліктні лінії, які сьогодні розділяють Польщу та Німеччину. При розгляді проблеми конфронтації польських і німецьких інтересів слід зазначити, що двосторонні відносини між Німеччиною і Польщею характеризує як асиметрія у сприйнятті взаємної значущості, так і асиметрія потенціалу обох країн. Це може мати далекосяжні наслідки для відносин між двома країнами, тому що Польща, як країна з середнім потенціалом, не може бути наразі рівним партнером, приміром як Франція, для ФРН, яка прагне зростання свого впливу у міжнародних справах.

Дослідження різних асиметричних пар та їх порівняння може, звичайно, дати різні аналітичні, цінні висновки про природу, поведінку в асиметричних відносинах та асиметричні взаємодії в цілому. Прикладами подальших наукових розвідок у цьому напрямку можуть бути пари асиметричних відносин: Німеччина – Чехія, Італія – Албанія, Франція – Бельгія, Південна Африка – Набія, Китай – В'єтнам, Індія – Бангладеш.

Перспективним і важливим напрямком у дослідженні асиметрії є аналіз багатосторонньої асиметрії, регіональних асиметричних відносин, асиметричної етики, управління глобальною асиметрією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Defence Express (2022) Nadutyj «shhyt Jevropy»: Nimechchyna navitj pislja «astronomichnogho» zbilshennja vijsjkovogho bjudzhetu ne dotjaghuje do vymogh NATO [The inflated «shield of Europe»: even after the «astronomical» increase in the military budget, Germany does not meet NATO's requirements] 17 serpnja. Retrieved from: https://defence-ua.com › army_and_war › nadutij_sch (accessed 10 March 2023).
2. Kononjchuk V., Kvjatkovsjka A. (2023) Poljshha – Nimechchyna – Ukrajina. Jak unyknytu «kitchu prymyrennja»? [Poland – Germany – Ukraine. How to avoid «reconciliation kitsch»?]. Nova Poljshha. 20 ljutogho. Retrieved from: <https://novapolshcha.pl › article › polsha-nimechchina...> (accessed 10 March 2023). Retrieved from: <https://novapolshcha.pl › article › polsha-nimechchina...> (accessed 10 March 2023).
3. Perepelycja Gh. M. (2005) Asymetrija mizhnarodnykh vidnosyn [Asymmetry of international relations]. K.: «Stylos». (in Ukrainian)
4. Politico (2022) Politico pro rolj Poljshhi v oboroni JeS [Politico on Poland's role in EU defense]. 22 lystopada. Retrieved from: <https://ukrainian.voanews.com › politico-rozpovidaje> (accessed 10 March 2023).
5. Blackburn S. (1998) The Oxford Dictionary of Philosophy: Okswordski słownik filozoficzny. Oxford University Press, 1994, copyright for the Polish edition Warsaw: Książka i Wedza. (in Polish)
6. German – Polish cooperation (2019): Retrieved from: <https://www.auswaertigesamt.de/en/aussenpolitik/europa>. (accessed 2 March 2023).

7. Global Firepower (2023) World Military Strength Rankings. Retrieved from: <https://www.globalfirepower.com> (accessed 5 March 2023).
8. Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego (2021) Między przyjaźnią a frustracją – Polska i Niemcy 30 lat po podpisaniu traktatu o sąsiedztwie. Poznań. (in Polish)
9. Krzemiński A. (2017) Polsko-niemieckie stosunki nie należą do łatwych. *Polityka*. 21, (3111), Historia. Retrieved from <https://www.polityka.pl> › 17... (accessed 11 March 2023).
10. Pfetsch F.R. and Landau A. (2000). Symmetry and Asymmetry in International Negotiations. *International Negotiation*, (5), pp. 21–42.
11. Pfetsch, F.R. (2011). Power in International Negotiations: Symmetry and Asymmetry. *Négociation*, no. 16, pp. 40–56. Retrieved from: <https://www.cairn.info/revue-negotiations-2011-2-page-39.htm> (accessed 11 March 2023).
12. Szwed S. (2019) Poland, Germany and state power in post-cold war Europe: asymmetry matters. London, United Kingdom : Palgrave Macmillan. (in Polish)
13. Weber P. (2021) Znikająca asymetria. *Europa*. 29 grudnia. Retrieved from: <https://forumdialogu.eu> › zni... (accessed 8 March 2023).
14. Wóycicki K., Czachur W. (2009) Polen im Gespräch mit Deutschland Zu den Schwierigkeiten des deutsch-polnischen Dialogs und dessen europäischen Herausforderungen. Wrocław. (in Polish)
15. Womack B. (2016) *Asymmetry and International Relationships*. New York: Cambridge University Press. (in USA)

4.3 СТРАТЕГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Ржевська Ніна Федорівна, док. політ. н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7671-3221>
E-mail: nina.rzhevska@npp.nau.edu.ua

Смець Валентина Олександрівна, старший викладач кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6988-6909>
E-mail: valentyna.yemets@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Стратегічне прогнозування потрібне для того, щоб зробити зовнішню політику держави стабільною й послідовною, а отже – ефективною. Політика держави з чітко визначеними цілями, що послідовно здійснюється за наявності інших рівних умов, є впливовішою в міжнародних відносинах, ніж політика прагматична, що не має чіткої стратегії і прямує від однієї перспективи до іншої. Стратегічний прогноз, серед переважаючих шляхів представлення альтернатив варіантам державної політики, виділяється практичністю, гнучкістю і ситуативністю, адресністю, концентрацією зусиль на прийнятті рішень зовнішньополітичного характеру, а також деталізацією політичних кроків і процедур, представленням значної кількості питань для розгляду, виділенням складності та концентрованим наданням наукового статусу політиці, як об'єкту дослідження. Ефективним таке прогнозування є за умови можливості постійного корегування прогнозів з урахуванням найновішої інформації. Прогнозування не можна розглядати як безумовну констатацію, що характеризується дієсловами «буде» чи «станеться», воно повинно має бути умовним діяльнісним інструментом, що вкладається у формулу – прогнозоване може бути або станеться за певних умов. Ми наполягаємо, що відмінною рисою стратегічного прогнозування є те, що йому необхідно доводити й обґрунтовувати перед політичним істеблішментом свою потрібність і необхідність нині й саме в даний момент, адже показати могутність і правдивість своїх прогнозів він зможе лише в майбутньому. До всього, обов'язковим атрибутом ефективності стратегічного прогнозу є мінімальна політична заангажованість дослідника-прогнозіста. Отже, суб'єктивна природа стратегічного прогнозування містить у собі унікальні елементи, саме ті, що роблять прогнозний продукт самотнім.*

Ключові слова: прогнозування, політичне прогнозування, стратегічне прогнозування, ефективність прогнозування, державна політика, зовнішня політика, зовнішньополітичне рішення.

Вступ

Найбільш ефективною є та державна політика, яка у прийнятті зовнішньополітичного рішення, максимально об'єктивно оцінює сучасний стан системи міжнародної взаємодії, послуговується досвідом минулого й передбачливо враховує сприятливі фактори і можливі перешкоди, що можуть виникнути. Прогнозування, що забезпечує потреби міжнародних відносин, куди, першочергово, включено стратегічне прогнозування, є найскладнішим різновидом гуманітарного прогнозування.

Динаміка сучасних глобальних, а отже, – субконтинентальних і субрегіональних змін, є настільки стрімкою, масштабною й глибокою, що може бути вагомою підставою, щоб вести розмову про ущільнення й стиснення сучасного геополітичного простору. Подібна ситуація створює нову проблему – наш розум починає відчувати зростаючу потребу в реальній оцінці віртуальної картини майбутньої світобудови й майбутнього світопорядку. До прикладу з найбільш актуального на нині, – висновки фахової прогнозно-експертизи щодо майбутніх перспектив нинішньої ситуації нехтування і зневагою російським агресором усіх норм міжнародного і природного права по-особливому, очікувані.

Перспективи майбутнього є важливими у здійсненні зовнішньої політики, бо однією з найбільше характерних ознак нашого часу є постійне прагнення й намагання безпосередньо вирішити питання майбутнього людства. Багатовимірні обґрунтування характеристик прогнозування зовнішньої політики держави представлені в працях К. Волтца, Р. Даллека, Ф. Зелікова, П. Кенеді, Р. Кеохейна, Г. Кіссінджера, Ч. Краутхаммера, Дж. Маккорміка, Дж. Міршеймера, Г. Моргентау, М. Олбрайт, К. Райс, Д. Розенау, Дж. Фрідмана, теоретиків і практиків вітчизняної аналітики: І. Бутовської, В. Горбатенка, Ю. Кальниша, О. Литвиненка, Б. Парахонського, І. Петренка, С. Телешуна, В. Фесенка, В. Чалого.

Та, попри це, є проблема, – майбутньому не приділено належної уваги в зовнішньополітичних концепціях держав і просто – в політичному мисленні. Фахівці констатують: «у держав відсутнє розуміння розвитку майбутнього» [6, с.102], а відповідно, – за відсутності належних знань про майбутнє, – складно приймати активну участь у його формуванні. Саме це й вимагає зосередження уваги на теорії і практиці прогнозування в сфері зовнішньої політики, що актуалізовує визначену нами проблему.

Саме тому, *метою даного дослідження* є визначення та розкриття ролі стратегічного прогнозування в забезпеченні зовнішньої політики держави.

Результати наукового дослідження

Прогнозні дослідження в політиці: причини появи. Потреби в політичних прогнозах, завжди мають вагомі мотиви, у першу чергу, масштабного характеру. Практика управління зовнішньополітичними процесами підтверджує – чим вищий рівень прогнозування, тим ефективнішим і результативнішим є планування й управління. Для органів вищого політичного керівництва наявність стратегічних прогнозів означає можливість отримати передбачення траєкторії розвитку політичних подій міжнародного масштабу.

Прогнозування необхідне для того, щоб зробити політику стабільною й послідовною, а отже – ефективною. Політика з чітко означеними цілями, що втілюється послідовно, за наявності інших рівних умов, є значно впливовішою в міжнародних відносинах, ніж політика прагматична, що не має чіткої перспективи, а тому прямує від однієї перспективи до іншої [2, с. 143-147].

Проблематика прогнозних досліджень у міжнародних відносинах протягом останніх років стала особливо значимою. Вироблення механізмів і засобів, що могли би дозволити прогнозувати кризові ситуації та потенційні конфлікти, стає життєво-важливим завданням для політиків міжнародного експертного співтовариства.

Наука про політику ґрунтується на тому, що кожна концептуальна ідея, покладена в основу діяльності влади, має певні наслідки для держави і суспільства, а діяльність глобальних акторів міжнародної системи на світових і регіональних просторах суттєво підвищує свою результативність впливом на дво- і багатосторонні відносини, стан їхньої стабільності чи навпаки, політико-правове і нормативне забезпечення можливостей міжнародних організацій у прийнятті та реалізації загально значимих рішень. Відтак, національні політичні й державні діячі активних держав-учасниць світової політики стають зацікавленими в постійному й адекватному концептуальному забезпеченні своїх стратегій на міжнародній арені. З цією метою використовують потенціал аналітичних інституцій, зокрема, «мозкових центрів», де співробітники на постійних засадах досліджують реальні події в своїх країнах і за кордоном, маючи на меті встановлювати загальні напрями політики, наповнюючи її саму й політиків певними ідеями (розробляють стратегічні прогнози).

Що стосується стратегічного прогнозування, то воно, як усі складні типи політичної й соціальної активності має подвійну природу. Мова йде не про біполярність, яка передбачає існування двох протилежностей, а про подвійність – наявність об'єктивної і суб'єктивної частини. Об'єктивна – включає елементи, що є невід'ємними атрибутами, завдяки яким стратегічний прогноз може розрізнитися за масштабами, як регіональний або глобальний та за галуззю дослідження (бізнес, військова, політична сфера). У всіх випадках об'єктивні моменти присутні й не можуть бути прогнозовані. Суб'єктивна

природа стратегічного прогнозування містить у собі унікальні елементи, саме ті, що роблять прогнозний продукт самобутнім. До них можна віднести особовий склад експертів, які здійснюють дослідження, загальний контекст, у межах якого проводяться ці дослідження, специфічні риси регіону, вимоги конкретного замовника та інше. Об'єктивна й суб'єктивна складова взаємодіють між собою, а результатом цієї взаємодії є неперервні зміни обох іпостасей стратегічного прогнозу.

Стратегічний прогноз потребує всебічної й цілісної оцінки явища, підпорядкування й узгодження процесів, що протікають на кількох рівнях і в кількох площинах. Ми наполягаємо на тому, що особливою рисою стратегічного прогнозування є те, що йому необхідно доводити й обґрунтовувати перед політичним істеблшментом свою потрібність і необхідність нині й саме в даний момент, зважаючи, що показати могутність і правдивість своїх прогнозів він зможе лише в майбутньому. Це означає, що такий тип прогнозування потребує присутності на політичній арені не лише політичного, а й державного діяча, який міг би заглянути за горизонт своєї особистої кар'єри.

У свою чергу, аналітики з корпорації «REND» стверджують, що поява таких політиків у XXI столітті є досить поодинокую, що й змушує розробляти підходи, які б дозволили стратегічному прогнозуванню розвиватися й за відсутності таких особистостей.

Наприклад, у середовищі американського розвідувального співтовариства, завдання зі стратегічного прогнозування виконує спеціально сформована при Раді з національної розвідки «Група стратегічного майбутнього». Завданням цієї групи є не просто демонстрація відповідної активності, а й формування культури стратегічного прогнозування в розвідувальному співтоваристві США.

Зовнішня політика, представлена як певний процес, що включає розробку, прийняття і практичну реалізацію владними структурами інтересів тієї чи іншої держави на міжнародній арені. Його невід'ємною складовою завжди залишатиметься забезпечення стратегічними прогнозами національної безпекової стратегії, відповідних власних безпекових інтересів і цілей із урахуванням позицій союзників та існуючих і потенційних викликів і загроз.

Оскільки, розробка, прийняття і реалізація політичних рішень різних рівнів відбувається, переважно, в межах усталених і публічно проголошених норм та відомих обставин, ми вважаємо, що зовнішня політика є, насамперед, прерогативою історико-політологічних досліджень, а стратегічне прогнозування можна розглядати як концентроване зусилля, спрямоване на виявлення та дослідження ключових властивостей саме альтернативних версій зовнішньополітичного курсу держави [3].

Такий підхід оцінювання стратегічного прогнозування стає вирішальним у критичних ситуаціях для певної держави чи міжнародних

відносин і міжнародної системи в цілому. Йдеться не тільки про виявлення і подання певних зовнішньополітичних цілей та особливостей відповідної діяльності, а також – про мотивації сил, що їх визначають і здійснюють, про оцінювання причиново-наслідкових зв'язків між цілями і мотивами, з одного боку, та ефективністю зовнішньополітичних дій, з іншого.

Наступною, дуже важливою, за значенням, функцією стратегічного прогнозування, вважають ідентифікацію і чітке представлення нових цілей, що ставить перед собою держава чи міжнародна організація, або ж включення поправок у старі цілі та модифікацію, здійснюваних у зовнішньому світі дій.

І, нарешті, стратегічне прогнозування кожного разу сприяє ефективному порівнянню і співставленню механізмів досягнення стратегічних цілей із використанням альтернативних підходів на засадах остаточного цілісного вибору з кількох версій.

Окрім того, стратегічне прогнозування у своїй глибинній сутності та оригінальності найкраще пізнається саме через постановку ключових питань, на які в процесі дослідження шукає відповіді прогнозист. У цьому випадку найбільш відповідною є думка Р. Куглера, яку ми доповнюємо авторським міркуванням – обов'язково враховувати особливості світосприйняття представника конкретної держави, яка досить тривалий час переживає складний і критичний перехідний етап становлення й розвитку зовнішньої політики та пошуку механізмів її прогнозування.

Причини вибору пріоритетного набору механізмів окреслених цілей. У цьому сенсі першим завданням, традиційно, виступає й має зберігати свою пріоритетність чітке й максимально відповідне вимогам та потребам суспільства визначення цілей, яких необхідно досягнути завдяки провадженню певного зовнішньополітичного курсу, а також причини вибору саме такої стратегічної парадигми.

Наступне, відповідно ступеню значимості, слідує потреба в з'ясуванні причин вибору того чи іншого пріоритетного набору механізмів досягнення вже попередньо окреслених цілей і необхідних для цього ресурсів та їх загальної вартості для держави, суспільства й громадян.

Третім завданням є обґрунтування підстав існування та появи довіри до запропонованих механізмів реалізації розроблених і проголошених цілей на засадах верховенства демократичних норм, прав людини, національних інтересів.

Далі слідує з'ясування й аргументація потенційних наслідків здійснюваної зовнішньої політики, реалізації намірів.

Потім слідує аргументоване цілісне визначення меж ефективності обраного зовнішньополітичного курсу та представлення політикам і суспільству тих цілей і механізмів, застосування яких може стати помилковим і, навіть, руйнівним.

Шосте – повторна спроба оцінити зв'язок між затратами на реалізацію поставлених цілей та їх ефективністю, включно з пропозицією відмовитися від другорядних завдань та сконцентрувати ресурси і можливості, щоб досягти основне.

Наступний етап – виявляються ризики для національних інтересів, що можливі унаслідок потенційного провалу обраних механізмів чи помилок в представленні базових і другорядних цілей.

Восьме – обов'язкове врахування можливості згубного впливу реалізації однієї з визначених цілей на досягнення цілей у інших сферах життєдіяльності держави і суспільства.

Має бути максимально цілісний підхід до презентації цілей і засобів їх реалізації з умовою концентрувати особливу увагу на тих аспектах, що є найбільш перспективними.

Десяте – це співставлення, задля порівняння й пошуку додаткових шляхів підвищення ефективності обраної чи запропонованої політики, власних проєктів із уже існуючими

Одинадцять – таке ж, як і на попередньому етапі, порівняння вартості чи затратності запропонованого певним дослідником зовнішньополітичного курсу з вартістю і затратністю тієї міжнародної політики, що вже проводилася державою, або ж пропонується іншими науковими школами, «мозковими центрами» чи окремими вченими.

Дванадцять – концентрація аналітичних зусиль на пошуках варіативних сценаріїв на випадок неможливості досягнення поставлених цілей тими політичними силами, які перебувають при владі, а також доведень низькій вірогідності їхньої заміни в органах державного управління «більш відповідними» партіями і діями.

І, нарешті, представлення цілісної картини стану й перспектив із урахуванням усіх елементів стратегічного прогнозу, представлених вище, з метою розробки остаточної версії положень, висновків і рекомендацій.

Стратегічний прогноз вирізняється серед домінуючих суб'єктивних шляхів представлення альтернатив варіантам державної політики більшою практичністю, гнучкістю і ситуативністю, адресністю, концентрацією зусиль на прийнятті рішень зовнішньополітичного характеру й механізмах їх реалізації замість «пошуку істини», деталізацією політичних кроків і процедур, представленням надмірної кількості питань для розгляду, виділенням складності та концентрованим наданням наукового статусу об'єкту дослідження, яким є політика.

Обов'язковим атрибутом ефективності стратегічного прогнозу, на нашу думку, є мінімальна політична заангажованість дослідника. Прогностична робота в рамках виконання заздалегідь представленої жорсткої схеми цілі – механізми їх досягнення, зазвичай, веде до мінімальної і короткотривалої ефективності, а часто – до прямого обману суспільства авторитетом науки чи

науковця. [1, с.38-40] Обов'язковим є паралельне застосування системного підходу й стратегічного аналізу, яких у конкретному випадку вибору об'єкта і предмета дослідження розглядають не окремо, а як складову стратегічного прогнозування.

Залежність державної політики від прогнозів: американський досвід. Досвід прогнозного забезпечення зовнішньої політики США провідними науково-дослідницькими центрами цієї держави засвідчує, що відмова владних інститутів чи політичних партій Сполучених Штатів від застосування представлених незалежними науковцями рекомендацій, може призвести до не бажаних наслідків. Те ж саме можемо стверджувати про відносно низьку ефективність стратегічного прогнозу, спрямованого на внесення поправок до окремих елементів запланованого і впроваджуваного діючою адміністрацією Сполучених Штатів зовнішньополітичного курсу. Річ у тім, що традиційно реалізація публічно проголошеної президентом і його урядовим кабінетом програми дій і визначених у ній цілей, з ідеологічних і рейтингових міркувань мало залежить від оригінальної інтерпретації науковців та експертів.

До того ж, новий напрям у зовнішній і безпековій політиці, зазвичай, не може бути втілений у життя й успішно реалізований за час перебування при владі діючої політичної сили, президента і конгресу Сполучених Штатів. Із цих причин, «мозкові центри» поєднують у своїй роботі поточні дослідницькі проекти, котрі мають на меті внесення певних поправок до існуючих програм та проектів влади, і так звані, перспективні розробки, що мають суто академічний характер. Для конкретного президента й уряду підтримка, саме перспективного підходу означає можливість урахувати, та реалізація академічного замислу. Однак, такі ситуації трапляються не часто, з огляду на те, що час, особливості світосприйняття, ідеологічні пріоритети і дії нових керівників держави вносять суттєві корективи до стратегії зовнішньої політики США та її геополітичних пріоритетів.

У якості прикладу перспективного підходу державних діячів США прийнято вважати той, що був застосований Р. Макнамарою – міністром оборони США в адміністраціях Дж. Кеннеді та Л. Джонсона, які діяли на завершальному етапі в'єтнамської війни [7]. Та, не будучи надто обізнаним у питаннях національної оборони, він, як обдарована особистість, з подачі корпорації «REND», дуже швидко освоїв предмет своєї нової сфери діяльності і прийшов до висновку про доцільність стратегічного прогнозування як управлінської філософії, що поставила б під питання домінуючі концепції ведення агресивних дій, спонукала б до вибору альтернативних варіантів забезпечення національних інтересів США у віддалених регіонах планети.

Стратегічне прогнозування передбачає використання значного обсягу емпіричного матеріалу, без чого не можливо точно описати і пояснити певні феномени зовнішньої політики. Його здійснення передбачає використання

нормативного, чи близького до нього – прескриптивного методу. Оскільки, нормативний метод (на відміну від прескриптивного) доволі широко представлений в українській політичній науці, доцільним буде дати йому коротке пояснення, виходячи з класичної позиції Дж. Файста [5, с.592-603]. З огляду на його переконання, прескриптивний аналіз вирізняється наперед визначеною метою, що ставиться перед дослідником, і саме тому в англomовній версії часто застосовується синонімічне «аналіз рішень» [4, с.679-695]. Саме такий аналіз є підґрунтям для створення стратегічних прогнозів.

Отже, маємо справу все з тим же політико-системним аналізом, але в більше звуженій версії – дослідження певних державних рішень стратегічного характеру. Нелінійний характер державних документів і постанов органів влади завжди змушує дослідників рахуватися з існуючими та можливими альтернативними версіями й подавати саме їх на розгляд правлячих політичних сил чи політичних партій. Прескриптивний аналіз не допускає заздалегідь визначених висновків. Останні формуються на засадах співставлення окремих позицій рішень, що аналізуються, та поданні додаткових рекомендацій щодо їх поліпшення і підвищення ефективності.

Провідні американські дослідницькі центри саме таким чином суттєво підвищують точність своїх розробок, оцінок і висновків. По суті, вони у конкретній дослідницькій діяльності відмовляються від маніпулювання численними назвами і визначеннями методів політичної науки, накопиченими за останні десятиліття, особливо після виходу в світ класичної монографії розробника реалістичної парадигми міжнародних досліджень Г. Моргентау [8].

Висновки

Таким чином, стратегічний прогноз вирізняється серед домінуючих суб'єктивістських шляхів представлення альтернатив варіантам державної політики більшою практичністю, гнучкістю і ситуативністю, адресністю, концентрацією на прийнятті рішень зовнішньополітичного характеру й механізмах їх реалізації замість «пошуку істини», деталізацією політичних кроків і процедур, представленням надмірної кількості питань для розгляду, виділення складності та концентрованим наданням наукового статусу об'єкту дослідження, яким є політика.

Ефективне політичне прогнозування можливе лише за умов постійного корегування прогнозів, беручи до уваги найновішу інформацію. Прогнозування не можна розглядати як безумовну констатацію, що характеризується дієсловами «буде», «станеться». Воно має слугувати як умовна, інструментальна діяльність, що вкладається у формулу: «Може бути або станеться за певних умов».

Прогнозист у царині політики виступає в ролі технолога, який показує за яких саме умов і за допомогою яких засобів можна досягнути того чи іншого, бажаного, стану майбутнього [2], саме тому стратегічний прогноз є

підґрунтям цілісності при постановці наукової проблеми та її розв'язанні, поєднує в собі теоретичні, концептуальні й прикладні цілі та завдання, дає можливість вийти на максимально точні положення, узагальнення і висновки, пройшовши перевірку втіленням у конкретні зовнішньополітичні дії держави.

Попри всю незаперечність необхідності використання стратегічних прогнозів у сфері зовнішньополітичної взаємодії, з огляду на досягнення реальних результатів прогнозування, їх не можна та й не варто абсолютизувати. Особливості способів їх вироблення накладають принципові обмеження на їхні можливості; адже – не всі політичні процеси однаковою мірою піддаються прогнозним оцінкам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбатенко, В. П. (2006). Поетапний цикл здійснення прогнозів. Політичний менеджмент. №2. С.37-44.
2. Горбатенко, В.П. (2019). Футурологія і політика. Монографія. Київ «Академвидав». 288 с.
3. Петренко, І.І. (2018). Аналітичні центри як суб'єкти формування публічної політики: монографія. Київ: Вадим Карпенко. 359 с.
4. Howard, R.A. (1988). Decision analysis: Practice and promise. Management Science. Vol 34. P. 679-695.
5. Fiet, J.O. (2007) A Prescriptive Analysis of Search and Discovery. Journal of Management Studies. Vol. 44. Issue 4. P. 592-611.
6. Kugler, R. L. (2006). Policy Analysis In National Security Affairs: New Methods for a New Era. Washington, DC: National Defense University Press. 639 p.
7. McNamara, R. S (January 21, 1961 – February 29, 1968). 8th Secretary of Defense Kennedy and Johnson Administration. Histories of the Secretaries of Defense. Available at:http://www.defenselink.mil/specials/secdef_histories/bios/mcnamara.htm.
8. Morgentau, H. (1978). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. York NY: Alfred A. Knopf. 752 p.

4.4 ДИПЛОМАТІЯ РЕСПУБЛІКИ КИТАЙ (ТАЙВАНЬ) ЩОДО УЧАСТІ В РОБОТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сапсай Артем Петрович, к.політ.н., доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9857-5272>
E-mail: artem.sapsai@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Предметом розгляду даного підрозділу виступає проблема Тайваню як суб'єкту міжнародно-політичних процесів і життя, що відповідає категорії частково визнаної держави, яка розвиває співробітництво та бере участь в міжурядових та неурядових міжнародних організаціях спеціалізованого напрямку діяльності. Безпосередньою метою наукової розвідки є ідентифікація комплексу дипломатичних засобів і напрямів діяльності Республіки Китай (Тайвань) в контексті розв'язання проблеми її дипломатичного визнання як повноправного учасника міжнародних організацій. У цьому відношенні у якості ключових завдань автор виділяє: 1) з'ясування підстав і передумов для розвитку дипломатичної активності Республіки Китай щодо участі у роботі міжнародних організацій; 2) огляд концептуально-доктринальних підходів в дипломатії Тайваню; 3) оцінка ролі класичних форм дипломатії у здобутті Тайбеєм міжнародно-правового визнання; 4) розгляд нетрадиційних дипломатичних засобів і напрямів міжнародної взаємодії Тайваню на сучасному етапі. У підсумку автор робить висновки про зменшення зовнішньополітичного простору Республіки Китай (Тайвань), що позначається як скороченням кількості держав, які продовжують підтримувати з ним офіційні дипломатичні стосунки, так і зменшенням кооперативного поля багатостороннього співробітництва. Тенденції до втрати дипломатичних відносин і дипломатичної підтримки у двосторонньому форматі зовнішньої політики, спонукають Тайвань до активізації зусиль із залучення до різного роду формалізованих та неформалізованих проектів багатосторонньої співпраці. Водночас, зменшення кооперативного простору в рамках роботи окремих спеціалізованих установ (зокрема, ВООЗ та ІКАО), як і неможливість відновлення свого місця в ООН загалом, також змушує Тайбей диверсифікувати напрями представництва та функціонального залучення в міжнародних організаціях. Погіршення для Республіки Китай умов представництва в ІКАО аналогічним чином позначені її відходом від традиційних (конференційна дипломатія та двосторонні переговори) та переходом до інноваційних напрямів дипломатичної роботи (зовнішньополітичний лобізм та технологічна дипломатія), які зрештою потребують свого більш глибокого вивчення та концептуалізації. З іншого*

боку, розгляд практичного застосування Тайванем як класичних, так і нових інструментів дипломатичного впливу показує, що воно не несе у собі взаємовиключного виразу, а навпаки характеризується доповненням та взаємозалежністю як старих, так і нових підходів.

Ключові слова: Республіка Китай, Тайвань, зовнішня політика, дипломатичне визнання, дипломатія, міжнародні організації, ООН, ІКАО.

Вступ

Актуальність представленої роботи пояснюється поточними тенденціями розширення числа учасників сучасних міжнародних відносин, проголошення незалежності і суверенітету нових держав на фоні паралельних процесів дезінтеграції та сецесії на регіональному і локальному рівнях. Іншим аспектом, що привертає наукову увагу та потребує поглибленого вивчення є розширення політико-дипломатичного інструментарію як вже традиційних, так і нових учасників міжнародних відносин, що активно використовується ними у досягненні різного роду цілей тактичного та стратегічного рівня.

Виходячи з окресленого, предметом розгляду виступатиме проблема Тайваню як суб'єкту міжнародно-політичних процесів і життя, що відповідає категорії частково визнаної держави, яка має дипломатичні відносини з обмеженим колом держав, розвиває співробітництво та бере участь в міжурядових та неурядових міжнародних організаціях спеціалізованого напрямку діяльності. Безпосередньою метою пропонованої розвідки є ідентифікація комплексу дипломатичних засобів і напрямів діяльності Республіки Китай (Тайвань) в контексті розв'язання проблеми її дипломатичного визнання як повноправного учасника міжнародних організацій. У цьому відношенні завданнями автора виступатимуть: 1) з'ясування підстав і передумов для розвитку дипломатичної активності Республіки Китай щодо участі у роботі міжнародних організацій; 2) огляд концептуально-доктринальних підходів в дипломатії Тайваню, а також їх змін в часі; 3) оцінка ролі класичних форм дипломатії у здобутті Тайбеєм міжнародно-правового визнання; 4) розгляд нетрадиційних дипломатичних засобів і напрямів міжнародної взаємодії Тайваню на сучасному етапі.

Звертаючись до визначення поточного стану наукової розробки проблеми, відзначимо, що сьогодні актуальним питанням зовнішньої політики Республіки Китай присвячено чимало досліджень як закордонних, так і вітчизняних науковців. Серед них: Т. Адам [1], Б. Гласер [9], Ж. деЛісле [6], А. Сапсай та Р. Петюр [23], С. Вінклер [32]. Окремий напрям становлять наукові розвідки, що присвячені проблемі встановлення і підтримки дипломатичних відносин Тайваню: Е. Ларус [17]; С. Срінівас та Ш. Матту [26]; Х. Хілперт, А. Сакакі та Х. Векер [12]; Т. Шаттак [24]. Ще одну групу представляють дослідники, які вивчають спеціалізовані напрями

дипломатичної діяльності Тайваню, а саме: Г. Роунслей [21]; Парамітанінгрум та Дж. Херлянто [19]; Ч. Йєн [34] та ін.

Разом з тим, безпосередньо аспект сучасних дипломатичних інструментів і практик Республіки Китай, що спрямовані на її залучення у роботу міжнародних організацій і, головним чином, на здобуття статусу повноправного члена глобальних організацій (насамперед ООН та її спеціалізованих установ, зокрема, ІКАО) не здобув належного рівня вивчення та залишається переважно неоднозначним у своєму практичному вигляді. Саме такими особливостями пояснюється і новизна авторського підходу даного дослідження.

В основу методики дослідження було покладено аналітичний підхід, який може бути інтерпретований як загальний емпірично-аналітичний процес вивчення обраної проблеми. Це дозволило досліднику вдаватися до заходів з декомпозиції цілого, а саме розбиття предмета дослідження на декілька його складових частин з метою належного розбору й інтерпретації передумов і причин, сутності та наслідків тих процесів, подій і явищ, що вивчалися в конкретному випадку.

Результати наукового дослідження

Частково визнані держави в сучасних міжнародних відносинах. Процес розширення числа суверенних держав став визначальною рисою міжнародних відносин після завершення Другої світової війни. Лише упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть кількість держав на політичній мапі світу збільшилася майже в четверо – від 51 до 193. На початок 2020-х рр. у світі нараховується близько 60 національних рухів за здобуття незалежності й проголошення власної державності [11].

Поточна динаміка становлення нових державних утворень наразі визначається трьома взаємопов'язаними чинниками, а саме: інтересами і політикою суверенних держав, фактичним режимом міжнародного визнання та наявними стратегіями національних рухів [10]. Вже визнані сьогодні держави є головними охоронцями власних суверенітету та територіальної цілісності. Одночасно саме вони визначають які національні рухи чи автономні території зможуть бути визнаними з боку міжнародної спільноти.

Міжнародні організації як формалізовані інститути та міждержавні неформальні об'єднання відіграють в цих процесах допоміжну роль, формуючи необхідні передумови та полегшуючи процес дипломатичного визнання (*ad hoc* або навіть *de facto*) на рівні розширеного числа учасників міжнародної взаємодії. Міжнародні організації та їх функціональні сфери діяльності породжують нові види комунікації та співробітництва між різнорідними гравцями. Це відкриває можливості для недержавних та квазі-державних акторів встановлювати і розвивати неофіційні або нетрадиційні дипломатичні контакти і взаємодії, підключатися до галузевого

співробітництва, використовувати низку інституційних та поза-інституційних методів для досягнення власних цілей.

На особливу увагу заслуговують і держави з обмеженим міжнародним визнанням, або так звані частково визнані держави. Такі держави вже проголосили свою незалежність і домоглися дипломатичного визнання в якості суверенних суб'єктів з боку міжнародної спільноти. З іншого боку, таке визнання не стало масовим і обмежується лише поодинокими випадками на рівні встановлення чи підтримки дипломатичних відносин з невеликою кількістю держав (переважно від 10 до 100). До числа таких суб'єктів сьогодні можна віднести: Китайську Республіку (Тайвань), Республіку Косово та Сахарську Арабську Демократичну Республіку.

Сьогодні частково визнані держави відповідають більшості атрибутів державності та мають реальний суверенітет над територією, яку вони контролюють. Часто вони виступають тими державними утвореннями, які навіть функціонують краще, ніж деякі визнані держави-члени ООН [18]. З іншого боку, їхні претензії на державність заперечуються чи підриваються з боку колишніх метрополій або материнських держав, що мають у цьому відношенні особистий інтерес.

Наразі можна виділяти різні чинники, що сприяють життєздатності частково визнаних держав на міжнародній арені. Серед них як внутрішні, що визначаються діяльністю відповідних держав, так і зовнішні – міжнародні. До внутрішніх можна віднести активне націєтворення та державобудівництво, безперервне посилення обороноздатності новопосталої держави. До зовнішніх чинників – слабкість колишньої материнської держави; підтримка з боку однієї з великих регіональних держав; підтримка з боку міжнародної спільноти в цілому [16].

Особливе місце серед частково визнаних держав сьогодні посідає Республіка Китай, що виступає системним чинником у геополітичній динаміці регіонів Східної та Південно-Східної Азії. Існування Тайваню як суверенної та незалежної держави виступає наріжним каменем у поточних геополітичних і територіальних протистояннях континентального Китаю із Сполученими Штатами, Японією та державами-членами АСЕАН. Для країн західного світу значення Тайваню пов'язане з питанням забезпечення безперешкодного доступу до транспортних та енергетичних маршрутів регіону. В технологічному плані Тайвань виступає одним з головних виробників напівпровідників. У глобальному системному конфлікті між ліберально-демократичною та авторитарною політичними системами Тайвань займає чільну позицію на боці консолідованих і плюралістичних демократій, виступає на Сході своєрідним уособленням політичного протиставлення авторитарній системі КНР. Тайванський приклад розвитку фактично відображає модель демократичного правління в китайському суспільстві, підриваючи собою міф про несумісність демократії та конфуціанства.

Особливості зовнішньої політики і дипломатії Республіки Китай. Зовнішні відносини Тайваню є важливою частиною його національних зусиль, що спрямовані на забезпечення фактичної незалежності острова. Політичні, економічні та соціальні зв'язки Тайбея з іноземними гравцями дозволяють острову наочно демонструвати свою незалежність та отримувати більше міжнародного визнання.

Крім того, Тайвань прагне сприяти власній позитивній репутації за кордоном, добровільно дотримуючись міжнародних договорів і норм, навіть у тому випадку, якщо сам не може виступати у якості держави-підписанта. Економічні показники Тайваню, його здатність до технологічних інновацій, його включення у міжнародний поділ праці також є фундаментальними для збереження незалежності. Важливим є те, що тайванські компанії відіграють роль своєрідних центрів та вузлів в глобальних ланцюгах постачання високоточної продукції, а напрацьовані Тайванем досвід та виробничі потужності в галузі високих технологій стали незамінними для світової напівпровідникової промисловості.

Центральне місце у розвитку зовнішньополітичних, економічних і культурних зв'язків Тайваню займає проблема рівня його міжнародного визнання. У цьому відношенні показовим є факт відчутного зменшення числа дипломатичних союзників Тайваню упродовж останніх десяти років (за період 2012–2022 рр.). Зокрема, до середини 2021 року Тайвань мав офіційні дипломатичні відносини лише з 15-ма державами, порівняно з 23-ма у 2011 році. Серед таких держав-союзниць наразі залишаються переважно малі та островні держави в Центральній Америці та південній частині Тихого океану (Маршаллові острови, Тувалу, Науру і Палау в Тихому океані, Королівство Есватіні (Свазіленд) в Африці, Беліз, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Нікарагуа, Парагвай, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадини – у Латинській Америці та Карибському басейні) [6, с. 250]. У Європі єдиним союзником Тайбея залишається Святий Престол. За останні два роки кількість та регіональна конфігурація держав, що мають дипломатичні відносини з Тайбеєм дещо змінилася. Дипломатичні відносини були розірвані з Нікарагуа. З іншого боку, Тайвань зміг заручитися дипломатичною підтримкою нового для себе партнера з числа держав-членів Європейського Союзу, яким стала Литва. У листопаді 2021 року у Вільнюсі було відкрито тайванське представництво, яке хоча і не має офіційного дипломатичного статусу, але компетентне надавати консульські послуги.

Встановлення і розвиток дипломатичних відносин з іншими державами є важливим для Тайваню не лише з точки зору його самоповаги та гідності. Ці відносини надають можливості, хоч і обмежені, для практичного залучення острова у міжнародні справи та співробітництво в особливо ключових для нього галузях і секторах економіки, а також технологічного розвитку. Офіційне дипломатичне визнання веде до розширення і покращення якості

загального комунікаційного поля держави та і різних верств її населення. У вузькому сенсі розширення поля дипломатичних відносин зменшує рівень ізоляція політичних кіл держави, що практично можна спостерігати на прикладі державних візитів і поїздок високопоставлених політиків Тайбею, які обмежені у відвідуванні інших держав (як правило, це стосуються посад президента, віце-президента, прем'єр-міністра, міністра закордонних справ і міністра оборони, також відомих як «велика п'ятірка») [12].

Такі офіційні поїздки також зазвичай використовувалися для зустрічей (для «заправки» літаків) та неофіційних зустрічей, особливо в США. Крім того, у минулому Тайвань мав більше шансів бути запрошеним на міжнародні зустрічі, якщо їх приймали в одній з держав, з якими вона мала дипломатичні відносини.

Після того, як Тайвань втратив у 1971 році власне місце представництва в ООН, він почав використовувати власний фінансовий потенціал, а безпосередньо інструмент фінансової допомоги з метою заручитися підтримкою інших держав щодо власного міжнародно-правового статусу. Такий підхід здобув назву «доларова дипломатія» або ж «дипломатія чекової книжки». «Дипломатія чекової книжки» призвела до того, що Тайвань намагався фінансувати місцеві еліти та політичні проекти в тих державах, які його офіційно визнали. У 1980-х і 1990-х роках Тайбей використовував свою відносну економічну вагу, щоб активно взаємодіяти із потенційними державами-союзниками. Саме таким чином за кілька років йому вдалося отримати визнання одразу з боку декількох держав (Багамських Островів, Белізу, Нікарагуа, Соломонових Островів і Ліберії). Саме статус Тайваню як впливового інвестора та донора відіграв важливу роль у формуванні цієї стратегії.

Утім, вже на кінець 1980-х років «доларова дипломатія» Тайваню починає поступово втрачати власну ефективність, внаслідок зростання економічної ваги КНР у світі та вступу останнього у пряму конкуренцію з Тайбеєм у використанні інструменту фінансової допомоги та розбудови економічного співробітництва з іншими зацікавленими державами.

Враховуючи факт істотних змін в наявному балансі сил між КНР та РК, що відбулися за період 1980-х років, у 1989 році новообраний президент Тайваню Лі Тенг-хуей проголосив нову концепцію і доктрину тайванської дипломатії, що отримала назву «гнучка» або ж «прагматична дипломатія» [20]. Основний зміст підходу Лі Тенг-хуея зводився до потреб реалізації трьох основних завдань, а саме: 1) дипломатія має закріплювати та зміцнювати вже існуючі відносини Тайваню з іншими країнами, а також розвивати нові; 2) дипломатія має розвивати і вдосконалювати відносини з тими державами, з якими Тайвань не має офіційних відносин. Така діяльність має передбачати собою розвиток торгово-економічних відносин, здійснення культурних обмінів, встановлення офіційних та неофіційних політичних діалогів;

3) дипломатія має розширювати та зміцнювати представництво Тайваню в міжнародних організаціях як міжурядового, так і неурядового типу.

Починаючи з 2000 року відбуваються подальші зміни в концептуальних підходах Тайваню щодо розвитку дипломатичних взаємодій у XXI столітті. Ще у 1999 році Демократично-прогресивною партією була видана Біла книга, в якій окреслювалася нова зовнішньополітична стратегія під назвою: «гнучкий інтернаціоналізм». Вона передбачала відхід Тайваню від виключної уваги до офіційних дипломатичних зв'язків. Зокрема, стверджувалося, що «взаємодія між націями більше не залежить виключно від підтримки офіційних відносин» [30]. Більшій уваги натомість потребують неформалізовані та неофіційні засоби налагодження контактів та розвитку міжнародного співробітництва.

Згодом тайванські дипломати і широка громадськість підтримали такі зміни. В практичному плані ця переорієнтація знайшла вираз у закладанні необхідних підвалин для розвитку потенціалу нових нетрадиційних дипломатичних трендів Республіки Китай, що позначилися цілим спектром нових сфер діяльності, зокрема у вигляді: «демократичної дипломатії», «дипломатії сусідства», «громадської дипломатії», «гуманітарної дипломатії» та «екологічної дипломатії» [31].

Участь Республіка Китай в роботі міжнародних організацій.

Після того, як Тайвань у 1971 році втратив власне місце представництва в ООН, відновлення його участі в роботі міжнародних організацій стало для тайванських політичних сил та керівництва в цілому одним з головних зовнішньополітичних і дипломатичних завдань. Упродовж часу відповідне завдання не лише залишилося на порядку денному, але і посилювалося з точки зору власної актуальності та нагальності. На сьогоднішній день, згідно з офіційною інформацією Тайваню, він є повноправним членом 40 міжурядових організацій та їх представництв, а також має статус спостерігача ще у 25 міжнародних організаціях [8].

Намагаючись відновити свій статус повноправної держави-члена міжнародних організацій (головним чином організацій системи ООН), а також власної міжнародної легітимації саме через участь у структурах багатостороннього співробітництва, Тайвань просуває тезу про вигідність свого визнання з боку міжнародної спільноти. Згідно з цим твердженням, кожна з міжнародних організацій може отримати пряму вигоду від приєднання Тайбею завдяки його майбутній конструктивній позиції у процесах прийняття політичних рішень, а також від безпосереднього практичного внеску у діяльність та реалізацію тих проєктів, якими займаються відповідні організації [26, с. 9].

У період між 1993 і 2006 роками Китайська Республіка щороку намагалася покращити свій статус в ООН. У 2007 році, під час президентства Чень Шуйбяня, тайванський уряд звернувся до міжнародної спільноти з проханням прийняти острів як повноправну державу-члена ООН під назвою «Тайвань». Тодішній генеральний секретар ООН Пан Гі Мун категорично

відкинув це прохання [32]. У день президентських виборів наступного року тайванський народ також мав прийняти рішення на референдумі щодо представництва Тайваню в ООН. Дві конкуруючі партії (Демократично-прогресивна партія та Гоміндан) сформулювали власні бачення і плани, що були поставлені на голосування. Однак на обох референдумах не вдалося зібрати необхідний кворум.

Після 2007 року Тайвань почав утримуватися від прямих спроб отримати визнання в ООН як повноправної держави-члена і натомість зосередився на вимогах «суттєвої участі» в спеціалізованих установах ООН. Цей підхід був принаймні частково успішним. Починаючи з 2009 року КНР дозволила Тайбею протягом кількох років брати участь у якості спостерігача в Асамблеї Всесвітньої організації охорони здоров'я. З 2013 року Пекін також дозволив представникам Тайваню брати участь в Асамблеї Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), яка збирається кожні три роки. Однак на кожне з цих засідань потрібно оформляти окреме запрошення. Іншими міжнародними організаціями і структурами, в яких Тайвань все ще прагне отримати принаймні статус спостерігача, залишаються Інтерпол та Рамкова Конвенція ООН щодо зміни клімату.

Починаючи з 2017 року Тайбей не запрошують до участі в роботі ВООЗ або ІКАО. Навіть спалах пандемії COVID-19 не змінив таку позицію. Тайваню відмовлено у доступі до ВООЗ та ІКАО, оскільки Пекін почав остерігатися, що будь-яка поступка щодо міжнародного співробітництва може бути витлумачена як визнання державності Тайваню.

За уряду прем'єра Лай Цінде Тайвань у 2017 році знову розпочав кампанію з підвищення свого статусу в ООН на основі трьох вимог: 1) покращення доступу тайванців до системи ООН; 2) припинення дискримінації громадян Тайваню при вході до будівель і приміщень ООН (тайванський паспорт не дає доступу до будівель ООН); 3) допущення Тайваню до зустрічей, механізмів і заходів у контексті Цілей сталого розвитку ООН [22; 1].

Не зважаючи на активізацію дипломатичних зусиль Тайваню щодо отримання права бути представленим в ООН, КНР зі свого боку, продовжує будь якими засобами обмежувати участь Тайбею в міжнародних організаціях. Ще під час дипломатичного перемир'я з Тайванем упродовж 1992 – 2015 років Пекін не заперечував присутності Тайваню на засіданнях таких органів, як Міжнародна організація цивільної авіації або Всесвітня асамблея охорони здоров'я ВООЗ як «спеціального гостя» або «спостерігача». Утім, починаючи з 2022 року і таку представницьку пільгу було скасовано завдяки саме жорсткій позиції Пекіну. Відповідно, на сьогоднішній день Тайвань так і не входить до ООН, а також до жодної з її спеціалізованих установ.

Окрім ООН та її системи міжурядових структур багатостороннього співробітництва не меншого значення для Тайваню набуває робота міжнародних неурядових організацій і об'єднань. Оскільки Тайвань

дипломатично визнаний лише кількома державами та був виключений з багатьох міжурядових організацій, неурядові організації стали відігравати ключову роль у зміцненні та розширенні його міжнародної присутності, а також зовнішньополітичної активності. З цією метою у 2000 році МЗС Республіки Китай створило окрему комісію для відповідної взаємодії, яка з 2012 року функціонує як Департамент з питань міжнародних зв'язків з громадськими організаціями [7]. Наразі значна кількість міжнародних неурядових організацій фінансово підтримується урядом Республіки Китай. Вони часто є єдиною можливістю для Тайваню взяти участь у міжнародних заходах, наприклад, таких як Конференція сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Вагому роль міжнародні неурядові організації відіграють в контексті проведення іміджевої політики Тайваню, як підкреслення високого рівня його демократичності, зображення острова як цивілізованого учасника міжнародних відносин. У серпні 2005 року Тайвань урочисто заснував Демократичний Тихоокеанський Союз, неурядову організацію, яка займається консолідацією демократичних цінностей, сприянням економічному розвитку та захисту безпеки тихоокеанських країн. Завданнями Союзу є захист прав людини, демократії та верховенства права; забезпечення мирного розв'язання регіональних суперечок; сприяння розвитку морської культури та сталого розвитку в Тихому океані; заохочення розвитку співпраці в промисловості, торгівлі та технології між державами-членами [17].

Боротьба Тайваню за участь у роботі ІКАО. Згідно з резолюцією 2758 Генеральної Асамблеї ООН (1971 р.) та рішення 74-ї сесії Ради ІКАО щодо представництва Китаю в організації, Тайвань не має права брати участь в роботі ІКАО чи будь-яких інших міжурядових організаціях і агентствах системи ООН. У 2013 році уряд КНР, виходячи з того, що принцип одного Китаю було повністю дотримано, погодився на присутність Тайваню на 38-й Асамблеї ІКАО в якості гостя Президента Ради ІКАО на рівні цивільного представника Управління з авіації китайського Тайбею. Це була спеціальна домовленість, укладена в контексті визнання владою Гоміндана Консенсусу 1992 року, який втілює принцип одного Китаю та мирного розвитку відносин між протокою.

Наразі Тайвань де-факто може приєднатися до ІКАО трьома можливими способами, використовуючи наступні робочі канали організації: як спостерігач в Асамблеї ІКАО, як спостерігач у Раді ІКАО та як учасник зустрічей технічних експертів ІКАО [9, с. 20]. Тривалий час Тайбей віддавав перевагу представництву в якості спостерігача в Асамблеї ІКАО, що означало б урівноваження його дипломатичного статусу і позицій з договірними державами на міжнародній арені. Утім, в останні роки політична увага та дипломатична активність Тайваню були значно посилені у форматі зустрічей технічних експертів ІКАО. Диверсифікація інституційних пріоритетів Тайваню в контексті його взаємодії з ІКАО пояснюється наявністю для

останнього значних труднощів щодо участі навіть у якості спостерігача в Асамблеї ІКАО. Як спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, ІКАО вимагає від своїх учасників статусу держави-члена. Незважаючи на те, що Асамблея ІКАО має непостійних спостерігачів, у статуті ІКАО немає положення про спостерігачів або чіткого прецеденту для Тайваню, щоб приєднатися до організації у якості спостерігача. Саме тому представники Тайваню намагаються бути включеними до різноманітних експертних робочих груп, проєктів, ініціатив, груп і комітетів ІКАО, що дозволяє його фахівцям робити внесок у розвиток міжнародних авіаційних стандартів. Наприклад, Комітет ІКАО з охорони навколишнього середовища від авіації (САЕР), який сам складається з численних спеціалізованих технічних робочих груп, займається стандартами викидів, зниженням авіаційного шуму та відповідним впливом на економіку. САЕР дозволяє в рамках регламенту своєї роботи долучатися спостерігачам від «держав, міжурядових і неурядових організацій, у тому числі авіакомпаній, виробників літаків і двигунів, екологічних НУО та органів ООН» [5; 13, с. 13]. Спостерігачів має призначити одна із задалегідь визначеної групи країн та організацій, які висувають кандидатури. До них входять Нова Зеландія, Європейський Союз та Організація цивільного аеронавігаційного обслуговування. У такому форматі взаємодії Тайвань може звертатися за підтримкою до Веллінгтона та Європейської ради для того, щоб його Адміністрація цивільної авіації (САА) взяла участь у якості спостерігача, або фактично безпосереднього учасника співробітництва.

Нездатність тайванських Адміністрації цивільної авіації (САА) та Ради з авіаційної безпеки (ASC) мати прямий контакт з ІКАО означає, що вони можуть отримати доступ до сучасних Стандартів та рекомендованих практик ІКАО лише через непрямі дипломатичні або ділові канали. Це включає, наприклад, передачу запитів через Сполучені Штати до штаб-квартири ІКАО в Монреалі та очікування відповідей, які будуть направлені через Вашингтон до Тайбея. Тайвань також намагається отримати доступ до Стандартів і рекомендованих практик ІКАО через координацію з Міжнародною асоціацією повітряного транспорту (ІАТА) та національними авіакомпаніями, які можуть купувати інформацію комерційно. Такі методи, однак, не є ідеальними через те, що вони не є ані комплексними, ані своєчасними, оскільки авіаційні технології та процедури постійно оновлюються та модернізуються.

Таким чином, міжнародний статус Тайваню залишається в стані невизначеності, досі страждаючи від ізоляції в багатосторонніх інституціях, у тому числі в рамках Міжнародної організації цивільної авіації. САА Тайваню дотримується всіх стандартів і правил ІКАО. Однак для отримання найновішої інформації Тайвань змушений покладатися на непрямі канали, оскільки за останнє десятиліття остаточно втратив допуск до ІКАО.

З метою підвищення свого власного статусу і поліпшення можливих форматів співробітництва з ІКАО, Тайвань сьогодні вдається до якісно нових зовнішньополітичних дій і дипломатичних практик (публічна дипломатія, зовнішньополітичний лобізм), не відмовляючись при цьому від вже перевірених традиційних (двосторонні відносини та конференційна дипломатія).

Конференційна дипломатія Тайбею. У ширшому масштабі проведення міжнародних конференцій дало Тайваню перевагу скликання широкого кола експертів з глобальних питань, що є гідною заміною, коли участь у загальних асамблеях багатосторонніх організацій не є варіантом. Поширеною практикою останніх років стало орендування тайванськими чиновниками готельних номерів за два квартали від штаб-квартири ІКАО для проведення власних неофіційних зустрічей та конференцій з іноземними представниками та службовцями авіаційної галузі. Зокрема, за повідомленням заступника генерального директора Тайванського управління цивільної авіонавтики та другим за рангом авіаційним чиновником Тайваню - Хо Шу-пінга, напередодні 40-ї сесії Асамблеї ІКАО в Монреалі були заплановані зустрічі з представниками 20 держав та неурядовими організаціями, що пов'язані з авіацією [3].

Іншим важливим аспектом конференційної дипломатії Тайбею стало її унікальне використання за своєрідним принципом «віяла» або досягнення ефекту «функціонального доміно». Останнє є можливим завдяки залученню представників Тайваню у роботу регіонального Азійсько-Тихоокеанського офісу ІКАО, а саме підключення в його рамках до так званого Спільного робочого механізму із запобігання та управління подіями, що пов'язані з громадським здоров'ям у цивільній авіації (CAPSCA). Даний механізм призначений забезпечувати належну практику безпеки здоров'я людини відповідно до правил ВООЗ та стандартів ІКАО шляхом координації дій між зацікавленими сторонами. Практичні переваги участі тайванських експертів і спеціалістів у даному Механізмі пояснюється можливістю виходу за межі безпеки охорони здоров'я і обміну інформацією між безпосередніми сторонами і встановленням контактів з іншими регіональними організаціями та спеціалізованими установами ООН, оскільки CAPSCA співпрацює також з IATA та Всесвітньою продовольчою програмою ООН. Також важливим є і те, що хоча органи цивільної авіації та громадської охорони здоров'я, які беруть участь у CAPSCA, повинні належати державам, які є підписантами спільного проекту, в технічному регламенті фігурує пункт про те, що участь відкрита для будь-якого представника, який може сприяти досягненню цілей CAPSCA, як визначено у проекті ІКАО [2]. У цьому відношенні Тайвань активно нагадує про роль транспорту та авіації в поширенні хвороб, що відкриває можливість його представнику виступати у статусі спостерігача ВООЗ.

Публічна дипломатія. В останні роки Тайбеї все активніше вдається і до використання інструменту публічної дипломатії. Для цього він зосереджується на неурядових платформах громадянського суспільства та активізації роботи інформаційно-аналітичних центрів. Вагоме місце займають і різного роду діалогові форуми.

Напередодні засідання 40-ї Асамблеї ІКАО (2019 р.) публічна дипломатія Тайваню реалізовувалася за допомогою аудіо-візуальної продукції пропагандистського спрямування. Зокрема, короткометражний фільм «За безшовне небо» («For a Seamless Sky»), створений Міністерством закордонних справ, отримав понад 2,61 мільйона переглядів і охопив понад 4,09 мільйона людей у соціальних мережах разом із представництвами США, Японії, Німеччини, Франції, Австралії та Великобританії. Канадський торговельний офіс у Тайбеї відповів на пропозицію Тайваню, повторивши наголос на важливості залучення всіх членів міжнародної авіаційної спільноти до ІКАО. Основні засоби масової інформації в США, Японії, Канаді, Австралії та інших країнах також опублікували близько 137 статей, пов'язаних із цим, або передрукувавши статтю міністра транспорту та зв'язку Тайваню, або написавши статті, які співчують справі Тайваню. Крім того, під час Асамблеї ІКАО Тайвань оприлюднив свою справу на видних місцях, на тротуарах навколо штаб-квартири ІКАО та на сусідній станції метро, тоді як автомобіль зі світлодіодним екраном, який програвав відео-фільм «За безшовне небо», привернув увагу як місцевих жителів, так і міжнародних представників, забезпечивши чудову рекламу тайванському представництву. [15].

У 2021 році Тайвань розпочав нову інформаційну кампанію під назвою «Дайте голос Тайваню» («Give Taiwan a Voice»), що передбачала протест проти недопущення його до роботи в Генеральній Асамблеї ООН, а також виключення зі списку присутніх в робочих органах і форматах багатостороннього співробітництва ВООЗ та ІКАО. Кампанія фокусувалася на приверненні уваги широкої громадськості та містила заклики до людей виступити на підтримку поновлення представництва Тайваню [33].

Інструменти лобізму. Не меншого значення для Тайбею в умовах розширення кола учасників міжнародного співробітництва набуває можливість вдосконалення і механізмів лобістської діяльності, яка навіть знаходить сьогодні свої точки дотику з дипломатичною практикою. Це зокрема надає можливості Тайваню активно користуватися каналами громадського активізму та міжпарламентської дипломатії інших держав, зокрема таких, як США, Японія чи Нова Зеландія. До прикладу, завдяки тайванському лобі більш консолідованою останніми роками стала народна підтримка Тайваню в Японії. Показовим у цьому плані стало зібрання у 2016 році близько 130 протайванських радників з усієї Японії та представників делегацій з тайванських міст в японському місті Вакаяма з подальшою презентацією декларації під назвою «Заява Вакаяма». В зазначеному

документі делегати висловлювали підтримку та заклики до надання права Тайваню на участь не лише в роботі ІКАО, але й інших міжнародних організацій [28]. Відповідний громадський активізм був паралельно підхоплений і посилений японськими ЗМІ на рівні таких загальнонаціональних видань держави, як Йоміурі Сімбун та Асахі Сімбун.

Іншим прикладом умовного переплетіння лобізму з функціями класичної дипломатії може слугувати поточний вираз зовнішньополітичного представництва Тайваню. Так, у 2019 році на засіданні Асамблеї ІКАО у Монреалі інтереси Тайваню представляла попередньо ним проінформована і проконсультована делегація карибської острівної держави Сент-Люсія. Основним меседжем високопоставленого представника Сент-Люсії Геродота Станіслава було твердження, що Тайвань повинен мати право бути присутнім на зустрічах ІКАО в якості спостерігача, оскільки його виключення суперечить меті ООН щодо «безшовного неба» [27]. З цього приводу додатково підкреслювалося і те, що виключення Тайваню з ІКАО також суперечить іміджевій кампанії останньої з її гаслом, що «Жодна країна не залишиться осторонь». Ця кампанія допомагає державам-членам ІКАО, особливо країнам, що розвиваються, покращити розвиток їх потенціалу та гармонізувати міжнародні стандарти безпеки цивільної авіації [14].

Технологічна дипломатія Тайваню. Продовжує зберігати свою значимість і технологічний потенціал Тайваню, що дозволяє останньому вдаватися до так званої «технологічної дипломатії» у боротьбі за власну участь у роботі ІКАО. Так, Тайбейський район польотної інформації (Taipei FIR - Taipei Flight Information Region) є частиною мережі ІКАО з понад 300 FIR. Тайбей має угоди про повітряне сполучення з 57 країнами, приймаючи 97 авіакомпаній, які здійснюють рейси до Тайваню за 324 маршрутами і з'єднання зі 148 містами світу. Адміністрація цивільної авіації Тайваню є єдиною організацією, яка контролює та відповідає за безпечне управління повітряним рухом у всьому Тайбейському районі польотної інформації. Вона пропонує повний спектр інформаційних послуг і оптимізує повітряні маршрути, щоб забезпечити безпеку та ефективність усіх літаків і пасажирів, які прибувають, вилітають і пролітають через FIR Тайбей. Тайвань відповідає за контроль над 18 міжнародними і 4 внутрішніми маршрутами польотів для 1,85 мільйона рейсів літаків, координуючи дії з сусідніми країнами, включаючи Китай, Гонконг, Японію та Філіппіни [25].

Незважаючи на серйозні наслідки пандемії для світу протягом останніх двох років, САА Тайваню докладає всіх зусиль, щоб підтримувати високий рівень безпеки FIR Тайбея, вживаючи необхідних заходів проти пандемії та дотримуючись Стандартів і Рекомендацій ІКАО. Завдяки спільним зусиллям зацікавлених сторін у галузі цивільної авіації та уряду національні перевізники Тайваню були одними з небагатьох авіакомпаній у всьому світі, які залишилися прибутковими та не скоротили робочих місць. Крім того, згідно зі

статистичними даними Міжнародної ради аеропортів за 2020 і 2021 роки, тайванський міжнародний аеропорт Таоюань, найбільший на Тайвані, був четвертим за завантаженістю аеропортом у світі для міжнародних авіаційних вантажних перевезень.

Технологічний прогрес спричинив безпрецедентний розвиток і зміни в авіації. Одним із таких прикладів є використання дронів. Оскільки більш широке використання дронів створює потенційний ризик для авіаційної безпеки та роботи аеропортів, ІКАО змушена постійно переглядати положення у відповідних керівних матеріалах щодо безпілотних літальних систем. Незважаючи на відсутність доступу до інформації ІКАО, САА Тайваню своєчасно створила відповідні механізми управління, щоб підтримувати авіаційну безпеку в межах FIR Тайбея, а також сприяти розвитку галузей, що пов'язані з дронами. 31 березня 2020 року набув чинності спеціальний розділ про безпілотники в законі Тайваню про цивільну авіацію для забезпечення безпечної роботи аеропортів і виявлення незаконної діяльності безпілотників САА Тайваню встановила системи захисту від безпілотників у різних аеропортах [4].

САА Тайваню також почала планувати систему автоматизації управління повітряним рухом наступного покоління, щоб забезпечити відповідність своєї системи управління повітряним рухом майбутнім експлуатаційним потребам. Метою цього є сприяння підвищенню ефективності регіональної та глобальної навігації. Це дозволить FIR Тайбея залишатися сумісним до 2032 року, відповідаючи вимогам Глобального аеронавігаційного плану ІКАО. Тайвань готовий поділитися своїм авіаційним досвідом з іншими країнами, щоб покращити безпеку повітряного простору. [29].

Висновки

Підсумовуючи викладені вище результати дослідження, можемо зробити наступні висновки:

За останні десятиліття зовнішньополітичний простір Республіки Китай (Тайвань) продовжує зменшуватися, що позначається як скороченням кількості тих держав світу, які перебувають і продовжують підтримувати з ним офіційні дипломатичні стосунки, так і зменшенням його кооперативного поля в межах структур багатостороннього співробітництва.

Збереження тенденції до втрати дипломатичних відносин і дипломатичної підтримки у двосторонньому форматі зовнішньої політики, спонукає Тайвань до активізації зусиль із залучення до різного роду формалізованих та неформалізованих проєктів багатосторонньої співпраці. Ключову роль у цьому векторі відіграють саме міждержавні організації системи ООН, які мають сприяти як кращій інтеграції Тайваню у процеси глобального врядування, так і поліпшенню його оперативних можливостей у розв'язанні нагальних проблем національної безпеки.

Відновлення власного членства в ООН та її окремих спеціалізованих установах розглядається наразі Тайбеєм як системне завдання синергетичної якості, за якої можливість здобуття членства в глобальних інституціях створює додаткові можливості розширення власної присутності в інтеграційних об'єднаннях на регіональному та субрегіональному рівнях.

Водночас, зменшення за період 2012–2022 рр. кооперативного простору для Республіки Китай в рамках роботи окремих спеціалізованих установ (зокрема, ВООЗ та ІКАО), як і неможливість відновлення свого місця в ООН загалом, змушує Тайбей диверсифікувати напрями власного представництва та функціонального залучення. Останнє знаходить свій вираз у зміні пріоритетів дипломатичного зосередження – від ООН до її спеціалізованих установ, а також від формалізованих міжурядових інститутів – до неурядових міжнародних організацій і об'єднань.

Відповідна зміна багато в чому пояснюється і самою трансформацією концептуально-доктринальних засад дипломатії Республіки Китай, що починаючи з 2000-х років супроводжується зменшенням уваги на розвитку офіційних дипломатичних зв'язків і методів зовнішньополітичного впливу і одночасним зміщенням акцентів до неофіційних засобів налагодження контактів і розвитку міжнародного співробітництва. Практичним результатом такого підходу стало розширення спектру робочих напрямів дипломатичної діяльності, у яких наразі фігурує Тайвань. В концептуальному плані це вказує на становлення галузевої спеціалізації його дипломатії, що у перспективних наукових розвідках може досліджуватися з точки зору її порівняння з практиками провідних держав світу.

Погіршення для Республіки Китай умов представництва у складі безпосередніх учасників ІКАО аналогічним чином позначені її відходом від традиційних (конференційна дипломатія та двосторонні переговори) та переходом до інноваційних напрямів дипломатичної роботи (зовнішньополітичний лобізм та технологічна дипломатія), які зрештою потребують свого більш глибокого вивчення та концептуалізації. З іншого боку, розгляд нами практичного застосування Тайванем як класичних, так і нових інструментів дипломатичного впливу показує, що воно не несе у собі взаемовиключного виразу, а навпаки характеризується доповненням та взаємозалежністю як старих, так і нових підходів. У цьому сенсі конференційна дипломатія Тайваню в структурних підрозділах ІКАО, відкриває для його представників можливість брати паралельну участь у роботі суміжних багатосторонніх структур і підрозділів системи ООН, створюючи тим самим своєрідний ефект «функціонального доміно». У свою чергу, зовнішньополітичний лобізм Тайваню в інших державах світу, максимально наближаючись до представницької та переговорної функції класичної дипломатії, відкриває новий шлях для оновлення чи зміцненні формату двосторонніх відносин, що наразі гостро потребує свого розширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Adam, T. (2018, January). Taiwan's UN Campaign 2017: Small Steps Instead of a Big Leap. *Asia* 146, 96-109. Retrieved from http://asiens.asienforschung.de/wp-content/uploads/sites/6/2018/09/146_RN_Adam_Taiwans-UN_Kampagne-2017.pdf.
2. CAPSCA ASIA/PAC. International Civil Aviation Organization. (2013). Collaborative Arrangement for the Prevention and Management of Public Health Events in Civil Aviation. Retrieved from <http://www.capsca.org/AsiaPac.html>.
3. Chase, S. (2019, September 23). Taiwan talks air safety despite no UN invite. *The Globe and Mail*. Retrieved from <https://www.theglobeandmail.com/politics/article-taiwan-talks-air-safety-despite-no-un-invite/>.
4. Civil Aviation Act. (2020). Chapter 9-2 Drones. Retrieved from <https://drone.caa.gov.tw/en-US/Default/DataDetail3/8>.
5. Committee on Aviation Environment Protection (CAEP). (2013). The International Civil Aviation Organization. Retrieved from <http://www.icao.int/environmental-protection/pages/CAEP.aspx>.
6. deLisle, J. (2021). Taiwan's Quest for International Space in the Tsai Era: Adapting Old Strategies to New Circumstances. In J. T. Dreyer & J. deLisle *Taiwan in the Era of Tsai Ing-wen. Changes and Challenges* (pp. 239-283). Abingdon and New York.
7. Department of NGO International Affairs, Ministry of Foreign Affairs Taiwan. Retrieved from <https://en.mofa.gov.tw/Organization.aspx?n=1295&sms=959#hash2>.
8. Foreign Affairs: Fact Focus. Government Portal of the Republic of China (Taiwan). Retrieved from https://www.taiwan.gov.tw/content_5.php.
9. Glaser, B. S. (2013). Taiwan's Quest for Greater Participation in the International Community. (A Report of the CSIS Freeman Chair in China Studies, 51 p.). CSIS.
10. Griffiths, R. (2016, September 23). The State of Secession in International Politics. *E-International Relations*. Retrieved from <https://www.e-ir.info/2016/09/23>.
11. Griffiths, R. (2020, January 3). 60 or so Secessionist Movements Around the World Want Independence in 2020. Guess Which One Might Succeed. *The Washington Post*.
12. Hilpert, H. G., Sakaki, A., & Wacker, G. (2022). Dealing with Taiwan. (SWP Research Paper).
13. ICAO Environmental Report. (2010). Retrieved from <http://www.slideshare.net/vladlenw/icao-environmental-report-2010>.
14. ICAO. (2016). The UN Secretary General addresses ICAO staff [online]. Made a Speech by Bang Ki-moon and Directed by Fang Liu. Montreal: ICAO.YouTube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=Y7vCsAwliMQ>.
15. International support for Taiwan's ICAO participation gains momentum in face of China's obstruction. Institute of Diplomacy and International Affairs. Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan). Retrieved from https://subsite.mofa.gov.tw/enidia/News_Content.aspx?n=C75A4BF1F464785E&sms=89F2D70A41678F4B&s=E08A285868020AC3.
16. Kolstø, P. (2006). The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States. *Journal of peace research*, 43(6), 723-740.
17. Larus, E. F. (2006). Taiwan's Quest for International Recognition. *Issues & Studies*, 42(2), 23-52.
18. Newman, E. & Visoka, G. (2021). The Geopolitics of State Recognition in a Transitional International Order. *Geopolitics*, 28(1), 364-391.

19. Paramitaningrum & Herlijanto J. (2016). Economic Diplomacy, Soft Power, and Taiwan's Relations with Indonesia. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*, 2(3), 1173-1194.
20. President Lee Reiterates One China Policy. (1989, May 8). *Outlines Realism*. Central News Agency (Taiwan).
21. Rawnsley, G. (2017). Soft Power Rich, Public Diplomacy Poor: An Assessment of Taiwan's External Communications. *The China Quarterly*, 232, 982-1001.
22. ROC Government Announces Details of 2017 Campaign for UN Participation. (2017, September 11). Retrieved from https://en.mofa.gov.tw/News_Content.aspx?n=1328&s=33930.
23. Sapsay, A. & Petyur, R. (2011). Intergovernmental organizations as a foreign policy instrument of partially recognized states: the cases of Taiwan and Palestine. *Actual Problems of International Relations*, 100(2), 142-148.
24. Shattuck, T. J. (2020). The race to zero?: China's poaching of Taiwan's diplomatic allies. *Orbis*, 64(2), 334-352.
25. Spencer-Churchill, J. (2022, September 14). It's crucial to reintegrate Taiwan into the ICAO. *THE HILL*. Retrieved from <https://thehill.com/opinion/international/3638825-its-crucial-to-reintegrate-taiwan-into-the-icao/>.
26. Srinivas, S. & Mattoo, S. (2022). *Taiwan's Battle for Diplomatic Space*. New Delhi, India: ORF, Observer Research Foundation. Retrieved from <https://policycommons.net/artifacts/2677009/taiwans-battle-for-diplomatic-space/3700153/>.
27. Syaru Shirley Lin. (2019, October 2). China protests St. Lucia's support for Taiwan at ICAO. *Radio Taiwan International*. Retrieved from <https://en.rti.org.tw/news/view/id/2001959>.
28. Taipei. (2016, September 5). Japanese Councillors Support Taiwanese involvement in ICAO. *Taipei Times*. Retrieved from <http://www.taipetimes.com/News/biz/archives/2016/09/05/2003654501>.
29. Wang Kwo-tsai. (2022, September 14). Why ICAO Needs Taiwan. *The Diplomat*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2022/09/why-icao-needs-taiwan/>.
30. White Paper on Foreign Policy for the 21st Century. (1999, November 28). Democratic Progressive Party. Retrieved from <https://www.taiwandocuments.org/dpp02.htm>.
31. White Paper "The One-China and the Taiwan Issue". (2000). *China Report*, 36(2), 277-292.
32. Winkler, S. (2012). Taiwan's UN Dilemma: To Be or Not to Be. *Taiwan-U.S. Quarterly Analysis*. Washington, D.C.: Brookings Institution. Retrieved from <https://www.brookings.edu/opinions/taiwans-un-dilemma-to-be-or-not-to-be/>.
33. Yang, A. & Hashmi, S. (2022, October 7). To 'Give Taiwan a Voice', Enlist the New Southbound Policy. *The Diplomat*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2022/10/to-give-taiwan-a-voice-enlist-the-new-southbound-policy/>.
34. Yen, C. J. (2013). Sport, Diplomacy, and the Role of an Athlete as Ambassador: Liang-Huan Lu and Golf in Taiwan. *The International Journal of the History of Sport*, 30(9), 1008-1021

4.5 ПОЛІТИКА США І ЄС ІЗ СТРИМУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Седляр Юлія Олександрівна, док.політ.н., доцент, професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://0000-0002-5752-701X>

E-mail: juliasedlyar@gmail.com

Стадніченко Ольга Іванівна, канд.політ.н., доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю, Київський університет ім.Б.Грінченка, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.0000-0002-6535-0082>

E-mail: o.stadnichenko@kubg.edu.ua

***Анотація.** У статті розглянуто головні напрями дипломатії США і держав ЄС у контексті протидії збройній агресії росії проти України. Встановлено, що після розгортання широкомасштабної війни на теренах України у світі сформувався політичний консенсус між провідними міжнародними акторами з приводу цілей і засобів стримування можливостей росії ведення воєнної кампанії. Застосовуючи case-studies, методики аналізу документів, порівняння встановлено, що головним інструментом США і ЄС із протидії збройній агресії рф проти України стала політика санкцій. У дослідженні детально з'ясовано композиційні складові політики санкцій США і ЄС, стратегії з реалізації антиросійських міжнародних санкцій. Встановлено, що головними чинниками, які діють на пониження ефективності політики санкцій проти рф, є лакуни в антиросійському санкційному законодавстві, які дозволяють світовим ринкам адаптуватися до санкцій, диверсифікувати торговельно-економічні зв'язки і канали поставок стратегічних товарів. Позитивним кроком світової спільноти при здійсненні політики антиросійських санкцій стала й їх гуманітарна спрямованість, що знижує ризик ускладнення соціально-демографічних проблем в рф і запобігає ускладненню гуманітарної ситуації у регіоні. Важливою особливістю інституційних механізмів США і ЄС з реалізації антиросійської санкційної політики є й те, що ними передбачено попередження або зменшення негативних наслідків від впровадження санкційного режиму для третіх країн, що визначається як подолання побічної дії політики санкцій. Виявлено, що ігнорування Китаєм міжнародних антиросійських санкцій є додатковою обставиною, яка унеможливує локалізацію українсько-російської війни за допомогою примусової дипломатії. Визначено особливості застосування соціальних комунікацій в умовах українсько-російської війни.*

Ключові слова: збройна агресія рф, українсько-російська війна, міжнародна коаліція, дипломатія України, зовнішня політика США, дипломатія ЄС, зовнішня політика Китаю, політика санкцій, військова допомога, політика стримування.

Вступ

Широкомасштабна українсько-російська війна розгорнулася із відкритим воєнним нападом росії на Україну 24 лютого 2022 р. Військова агресія розпочалася після тривалого нарощування російських військ з листопада 2021 р. вздовж кордону України з росією і Білоруссю та визнання органами влади росії 21 лютого 2022 р. терористичних утворень на території України - так званих «ДНР» та «ЛНР» - як незалежних держав. Близько четвертої години за київським часом 24 лютого президент російської федерації В. Путін оголосив про так звану «спеціальну воєнну операцію». Уже за кілька хвилин російський агресор здійснив масовану ракетну атаку по всій території України, у тому числі, неподалік від Києва. Одночасно російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, увійшовши з росії, Білорусі й тимчасово окупованого росією Криму. Для України як держави, яка зміцнює свій суверенітет, вишукує нішу і перспективи на світовій сцені, зробила свій цивілізаційний вибір на користь європейського шляху розвитку, повномасштабна збройна агресія рф стала не лише загрозою безпеці, але й екзистенційним викликом, тобто по суті у новітні часи розпочалася війна за незалежність Української держави, за її право стати повноправним членом європейської сім'ї і надійною опорою європейської системи безпеки і демократичних цінностей. Асиметрія міждержавного конфлікту диктувала необхідність залучення і створення надійної міжнародної коаліції союзників на підтримку України, на чолі якої стали США і країни ЄС. У свою чергу, логіка і параметри українсько-російської війни, а також розуміння небезпеки прямої військової конфронтації із ядерною державою, принаймні на початку широкомасштабного вторгнення, визначали добір стратегії протистояння агресору.

Результати наукового дослідження

Політика антиросійських санкцій США і ЄС. За таких реалій центральним елементом стратегії протидії російській збройній агресії стала політика санкцій. Під санкційною політикою будемо розуміти односторонні або колективні примусові дії невоєнного характеру (дипломатичні, торговельно-економічні, фінансові, культурні), ініційовані й застосовані проти однієї або більше держав із метою змусити їх змінити зовнішньополітичну поведінку, дотримуватися взятих на себе зобов'язань із підтримки міжнародного миру та безпеки [3, с. 11-23].

Вибір на користь застосування політики санкцій як інструменту протидії російській військовій агресії було зумовлено ще й такими обставинами: по-перше, інструменти санкційного впливу включені у всі базові механізми міжнародного співробітництва – універсальний (ООН), інституційно-регіональний (ЄС, ОАД, ОАЄ/АС). Як засвідчує аналіз ключових сучасних міжнародних конфліктів та кризових ситуацій, врегулювання кожного з них не відбувалося без запровадження політики санкцій; по-друге, дифузія сили на світовій арені переформатувала усталену ієрархію критеріїв могутності держави. Тому актуалізувалась проблема пошуку інструментарію варіативного впливу як на окремі елементи могутності, так і сукупний потенціал держав.

У свою чергу, таким інструментом виступає політика санкцій, адже вона може мати як всеосяжний, так й адресний характер; по-третє, диференційований набір методів реалізації санкційної політики (від політико-дипломатичних до науково-культурних) дозволяє розглядати її як платформу пошуку зовнішньополітичного консенсусу між прихильниками стратегії інтервенції та політики бездіяльності.

Отже, за таких обставин політика санкцій стала моделлю пропорційної зовнішньополітичної відповіді світового співтовариства на російський військовий напад; по-четверте, криза Вестфальської політичної структури світу, пов'язана із виходом на міжнародну арену недержавних учасників світових процесів, посиленням тенденцій глобалізації й інтеграції, що стала помітною у 70-80-х рр. ХХ ст. і вийшла на новий рівень розвитку на початку ХХІ ст., окреслила доцільність аналізу використання механізмів кореляції міжнародно-політичного впливу держав і нетрадиційних суб'єктів міжнародних відносин.

Зі свого боку, політика санкцій США і країн ЄС, яка спирається значною мірою на їх фінансово-економічний потенціал і макроекономічні показники, виступає дієвим способом руйнації основ державності країни-агресорки, є чинником фрагментації російського геополітичного простору у цілому. За словами американського президента Дж. Байдена, альтернативою санкціям була б Третя світова війна, але така війна може призвести до загибелі всього людства.

У відповідь на широкомасштабний військовий напад США і ЄС застосували секторальні міжнародні санкції, які стосувалися зокрема: обмеження можливості російських компаній вести розрахунки в доларах, євро, фунтах і снах; блокування активів банку в їх юрисдикції, заборона на транзакції, заборона на проведення будь-яких трансакцій з американськими й європейськими контрагентами для російських банків; секторальні санкції проти стратегічних російських підприємств; обмеження на імпорт високотехнологічної продукції; обмеження на запозичення на ринках США та

Європи для найбільших російських державних компаній; персональні санкції, що передбачають заморожування активів, проти російських високопосадовців [5].

Державні та прокремлівські ЗМІ відіграють суттєву й вирішальну роль у підтримці російської агресії проти України. Вони становлять значну й пряму загрозу суспільному порядку та безпеці в окремих державах ЄС. Саме тому ЄС вирішив запровадити санкції щодо кремлівських ЗМІ, які розповсюджують дезінформацію і маніпулюють інформацією щодо подій в Україні. Тож було зупинено мовлення й розповсюдження каналів Russia Today, Sputnik, «Россия РТР»/«РТР Планета», «Россия 24»/Russia 24, TV Centre International, NTV/«NTV Мир», «Россия 1», REN TV та «Первый канал» через кабельні, супутникові або цифрові мережі, платформи, веб-сайти й мобільні додатки. Усі відповідні ліцензії, дозволи та угоди про розповсюдження зупиняються. Це також стосується трансляції в треті держави [5].

У цілому всі санкційні заходи, що застосували США і країни ЄС проти росії, за цілями, що вони переслідують, умовно розподілимо на такі види: 1) санкційні заходи, спрямовані на пониження дипломатичного потенціалу росії у відстоюванні і просуванні її агресивних національних інтересів в Україні; 2) економічні санкції, спрямовані на суттєві трансформації у внутрішній політиці рф, метою яких є у певній мірі дестабілізація цільового уряду; 3) санкційні заходи, направлені на підрив технологічного потенціалу проведення наступальних військових операцій; 4) міжнародні економічні санкції, спрямовані на підрив економіки рф, дестабілізацію її фінансової системи з метою унеможливлення ведення широкомасштабних військових дій на території України; 5) ембарго на поставки озброєнь, у свою чергу, покликане обмежувати або ліквідувати канали доставки зброї та боєприпасів, що носить критичний характер для припинення воєнних дій у зоні конфлікту. Через це такий вид санкцій може розглядатися і як елемент загальної стратегії розбудови миру.

Чинники, що знижують ефективність антиросійських санкцій. Водночас попри застосування жорстких санкційних заходів їх ефективність у протидії росії знижується через такі обставини: по-перше, стратегія цільових санкцій проти рф за анексію Криму була застосована ще у 2014 р. Тим самим міжнародне співтовариство фактично надало російському політичному режиму вісім років, аби пройти адаптаційний період до міжнародних санкцій. За цей час російському політичному режиму вдалося накопичити фінансово-економічні резерви, диверсифікувати торговельні зв'язки за рахунок країн Азії, Африки і Латинської Америки; по-друге, детальний аналіз антиросійського санкційного законодавства ЄС і США свідчить, що в документах є чимало лагун, що надають додаткові можливості обходити санкції. Як правило, це пов'язане із тим, що заборони підлягають певним перехідним періодам, аби дозволити галузі й глобальним ринкам

адаптуватися, і навіть виняток для нафтопровідної сирової нафти передбачає поетапну відмову.

Це дозволяє забезпечити альтернативні поставки й мінімізувати негативний вплив політики санкцій на російську торгівлю та критичні галузі економіки; по-третє, окрему значущість у розрізі зменшення ефективності політики санкцій у даному епізоді відіграли внутрішньополітичні перетворення у рф, націлені на формування внутрішньо-орієнтованої коаліції, відданої російському режиму, безпека якої згідно із російськими нормативно-правовими документами, спирається на збройні сили країни. При цьому роль останніх в державному управлінні може зміцнюватися по мірі наростання загроз як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, про що, зокрема, свідчать останні поправки до документів з питань національної безпеки.

Додатковим чинником, що діє на пониження примусової дипломатії ЄС і США проти рф, стає негативна позиція Китаю щодо застосування антиросійських економічних санкцій. Розглянемо детальніше обставини, які визначають таку позицію Пекіна до міжнародних антиросійських санкцій.

По-перше, драматичні події на площі Тяньаньмень 1989 р. і потрапляння Китаю в світову ізоляцію, а далі і саморуйнування світової системи соціалізму у 1991 р. Після подій 1989 р., коли китайський уряд зазнав нищівної критики з боку західних держав, Китай звинуватив Захід у втручанні у внутрішні справи через політику санкцій. Оговтавшись після торговельно-економічних санкцій з боку Заходу, китайська дипломатія з новою силою почала просувати тезу про необхідність створення нового міжнародного політичного і економічного порядку в світі, що базується на п'яти принципах мирного співіснування. Ден Сяопін у свій час підкреслював, що коли він «почув, що «сімка» вирішила здійснити санкції (проти КНР - Авт.), то одразу ж згадав про події 1900 р., коли об'єднані збройні сили восьми держав вторглися до Китаю. Я китаєць, і я добре пам'ятаю історію іноземної агресії проти Китаю».

Таким чином, «травма Тяньаньмень», подальша ізоляція Китаю з боку Заходу переконали Пекін у тому, що Вашингтон за допомогою політики санкцій намагатиметься послабити, а в перспективі і повалити комуністичний режим в КНР у контексті реалізації концепції «вестернізації і розподілу» (сіхуа хе феньхуа).

По-друге, Китай розцінює політику санкцій США та Європейського Союзу направлену на захист прав і свобод людини, підтримку демократії як грубе втручання у внутрішні справи третіх держав. Наприклад, у Білій книзі «Прогрес Китаю в сфері захисту прав людини» 2012 р. наголошується на тому, що КНР забезпечуватиме права своїх громадян через усебічний розвиток суспільства, підвищуючи рівень демократії і відкритості. У документі вказано, що для такої населеної країни як Китай, що має більше 1,3 млрд. громадян, було б неможливо захистити їх права і інтереси, не розвинувши спочатку

економіку, не нагодувавши і не одягнувши їх. Розвиток - ключ до розв'язання усіх існуючих проблем і просування прогресу в правах людини в Китаї. Китай поєднав права людини у себе з починаннями у розбудові економіки, політики, культури, соціальної сфери й екології».

Резюмуючи підхід Китаю до реалізації політики санкцій, можна констатувати, що КНР наразі подолала рамки геополітичного мислення держави, що розвивається і починає позиціонувати себе як держава, яка має глобальні національні інтереси і претендує на лідерські позиції у світі. При цьому, як випливає із офіційних документів Китаю, держава наразі перевагу надає політико-дипломатичним методам міжнародного врегулювання, «м'якій силі» і стимулюючим механізмам економічної дипломатії.

Політика санкцій наразі розглядається Пекіном як деструктивний інструмент реалізації цілей зовнішньої політики країн Заходу, спрямований на підрив національної безпеки третіх держав і такий, що загрожує такому фундаментальному принципу міжнародних відносин як невтручання у внутрішні справи суверенних країн.

Соціальні медіа в українсько-російській війні. Важливим напрямом протидії російській збройній й інформаційній агресії стало широке залучення потенціалу технологій соціальних комунікацій, які були направлені на протидію російській пропаганді, боротьбу із дезінформацією, викриття спеціальних інформаційно-психологічних операцій.

Активне застосування інтерактивних соціальних медіа сприяло мобілізації і згуртованості українського суспільства на найбільш загрозливому ранньому етапі військового вторгнення. Визначимо чотири базові технологічні принципи web 2.0: 1) веб, як платформа, без посередницьких програм, що дозволяє запускати програми прямо в мережі Інтернет; 2) можливість синдикації контенту; 3) співпраця розробників та користувачів у відкритій інформаційній інфраструктурі; 4) соціальні мережі та блогосфера, багатовекторне інтерактивне спілкування користувачів мережі. У протистоянні росії в інформаційній сфері головними перевагами соціальних медіа над іншими медійними ресурсами стали: 1) соціальні мережі є каналом інтерактивної комунікації. Споживач інформації є активним учасником, може самий створювати контент; 2) оперативність та гнучкість – інформаційні повідомлення (графіка, відео, текст) доходять дуже швидко, разом з тим зберігається можливість у будь-який момент вносити зміни (виходячи з реакції отримувача); 3) персональне таргетування – трансляція інформаційного повідомлення на конкретного представника цільової групи, при цьому враховуються особисті моменти та уподобання; 4) у соціальних мережах відсутні внутрішні ієрархічні відносини, наявна кооперація ресурсів та, певною мірою, спільна мета; 5) загальна доступність, відкритість, гнучкість мереж і їхніх соціальних форм; 6) демократичність в організації; 7) мала витратна складова – вартість прямої промоції у соцмережах складає невеликий

відсоток у порівнянні із класичними інструментами (ТБ, радіо, преса, зовнішня реклама), а промоція з майданчика акаунта приватної особи взагалі офіційно не тарифікується.

Враховуючи змістовні характеристики сучасних соціальні медіа поділимо їх на: 1. Соціальні контактні мережі (Facebook) – віртуальна платформа або он-лайн сервіс для розбудови соціальних взаємовідносин. 2. Блоги (Blog.Liga.net) – персональні, групові або корпоративні мережеві майданчики для розміщення інформації в режимі щоденника, із можливістю залучення до обговорення сторонніх користувачів. 3. Мікроблоги (Twitter) – видозмінена версія блогу, метою якої є формування оперативних комунікаційних зв'язків за допомогою коротких повідомлень та спрощеної процедури комунікації. 4. Файлообмінники (YouTube, Flickr) – он-лайн сервіс із надання майданчика під розміщення, пошук та обмін контентом. 5. Соціальні мережі новин (Reddit) – он-лайн майданчики із розміщення та оперативного поширення новин. 6. Вікі-проекти (Wikipedia) – он-лайн проекти із створення та накопичення довідково-інформаційного контенту із можливістю групового співавторства. 7. Сайти закладок (Google.Bookmarks, BlogMarks.net) – он-лайн сервіс із зберігання та накопичення інтернет-посилань. 8. Віртуальні світи – інтернет-співтовариство із певним чином модельованою реальністю. 9. Підкастинг (накопичувачі цифрових медіа-файлів) – он-лайн ресурс із створення, накопичення та поширення медіа-файлів у стилі радіо або телебачення. 10. Мультиінструментальні ЗМІ (SAY.TV) – інтернет-ресурси, що містять мультиінструментальні можливості із створення, накопичення та поширення контенту в межах певних тематичних завдань. Тут варто наголосити й на тому, що он-лайн соціальні мережі наразі активно використовуються й ЗСУ і не лише з метою здійснення управлінських процесів, але й для ведення віртуальних бойових дій, які забезпечують реальні військові протистояння [2].

Військова та гуманітарна допомога США і ЄС. Традиційною ж компонентою стратегії США і країн ЄС у протидії російській збройній агресії стало надання фінансової і військової допомоги Україні. Фінансова частка військової допомоги Україні з боку США і країн ЄС загалом може оцінюватися у 100 млрд євро [4]. Згідно з даними «Ukraine Support Tracker», надану Німеччиною вже військову допомогу та відкриті ще зобов'язання оцінено у понад 2,3 мільярда євро. Водночас у даних уряду Німеччини на початку грудня фігурувала сума у 1,9 мільярда євро. Обидві цифри, вочевидь, є нижчими фактичної наданої допомоги. Із початку повномасштабного військового вторгнення росії надійними і послідовними союзниками України у зміцненні її обороноздатності стали США і Польща [8].

Варто приділити увагу і гуманітарній допомозі та допомозі біженцям з України. За час війни лише Німеччина, наприклад, допомогла понад 1 мільйону українців, надавши кожному з них статус тимчасового захисту.

Німеччина виділила нашій державі 125 мільйонів євро гуманітарної допомоги. Підкреслимо, що в Німеччині було створено й безліч благодійних і волонтерських організацій для підтримки біженців з України, однією з таких є організація *Ukrainischer Hilfsstab*. Ця організація надає гуманітарну та інформаційну допомогу, збирає кошти та речі для біженців, надає медичну та психологічну підтримку українцям, також обіймається питаннями з працевлаштування та пошуку житла [1].

Висновки

Таким чином, після повномасштабного військового вторгнення росії на територію України США і держави ЄС стали надійними і послідовними партнерами України у її війні за незалежність, відновлення територіальної цілісності і право стати повноправним членом європейської сім'ї. Намагаючись уникнути прямого військового зіткнення із російською федерацією, міжнародні союзники України обрали такі ключові напрями протидії російській агресії: застосування комплексних антиросійських рестрикційних заходів (міжнародних санкцій); надання широкомасштабної військової і фінансової допомоги Україні; протидія російським інформаційно-психологічним операціям і поширенню дезінформації про перебіг бойових дій; надання тимчасового захисту українським біженцям й інших видів гуманітарної допомоги потерпілим від бойових дій.

Вказуючи на обставини, які діють на пониження ефективності політики міжнародних антиросійських санкцій, варто зазначити лакуни в санкційному законодавстві, які дозволяють від них ухилитися й адаптувати стратегічні галузі російської економіки; неможливість повної ізоляції рф через позицію Китаю й непослідовну підтримку антиросійських санкцій з боку інших міжнародних акторів; внутрішньополітичні перетворення у рф, націлені на формування внутрішньо-орієнтованої коаліції, відданої російському режиму, безпека якої згідно із російськими нормативно-правовими документами, спирається на збройні сили країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОХ ЛІТЕРАТУРИ

1. Blagodyini organizatsii, yaki dopomagayut' Ukrainiyi ta bizhentsjam z Ukrainy v Nimechchyni [Charitable organizations, that help the Ukrainian refugees in Germany] Retrieved from:<https://hilfe-ua.de/ua/blahodiyni-orhanizatsii-iaki-dopomahaiut-ukraini-ta-bizhentsiam-z-ukrainy-v-nimechchyni> (in Ukrainian) (accessed 29 March 2023)
2. Kurban O.V. (2016) Suchasni informaziyni viyny v merezhevomu on-line prostori: navchalnyi posibnyk. [Contemporary information wars in the social media space: textbook] Kyiv: VIKNU. 231 p. (in Ukrainian)
3. Sedliar Y.O. (2013) Mizhnarodni sanktzyi v svitoviy politytzi: teoriya i praktyka: monographia [International sanctions in the world politics: theory and practice: manuscript]. Mykolayiv: Petro Mohyla Black Sea State University. 412 p. (in Ukrainian)

4. Viyskova dopomoga dlya Ukrayiny: skilky vzhе vytratyv Zahid? (2023, February) [Military aid to Ukraine: how much did the West spend?] Retrieved from:<https://www.dw.com/uk/vijskova-dopomoga-dla-ukraini-skilki-vze-vitrativ-zahid/a-64148930> (in Ukrainian) (accessed 29 March 2023)
5. EU sanctions against Russia following the invasion of Ukraine (2023) Retrieved from:https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_en (accessed 30 March 2023)
6. Portela C. (2010) EU Sanctions and Foreign Policy. When and why do they work? London: Routledge. 206 p.
7. Selected Works of Deng Xiaoping (1994). Vol.III, Beijing. P. 328-348.
8. Taiwan Relations Act 1979. April 10. America and Island China. 1979. p. 223.
9. Which weapons have been sent to Ukraine by the UK? Independent. (2023). Retrieved from:<https://www.independent.co.uk/news/uk/ministry-of-defence-russia-ukraine-saab-skynews-b2042363.html> (accessed 29 March 2023)

4.6 СУЧАСНА ПОЛІТИКА ВПЛИВОВИХ МІЖНАРОДНИХ ГРАВЦІВ ЩОДО РОСІЇ В ПЛОЩИНІ АКТОРНО-МЕРЕЖЕВОЇ ТЕОРІЇ

Троян Сергій Станіславович, док. істор. н., професор, професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3053-6530>
E-mail: kattis@ukr.net

Киридон Алла Миколаївна, док. істор. н., професор, директор, Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4375-5350>
E-mail: akyrydon@ukr.net

***Анотація.** Російсько-українська війна 2014–2023 рр. і деструктивна роль Росії негативно позначається на регіональних і глобальних аспектах життєдіяльності народів і держав. Вона створила загрозу серйозної хаотизації міжнародних відносин. Агресивна політика Росії зумовила кризу світової політики, яку не можуть подолати навіть великі держави сучасності. Поверненням до нової Холодної війни та спалах великої війни в Європі загрожує всій сучасній міжнародній системі небезпечною турбулентністю. Мета дослідження – проаналізувати поняття дієвості і роль впливових міжнародних акторів у сучасній російсько-українській війні у площині акторно-мережевої теорії. Методологія дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, історизму і базових концептуально-теоретичних положеннях вивчення світової політики і міжнародних відносин. Акторно-мережева теорія була представлена Мішелем Каллоном і Бруно Латуром у другій половині 1980-х років. У відповідності з цією теорією відносини між учасниками задаються самою мережею і відзначаються інтенсивністю і направленістю на мережеві взаємодії. У сенсі міжнародних відносин і світової політики це означає, що вони перебувають під сильним чи навіть визначальним впливом потужних міжнародних акторів (великі держави і гнучкі міждержавні коаліції). Росія розглядається в якості одного з таких найвпливовіших міжнародних гравців або «ядра локальностей», які взаємодіють. Відповідно інші впливові міжнародні актори дуже обережно ставляться до повного розриву відносин з Росією, не розглядають можливості її повної поразки в агресивній війні проти України. Така позиція знайшла відображення і обґрунтування в різних теоретичних підходах, прикладом чого є ідеї представника наступального реалізму Джона Міршаймера, професора Джорджтаунського університету Чарльза Купчана, американського політолога-міжнародника Фаріда Закарії.*

Ключові слова: сучасні міжнародні відносини, впливовий міжнародний актор, російська агресія, російсько-українська війна, акторно-мережева теорія, М. Каллон, Б. Латур, Дж. Міршаймер, Ч. Купчан, Ф. Закарія.

Вступ

Постановка і актуальність проблеми. Російсько-українська війна 2014–2023 рр. — багатоаспектна і різновимірна в осмисленні. Вона так чи інакше позначається на регіональних і глобальних зрізах життєдіяльності народів і держав. Російська спочатку гібридна (з 26 лютого 2014 р.), а надалі – повномасштабна (з 24 лютого 2022 р.) агресія проти України має своїм наслідком демонтаж усієї Постбіполярної (Поствестфальської) конструкції міжнародних відносин. Вона безпосередньо спричинилася до необхідності врахування особливої небезпеки хаотизації поля світової політики великими державами сучасності. Накладання повномасштабної фази російсько-української війни на перебіг пандемії COVID-19, а в додаток до цього новий потужний міграційний виклик окреслили тенденцію до деглобалізації та фрагментаризації міжнародних відносин.

На основі таких суперечливих і очевидно загрозливих тенденцій, що виразнюються на радарях російсько-української війни, спробуємо реалізувати головну мету дослідження – пояснити дієвість і роль впливових міжнародних гравців у подіях сучасної російсько-української війни у площині акторно-мережевої теорії. Власне сама акторно-мережева теоретична конструкція, а тим паче з точки зору її впливу на сферу міжнародних відносин, як свідчить аналіз літератури, тільки фрагментарно розглядалася в працях зарубіжних і українських науковців: А. Ачар'я [23], Б. Бадье [23], Я. Бартосяк [24], С. Белень [24], Б. Бузан [22; 27], С. Віднянський [3], Т. Герасимчук [5], Ф. Закарія [44–45], А. Киридон [3–35], Р. Кужняр [33], Н. Нечаєва-Юрійчук [41–42], Дж. Міршаймер [37–39], М. Петрась [40], С. Толстов [16], С. Троян [17; 43], С. Федуняк [20], В. Фісанов [21] та ін.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, історизму і двох концептуально-теоретичних положеннях вивчення світової політики та міжнародних відносин. Перше – про причинно-наслідкову обумовленість еволюції сучасного Поствестфальського періоду міжнародних відносин і його переходу до Неопостбіполярного етапу, який характеризується поверненням до нової Холодної війни та спалахом великої війни в Європі, що загрожує небезпечним хаосом всій сучасній міжнародній системі. Друге – про соціальне конструювання світової політики під впливом насамперед активної діяльності впливових міжнародних гравців від імені великих держав та гнучких міждержавних коаліцій. Згідно з висновками західних учених Д. Ноука та Дж. Куклінського, актори поділяються на «центри», які утворюють полюси мереж, і так звані «кліки» – комунікаційні утворення, що характеризуються найвищим ступенем інтенсивності

внутрішніх взаємодій. При цьому відносини між учасниками задаються самою мережею і відзначаються інтенсивністю (частота і обсяги розподілу та передачі різних ресурсів) і спрямованістю (напрямки переміщень ресурсів усередині структури мережевих взаємодій) [30–31]. Ці ідеї дозволяють порушити актуальну проблему впливу потужних міжнародних гравців на зміни в ядрі безпекового домену в контексті російсько-української війни 2014–2023 рр. на основі залучення теоретичних напрацювань середнього рівня, зокрема акторно-мережевої теорії.

Результати наукового дослідження

1. Базові положення акторно-мережевої теорії. Акторно-мережева теорія уперше в розгорнутому вигляді була представлена Мішелем Каллоном і Бруно Латуром у другій половині 1980-х років [13; 28; 36]. Пізніше вона була актуалізована спочатку в науковому полі соціології науки і техніки, а згодом — соціології та соціальної філософії [1; 8; 15]. За своєю суттю, акторно-мережева теорія – це соціально-конструктивістська модель, основним принципом якої є концепція гетерогенної мережі, де остання виступає актором взаємодій. Тобто актор — це мережа, яка є доволі динамічною, а будь-який об'єкт мислиться як ефект мережі відносин [10].

При цьому, що важливо, усі елементи цієї мережі є однаково вагомими. Взаємодії або інтеракції відбувається в ній за посередництва актантів, тобто дієвців. Глобальне відсутнє, натомість є лише ланцюг пов'язаних між собою локальностей. Не існує також поняття великий і малий об'єкт: не можна говорити, наприклад, що одне об'єднання більше за інше, але одні очевидно перевершують інші за рахунок більшого числа надійних зв'язків з різними учасниками відповідної мережі акторів, що розглядається [36, р. 173, 193, 199, 213–214].

У сенсі застосування до предметного поля міжнародних відносин і світової політики міжнародно-акторна теоретична конструкція ґрунтується на розумінні визначальності впливу насамперед комплексу інтеракцій найпотужніших сучасних центрів сили на стабільність міжнародної системи. У рамках цієї теорії Росія, безумовно, розглядається в якості одного з таких найвпливовіших міжнародних гравців або ж свого роду, за Б. Латуром, «ядра локальностей», які взаємодіють [26; 37–38; 44].

2. Росія і Україна в акторно-мережевих зв'язках. На таке розуміння впливає низка чинників, з-поміж яких увиразнюються ті, що впливають на значну кількість зв'язків Росії в мережі актуальних міжнародних відносин: місце постійного члена в РБ ООН з правом вирішального голосу; один із двох (поряд із США) найпотужніших ядерних потенціалів сучасності; друга військова світова сила станом на 2022 р.; величезні сировинні (насамперед, енергетичні) ресурси; найбільша на планеті територія з понад 140-мільйонним (хоча й нерівномірно розселеним) демографічним потенціалом; одна з

двадцяти найпотужніших економік світу за показниками загального ВВП у 2022 р. тощо [2; 29].

Україна у формальному ключі програє конкуренцію за всіма показниками акторно-мережових зв'язків і відносин і до початку 2022 р. об'єктивно не розглядалася навіть у якості впливової регіональної держави. Україна займала 74-е місце в глобальному рейтингу ООН за загальним показником Індексу людського розвитку, 58-е місце в світовому економічному рейтингу за загальним ВВП і 15-те місце за показником військового потенціалу в світі у 2022 р. [2; 29] Звідси цілком очевидно постає складність твердого, послідовного, однозначного вибору на користь підтримки України як слабкої ланки в мережі світових взаємодій. Водночас нагальною є необхідність протидіяти Росії — одній з найвпливовіших («держави-ядра») у комплексі зв'язків, які в міжнародному полі створюють ланцюги пов'язаних між собою в загальну мережу локальностей.

3. Російська агресія проти України і антиросійські санкції. Після початку в 2014 р. гібридної війни Росії проти України запроваджені країнами Заходу та їхніми партнерами антиросійські санкції (з початку березня 2014 р.) виявилися надто слабкими і непослідовними, щоб зупинити державу-агресора. Тільки після переходу війни у повномасштабну (від 24 лютого 2022 р.) колективний Захід почав позбавлятися ілюзій стосовно Росії, і Україна, нарешті, поступово почала отримувати небачену після початку російської агресії політичну і дипломатичну підтримку, інформаційну, логістичну і (що надзвичайно важливо для успішного ведення війни) військово-технічну допомогу. Проте проблеми складності та суперечливості комплексної реакції насамперед країн Заходу та їхніх партнерів на анексіоністську політику Російської Федерації щодо України зберігають свою актуальність. Загалом це вписується в основні засади акторно-мережевої теорії в контексті вивчення ролі та впливів різних міжнародних акторів/дієвців у сучасній світополітичній мережі зв'язків і взаємодій.

Тиск потужного комплексу санкцій країн Заходу та їхніх союзників на Російську Федерацію охопив практично всі її життєво важливі сфери — політику, економіку, фінанси, військову, науково-технологічну тощо. Україна упродовж весни 2022 – зими 2023 рр. поступово почала отримувати все потужніше і якісніше та кількісно у великих чи значних обсягах озброєння. Військова допомога (насамперед країн НАТО і ЄС) стала надважливим чинником, разом із вмотивованістю і звитягою Збройних сил України, для переходу ініціативи у веденні війни до української сторони (літо-осінь 2022 р.). Загалом з початку повномасштабного вторгнення станом на кінець лютого 2023 р. обсяги міжнародної допомоги перевищили 38 млрд дол. Завдяки надходженням міжнародної фінансової допомоги міжнародні резерви зростали, починаючи з жовтня 2022 р., і станом на кінець січня 2023 р. досягли 29,9 мільярда дол. Крім того, якщо з 24 лютого по 20 листопада 2022 р.

міжнародні партнери зобов'язалися надати Україні 113,1 млрд євро, за підрахунками Кільського інституту світової економіки, то станом на січень 2023 р. ця цифра підвищилася до понад 141 млрд євро. У період з 24 січня 2022 р. по 15 січня 2023 р. найбільшу військову допомогу надіслали США – 44,3 млрд дол. [6].

Потужним чинником підтримки України стало створення нової міжнародної коаліції на підтримку України. 26 квітня 2022 р. відбулася перша зустріч Контактної групи з питань оборони України (Ukraine Defense Contact Group), або ж зустріч у форматі Рамштайн (за назвою американської військової бази в Німеччині). Зустрічі у форматі Рамштайн — серія дипломатичних зустрічей міністрів оборони та представників вищого військового керівництва кількох десятків країн світу для узгодження надання військової допомоги Україні. На даний час відбулося десять зустрічей. Висхідна динаміка кількості країн-учасниць (станом на березень 2023 р. об'єднує 54 держави світу) [14] і характер прийнятих рішень свідчать, що коаліція з військової поступово перетворюється на політичну.

Росію як спадкоємницю Радянського Союзу вперше після 14 грудня 1939 р. (коли СРСР було виключено з Ліги Націй за пряму агресію проти Фінляндії) почали відсторонювати від членства й роботи в міжнародних об'єднаннях і організаціях. Так, вона була виключена з групи великих держав G-8, у якій перебувала з 1997-го року; позбавлена права членства в ПАРС; виключена з Ради прав людини ООН. Урешті, в березні та жовтні 2022 р. і в лютому 2023 р. Генеральна асамблея ООН засудила агресію Росії проти України з вимогою її негайного припинення і відновлення повного суверенітету України в міжнародно визнаних кордонах 1991 р. (кожна з резолюцій отримала підтримку в межах 141–144 голоси «за» з 193-х держав-членів ООН) [4].

4. Особливості політики Заходу щодо Росії. Російська агресія мала протилежні для Кремля наслідки і в плані посилення євроінтеграційних і євроатлантичних планів України. За практично чотири місяці Україна стрімко пододала шлях від подачі заявки на членство до прийняття кандидатом у члени ЄС 23 червня 2022 р. [18]. Через кілька місяців (30 вересня 2022 р.) Україна подала заявку про прийняття її за пришвидшеною процедурою до блоку НАТО [19]. Значимість цих кроків стає зрозумілою і вагомою на фоні того факту, що підписана в 2014 р. Угода про асоціацію між ЄС і Україною (вступила в дію в повному обсязі після завершення процесу ратифікації усіма євросуб'єктами, з 01 вересня 2017 р.) не містила перспектив членства для нашої держави. Щодо НАТО, то Бухарестський саміт (квітень 2008 р.) після відкинення План дій по членству (ПДЧ) хоча й залишив можливість для членства України в Альянсі, але ніякими реальними перспективами, уже навіть в умовах початку повномасштабної російської агресії, вона не підкріплювалася.

Проте цілком очевидно, що упродовж понад дев'яти років гібридної російсько-української війни Захід проводив свого роду політику «умиротворення» російського агресора, що також уможливило ескалацію конфлікту. Так, Крим визнавався країнами Заходу і світовим співтовариством незаконно анексованим. Однак це питання фактично не було предметом міжнародних переговорів. У тому числі і з вини української сторони, яка де-факто погодилася на виведення питання нічим невмотивованої та всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням російської анексії Криму за межі порядку денного Норманського формату переговорів (політико-дипломатичного процесу, в якому російський окупант зайняв не місце злочинця, а рівноправного партнера з можливістю нав'язувати Україні та західним державам (насамперед, ФРН і Франції) свою позицію і вимоги). Держави ЄС, незважаючи на запроваджені проти Росії з березня 2014 р. санкції, продовжували нарощувати з нею економічну співпрацю. Особливо активно вона розвивалася в енергетичній сфері. Була навіть збудована друга лінія газопроводу Північний потік-2, яку, щоправда, не встигли ввести в дію до початку повномасштабної фази війни Росії проти України.

Західні держави також виконували свої зобов'язання перед РФ за контрактами, у тому числі у сфері військових озброєнь і технологій, які були укладені до лютого 2014 р. Навіть після року повномасштабної війни Росії проти України і потужної антиросійської санкційної політики, як свідчать матеріали проведені 29 березня 2023 р. онлайн-дискусії Atlantic Council, західні технологічні компоненти продовжують потрапляти у російську зброю [7]. І найчастіше це відбувається через Гонконг, Туреччину та сусідні з ними країни та регіони.

Така політика «подвійних стандартів» і «обережних кроків» Заходу щодо Росії частково зберігається попри зазначені кардинальні зміни після 24 лютого 2022 р. Складається уповні вмотивоване і верифіковане фактами враження, що західні союзники й інші партнери України почасти діють або з надмірною обережністю, намагаючись надто не дратувати російського ядерного монстра, або певною мірою затримуючи чи обмежуючи різними умовностями («не можемо послабити свою обороноздатність», «немає готових для передачі озброєнь і техніки», «потрібно кілька місяців підготовки українців для роботи на відповідних комплексах і системах» тощо) нагальну і необхідну нашій державі військову та військово-технічну допомогу. Навіть безперечні успіхи України не лише в протидії російській агресії, але й визволенні своєї тимчасово окупованої території та захисті загальнолюдських цінностей і принципів міжнародного права, поряд з явним ядерним шантажем з боку Росії, веденням нею віроломної, нічим не вмотивованої агресивної, геноцидної війни, не спонукають західних партнерів і союзників наважитися на однозначно рішучіші кроки і заходи з метою негайного припинення

російської агресії та відновлення повного суверенітету України над своїми тимчасово окупованими Росією територіями.

5. «Наступальний реалізм» Джона Міршаймера в контексті акторно-мережевої теорії.

Показовим у сенсі врахування впливовості міжнародного актора на мережі та вузли взаємодій є теоретико-концептуальний підхід відомого американського політолога-міжнародника, професора Чиказького університету, представника «наступального реалізму» (Offensive Realism) Джона Міршаймера. Базові засади його підходу розширюють сферу неореалістичної теорії, дають теоретичне обґрунтування поведінки ревізіоністських держав, до яких відноситься і сучасна Російська Федерація [37–38]. До основних положень наступального реалізму відносяться такі: по-перше, держави рідко задовольняються рівнем впливу на світовій арені і завжди намагаються отримати перевагу перед іншими для досягнення повної безпеки; по-друге, великі держави визнають, що найкращий спосіб забезпечити їхню безпеку – досягти гегемонії «зараз», тим самим виключаючи будь-яку можливість виклику іншої великої держави; по-третє, найкраща стратегія держави щодо підвищення своєї відносної сили до досягнення гегемонії – покладатися на наступальну тактику [42].

Наступальний реалізм Дж. Міршаймера моделює песимістичну картину міжнародної політики. Вона характеризується небезпечною конкуренцією міждержавної безпеки, що може призвести до конфлікту і війни. На думку західного науковця, конфлікт між великими державами вічний. Тому основним предметом інтересу Дж. Міршаймера в рамках теорії наступального реалізму є дії великих держав, які формують міжнародну політику. Американський політолог-міжнародник вважає, що доля всіх країн – як великих, так і малих – значною мірою залежить від дій гравців з найбільшим потенціалом, насамперед воєнним.

Навесні 2022 р., після початку повномасштабної війни Росії проти України, на шпальтах впливового британського часопису *The Economist* була опублікована дискусійна стаття Дж. Міршаймера на тему, чому «Захід несе основну відповідальність за українську кризу» [39]. Американський науковець вважає, що безрозсудне розширення НАТО спровокувало Росію. Розв'язану Російською Федерацією війну проти незалежної України він розглядає кризь призму найнебезпечнішого міжнародного конфлікту з часів Карибської ракетної кризи 1962 року. Розуміння першопричин сучасної війни дуже важливе, якщо ми хочемо запобігти погіршенню ситуації і знайти спосіб подолати збройне протистояння. Американський дослідник вважає, що безрозсудне розширення НАТО спровокувало Росію. Згідно з Дж. Міршаймером, визначальним є те, що Росія сприймає НАТО як загрозу. І не має значення, чи має це сприйняття якусь основу. Саме тому США

помилялися, підтримуючи розширення НАТО на схід, отже вони й винні у війні та її страшних наслідках.

«Безумовно, – пише Дж. Міршаймер, – що Володимир Путін розпочав війну і несе відповідальність за те, як вона ведеться. Але чому він так вчинив – інша річ. Основна думка на Заході полягає в тому, що він – ірраціональний, відвертий агресор, який бажає створити велику Росію за подобою колишнього Радянського Союзу. Таким чином, він один несе повну відповідальність за українську кризу» [39]. Американський дослідник вважає, що ця точка зору примітивізує існуючий стан речей, який вимагає глибокого аналізу як щодо розуміння причин війни, так і способів її припинення та недопущення у майбутньому. Такий підхід Дж. Міршаймера привертає увагу з погляду розуміння сучасної міжнародної безпеки у контексті поєднання структурної теорії наступального реалізму з акторно-мережевою теорією та можливих висновків для України. Зокрема, у публікації американського політолога-міжнародника є тільки заклики до врахування інтересів великих міжнародних акторів, зокрема Росії, але немає місця бажанню величезної кількості українців вирватися з-під впливу офіційної Москви. Проте для України важливе значення має твердження Дж. Міршаймера, що рівень безпеки держави залежить від того, наскільки вона здатна переконати потенційних супротивників у своїй силі. Тобто, у здійсненні інтеракцій з впливовими дієвцями світової політики Україні важливо використати актуальні переваги акторно-мережевого підходу, зокрема зробивши акцент на характер відносин і якість контактів із державами-союзниками і стратегічними партнерами.

6. Чарльз Купчан про необхідність переговорів з Росією. Інший відомий американський політолог-міжнародник, професор міжнародних відносин Джорджтаунського університету і старший науковий співробітник Ради з міжнародних відносин Чарльз Купчан також розділяє підхід до Російської Федерації як впливового світового гравця, з яким необхідно не ворогувати, а домовлятися саме з огляду на його потужні мережі та вузли зв'язків у глобальних і регіональних взаємодіях. Ще в травні 2021 р. він звертав особливу увагу на необхідність США й надалі протистояти загрозам авторитарних країн (насамперед йшлося про Росію і Китай), але при цьому вони зобов'язані зберігати місце для співпраці у вирішенні глобальних проблем [11]. На думку Ч. Купчана, адміністрації Джо Байдена варто особливо зосередитися на переході до більш прагматичної і менш ідеологізованої зовнішньої політики.

У колонці для газети The New York Times від 02 листопада 2022 р. американський науковець і аналітик заявив, що успіхи Збройних Сил України на фронті створюють ризик широкої війни між Росією і НАТО, загрожують підризом демократії на Заході через економічні проблеми. Він вважає, що США і союзники мають безпосередньо втрутитися у «формування

стратегічних цілей України та управління конфліктом, а також розпочати пошуки дипломатичного врегулювання» [32].

Ч. Купчан резонно відзначає, що Сполучені Штати та їхні союзники мали рацію, допомагаючи Україні захищатися – і вони мають продовжувати це робити: «Наразі Захід зробив чудову роботу, щоб підтримувати рівень участі та ризик у відповідності з інтересами, які поставлені на карту. Президент Байден правильно заявив, що захист України є стратегічним пріоритетом, але не життєво важливим інтересом» [32]. Але вони також мали рацію, виявляючи розумну стриманість, щоб уникнути війни з Росією, забезпечуючи українців засобами для самооборони, але утримуючись від надання Україні зброї далекого радіусу дії чи відхиляючи запит України щодо запровадження НАТО забороненої для польотів зони, і тим паче утримуючись від безпосереднього введення військ на українську територію.

Ч. Купчан особливу увагу звертає на той неоднозначний, на його думку, факт, що Вашингтон дозволив Києву вирішувати питання, надсилаючи економічну та військову підтримку, водночас дозволяючи Україні встановлювати власні військові цілі та розробляти власну військову стратегію. Проте в умовах ескалації конфлікту розумне уникнення війни між НАТО та Росією вимагає наступного кроку: прямої участі США в оперативному плануванні України. Американський науковець веде мову, свідченням чого є і його інтерв'ю від 18 лютого 2023 р. [12], практично лише про «територіальне врегулювання» у російсько-українському конфлікті. В подібному дусі, сумніваючись у можливості повної перемоги України і необхідності врахування інтересів Росії, 28 лютого 2023 р. висловився й інший відомий американський політолог Фарід Закарія: «Можна уявити припинення вогню, що поверне Україні всі землі, захоплені з лютого 2022 року. Захоплені раніше як Крим у 2014 році будуть предметом міжнародного арбітражу, включаючи місцеві референдуми, які проводитимуться міжнародними групами, а не Москвою. Крім того, Київ отримає гарантії безпеки від НАТО, хоча вони не поширюватимуться на ці спірні території. Цей компроміс, простіше кажучи, Крим та частина Донбасу за де-факто членство в НАТО та ЄС, можна продати українцям, бо вони досягнуть своєї давньої мети стати частиною Заходу. Це може бути прийнятним для Росії, бо вона може стверджувати, що захищає деякі російськомовні частини України» [45].

Таке бачення ситуації уповні вписується в змістовну композицію акторно-мережевої теорії, яка насамперед віддає перевагу більш потужному міжнародному гравцю. Воно спрямоване на завершення війни зі збереженням, хоча б часткових, інтересів і здобутків Росії без врахування цілком законного прагнення України відновити свою територіальну цілісність і суверенітет у міжнародно визнаних кордонах 1991 року. Водночас для України це означає, що на перспективу треба зміцнювати свій потенціал регіональної і глобальної держави для ефективного забезпечення своїх національних інтересів.

Висновки

Загалом акторно-мережевий теоретичний підхід до аналізу міжнародних відносин надає перевагу насамперед впливовим і сильним дієвцям на полі регіональної та глобальної політики. Основним предметом наукового інтересу реалістів і неореалістів, зокрема Дж. Міршаймера, Ч. Купчана й інших представників сучасного неореалістичного підходу в міжнародних відносинах, якраз і є дії великих держав як таких, що в першу чергу формують порядок денний в правила гри на світовій арені. Отже актуальне наукове пояснення проаналізованого вище стану справ і розуміння причин зростання і шляхів подолання сучасної напруги в полі міжнародних відносин, притаманне Дж. Міршаймеру й іншим теоретикам і практикакам світової політики, знаходиться саме в площині акторно-мережевої теорії.

Відповідно до неї міжнародно-акторна конструкція сучасних глобальних і регіональних відносин ґрунтується на розумінні визначального впливу на них насамперед комплексу інтеракцій найпотужніших сучасних центрів сили. У рамках цієї теорії Росія, безумовно, розглядається як один із таких найвпливовіших міжнародних гравців / акторів, дестабілізація, поразка чи руйнація якого загрожує стабільності всієї системи міжнародних відносин. Відтак окремі союзники і партнери України намагаються в умовах війни і допомоги Україні все ж знайти «м'який» варіант поразки Росії з уникненням її внутрішньо- і зовнішньополітичної турбулентності та колапсу. Водночас поточний перебіг і незавершеність процесу спонукають до пильного аналізу як його окремих змінних, так і загального впливу на тенденції трансформації сучасної системи міжнародних відносин і ролі в ній окремих акторів, які в тій чи іншій мірі прагнуть вписатися, зберегти чи посилити позиції в новій міжнародній архітектурі. В цьому сенсі війна проти України перетворилася для Росії в екзистенційну загрозу, пов'язану з небезпекою поразки, очевидною втратою провідних позицій в глобальних і регіональних акторно-мережевих взаємодіях, а також зростанням турбулентності всередині держави і суспільства.

Разом з тим, для України і переважного кола її союзників і партнерів перемога у війні також має не меншу екзистенційну вагу, значення якої полягає у зміцненні демократичних позицій, відкритості, інтеграційних і безпекових імперативів розвитку, поверненні, урешті, до стабільності та ключових міжнародно-правових основ і правил функціонування дво- і багатостороннього співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Akulov M.I. (2021) Kontseptsiya chasu v aktorno-merezhevyi teorii: osoblyvosti pobudovy ta kontseptual'ni superechnosti [The concept of time in the actor-network theory: peculiarities of construction and conceptual contradictions]. Kyiv: KNU named after Taras Shevchenko. (in Ukrainian).

2. VVP (2022). VVP stran mira [GDP of the world – 2022]. Retrieved from: <https://fingeniy.com/vvp-stran-mira-2022-rejting-i-dolya-stran-v-mirovom-vvp/> (accessed 30 March 2023).
3. Vidnyans'kyi S.V. (2022) Ukrayina – Yevropeys'kyi Soyuz: novyy etap vzyemovydnosyn v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny 2014–2022 rr. [Ukraine – European Union: a new stage of relations in the conditions of the Russian-Ukrainian war 2014–2022]. *Mizhnarodni zv'yazky Ukrayiny: naukovi poshuky i znakhidky*, vol. 31, pp. 10–37.
4. Henasambleya OON (2023) Henasambleya OON ukhvalyla rezolyutsiyu z vymohoyu do Rosiyi pokynuty Ukrayinu zarady vseosyazhnoho, spravedlyvoho i mitsnoho myru: 141 krayina “za” [The UN General Assembly adopted a resolution demanding that Russia leave Ukraine for the sake of a comprehensive, just and durable peace: 141 countries “for”]. Retrieved from: <https://ukrainian.voanews.com/a/oon-uchvalyla-rezoljuciju-shodo-vijny/6976346.html> (accessed 30 March 2023).
5. Herasymchuk T. (2016) *Mizhnarodnyy porjadok XXI stolittya: osnovni teoretyko-kontseptual'ni pidkhody* [International order of the 21st century: basic theoretical and conceptual approaches]. *Mizhnarodni zv'yazky Ukrayiny: naukovi poshuky i znakhidky*, vol. 25, pp. 335–355.
6. Horodyn'ska V. (2023) Viys'kova tekhnika ta mil'yardy dolariv: shcho otrymala Ukrayina vid partneriv za rik viyny [Military equipment and billions of dollars: what Ukraine received from partners during the year of the war]. Retrieved from: https://24tv.ua/economy/mizhnarodna-dopomoga-2023-skilki-viyskovoyi-finsanovoyi-dopomogi_n2270406 (accessed 29 March 2023).
7. Danylenko Y. (2023) Yak zupynyty potraplyannya zakhidnykh komponentiv do rosiys'kykh raket. Holovne z dyskusiyi Atlantic Council [How to stop Western components from entering Russian missiles. Highlights from the Atlantic Council discussion]. Retrieved from: <https://speka.media/yak-zupyniti-potraplyannya-zaxidnix-komponentiv-do-rosiiskix-raket-golovne-z-diskusiyi-atlantic-council-9d4519> (accessed 29 March 2023).
8. Deyneka A.V. (2019) Evrystychnyy potentsial aktorno-merezhevoyi teoriiy dlya sotsiolohichnoyi kontseptualizatsiyi ahentnosti. [Heuristic potential of actor-network theory for sociological conceptualization of agency]. Kyiv: KNU named after Taras Shevchenko. (in Ukrainian).
9. Deyneka A.V. (2017) Stratehiyi pozytsionuvannya aktorno-merezhevoyi teoriiy v dyskursi suchasnoho sotsiolohichnoho teoretyzuvannya [Positioning strategies of actor-network theory in the discourse of modern sociological theorizing]. *Aktual'ni problemy sotsiolohiyi, psykholohiyi ta pedahohiky*, vol. 1 (32), pp. 60–77.
10. Kyrydon A. M. (2019) Aktorno-merezheva teoriya [Actor-network theory]. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/> (accessed 27 March 2023).
11. Kupchan Ch. (2021) Korektsiya kursu. Yak SSHA strymaty Rosiyu i Kytay [Course correction. How the USA can restrain Russia and China]. Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/opinion/ssha-yak-baydeni-slid-zmyniti-vidnosini-z-rf-i-kitayem-ostanni-novini-50160255.html> (accessed 30 March 2023).
12. Kupchan Ch. (2023) “My stanem svydetelyamy tyazhelykh boev, a pozdnee mozhet sozdat'sya patovaya sytuatsyya” [“We will witness heavy battles, and later a stalemate may arise”]. Retrieved from: <https://www.golosameriki.com/a/charles-kupchan-interview/6968096.html> (accessed 30 March 2023).

13. Latour B. (2014) *Pieriesborka sotsyal'noho: vviedieniye v aktorno-sietievuyu teoriyu* [Reorganization of the social: introduction to actor-network theory]. Moskva: VSHÉ. (in Russian).
14. Reznikov O. (2023) “Antykremlivs'ka koalitsiya vzhe skladayet'sya z 54 krayin, yaki viryat' u peremohu Ukrainy” [“The anti-Kremlin coalition already consists of 54 countries that believe in the victory of Ukraine”]. Retrieved from: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/78967/> (accessed 30 March 2023).
15. Solod'ko S. (2014) *Aktorno-merezhiva teoriya yak sotsiolohichna skladova intelektual'noho proektu Bruno Latoura* [Actor-network theory as a sociological component of the intellectual project of Bruno Latour]. *Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh*, vol. 4, pp. 156–170.
16. Tolstov S. (2013) *Mizhnarodna systema pochatku XXI stolittya* [The International System of the Beginning of the XXI Century]. *Foreign_Affairs*, vol. 9, pp. 8–11; vol. 10, pp. 8–13; vol. 11, pp. 12–17.
17. Troyan S. (2019) *Troyan S.S. 2019 Persha i Druha svitovi viyny u paradyhmi evolyutsiyi Vestfal's'koho svitoporyadku* [The First and Second World Wars in the paradigm of the evolution of the Westphalian world order]. *Ukraine–Europe–World*, vol. 23, pp. 49–60.
18. Ukraina (2022) *Ukrayina otrymala status kandydata na chlenstvo v YES* [Ukraine received the status of a candidate for EU membership]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrymala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (accessed 30 March 2023).
19. Ukraina (2022) *Ukrayina podaye zayavku na vstup do NATO* [Ukraine applies to join NATO]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3583117-ukraina-podae-zaavku-na-vstup-do-nato-zelenskij.html> (accessed 30 March 2023).
20. Fedunyak S. (2022). *Vplyv rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny na diyal'nist' providnykh institutiv bezpeky v konteksti formuvannya novoyi modeli mizhnarodnykh vidnosyn* [The impact of the Russian-Ukrainian war on the activities of leading security institutions in the context of the formation of a new model of international relations]. *Mediaforum*, vol. 11, pp. 131–140.
21. Fisanov V. (2022) *Ukrayina u mizhnarodnykh vidnosynakh Postvestfal's'koyi doby: zmina heostratehichnoyi roli* [Ukraine in international relations of the Post-Westphalian era: changing geostrategic role]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: Modern Historical and Political*, vol. 46, pp. 51–61.
22. Acharya A., Buzan B. (2019) *The Making of Global International Relations. Origins and Evolution of IR at its Centenary*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
23. Acharya A. (2018) *Constructing Global Order: Agency and Change in World Politics*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
24. Bartosiak J., Friedman G. (2023) *Wojna w kosmosie. Przewrót w geopolityce* [War in space. A revolution in geopolitics]. Warszawa: Zona Zero. (in Polish).
25. Badie B. (2019) *New Perspectives on the International Order. No Longer Alone in This World*. London: Palgrave Maximilian.
26. Bielen S. (2021) *Turbulence in the Post-Cold War Era*. Warszawa: UW.
27. Buzan B., Lawson G. (2015) *The Global Transformation: History, Modernity and the Making of International Relations* (Cambridge studies in international relations; 135), Cambridge: Cambridge University Press.
28. Callon M., Law J., Rip A. (eds) (1986) *Mapping the Dynamics of Science and Technology: Sociology of Science in the Real World*. London: The Macmillan Press Ltd.

29. GFP (2023) Military Strength Ranking. Retrieved from: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (accessed 30 March 2023).
30. Knoke D., Kuklinski J. (1982) *Network Analysis*. Beverly Hills: Sage Publications.
31. Knoke D., Pappi F., Broadbent J., Tsujinaka J. (1996) *Comparing Policy Networks: Labour Politics in the US, Germany and Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
32. Kupchan Ch. (2022) It's Time to Bring Russia and Ukraine to the Negotiating Table, *The New York Times*, 2 November.
33. Kuźniar R. (2022) Zmierzch liberalnego porządku międzynarodowego 2011–2021 [The Twilight of the Liberal International Order 2011–2021]. Warszawa: Scholar. (in Polish).
34. Kyrydon A., Troyan S. (2020) Conceptual Fundamentals of Post-Westphalian International Relations. *Roczniki Nauk Społecznych*, vol. 12 (48), No 4, pp. 69–85.
35. Kyrydon A., Troyan S. (2021) International relations as a system and a discipline: From the westphalian to the post-westphalian world order. *Studia i Analizy Nauk Polityce*, No 1, pp. 107–121.
36. Latour B. (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
37. Mearsheimer J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Co.
38. Mearsheimer J. (2018) *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
39. Mearsheimer J. (2022) John Mearsheimer on why the West is principally responsible for the Ukrainian crisis. *The Economist*, 19 March.
40. Pietraś M. (ed.) (2021) *Międzynarodowe stosunki polityczne [International Political Relations]*, Lublin: UMCS. (in Polish).
41. Nechaieva-Yuriichuk N., Troyan S. (2020) Evolution of the Westphalian Order under the Influence of the World Wars: Historical and International Relations Aspects. *Codrul Cosminului*, vol. 26, No. 1, July, pp. 187–206.
42. Nechayeva-Yuriichuk N., Troyan S. (2022) Modern problems of international security: a look through the prism of J. Mearsheimer's structural theory of offensive realism. *Studii Naționale de Securitate: Revistă științifico-practică*, No. 1 (5), pp. 90–103.
43. Troyan S. (2014) Świat po zimnej wojnie: zasady ewolucji współczesnego porządku międzynarodowego [The world after the Cold War: principles of evolution of the contemporary international order] *Ład światowy w perspektywie relacji transatlantyckich*, Wojciech Gizicki (ed.). Lublin: Instytut Sądecko-Lubelski, pp. 37–46.
44. Zakaria F. (2008) *The post-American World*. N.Y.-L.: W.W.Norton.
45. Zakaria F. (2023) Opinion: There is a path to ending the Ukraine war. Retrieved from: <https://edition.cnn.com/2023/02/24/opinions/fareed-zakaria-ukraine-column/index.html> (accessed 30 March 2023).

CHAPTER #5

**MODERN ISSUES OF PUBLIC RELATIONS IN
UKRAINE**

5.1 ПОТЕНЦІАЛ СПІВПРАЦІ МІЖНАРОДНИХ ГРОМАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ВЛАДИ У ДОПОМОЗІ ПОСТТРАЖДАЛОМУ НАСЕЛЕННЮ З УКРАЇНИ

Бельська Тетяна Валентинівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління і економіки, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2792-4700>
E-mail: tvbielska@gmail.com

***Анотація.** Дослідження присвячено актуалізації співпраці міжнародних громадських організацій з органами публічної влади в конфліктних зонах сучасного світу. Складні ситуації змушують розвивати в органів публічної влади такі якості, як здатність швидко пристосовуватися до мінливих ситуацій, уміння залучати на свій бік міжнародні та національні громадські організації, а також уміння гнучко реагувати на ситуації, змінювати традиційні підходи і переходити до неординарного креативного державного мислення. Предметом дослідження є співпраця міжнародних громадянських організацій та органів публічної влади у допомозі постраждалому населенню України. Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових підходах, зокрема поєднання ретроспективного, ситуативного та перспективного підходів дало можливість простежити тенденції співпраці міжнародних громадських організацій з органами публічної влади у допомозі постраждалому населенню України за дев'ять років військових дій на території України в умовах російської агресії. Також застосовувалися методи описово-індуктивний та гіпотетико-дедуктивний при аналізі стану постраждалого населення в Україні. Метою дослідження стало узагальнення теоретичних та практичних напрацювань в співпраці міжнародних громадянських організацій та органів публічної влади у допомозі постраждалому населенню. Реалізація мети дослідження здійснена через реалізацію завдання щодо проведення наукового теоретико-методологічного аналізу підходів до співпраці міжнародних громадянських організацій та влади у допомозі постраждалому населенню в умовах воєнного стану в Україні; обґрунтуванні потенціалу такої діяльності в конфліктних зонах сучасного світу та визначенні важливої ролі громадських організацій у формуванні державної політики у допомозі постраждалому населенню в умовах воєнного стану в Україні.*

***Ключові слова:** міжнародні громадські організації, органи публічної влади, кластери, внутрішньо переміщені особи, біженці, постраждале населення, потреби постраждалого населення, план гуманітарного реагування.*

Вступ

Після початку військового вторгнення в Україну багато людей шукають допомоги та притулок в інших областях або сусідніх країнах. Сучасне українське суспільство характеризується зростанням нестабільності, підвищенням напруженості, руйнуванням усталених структур, а також зміною характеру відносин у людському суспільстві.

Порівнюючи роль, можливості та ефективність міжурядових громадських організацій у стабілізації в конфліктних зонах і та урядів країн, С. Толстов зазначив, що “міжурядові структури мають більші фінансові та організаційні можливості, однак спектр засобів впливу, застосовуваних міжнародними неурядовими організаціями, зазвичай значно гнучкіший та динамічніший. Учасники таких структур загалом не мають узгоджувати свої заходи з урядовими відомствами та шукати консенсус між підходами різних національних урядів, як це передбачено процедурними нормами ОБСЄ, НАТО, ЄС та інших міждержавних інституцій [1, с. 12]”.

Співпраця міжнародних неурядових організацій з національними урядами та організаціями громадянського суспільства характеризується явищем “обопільного впливу”. Саме це явище сприяє прагненню до співпраці міжнародних громадських організацій та органів влади з метою допомоги постраждалому населенню. Міжнародні громадські організації (МГО) відіграють важливу роль у забезпеченні допомоги цим людям.

Уряди країн у зонах конфлікту відчувають потребу в контактах і взаємодії з міжнародними неурядовими організаціями. Особливі відносини складаються між державними та недержавними акторами. Складні ситуації змушують розвивати в органів публічної влади такі якості, як здатність швидко пристосовуватися до мінливих ситуацій, уміння залучати на свій бік міжнародні та національні громадські організації, а також уміння гнучко реагувати на ситуації. Пам'ятаючи про власні інтереси, вони змінюють традиційні підходи і переходять до неординарного та креативного державного мислення.

З-поміж зарубіжних дослідників громадянського суспільства, яке включає активність міжнародних, національних громадських організацій та волонтерський рух, на наш погляд, варто вказати праці М. Калдор, К. Кумара, Дж. Кіна, Я. А. Шольте, Д. Хелда та ін. Важливим у цих працях є обґрунтування взаємозалежності та різних аспектів взаємовпливу глобального громадянського суспільства, національних держав і транснаціональних об'єднань.

Дослідженню питання становлення взаємовідносин громадянського суспільства з державою присвячені роботи українських науковців – Л. Гонюкової, О. Корнієвського, О. Кулініча, О. Пухкала, В. Цветкова. Детально цю проблему розкрили у своїх наукових працях зарубіжні вчені О. Цисарж, Ф. Мікш, І. Навратіл, інші. Питанням волонтерського руху присвятили свої праці Д. Горелов, І. Тохтарова, І. Юрченко.

Разом з тим, важливі аспекти співпраці міжнародних громадянських організацій та влади у допомозі постраждалому населенню в воєнного стану в Україні є ще недостатньо дослідженими. Враховуючи актуальність поглибленого вивчення фактів такої співпраці, тенденцій розвитку та особливостей взаємодії міжнародних громадянських організацій та влади у допомозі постраждалому населенню, новий підхід до розуміння закономірностей трансформації суспільно-владних відносин, визначення стратегічних напрямів, дозволять модернізувати підходи щодо технологій управління в сучасних умовах. Зазначене й обумовило вибір проблемного поля цього дослідження та його тему.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних та практичних напрацювань в співпраці міжнародних громадянських організацій та органів публічної влади у допомозі постраждалому населенню.

Завдання: провести науковий теоретико-методологічний аналіз підходів до співпраці міжнародних громадянських організацій та влади у допомозі постраждалому населенню в умовах воєнного стану в Україні; обґрунтувати потенціал такої діяльності в конфліктних зонах сучасного світу та визначити важливу роль громадських організацій у формуванні державної політики у допомозі постраждалому населенню в умовах воєнного стану в Україні.

Результати наукового дослідження

Важливим завданням громадянського суспільства є вирішення соціальних суперечностей та створення комфортних відносин у суспільстві. Громадські організації стимулюють соціальну активність, інтеграцію й адаптацію людей у певний соціум. Їх діяльність спрямовано на різні сфери суспільного життя: захист прав людини, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист населення, екологію, культуру тощо. Ступінь залученості міжнародних громадських організацій до питань світової політики залежить від змісту діяльності самих неурядових організацій.

Міжнародні громадські організації виконують наступні важливі функції в конфліктних зонах сучасного світу: контроль за дотриманням прав людини; захист від загроз, розшук окремих осіб, груп і меншин біженців; документування військових злочинів, фактів і виявлення зниклих безвісти; запровадження альтернативних засобів масової інформації не втягнуті в інформаційну війну; внесення пропозицій ініціативи для встановлення діалогу, примирення та налагодження відносин; пропагування миру, подолання культури війни за допомогою мистецтва, музики, фільмів та культурних заходів; започаткування та впровадження ініціатив по демобілізації, роззброєнню та демілітаризації; повторна інтеграція репатріантів на місця постійного проживання після закінчення воєнних дій, відбудова територій; психологічна та медична допомога особам, що перебували в зоні конфлікту [2, с.180-181].

Найбільшу активність у процесі вирішення проблем у конфліктних зонах проявляють МГО правозахисного, гуманітарного, екологічного та політичного характеру. Гуманітарні МГО, що працюють практично в усіх гарячих точках світу з кінця XXI століття, надають допомогу біженцям та постраждалим від війн і стихійних лих. Провідним напрямом їх діяльності є надання інформації про стан справ у зонах воєнних конфліктів світової спільноти.

Значна увага в роботі гуманітарних МГО в конфліктних зонах сучасного світу приділяється наданню адресної благодійної допомоги людям, які зазнали фізичних та емоційних страждань і матеріальних труднощів. Зазвичай, національних ресурсів не вистачає для допомоги біженцям і внутрішньо переміщеним особам, тому для вирішення цих проблем залучаються міжнародні організації.

Робота та координація діяльності міжнародних організацій відбувається на основі кластерного підходу. Кластери – це групи гуманітарних організацій у кожному з основних секторів гуманітарної діяльності.

У межах цього підходу визначається набір проблемних сфер (освіта, тимчасовий притулок, продовольча безпека, охорона здоров'я, харчування, засоби до існування, якнайшвидше відновлення, захист, водопостачання, санітарія, гігієна та загальна координація), в межах яких працюють відповідальні організації та визначається цільова група, яка отримуватиме допомогу. Вони призначаються Міжвідомчим постійним комітетом (IASC) і мають чіткі обов'язки щодо координації.

Хороша координація означає менше прогалин і збігів у допомозі, що надається гуманітарними організаціями. Основи поточної системи міжнародної гуманітарної координації були закладені резолюцією 46/182 Генеральної Асамблеї в грудні 1991 року. Майже 15 років потому, у 2005 році, велика реформа гуманітарної координації, відома як Програма гуманітарної реформи, представила ряд нових елементів підвищення передбачуваності, підзвітності та партнерства. Кластерний підхід був одним із цих нових елементів [3].

Допомога здійснюється відповідно до Плану гуманітарного реагування [4]. Цей план призначається виключно для надання допомоги постраждалим в країні.

Допомога постраждалому населенню України. Війна в Україні призвела до великомасштабного переміщення населення і масової гуманітарної кризи. Ракетні обстріли міст по всій країні, систематичне руйнування цивільної інфраструктури та дії наземних військ, вимагали швидкого розширення масштабів гуманітарної діяльності в рамках Екстреного заклику 2022 року та подальшого перегляду Екстреного заклику, а також продовження допомоги через План гуманітарного реагування (HRP) на 2023 рік.

У жовтні 2022 року напади на енергетичну інфраструктуру посилювалися в Україні, що сприяло порушенню надання послуг населенню, зокрема водопостачання, електроенергії, охорони здоров'я, освіти та соціального

захисту. Крім того, за даними уряду України, 2917 навчальних закладів зазнали бомбардувань або обстрілів під час війни, було підтверджено 745 атак на медичні заклади, з яких 659 – на заклади охорони здоров'я [5].

Війна порушила стабільність ринку, особливо в південних та східних областях, посиливши гуманітарні проблеми. Зменшення на 30 відсотків зайнятості населення в Україні у порівнянні з довоєнною, різке зростання інфляції та недостатня соціальна допомога призвели до скорочення більшістю українців споживання продуктів харчування та витрати заощаджень. Їжа та необхідні речі все ж доступні на більшості територій, які знаходяться під контролем Уряду України, однак набагато важче тим, хто проживає в районах ведення бойових дій та зазнають постійних бомбардувань.

В цій ситуації головним завданням держави є законодавче оформлення статусу внутрішньо переміщених осіб, організація роботи штабів, інструкції органам місцевої влади для роботи з ВПО щодо забезпечення першочергових потреб. Для вирішення проблем ВПО здійснюється співпраця з міжнародними організаціями як через встановлені раніше зв'язки органів місцевого самоврядування з містами-побратимами, так і через представництва міжнародних організацій в Україні.

Внутрішньо переміщені особи покидали зону конфлікту як організовано (підприємствами, релігійними громадами, іншими установами), так і у складі сім'ї або індивідуально. За умови переміщення працівників установами чи підприємствами в інші регіони України вирішувалося питання роботи та, в більшості випадків, питання житла, однак часто з'являється питання «розірвання сім'ї». Питання житла та матеріальної допомоги також вирішувалося організовано за умови переміщення релігійних чи національних меншин. На приймаючих територіях найбільше проблем виникало у випадку неорганізованого переміщення громадян (частина сім'ї, одинокі громадяни). Серед осіб працездатного віку – жінки з дітьми.

Тобто внутрішньо переміщені особи – це та категорія населення, яка й до переміщення потребувала допомоги й виплат від держави [6, с.53-54].

В питаннях надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам органи влади співпрацюють з громадськими організаціями та благодійними фондами. Допомога надається вразливим категоріям населення: непрацездатні інваліди; багатодітні сім'ї, особи похилого віку з мінімальними пенсіями, перебувають на обліку в органах соцзахисту одинокі матері (батьки). Проблемним аспектом є те, що в публікаціях ЗМІ переселенці зображуються як потребуючі допомоги від держави, волонтерів, міжнародних фондів і жертви ситуації та пасивні отримувачі допомоги. Також робиться акцент на обмежених ресурсах місцевого бюджету, на які претендують як місцеве населення, так і ВПО.

Актуальним питанням для органів місцевої влади залишається інтеграція і адаптація внутрішньо переміщених осіб в приймаючі громади. Критерієм їхньої адаптації є соціальний спокій, суспільний спокій.

Однією з причин переїзду ВПО в нові місця проживання стала неможливість дітям отримувати освіту, безпека їх перебування у школі, відсутність можливості вступу до вищих навчальних закладів. Діти, які виїхали на теперішнє місце проживання переважно включені у навчальний процес, відвідують виховні та навчальні заклади.

Проблем з влаштуванням дітей до дитячих садочків та навчальних закладів переселенці в основному не відчували. Допомогу у придбанні шкільних приладів та речей для навчання частково надавали благодійні фонди та волонтерські організації. В літній період діти переселенців отримали оздоровлення за кошти місцевих бюджетів приймаючих громад та державного бюджету. Внутрішньо переміщені особи стали не тільки об'єктом надання допомоги, але й повноцінними учасниками вироблення державної політики щодо захисту прав та свобод внутрішньо переміщених осіб [7, с.60-61].

Важливим напрямом своєї діяльності міжнародні громадські організації вважають захист прав людини. Одним із окремих аспектів цієї діяльності є контроль за дотриманням прав людини в конфліктних зонах. Однією з важливих ролей МГО є збір інформації про порушення прав людей та їх гідності. Міжнародні громадські організації ведуть спостереження за ситуацією в конфліктних зонах та допомагають захищати права людини, які порушуються в результаті конфлікту. Вони можуть надавати консультації, правову допомогу, медичну допомогу та іншу допомогу потерпілим.

Також, міжнародні громадські організації здійснюють моніторинг різних конфліктних зон та звітують про порушення прав людини на міжнародному рівні. Вони також можуть співробітничати з урядами та міжнародними організаціями із забезпечення дотримання прав людини в конфліктних зонах. Контроль за дотриманням прав людини в конфліктних зонах є важливим для забезпечення стабільності у світі. Завдання – зменшити вплив конфлікту на цивільне населення та забезпечити захист прав людини в складних ситуаціях

Важлива роль у вирішенні питання контролю за процесами адаптації та інтеграції переселенців належить Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Однак, зважаючи на свої обмежені фінансові ресурси, вона сфокусувала свою роботу на захисті прав окремих категорій громадян (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, люди з обмеженими можливостями, ув'язнені) та нагляд за справами, які набули розголосу (викрадення та вбивства людей). Завданням Уповноваженого є привернення уваги міжнародних організацій до проблем ВПО. Тому, на сьогодні основна роль у здійсненні моніторингу та контролю ситуації щодо переселенців належить громадським організаціям.

В 2022 році близько 16 мільйонів населення України було охоплено гуманітарною допомогою. Це складає майже третину населення країни. Україна належить до країн із середнім рівнем доходів і має загальнонаціональний та місцевий потенціал, однак оскільки він швидко вичерпується, гуманітарне співтовариство виявляє готовність допомогти. У нього закладено оцінку ситуації щодо внутрішньо переміщених осіб та оцінку ресурсів, які потрібно залучити.

Станом на січень 2023 року понад 4,9 мільйона українців зареєструвалися для отримання тимчасового захисту по всій Європі. Під керівництвом приймаючого уряду міжнародні громадські організації постраждале населення цих країн. Тимчасовий захист передбачає захист, доступ і включення в національні системи, включаючи освіту, соціальний захист, житло, гідну роботу та медичне обслуговування.

Гуманітарну допомогу готівкою отримали майже 6 мільйонів осіб в Україні. Міжнародними громадськими організаціями було організовано тисячі гуманітарних конвоїв, які доставляли важливі вантажі, такі як їжа, вода, ліки, гігієнічні набори та зимовий одяг, засоби обігріву до постраждалих від війни громад і до тих громад, які стали приймаючими для внутрішньо переміщених осіб. Доставлялися генератори до критично важливих об'єктів по всій країні, головним чином до лікарень і прихистків, щоб гарантувати доступ до основних послуг і захистити постраждале населення від холоду взимку. Наприклад, кластер «Житло та непродовольчі товари», до якого входять УВКБ ООН, Міжнародна організація Червоного Хреста та інші міжнародні організації, надали матеріал, провели ремонт, щоб люди, чий будинки постраждали, могли жити гідно. Вони надають фінансову та матеріальну допомогу для покращення умов проживання біженців, а також допомагають їм у відновленні зв'язків з родиною та пошуку нової роботи. Вони відстежують кількість людей, які переселяються, їхні потреби та проблеми, які виникають на їхньому шляху. Це все сприяє плануванню та забезпеченню ефективної допомоги та захисту прав внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Різноманітність потреб, погодні умови і зовнішня ситуація, що швидко змінювалися, вимагали оперативної реакції з боку міжнародних гуманітарних організацій. Призупинення авіасполучення, пошкодження транспортної інфраструктури, наявність вибухонебезпечних боєприпасів та інтенсивні бойові дії вдовж лінії фронту, вимагали нестандартних підходів у прийнятті рішень. Допомогу готівкою надавали там, де працювали ринки, допомогу в натуральній формі надавали в пошкоджених районах, де прямі поставки було можливо зробити. З метою більш ефективного реагування свою роботу міжнародні громадські організації здійснювали у співпраці з волонтерами та національними громадськими об'єднаннями. Зокрема, міжнародна організація УВКБ ООН має 17 партнерів серед національних громадських організацій,

таких як НЕЕКА, Благодійна організація «БФ "Рокада"», «Карітас України», «Право на захист», «Десяте квітня», «Проліска», «Неемія», «КримSOS», АСТЕД та інші. Таким чином, пункти постачання товарів знаходяться в різних частинах України, що дозволило швидко реагувати на руйнацію та пошкодження будинків на Львівщині, Чернігівщині, у таких місцях, як місто Херсон, незабаром після того, як українська влада відновила там свій контроль.

В 2022 році міжнародне співтовариство направило 3,8 мільярда доларів для України. Український гуманітарний фонд виділив понад 190 мільйонів доларів США на допомогу місцевим, національним і міжнародним партнерам, які були в авангарді реагування [8]. Підтримка з боку держав-членів, приватного сектору та окремих донорів уможливила зусилля міжнародних громадських та національних громадських організацій, забезпечивши можливість швидкої допомоги. Швидкому реагуванню сприяло партнерство з державною, регіональною та муніципальною владою України.

Оскільки військові дії тривають, продовжують виникати нагальні гуманітарні потреби. Планом гуманітарного реагування для України на 2023 рік передбачено допомоги 3,9 мільярда доларів США, щоб забезпечити гуманітарні потреби понад 11 мільйонів людей із майже 18 мільйонів постраждалих людей [9].

Залучення представників національного громадянського суспільства на всіх етапах життєдіяльності українського суспільства від допомоги ЗСУ та внутрішньо переміщеним особам до постконфліктної мирної відбудови – є важливим завданням публічного управління.

Висновки

Теоретико-методологічний аналіз підходів до співпраці міжнародних громадянських організацій та влади у допомозі постраждалому населенню в умовах воєнного стану в Україні дозволив констатувати, що у кризовій ситуації активну діяльність здійснюють як інституції глобального громадянського суспільства, так і національні громадські об'єднання та державні установи; співпраця міжнародних громадянських організацій та органів публічної влади має потенціал для здійснення такої діяльності в конфліктних зонах сучасного світу. Важлива роль у наданні допомоги та формуванні державної політики у допомозі постраждалому населенню в умовах воєнного стану в Україні належить громадським організаціям.

Підтримка міжнародних громадянських організацій та їх співпраця з органами публічної влади повинна отримати подальший розвиток, зокрема як ключовий елемент у повоєнній мирній відбудові. Як бачимо, МГО набувають все більшого впливу на міжнародну політику. Розширення діяльності МГО є результатом формування глобального громадянського суспільства і спрямування своєї діяльності на гуманітарну допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Tolstov S. (2015) Diyal'nist' mizhnarodnykh orhanizatsiy v Ukrayini: zahal'ni tendentsiyi ta oriyentyry Activities of international organizations in Ukraine: general trends and guidelines. Viche, vol 4, pp. 11–15.
2. Bielska T. V. (2015) Diyal'nist' instytutiv hlobal'noho hromadyans'koho suspil'stva v konfliktnykh zonakh suchasnoho svitu Activities of the institutions of global civil society in the conflict zones of the modern world. Theory and practice of public administration, vol 3, no. 50, pp. 179–186.
3. What is the Cluster Approach? URL: <https://www.humanitarianresponse.info/en/about-clusters/what-is-the-cluster-approach>
4. Ukraine: Humanitarian Response Plan (February 2023). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-plan-february-2023-enuk>.
5. Ukraine: Summary of the Humanitarian Response Plan and Regional Refugee Response Plan (February 2023). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-summary-humanitarian-response-plan-and-regional-refugee-response-plan-february-2023-enuk>
6. Balakireva O. M., Bilous E. V., Belska T. V. and others. (2016) Vymusheni pereselentsi ta pryymayuchi hromady: uroky dlya efektyvnoyi suspil'noyi adaptatsiyi y intehratsiyi Forced IDPs and Host Communities: Lessons for Effective Social Adaptation and Integration. Kyiv: State institution "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". (in Ukraine)
7. Belska T. V. (2016) Hlobal'ne hromadyans'ke suspil'stvo: sutnist', heneza ta vplyv na derzhavnu polityku Ukrayiny □ Global civil society: essence, genesis and influence on the state policy of Ukraine. Kyiv: Publishing house "VADND". (in Ukraine)
8. Ukraine: Summary of the Humanitarian Response Plan and Regional Refugee Response Plan (February 2023). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-summary-humanitarian-response-plan-and-regional-refugee-response-plan-february-2023-enuk>
9. Ukraine: Humanitarian Response Plan (February 2023). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-plan-february-2023-enuk?>

5.2 РОЗВАЖАЛЬНИЙ КОНТЕНТ У НОВИННІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ УКРАЇНИ

Зайцева Інна Веніамінівна, канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки та соціальних комунікацій, Державний податковий університет, Україна, Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4149-2916>,
E-mail: zivia@ukr.net

***Анотація.** Предметом дослідження є засоби та прийоми інфотейменту в сучасній новинній журналістиці України. Методологія дослідження. Для вивчення теоретичного матеріалу було використано метод моніторингу та критичного огляду, систематизації та статистичний метод вивчення матеріалу; для тлумачення та інтерпретації змісту дослідження було використано традиційний метод аналізу та порівняння та синтезу. А також було застосовано такі спеціальні методи, як описовий, контекстуальний, що дали змогу проаналізувати обрану тему. Мета дослідження полягає у висвітленні теоретичних та практичних аспектів інфотейменту в новинній журналістиці. Висновок дослідження. У статті проаналізовано теоретичні та практичні аспекти інфотейменту в сучасній новинній журналістиці. Розглянуто класифікації прийомів інфотейменту, схарактеризовано феномен інфотейменту в сучасному українському телемедіа. Акцентовано, що більшість дослідників схиляються до думки, що інфотеймент характеризує процес проникнення розважальних елементів у суто інформаційні програми на телебаченні, радіо, в газетних і журнальних текстах. Визначено, що витoki цього явища пов'язані з медіаекономічним розвитком, дослідження якого здійснюється з урахуванням особливостей національного медіаринку в кожній країні окремо.*

***Ключові слова:** інфотеймент, новинна журналістика, медіакультура, українське телебачення, деталізація, інформаційно-розважальні програми, змістово-структурні трансформації, зображально-виражальні засоби телебачення.*

Вступ

Актуальність дослідження. У битві за увагу аудиторії сучасні медіа постійно вдосконалюють засоби отримання та передачі інформації. Нова інформація стає специфічним продуктом, який продається завдяки своїй здатності приваблювати глядача, читача чи слухача. На ринку медіа продуктів новини мають виняткове значення, оскільки вони не тільки задовольняють потребу людини в обізнаності щодо останніх подій в країні та світі, але й формують таким чином основу для світосприйняття індивідів, впливають на громадську думку, викликають певну політичну та громадську активність. Не

дарма новини вважаються основою журналістики [9, с. 41]. Саме тому до організації процесу відбору та подачі новинних матеріалів ставляться особливо відповідально, а пошук та дослідження найкращих способів привертання та утримання уваги аудиторії наразі є надзвичайно актуальними.

Щоб привернути увагу громадськості до складних та конфліктних тем на кшталт політики, релігії, охорони здоров'я, телемедіа знайшло неординарне рішення – інфотейнмент. Мета використання інфотейнменту – подати складні для розуміння теми в легкому та ненав'язливому форматі, що дозволяє зробити зі звичайної новини привабливий, наочний, зрозумілий матеріал, який з більшою ймовірністю запам'ятається. Тепер телепередача включає в себе не тільки «суху» інформацію, а й добірку коментарів, особистісних суджень та іронічних ремарок. Такий формат дуже сподобався аудиторії, його використання було однією з причин зростання рейтингів телепрограм та його поява започаткувала абсолютно новий жанр на телебаченні.

В Україні інфотейнмент використовується як формат подання телевізійних новин та інформаційно-аналітичних програм вже майже два десятиліття. Науково точна дата виходу першого випуску новин, «прикрашеного» розважальними елементами, не встановлена, але відсоток інфотейнменту в ефірі українських телеканалів протягом останніх років зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковий обіг поняття «інфотейнмент» ввів американський дослідник Н. Постман. Явище інфотейнменту у засобах масової інформації визначило предмет наукового осмислення багатьох науковців, серед яких: В.В. Бабенко, Е.О. Бурдіна, В.С. Вахрушина, О.М. Гриценко, О. Давиденко, С. Дацюк, Ю.Р. Казімова, О. Косюк, І.А. Лісневська, А. Мордок, О.О. Морозова, Н. Островська, М. Стецків, К. Чорна та інші.

Мета дослідження полягає у висвітленні теоретичних та практичних аспектів інфотейнменту в новинній журналістиці.

Мета роботи передбачає вирішення наступних завдань:

- дослідити природу інфотейнменту;
- розглянути класифікації прийомів інфотейнменту;
- схарактеризувати феномен інфотейнменту в українському телемедіа.

Результати наукового дослідження

Визначення інфотейнменту та його основні ознаки. Інфотейнмент зародився у другій половині ХХ століття у США у зв'язку з «перевантаженістю» глядачів серйозною інформацією, коли рейтинги інформаційних програм почали стрімко падати, значно поступаючись видовищним, розважальним передачам. Аудиторія втомилася від простої констатації фактів, сухих новин про події міста, країни, світу. У зв'язку з цим працівники телевізійної індустрії почали шукати нову форму подачі

інформації, яка зможе привернути увагу глядача і затримати його біля екрану: змінювали стиль подачі, оформлення та ведення інформаційних випусків, експериментували з форматами викладу матеріалу та випускали нові типи передач.

На телевізійних екранах з'явилося більше новинних повідомлень на соціальні та культурні теми. «Перебудова мовлення поряд з кардинальними змінами в засобах масової комунікації висвітлила важливу характеристику нової аудиторії – орієнтацію на розважальність. Особливо помітно проявилася ця тенденція на телебаченні» [12, с. 4]. Зазнала змін і форма подачі матеріалу – на перший план почали виходити цікаві деталі, дедалі частіше журналісти з'являлися в кадрі нарівні з героями новин, що, безперечно, привертало увагу публіки.

Разом з інтенсивним розвитком інформаційних технологій, коли доступність, швидкість, ємність інформації стали характерними рисами нового часу, відбулася трансформація самої концепції медіакультури: у телепрограмах впроваджувалися різноманітні засоби монтажу, прийоми зйомок, графіки, спецефекти, анімації, внаслідок чого поступово серед новин виокремилася група інформаційно-розважальних програм, у яких інформація про політичні події передавалася з елементами розваги.

Так, на межі двох найважливіших категорій сучасної культури виник новий важливий феномен у ЗМІ – інфотейнмент. Цей термін є результатом об'єднання двох англійських слів: information (інформація) та entertainment (розвага) та виражає прагнення продюсерів подавати новини у формі розважальних передач або з відтінком розважальності.

Першим, хто детально проаналізував це явище, був американський дослідник масмедіа Н. Постман. У своїй книзі «Розважаючись до смерті» він визначив інфотейнмент не лише як спосіб передачі навколишньої дійсності, а й як відображення певного світогляду через масмедіа [24]. Підґрунтям для цього слугував відомий меседж канадського філософа М. Маклюєна: «медіа – це повідомлення», однак, на переконання Н. Постмана, посланням є інформація, а медіа – це метафори, що «визначають наше розуміння».

У результаті проведеного дослідження американського суспільства, він констатував, що друга половина ХХ ст. – це час переходу від культури книги до культури телебачення, що надзвичайно потужно впливає на сучасну людину.

Варто зазначити, оскільки інфотейнмент – відносно молоде явище на сучасному телебаченні, українські та зарубіжні дослідники поки не можуть дійти єдиної думки про те, як інтерпретувати це поняття. Вітчизняний дослідник М. Стецків вважає, що інфотейнмент – це новий синтетичний тип змісту. Він зазначає: «Інфотейнмент – інформаційні програми, в яких новини представлені глядачам у максимально розважальній формі. Інформування аудиторії та аналіз подій максимально полегшені, а програми новин

представляють політику як сферу масової культури» [18, с. 11]. Але на наш погляд, наразі інфотейнмент став набагато ширшим явищем, оскільки відображає скоріше принцип роботи та подання інформації.

Дж. Апшоу, американський журналіст та дослідник ЗМІ, акцентує, що найважливішою відмінністю інфотейнменту є апеляція до емоцій глядачів, оскільки він є поєднанням розважального і змістовного та проникає в різні медійні жанри: ток-шоу, випуски телевізійних новин, окремі телерепортажі тощо [27]. Німецька науковиця Г. Шумахер визначає інфотейнмент як змішування стильових особливостей, типових для трансляції інформаційного та розважального змісту [26]. Дослідник А. Віттвен у науковому доробку «Інфотейнмент – телевізійні новини між інформацією та розвагою» пропонує під інфотейнментом розуміти всі можливості розважального оформлення інформації, будь то вибір тематики, візуальні та вербальні методи [22]. Думку Віттвена щодо терміну «інфотейнмент» продовжує Л. Мікос у статті «Едутейнмент і інфотейнмент», де характеризує це поняття як поєднання інформаційних та розважальних елементів у стилістичному та естетичному відношенні, а також у змістовному, насамперед, телевізійних програм [23]. Низка вчених розглядають інфотейнмент як новий медійний драматургічний жанр. Так, болгарський професор Л. Стойков дійшов висновку, що інфотейнмент – дитя постмодернізму, риси якого знайшли вираз у різних галузях культури [25]. Постмодерна ситуація в медіатексті означає суміш документального та художнього дискурсу.

У науковому середовищі точаться суперечки навколо цього поняття: інфотейнмент – це формат, жанр чи стиль? В українському телемедіа інфотейнмент частіше виступає форматом, оскільки в залежності від цілі він використовує лише деякі компоненти. Про це говорить у своїй праці Е. Бурдіна: «Наприклад, сталий жанр тижневих оглядів, зберігаючи свої основні характеристики й функції, при вбиранні формату інфотейнменту змінює принципи розташування сюжетів у випусках, загальну стилістику, нюанси у внутрішньому наповненні матеріалів тощо» [2], але залишає за собою суть – проінформувати. Таке пом'якшення новин можна вважати явищем позитивним, так як формат інфотейнменту підходить для людей, які бажають отримати інформацію, та для тих, кому цікаві не стільки новини, як подача та ведучий.

Основними завданнями інфотейнменту є формування емоційного відгуку та персоналізація. Інформаційно-розважальний контент призначений для того, щоб бути інформативним і досить цікавим, а також підтримувати інтерес глядачів. Люди прагнуть отримувати корисну інформацію і водночас потребують розваг. Необхідний ефект, зазвичай, досягається завдяки яскравій графіці, спецефектам, музиці, використанню сенсацій чи сатири. Інфотейнменту властиво перебільшення суті, наявність конфлікту, а іноді і відчуження сенсу від початкового контексту.

У постмодернізмі традиційно поєднуване і непокєднуване можуть співіснувати, вступати у взаємозв'язки, піддаватися трансформаціям, включатися в умовний контекст, який, по суті, більш цікавий, ніж сама інформація. Окрім того, ця інформація, вже відома з «чистих» оперативних медійних каналів, може навмисно інтерпретуватися та подаватися у розважальній формі.

Для явища інфотейнменту в контексті зв'язку з постмодернізмом, характерна орієнтація на кліпову свідомість. Телебачення створює свій продукт, завжди орієнтуючись на запити та потреби масової аудиторії, тому естетика сучасних ЗМІ також просякнута ідеями постмодернізму.

В.Е. Шевченко виділяє такі риси постмодернізму, які також властиві і феномену інфотейнменту:

- відмова від серйозності і світоглядний плюралізм;
- домінування іронічності та скепсису;
- відмова від істини, замість історії текст, який не відбиває реальність, а творить безліч нових реальностей [21, с. 7].

Щодо інформації на телебаченні, варто акцентувати, що її обсяг більшою мірою формується за рахунок використання журналістами розважальних технологій, ніж за рахунок інформаційних приводів і фактів. Таким чином, своєрідним способом створення штучної реальності стає гра, яка, будучи основним принципом постмодерну, є найбільш затребуваним елементом масової культури взагалі і ЗМІ зокрема. Варто зазначити, що в основі використання інфотейнменту, заснованого на інтелектуальній грі, лежить звернення до найглибших властивостей психіки людини.

Й. Хьойзінга обґрунтував, що «усі види культури виникали в ігровій формі – поезія, музика, танок, філософія, образотворче мистецтво...», гра «передбачає боротьбу за щось або є змаганням, хто краще інших щось продемонструє... У наші дні пропаганда, яка намагається проникнути в кожен шпаринку життя, діє засобами, розрахованими на істеричні реакції мас, і тому – навіть там, де вона набирає ігрових форм – не в змозі виступати, як сучасне вираження духу гри, а лишень як його фальсифікація» [28]. На думку К.В. Чорної, гра – це «той світовий шар, у якому відбувається зіткнення, перевертання і взаємоперетворення протилежних начал», у яких змагаються між собою людські цінності [19, с. 148].

В Україні активне впровадження методу інфотейнменту на телебаченні розпочалося в останні десятиліття. Студіюючи різні підходи науковців до розуміння поняття «інфотейнмент», ми з'ясували, що більшість дослідників схиляються до думки, що воно характеризує процес проникнення розважальних елементів у суто інформаційні програми на телебаченні, радіо, в газетних і журнальних текстах.

Як бачимо, інфотейнмент – новий вироблений стиль подачі новинних та інших видів інформації в розважальній формі, іноді з елементами

театралізації та ігрового початку або з різними відтінками [16, с. 60]. Він характерний для різних ЗМІ: ТБ, преса, радіо та Інтернет. У вужчому розумінні інфотейнмент – це заснований на інформації медіаконтент, що включає розважальний зміст. Спочатку інфотейнмент проявився в різних форматах новин. Новини у форматі «infotainment» вже не поділялися на інформаційні та інформаційно-розважальні, оскільки він розширює межі традиційних новин. Таким чином, можуть висвітлюватись як події в галузі політики, економіки, суспільних відносин, права, наприклад, журналістські розслідування з розкриття корупційних махінацій, а також аналітичні дискусії на вічні політичні теми, не прив'язані до певного часу; так і річниця, свята та фестивалі, кінець чергового сезону, прем'єри вистав, виставки тощо. Універсальний формат інфотейнменту також охоплює журналістику, що знаходиться в проміжній зоні між «серйозною» та «несерйозною» – це так звані «практичні» новини або «news you can use» (англ. «новини, які ти можеш використати») – характерна фраза з рекламного лексикону [17, с. 212].

Інфотейнмент у широкому сенсі охоплює досить різноманітний спектр слабо пов'язаних субжанрів, займаючи весь простір між традиційними новинами та поточними подіями, призначеними для передачі серйозної інформації та фільмами, серіалами та різними шоу, головною метою яких є розвага аудиторії [15, с. 241]. Такий тип розмивання кордонів між розвагою та новинами еволюціонував у форми «репрезентативного театру» в еру «повсякденного глядацтва».

Дослідниця М. Макущенко уніфікувала характеристики інфотейнменту та виділила серед них дев'ять основних:

1. Сенсаційність – те, що передує важливому, а отже, те, що дійсно важливе, залишається за кадром. Таким нехитрим прийомом користуються і локальні українські телеканали, де у гонитві за рейтингами гучні заголовки на кшталт: «Вночі. Зухвало. Сокирою» про зрубану ялинку вже стали мемом.
2. Небуденність. Ніяких сухих фактів, інформація має звучати цікаво та інтригуюче. Що, в свою чергу, означає подачу навіть повторюваних подій кожного разу під іншим кутом.
3. Конфлікт. Інфотейнмент акцентує увагу на абсолютно різних поглядах, позиціях та ідеалах, тоді як традиційно новини мали б бути із нейтральною конотацією (наскільки це можливо). Хліба і видовищ – де найпалкша суперечка, там і найбільше глядачів. Для створення більшого ефекту журналісти вдаються до фрази: «Це стосується кожного», підсвідомо залучаючи глядачів до словесних баталій.
4. Емоційність. Цей принцип дотичний до конфлікту, однак глядачам цікаві і позитивні емоції. Найпопулярнішими темами для обговорень є історії кохання, проживання особистих трагедій та навіть кримінальні історії. Наявність у кадрі сліз та щирих емоцій теж провокує глядачів на емпатичність.

Емоційні передачі більше запам'ятовуються, оскільки, маючи тригер, можна розбудити спогади про ту чи іншу програму або випуск.

5. Близькість. Ближчим до подій, які висвітлюються в кадрі, робить глядача «людська» мова. Прості та наочні приклади допомагають зацікавити реципієнта, та навіть персоніфікований закадровий голос створює відчуття, що це про щось знайоме.

6. Персоніфікація – від людей і для людей. Людський фактор відіграє надважливу роль у висвітленні новин. Привітання та прощання з «друзями», які по той бік екрану, «живий» закадровий голос та справжні емоції в кадрі. Глядачам важливо зрозуміти, що перед ними теж люди зі своїми проблемами та перемогами.

7. Славнозвісність. Запрошуючи зірок чи політиків, канали завжди отримують ажіотаж, адже в більшості випадків люди приходять послухати конкретну особу, а про що вона говоритиме – другорядне.

8. Візуалізація – щоб передати історію, найкраще її показати. Правильно підібраний відеоряд допомагає краще взаємодіяти з глядачем. Людям легше сприймати інформацію аудіо-візуально, навіть погана якість відео не завадить. Саме тому часто програми новин висвітлюють записи з нібито камер відеоспостереження або прихованих камер.

9. Звукове оформлення. Ми можемо не знати, котра година, але коли починає грати музика з «ТСН», ми з впевненістю скажемо, що 19:30. Дуже простий метод, але він працює на впізнаваність. Так само музику використовують у сюжетах, щоб надати подіям більшого драматизму. Важливим тут також є і начитка дикторів, їхня інтонація також допомагає глядачам зрозуміти загальний настрій [13].

Як бачимо, усі ці елементи є невід'ємною частиною творення інфотейнмент-контенту, адже прості факти більше не цікаві глядачу і не впливають на нього так сильно, як по-новому представлені «новини».

Вітчизняна дослідниця Е. Бурдіна також вказує на роль яскравої особистості журналіста-оповідача, який працює у передачах в стилі інфотейнменту, оскільки цікавого співрозмовника завжди будуть слухати. У цьому контексті важливе місце займає дослідження Л. Стойкова «Гедоністична функція медій: інфотейнмент і реаліті-шоу», де він презентує чотири тактики, пов'язані з постаттю провідного журналіста:

- 1) харизма «людини-магніту» або «людини-кішки»,
- 2) ведучий виступає інтерв'юером «наживо»,
- 3) показ нередагованого, «сирого» інтерв'ю;
- 4) перехресний діалог між ведучим і тими, хто перебуває у студії чи поза її межами, і навіть з редактором і операторами за кадром [3, с. 81].

Перелічені тактики певною мірою «пожвавлюють» інформацію, що підкреслює «пряму» її передачу. На додаток, вони несуть певне психологічне навантаження: посилюють значущість журналіста, вводять і подають його як

медійну «зірку». Саме з цим пов'язують виникнення нового терміну – інфотейнери. Інфотейнери – медіаперсоналії, що працюють на межі журналістики (квазіжурналістики) та розваги [19, с. 149]. Прикладом можуть бути такі американські телеведучі, як Ларрі Кінг, Барбара Уолтерс, Джоел Бауер. Розвиток розважальної індустрії на телебаченні – цілком закономірне заміщення так званої «реєкспозиції» під час якої масова свідомість була піддана впливу друкованої преси.

На наш погляд, основними причинами стрімкого розвитку інфотейнменту в сучасному телеєфірі можна вважати збільшення потоку інформації і зміни світогляду, про який писав Н. Постман [24]. Наразі, інформації стало так багато, що вона перетворилася на продукт споживання: глядач не робить жодних висновків після отримання інформації. Це відбувається через те, що сам зв'язок між інформацією та дією розірвано, ми отримуємо інформацію просто так, її можна продавати, купувати, використовувати як розвагу. Сучасна людина просто губиться в нескінченному інформаційному потоці, що породило ескапізм – втечу від реальності, який може приймати декілька форм:

- повне заперечення реальності;
- «блокування» лякаючої реальності – це реакція «маленької» людини, яка рішуче відмовляється сприймати нову інформацію, вважаючи, що всі зміни в суспільстві – це повторення минулого;
- спеціалізація, коли людина стежить за всіма змінами в вузькоспеціалізованій сфері, але так само, як і людина попереднього типу залишається закритою для сприйняття яких-небудь процесів;
- реверсіонізм, як одержимість поверненням до раніше успішних шаблонів адаптації. Людина завзято повторює ті самі дії, результат яких у минулому здавався їй успішним;
- «надспрошення» – людина шукає найпростішого і витонченого рішення, у тому, щоб пояснити весь комплекс новизни. Такий спосіб багато в чому спрощує існування «маленької» людині, робить її життя простішим та логічним [5, с. 233].

Як зазначає С. Дацюк, фрагментарність новин постійно стимулює увагу, не дозволяючи глядачеві відволіктися на іншу тему [8, с. 23]. У цьому контексті новини стають чистою розвагою, для них властиві такі характеристики, як фрагментарність; відсутність контексту; відсутність послідовності; найчастіше відсутність цінності; відповідно, відсутність серйозності.

Проте сучасного глядача така тенденція цілком влаштовує, найімовірніше, що ця тенденція буде розвиватися й надалі. Аналізуючи тенденції інформаційного мовлення, А. Лісневська зазначила, що сучасні новини акцентують «на моделях того, що відбувається, встановлюючи належне, а не реальне. Вони не інформують аудиторію про те, що

відбувається, а створюють власний варіант події, посилюючи окремі його характеристики» [12, с. 4].

На якість програми, в якій використовується метод інфотейнменту, впливає: цільова установка (опис процесу, виявлення закономірностей, аналітика, висміювання), жанр (інтерв'ю, репортаж, коментар, замальовка) і метод (оцінка, причинно-наслідковий аналіз). Використання елементів розваги лише загострює і оголює деякі найбільш важливі з точки зору журналіста моменти і деталі, підкреслює їх. Зауважимо, що якість інфотейнменту є надзвичайно розмитою і невизначеною категорією через високий ступінь універсальності, адаптивності і гнучкості феномена, у зв'язку з чим, визначення її ступеня можливо у виявленні прихильності до одного з двох його основних компонентів: інформації або розваги.

Сьогодні багато науковців дійшли висновку, що інфотейнмент негативно позначається на якості інформації. Наприклад, дослідник В. Бабенко звертає увагу на те, що цінність програм у стилі інфотейнмент «є мінімальною через дефіцит у них дійсно нової суспільно-значущої інформації» [1, с. 12]. О. Морозова стверджує, що «інфотейнмент, перш за все, шоу, але в українському ефірі воно замінює інформаційні та аналітичні передачі, імітує їх присутність на телебаченні» [15, с. 239].

Більшість медіаекспертів відзначає двоїстість феномена інфотейнменту. Виконуючи гедоністичну, евристичну та ескапістську функції, це явище дозволяє глядачеві розслабитися після важкого робочого дня, відволіктися від проблем, але водночас, на думку А. Мордюк, «існує небезпека надмірного занурення у світ ілюзій, втрати реальних орієнтирів у житті не тільки у конкретного індивіда, але і всього суспільства» [14, с. 203]. Критики інфотейнмент-індустрії відзначають також її високий маніпулятивний потенціал. На позитивний вплив інфотейнменту вказує А. Сабліна. Вона стверджує, що «завдяки інформаційно-розважальним програмам споживачі дізналися про причини багатьох захворювань та способи їх лікування, що призвело до зростаючої потреби турботи про особисте здоров'я».

Найбільш популярними темами, за аналогією з клікбейтом, є любов, злочинність, трагедія, багатство, мрії, добро і зло, гумор. У інформаційних програмах застосовуються лише певні елементи інфотейнменту, оскільки новини, насамперед, надають інформацію, а елементи розваги, гри лише стилістично забарвлюють її. На наш погляд, інфотейнмент має також і психологічне підґрунтя: полегшує сприйняття інформації, сприяє виникненню у глядача певних емоцій, робить сприйняття інформації більш комфортним. Однак багато медіадослідників вважають, що на сьогоднішній день прогнозувати, до чого інфотейнмент може еволюціонувати поки що досить складно, оскільки, незважаючи на те, що цей феномен має відносно недовгу

історію на світовому телебаченні, він стрімко розвивається, розширюючи палітру своїх прийомів.

Класифікація прийомів інфотейнменту. Студіювання літературних джерел виявило той факт, що існує багато різноманітних прийомів інфотейнменту, але чітко регламентованої, уніфікованої класифікації цих прийомів на телебаченні немає. Тому в цій царині ми спробуємо скласти класифікацію технік інформаційно-розважального стилю. На нашу думку, всі інформаційно-розважальні прийоми, які використовуються в інформаційних програмах, поділяються на такі групи:

- 1) Структурно-композиційні прийоми – прийоми, які роблять сюжет цікавим і є творчими засобами вираження авторського задуму;
- 2) Змістовні – вказують на тему розповіді, її місце в питанні, спосіб інтерпретації інформації;
- 3) Лінгвістичні – передбачають використання різноманітних синтаксичних і лексичних прийомів вираження: тропів, фігур, мовної гри. Також вважаємо за доцільне віднести до цієї групи невербальні елементи: міміку, жести, інтонацію та тембр голосу журналістів.

На нашу думку, лексичні та паралінгвістичні методи потрібно розглядати як єдине ціле, оскільки невербальні елементи використовуються у процесі передачі семантичної інформації разом із вербальними засобами, а отже, ці елементи є ланками єдиного акту передачі мовного повідомлення.

Розглянемо кожну групу інформаційно-розважальних прийомів, які застосовують в інфотейнменті докладніше.

1. Структурно-композиційні прийоми. До цієї групи прийомів ми відносимо музичне та візуальне оформлення, а також художній монтаж, рифи та люфти, тобто ті інструменти, які надають відеосюжету виразності.

Музичне оформлення. Для інформаційно-розважального стилю використання музичних заставок і композицій є цінним прийомом. О. Гриценко вважає, що музичне оформлення допомагає розкрити інформаційний посыл автора, він зазначає: «Зупинити процес сприйняття звукового потоку набагато складніше, ніж сприйняття візуального контенту екрана. Візуально реагує на акустичні параметри телепередачі, і часто саме вони привертають увагу до дії екрана» [6]. Отже, музика на телебаченні використовується для підтримки контакту з аудиторією, тобто для: «розігріву» інтересу аудиторії; розстановки смислових акцентів; створення емоційної атмосфери; передачі ефекту присутності (особливо часто використовується в прямих ефірах, у репортажах).

Візуальний дизайн – це спосіб візуального представлення інформації, яку кореспонденти та ведучі подають глядачам. Телеканали використовують методи візуалізації, перш за все, щоб інформація виглядала більш доступно, зручно і максимально зрозуміло кожному.

У випусках новин наявні такі елементи візуального оформлення:

1. Інфографіка – використовується для наочної демонстрації чисел, статистичної інформації у вигляді діаграм, графіків тощо, а також полегшує сприйняття та засвоєння цифрових даних глядачем;
2. Фотографії, схеми, карти та скріншоти, комп'ютерна анімація – використовуються журналістами як відеоряд для озвучування тексту. Для програм в інформаційно-розважальному стилі дуже важливий візуальний дизайн, оскільки це «легкий» спосіб подання різноманітної інформації, який дозволяє зробити навіть складні або нудні голосові дані простішими та легшими для сприйняття, що сприяє швидкому засвоєнню інформації аудиторією.
3. Художній монтаж, за допомогою якого журналіст може створювати різні за змістом інформаційні блоки, щоб «викликати у глядача відповідні емоції, включити асоціації, захопити темпом і ритмом дії», оскільки він передбачає використання архівних матеріалів, художніх і документальних фільмів, аматорських кадрів, маючи на увазі використання аналогій і контрастів, подібностей і відмінностей, які забезпечують можливість активного емоційного впливу на глядача, створення неординарних ефектів, що впливають на його уяву.
4. Прийом рефрену – відбувається багаторазове повторення будь-якої деталі. Таким чином демонструється її важливість у контексті сюжету та акцентується увага глядача на певних символах. Цей прийом використовується для передачі ситуації, рідше він є основним змістом сюжету. Якщо репортаж містить живу дію, глядач відчуває себе свідком того, що відбувається, у нього виникає відчуття прихованої камери.

II. Змістовні техніки. Змістовні прийоми вказують на причину вибору тематичного спектру, способи інтерпретації подій кореспондентом. До цієї групи методів ми відносимо: тему як ядро змісту, сенсаційність, виступ журналіста як актора.

Варто зазначити, що критерії вибору теми для висвітлення у нескінченному потоці інформації визначаються цілями та пріоритетами того чи іншого ЗМІ. Проте проведене дослідження показало, що є теми, які постійно затребувані глядачем: любов, злочинність, трагедія тощо.

Приклади реалізації змістовних прийомів можна спостерігати в кожному випуску новин: у випусках новин «другорядної тематики» сюжети розміщуються в кінці випуску, де вони відіграють роль «бантика», який завершує штрих. У деяких програмах «малі теми» можуть проникати в середину програми – це залежить від концепції передачі.

До «світлої розмови» включаємо сюжети, присвячені другорядним подіям, цікавим фактам і подробицям, а також репортажі про життя медійних персон. Така «легка» інформація робить навіть найсерйозніші новини у прямому ефірі більш захоплюючими, адже допомагає розважити глядача, а не «перевантажити» програму офіційністю.

III. Лінгвістичні техніки. До цієї групи прийомів ми відносимо засоби мовної виразності, які активно використовують журналісти в телевізійній практиці. Розглянемо найпоширеніші мовні прийоми, характерні для стилю infotainment: мовленнєва гра, експресивність, іронія, саспенс і драматизація. Мовленнєва гра включає різноманітні жарти, каламбури. На сучасному телебаченні мовленнєва гра є одним із найпоширеніших засобів виразності. Експресивність – емоційно забарвлює мову кореспондента, сприяє вираженню емоцій [3, с. 55]. Іронія – прийом виразності, але, на нашу думку, цей засіб варто виокремити, оскільки він є потужною «зброєю» для привернення уваги аудиторії. Саспенс – термін означає «сюжетна напруга» [4, с. 473]. У тележурналістиці саспенс має ефект напруженого очікування. Цей прийом найчастіше використовується при оголошенні сюжетів або нових «поворотів» дискусії в різноманітних телепередачах розважального характеру. Драматизація – це «основна властивість телевізійного тексту, яка виявляється як у випадковому, так і в умисному наповненні образів змістом, безпосередньо не закладеним у дійсність» [20, с.10]. Варто зазначити, що драматизація може виявлятися як на змістовному, так і на структурно-композиційному рівнях. Отже, як бачимо, усі групи прийомів наповнюють інформацію виразними засобами, які покликані збагатити її творчим, розважальним потенціалом.

Інфотейнмент в українських телемедіа. Про український інфотейнмент дослідники заговорили після виходу щоденника передачі «Дивись!» на телеканалі ТЕТ, який спочатку транслювався без ведучого 20 жовтня 2003 р. (15-хвилинна тривалість), а пізніше в оновленій версії з ведучим Павлом Шилком та Наталією Калатай (30 хв.). Згідно з описом програми (того часу) на офіційному сайті телеканалу: «Дивись!» – це єдина в українському ефірі програма власного виробництва в жанрі інфотейнменту – нестандартні історії про цікавих людей». Продовжив розповсюдження концепції в 2005 році новостворений вітчизняний телеканал К-1, заявивши «про опанування жанру інфотейнменту». Наступна спроба працювати в такому форматі була зроблена програмою «Неймовірні історії кохання» на СТБ» [20].

Першими тижневиками, які визначають сьгоднішній підсумковий сегмент, стали проекти «Інтеру» та «1+1», у 2006 році до них приєдналось «ICTV», наймолодша з досліджуваних проектів – програма «События недели» на ТРК «Україна». За підсумками телесезону 2006–2007 років до топ-10 найбільш рейтингових 58 програм новин увійшли медіапродукти «Інтеру» («Подробности», «Подробности недели»), «1+1» («ТСН», «ТСН. Тиждень»), «ICTV» («Факти тижня з Оксаною Соколовою»), СТБ («Вікна-новини») й каналу «Україна» («Події»).

Аналізуючи сітку мовлення українських загальнонаціональних телеканалів «Інтер», «1+1», «Новий канал» 2008–2018 рр., можемо зазначити, що у процесі створення багатьох телепрограм та телешоу активно використовують прийоми інфотейнменту. Наприклад: «Битва українських

міст», «Все для тебе», «Червоне або чорне», «Знак якості», «Модний вирок», «Караоке на майдані», «Майданс», «Орел і решка», «Школа доктора Комаровського» «Що? Де? Коли?» тощо – телеканал «Інтер»; «ТСН», «ТСН Особливе», «ТСН Тиждень», «Перший мільйон», «Світське життя з Катериною Осадчою», «Українські сенсації», «Я люблю Україну», – телеканал «1+1»; «Підйом», «Кунсткамера», «За гроші», «Фактор страху», «Один за всіх», «Аналіз Крові», «Аферисти», «Парад Порад», «Піранії», «Стажери», «Ревізор», «Хто зверху?», «Абзац!», «Суперінтуїція» – «Новий канал». Ранкові програми на каналах стали найбільш традиційною формою подачі інформації у форматі інфотейнмент телевізійного інформаційного мовлення: «Доброго ранку, Україно!» (ТРК Ера); «Сніданок з 1+1» – ранкове шоу на каналі «1+1»; «Ранок на Інтері» (телеканал Інтер), «Ранок у Великому Місті» («ICTV»), «Ранок по-київськи» (Київ TV) та інші ранкові інформаційно-розважальні шоу, які розповідають про найважливіші події доби а також подають багато розважальної та корисної інформації [20, с. 215].

Успішна перспектива активного розвитку українського телевізійного інфотейнменту, зокрема підсумкові випуски теленовін, деякі вчені прогнозують лише для тих продуктів, де автори поєднують розважальні елементи з якісною журналістикою. Це ситуація, коли домінуючим компонентом у них буде інформація, а зміст переказу та правила гри будуть лише формою або способом подання цієї інформації. Українська дослідниця Е. Бурдіна зазначає, що сучасний інфотейнмент не є просто спосіб представлення інформації споживачеві, а метод створення масово-комунікаційного впливу на аудиторію [3, с. 82]. Це зумовлено інформаційними запитами сучасних споживачів медіаповідомлень. Громадськість вимагає цікавої подачі «сухого» інформаційного матеріалу і журналісти знаходять нетрадиційні форми і засоби задоволення цих потреб. У цьому контексті О. Давиденко наголошує, що замовником спрощеного формату стає телевізійна аудиторія, що й забезпечує підстави ЗМІ для використання нових технік, зокрема розваг та ігор [7, с. 21].

Здійснивши аналіз програм «ТСН», «Вікна-новини», «Факти. Інформаційний випуск» з'ясовано, що у своїй роботі кореспонденти з усього творчого «інструментарію» інфотейнменту найчастіше використовують наступні прийоми: візуальне оформлення, елементи художнього монтажу, лайфи. До поширених прийомів новинного мовлення належать також: змістовні складові – «журналіст як актор» і «тема як ядро змісту».

Якщо говорити про мовні прийоми, то варто зазначити, що часто в сюжетах кореспонденти та ведучі використовують мовну гру, емотивність та іронію. Нерідко в новинах можна побачити такий елемент візуального оформлення, як скріншоти. Наприклад, новину про підписання Закону «Про посилення відповідальності за організацію фінансових пірамід» проілюстровано скріншотом з офіційного порталу правової інформації.

Продовженням є відеосюжет з досьє, де крупним планом зняті валізи з величезними сумами грошей. Цей матеріал не несе інформативності, на наш погляд, його використано в сюжеті через брак інших кадрів, що ілюструють проблему (ТСН. 1+1).

Використання фотографій, як засобу наочності і «полегшення» повідомлення, ми бачимо в сюжеті про відновлення зруйнованих пам'яток: у репортажі презентовано кадри минулого і теперішнього часу – «як було» і «як стало». Далі кореспондент говорить про те, що на звичному місці немає Триумфальної арки, знайомої усім за підручниками історії 5 класу, і паралельно в кадрі з'являється фотографія підручника (Вікна-новини, СТБ). Архівні матеріали використано і в сюжеті про відкриття виставки в галереї. Структура репортажу включає уривок інтерв'ю з художником, в якому він розповідає чому батьки назвали його Гелієм, що означає сонячний, Сонце. Цей фрагмент, який не має нічого спільного з виставкою, було включено кореспондентом до сюжету просто як цікаву деталь (Факти. Інформаційний випуск. ICTV).

Часто у «ТСН» виходять сюжети, які є наочною демонстрацією тенденції сучасного телебачення до кліповості і фрагментарності сприйняття: сюжет будується на оперативній зйомці з місця події, для нього характерна різка зміна кадрів, наявні лайфи, люфти і закадровий текст ведучого без його присутності в кадрі. Прикладом може слугувати новина про вибух на шахті, де сюжет побудовано виключно на відеоряді і закадровому тексті ведучої (ТСН, 1+1). Робить програму діалогічною, включає глядача у процес осмислення та аналізу події за допомогою гострих і риторичних питань, які ставить журналіст аудиторії або запрошеному гостю, інтрига, яку часто використовують у програмі «Факти. Інформаційний випуск. ICTV» і яка вчить глядача самостійно формувати свої думки і судження. Подібні лексичні звороти виконують функцію газетного заголовка.

Оскільки аудиторія потребує оригінальності медіаконтенту, то створити сюжет чи програму з таким розрахунком, щоб врахувати специфіку інтересу глядача – це основна тенденція сучасних інформаційних програм. Ефективними ресурсами телевізійної інформаційно-розважальної діяльності є методи диверсифікації відеоряду у новинах. Використовуючи нетипові плани зйомки, глядача можна захопити монтажними спецефектами, різноманітністю звукових рядів, а головне – утримувати його увагу тривалий час. Серед ефективних засобів привернення уваги аудиторії виділяємо можливості інсталяції або постпродакшну – так звані активні продовження створення відеороботи.

У своєму дослідженні Є. Бурдіна виділила характерні закономірності, за якими будується візуальний ряд матеріалів в українських програмах щодо інфотейнменту. Дослідниця виокремила кілька основних типів і способів монтажу, які найчастіше використовуються в новинних телепередачах.

Наприклад, у сюжеті «Нащадки конокрадів» (04.10.2020) «Україна», де йдеться про часті крадіжки автомобілів, ЗМІ використовували кліповий монтаж: міні-нарізки з кількох кадрів запусити відеоматеріал для створення динамічності; такий прийом супроводжується різкою зміною планів зйомки та звукових ефектів, монохромізацією зображення тощо, крім того, в сюжеті використовується асоціативний монтаж, де зміст різних кадрів створює загальну картину.

У відеоматеріалі «Ціна хліба» (11.10.2020) «Україна», виділяємо ритмічний монтаж. Кілька нарізок кадрів із залученням музичних ефектів представлені ще до початку синхронізації. Серед використаних ефектів монтажу ми бачимо перехід між кадрами з частковим білим спалахом. Цей прийом допомагає сконцентрувати увагу глядача на головній темі відео, а також на інтерв'ю з героєм сюжету. У сюжеті «Вибори і порушення» (25.10.2020) «Україна», режисери використовували під час монтажу ефект накладання одного зображення на інше. На екрані з'являється кілька фотографій із зафіксованими передбачуваними порушниками із накладеним звуковим ефектом та переходом світла. Помітити використання маніпуляцій в середині кадру можна у відеоматеріалі «Тихе сафарі» (25.10.2020) на каналі «Україна», де розповідається про те, як правильно збирати гриби та чим загрожують грибникам помилки. Кадри зі зйомок у лікарняній палаті презентовано з використанням ефекту сепії із затемненням по краях, що ніби переносить глядача в минуле [4].

Вищезазначені техніки редагування та спецефекти різноманітні. Їхне застосування дозволяє автору новинного контенту наблизити глядача до екранної реальності, зробити його віртуальним учасником подій. Крім того, такі методи допомагають спростити комплекс для сприйняття інформації та подання її з елементами «показу», що є експресивним прийомом інформаційно-розважальних програм. У процесі створення телевізійного інформаційно-розважального сюжету змінюється і функція редагування, яка варіюється від простої драматургічної композиції аудіовізуального матеріалу до створення принципово нової екранної реальності. Режисер монтажу вивчає реальність оригінального тексту, написаного журналістом і робить вербальний компонент мовленням. Візуалізація на екрані телевізора, в першу чергу, конкретних слів, фраз, речень може не відбуватися одночасно, але з відтермінуванням у часі, або задати тон живописному ряду сюжету в цілому [10, с. 23].

Висновки

Сучасна аудиторія тяжіє до споживання серйозних аудіовізуальних продуктів, у яких інформація відтворюється в розважальній формі. У відповідь журналісти здійснюють подачу великих обсягів новинного контенту з елементами розваги, використовуючи інфотеймент. Якісна презентація

телевізійних новин, інформаційно-розважальних програм можлива з використанням різноманітних виражальних прийомів, зокрема, монтажу спеціальних ефектів. Ці інструменти роблять традиційну історію у фінальних випусках новин більш динамічною, впізнаваною та актуальною для аудиторії телеканалу. Тим самим, ефективність українського телебачення визначається значною мірою популярністю проникнення інфотейнменту в телевізійну журналістику. Саме це сьогодні здійснює помітний вплив на формування образу телебачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Babenko, V.V. (2018). Semiotychnyy instrumentariy u komunikatyvnyi stratehiyi ukrayinskoho telebachennya [Semiotic tools in the communicative strategy of Ukrainian television]: avtoref. dys. kand. nauk iz sotsialnykh komunikatsiy: 27.00.06. Kyiv. 15 s.
2. Burdina, E. (2017). Infoteynment yak sotsiokomunikatyvne yavyshe v suchasnykh ukrayinskykh informatsiyno publitsystychnykh teleproektakh [Infotainment as a socio-communicative phenomenon in modern Ukrainian informative and journalistic TV projects]: dys. ... k.n. iz sots. kom. : 27.00.04 / Kharkivsky natsionalnyy universytet imeni V. N. Karazina. Kharkiv. 257 s.
3. Burdina, E.O. (2018). Personalizatsiya ta personifikatsiya yak oznaky infoteynmentu: rozmezhuвання ponyat [Personalization and personification as signs of infotainment: distinguishing concepts]. Visnyk Kharkivskoho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Sotsialni komunikatsiyi. Kharkiv. № 7. S. 79–83.
4. Burdina, E.O. (2016). Polisemichnist termina «infoteynment» [Polysemy of the term "infotainment"]. Spheres of Culture. Lyublin, № 14, S. 473–479.
5. Vakhrushyna, V. YE., Khotyun, L. V. (2018). Transformatsiya zhurnalist-skykh zhanriv na ukrayinskykh TV kanalakh [Transformation of journalistic genres on Ukrainian TV channels]. Suchasnyy mas-mediyyny prostir: realiyy ta perspektyvy rozvytku : materialy III Vseukrayinskoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi. Vinnytsya. S. 233-236.
6. Hrytsenko, O.M., Shklyar, V.I. (2002). Osnovy teorii mizhnarodnoyi zhurnalistyky [Foundations of the theory of international journalism]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivsky universytet». 304 s.
7. Davydenko, O. (2012). Informatsiyno-analitychni prohramy : telezhurnal i pidsumkova prohrama [Informational and analytical programs: TV magazine and summary program]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. № 46. S. 21–24.
8. Datsyuk, S. (2002). Ukrayinske telebachennya vse shche vid nas ne zalezhyt [Ukrainian television still does not depend on us]. Den. №251. S.23.
9. Zaytseva, I.V., Kryvoruchko, A.D. (2022). Novynna zhurnalistyka v umovakh informatsiynoho suspilstva [News journalism in the conditions of the information society]. Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsiyi. № 4 (49). S.40–46.
10. Kazimova, YU.R. (2021). Innovatsiyi ta osoblyvosti funktsionuvannya ZMI Ukrayiny [Innovations and peculiarities of functioning of mass media of Ukraine]: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoyi politekhniki. 52 s.
11. Kosyuk, O. (2009). Hra – informatsiya – komunikatsiya: henetychnyy roztytn rozvazhalnoyi produktsiyi elektronnykh mas-media [Game - information - communication: genetic dissection of entertainment products of electronic mass media]: monohrafiya. Lutsk : Vyd-vo Volynsk. un-tu im. L. Ukrayinky. 231 s.

12. Lisnevskaya, A. (2019). Infoteynment ta hra yak skladovi tekhnolohiyi stvorenyya televiziynykh novyn [Infotainment and games as components of technologies for creating television news.]. Synopsys: tekst, kontekst, media. № 3. URL: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/100>.
13. Makushchenko M. O. (2012). Osnovni pryntsypy formatu infoteynment v efiri ukrayinskykh telekanaliv [The main principles of the infotainment format on the air of Ukrainian TV channels.]. Dialoh: media-studiyi. Vyp.15. S. 287–295.
14. Mordyuk, A. (2015). «Infoteynmentyatsiya» ukrayinskykh novyn (na prykladi informatsiyoho movlennya telekanalu «Novyy kanal») ["Infotainment" of Ukrainian news (on the example of information broadcasting of the TV channel "Novy Kanal")]. Tele- ta radiozhurnalistyka. № 14. S. 203–207.
15. Morozova, O.O. (2012). Infoteynment yak metodyka zdiysnennya masovokomunikatsiyoho vplyvu na audytoriyu [Infotainment as a technique of mass communication influence on the audience]. Styl i tekst. № 13. S. 239-245.
16. Ostrovska, N. (2010). Rol suspilno-politychnykh tok-shou v peredvyborchyy period [The role of social and political talk shows in the pre-election period]. Derzhava ta rehiony : naukovo-vyrobnychyy zhurnal. Seriya: Sots. komunikatsiyi. № 2. S. 57–61.
17. Snurnikova, YU.M. (2011). Novyny z pertsem ta bulbashkamy: infoteynment na suchasnomu ukrayinskomu informatsiyonomu telebachenni [News with pepper and bubbles: infotainment on modern Ukrainian information television]. Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi kultury. № 33. S. 211-220.
18. Stetskiv, M. (2011). Osoblyvosti infoteynmentu na zakarpat-skomu rehionalnomu telebachenni [Features of infotainment on Transcarpathian regional television]. Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiya. Sotsialni komunikatsiyi. Vypusk 26. S.241-244.
19. Chorna, K.V. (2018). Vykorystannya zhanru infoteynment v ukrayinskykh telenovnyakh, poshuk novykh zasobiv i pryomiv hry ta rozvahy v informatsiynykh prohramakh [The use of the infotainment genre in Ukrainian television news, the search for new means and techniques of games and entertainment in informational programs]. Visnyk Kyyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriya: Mystetstvoznavstvo. № 32. S. 148-155.
20. Chorna, K.V. (2019). Infoteynment na ukrayinskomu telebachenni [Infotainment on Ukrainian television]. Kultura i suchasnist. № 1, S.213-217.
21. Shevchenko, V.E. (2019). Osoblyvosti kontentu v suchasnomu zhurnalistykoznavstvi [Features of content in modern journalism]. Dialoh. № 21. S. 7-26.
22. Mangold R., Vorderer, P., Bente, G. (2004). Lehrbuch der Medienpsychologie. Göttingen. S. 530 [in American].
23. Mikos, L. (2000). Edutainment und Infotainment. Die lebensweltliche Orientierung des Lernens. Information, Emotion, Sensation: Wenn im Fernsehen die Grenzen zerfließen. Bielefeld. S. 30–43.
24. Postman, N. (1985). Amusing ourselves to death. New York. 185 r. [in American].
25. Stoykov, L. (2010). Ynfoteynment: druhoto yme na medynoto razvlechenye. Medyy y obshchestveny komunikatsyy. Yzd. UNSS : Alma komunikatsyya. № 4. URL : www.media-journal.info.

26. Schumacher, H. (1994). Infotainment-Ästhetik im Fernsehen der Gegenwart. Medienlust und Mediennutz. München, S. 478.
27. Upshaw, J. (1999). Infotainment. Encyclopedia of television news. Phoenix, Arizona. P. 103–105.
28. Huizinga, J. (1938). Homo ludens. Artikel over de cultuur geschiedenis.

5.3 PUBLIC RELATIONS ДЛЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ПРАКТИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СВІТУ

Лашкіна Марія Григорівна, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри реклами і зв'язків з громадськістю факультету міжнародних відносин, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8331-1853>
E-mail: maria.lashkina@gmail.com

***Анотація.** Дослідження присвячено актуалізації питання використання органами державної влади технологій й методів Public Relations для просування і реалізації публічної політики та сприйняття України за кордоном під час війни. Як поява нової генерації політиків, інформаційні технології та війна в Україні змінили тип комунікативних взаємодій із суспільством. Предметом дослідження є сучасні практики, тенденції та особливості застосування методів Public Relations в органах державної влади та публічного врядування в умовах інформаційного світу, що характерні для демократичного суспільства. Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових підходах до аналізу теоретичної джерельної бази, герменевтичного погляду на трактування окремих термінів, феноменологічного підходу до розгляду сучасних тенденцій та явищ в існуючих практиках. Також використовуються методи з теорії комунікативістики: контент-аналізу виступів публічних осіб та державних службовців й моніторингу інформаційного простору. Метою дослідження стало узагальнення теоретичних напрацювань в сфері зв'язків з громадськістю та практичних методів застосування технологій Public Relations в сучасному технологічно розвиненому та прозорому інформаційному середовищі. Реалізація мети дослідження проведена через науковий теоретико-методологічний аналіз підходів до зв'язків з громадськістю для органів державної влади та публічного управління з точки зору метамодерної філософії в умовах прозорого, непередбачуваного конфліктного середовища. Розглянуті практики, продиктовані використанням нових технологій на прикладі української влади в умовах війни в Україні. Обґрунтовано формування нового соціального феномену для зв'язків з громадськістю в органах державної влади, що визначено автором як конвергентна інтерактивна комунікація. Визначені її основні характерні особливості та цінності, що допомагають ефективній комунікації із суспільством.*

***Ключові слова:** Public Relations, комунікація, публічні комунікації, держа-вне управління, органи державної влади, демократія, маніпуляція, пропаганда, паблісіті, репутація, конвергентна інтерактивна комунікація.*

Вступ

Термін Public Relations (далі – PR) в українській практиці комунікативної взаємодії перекладається як зв'язки з громадськістю (далі – ЗГ) та наповнюється різноманітним сенсом, де задіяні різні методи, засоби та технології формування суспільної думки, пояснення прийнятих рішень суб'єктами публічної політики, спілкування державних діячів зі своїми виборцями, досягнення взаємовигідних відносин в суспільстві та багато інших. Визначення терміну залежить від практик та поглядів автора його створення, що характеризує практично-прикладний спосіб створення наукового підходу до дисципліни.

В теоретичному обґрунтуванні всіх цих способів взаємодії з суспільством лежать глибинні форми прояву правил взаємодії та цінностей спілкування у вільному інформаційному просторі, що притаманні демократичній парадигмі форми державного режиму, який проголошено в Українській конституції, зокрема. Водночас, більшість визначень та термінів отримали своє наукове обґрунтування ще в минулому ХХ сторіччі, коли почалась масова підготовка спеціалістів з PR в країнах, що виникли на пострадянському просторі. Чого не скажеш по відношенню до міжнародних наукових шкіл, де спеціальність PR з'явилася з розвитком індустріального світу та ринкової капіталістичної форми економіки.

Розвиток PR як науково-практичної дисципліни відноситься до кінця ХІХ, початку ХХ століття, пов'язують із розвитком масової психології, технологій передачі інформації до масового споживача та індустріалізацією. Практики більше всього орієнтувалися на бізнес та економічні підприємства, промисл та репутаційний менеджмент, а вже потім перейшли до публічного управління та органів державної влади. Теоретиками можна вважати всіх практиків, хто коли-небудь намагався описати способи своєї діяльності, обґрунтувати науково-теоретичні підходи до їх реалізації та успішності. Теоретичною основою PR можемо вважати філософські течії позитивізму, гуманізму, конструктивізму, постмодернізму, фемінізму та психоаналізу, які обґрунтували необхідність спілкування з громадськістю, створення комунікативних стратегій, важливість сприйняття та інтерпретації повідомлень громадськістю, використанні таких інформаційних каналів, як соціальні медіа, щоб взаємодіяти зі своєю аудиторією, важливість адаптації до швидко змінюючогося світу та використанні нетрадиційних способів комунікації, таких як гумор, іронія та сарказм.

Не будемо перераховувати всі приклади історичного становлення та стародавніх практики застосування технологій впливів на громадську думку, зосередимся на початку епохи індустріалізації, яка розпочалася в США. Серед них можемо назвати найвідоміших спеціалістів: Айві Ли, Едвард Бернейс, Сем Блек, Рекс Харлоу, Аль Риззо, Джеймс Григгс, Річард Едельман, Девід Огліві та інш. Школа PR представлена роботами Дага Ньюсома, Джуди ВанСлайк

Терка, Дина Крукеберга, Катліпа Стотта М., Сентера Аллена С., Брума Глена М., Улме-ра Р., Селлнау Т., Сиджера М., Маргарет Г.Саллівен, Астрід Коль, Дж.Марконі, Дж.Грюнінг. Серед французьких авторів можна назвати Шомелі Ж., Уісмано-ма Д та багато інших.

Українські спеціалісти досліджують теорію і практику зв'язків з громадськістю з початку 90-х років минулого сторіччя, найбільш популярні досліджен-ня: А. Башук, Н. Білан, С.Біденко, А. Букач, В. Бугрим, О.Гарматій, Н. Драго-мирецька, В.Дрешпак, Є Загорулько, І.Золотаревич, В.Іванов, К. Кандагура, В.Королько, Д.Олтаржевський, Г. Почепцова, Г.Тульчинський, А.Шевченко та багато інших.

Водночас, не дивлячись на популярність спеціальності PR- спеціалістів та її розповсюдженість по вищим навчальним закладам, нових узагальнених досліджень не так багато, а в більшості вони представлені, зокрема в Україні, у вигляді методичних рекомендацій до курсів, або конспектів лекцій. Останнім часом вийшло два нових дослідження пов'язаних із корпоративними комунікаціями та репутаційним менеджментом. В Міжнародному просторі короткими практичними дослідження, що відображають практики різних країн, на які вплинули останні події. Представлений матеріал є актуальним, оскільки не просто узагальнює існуючі теоретичні погляди та уточнює дефініції, а наводить практичні приклади використання сучасних технологій ЗГ у спілкування публічних політиків та органів державної влади зі своїми громадянами під час війни за незалежність. Унікальний досвід, який стає історичною довідкою для майбутніх поколінь.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних напрацювань в сфері ЗГ та практичних методів застосування технологій PR в сучасному технологічно розвиненому та прозорому інформаційному середовищі.

Завдання: провести науковий теоретико-методологічний аналіз підходів до зв'язків з громадськістю для органів державної влади та публічного управління з точки зору метамодерної філософії в умовах непередбачуваного конфліктного середовища; розглянути практики, продиктовані використанням нових технологій на прикладі української влади в умовах війни в Україні; обґрунтувати формування нового соціального феномену для зв'язків з громадськістю в органах державної влади - конвергентна інтерактивна комунікація.

Результати наукового дослідження

PR в постмодерному конфліктному світі. *«Сумна істина полягає в тому, що реальне життя наповнено неблаганно діючими протилежностями: день змінюється ніччю, народження – смертю, щастя – горем, а добро – злом. І ми не можемо бути вневними у перемозі одного над другим – в тому, що добро переможе зло, а радість перевершить біль.*

Життя – це поле бою. Так завжди було й буде, а якщо ні – то життя завершиться», К.Юнг [9].

Сучасний світ людського життя стає все більш хаотичним, непередбачуваним та конфліктним. І цей стан притаманний багатьом державам, зокрема й Україні, яка перебуває у стані активної фази війни з колишньою імперією Російською Федерацією. Водночас має багатопланову конфліктну ситуацію, перебуваючи у глобальному економічному, екологічному та вірусному середовищі, вирішуючи одночасно проблеми ідентичності та релігійної приналежності у середині країни.

Характерною ознакою конфлікту, як суспільно-психологічного явища є його дуальність, що закладена в сутності поняття з точки зору наслідків. Наслідки можуть бути як позитивні, так і негативні для всіх сторін учасників конфлікту. Така характеристика осучаснена й суттєво відображена у суперечливому, багатовимірному, різнобарвному й неоднозначному світі інформаційної доби. Вплив психічного на суспільно-політичні процеси завжди був значним, а в умовах війни патопсихологічний стан збільшується, а іноді приймає ознаки патологічного посттравматичного синдрому. Втрачаючи сенс життя від його насиченості та напруги, не розуміючи що відбувається, людина шукала шляхи у різних ідеологіях та світозаперечуючих ідеях [9, с.83].

Усвідомлення різнобарвності, строкатості світу, суспільних відносин, їх відмінностей та існування різних ідей й думок відображені в думках філософів-постмодерністів, які вказували що «метанаративи» не можуть бути повністю підтвердженими, оскільки людське знання обмежене та не фундаментальне. Ці ідеї вплинули на розвиток технологій та засобів PR. І новий інформаційний світ, що сформований швидкістю доставки та розповсюдження інформації сприяє появі нових засобів впливу на громадську думку. Інформаційний простір разом з соціальними мережами показує нам все розмаїття життя й знайомить нас з раніше невідомими явищами та подіями.

Можемо стверджувати, що комунікація стає основним фактором становлення Юнгіанського архетипу «самості» [9, с. 97]. Який вживається у родоначальника аналітичної психології Карла Юнга як архетип колективного несвідомого, який характеризує розвиток особистості в процесі усвідомлення індивідуалізації себе в оточуючому світі. В ній закладено розвиток, навчання, формування ідей, психічних станів тощо. Ми не можемо сьогодні говорити про розвиток особистості у відриві від накопиченого людством знання, символів, традицій, думок, ідей, ритуалів вербальних й невербальних комунікативних проявів, цінностей.

Розвиток інформаційних технологій прискорив всі процеси формування особистості взагалі і, частково притупив формування «самості». Оскільки особистість формує соціальне, а соціальне формує особливість, цей взаємовпливовий процес відбувається постійно. Він також відображається і на архетипі «самость», який з розвитком може породжувати архетип «тінь», що

представляє темну сторону нашої особистості. Юнг метафорично порівнював цей архетип з метеликом, який має два стани куколло й метелика, коли він розправляє крила. Але бути постійно з розправленими крилами неможливо, іноді треба й хочеться закритися й побити наодинці, що в прозорому та відкритому світі майже неможливо реалізувати, особливо для публічних персон.

Комунікація дає можливість через образи, мову, символи, знаки розуміти й пізнавати дійсність. Вона є прямим вектором впливу на розвиток «самості» – пізнання, усвідомлення себе. Світ стає таким інформаційно насиченим, що людині все важче розібратися в суті подій та витоках інформації.

Разом з віддифференціованим та усвідомленням себе як суспільства, що використовує знаки для комунікації, виникає проблема оману й неправди, «ненавмисного і навмисного зловживання знаками». Іноді комунікація заводить в глухий кут, формує помилкові знання й мислення, але суспільство завжди більше заохочує моральні речі, такі як відвертість та правдивість, що в процесі комунікації покладається на довіру [7, с.43].

Важлива теорія комунікації, що впливає на формування безконфліктного середовища та актуалізується в сучасному світі для України – це теорія «обличчя» (An Update Face-Negotiation Theory) професора комунікації Каліфорнійського державного університету Фуллертон Стелі Тінг – Тумі. Вона вважає, що люди підчас спілкування, які мають різні культурні та цінності походження завжди ведуть мову про обличчя (англ. – face). Цей термін є метафорою для суспільного образу «Я» – того як ми хочемо, щоб нас бачили чи приймали інші.

Роботою по збереженню обличчя називають «конкретні вербальні та невербальні повідомлення, які допомагають зберегти або поновити свою репутацію та зберегти репутацію іншого чужого» [2, с. 558-559]. Ідентичність людини завжди можна поставити під сумнів, що призводить до невпевненості, душевних та психічних розладів, робить народи та нації уразливими. В різних культурах теорію збереження репутації трактують порізно, виходячи зі своїх культурних, ціннісних, характерологічних та архетипних наповнень. Але ця теорія дозволяє розширити свідомість людей до розуміння протилежності, формування толерантного відношення до іншого, чужого, що стає можливим тільки з розширення своєї особистої Я-концепції, розуміння і повного вивчення себе як особистості.

Сформована структурна «самість» відрізняється визначеністю та неповторністю, вона не буде використовувати інших для досягнення своєї мети, не стане руйнувати чуже життя, розв'язувати війни в такому крихкому сучасному світі, їй це не потрібно. «Самість» – це фактично незалежна Я-ідентичність, повна наповненість, впевненість, розвиток, актуалізація свого внутрішнього світу та його збалансування з оточуючим середовищем. Вона є

фактично й початком нашого життя й його кінцем, що залежить тільки від нас самих. В цьому контексті регулюючими факторами є формування нової особистості з високим рівнем моральних цінностей, емоційного інтелекту, що включає в себе толерантність та емпатію.

Сучасний світ дає можливість для такого розвитку, в тому числі, завдяки інформаційним технологіям, що стають все більш розповсюдженими. Для України військовий конфлікт з РФ має неоднозначні наслідки, з одного боку країна втрачає своїх найкращих людей, з іншого це стало проривом до ідентифікації усвідомлення самої себе, своєї культурної та різнобарвної ідентичності, формування нової патріотичної свідомості. Розуміння свого значення в природі й світі, що стало об'єднуючою силою для суспільства. А будь-яка об'єднуюча сила соціуму – це «епіцентр цілості та умови реального існування колективної психіки, загального духу, живої колективної душі», - як стверджує українська дослідниця О.Донченко [3, с.300].

Чим більше є відкритою система суспільної взаємодії, чим більше вона має комунікативних зв'язків, різнобарвності й впливів, тим більшим стає міжкультурний багатоціннісний простір, в якому для кожного працює модель «збереження обличчя», розуміння та правдивості інформації. Усвідомлення себе як нації здатної до зростання та впливу на зміни не тільки на своїй території, а й на сусідів по планеті.

У сучасному світі ставлення громадян до навколишньої суспільно-політичної реальності багато в чому визначається тими, хто контролює світ комунікацій. Можна стверджувати, що особа, що володіє інформацією, має можливість впливати на формування суспільної свідомості, а той, хто має можливість поширювати інформацію у власній інтерпретації, має майже необмежені можливості формувати думку громадян з будь-яких питань. В умовах кризи та війни це - політичне управління суспільством.

Практики PR в ОДВ: приклад України «...єдине, що ми можемо сказати точно: земля дістанеться не тому, хто відрізняється упокорюваністю» [1].

Про загрозу процесам демократії під впливом технологій інформаційного світу попереджали автори дослідження нетократії А. Бард та Я. Зодерквіст [1] у своїй книзі «Нетократія. Нова еліта та життя після капіталізму», де вперше описали це явище. На думку авторів терміну «нетократія», розвиток технологій породив новий правлячий клас – клас МЕРЕЖІ. Капіталістичний спосіб виробництва більше не може бути домінуючим, на зміну боротьбі за ринки збуту та виробничі ресурси, приходить боротьба за інформаційні потоки, канали інформації, мережеві віртуальні структури, соціальні мережі тощо. Влада великого капіталу відступає, наступає влада нетократів (власників інформації, контенту, інтерпретаторів, маніпуляторів).

Нетократія не потребує грошей, тільки місце в мережі, куди потрапляють ті, хто знайде вхід та знає код доступу. Крім нового правлячого класу з'явиться новий низовий клас, але це не новий пролетаріат, це –

консьюмеріат (від англ. consuming – споживан-ня), яким легко керувати тим, хто матиме більш широкий доступ до інформації. Вони будуть користуватися тими димовими завісами та дезінформацією, яку створюють нетократи. В нетократичному суспільстві завжди є можливість створення «паралельної, віртуальної» реальності, маніпуляцій, втрати приватності, що стає загрозою для національної безпеки держав та знецінення демократичних цінностей. Водночас, нетократичне суспільство надає необмежені можливості для особистого розвитку, поширення знань та інформації, глобалізації ідей та думок, мультикультуралізму [1, с.20].

Цей прогноз є актуальним для світу країн, яких не зачепила війна після масштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року. Загроза демократії виникла не з боку нетократів, а з боку суспільства, яке не змогло відрефлексувати травми минулого та не сформувало власний суспільний Я-конструкт самоідентифікації й саморозвитку.

PR-практики, які Україна почала активно застосовувати з моменту з цього моменту дозволили створити сильну групу підтримки на міжнародному рівні, укріпити статус держави як суб'єкта міжнародної політики, підняти репутацію та імідж України до найбільш популярного тренду в світі. В пошукових запитах Google у 2022 році Україна посіла третє місце в світі із запитами про «пожертви», «людські втрати» та «біженці» [8]. Причому акцент пошуку різко змінився з негативних трендів про «корупцію» та «чорнобиль». Україні вдалося змінити думку світової спільноти щодо винуватців війни, залежності від Росії, необхідності надання зброї.

Узагальнюючи практики зміни суспільної думки можемо відмітити, що країна використала можливості глобального інформаційного світу для утримання репутації незалежності серед яких: використання відеозвернень Президента України до власних громадян, парламентів і політиків в світі; створення постійнодіючого телемарафону «Єдині новини»; використання соціальних мереж та месенджерів для актуалізації та розповсюдження власних наративів; організацію активістів у всьому світі для проведення акцій на підтримку незалежності; діяльність фактчекінгових журналістських організацій; організацію благодійних акцій та платформи UNITED24 для збору коштів; створення мемів, жартів, гумористичних програм для висміювання недолугих наративів російської пропаганди та багато інших практик, які неможливо перерахувати у вузькому огляді. Збільшилась кількість надання адміністративних послуг через електронний застосунок «Дія» - унікальну розробку українських «нетократів», якому радіє кожен громадян України, що перебуває зараз у складних умовах.

Застосунок дав можливість виїхати за кордон багатьом біженцям, які втратили документи, мати електронний сертифікат проти Covid-19, оплачувати рахунки та штрафи, мати інформацію про нерухомість та інш. Формат щоденного спілкування Президента України у вигляді відеозвернень

у соціальних мережах підтримам дух громадян, обєднав їх авколо влади. Рівень довіри до всіх органів влади, навіть тих, які постійно мали негативний відгук від населення, на кінець 2022 року мав многократне збільшення [4].

Кожна визначена нами практика відображає цінності її творців, підтримку та попит на власний контент в середині країни, має багатозарове наповнення і потребує окремого детального опису та дослідження.

Підсумовуючи використаєм зауваження Gary P. Radford: «глобальні умови поширення контенту змінили уявлення про джерела отримання і перевірки інформації, шляхи її поширення, жанрове представлення та журналістське авторство, мультимедійний інструментарій сучасних медіа виконує функцію наближення раніше унікальних та розрізнених за формою ЗМІ, синтезуючи невластиві конкретному виду медіа характеристики» [12]. Констатація успіху подібних конвергентних практик полягає у попиті на досвід серед сучасних практиків та теоретиків PR.

Конвергентна інтерактивна комунікація «Свідомість – поганий суддя для того, що відбувається в глибині буття, тому що воно туди не проникає», Давід Еміль Дюркгейм, французький соціолог, філософ [11].

Команда дослідників на чолі із Джеймсом Грюнінгом, проаналізувавши ефективність існуючої моделі комунікації в різних країнах, стверджують, що все ще актуальна практика двосторонньої симетричної моделі комунікації, яка характерна для країн з різними культурами, в більшості використовується фахівцями в кустарний спосіб [14].

Постнеокласичний підхід в комунікативістиці визначає деякі моделі комунікації, які є актуальні в світі соціальних мереж та глобальних комунікацій. Цей підхід визначається моделлю німецького філософа Ніколаса Лумана, який стверджував, що комунікація є продуктом системи, а тому має взаємозалежні зв'язки і є суб'єктно-суб'єктною, а суспільство по суті є мережею комунікацій, де кожен має значення зі своїми думками, ідеями та цінностями. Тому людина, будучи обмеженою за своїми фізіологічними можливостями та часом існування, потребує спрощення цієї множинності. В основі спрощень лежать три системи — соціальна, психічна та органічна (біологічна), — які за своєю структурою є універсальними і здатними упорядковувати світ як структурноєдиний, придатний для типового опанування людиною.

Модель Лумана передбачила сучасний світ, де вистачає місця для багатьох картин світу, образів та емоцій. Кожне інформаційне повідомлення не є одностороннім, воно відкриває та закриває систему і потребує розуміння. Система через отримання комунікативних повідомлень здатна до відновлення, будеться на принципах самореферентності й аутопоезіса (термін запропонований Н.Луманом, запозичений з біології від грец. ауто – сам поезіс – створення, виробництво) [7, с. 108-115].

Теорія аутопоетичної комунікації Н.Лумана та розвиток інформаційних технологій, соціальних мереж, накопичення великих масивів інформації наштовхнуло на виявлення нового комунікативного феномену, який сформує нові правила взаємовідносин і створить умови для пошуку кращих форм взаємодії в комунікативному просторі, що знизить конфліктність й створить умови для широкого діалогу. Констатуючи виникнення феномену нових соціальних відносин в комунікаційному процесі, автор визначає його, як конвергентну інтерактивну комунікацію – різновид необмеженого в часі й просторі багатостороннього інформаційного взаємообміну, в якому відбувається зближення або злиття функцій, каналів засобів, форм та типів відносин між учасниками комунікації.

Конвергентна інтерактивна комунікація є складним терміном, що включає декілька дефініцій, які потребують пояснення, а саме:

а) конвергенція (від. лат. *convergo* — наближуюся, сходжуся) — визначає аналогічні процеси сходження, взаємопроникнення, взаємоуподіблення. Термін використовується в біології, етнографії, гуманітарних науках. Через розвиток інформаційних технологій набрав популярності в медіа-індустрії. Зокрема у словосполученні «конвергентна журналістика» (англ. *convergence journalism*) – процес інтеграції інформаційних і комунікативних технологій в єдиний інформаційний ресурс, якій відображається дублюванням контенту, створенням альтернативних медіамайданчиків, нових форм розповсюдження медіапродукту. Конвергенція може розумітися як розповсюдження єдиного контенту різними технологічними засобами по різних каналах комунікації (преса, телебачення, радіо, Інтернет, соцмережі тощо);

б) комунікація (від. лат. *communicatio*) — міждисциплінарний термін. Комунікація в публічному просторі визначається як безперервний системоутворюючий процес, в якому немає чіткої розбіжності між символами та об'єктами комунікації. Похідним від комунікації є термін «інтерактивна комунікація» — безперервний процес взаємовпливової комунікації. Основні ознаки інтерактивної комунікації: швидкість відправлення повідомлень та отримання зворотного зв'язку; відсутність географічних та мовних кордонів; необмежені можливості охопту цільової аудиторії; інформаційні потоки та аналітичні й графічні інструменти відкривають якісно нові можливості для аналізу та обробки даних, що призводить до прискорення результату та зменшують кількість рутинних операцій.

Цей феномен стає новим різновидом комунікації в публічному просторі, створює більше можливостей для різного плану контактів та впливів, комунікативних трансакцій, за допомогою яких людство може вирішувати спільні проблеми. Фактори, що впливають на його розвиток: 1) доступність технологій, простота розповсюдження інформації; 2) можливість трансляції подій в реальному часі; 3) мобільність учасників комунікації, можливість

передачі та отримання повідомлень в реальному часі звідусіль та повсюдно; 4) миттєве та лавиноподібне (вірусне) розповсюдження будь-якої інформації; 5) легкість пошуку та доступу до інформації (багатоканальність та багатоформатність); 6) інтерактивність – задіяність різних каналів комунікації та їх функціонування в реальному часі; 7) пряма участь у комунікації з владою, відсутність посередників, десакаралізація владних інституцій; 8) спрощення доступу до послуг, що надають державні установи; 9) зникнення приватності.

Особливостями та основними правилами конвергентної інтерактивної комунікації для сучасного державного управління можна визначити: чесність, змістовну наповненість контенту, системність, проактивність, толерантність, зрозумілість [5, с.312].

Це потребує нових практик та методів роботи з боку публічних осіб як у внутрішній так і у зовнішній комунікації. Багато з таких практик вже застосовується в Україні, але залишаються проблеми пов'язані з військовим станом, зокрема: певні обмеження на інформацію; недостатня відповідальність публічних осіб щодо поведінки у соціальних мережах; несвоєчасність відповідей на інформаційні запити журналістів; зонування для журналістів можливості відвідування певних територій; відключення деяких каналів, які позиціонують себе як опозиційні тощо.

Дослідники Мічиганського університету Chuqing Dong & Jordan Morehouse провели опитування спеціалістів з PR, які працюють в урядових організаціях США щодо взаємодії представників урядових організацій з громадянами. Отримані дані показали, що основним важливим напрямком їх роботи є турбота про своїх громадян, яка включає «реляційні, емоційні, гуманістичні та особистісні компоненти в контексті державних зв'язків з громадськістю».

Вони пропонують модель розвитку відносин, заснованих на турботі, догляду та етиці [9]. Запропонована модель конвергентної інтерактивної комунікації для публічного управління також включає в себе всі наведені елементи, що свідчить про невпинність бажання України приєднатися до світового демократичного суспільства та схожість ціннісних орієнтирів в роботі спеціалістів з PR.

Звісно явище конвергентної інтерактивної комунікації розраховано на роботу в умовах стабільного суспільного існування. В глобалізованому інформаційному світі та в умовах агресії з боку Росії з'являється і зворотна сторона процесу, яка сьогодні активно втручається в наше життя – це фейкові новини, інформаційні війни, розповсюдження недостовірної інформації, викривлення реально світу через технології трактування наративів.

Висновки

Теоретико-методологічний аналіз підходів до зв'язків з громадськістю для органів державної влади та публічного управління з точки зору метамодерної філософії в умовах непередбачуваного конфліктного середовища дає розуміння впливу психосоціальних аспектів на комунікативні здібності суспільства. Несформована «самоть» не дає поштовху для розвитку, занурює суспільство у невігластво та агресію, нездатність рефлексувати над власним існуванням, а намагання втручатися в життя інших.

Практики, продиктовані використанням нових технологій на прикладі української влади в умовах війни в Україні показали ефективність їх застосування в сучасному небезпечному та непередбачуваному світі. Український досвід проведення інформаційно-комунікативної роботи в умовах війни стане прикладом для узагальнення та вивчення для PR-спеціалістів у всьому світі. Конвергентна інтерактивна комунікація, описана як важливий соціальний феномен, дає можливість для формування ціннісних взаємовідносин влади із громадськістю, побудованих на турботі про її благо та морально-етичних нормах й принципах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bard A. and Zoderkvist Y. (2004) *Netokratyya. Novaya pravyyashchaya élyta y zhyzn' posle kapytalyzma* [Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism] Per. s angl. Vitaliya Miuchkova. Pred. Artemiya Lebedeva. St. Petersburg: Stockholm School of Economics in St. Petersburg [in Russian].
2. Griffin Em. (2015) *Kommunikatsiya: teorii i praktiki*. [Communication: theories and practices] Per. s angl., Kharkiv: Iz-vo «Gumanitarnyy Tsentr» [in Ukrainian].
3. Donchenko Ye.A. (2005) *Fraktal'naya psikhologiya (Doglubinnyye osnovaniya individual'noy i sotsiyetal'noy zhizni)*. [Fractal psychology (Deep foundations of individual and societal life)] Kyiv: Znan-nya [in Ukrainian].
4. *Dynamika doviry sotsial'nyim instytuttsiyam u 2021-2022 rokakh*. [Dynamics of trust in social institutions in 2021-2022.] Kyiv: Kyivsky Mizhnarodnyy instytut sotsiologii [Kyivsky International institute sociology] Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1> (accessed 28 March 2023).
5. Lashkina M. (2014) *Konverhentna interaktyvna komunikatsiya* [Convergent interactive communication] *Poli-tolohiya: navchal'nyy entsyklopedychnyy slovnyk dovidnyk dlya studentiv VNZ I-IV rivniv akredytatsiyi*. [Political science: an educational encyclopedic dictionary, a guide for students of universities of I-IV levels of accreditation]. L'viv : «Novyy Svit», p.p.312-313 [in Ukrainian].
6. Lohunova M. Lashkina M., Hvozdyk P., Alyeksyeyev A. (2011) *Komunikatsiyi sudovoyi vlady: naukovy-praktychnyy posib-nyk* [Communications of the judiciary: a scientific and practical guide] Kyiv: ADEF [in Ukrainian].
7. Luman Niklas (2010) *Real'nist' mas-media*. [The reality of mass media.]. Kyiv: TSVP [in Ukrainian].
8. Temy, stavshiye populyarnymi v 2022 godu. [Topics that have become popular in 2022.]. Retrieved from: <http://bit.ly/3lULuh9> (accessed 28 March 2023).

9. Yung Karl Gustav (1997) *Chelovek i yego simvoly* [Man and his symbols] Per. s angl. Moscow: Serebryanyye niti. [in Russian].
10. Chuqing Dong & Jordan Morehouse (2022). Toward a caring government: Advancing ethical government public relations with a care-based relationship cultivation model // *Journal of Public Relations Research* – P.179-207, Published online: 19 Sep 2022. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1062726X.2022.2119978?src=recsys> (accessed 28 March 2023).
11. Durkheim, E. (1995) *The Elementary Forms of Religious Life*, trans. Karen Fields. New York: Free Press, 1995. Retrieved from: <http://bit.ly/3nBuPQ8> (accessed 28 March 2023).
12. *Public relations in a postmodern world* (2012). Gary P. Radford Fairleigh Dickinson University [in USA].
13. Derina R. Holtzhausen. *Postmodern Values in Public Relations* // *Journal of Public Relations Research* – P.93-114, Published online 19 Nov. 2009. Retrieved from: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/S1532754XJPRR1201_6 (accessed 28 March 2023).
14. James E.Grunig, Larissa A. Grunig and other. *Models of Public Relations in an International Setting* // *Journal of Public Relations Research* – P. 163 -186, Published online 19 Nov. 2009. Retrieved from: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s1532754xjpr0703_01?src=recsys (accessed 28 March 2023).

5.4 ДІАЛОГ БЕЗ ДІАЛОГУ В МЕДІАДИСКУРСІ ЕПОХИ ПОСТПРАВДИ

Слюсар Вадим Миколайович, док. філос. н., доцент, завідувач кафедри філософсько-історичних студій та масових комунікацій, Державний університет «Житомирська політехніка», Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5593-0622>,

E-mail: kmvpm_svm@ztu.edu.ua

Христокін Геннадій Володимирович, док. філос. н., професор, професор кафедри реклами і зв'язків з громадськістю, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2663-3055>

E-mail: xristokingena@gmail.com

***Анотація.** Предметом дослідження є постправа як явище сучасних медіа та можливість діалогу в умовах семантичного плюралізму. Методологія роботи ґрунтується на роботах представників комунікативної та нарративної філософії, з використанням елементів деконструкції та аналітичної філософії. Мета дослідження полягає в аналізі можливості діалогу учасників медіа в медіадискурсі епохи постправди. Висновок полягає в тому, що неправда в епоху постправди імітує правду за рахунок правильності висловлювання. В епоху постправди діалогічність комунікації формалізована. У цьому контексті діалог слугує формою самовираження за рахунок Іншого, для оголошення нарративів, які часто мають пропагандистський характер, для імітації реальності. Такий діалог постає як симулякр, у якому відбувається безліч думок і голосів думок, без спрямованості на розуміння предмета і змісту комунікативного акту. Відповіді в діалозі ґрунтуються не на пошуку істини, а на задоволенні «набутим» знанням, визнання його «квазіправдою».*

***Ключові слова:** діалог, постправа, правда, істина, інформаційне суспільство, символічний обмін, комунікації, мас-медіа, пропаганда, медіадискурс, теорії масової комунікації.*

Вступ

Актуальність поняття «постправа» на позначення якісно відмінної характеристики розвитку соціально-комунікативних процесів, у т. ч. міжнародної комунікації, які пронизують різні сфери соціального життя, є доволі новим, але його осмислення уже відбувається у науковому дискурсі. Значні потоки інформації, в яких перебуває сучасна людина, створюють інформаційний шум, в якому інформаційне повідомлення не досягає реципієнта, а відтак актуалізується необхідність пошуку адресантом інших методів, каналів, форм їх поширення. Значної уваги надається практикам

одночасного апелювання до емоцій та переконань адресата. Унікальною в історії людства склалася ситуація численних спроб, які набули масового характеру, встановлення діалогу між українцями та росіянами через медіаканали під час широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. Комунікативні інтернет-платформи у сполученні із засобами ведення стрім-трансляцій мали на меті встановити відповідні маркери істинності трансльованої інформації, уникаючи продукування пропагандистських стереотипів. Але особливістю цього обміну інформації є відсутність встановленого діалогу, акцент на висловленні власної позиції (проголошення власної (правди)), втрата орієнтації на досягнення істини. Типовість здійснення такого типу комунікації в епоху постправди ставить перед дослідниками завдання, з'ясувати, чи можливе в цю епоху встановлення діалогу взагалі, які маркери запобігання зазначеній тенденції в медіадискурсі можуть фіксуватися.

Ступінь розробки проблеми. Проблема «постправди» у різних аспектах та проявах досліджується у предметному полі філософії, політології, соціальних комунікацій. Так, у вітчизняній науці здійснено змістовний аналіз постправди у контексті поширення медіанаративів та утвердження сучасних технологій продукування фейків Марією Бутиріною [3: 2]. Постправду як інформаційну та політичну технологією досліджує О. Висоцький, який акцентує увагу на змішуванні істинного з хибним, емоціоналізації, когнітивних спотворення масової свідомості як актуальних рис медіадискурсу сучасності [5]. Детальний аналіз із використанням емпіричного матеріалу у галузі міжнародних відносин та міжнародної журналістики здійснила К. Вінер, директорка видання «The Guardian» [22]. Вітчизняні науковці М. Требін та Т. Чернишова розкрили зміст і характер постправди як джерела плюралізму інтерпретацій дійсності, а також широких можливостей для створення фреймів [15]. Ґрунтовний аналіз концептуальних підходів осмислення феномена діалогічності в межах різних дослідницьких парадигм здійснено Л. Шашковою та М. Злочевською у монографії «Діалогічний вимір гуманітарного знання» [16]. Українські філософи Л. Дротянко, М. Абисова, Т. Пода, С. Орденів у праці «Філософія діалогу в комунікативних практиках інформаційного суспільства» дослідили інтроспекцію діалогу у філософських концепціях ХХ століття, соціокультурний контекст комунікативних практик ХХІ століття, квазидіалогічні форми комунікативних практик в інформаційному суспільстві [7]. Утім, проблема діалогу в умовах утвердження у масовій свідомості установок на постправду, яка потребує дослідження на марґінесі філософії та соціальних комунікацій, раніше не досліджувалась.

Результати наукового дослідження

Виклад матеріалу. Утвердження поняття «постправда» у науковому дискурсі пов'язується передусім з працею американського письменника,

медійника Ральфа Кейєса «Епоха постправди: нечесність і обман у сучасному житті» [20]. У центрі його наукових розвідок постають різні аспекти масової культури та вираження її станів у різних вербальних формах. Зокрема у зазначеному творі він заперечує наявність у сучасній масовій свідомості дихотомії «правда – брехня», оскільки у цьому ряду важливе місце займає третій елемент.

Це категорія своєрідних і неоднозначних тверджень, які не можуть у достатній мірі маркуватися як правдиві, вони значною мірою не відповідають дійсності, але при цьому вони не визначаються і як брехня. Демаркація меж правди й брехні дедалі стає більш розмитою, нечіткою. Праця Ральфа Кейєса написана у міждисциплінарній площині, де крім спроби запропонувати теоретичне осмислення цього феномену наявні й журналістські розслідування, як мистецтво говорити неправду стало буденною складовою людини маси, що набуває форм гри, звички.

Традиційно у науковій літературі визначається, що увага до постправди як соціального феномену почала зростати з другої декади ХХІ століття, на що вплинуло визнання Oxford University Press цього терміну «Словом 2016 року». Аналітики цього видання пов'язали зростання інтересу читачів передусім з референдумом щодо Brexit та президентською компанією у Сполучених штатах Америки у цей період, оскільки цей термін змінив статус із периферійного на базовий у політичних коментарях [23]. Як це не парадоксально, але саме засоби масової інформації популяризували термін «постправда», використовуючи їх в заголовках для привернення аудиторії, яка орієнтувалася на форму висловлювання, а не на зміст, стосовно тлумачення й коректності якого ще тривали дискусії.

Важливо також, що поняття за визначенням словника є прикметником і позначає повідомлення «пов'язані з обставинами, за яких люди більше реагують на почуття та переконання, ніж на факти», часто вживається у контексті «ера постправдивої політики» [21]. Подальші спроби надати новому терміну наукового змісту були зроблені після 2016 року Дж. Боллом, К. Вілбером, М. Д'анконом, Д. Левітіним, Лі Макінтайром. Постправду вони переважно тлумачили як соціокультурний феномен, основною властивістю якої є акцент на емоційному сприйнятті інформації реципієнтом. Наразі в науковому дискурсі це поняття набуло власної об'єктності й позначає як феномен сучасних соціальних комунікацій, так і стан масової свідомості. Вітчизняні науковці М. Требін та Т. Чернишова, аналізуючи збільшення ролі в масмедіа інтрепретаційних практик, визначають постправду як своєрідну «гру в реальність», в якій значна частина учасників – реципієнти – навіть не здогадуються, що вони до неї залучені, а проект дійсності, який їм пропонується як складова медіареальності сприймається як справжня дійсність [15, с. 155].

Методологічні ускладнення розуміння поняття «постправа» викликає відсутність у деяких мовах, зокрема англійській та німецькій, розрізнення «правди» та «істини», часто в українській мові вони також вживаються як синоніми. Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначається, що правда це «те, що відповідає дійсності, істина» [4, с. 1100], а істина – це «те саме, що правда» [4, с. 506]. Тут, очевидно, тлумачення орієнтоване на побутове та художнє вживання зазначених слів, оскільки в одному з визначень істини подається філософське як «достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей» [4, с. 506], утім відсутнє філософське тлумачення поняття «права».

У цьому контексті виникає питання щодо, по-перше, їх змістовного розрізнення, по-друге, визначення критеріїв правильності / неправильності відображення дійсності, а по-третє, співвіднесення із поняттями «справедливість» та «правильність», які подаються взаємозамінними. У цій ситуації пастка інфляції, за якою певне наукове поняття набуває рис буденності й заміщує субстанційне означення, призводить до розрізнення тлумачення «правди» у побутовому та медійному дискурсах, з одного боку, та філософському, – з іншого.

Так, С. Кримський у «Філософському енциклопедичному словнику» надає йому наступну дефініцію: «особлива форма поєднання істини з життєвими нормами людини», тобто «це істина, що стала принципом життя» [10, с. 506-507]. У такий спосіб поняття «права» та «істина» не зводяться до рівня отожднення, а, навпаки, визначаються їх базові відмінності. Відмінними є мета та засоби їх осягнення. Істина потребує доведення, у той час, як правда засвідчує положення істини індивідуально-життєвим досвідом.

У медіадискурсі переважно апелюється до правди як до своєрідного суб'єктивного відображення конкретної інформації, яка повинна узгоджуватися з об'єктивним знанням про конкретну подію, що стає медіапродуктом, виступати своєрідним трансформатором науково встановленого істинного знання в етично осмислену визначену як справедливу оцінку інформації. Неправда та брехня в епоху постправди мімікрує під істину за рахунок коректності твердження, тобто реципієнт оцінює отриману інформацією на підставі більш-менш близької позиції до того, що він вважає точним з його точки зору відображенням дійсності.

За цих умов, наголошує Є. Бистрицький, шойно адресат інформації потрапляє у ситуацію, коли засвідчує про більшу чи меншу коректність, а інколи прямо засвідчує, що «це так, поза сумнівом, це істина, правда!», він відходить від класичної теорії пропозиційної істинності [1, с. 55].

Епоха постмодерна проголосила епістемологічні засади деструкції інформаційного поля та сприяла поширенню пізнавального скепсису й агностицизму, передусім у сфері гуманітарного знання, що, зрештою, призвело до релятивізації наукового знання, а відтак і спроможності окреслити

достовірні критерії істинності [17, с. 118]. Важливим чинником за умов суб'єктивізації істини може стати діалог, через який відбувається конструювання цілісності дезінтегрованих позицій щодо предмету комунікації.

Діалог дозволяє запобігти догматизації знань, які можуть безпелеяційно захищати положення істини, заперечуючи її відносність щодо отриманих нових знань. Але постає питання, наскільки виявляється здатність до діалогу в умовах плюралізму правд, утвердження мультиверсуму інтерпретованих дійсностей?

Філософія діалогізму пройшла тривалий період становлення від бесід софістів і сократівського методу до сучасних концепцій. Так, Л. Фюрбах, ототожнюючи діалог та діалектику, звернув увагу на взаємозв'язок між «Я» і «Ти» як сутнісну характеристику людини. Але саме у ХХ столітті діалог почав розглядатися у предметному полі філософських наук як засіб комунікації, в процесі якої виявляють себе відносини партнерства, рівності, відкритості, взаємоповаги, як засіб спілкування, в ході якого стимулюється моральне та духовне ставлення обох сторін комунікації [16, с. 20]. Зокрема у філософських працях М. Бахтіна та Е. Левінаса, поглиблюється розуміння «Ти» як «Інший», акцентується на необхідності існування Іншого як умови само- та взаєморозуміння [14, с. 119]. А єврейський філософ М. Бубер, аналізуючи діалогічність людського буття, показує, яким чином відбувається діалог між людиною і Богом, діалог між людиною та людиною, діалог між людиною і світом, наголошуючи на активній відповідальній позиції «Я» у ньому.

Окрім наявності двох учасників комунікації для діалогу, на думку німецького філолога Г. Яусса, необхідною умовою виступає взаємна готовність пізнавати і визнавати іншого в його інакшості [18, с. 379]. У цьому ж контексті П. Рікер звертає увагу на готовності до діалогу кожного його учасника, визначаючи передумовою самоствердження «Я» задля подальшого визнання «Іншого» з метою взаємодії. Коли відбувається заміна «Я» на «Сам», останній прагне висловити оцінку себе як «Іншого» [12]. Цікавим у контексті формування медіадискурсу в епоху постправди є концепція «метаноміки» О. Розенштока-Хюссі, в якій він аналізує роль мови як виразника соціальної функції мовлення, а також наголошує на значимості живого діалогу вченого-фахівця та неспеціаліста [8, с. 33]. По суті, ця ідея наголошує на необхідності взаємопроникнення та взаємодоповнення наукового та медійного дискурсів.

Сучасне розуміння діалогу доповнюється у концепції комунікативної дії Ю. Габермаса відходом від необхідності чітко й логічно вести діалог, спрямований на спільне для учасників розуміння предмету діалогу, який постає для них як проблема [16, с. 96]. Мова лише відображає певний внутрішній зв'язок між смислом і дійсністю, що не дозволяє мати твердження про дійсність самої істини. Один із учасників діалогу, який у конкретному мовленнєвому акті виступає як слухач (адресат), може відхилити

інформаційне повідомлення розповідача (адресанта), при цьому приводом не виступають ні критерій відповідності повідомлення істинності висловленого ствердження, ні критерій відповідності повідомлення правильності мовленнєвих актів у його нормативному вимірі, ні правдивість висловленої промовцем інтенції, яка тлумачиться як узгодженість промовленого з предметом розмови [6, с. 305]. А отже в діалозі актуалізується проблема формально-змістовної мовленнєвої взаємодії, під час якої наявність ознак діалогу не виражає його сутність.

На необхідності розвитку здатності слухати та говорити наголошував К.-О. Апель, зокрема він здійснює спроби обґрунтувати поняття ідеального комунікативного співтовариства, зміст якого передбачає інтерсуб'єктивний характер взаємодії на основі нормативної та евристичної структури [16, с. 106]. Інтерсуб'єктивна комунікація у філософії К.-О. Апеля постає не простою об'єктивною інформативністю, а узгодженим взаємним розумінням смислу в необмеженій комунікативній спільноті [13].

Полілогічність комунікативних процесів у ситуації їх трансформації в діалогічність передбачає прагнення не просто отримати від адресанта інформацію та розкодувати її, а й осмислити, сприйняти як таку, що доповнює власну систему доказів та переконань, і надіслати нове, уточнене знання, з метою осягнення істини, у зворотньому напрямі, з переконанням, що інший реципієнт реагуватиме ідентично. Як зазначають Л. Коpecь та В. Гордієнко, діалогічно-орієнтовані практики сприяють розвитку бази знань, розвитку когнітивних стратегій (способи використання інформації при мисленні, навчанні, розв'язанні проблем) та розвитку метапізнання, а зрештою це призводить до здатності індивіда розуміти та відслідковувати процеси самопізнання та саморозвитку [9, с. 57].

Утім, в епоху постправди діалогічність комунікації формалізується: вона має формальні ознаки діалогу (створення, конструювання, побудову, вироблення компонентів), але сутнісні ознаки (реакція мовців на встановлення істинності, порозуміння) – відсутні. Показовими є стріми як вид масової комунікації, в яких мовці проголошують намір здійснити тривалий діалог, почути позицію один одного й навести відповідні аргументи та контраргументи. Але основним наміром є проголошення ідей власній аудиторії, перетворюючи іншого учасника діалогу на інформаційний шум чи об'єкт хейтерства та тролінгу.

Логічним постає питання популярності подібної форми масової комунікації. Очевидно, це пояснюється природою діалогу, яка полягає в тому, що він є універсальним способом буття, чия природа визначається відношенням «Я – Інший», характеризуючись при цьому органічним взаємозв'язком та взаємодоповненням зовнішньої та внутрішньої інтенціональності [11, с. 532]. Діалог виступає у цьому контексті формою самовираження за рахунок Іншого, проголошення наративів, часто

пропагандистського характеру, утвердження нової реальності, яка мімікрує під об'єктивну.

Постправду можна розглядати або як упорядковані інформаційні потоки, на основі яких сьогодні здійснюється маніпуляція масовою свідомістю через створення альтернативної реальності, що за формою уподібнюється об'єктивній, або як інформаційний шум, який не дає змоги реципієнту вичленувати та верифікувати інформацію, а тому сприймає її як істинну. Ситуація постмодерну, орієнтована не стільки на встановлення істини, скільки на її конструювання та навіювання, що, як слушно зауважує О. Висоцький, виявляє здатність істини функціонувати у медіапросторі, в масовій свідомості залежно від уміння наратора переконати реципієнтів у істинності трансльованого повідомлення [5, с. 130]. А переконання передбачає входження, а в епоху постправди імітацію входження, в діалог.

Складовою діалогу можна визначити наявність альтернативних поглядів, підходів до розв'язання проблеми, які транслюються його учасниками. Так, у політичній сфері в епоху постправди альтернативний погляд на реальність заперечується конструктивістським потенціалом владного повідомлення за яким незгодні стигматизуються як дурні, такі що не відповідають критеріям розумності [5, с. 130]. У медіадискурсі альтернатива постає як складова інформаційного шуму, що являє собою потік інформації, додатковий до основного та такий, що часто утруднює доступ до нього. Включеність у комунікативні процеси за цих умов позначається зміною праксеологічної орієнтації із встановлення істини на пошуки інформації заради самої процесуальної дії.

Встановлення ж діалогу з метою вивчення альтернативних поглядів, у свою чергу, під впливом інформаційного шуму оперує не імперативом взаємозбагачення, а фіксацією факту «у кожного своя думка», навіть, якщо вона не відображає об'єктивної дійсності. Часто така форма комунікації орієнтується на прагнення співрозмовника (хоча б одного з двох) отримати перемогу власної точки зору, переважно методами психо-емоційного впливу. У такому випадку вона являє собою суперечку, дискусію, але не діалог [7, с. 26].

Тобто за цих умов діалог як такий постає своєрідним симулякром, в якому відображено багатоголосся ідей та думок без орієнтації на досягнення теми та змісту комунікативного акту.

Важливим аспектом симулякризації діалогу в епоху постправди є вплив на громадську думку маніпуляційного характеру, який наслідують PR-технології. Останні якраз передбачають налагодження взаємодії через вивчення реакції громадськості на відповідні повідомлення та інтерпретацію PR-текстів. У епоху постправди може відбуватися імітація PR-діяльності, яка передбачає створення дискурсу, який легко прийняти, акцентування на тому, що задовольнить емоції та переконання аудиторії, а не на реальних фактах.

Певною мірою причиною такого зміщення може бути упровадження у різні форми й види PR-діяльності нових, більш дешевших каналів масової комунікації, передусім цифрових медіа. Унікальністю останніх є, по-перше, орієнтація на залучення якнайбільшої кількості аудиторії, яка стає об'єктом для потенційних рекламодавців.

По-друге, продукування контенту, акцентованого на задоволення бажань та прагнень цієї аудиторії. Це, з одного боку, спонукає до їх вивчення із залученням спеціальних алгоритмів та програм, що вивчають зміст і характер Інтернет-активності споживачів. А з іншого, у своїй медіадіяльності застосовувати алгоритми, які надсилають джерела новин пошуковим системам, розроблені таким чином, щоб пропонувати громадськості те, що вони хочуть.

По суті, за твердженням директорки «The Guardian» К. Вінер, пропонується версія світу, яку ми як читачі знаходимо щодня, коли відкриваємо наші особисті портали або шукаємо в Google, яка попередньо була непомітно для споживача відфільтрована, щоб зміцнити його власні переконання.

Такий аналіз дозволив їй як журналісту-практику дійти висновку, що кожен індивід, потрапляючи в сучасну медіареальність, опиняється в серії заплутаних битв між протиборчими силами: між правдою і брехнею, фактом і чутками, добротою і жорстокістю ... між відкритою платформою Інтернету, як її передбачили її архітектори, і загородками Facebook та інших соціальних мереж; між інформованою громадськістю та оманливою групою [22].

Такий стан функціонування медіадискурсу під впливом електронних мас-медіа, на думку М. М. Камачо, став підґрунтям для утвердження епохи постправди, оскільки він утвердився за рахунок дискредитації публічного дискурсу, тобто аудиторія уже очікує, що будь-яка інформація, яка транслюється у медіапросторі, не передає всю правду, при цьому остання втрачає свою цінність [19, с. 58].

Як втрачає свою цінність і свобода, адже, по-перше, ускладнюється вибір (як її атрибут) джерел і каналів інформації їх неосяжністю для індивідуального сприйняття, а по-друге, неможливість встановлювати істинність отриманої інформації через перенасиченість інформаційних потоків, а відтак, передати відповідальність верифікації «фахівцям». Діалогічна комунікація за таких умов уже передбачає маніпулятивний характер, перетворюючись із суб'єкт-суб'єктних відносин на суб'єкт-об'єктні, де об'єкт не володіє свободою, сприймаючи інформацію як «квазі-правду». Відповідь формується на установці не пошуку істини, а задоволенням «добутими» знання, визнання їх у якості «квазі-правди», отримання додаткових аргументів, які дозволять останній отримати статус бездоказової переконаності у правді.

На побутовому рівні, особливо через потужний вплив деструктивної російської пропаганди, це стосується українського та пострадянських суспільств на маргінесі взаємодії національних медіадискурсів з подібним від країни-агресора, дедалі частіше в мові вживаються слова, пов'язані із встановленням відповідності інформації істині. Діалог втрачає свій зміст у моменти розвінчування фейків, встановлення невідповідності пропагандистських міфів дійсності та викриття ненаукової природи псевдоісторичних тверджень, апеляції до загальнолюдських цінностей, здорового глузду та норм міжнародного права. У цей момент відбувається внутрішнє заперечення точок зору, які не подобаються учаснику діалогу й проголошення тези - «Усі брешуть!».

Таким чином фіксується відмова від прагнення осягати істину та задовольнятися «власною правдою», яка може бути для нього очевидною брехнею, замаскованою під правду. Звісно, російсько-українська війна стала однією з екстрем, в якій принципи «постправди» стали інструментом інформаційної війни країни-агресора. А ідея встановити діалог на міжособистісному рівні представників обох країн на різних електронних медіаплатформах є лише засобом поширення наративів виправдання агресії у власному медіадискурсі.

Висновки

Отже, неправда в епоху постправди імітує правду за рахунок правильності висловлювання, тобто реципієнт оцінює отриману інформацію з позиції, більш-менш близької до того, що він вважає точним відображенням дійсності з його точка зору. Діалог дозволяє запобігти догматизації знання, він безповоротно відстоює позицію істини, заперечуючи її відповідність новим отриманим знанням. В епоху постправди діалогічність комунікації формалізована: вона має формальні символи діалогу, але позбавлена сутнісних. У цьому контексті діалог слугує формою самовираження за рахунок.

Іншого, для оголошення наративів, які часто мають пропагандистський характер, для встановлення нових реалій, що імітують об'єктивну реальність. Такий діалог постає як симулякр, у якому відбивається безліч думок і голосів думок, без спрямованості на розуміння предмета і змісту комунікативного акту. Відповіді в діалозі ґрунтуються не на пошуку істини, а на задоволенні «набутим» знанням, визнання його «квазіправдою».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bystrytskyi Y. (2018) Ekzystentsiina istyna i postpravda. *Filosofska dumka*. 2018. 5. 54-71.
2. Butyrina M. (2020). Mediafeiky: zamakh na diisnist v epokhu postpravdy. In *Aktualni trendy suchasnoho komunikatyvnoho prostoru: kolektyvna monohrafiia*. Dnipro: Hrani. 13-25
3. Butyrina M. (2022). Postpravda: istynoiu volodiieiu toi, khto kontroliuie naratyvy. In *Medianaratyvy: kolektyvna monohrafiia*. Dnipro: Lira. 4-16.
4. Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.). (2005). V. T. Busel (Ed.). Kyiv; Irpin: VTF «Perun».
5. Vysotskyi O. Y. (2018). Postpravda: kontseptualni ta prakseolohichni vymiry. *Hrani*. 21 (10). 127-132.
6. Habermas Y. (2001). *Filosofskyi dyskurs Modernu*. Kyiv: Chetverta khvyliia.
7. Drotianko L. H., Abysova M. A., Poda T. A., Ordenov S. S. (2020). *Filosofiiia dialohu v komunikatyvnykh praktykakh informatsiinoho suspilstva*. In *Sotsialni komunikatsii informatsiinoho suspilstva: teoretychni ta prykladni aspekty*; A. H. Hudmaniana, S. M. Yahodzinskoho. (Eds.). Kyiv: Talkom. 8-27.
8. Zlochevska M. V. (2009). Kontseptualnyi vymir filosofii dialohizmu. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiiia. Psykholohiia. Pedahohika*. 1 (25). 32-35.
9. Kopets L. V., Hordiienko V. I. (2012). Dialohichni komunikatyvni praktyky ta yikhni evrystychni potentsial: rezultaty doslidzhennia. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota*. 136. 53-58.
10. Krymskyi S. B. (2002). Pravda. In *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk: entsyklopediia*; V. I. Shynkaruk (Ed.). Kyiv : Abrys, 2002. 506-507.
11. Kutsepal S. V. (2012). *Komunikatsiia ta dialoh u konteksti osvityvnykh vyklykiv suchasnosti*. *Hileia*. 66. 531-534.
12. Riker P. (2000). *Sam yak inshyi*. Kyiv : Dukh i Litera.
13. Sliusar V. M. *Apel, Karl-Otto*. In *Velyka ukrainska entsyklopediia*. URL: <https://vue.gov.ua/Apel, Karl-Otto>
14. Sternichuk V. B. (2012). *Teoriia dialohizmu: filofsko-empyrychnyi vymir*. *Naukovi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Literaturonnavstvo*. 13 (238). 118-122.
15. Trebin M. P., Chernyshova T. O. (2021). *Borotba za svidomist liudei v epokhu postpravdy*. *Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiiia, filosofiiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 3 (50). 153-171.
16. Shashkova L. O., Zlochevska M. V. (2011). *Dialohichni vymir humanitarnoho znannia. Monohrafiia*. Kyiv: Vyd.dim «Profesional».
17. Shoria T. H. (2020). *Postpravda yak realnist devalvovanoi kultury v epokhu kryzy suchasnoi demokratii*. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiiia. Kulturolohiia*. 1. 114-121.
18. Iauss H. R. (2002). *Estetychni dosvid i literaturna hermenevtyka*. In *Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.*; M. Zubrytskoi (Ed.). Lviv: Litopys. 368-401.
19. Camacho J. M. M. (2017). *La erade la posverdad, la posveracidady la charlataneria*. *Palabra*. Febrero. 648. 56-59.

20. Keyes R. (2004). *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. New York : St. Martin's Press.
21. Post-truth. (2023). Oxford Learner's Dictionaries. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post>.
22. Viner K. (2016). How technology disrupted the truth. *The Guardian*. 12 Jul. 2016. URL: <https://www.theguardian.com/media/> (дата звернення: 28.03.2023)
23. Word of the Year 2016. <https://languages.oup.com/word>

CHAPTER #6

GLOBAL CHALLENGES FOR THE INTERNATIONAL LAW IN TERMS OF NATIONAL INTERESTS SECURITY IN UKRAINE

6.1 SOVEREIGNTY ACQUISITION AND TERRITORIAL DISPUTES: REVISITING THE EAST GREENLAND CASE AND ITS IMPLICATIONS ON INTERNATIONAL LAW

Yaroslav Kushnir, Ph.D. Student in International Law, Department of International Law and Comparative Law, FIR, National Aviation University, Ukraine, Kyiv
ORCID ID: <https://orchid.org/0009-0003-5505-9720>
E-mail: yaroslav1Kushnir@gmail.com

Scientific Advisor:

Roman Maksymovych, Ph.D. in Law, Acting Head of the Department of International Law and Comparative Law, FIR, National Aviation University, Ukraine, Kyiv
ORCID ID: <https://orchid.org/0000-0003-1812-6624>
E-mail: maksymovych1989@gmail.com

***Abstract.** The concept of territorial sovereignty and the acquisition of sovereignty over a territory are critical aspects of international law, deeply influencing state relations and the resolution of territorial disputes. This article examines the historical evolution of territorial sovereignty and the key moments of acquisition of sovereignty over a territory in international law, with a focus on the East Greenland case as a pivotal ruling that sheds light on the intricacies of these concepts. The analysis highlights the role of the critical date in territorial disputes, the development of the concept of territorial sovereignty over the centuries, and the requirements for effective occupation. Furthermore, the article delves into the practical implications of the East Greenland case on modern international law and its impact on the resolution of territorial disputes, exploring the influence of the case on subsequent disputes, the role of borders in asserting territorial sovereignty, and the three-dimensional perception of modern territory. By reviewing the underlying principles of international law and assessing their application in the East Greenland case, this article aims to provide a comprehensive understanding of territorial sovereignty and its influence on contemporary international law, as well as recommendations for the stabilization of borders and the prevention of future territorial disputes.*

***Keywords:** territorial sovereignty, acquisition of sovereignty, East Greenland case, international law, territorial disputes, key moment of acquisition, borders, three-dimensional perception.*

Introduction

Territorial sovereignty remains at the core of the international legal system, shaping relations between states and contributing to global stability. The acquisition of sovereignty over a territory and the resolution of disputes arising from territorial claims are central aspects of international law. These issues have evolved over time,

influenced by historical, political, and legal factors, and continue to be subject to ongoing debates and developments. The East Greenland case serves as a pivotal ruling that offers insights into the intricacies of territorial sovereignty and the key moments of acquisition in international law. This article revisits the East Greenland case and assesses its implications on contemporary international law, providing a comprehensive understanding of the acquisition of territorial sovereignty and its role in the resolution of territorial disputes.

The historical evolution of territorial sovereignty, from the early days of discovery and symbolic annexation to the more contemporary notion of effective occupation, is examined to provide a thorough understanding of the progression of these principles in international law. Moreover, we delve into the significance of the key moment of acquisition in territorial disputes, highlighting the critical role it plays in the resolution of such disputes and the determination of sovereignty over a territory.

Focusing on the East Greenland case we provide an overview of the background and context of the dispute, setting the stage for a more in-depth analysis of the legal issues involved. The application of the key moment of acquisition in the East Greenland case is examined, exploring how the Permanent Court of International Justice (PCIJ) addressed this concept in its ruling. Furthermore, we discuss the concept of territorial sovereignty in the East Greenland case and the way the Court's decision has shaped the understanding of this principle in international law.

We also delve into the legacy of the East Greenland case and its impact on modern international law. We explore the influence of the case on subsequent territorial disputes, examining how its principles have been applied in later cases and contributed to the development of legal norms in this field. Additionally, we discuss the role of borders in territorial sovereignty, considering the significance of clearly defined boundaries for the stability and security of states. Lastly, we analyze the three-dimensional perception of modern territory, taking into account the challenges posed by the increasing complexity of territorial claims in the contemporary world.

In conclusion, this article offers a comprehensive analysis of the acquisition of sovereignty and territorial disputes, using the East Greenland case as a focal point to understand the implications of these issues on international law. By revisiting the case and examining its influence on contemporary legal norms and practices, we aim to provide valuable insights into the resolution of territorial disputes and the stabilization of borders, contributing to the ongoing development of international law and the promotion of peace and stability among nations.

Research Outcomes

Historical Evolution of Territorial Sovereignty. Territorial sovereignty has evolved significantly throughout history, shaped by the changing dynamics of international relations and the development of legal principles¹. The early notions of territorial sovereignty were rooted in the concept of discovery and symbolic annexation. In the Age of Exploration, European powers laid claim to vast territories

around the globe, often through mere acts of discovery and the planting of flags, crosses, or other symbols of possession. This practice was legitimized by the Doctrine of Discovery, which granted European powers the exclusive right to claim newly discovered lands, despite the existence of indigenous populations [8].

As the world became more interconnected and colonial powers began to establish settlements and exercise control over territories, the concept of effective occupation emerged as a key principle for acquiring territorial sovereignty [6]. Effective occupation required a state to demonstrate actual, continuous, and peaceful administration over the territory in question, ensuring that the claim was grounded in reality rather than mere symbolic acts. The Berlin Conference of 1884-1885, which established the rules for the colonization of Africa, further solidified the concept of effective occupation by requiring European powers to establish a physical presence in the territories they claimed [1].

Over time, the principle of effective occupation was refined and expanded upon by international courts and scholars. The Island of Palmas case (1928) laid down two key requirements for effective occupation: the establishment of state authority and the intention to exercise sovereignty [4]. In the Clipperton Island case (1931), the arbitrator emphasized the need for the exercise of sovereignty to be peaceful, public, and continuous [3]. The evolution of the concept of effective occupation has also been influenced by customary international law, state practice, and the opinions of legal scholars.

Key Moment of Acquisition and Its Significance in Territorial Disputes. The key moment of acquisition refers to the point in time when a state acquires sovereignty over a territory, marking the beginning of the legal relationship between the state and the territory in question. Identifying the key moment of acquisition is essential for resolving territorial disputes, as it serves as a reference point for determining the validity of competing claims to sovereignty.

The critical date is a related concept often used in the resolution of territorial disputes. It refers to the date on which the dispute crystallizes, meaning that the parties involved have become aware of their competing claims and have taken opposing positions. The critical date is crucial for establishing the relevant facts and evidence that are admissible in the legal proceedings to resolve the dispute. Actions taken after the critical date may not be considered as evidence to support or undermine a claim to territorial sovereignty.

In determining the key moment of acquisition, international courts and tribunals often examine several factors, such as the manifestation of state authority, the establishment of administrative structures, the enforcement of laws and regulations, and the continuous and peaceful exercise of jurisdiction. The specific requirements for the key moment of acquisition may vary depending on the circumstances of the case and the legal principles applicable to the acquisition of territorial sovereignty.

The identification of the key moment of acquisition is of paramount importance in territorial disputes, as it serves to clarify the legal status of the territory and prevent further conflicts. By establishing a clear point in time when sovereignty was acquired, international law provides a framework for resolving disputes and promoting stability and peaceful coexistence among states. The significance of the key moment of acquisition is evident in numerous territorial disputes, including the East Greenland case, which serves as a focal point for understanding the acquisition of sovereignty and its implications for international law [4].

The East Greenland Case and Its Implications for Territorial Sovereignty. Background and Context of the Dispute. The East Greenland case, also known as the Legal Status of Eastern Greenland (Norway v. Denmark), was a landmark dispute adjudicated by the Permanent Court of International Justice (PCIJ) in 1933. The case concerned the territorial sovereignty over Eastern Greenland and served as a crucial test for the legal principles governing the acquisition of sovereignty [7].

Greenland, the world's largest island, had been under Danish control since the early 18th century. However, the eastern part of the island remained largely unexplored and unadministered. In the early 20th century, growing international interest in the Arctic region led to competing claims over the territory. Norway, seeking to expand its presence in the region, established a presence in East Greenland in 1929 and subsequently declared its sovereignty over the area in 1931.

Denmark, in response, brought the case before the PCIJ, asserting its claim over the entire island of Greenland. The dispute centered on whether Denmark's historical claim to Greenland extended to the eastern portion of the island, and whether Norway's recent actions could be considered as sufficient to establish a competing claim to sovereignty [7].

The PCIJ, in its judgment, reaffirmed the principle of effective occupation as the primary basis for acquiring territorial sovereignty. The Court acknowledged Denmark's historical connection to Greenland but noted that the principle of effective occupation required more than mere historical links.

The Court examined Denmark's exercise of authority over the territory, including the establishment of administrative structures, the enforcement of laws and regulations, and the continuous and peaceful exercise of jurisdiction [7].

In its analysis, the PCIJ emphasized the importance of the "doctrine of contiguity," which posited that the sovereignty of a coastal state could extend to adjacent territories, even if the state did not exercise effective control over those areas [7]. The Court found that Denmark had exercised its sovereignty over East Greenland to a sufficient degree, despite the sparse population and limited administration in the region. The Court also took into account the recognition by other states of Denmark's sovereignty over Greenland, which further reinforced Denmark's claim.

Ultimately, the PCIJ ruled in favor of Denmark, holding that Denmark's sovereignty over Greenland included the eastern part of the island [7]. The Court

determined that Norway's recent actions in the territory were not sufficient to establish a competing claim to sovereignty, as they were not continuous, peaceful, or accompanied by an intention to exercise sovereignty.

The East Greenland case not only served to resolve a specific territorial dispute but also provided valuable insights into the principles governing the acquisition of territorial sovereignty. The case reaffirmed the importance of effective occupation as the primary basis for acquiring sovereignty and clarified the requirements for establishing the key moment of acquisition. Furthermore, the case highlighted the role of the doctrine of contiguity and the recognition by other states in the determination of sovereignty over a territory [6].

In the following sections, we will delve deeper into the East Greenland case's implications for the concept of territorial sovereignty and its lasting impact on international law.

The Application of the Key Moment of Acquisition in the East Greenland Case. The East Greenland case presented a unique opportunity for the Permanent Court of International Justice (PCIJ) to assess the key moment of acquisition of territorial sovereignty. The judgment offers valuable insights into how the Court applied the principles of effective occupation, the doctrine of contiguity, and the recognition by other states to determine the crucial point at which Denmark's sovereignty over East Greenland was established.

One of the central issues in the East Greenland case was determining the key moment of acquisition of territorial sovereignty. In its analysis, the PCIJ emphasized the importance of the principle of effective occupation. This principle required that a state exercise continuous, peaceful, and actual authority over a territory to acquire sovereignty. The Court examined Denmark's actions in East Greenland, including the establishment of administrative structures, the enforcement of laws and regulations, and the continuous and peaceful exercise of jurisdiction.

In applying the principle of effective occupation to the East Greenland case, the PCIJ considered the doctrine of contiguity, which holds that the sovereignty of a coastal state can extend to adjacent territories, even if the state does not exercise effective control over those areas. The Court found that Denmark had exercised its sovereignty over East Greenland to a sufficient degree, despite the sparse population and limited administration in the region. The doctrine of contiguity was instrumental in supporting Denmark's claim to sovereignty over the entirety of Greenland, as it allowed for the extension of Denmark's sovereignty from the western part of the island to the eastern part, where effective occupation was less evident.

Another crucial factor in determining the key moment of acquisition in the East Greenland case was the role of recognition by other states. The PCIJ noted that Denmark's claim to sovereignty over Greenland had been widely recognized by other states, which further reinforced Denmark's claim. This recognition demonstrated that Denmark's actions in East Greenland were not only sufficient to

establish the key moment of acquisition but also consistent with the expectations of the international community.

In its final judgment, the PCIJ ruled that Denmark's sovereignty over Greenland included the eastern part of the island, thus determining that the key moment of acquisition of territorial sovereignty had occurred. The Court found that Denmark's actions in East Greenland met the requirements of effective occupation, and that the doctrine of contiguity and recognition by other states further supported Denmark's claim to sovereignty over the entire island.

The East Greenland case highlights the complex interplay between the key moment of acquisition, the principle of effective occupation, the doctrine of contiguity, and the recognition by other states in determining territorial sovereignty. The PCIJ's decision in this case not only resolved a specific territorial dispute but also provided valuable guidance on the application of these principles in future cases involving territorial disputes [7].

By examining the East Greenland case, we can better understand the nuances of the key moment of acquisition of territorial sovereignty and the factors that influence its determination. This understanding can, in turn, inform our analysis of other territorial disputes and contribute to the development of more effective and equitable mechanisms for resolving such disputes in the international legal system.

The Concept of Territorial Sovereignty in the East Greenland Case. The East Greenland case significantly contributed to the development of the concept of territorial sovereignty in international law. The judgment of the Permanent Court of International Justice (PCIJ) in this case clarified various aspects of territorial sovereignty, including the principle of effective occupation, the doctrine of contiguity, and the role of recognition by other states. The case also highlighted the importance of maintaining a balance between the competing interests of states in territorial disputes and the need for a stable and predictable international legal system.

In its decision, the PCIJ emphasized the significance of effective occupation as a crucial element of territorial sovereignty. The Court underscored that to acquire sovereignty over a territory, a state must exercise continuous, peaceful, and actual authority over the area. The East Greenland case demonstrated that even in territories with sparse populations and limited administrative structures, effective occupation could be established if a state's presence and activities met these requirements [10].

Moreover, the East Greenland case brought the doctrine of contiguity to the forefront of international law discussions. The PCIJ acknowledged the role of contiguity in the extension of a coastal state's sovereignty over adjacent territories. The doctrine played a crucial part in Denmark's claim to sovereignty over the entirety of Greenland, as it enabled the extension of Danish sovereignty from the western part of the island to the eastern part, where effective occupation was less evident [10]. The Court's application of the doctrine of contiguity in the East Greenland case demonstrated the importance of considering geographical factors when determining territorial sovereignty.

The PCIJ's decision also highlighted the role of recognition by other states in the establishment of territorial sovereignty. The Court noted that Denmark's claim to sovereignty over Greenland had been widely recognized by other states, which further reinforced Denmark's claim. The recognition by other states demonstrated that Denmark's actions in East Greenland were consistent with the expectations of the international community [7]. This aspect of the judgment emphasized the significance of the international community's acceptance of a state's claim to sovereignty in establishing and maintaining territorial sovereignty.

Furthermore, the East Greenland case underscored the need for a balance between the competing interests of states in territorial disputes. The PCIJ recognized that while Norway had a legitimate interest in the region, the need for stability and predictability in the international legal system outweighed Norway's claim. By prioritizing the stability of the international legal system, the Court's decision in the East Greenland case helped maintain a balance between the competing interests of states and contributed to the development of a more stable and predictable framework for resolving territorial disputes.

In conclusion, the East Greenland case significantly contributed to the development of the concept of territorial sovereignty in international law. The judgment of the PCIJ clarified various aspects of territorial sovereignty and highlighted the importance of effective occupation, the doctrine of contiguity, and recognition by other states in determining territorial sovereignty. The case also underscored the need for a balance between competing state interests and the maintenance of a stable and predictable international legal system.

The Legacy of the East Greenland Case and Modern International Law. The Influence of the East Greenland Case on Subsequent Territorial Disputes. The East Greenland case has had a lasting impact on the development of international law, particularly in the context of territorial disputes. Its emphasis on the principles of effective occupation, the doctrine of contiguity, and recognition by other states has influenced several subsequent territorial disputes, shaping the way states assert and defend their territorial claims. Some of the most notable examples include the *Minquiers and Ecrehos* case, the *Western Sahara* case, and the *South China Sea* disputes [10].

In the *Minquiers and Ecrehos* case (*France v. United Kingdom*), the International Court of Justice (ICJ) relied on the principles established in the East Greenland case to determine the sovereignty over the *Minquiers and Ecrehos* groups of islets and rocks. The ICJ emphasized the importance of effective occupation and recognition by other states in its judgment, ultimately awarding sovereignty to the United Kingdom based on its continuous and peaceful exercise of authority over the disputed territory [9].

Similarly, the *Western Sahara* case (*Advisory Opinion*) saw the ICJ applying the principles established in the East Greenland case to analyze the legal status of Western Sahara. The Court emphasized the importance of effective occupation and

recognition by other states when determining territorial sovereignty, ultimately concluding that neither Morocco nor Mauritania had established a valid claim to the territory based on these principles [14].

In the South China Sea disputes, the East Greenland case's principles have been invoked by various states to assert their claims over the disputed islands and maritime features. While the arbitration case between the Philippines and China (South China Sea Arbitration) did not directly address the issue of territorial sovereignty, the principles of effective occupation and recognition by other states have played a significant role in shaping the legal arguments of the disputing parties [11]. The South China Sea disputes demonstrate the continued relevance of the East Greenland case's principles in contemporary territorial disputes.

The legacy of the East Greenland case in modern international law is evident in its influence on subsequent territorial disputes. The principles established by the PCIJ in the East Greenland case continue to shape state practice and legal arguments in territorial disputes, highlighting the case's enduring significance in the development of international law governing territorial sovereignty.

The Role of Borders in Territorial Sovereignty. Borders play a crucial role in establishing and maintaining territorial sovereignty under international law. They define the limits of a state's territory, separating its jurisdiction from that of neighboring states.

The concept of borders has evolved over time, reflecting the changing nature of international relations and the development of international law.

In the early days of international law, borders were often established through conquest, colonization, or treaties between states. The principle of *uti possidetis juris*, which originated in the context of the Latin American wars of independence, dictated that newly independent states should inherit the colonial administrative borders of their predecessor states. This principle later gained wider acceptance and has been applied to the process of decolonization in Africa and other regions [12].

In modern international law, the establishment and maintenance of borders are governed by several key principles. The principle of territorial integrity prohibits states from using force or threats of force to alter the borders of other states. The principle of self-determination allows peoples to freely determine their political status and pursue their economic, social, and cultural development, including the right to establish their own borders. Furthermore, the peaceful settlement of disputes, including border disputes, is a fundamental principle of international law, as enshrined in the United Nations Charter [13].

The role of borders in territorial sovereignty is further reinforced by the customary international law principle of acquiescence and estoppel. Acquiescence refers to the tacit acceptance by one state of another state's claim to a particular territory, while estoppel prevents a state from denying a position it has previously accepted. These principles serve to stabilize borders and prevent the re-emergence of territorial disputes.

The Three-Dimensional Perception of Modern Territory. The concept of territory in international law has evolved from a purely two-dimensional perspective, focused on land and maritime boundaries, to a more complex, three-dimensional understanding that encompasses the airspace above and the subsoil below a state's land and maritime territory.

The advent of aviation and the increasing importance of air travel in the 20th century led to the recognition of state sovereignty over the airspace above its territory. The 1944 Chicago Convention on International Civil Aviation established that each state has complete and exclusive sovereignty over the airspace above its territory.

Similarly, technological advancements in the extraction of natural resources and the exploration of the seabed have expanded the concept of territorial sovereignty to encompass the subsoil and the continental shelf. The 1958 Geneva Convention on the Continental Shelf and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) established the legal framework for states to exercise sovereign rights over the natural resources in their continental shelf and exclusive economic zone.

This three-dimensional perception of modern territory presents new challenges and opportunities for states in asserting their territorial sovereignty. As the Arctic region becomes increasingly accessible due to climate change and technological advancements, disputes over the delimitation of maritime boundaries and the allocation of natural resources are likely to intensify. Similarly, the militarization of outer space and the potential for the exploitation of space resources raise important questions about the limits of state sovereignty and the future of international law [2].

In conclusion, the role of borders and the three-dimensional perception of modern territory are essential aspects of territorial sovereignty in contemporary international law. As states continue to navigate the complexities of asserting their territorial claims in an increasingly interconnected world, the principles and norms established by landmark cases like the East Greenland case will remain critical to maintaining international peace and security.

Conclusions

The East Greenland case, decided by the Permanent Court of International Justice in 1933, has had a lasting impact on the development of international law and the concept of territorial sovereignty. By examining the historical evolution of territorial sovereignty and the key moment of acquisition, this article has highlighted the significance of the case in shaping modern international law.

The case established the importance of effective occupation as a criterion for asserting territorial sovereignty, demonstrating that a state's continuous and peaceful exercise of authority over a territory is critical in establishing a valid claim. The Court's decision also underscored the significance of the critical date in determining

the validity of competing claims, emphasizing the need for states to establish their claims before the critical date to be considered legitimate.

The East Greenland case has left a lasting legacy in modern international law, influencing the resolution of subsequent territorial disputes and contributing to the development of key principles governing the establishment and maintenance of borders. The case has also helped to shape the three-dimensional perception of modern territory, as states continue to assert their sovereignty over the airspace above and the subsoil below their land and maritime territories.

As the world faces new challenges in the 21st century, such as the increasing accessibility of the Arctic region and the militarization of outer space, the principles established in the East Greenland case will continue to provide valuable guidance for states seeking to assert and defend their territorial sovereignty. It is essential that states adhere to the principles of international law, including the peaceful settlement of disputes, the respect for territorial integrity, and the right to self-determination, to ensure that the international community can successfully navigate these complex issues and maintain global peace and security.

In conclusion, the East Greenland case remains a pivotal moment in the development of international law and the concept of territorial sovereignty. By revisiting the case and its implications, this article has demonstrated the enduring relevance of the principles established in the decision. As the world continues to evolve and face new challenges, it is important for states and legal scholars alike to draw upon the wisdom of past cases like the East Greenland case to guide the development and application of international law in the future.

REFERENCES

1. Anghie, A. (2007). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, [Internet resource] URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614262>
2. Berisha, Fejzulla and Berisha, Fejzulla, *Territorial Reach of the Power of State (Three-Dimensional Reach)* (2017). [Internet resource] URL: <https://ssrn.com/abstract=2966320>
3. Clipperton Island case (France v. Mexico), *Arbitral Award on the Subject of the Difference Relative to the Sovereignty over Clipperton Island*, Award of the Arbitrator, *The American Journal of International Law* (1932) Vol. 26, No. 2, pp. 390-394, [Internet resource] URL: <https://doi.org/10.2307/2189369>
4. Higgins, Rosalyn (1997) *Time and the Law: International Perspectives on an Old Problem*, *International & Comparative Law Quarterly*, Volume 46, Issue 3, pp. 501 - 520, [Internet resource] DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020589300060784>
5. *Island of Palmas case (Netherlands v. United States of America)* (1928) P.C.I.J. (ser. A) No. 17 (Apr. 4), *Reports of international arbitral awards*, [Internet resource] URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf
6. Koskenniemi, M. (2001). *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*. Cambridge: Cambridge University Press, [Internet resource] URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494222>

7. Legal Status of Eastern Greenland (Norway v. Denmark), (1933) P.C.I.J. (ser. A/B) No. 53 (Apr. 5), [Internet resource] URL: <https://law.justia.com/cases/foreign/international/1933-pcij-series-a-b-no-53.html>
8. Miller, Robert J., *The International Law of Colonialism: A Comparative Analysis* (2011). *Lewis & Clark Law Review*, Forthcoming, *Lewis & Clark Law School Legal Studies Research Paper No. 2011-23*, [Internet resource] URL: <https://ssrn.com/abstract=1920009>, p.
9. *Minquiers and Ecrehos Case (France v. United Kingdom)*, ICJ Reports (1953), p. 47;
10. Shaw, Malcolm N. (2008). *International Law*, 6th Edition. Cambridge: Cambridge University Press, [Internet resource] URL: <https://www.cambridge.org/features/law/shaw>
11. *South China Sea Arbitration (The Republic of the Philippines v. The People's Republic of China)*, PCA Case No. 2013-19, Award of 12 July 2016.
12. Thürer Daniel, (1999) *The "failed State" and international law*, Article, *International Review of the Red Cross*, No. 836, pp. 9-47, [Internet resource] URL: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jq6u.htm>
13. *United Nations Charter (full text)*, [Internet resource] URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
14. *Western Sahara, Advisory Opinion*, ICJ Reports (1975), p. 12; [Internet resource] URL: <https://www.icj-cij.org/case/61>

6.2 МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА УВ'ЯЗНЕНИХ НА ЗДОРОВ'Я

Лесь Ірина Олександрівна, канд. юрид. наук, доцент, заступник декана Факультету міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org.0000-0003-0596-3749>

E-mail: advokatles@gmail.com

***Анотація.** Мета роботи – дослідження та аналіз основних міжнародних нормативно-правових актів, якими регулюються права ув'язнених на здоров'я, з'ясування проблем, що виникають під час реалізації цього права. Методи дослідження. Застосування історичного методу дозволило визначити етапи розвитку парадигми забезпечення права ув'язнених на здоров'я. Порівняльно-правовий та формально-юридичний методи застосовані для встановлення схожих та відмінних рис у принципах діяльності міжнародних організацій щодо визначення критеріїв та елементів права на здоров'я. Метод юридичної герменевтики дозволив теоретично визначити наукові концепції, в рамках яких існують фундаментальні права людини, процесуальний та інституційний аналізи зумовили розгляд нормативної визначеності основних суб'єктів правотворчості у сфері забезпечення медичного права. Результати. Проаналізували міжнародну нормативно-правову базу, що регулює питання забезпечення права ув'язнених на здоров'я та порядок його реалізації. Теоретично обґрунтовано, що право всіх осіб, позбавлених волі, на найвищий досяжний рівень здоров'я гарантується в широкому спектрі міжнародних документів, включаючи договори про права людини на міжнародному та регіональному рівнях, резолюції Організації Об'єднаних Націй, узгоджених типових стандартах та фундаментальних принципах поводження з ув'язненими, прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН. При цьому порушення права ув'язнених на здоров'я не є поодиноким як в Україні так і в усьому світі, що свідчить про недосконалість міжнародної системи забезпечення права ув'язнених на здоров'я. Висновок. Уряди держав зобов'язані створити належні умови для забезпечення права на здоров'я ув'язнених осіб, у тому числі отримання належної та своєчасної медичної допомоги. Зокрема, має бути забезпечено регулярний та систематичний моніторинг, детальне документування стану здоров'я ув'язнених осіб та їх лікування під час ув'язнення, створення необхідних умов для проведення відповідного лікування, забезпечення медикаментами, кваліфікованими спеціалістами та сучасним обладнанням, доступ до вузькопрофільних медичних установ, якісної діагностики, вирішення проблем на ранніх стадіях або створення умов для швидкого*

адекватного реагування на них, як цього вимагає міжнародна система забезпечення права ув'язнених на здоров'я.

Ключові слова: право на здоров'я, міжнародний нормативно-правовий акт, ув'язнений, ООН, ВООЗ, Женевська конвенція.

Вступ

Конституцією України декларується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями. Тому право на здоров'я є визначальним у системі конституційних прав, оскільки від його реалізації, а отже і від реалізації інших прав людини безпосередньо залежить життя людини. Особи, позбавлені волі, а також особи, які тримаються в місцях позбавлення волі та слідчих ізоляторах, мають таке ж право на належну медичну допомогу та лікування, як і інші громадяни, проте рішення Європейського суду з прав людини констатують систематичні і грубі порушення права ув'язнених на здоров'я, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Проблемі забезпечення права ув'язнених на медичну допомогу свої доробки присвятили представники Київської школи міжнародного права Юрій Волошин та Аліна Замула [1]. Українська Гельсінська спілка з прав людини у рамках виконання проекту «Юридичний захист людей, які живуть ВІЛ, ТБ та представників уразливих до ВІЛ груп населення через надання комплексної юридичної допомоги» систематично висвітлюють проблему доступу ув'язнених до медичної допомоги в Україні [2], однак питання забезпечення права ув'язнених на здоров'я в рамках міжнародної системи нормативно-правових актів не є достатньо висвітленим на сьогоднішній день.

Результати наукового дослідження

Право на здоров'я в розумінні прав людини. Право ув'язнених на охорону здоров'я сформульоване в рамках економічних, соціальних і культурних прав, відповідно до яких це право є універсальним і недискримінаційним у застосуванні. Воно також знаходить своє вираження у механізмах громадянських і політичних прав. Комітет ООН з прав людини, незалежний експертний орган, який стежить за дотриманням державою зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [3] (далі - Пакт), і хоча Пактом не визначено конкретного права на охорону здоров'я, питання здоров'я під час ув'язнення може розглядатися як право на життя (стаття 6) або право на гуманне поводження (стаття 10).

Дійсно, і право на життя, і право на гуманне поводження накладають позитивні зобов'язання на країни, які ратифікували договір, щодо захисту життя та /або благополуччя осіб, які перебувають під вартою, що часто тлумачиться як обов'язок державних органів вживати заходи для захисту здоров'я ув'язнених.

З огляду на це, вкрай актуальними є створення та забезпечення механізмів громадянських і політичних прав в рамках ООН та регіональних систем прав людини, що забезпечують важливий захист здоров'я осіб, які перебувають під вартою.

Сучасна концепція права на «найвищий досяжний рівень здоров'я» взята з Конституції Всесвітньої організації охорони здоров'я 1946 року (далі - ВООЗ) [4], що стала основою для наступних міжнародних документів, які закріплюють право на здоров'я.

Згідно з преамбулою Конституції ВООЗ, «користування найвищим досяжним рівнем здоров'я є одним із основних прав кожної людини незалежно від раси, релігії, політичних переконань, економічного чи соціального стану». ВООЗ визначає право на здоров'я як загальне, а тому право на нього мають усі особи, у тому числі ув'язнені. В останні роки ВООЗ використовує це загальне право на здоров'я як основу для розробки рекомендацій щодо охорони здоров'я осіб, що перебувають в ув'язненні.

Загальна декларація прав людини [5] (далі - Декларація), прийнята в 1948 році, містить посилання щодо права на здоров'я згідно зі статтею 25. Хоча редакційний комітет спочатку рекомендував прийняти в основу положення Конституції ВООЗ для Загальної декларації, остаточний текст натомість включає положення з кількома іншими пунктами в розділі «право на рівень життя, достатній для здоров'я та благополуччя» (стаття 40). Формулювання, прийняте Загальною декларацією у цьому розумінні, було охарактеризовано як достатньо широке та розпливчате, але, враховуючи історичне значення та вплив Декларації, включення навіть таких неспецифічних формулювань є важливим в історичному розвитку права на здоров'я.

Відповідно до Конституції ВООЗ, «право на здоров'я» у розумінні прав людини, було закріплено в договорах про права людини та інших документах як на рівні ООН, так і на регіональному рівні. У системі Організації Об'єднаних Націй першим договором, що гарантує право на здоров'я, є Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [6], прийнятий у 1966 році, який набрав чинності у 1976 році. Стаття 12 Пакту про економічні, соціальні та культурні права підтверджує «право кожного на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я». Як і в Конституції ВООЗ, право на здоров'я є загальним і накладає на держав-учасниць договору зобов'язання далеко за межами надання медичних послуг.

Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, право на здоров'я, визначене статтею 12, всеохоплююче та поширюється не лише на своєчасне та відповідне медичне обслуговування, але й на основні детермінанти здоров'я, такі як доступ до безпечної та питної води і належної санітарії, адекватне постачання безпечної їжі, харчування, житло,

здорові професійні та екологічні умови, а також доступ до медичної освіти та інформації, у тому числі щодо сексуального та репродуктивного здоров'я.

Конвенційні механізми забезпечення права на здоров'я осіб в місцях позбавлення волі. Право жінок на здоров'я спеціально захищено Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [7], яка зобов'язує уряди «вживати всіх належних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сфері охорони здоров'я», включаючи ті, що стосуються «планування сім'ї» для жінок згідно зі статтею 12. Оскільки це формулювання стосується лише послуг первинної медичної допомоги, концепція Конвенції щодо права на здоров'я є набагато менш вичерпною, ніж та, що міститься в Пакті про економічні, соціальні та культурні права.

Однак, оскільки права жінок на здоров'я включені до загального права, закріпленого в Пакті, було припущено, що формулювання Конвенції відображає намір виділити лише ті сфери, пов'язані зі здоров'ям, де жінки потребують додаткового захисту. Це особливо актуально для ув'язнених жінок. Спеціальний доповідач ООН з питань насильства щодо жінок у своїй доповіді 2019 року [8] про жіночі в'язниці в Сполучених Штатах зазначила, що жінки очевидно мають особливі медичні потреби. Таким чином, просте повторення медичних послуг, які надаються чоловікам-в'язням, є недостатніми.

Захист здоров'я всіх осіб, включаючи затриманих і ув'язнених, які проживають в окупованій або частково окупованій території під час війни або збройного конфлікту, передбачений Женевськими конвенціями 1949 року, зокрема у Конвенції (I) про Поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях [9].

Проте найдетальніші положення щодо захисту здоров'я полонених у Женевських конвенціях містяться в Конвенції (III) Про поведження з військовополоненими [10]. У статті 13 закріплено, що з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-яка протиправна дія чи бездіяльність держави, що тримає в полоні особу, якщо це спричинило смерть або створило реальну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під вартою, забороняється та буде розглядатися як серйозне порушення цієї Конвенції.

Женевська Конвенція (III) формулює конкретні медичні стандарти, норми психічного здоров'я та протоколи яких повинна дотримуватися держава, що утримує полоненого, включаючи доступ до безкоштовних медичних послуг (стаття 15) у «належному лазареті» (стаття 30), регулярні медичні огляди та право бути переведеним до цивільної лікарні з метою хірургічного втручання або спеціального лікування (стаття 31).

До Женевської Конвенції (III) заходи щодо охорони здоров'я у сфері медичного обслуговування, психічного здоров'я та здоров'я навколишнього

середовища для військовополонених були сформульовані в Женевській Конвенції про поводження з військовополоненими 1929 року.

Право на медичну допомогу гарантується підліткам у в'язниці згідно з правом на здоров'я, передбаченим статтею 24 Конвенції ООН про права дитини [24]. Конвенція детально визначає ряд сфер, у яких держави зобов'язані вживати заходів, щоб реалізовувати це право, включаючи надання первинних медичних послуг.

Хоча це не було основною сферою роботи Комітету з прав дитини, право на здоров'я дітей і молодих людей, які перебувають під вартою, було визначено як занепокоєння в кількох заключних зауваженнях Комітету, що розглядають дотримання державою умов договору. Комітет висловив занепокоєння відсутністю належних основних послуг, таких як освіта та охорона здоров'я, і закликав державу-учасницю «забезпечити умови, за яких усі діти, позбавлені волі, мали б законні права на . . . здоров'я» [25].

Регіональні системи забезпечення права на здоров'я осіб в місцях позбавлення волі. У регіональних системах прав людини європейські інструменти мають найслабші гарантії здоров'я. Незважаючи на те, що право на здоров'я гарантується статтею 11 Європейської соціальної хартії [11], вона піддається критиці за нечіткі формулювання державних зобов'язань у цьому напрямі. Здоров'я також розглядається в Хартії основних прав Європейського Союзу [12]. Однак, її положення знову не однозначні. Зазначена конвенція з прав людини не містить прямого визначення права на здоров'я. Проте, як буде розглянуто нижче, право на здоров'я осіб, позбавлених волі, регулюється як правом на життя (стаття 2), так і заборонаю нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (стаття 3).

У міжамериканській системі право на здоров'я було вперше сформульовано в 1948 році в Американській декларації прав і обов'язків людини [13]. Пізніше прийнята Американська конвенція з прав людини [14], яка набула чинності в 1978 році, не містила права на здоров'я. Однак у 1988 році було прийнято Додатковий протокол про економічні, соціальні та культурні права [15], який розглядав це питання.

Використовуючи формулювання, взяті з Конституції ВООЗ і Пакту про економічні, соціальні та культурні права, стаття 10 Додаткового протоколу зазначає: «Кожна людина має право на здоров'я, що означає користування найвищим рівнем фізичного, психічного та соціального благополуччя». Однак, як і в рамках Європейського права на охорону здоров'я ув'язнених у Міжамериканській системі зазвичай вказане право розглядається в рамках заборони жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження.

Унікальна серед регіональних систем, африканська система закріплює цілісний захист права на здоров'я у своєму основному інструменті прав людини. Африканська хартія прав людини і народів [16] гарантує «право на

найкращий досяжний стан фізичного та психічного здоров'я» відповідно до статті 16. Африканська хартія також вимагає від держав-учасниць вживати необхідних заходів для захисту здоров'я своїх громадян і гарантувати, що вони отримують медичну допомогу, у разі захворювання. В африканській системі право на здоров'я ув'язнених також входить до складу права на життя та заборони жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (стаття 14).

Генеральна Асамблея ООН визначила стандарти медичного обслуговування осіб, які перебувають під вартою, шляхом прийняття наступних документів «м'якої дії»: Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими ООН 1955 р. [17], Кодекс поведінки посадових осіб правоохоронних органів ООН 1979 р. [18], Принципи медичної етики ООН 1982 р. [19], Звід принципів ООН 1988 р. щодо захисту всіх осіб від будь-якої форми затримання або ув'язнення [20], Основні принципи поводження з ув'язненими ООН 1990 р. [21] та Правила захисту неповнолітніх, позбавлених волі ООН 1990 р. [22] та ін. Загадані нормативно-правові акти мають політичний або моральний вплив, країни мають щонайменше етичне зобов'язання дотримуватися таких резолюцій щодо охорони здоров'я ув'язнених, однак, жодний документ не має обов'язкової сили в рамках міжнародного права. Зрештою, це бажані, а не директивні стандарти чи рекомендації. Вони не формулюють ані юридично обов'язкових норм, ані особливо амбітних чи високих стандартів, яких держава має досягти.

Тим не менш, багато конкретних принципів і стандартів, включених до цих необов'язкових документів, знайшли юридичне вираження в міжнародному та національному прецедентному праві. Наприклад, міжнародні правозахисні органи систематично посилаються на мінімальні стандартні правила, коли виявляють порушення країнами норм щодо прав ув'язнених, що чітко ілюструє впливову позицію, яку вони мають серед юристів. Звід принципів захисту всіх осіб затриманих або ув'язнених також цитується в міжнародній судовій практиці та використовується як основа для визначення стандартів затримання в рамках міжнародного права. В останні роки у рішеннях Європейського суду з прав людини часто згадуються звіти Комітету із запобігання катуванням [23].

Таким чином, вплив цих рекомендаційних документів на рішення міжнародних органів з прав людини створює умови для еволюції цих правових норм від бажаних до прийнятих. Дійсно, ретельний аналіз судової практики щодо ключових сфер охорони здоров'я у в'язницях демонструє дивовижну узгодженість між принципами та стандартами, сформульованими у вищезазначених резолюціях ООН, і рішеннями міжнародних судів та договірних органів з прав людини. Це свідчить про те, що в багатьох випадках ці керівні принципи стали загальноприйнятими мінімальними законодавчими вимогами, яким мають відповідати уряди.

Щодо права на медичну допомогу в Основних принципах поводження з ув'язненими зазначається, що «ув'язнені повинні мати доступ до медичних послуг, доступних у країні, без дискримінації на підставі їхнього правового становища» (стаття 96). Принципи медичної етики ООН стверджують, що весь медичний персонал, працюючи з ув'язненими, «зобов'язаний забезпечити їм ... лікування захворювання такої ж якості та стандарту, що надається особам, які не перебувають у в'язниці або затримані» (стаття 94). Цей принцип також підтримується необов'язковими Європейськими пенітенціарними правилами, прийнятими Радою Європи.

Огляд міжнародної судової практики показує, що принцип, відображений у цих та інших необов'язкових нормативно-правових актах, також відображає мінімальний юридичний стандарт у рамках міжнародного права щодо економічних, соціальних і культурних прав (право на здоров'я), громадянських і політичних прав (право на життя, право на належний судовий процес, право на гуманне поводження) і міжнародне гуманітарне право (Женевські конвенції). Це також є консенсусною точкою зору спостерігачів ООН за правами людини.

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав прямо заявив, що «держави зобов'язані поважати право на здоров'я, зокрема, утримуючись від відмови або обмеженні рівного доступу для всіх осіб, включаючи ув'язнених або затриманих... [на] лікувальні та паліативні медичні послуги» (стаття 5). Комітет висловив особливу стурбованість щодо поганого доступу до медичної допомоги у в'язницях Тринідаду і Тобаго, Бразилії та Емену, у кожному випадку рекомендувавши країнам вжити заходів для покращення медичних стандартів для осіб, що перебувають під вартою для виконання своїх зобов'язань згідно з Пактом про економічні, соціальні та культурні права.

Інституційні механізми забезпечення права на здоров'я осіб в місцях позбавлення волі.

Право на медичну допомогу особам, які перебувають під вартою, також гарантується громадянськими та політичними правами. Комітет ООН з прав людини, наприклад, зазначив, що «право на здоров'я всіх утримуваних осіб» передбачено статтями 6 (право на життя) та 7 (заборона тортур) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а зобов'язання «надавати належну медичну допомогу затриманим» забезпечується статтею 10 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження).

У результаті Комітет підтвердив, що обов'язки держави згідно з Пактом включають надання належного медичного догляду під час ув'язнення. Зауважено, що державні зобов'язання щодо надання медичної допомоги ув'язненим поширюються на осіб, засуджених до смертної кари. Враховуючи, що навіть особи, засуджені до найсуворішого покарання, зберігають основне право на медичну допомогу, робимо висновок, що всі особи, засуджені або

фактично утримувані без звинувачення або у попередньому ув'язненні, також повинні зберігати це право. Комітет критикував низькі стандарти медичного обслуговування в'язниць у низці своїх Заключних зауважень, в яких розглядалися дотримання державами зобов'язань за Пактом.

Право на медичну допомогу в місцях позбавлення волі гарантується правом на життя. Відповідно до позиції Комітету ООН з прав людини, держава-учасниця, арештовуючи та затримуючи осіб, бере на себе відповідальність піклуватися про їхнє життя. Оскільки держава-учасниця залишається відповідальною за життя та благополуччя своїх затриманих тому держави зобов'язані забезпечити право на життя затриманих, а не обов'язок останніх вимагати захисту. Отже, це вимагає надання адекватної та проактивної медичної допомоги.

Європейський суд з прав людини, судовий орган, який розглядає ймовірні порушення Європейської конвенції з прав людини, також використав право на життя згідно зі статтею 2 Європейської конвенції як механізм для забезпечення права на здоров'я ув'язнених, у тому числі права на лікування. Відповідно до позиції Суду, право на життя зобов'язує державу не тільки утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, але також вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією.

Окрім права на життя, Комітет ООН з прав людини заявив, що неналежний догляд під час ув'язнення також може становити порушення статті 9 (право на свободу та особисту недоторканність) Пакту про громадянські та політичні права.

Робоча група ООН із незаконних затримань, експертний орган, який розслідує та звітує про свавільне позбавлення волі, також припустила, що неспроможність держави забезпечити належний стандарт охорони здоров'я може порушувати статтю 9, а також статтю 14, у яких наголошується про гарантії справедливого судового розгляду.

Оскільки ненадання медичної допомоги хворому чи пораненому ув'язненому неминуче й без потреби посилює його біль і страждання, право на медичну допомогу у в'язницях також підпадає під заборону жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Наприклад, Європейський комітет із запобігання катуванням, який здійснює моніторинг умов ув'язнення в країнах Ради Європи, висловив думку, що неадекватний рівень медичної допомоги може швидко призвести до ситуацій, які підпадають під дію терміну «нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження». Комітет ООН з прав людини конкретно зазначив, що право на здоров'я ув'язнених може бути включене в право на гуманне поводження в Пакті про громадянські та політичні права. Відповідна заборона катувань (Стаття 7) Пакту в деяких випадках також використовувалася Комітетом з прав людини для вирішення питань медичного обслуговування в'язниць.

Стаття 3 Європейської конвенції про заборону нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження широко використовувалася для забезпечення права ув'язнених на здоров'я. Подібно до права на життя, заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження накладає на держави позитивні зобов'язання, і Європейський суд дуже чітко сформулював ці зобов'язання. Суд підтвердив, що «влада зобов'язана захищати здоров'я осіб, позбавлених волі, та відсутність відповідної медичної допомоги може означати поводження, що суперечить статті 3» [23].

Міжнародна прецедентна практика показує, що право на медичне обслуговування ув'язнених включає не лише загальне лікування, а й доступ до спеціалізованого лікування як у місці позбавлення волі, так і шляхом переведення до громадського медичного закладу. Правова позиція Комітету ООН з прав людини включає випадки, коли адміністрація пенітенціарної установи була зобов'язана надавати офтальмологічне та стоматологічне та дерматологічне лікування, а також лікування алергії та астми. Цей обов'язок включає надання ліків, у тому числі знеболюючих препаратів.

Якщо в'язниця не в змозі забезпечити відповідний стандарт медичного обслуговування, Європейський суд вирішив, що у виняткових випадках особу слід звільнити. Це рішення закріплено у справах «Прайс проти Сполученого Королівства», де у заявника був «дефіцит чотирьох кінцівок внаслідок фокомелії, спричиненої талідомідом» і «Муїзел проти Франції», де ув'язнений страждав на лейкомію [23]. Справді, Європейський суд дотримується підходу, згідно з яким позитивні зобов'язання держави щодо захисту благополуччя затриманих посилюються, коли ув'язнений перебуває у підвищеній уразливості через серйозні проблеми зі здоров'ям та фізичні вади.

Медична допомога затриманим і полоненим, у тому числі інтернованим цивільним особам, також гарантується міжнародним гуманітарним правом відповідно до Женевських конвенцій, зокрема Конвенцією (III) про поводження з військовополоненими та Конвенцією (IV) про захист цивільного населення під час війни. Стаття 13 визначає, що Женевська Конвенція (III) формулює конкретні медичні стандарти та протоколи, яких повинна дотримуватися держава, що тримає в полоні, включаючи доступ до безкоштовних медичних послуг у «належному лазареті», регулярні медичні огляди та право бути переведеним до цивільної лікарні для операції або спеціального лікування (стаття 72).

Висновки

1. Право всіх осіб, позбавлених волі, на найвищий досяжний рівень здоров'я гарантується в широкому спектрі міжнародних документів, включаючи договори про права людини на міжнародному та регіональному рівнях, резолюції Організації Об'єднаних Націй, узгоджених типових стандартах та фундаментальних принципах поводження з ув'язненими,

прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН. У деяких випадках ці інструменти формулюють конкретні права та стандарти, тоді як інші є більш загальними та розмитими.

2. Існує 20 критеріїв, визначених ВООЗ, необхідних для досягнення мети надання всім людям можливості досягти найвищого можливого рівня здоров'я. Перш за все, необхідно забезпечувати служби охорони здоров'я, вживати заходи для запобігання поширенню захворювань, вирішування проблеми психічного здоров'я та покращити харчування, умови утримання, санітарії, відпочинку, інших аспектів гігієни та навколишнього середовища.

3. Для України актуальним лишається питання відповідального дотримання взятих на себе зобов'язань у рамках міжнародних договорів щодо забезпечення ув'язненим права на здоров'я, шляхом посилення державного контролю за відповідними установами.

Перспективи подальших досліджень. Пов'язані з вивченням рівня готовності урядів держав, а також профільних міністерств використовувати набуті знання з медичного права у практичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Voloshyn Yu.O. (2019) Zabezpechennya prava zasudzhenykh na nalezhnu medychnu dopomogu [Ensuring the right of prisoners to proper medical care]. Zaporizhzhya Medical Journal, vol. 21, no. 4. - pp. 511-516.
2. Sapozhnikova O. (2022) Zabezpechennya prav zasudzhenykh ta yikh osobystoyi bezpeky u voyennyu chas [Ensuring the rights of convicted persons and their personal safety during wartime]. Ukrainian Helsinki Human Rights Association (electronic journal). Retrieved from: <https://helsinki.org.ua/articles/zabezpechennia-prav-zasudzhenykh-osib-ta-ikh-osobystoi-bezpeky-v-period-voiennoho-chasu/> (accessed 27 March 2023).
3. Verkhovna Rada Ukrayiny (1973) Mizhnarodnyy pakt pro hromadyans'ki ta politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrayiny.
4. LIGA 360 (1946) Statut (Konstytutsiya) Vsesvitn'oyi orhanizatsiyi okhorony zdorov'ya [Statute (Constitution) of the World Health Organization], Kyiv: LIGA 360.
5. Verkhovna Rada Ukrayiny (1948) Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny [Universal Declaration of Human Rights], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrayiny.
6. Verkhovna Rada Ukrayiny (1966) Mizhnarodnyy pakt pro ekonomichni, sotsial'ni ta kul'turni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrayiny.
7. Verkhovna Rada Ukrayiny (1999) Konventsiya OON pro likvidatsiyu vsikh form dyskryminatsiyi shchodo zhinok [United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrayiny.
8. CEDAW (2019) Zahal'ni rekomendatsiyi, pryynyati Komitetom OON z likvidatsiyi dyskryminatsiyi shchodo zhinok № 1-37 [General recommendations adopted by the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women No. 1-37]. Kyiv: OON Zhinky v Ukrayini.
9. Verkhovna Rada Ukrayiny (1949) Konventsiya pro polipshennya doli poranenykh i khvorykh u diyuchykh armiyakh [Convention on improving the fate of the wounded and sick in active armies], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrayiny.

10. Verkhovna Rada Ukrainy (1949) Zhenevs'ka konventsyya pro povodzhennya z viys'kovopolonenymy [Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.
11. Verkhovna Rada Ukrainy (1965) Yevropeys'ka sotsial'na khartiya [European Social Charter], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.
12. LIGA 360 (1999) Khartiya osnovnykh prav Yevropeys'koho Soyuzu [Charter of Fundamental Rights of the European Union], Kyiv: LIGA 360.
13. Amerykans'ka Konventsyya pro prava lyudyny («Pakt San-Khose») [American Convention on Human Rights, («Pact of San Jose»)], Costa Rica: Orhanizatsyya amerykans'kykh derzhav.
14. Protokol do Amerykans'koyi konventsyyi z prav lyudyny u sferi ekonomichnykh, sotsial'nykh i kul'turnykh prav (1988) [Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social, and Cultural Rights], Kyiv: «FOP Holembovs'ka O.O.».
15. Mikichurova O.V. (2020) Afrykans'ka systema ta mekhanizmy zakhystu prav lyudyny [African system and mechanisms for the protection of human rights]. *Dictum Factum*, no 2 (7), pp. 80–86.
16. Verkhovna Rada Ukrainy (1955) Minimal'ni standartni pravyla povodzhennya z uv'yaznenymy [Minimum standard rules for treatment of prisoners], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.
17. Verkhovna Rada Ukrainy (1979) Mizhnarodnyy kodeks povedinky derzhavnykh sluzhbovtziv [International code of conduct for public officials], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.
18. LIGA 360 Rezolyutsyya 37/194 Heneral'noyi Asambleyi OON «Pryntsypy medychnoyi etyky» [Resolution 37/194 of the UN General Assembly «Principles of medical ethics»], Kyiv: LIGA 360.
19. Human Rights Instruments (1988) Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, General Assembly resolution 43/173: United Nations.
20. Verkhovna Rada Ukrainy (1990) Rezolyutsyya 45/111 Heneral'noyi Asambleyi OON vid 14 hrudnya 1990 roku «Osnovni pryntsypy povodzhennya z uv'yaznenymy» [Resolution 45/111 of the UN General Assembly dated December 14, 1990 «Basic principles of treatment of prisoners»], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.
21. LIGA 360 (1990) Rezolyutsyya 45/113 Heneral'noyi Asambleyi OON vid 14 hrudnya 1990 [Resolution 45/113 of the UN General Assembly of December 14, 1990], Kyiv: LIGA 360.
22. Butkevich V. G. (2011) Yevropeys'kyu sud z prav lyudyny Sudova praktyka [European Court of Human Rights. Judicial practice]. *Journal «Law of Ukraine»*, vol. 1, no 3, pp. 559-560.
23. Verkhovna Rada Ukrainy (1989) Konventsyya pro prava dityny Child [Convention on the Rights of the Child], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.
24. Verkhovna Rada Ukrainy (2020) Uhoda pro politychne spivrobitnytstvo, vil'nu torhivlyu i stratehichne partnerstvo mizh Ukrainoyu ta Spoluchenyum Korolivstvom Velykoyi Brytaniyi i Pivnichnoyi Irlandiyi [Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.
25. Verkhovna Rada Ukrainy (2002) Sprava «Myasel' proty Franciyi» [Mouisel v. France], Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy.

6.3 TYPES OF ECONOMIC SANCTIONS AND THEIR EFFECTIVENESS IN THE SYSTEM OF MODERN INTERNATIONAL LEGAL CHALLENGES

Roman Maksymovych, Ph.D. in Law, Acting Head of the Department of International Law and Comparative Law, FIR, National Aviation University, Ukraine, Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1812-6624>

E-mail: maksymovych1989@gmail.com

Roman Polyvach, Ph.D. student in International Law, the Department of International Law and Comparative Law, FIR, National Aviation University, Ukraine, Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-1921-0424>

E-mail: romanpolyvach93@gmail.com

***Abstract.** Economic sanctions have become an increasingly prevalent tool in international politics, utilized by states and international organizations to exert pressure on target countries for various purposes. This study aims to provide a comprehensive analysis of economic sanctions, their categorization, objectives, forms, and consequences. It will also consider the recent developments surrounding Russia's invasion of Ukraine in 2022 and the subsequent wave of sanctions targeting Russia. The methodology of this study involves a systematic review of existing literature, as well as an examination of empirical data, case studies, and comparative analysis. The research begins by exploring the categorization of economic sanctions, discussing positive and negative sanctions, unilateral, multilateral, and plurilateral sanctions, and direct, indirect, and sectoral sanctions. By providing a clear classification system, we hope to improve the understanding of the intricacies involved in the application of economic sanctions. Subsequently, the study delves into the aims and goals of economic sanctions, examining primary, secondary, and tertiary objectives and identifying the political intentions behind sanctions, including prescriptive, protective, communicative, and deterrent goals. This analysis is crucial to understanding the strategic thinking of policymakers when imposing sanctions. Following that, an overview of the different forms and varieties of economic sanctions is presented, including trade sanctions such as boycotts, embargoes, tariffs rates, and licensing restrictions, and financial sanctions like lending constraints, asset freezes, and currency controls. The efficacy of targeted sanctions in achieving their intended goals is also assessed. The research then investigates the enforcement, compliance, and ramifications of economic sanctions, differentiating between preventive and coercive sanctions, and discussing factors influencing compliance and the effectiveness of sanctions. Consequences of economic sanctions for targeted nations, regional stability, and civilian populations are examined, using examples from recent events, including the sanctions imposed*

on Russia due to the invasion of Ukraine in 2022. Lastly, the study presents case studies and a comparative analysis of notable instances of economic sanctions. Through this approach, we aim to identify patterns, trends, and lessons learned from previous cases, considering their implications for future policy formulation and international relations.

In conclusion, this research provides a thorough examination of the multifaceted nature of economic sanctions. By considering the various categorizations, objectives, forms, and consequences of sanctions, we aim to contribute to a better understanding of this complex tool in international politics. The inclusion of recent events, such as the 2022 Russian invasion of Ukraine and the subsequent sanctions, ensures that our analysis remains relevant and up-to-date, offering valuable insights for policymakers, academics, and practitioners alike.

Keywords: *economic sanctions, smart sanctions, targeted government, vulnerability, enforcement and compliance of economic sanctions, unintended consequences.*

Introduction

Economic sanctions have long been a tool employed by states and international organizations to exert pressure on target countries for a variety of reasons. As a non-military instrument of coercion, sanctions allow the international community to respond to perceived aggression, human rights abuses, or other undesirable behaviors without resorting to armed conflict. This introduction provides a historical context and evolution of economic sanctions, emphasizing the importance of understanding the diverse categories and objectives of sanctions in modern international relations.

The first recorded use of sanctions was in 432 BC, when the Athenian Empire banned traders from Megara from its marketplaces, thereby strangling the rival city state's economy. It was not however until the 20th century that the use of economic sanctions became more prominent.

The establishment of country-focused sanctions in the early 20th century was greatly shaped by the actions of the League of Nations and later the United Nations, often employing such restrictions as a means to coerce nations into conforming to specific foreign policy goals. Country-focused sanctions involve the implementation of restrictive measures by one nation or organization against another, aiming to hinder the target country's business and trade connections. Notable examples of countries subjected to these sanctions include Cuba, Iran, Libya, North Korea, Syria, and Vietnam [1].

During the Cold War, economic sanctions became an essential component of international diplomacy, with the United States and Soviet Union utilizing them to advance their respective ideological, political, and strategic interests. The Cuban Missile Crisis, South African apartheid, and the Iran hostage crisis are notable

examples of instances where economic sanctions played a crucial role in shaping the course of events.

The end of the Cold War ushered in a new era of globalization, with countries becoming increasingly interconnected through trade, finance, and technology. This interdependence has made economic sanctions an even more potent instrument, as countries can leverage their economic power to influence the behavior of other states. In the post-Cold War period, sanctions have been employed in response to situations such as Iraq's invasion of Kuwait, North Korea's nuclear weapons program, and human rights abuses in Zimbabwe and Myanmar.

Different types of sanctions serve specific purposes and can vary in their severity and scope. For example, positive sanctions incentivize desired behavior, while negative sanctions punish undesirable actions. Unilateral sanctions are imposed by a single country, whereas multilateral sanctions involve a coalition of states or an international organization. Direct sanctions target specific industries or sectors, while indirect sanctions have broader economic consequences.

Understanding the objectives of economic sanctions is also essential in evaluating their effectiveness. Primary objectives are the explicit goals of the sanctioning state, such as compelling a regime change or deterring aggressive actions. Secondary objectives can be less obvious, like demonstrating resolve to allies or weakening an adversary's economic and political standing. Other objectives may include signaling intentions or fostering domestic political support for a particular policy.

In conclusion, this study aims to provide a comprehensive analysis of economic sanctions, their categorization, objectives, forms, and consequences. By examining the historical context and evolution of sanctions and emphasizing the importance of understanding their diverse categories and objectives, we hope to contribute to a better understanding of this complex tool in international politics.

Research Outcomes

Categorization of Economic Sanctions. Sanctions serve as a tool to limit economic, financial, and diplomatic interactions between countries in pursuit of foreign policy objectives [6, p.5]. The term "sanctions" has varied interpretations and is employed differently across contexts. Sanctions, whether imposed by international or regional organizations or individual nations (unilateral sanctions), differ in their extent. The primary goal of sanctions is to persuade states or non-state actors to alter their behavior in line with international norms, particularly regarding the proliferation of chemical, biological, and nuclear weapons, the cessation of armed conflicts, military aggression, human rights abuses, counter-terrorism, and cyberattacks [5, p.15].

Economic sanctions can be broadly classified into two categories: positive and negative sanctions. By exploring these two distinct classifications, we can gain

a deeper understanding of the intricacies of these non-military tools and their role in shaping global political and economic dynamics.

Positive sanctions, also known as rewards or incentives, are employed to encourage a target country to change its behavior or policies in line with the interests of the sanctioning entity. These sanctions may come in the form of financial aid, preferential trade agreements, debt relief, or technical assistance. Positive sanctions can be effective in promoting diplomatic solutions to conflicts, as they create a mutually beneficial environment that encourages cooperation between countries.

The Iran nuclear agreement, formally known as the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), is a landmark accord reached between Iran and several world powers, including the United States, in July 2015. Under its terms, Iran agreed to dismantle much of its nuclear program and open its facilities to more extensive international inspections in exchange for billions of dollars' worth of sanctions relief. This agreement demonstrated how positive sanctions can be instrumental in resolving complex geopolitical issues without resorting to military action [12].

Negative sanctions, on the other hand, are designed to inflict economic pain on the target country to coerce it into changing its behavior or policies. These punitive measures may include trade embargoes, import or export restrictions, asset freezes, and travel bans. Negative sanctions are often imposed to address human rights abuses, acts of aggression, or threats to international peace and security.

The ongoing situation in Russia following its invasion of Ukraine in 2022 is a prime example of negative sanctions in action. In response to this aggression, the international community, led by the United States and the European Union, imposed a wide range of economic sanctions on Russia. These measures have targeted key sectors of the Russian economy, such as energy, finance, and defense, as well as specific individuals and entities linked to the Kremlin. The objective of these sanctions is to pressure Russia into withdrawing its forces from Ukraine and adhering to international law.

The effectiveness of negative sanctions is a subject of much debate. While some argue that they can successfully achieve their objectives by causing economic hardship and political instability in the targeted country, others contend that they often have unintended consequences, such as exacerbating the humanitarian crisis or strengthening the resolve of the targeted regime. The case of Cuba, for instance, demonstrates the potential limitations of negative sanctions. The U.S. embargo on Cuba, which has been in place for over six decades, has failed to achieve its primary objective of regime change, while causing significant suffering to the Cuban people.

In conclusion, understanding the categorization of economic sanctions into positive and negative sanctions is crucial for comprehending the diverse strategies and objectives that underpin these measures. Positive sanctions can be effective in encouraging cooperation and fostering diplomatic solutions, while negative sanctions are often utilized as a punitive tool to coerce the targeted country into changing its behavior. Both types of sanctions have their strengths and weaknesses,

and their effectiveness can be influenced by various factors, such as the nature of the targeted regime, the level of international support, and the resilience of the target country's economy. By examining these different categories of economic sanctions, we can gain valuable insights into their role in shaping international politics and their potential impact on global stability and security.

Unilateral, Multilateral, and Plurilateral Sanctions. In addition to the classification of economic sanctions as positive or negative, they can also be categorized based on the number of participating countries or entities. This distinction is important for understanding the scope and potential impact of these measures, as well as the level of international cooperation involved in their implementation.

Unilateral sanctions are imposed by a single country without the involvement or support of other nations. These measures are often employed when the sanctioning country has strong economic or political leverage over the targeted nation. Unilateral sanctions can be effective in some cases, but their success largely depends on the relative power and influence of the sanctioning country. For example, the United States has frequently used unilateral sanctions to pressure other nations due to its considerable economic and political clout. However, unilateral sanctions can also be less effective if the targeted country can find alternative trade partners or financial support. So, it's a multilateral sanctions are imposed by a group of countries or international organizations, such as the United Nations, the European Union, or the African Union. These measures often result from collective action in response to shared concerns, such as human rights abuses, acts of aggression, or threats to international peace and security. Multilateral sanctions are generally more effective than unilateral sanctions, as they involve a broader range of actors and can exert greater pressure on the targeted country. The comprehensive sanctions imposed on Iran by the international community before the 2015 nuclear deal exemplify the effectiveness of multilateral sanctions in achieving their objectives [2, p. 1087].

Plurilateral sanctions fall between unilateral and multilateral sanctions. They involve a limited number of countries, typically those with shared interests or regional ties, acting in concert to impose sanctions on a targeted nation. Plurilateral sanctions can be more flexible and targeted than multilateral sanctions, as they allow participating countries to coordinate their efforts and adapt their measures based on the specific circumstances.

Also we need to emphasize that unilateral economic sanctions are autonomous and can be imposed by a single state, groups of states, including the EU. This means that economic sanctions imposed jointly by several states should not be interpreted as multilateral. Instead, multilateral economic sanctions are imposed on the basis of a UN Security Council resolution. This mechanism is provided for in Article 41 of the UN Charter [10, p. 19].

Direct, Indirect, and Sectoral Sanctions.

Another important classification of economic sanctions pertains to the nature and scope of the targeted measures. These distinctions are crucial for understanding the intended impact of sanctions and their potential consequences for the targeted country and its population.

Direct sanctions target specific individuals, entities, or sectors within the targeted country. They are intended to exert pressure on key actors or industries that are considered responsible for the undesirable behavior or policies. Examples of direct sanctions include asset freezes, travel bans, or export restrictions on specific goods or technologies. Direct sanctions are often designed to minimize the impact on the general population while maximizing the pressure on the targeted regime or individuals.

Indirect sanctions, also known as secondary or extraterritorial sanctions, target third-party countries or entities that conduct business with the targeted country. These measures are intended to deter other nations from engaging in trade or financial transactions with the targeted country, thereby increasing the economic pressure on the regime. Indirect sanctions can be controversial, as they infringe on the sovereignty of third-party countries and may be seen as a form of economic coercion.

Sectoral sanctions target specific sectors of the targeted country's economy, such as energy, finance, or defense. These measures are designed to weaken the economic foundations of the targeted regime and undermine its ability to pursue undesirable policies or actions. Sectoral sanctions can be effective in exerting pressure on the targeted country, but they may also have unintended consequences, such as exacerbating the humanitarian crisis or harming innocent civilians.

In conclusion, understanding the various classifications of economic sanctions, including unilateral, multilateral, plurilateral, direct, indirect, and sectoral sanctions, is essential for comprehending the diverse strategies and objectives that under.

Aims and Goals of Economic Sanctions. Economic sanctions serve various purposes depending on the specific context and objectives of the sanctioning countries.

Primary objectives are the most immediate and direct goals that sanctions are intended to achieve. For instance, sanctions may be imposed to force a targeted country to comply with international norms, stop certain activities, or change specific policies. A recent example is the comprehensive sanctions imposed on Iran by the international community to pressure the country into abandoning its nuclear weapons program, which eventually led to the 2015 nuclear deal.

Secondary objectives are broader or more long-term goals that sanctions may help achieve. These objectives can include destabilizing the targeted regime, weakening its ability to pursue undesirable policies, or signaling a commitment to upholding certain international norms. The sanctions imposed on Russia following its invasion of Ukraine in 2022 serve as an example of secondary objectives. These measures not only aimed to pressure Russia into withdrawing from Ukraine but also

sought to weaken its economy, restrict its access to international financial markets, and demonstrate global commitment to defending international law.

Tertiary objectives are less direct and more indirect goals that sanctions may contribute to achieving. These objectives can include influencing the behavior of other countries, creating alliances or coalitions against the targeted country, or promoting specific values and norms. For example, the sanctions against Russia may serve as a deterrent to other countries considering aggressive actions that violate international law, thereby reinforcing the global norm against such behavior.

Many scientists in sphere of international law highlighted the importance of targeted sanctions, which are designed to minimize collateral damage and maximize impact on specific individuals or entities [3, p.102].

Economic sanctions can serve various political purposes, depending on the specific goals and intentions of the sanctioning countries. These purposes can be categorized as protective, communicative, or deterrent.

Protective intentions involve the use of sanctions to safeguard the sanctioning country's interests or security. In the case of Russia, Western countries imposed sanctions to protect their interests in the region, prevent further aggression, and maintain the stability of the international order.

Communicative intentions involve the use of sanctions to send a message or signal to the targeted country, its allies, or other countries. The sanctions against Russia not only aimed to pressure the country to change its behavior but also served as a message to other nations about the consequences of violating international norms.

Deterrent intentions involve the use of sanctions to discourage the targeted country or others from engaging in certain behaviors or actions. By imposing sanctions on Russia, the international community sought to deter other countries from engaging in similar acts of aggression or violating international law.

Furthermore, a sense of how multiple goals interrelate and evolve over time may be vital to understanding the longevity of sanctions and their likelihood of success. Despite the official emphasis on compliance, it is often understood on both sides of a sanctions dispute that the real objectives may differ [7, p.45].

Forms and Varieties of Economic Sanctions

Trade sanctions restrict or prohibit trade between the sanctioning country and the targeted country. These sanctions can take various forms, including boycotts, embargoes, tariffs, and licensing restrictions.

Boycotts involve the voluntary abstention from purchasing or using products, goods, or services from a targeted country. These can be initiated by governments, organizations, or individuals. A recent example includes the consumer-led boycotts of Russian products following the invasion of Ukraine in 2022. People around the world stopped buying Russian vodka and other goods, which had a negative impact on Russia's exports and economy.

Embargoes are government-imposed bans on the import or export of specific goods or services to or from a targeted country. Following Russia's invasion of Ukraine, Western countries imposed embargoes on various Russian goods and services. For example, the United States and the European Union banned the import of Russian oil and gas, which had a significant impact on Russia's energy sector and revenue.

Tariffs rates are taxes imposed on imported goods from a targeted country. They are designed to make these products more expensive and less competitive in the market, thereby discouraging trade between the countries. In response to Russia's actions in Ukraine, several countries imposed additional tariffs on Russian products, such as steel, aluminum, and other industrial goods, further damaging Russia's economy and international trade.

Licensing restrictions are limitations or prohibitions on the issuance of licenses to import or export goods and services from or to a targeted country. These restrictions can be targeted at specific industries or sectors, depending on the goals of the sanctioning country. Following the invasion of Ukraine, Western countries imposed licensing restrictions on Russian technology, particularly in the military and telecommunications sectors. This limited Russia's access to advanced technology and hindered its ability to develop and maintain its military and communication infrastructure.

Financial sanctions are measures that restrict or limit the targeted country's access to financial markets, capital, and resources. These can include lending constraints, asset freezes, and currency controls. Financial sanctions can be particularly effective in putting pressure on targeted governments and individuals, as they directly impact their financial stability and ability to conduct business.

Lending constraints involve limiting or prohibiting financial institutions from providing loans, credit, or other forms of financial support to the targeted country or individuals within that country. For example, after Russia's invasion of Ukraine, many Western countries imposed lending constraints on Russian banks, corporations, and individuals. This limited Russia's ability to borrow money internationally and access foreign capital, which negatively impacted its economy and financial stability.

Asset freezes involve the seizure or freezing of assets belonging to targeted countries, organizations, or individuals. These measures can be applied to bank accounts, property, and other financial assets. In the case of Russia, the United States, European Union, and other countries froze the assets of numerous Russian individuals and entities linked to the invasion of Ukraine. This not only put financial pressure on those targeted but also sent a strong message to other potential actors that they could face similar consequences for aggressive actions.

Currency controls restrict the targeted country's ability to access foreign currency or limit the use of its own currency in international transactions. Following Russia's actions in Ukraine, some countries imposed currency controls, making it

more difficult for Russia to access foreign currency reserves and conduct international trade. This further weakened the Russian economy and limited its ability to finance its military operations.

Targeted sanctions, also known as "smart sanctions," are designed to focus on specific individuals, organizations, or sectors within a targeted country, minimizing the collateral damage to civilian populations. Examples of targeted sanctions include travel bans, asset freezes, and restrictions on specific industries or technologies [13, p. 22].

The effectiveness of targeted sanctions can vary depending on the specific measures and goals. In the case of Russia, targeted sanctions against individuals and entities involved in the invasion of Ukraine demonstrated the international community's commitment to holding those responsible for the aggression accountable. These sanctions have had some success in putting financial pressure on the Russian government and its supporters, though their overall impact on changing Russia's behavior remains a topic of debate.

Enforcement, Compliance, and Ramifications of Economic Sanctions. Economic sanctions can be categorized into preventive and coercive measures. Preventive sanctions aim to deter a potential target from taking undesirable actions, while coercive sanctions are implemented to compel a targeted country to change its behavior after it has already engaged in undesirable activities.

For example, preventive sanctions could have been imposed on Russia before its invasion of Ukraine to dissuade the country from taking military action. However, once the invasion occurred, the international community implemented coercive sanctions to pressure Russia to withdraw its forces and cease hostilities.

Factors Influencing Compliance and the Effectiveness of Sanctions:

1. **Clarity and specificity of goals:** Clearly defined and articulated objectives are more likely to achieve compliance. Ambiguous or poorly articulated objectives can result in confusion and diminished effectiveness. In the case of Russia, sanctions were imposed with the specific goals of pressuring Russia to withdraw its forces from Ukraine, stop supporting separatist movements, and engage in diplomatic negotiations.
2. **Targeted country's political and economic structure:** The effectiveness of economic sanctions can be influenced by the targeted country's political and economic systems [8, p. 570]. For instance, authoritarian regimes, like Russia, may be more resistant to external pressures than democratic systems, as they can exercise tighter control over their populations and economies.
3. **Unity and coordination among sanctioning countries:** A united and coordinated front among sanctioning countries increases the effectiveness of sanctions. The sanctions against Russia after the invasion of Ukraine were widely supported and coordinated by the United States, European Union, and other countries, which increased their impact on the Russian economy.
4. **Existence of alternative markets and trade partners:** Sanctions are more

effective when the targeted country has limited options for alternative markets and trade partners. However, countries like Russia have sought to diversify their trade relationships and establish ties with countries not participating in the sanctions, such as China, which can lessen the overall impact of the sanctions.

5. Severity and duration of sanctions: The effectiveness of sanctions depends on their severity and duration. More comprehensive sanctions that target critical sectors of the targeted country's economy, such as energy, are likely to have a greater impact. However, sanctions that are too severe or prolonged may lead to unintended consequences, such as increased human suffering and negative effects on the sanctioning countries' economies.

6. Domestic and international legitimacy: The perceived legitimacy of the sanctions, both domestically and internationally, can impact their effectiveness. Sanctions that are perceived as unjust or disproportionate may face opposition from the targeted country's population, as well as from third-party countries, which could undermine their effectiveness [4, p.8; 11, p.2].

In the case of Russia, the widespread international condemnation of its actions in Ukraine and the support for the sanctions from the majority of the international community bolstered their legitimacy and effectiveness.

In conclusion, the enforcement, compliance, and ramifications of economic sanctions are complex and influenced by numerous factors, such as the targeted country's political and economic structure, the unity and coordination among sanctioning countries, and the severity and duration of the sanctions. By analyzing the example of Russia's invasion of Ukraine and the subsequent sanctions, we can better understand the dynamics of economic sanctions and their potential effectiveness in achieving desired outcomes.

Consequences for Targeted Nations, Regional Stability, and Civilian Populations.

Economic sanctions, as a tool of foreign policy, have various consequences for targeted nations, regional stability, and civilian populations. In this section, we will examine these consequences, drawing on the example of Russia and the sanctions imposed on the country following its invasion of Ukraine in 2022.

Consequences for Targeted Nations:

1. Economic impact: Economic sanctions often lead to a decline in the targeted nation's GDP, reduced trade, and foreign direct investment. In the case of Russia, the sanctions imposed on the country resulted in significant economic contraction, a decline in the value of the ruble, and reduced access to international markets and financial institutions.

2. Political impact: Sanctions can also affect the political landscape within the targeted country. In some cases, sanctions can strengthen the incumbent regime by rallying the population around a perceived external threat. However, they can also weaken the regime by exacerbating internal divisions and increasing public dissatisfaction with the government's policies.

3. Socioeconomic impact: Economic sanctions can have severe consequences for the targeted nation's population. Reduced access to goods and services, coupled with a weakened economy, can lead to increased poverty, unemployment, and social unrest.

Consequences for Regional Stability:

1. Escalation of conflicts: In some instances, economic sanctions can inadvertently escalate regional conflicts. For example, Russia's actions in Ukraine led to increased tensions between Russia and NATO, raising concerns about the potential for a larger-scale conflict in Eastern Europe.

2. Displacement of populations: Economic sanctions can contribute to the displacement of populations, both within the targeted country and across borders. In the case of Ukraine, the conflict and accompanying economic hardships led to the displacement of millions of people, placing additional strain on neighboring countries and the European Union.

3. Proliferation of illicit activities: Economic sanctions can drive the targeted country to engage in illicit activities, such as smuggling and black market trading, to circumvent the restrictions. This can lead to increased crime, corruption, and regional instability [9, p. 4].

Consequences for Civilian Populations:

1. Humanitarian impact: Economic sanctions can have devastating consequences for civilian populations, particularly when they limit access to essential goods and services, such as food, medicine, and fuel. In the case of Russia, sanctions targeting the country's energy sector led to increased energy prices and reduced availability of fuel, which negatively affected both the Russian population and neighboring countries.

2. Indirect consequences: Civilian populations often bear the brunt of the indirect consequences of economic sanctions. For example, reduced access to education and healthcare, increased food insecurity, and declining public infrastructure can have long-lasting effects on the health and well-being of civilians.

Economic sanctions have a wide range of consequences for targeted nations, regional stability, and civilian populations. While they can be an effective tool for achieving foreign policy objectives, it is essential for policymakers to carefully consider the potential consequences of imposing economic sanctions and to monitor their effects on both targeted nations and civilian populations. By taking these factors into account, policymakers can better ensure that economic sanctions are used judiciously and effectively to advance their intended goals.

Conclusion

In this article, we have critically examined the diverse categories, objectives, forms, and consequences of economic sanctions, drawing on historical and contemporary case studies to illustrate our analysis. Our central findings reveal that economic sanctions can be an effective foreign policy tool when carefully designed

and implemented, but they also carry the risk of unintended consequences that may undermine their intended goals or exacerbate existing challenges.

There are several recommendations for future research and potential areas of exploration. One fruitful avenue for further investigation is the role of emerging technologies and digital platforms in the design, implementation, and enforcement of economic sanctions. As the global economy becomes increasingly digitized and interconnected, policymakers and international relations practitioners will need to adapt their strategies to take advantage of new opportunities for targeting and monitoring sanctions compliance while mitigating the risks associated with cyber threats and digital vulnerabilities.

Another promising area for future research is the study of sanctions effectiveness in relation to different regime types and political systems. By examining how sanctions impact democratic, authoritarian, and hybrid regimes, scholars can develop a more nuanced understanding of the conditions under which economic measures are most likely to achieve their intended objectives.

Finally, scholars may explore the potential for alternative or complementary measures to economic sanctions, such as diplomacy, dialogue, and confidence-building initiatives, in resolving conflicts and promoting international peace and security. By expanding the toolkit of foreign policy instruments available to policymakers and international relations practitioners, future research can contribute to the development of more effective and sustainable strategies for addressing the complex challenges of the 21st century.

In conclusion, our research has shed light on the complexities and nuances of economic sanctions, providing valuable insights and guidance for policymakers, international relations scholars, and global governance practitioners. By continuing to investigate and refine our understanding of this important foreign policy tool, we can work towards a more peaceful, stable, and prosperous global community.

REFERENCES

1. Abughris Noura, A Brief History of economic Sanctions. [Internet resource] URL: <https://www.carter-ruck.com/insight/a-brief-history-of>.
2. Bapat, N. A., & Morgan, T. C. (2009). Multilateral versus unilateral sanctions reconsidered: A test using new data. *International Studies Quarterly*, 53(4), 1075-1094, [Internet resource] URL:<https://www.jstor.org/stable/27735136>
3. Drezner, D. W. (2011). Sanctions sometimes smart: Targeted sanctions in theory and practice. *International Studies Review*, Vol. 13 No. 1 March, pp. 96-108. [Internet resource] URL:<https://www.jstor.org/stable/23016144>
4. Early, B. R. (2015). *Busted sanctions: Explaining why economic sanctions fail*. Stanford University Press, 288 pp, [Internet resource] URL:<https://doi.org/10.1017/S1537592716005144>
5. Giumelli, F., (2013), 'How EU sanctions work: A new narrative', Chaillot Paper no. 129 (EU Institute for Security Studies: Brussels, 49 pp. [Internet resource] URL: <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/how-eu-sanctions-work-a-new-narrative/>

6. Hufbauer, G. C. et al., (2009) *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd ed. (Peterson Institute for International Economics: Washington, DC, 233 pp, [Internet resource] URL:<https://www.piie.com/bookstore/economic-sanctions-reconsidered-3rd-edition-paper>
7. Jones, Lee and Portela, Clara, (2020), “Evaluating the success of international sanctions: a new research agenda”. *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, issue 125, pp. 39-60.
8. Marinov, N. (2005). Do economic sanctions destabilize country leaders? *American Journal of Political Science*, 49(3), 564-576. [Internet resource] URL:<https://www.jstor.org/stable/3647732>
9. Nephew, R. (2018). *The art of sanctions: A view from the field*. New York: Columbia University Press., 322 pp. DOI: 10.1093/ia/iyy266
10. Paavilainen, Tatu, (2017), *Trade Sanctions and Public Policy in International Arbitration*. Master’s Thesis. Finland, 93 p, [Internet resource] URL:<http://hdl.handle.net/10138/157496>].
11. Portela, C. (2010). *European Union sanctions and foreign policy: When and why do they work?* Routledge, 224 pp, [Internet resource] URL:<https://doi.org/10.4324/9780203847510>
12. Robinson Kali, (2022) *What is Iran nuclear deal?*, [Internet resource] URL:<https://www.cfr.org/backgrounder/what-iran-nuclear-deal>].
13. Silveira Merc é deh Azeredo, (2014) *Trade sanctions and international sales: an inquiry into international arbitration and commercial litigation*, Kluwer, p.416 p. 22 [Internet resource] URL:<https://www.semanticscholar.org/paper/Trade-Sanctions>

CHAPTER #7

**INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS IN
CONDITIONS OF
GLOBAL TRANSFORMATIONS**

7.1 ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Висоцька Марина Петрівна, канд. екон. н., доцент, заступник декана Факультету міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4076-7823>
E-mail: maryna.vysotska@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Авіаційний комплекс країни є стратегічним сектором економіки завдяки застосуванню високих технологій і кваліфікованої робочої сили, а також здатності генерувати інновації, що чинить позитивний вплив на економіку в цілому. Значення авіаційного комплексу посилюється з позиції забезпечення національного суверенітету і безпеки. Ефективність функціонування авіаційного комплексу залежить від злагодженої взаємодії всіх його складових та забезпечення раціональної підтримки держави. Україна входить в десятку країн світу, які мають можливості реалізації повного циклу виробництва авіаційної техніки від проєктування до серійного випуску. Водночас, без формування системи дієвої державної підтримки комплексу неможливо досягти суттєвих результатів і зайняти місце серед світових лідерів авіаційної галузі. Предметом дослідження є механізми державного стимулювання розвитку галузі авіабудування. Мета публікації полягає у визначенні ключових напрямів державної підтримки авіаційного комплексу України. Інформаційною основою є наукові роботи вітчизняних і зарубіжних вчених в галузі управління авіаційним комплексом, а також закони України, міжнародні правові акти, періодичні та статистичні видання. При виконанні дослідження використовувалися теоретичні та емпіричні методи, зокрема методи абстрагування, аналізу та синтезу, систематизації, порівняльного аналізу. Виокремлено основні напрями та механізми державної підтримки галузі в країнах-лідерах авіабудування. Виявлено, що державна підтримка відіграє найважливішу роль в побудові механізму взаємодії складових авіаційного комплексу, оскільки процес виробництва повітряних суден досить тривалий і капіталомісткий, а завдання стимулювання попиту на продукцію вітчизняних виробників потребує активної участі держави. Проаналізовано проблеми та фінансові обмеження розвитку авіаційного комплексу України. Окреслено низку факторів, які мають вплив на його розвиток. З урахуванням проведених досліджень визначено механізми підтримки та розвитку авіаційного комплексу України в умовах жорсткої конкуренції та дефіциту фінансових ресурсів.*

***Ключові слова:** авіаційний комплекс, монетарні та фіскальні механізми регулювання, лізинг, конкуренція.*

Вступ

У високорозвинених країнах розвиток авіаційної галузі є пріоритетним напрямом державного управління. Галузь за умов забезпечення ефективності її функціонування дає низку незаперечних переваг: авіаційна продукція має високу додану вартість; продаж авіаційної техніки, незважаючи на значні капіталовкладення, дає можливість отримувати великі прибутки; розвинена авіаційна промисловість створює значну кількість робочих місць для висококваліфікованих працівників; власна розвинута авіаційна промисловість дозволяє державі вирішувати оборонні питання; напрацьовані в авіапромисловості високі технології дають значний економічний ефект при використанні в інших галузях, забезпечуючи створення конкурентоспроможної продукції; успіхи в розвитку авіаційної галузі сприяють підвищенню іміджу України.

Проаналізуємо основні напрямки державного регулювання, які використовують провідні країни для підтримки конкурентоспроможності продукції авіабудування на світовому ринку. Численні дослідження показують, що на розвиток авіаційного комплексу загалом, а також на динаміку і структуру попиту на авіаційну техніку й на обсяг і структуру попиту на авіаційні перевезення, зокрема, впливають численні фактори, які діють на макроекономічному і на мікроекономічному рівні.

Державний вплив на макроекономічному рівні полягає у застосуванні монетарних і фінансових механізмів, організації ефективних схем взаємодії між всіма суб'єктами авіаційного ринку, формуванні загальної стратегії розвитку авіаційного комплексу.

Мікроекономічна теорія та аналітичні дослідження показують, що існує високий ступінь кореляції між зростанням авіаперевезень, у тому числі пасажиропотоків, та рівнем доходів. Зміни в особистому доході впливають на рівень купівельної спроможності споживачів та їх схильність до подорожей, в тому числі авіатранспортом [1].

Зміна у величині пасажиропотоків та вантажоперевезень безпосередньо впливає на величину та структуру авіаційного парку. Водночас, галузь на теперішній час відчуває серйозні фінансові обмеження. Мобілізація довгострокових фінансових ресурсів, необхідних для функціонування та розвитку високотехнологічних галузей і зокрема авіаційної, стає все більш складним завданням для багатьох держав. Вони стикаються з великим навантаженням на державний бюджет, пріоритетність розвитку авіації ставиться під сумнів.

Ретроспективний аналіз показує, що у період з кінця 80-х і до кінця 90-х років ХХ століття в структурі світової авіаційної промисловості відбулися кардинальні зміни [1]. Американська і європейська авіаційна промисловість в цей час пройшли два взаємопов'язаних етапи розвитку - масштабну консолідацію активів з кардинальним скороченням модельного ряду літаків і

виведення на ринок нових оптимізованих літаків. Конкуренція в галузі набула глобального масштабу, а її регулювання вийшло на наднаціональний рівень.

Пряма державна підтримка авіаційної галузі трансформувалася в більш складні механізми і форми. В успішному розвитку авіації підсилилася роль національних урядів, а обмеження, встановлені COT, у деяких випадках ігнорувались.

Результати наукового дослідження

Українська авіаційна промисловість в цей період існувала в нестабільному макроекономічному середовищі, перебуваючи під впливом негативних процесів. До них можна віднести: частковий або повний розрив коопераційних зв'язків; недофінансування раніше розпочатих структурних змін в галузі; припинення державного фінансування ключових НДДКР при обмеженні залучення недержавного; конкуренція з боку іноземних виробників авіаційної техніки, в тому числі, внаслідок впровадження лізингових механізмів підтримки, значне зменшення зовнішнього попиту на літаки вітчизняного виробництва та інші фактори. Крім того, єдиний національний авіабудівний комплекс був роздроблений на багато компаній. Це призвело до системної кризи галузі та неможливості виведення на ринок сучасного продукту. Факторами негативної дії було те, що на світовій авіаційній карті з'явилися нові країни, що ставлять амбітні завдання із розвитку конкурентоспроможної національної авіаційної промисловості.

Аналіз розвитку авіаційної промисловості низки країн світу показав, що державні органи управління в усіх провідних «авіаційних державах» розглядають авіабудування як своєрідний локомотив технологічного розвитку цих країн [2-4].

З огляду на глобальний масштаб діяльності галузі і жорстку конкуренцію між основними світовими виробниками літаків, питання будь-якої фінансової та іншої державної допомоги виробникам літаків з боку національних урядів винесені на міждержавний рівень обговорення. У міжнародних документах визначено основні неприйнятні форми державної підтримки галузі, які, разом з тим, продовжують використовуватися.

До основних міжнародних угод, що регулюють питання державної підтримки авіавиробників належать:

- Генеральна угода з тарифів та торгівлі від 1979 р. та Угода з торгівлі цивільними повітряними суднами Agreement on Trade in Civil Aircraft (ATCA) у рамках ГАТТ;
- Угода про субсидії та компенсційні заходи WTO Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM);
- Домовленість про правила та процедури, що регулюють вирішення спорів [2], що супроводжувала створення COT на Уругвайському раунді в

1994 році. Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, Apr. 15, 1994.

Двостороння Угода з торгівлі великими цивільними повітряними суднами Trade in Large Civil Aircraft (TLCA) від 1992 р. між ЄС та США, яка регулювала дозволені рівні підтримки для американських та європейських виробників широкофюзеляжних цивільних літаків. В Європі пряма державна підтримка була встановлена на рівні максимум 33% від загальних витрат на розвиток, а кредити мали надаватися з відсотковою ставкою, що принаймні покривала витрати уряду на кредит. Виробничі субсидії були заборонені. У США непряма державна допомога була обмежена максимум 3% від річного промислового обороту комерційних літаків або максимум 4% від обороту кожної компанії, що працює в цивільній авіації. Однак точного обмеження непрямой допомоги так і не було узгоджено. У 2004 р. уряд США ухвалив рішення про розірвання двосторонньої Угоди з ЄС, аргументуючи це порушенням умов договору європейською стороною) [3,4].

Жодна з країн з авіаційним потенціалом не відмовилась від прямої або непрямой допомоги національній авіабудівній галузі. Головні відмінності при цьому спостерігаються лише в спектрі застосовуваних ними державних інструментів підтримки для розвитку та підвищення конкурентоспроможності своєї авіаційної промисловості.

Механізми державної підтримки національних провідних авіавиробників.

Дослідження структури поставок комерційних ПС за виробниками показує (рис.7.1.1), що більш ніж 80% від загального обсягу припадає на літаки виробництва Airbus і Boeing [5].

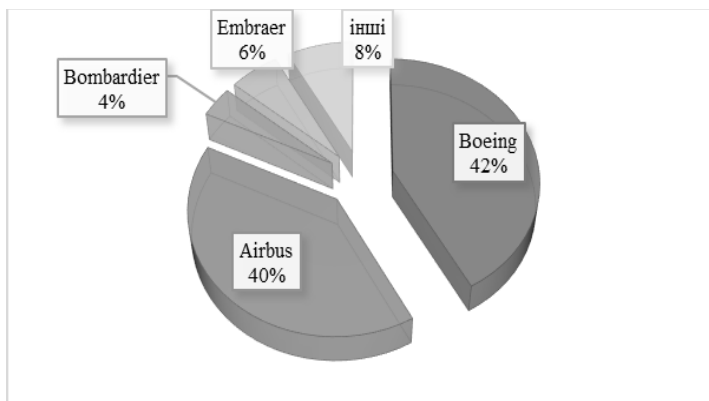

Рис.7.1.1. Структура поставок ПС за виробниками

Boeing і Airbus займають провідне положення і виступають дуополістами у найпрестижніших і найдорожчих нішах ринку літаків з чотирма та двома двигунами вузько- та широкофюзеляжних, середньо- та далекомагістральних. Панування Airbus і Boeing на авіаційному ринку стало результатом того, що після численних злиттів і поглинань в аерокосмічній промисловості на ринку пасажирських авіалайнерів визначилося два основних гравця. З кінця 1990-х років Airbus і Boeing по суті розділили глобальний ринок пасажирських літаків.

Найбільшим виробником у сфері цивільного літакобудування країн ЄС є авіабудівний концерн «Airbus», напрямком діяльності якого є забезпечення розробок, виробництва, а також продажу літаків. Заводи концерну «Airbus» розташовано у Франції, Німеччині, Великобританії та Іспанії. З самого початку заснування країнами-учасницями концерну застосовується широкий спектр державних інструментів підтримки. Організаційну сторону проекту на початковій стадії забезпечили угоди з міністерствами економіки відповідних країн, які до того ж субсидували новий концерн. Виробнику надавалися пільгові державні кредити. Перші замовлення на авіалайнери «Airbus» були зроблені найбільшими в той час державними авіакомпаніями Німеччини і Франції. Істотну державну підтримку отримували технологічні і конструкторські розробки.

Заходи державної підтримки цих країн ЄС в проєктах пов'язаних з розробкою, виробництвом та постачанням цивільних літаків сімейства «Airbus», можна віднести до грошово-кредитних: інвестиції в запуск, пільгове кредитування, збільшення статутних капіталів (табл.1); та бюджетно-податкових: інфраструктурна допомога, полегшення умов по борговим зобов'язанням, фінансування витрат на НДДКР (табл.2).

Інвестиційна допомога при запуску проєкту – це надання так званої «стартової допомоги» урядами Франції, Великобританії, Німеччини, та Іспанії на розробку літаків сімейства «Airbus», у вигляді державних кредитів (безвідсоткових або під низький відсоток). Цілеспрямоване фінансування розробок та впровадження нових цивільних літаків і двигунів створило ринок конкурентоспроможних ПС. Створення європейського консорціуму Airbus у свій час було спробою припинити абсолютне домінування на світовому ринку американських аерокосмічних виробників цивільних ПС. Уряди Франції, Німеччини, Великобританії та Іспанії оплатили від 75 до 100 відсотків загальної вартості розробки вихідної виробничої лінії «Airbus».

У подальшому це фінансування змінилося з прямих урядових дотацій на позики, в тому числі фінансування на основі роялті. Ці позики суттєво відрізнялися від звичайних комерційних. Державні процентні ставки були нижче ринкових або нульові, а відшкодування позик відбувалося пропорційно продажу. Більш того, урядові кредити видавалися на умовах, при яких в разі

недосягнення планових обсягів продажів ВС повернення коштів не передбачалось (табл.7.1.1).

Таблиця 7.1.1.

Грошово-кредитні заходи підтримки виробництва літаків концерну «Airbus»

Вид	Країни	Зміст заходів	Приклад застосування
1	2	3	4
Інвестиції в запуск	Франція, Німеччина, Іспанія, Великобританія	Прямі урядові дотації Цілеспрямоване фінансування розробок та впровадження нових цивільних літаків і двигунів Державні кредити під 0%, або під відсоток нижче ринкового;	субсидувалися розробки літаків A300, A310, A320, A330 / 340, A330-200, A340-500 / 600, A380 і A350.
Пільгове кредитування.	Франція, Німеччина, Іспанія, Великобританія	Пільгові кредити Європейського інвестиційного банку (EIB).	кредити EIB були надані: <ul style="list-style-type: none"> • британській компанії «British Aerospace» - на створення літаків A320 і A330 / A340; • французькій компанії «Aerospatiale» - на створення літаків A300-600 і A330 / A340; • іспанській компанії «CASA» - на створення літаків A320 і A330 / A340; • консорціуму «Airbus Industry» - на створення літака A321; • компанії «EADS» - на створення літака A380.
Збільшення статутних капіталів	ЄС і країни-члени консор-ціуму	Збільшення статутних капіталів підприємств за рахунок коштів урядів країн ЄС і підконтрольних їм банків.	•збільшення уставного капіталу німецького відділення компанії «Airbus» («Deutsche Airbus») за рахунок коштів підконтрольного правління банк у Німеччини KfW в період 1989-1992 pp.;

Продовження таблиці 7.1.1

1	2	3	4
			<ul style="list-style-type: none"> •збільшення уставного капіталу компанії «Aerospatiale» за рахунок коштів уряду Франції (1987-1988 рр.) і підконтрольного йому банку «Кредит Lyormais» в 1992 р.; •збільшення капіталізації компанії «Aerospatiale» за рахунок переказу пакета акції компанії «Daussault» (45,76%) що належить уряду Франції в її статутний капіталі в 1998 р.

На відміну від комерційних позик, таке фінансування не потребує постійних виплат, гарантії розміщення позики або забезпечення активами чи надходженням грошових коштів компанії, що не належать до розроблюваної моделі. Уряди беруть на себе частину ринкового ризику по розробленню нового ПС. Допомога обмежує економічний ризик для «Airbus» для запуску нового літака і зменшує потребу у внутрішніх інвестиціях, необхідних для розвитку нових програм. Це дає можливість «Airbus» встановлювати нижчі відносно ринкових ціни і збільшити питому вагу своєї продукції на міжнародному ринку (табл.7.1.2) [6].

Таблиця 7.1.2.

Бюджетно-податкові заходи підтримки виробництва літаків концерну «Airbus»

Вид	Країни	Зміст заходів	Приклад застосування
1	2	3	4
Інфраструктурна допомога	ЄС і країни-члени консорціуму	Фінансування створення і модернізації об'єктів інфраструктури, які	<ul style="list-style-type: none"> •участь уряду м. Гамбург у фінансуванні робіт із землеустрою, розширенню і нового будівництва виробничих і складальних потужностей на підприємстві Airbus в Гамбурзі (обсяг фінансування - 751 млн. дол. США); •участь Уряду Франції, регіональної і місцевої влади у будівництві і модернізації об'єктів інфраструктури аеропорту Тулуза, який використовується компанією

Продовження таблиці 7.1.2.

1	2	3	4
		використовуються при розробці та виробництві літаків сімейства «Airbus»	<p>«Airbus» в логістичному забезпеченні виробництва літаків (обсяг фінансування - 128 млн. дол.США);</p> <ul style="list-style-type: none"> •участь Уряду Іспанії, регіональної і місцевої влади в будівництві і модернізації виробничих потужностей об'єктів інфраструктури на підприємствах «Airbus» в Севільї, Ільєскасі, Толедо та інших (обсяг фінансування - 300 млн. дол. США); • участь Урядів Великобританії і Уельсу в модернізації потужностей на підприємстві «Airbus» з виробництва крил в м. Броутона (обсяг фінансування - 250 млн. фунтів.); • участь Уряду Великобританії у фінансуванні модернізації Центру композиційних матеріалів компанії «Airbus» в м Філтон.
Зміна умов боргових зобов'язань	Німеччина, Іспанія	Списання погашення і реструктуризація боргів	уряди Німеччини та Іспанії в період з 1971 по 1999 роки.
Витрати на НДДКР		Фінансування авіакосмічних досліджень через державні організації	<ul style="list-style-type: none"> •участь компанії "Airbus" в Європейських програмах наукового розвитку дослідження і технології; •фінансування, з 1990 р., урядом Німеччини та регіональними урядами (урядами земель Бремен, Баварія, а також міста Гамбург), урядом Великобританії, урядом Іспанії, а також регіональною та місцевою владою, урядом Франції цивільних НДДКР в галузі аеронавтики, в яких «Airbus» та її дочірні компанії брали участь ; •надання з боку ЄС та країн-членів можливості раннього та/або ексклюзивного доступу компанії «Airbus» до результатів фінансованих урядами НДДКР, включаючи розповсюдження результатів, отриманих у ході реалізації Рамкових програм ЄС;

Продовження таблиці 7.1.2.

1	2	3	4
			<ul style="list-style-type: none"> •надання «Airbus» результатів НДДКР у галузі створення науково-технологічної бази розвитку цивільного літакобудування, отриманих у державних інститутах, контрольованих і фінансованих урядами країн-членів. Зазначені НДДКР проводилися в таких державних інститутах і наукових центрах як Німецький центр авіа-і ракетобудування, Британське Агентство оборонних оцінок та досліджень, французька національна служба аерокосмічних досліджень; •надання «Airbus» пільгового доступу до експериментальної та стендової бази державних наукових центрів, що фінансуються повністю або частково з боку урядів країн-членів ЄС.

Американська компанія «Boeing» також використовує різноманітні механізми державної підтримки виробництва та реалізації своєї продукції. Основними напрямками є підтримка через проекти NASA (National Aeronautics and Space Administration Національне управління з аеронавтики та дослідженню космічного простору) та Міноборони (МО) США.

По лінії NASA державна підтримка компанії «Boeing» здійснюється насамперед у таких формах:

Забезпечення участі у дослідницьких програмах, внаслідок яких компанія отримує фінансування (гранти), а також права на результати інтелектуальної діяльності та доступ до конфіденційних даних та іншої інформації, отриманої в ході НДДКР, що фінансуються урядом США.

– Забезпечення проведення НДДКР, що фінансуються урядом надання виробникам цивільних літаків послуг з боку співробітників NASA, можливості використовувати обладнання та інфраструктуру NASA на пільгових умовах.

– Поза межами зазначених НДДКР надання можливості використовувати дослідницьке і випробувальне обладнання, що належить уряду США, включаючи аеродинамічні труби, особливо в Центрі Ленглі (Langley Research Center).

– Дозвіл виробників цивільних літаків отримувати і використовувати результати НДДКР, що фінансуються урядом США, отриманих в рамках контрактів NASA з іншими виконавцями.

До різних форм державної підтримки компанії «Boeing» по лінії МО США можуть бути віднесені:

– Надання можливості брати участь у дослідницьких програмах, отримуючи фінансування та права на результати інтелектуальної діяльності, а також доступ до конфіденційних даних та іншої інформації, отриманої в ході НДДКР, що фінансуються урядом США. При цьому, до подібних програм належать не тільки програми і проекти в галузі створення перспективних технологій, а й проекти створення суто військової авіатехніки — JAF (F-35), C-17, CV-22, AV - 8B, F-22, B-2, F/A-18.

– Можливість використовувати дослідницьке і випробувальне обладнання, що належить уряду США.

– Дозвіл виробникам цивільних літаків використовувати результати НДДКР, що фінансуються урядом США, отриманих в рамках контрактів МО США.

Одним з найважливіших інструментів непрямої державної підтримки виробників цивільних літаків є деякі положення податкового законодавства США, які дозволяють американським експортерам виводити частину прибутку, отриманого за кордоном, з-під оподаткування шляхом організації продажів через офшорні компанії. У законодавстві США вони мають назву «корпорації іноземної торгівлі» («Foreign Sales Corporation»).

Формою підтримки є забезпечення участі виробників цивільних літаків у програмі Advanced Technology Program, що фінансуються урядом через Національний інститут стандартів і технологій (NIST) Міністерства торгівлі США. Прикладами проектів програми ATP NIST, де брала участь компанія «Boeing», є розробка інструментів з алмазним покриттям для механічної обробки перспективних композитних матеріалів, розробка технологій високоточної збірки оптоелектронних приладів, газове формування гарячих металів і ряд інших.

Напрямок підтримки є розвиток кадрового потенціалу. Міністерство праці США надає гранти для підготовки робітників для виробництва літаків Boeing.

Підтримка авіаційних виробників відбувається і на рівні окремих штатів і місцевої влади. Напрямами такої підтримки є: звільнення від податків і зборів; пільгова оренда; випуск облігацій на користь авіавиробників; фінансування досліджень, сприяння в будівництві і модернізації об'єктів інфраструктури тощо.

У сегменті вузькофюзеляжних ближньомагістральних та середньомагістральних регіональних літаків місткістю менше 100 кресел значну конкуренцію компаніям Boeing і Airbus становлять бразильський Embraer і канадський Bombardier, між якими на ринку регіональних літаків відбувається конкурентне змагання.

Для просування експорту продукції компанія Bombardier використовувала кошти державного експортного агентства Канади (EDC, Export Development Canada), діяльність якого була спрямована на надання

позики закордонним покупцям для купівлі літаків Bombardier та страхування канадських експортерів від неплатежів з боку їх іноземних контрагентів. Держпідтримка експорту сприяла захопленню компанією Bombardier значної частини ринку регіональних і близькомагістральних літаків [7].

Бразильський уряд для розвитку авіаційної промисловості та підтримки експорту літаків компанії Embraer використовував офсетну політику та інші інструменти державної підтримки та стимулювання експорту. У 1990 році у Бразилії було створено Національний банк економічного і соціального розвитку BNDES ((Banco Nacional de Desenvolvimento Economico e Social (Development Bank of Brazil)), який запустив спеціальну програму державної підтримки виробництва та експорту. В рамках цієї програми банк надавав гарантії та кредити на пільгових умовах для стратегічних галузей промисловості, передусім, авіабудування. Компанія Embraer за програмою BNDES-Exim отримувала кредити під низьку ставку для закупівлі обладнання, імпорту технологій, проведення НДДКР, будівництва виробничих об'єктів, фінансування видатків, пов'язаних з міжнародною сертифікацією повітряних суден.

Суттєвою підтримкою галузі було і те, що крім державного підприємства Embraer, кредити на пільгових умовах могли отримати бразильські малі та середні компанії, які є частиною виробничого ланцюжка авіаційної промисловості. Зазначимо, що в 1997 році на підтримку експорту літаків Embraer BNDES було спрямовано біля 25 мільярдів доларів США, що дозволило експортувати понад 1275 одиниць літаків авіакомпаніям по всьому світу. Впровадження цієї програми дозволило бразильському виробнику конкурувати на зовнішньому ринку на рівних з конкурентами [8].

Іншим найпотужнішим інструментом розвитку національного цивільного авіабудування Бразилії стала серія профінансованих державою програм експортного кредитування PROEX (Programa de Financiamento às Exportações). В рамках цих програм компанія Embraer змогла запропонувати істотно кращі кредитні умови придбання літаків, що сприяло зростанню продаж [9].

Використання інструментів державної підтримки породжує періодичні конкурентні війни між домінуючими на глобальному ринку конкурентними парами Boeing-Airbus, Bombardier-Embraer і спрямування взаємних скарг до СОТ.

Однак реалізація механізмів СОТ не призводить до відмови держав від підтримки авіавиробників. Провідні виробники авіаційної техніки продовжують розраховувати на допомогу і субсидії з боку урядів своїх країн, навіть незважаючи на попередження і рішення з боку СОТ. Після низки комерційних конфліктів країни авіавиробники прийшли до єдиної думки про те, що повна відміна підтримки виробників цивільних літаків державою

практично неможлива, та визначили систему правил, які обмежують державну підтримку і дозволяють стежити за тим, в якому обсязі її отримує конкурент.

У сучасних умовах глобалізаційних зрушень простежуються зміни основних тенденцій на світовому ринку цивільних літаків. На ринок авіавиробників починає виходити Китай з потужним економічним ресурсом і політичною волею керівництва країни щодо доцільності підтримки авіаційного комплексу. Уряд Китаю надає найвищий пріоритет розвитку національній авіаційній промисловості. Країна має потенційний попит на цивільні літаки. Для забезпечення прискореного розвитку галузі через різні офсетні програми Китай залучає авіаційні технології провідних країн і компаній світових лідерів.

Завдяки державному регулюванню і державній підтримці, попит на регіональні літаки в Китаї в значній мірі буде задовольнятися за рахунок літаків національного виробництва. Процес закупівель авіаційної техніки навіть для приватних компаній також знаходиться під контролем держави. У той же час Китай має намір вийти зі своєю продукцією на зовнішній ринок. В першу чергу планується заволодіти певною частиною ринку в Південно-Східній Азії, Африці та Близькому Сході.

Сучасний стан державного регулювання розвитку авіаційного комплексу в Україні. Порівняння умов фінансування українських авіабудівних підприємств з умовами фінансування закордонних компаній, навіть до початку війни, дозволяє зробити висновки про недостатність державної підтримки національної галузі авіабудування.

З початком війни повітряний простір України закрито. Більшість авіакомпаній України припинили операційну діяльність. В цілому закриття повітряного простору над Україною призвело до скорочення авіаційного пасажиропотоку в Європі на 3,3%, у світі на 0,8% (по розрахункам відносно загальнорічного у 2021 році) [10].

Після закінчення війни та відновлення авіаперевезень на перший план вийде проблема оновлення авіаційного парку ПС авіакомпаніями України. Основними причинами необхідності оновлення авіаційного парку є фізичний та моральний знос наявної авіаційної техніки. Аналіз показав, що українські авіакомпанії потребують серйозної модернізації парку ПС [11].

Крім того, флот українських авіакомпаній характеризується малочисельністю. Тільки у чотирьох перевізників більше 10 літаків. Ця ситуація виникла внаслідок відсутності у авіакомпаній коштів на просте та розширене відтворення основних засобів. Довгий термін окупності та потреба у значних обсягах фінансування обмежують інвестиційну привабливість цивільної авіації. В останні роки національні авіакомпанії все більше стикалися з проблемою нестачі коштів для закупівлі вітчизняних літаків [12]. Водночас, активно пропонувалися літаки іноземного виробництва – в основному застарілі моделі. Урядом України було передбачено умовне повне

звільнення від оподаткування під час ввезення літаків на митну територію України за договорами оперативного лізингу (підпункт 206.7.1 пункту 206.7 статті 206 ПКУ), що надало можливість лізинговим компаніям та авіаперевізникам ввозити іноземні літаки на пільгових умовах. До того ж, Україна 6 червня 2012р. ратифікувала Конвенцію про тимчасове ввезення (м. Стамбул, 1990 рік). Конвенція захищає інтереси власника техніки у разі виникнення проблем і розраховувати на пільги та знижки від виробників та лізингодавців може лише країна, що її ратифікувала.

Тож для українських авіакомпаній поповнювати флот іноземними уживаними літаками стало набагато простіше й дешевше. В останні роки міжнародний лізинг, де лізингоотримувачами були українські авіакомпанії, є єдиною формою середньострокових і довгострокових фінансових відносин, при цьому за ставками у два рази нижче, ніж на внутрішньому ринку. Саме тому українські авіакомпанії віддавали перевагу літакам іноземного виробництва. За даними Державного реєстру цивільних ПС, понад 80% літаків взято українськими авіакомпаніями в лізинг за кордоном. Склалася парадоксальна ситуація: оновлення парку повітряних суден сприяло розвитку не вітчизняного авіапрому, а зарубіжного. Перехід українських авіакомпаній на іноземні літаки чинив негативний вплив на українське авіабудування і на економіку в цілому.

До отримання незалежності Україна мала розвинуту авіаційну промисловість, яку представляли до 50 підприємств. На серійних літакобудівних підприємствах (Харківському авіаційному виробничому підприємстві та державному підприємстві “Київський авіаційний завод “Авіант”) щорічно вироблялося від 150 до 200 літаків Ан-24, Ан-26, Ан-32, Ту-134 та їх модифікації.

За роки незалежності Україною створено сім нових типів літаків: Ан-140, Ан-148, Ан-158, Ан-178, Ан-74ТК-300, Ан-38-100, Ан-3Т, модернізовано 12 типів літаків, сертифіковано згідно з міжнародними нормами 16 типів літаків, отримано 62 сертифікати по шуму та екології, побудовано 195 серійних, нових та модернізованих літаків.

Підкреслимо, що з 2016 року не відбувається навіть одиничне або дрібносерійне виробництво цивільних літаків, а складальне виробництво стало збитковим. Інфраструктура, технологічне обладнання, методи управління на серійних літакобудівних заводах не відповідають сучасним вимогам і нормам. Головна проблема полягає в хронічному дефіциті фінансових ресурсів, яких потребує авіаційна галузь, що призвело до зниження науково-технічного і технологічного потенціалу авіаційної промисловості та її значного відставанні від рівня розвинутих держав.

Наразі літаки сімейства Ан експлуатуються у 78 країнах світу. Прогнози аналітичних агентств та провідних виробників авіаційної техніки засвідчують, що в майбутньому світові авіакомпанії потребуватимуть саме пасажирські

літаки на 70 – 100 місць - сегмент літаків Ан-148, Ан-158. Але існування жорсткої конкуренції на світовому ринку авіавиробників є суттєвою перешкодою, з якою стикається галузь літакобудування України. В останні роки спостерігається значне звуження потенційних ринків збуту для українських ПС. Відсутність ринків збуту призвела до зниження науково-технічного і технологічного потенціалу авіаційної промисловості та її відставання від рівня розвинутих країн.

Відсутність достатнього портфеля замовлень на продукцію авіабудівних підприємств, зокрема на літаки, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, потребує участі держави. Тому невід'ємною складовою довгострокового розвитку авіабудівництва України є стимулювання попиту на вітчизняні літаки «Ан» та розробка нових перспективних проектів. На світовому ринку існує попит на українські літаки з боку країн Азії і Латинської Америки, Туреччини і Азербайджану, але проекти останніх років не реалізовані. Проаналізуємо деякі з них [13,14,15].

Зупинився проект між Саудівською Аравією та Україною щодо будівництва заводу по серійному виробництву Ан-132. У 2015 році підприємство повідомило про укладення угоди з Taqnia Aeronautics (Саудівська Аравія) щодо розробки і виробництва літака Ан-132. Проект стартував, було побудовано та розпочато випробування Ан-132D. За результатами техніко-економічного обґрунтування незалежної іспанської компанії, проекту була дана позитивна оцінка. Однак компанія Taqnia Aeronautics відмовилася від угоди з українським ДП "Антонов" через зміну партнера.

У червні 2016 роки азербайджанська компанія Silk Way підписала контракт з ДП «Антонов» на закупівлю десяти літаків Ан-178. Постачання перших двох літаків, згідно з умовами контракту, мали відбутися до кінця 2018 року, решти восьми машин - за погодженням сторін. Після введення заборони на поставку комплектуючих із Росії контракт призупинено, оскільки у виробництві літака використовується приблизно 50% російських комплектуючих, а імпортозаміщення вимагало багато часу.

Під впливом лобіювання інтересів великих авіаційних концернів відбулося припинення спільного україно-турецького проекту по створенню літака Ан-188. У 2019 році відбулося підписання контракту компанією «Спецтехноекспорт» з Міністерством внутрішніх справ Республіки Перу, на поставку одного літака Ан-178. Але уряд країни розірвав контракт із ДП "Антонов" у зв'язку з тим, що літак не був поставлений в обумовлений строк.

Дослідження показують, що авіаційна промисловість України має потенційні замовлення на літаки сімейства Ан та на передачу технологій для їх виробництва, а проблема формування та реалізації портфеля замовлень як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках потребує вирішення насамперед шляхом державної підтримки.

Впровадження механізмів державної підтримки авіаційного комплексу є актуальним не тільки з точки зору підвищення ефективності діяльності і підвищення конкурентоспроможності авіабудівної галузі, а й з позицій майбутньої взаємодії України з іншими державами-членами СОТ, чії літакобудівні компанії домінують на ринку.

Уряд України для забезпечення розвитку авіаційної галузі визначив напрями надання державної підтримки з метою нарощування виробничих потужностей та вдосконалення технологій.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості» та Податкового кодексу України державна підтримка передбачає звільнення від сплати податків на прибуток підприємства, сплати податку на додану вартість при ввезенні товарів на митну територію України, сплати ввізного мита при ввезенні товарів на митну територію України, якщо суб'єкт літакобудування використовуватиме кошти на створення та переоснащення матеріально-технічної бази, збільшення обсягу виробництва, запровадження новітніх технологій, створення нових робочих місць [16,17].

Аналіз показує, що податковими пільгами скористалося приблизно половина включених до переліку суб'єктів літакобудування, щодо яких запроваджено тимчасові заходи державної підтримки. Вивільнені від оподаткування кошти було спрямовано на стабілізацію фінансово-господарської діяльності таких суб'єктів, проте це не мало визначального впливу на розвиток літакобудівної промисловості України в цілому.

У сучасних умовах впровадження часткової або локальної модернізації є недостатнім та неефективним. Подолання кризи літакобудівного комплексу вимагає його системного, структурного і технологічного перетворення за активної участі держави і на основі впровадження механізмів ефективної взаємодії всіх елементів авіаційного комплексу. Але більшість вітчизняних авіаційних державних підприємств впродовж багатьох років були недостатньо забезпечені обіговими коштами та мають високий рівень зношеності основних засобів (більше 70 відсотків).

Проектування літаків та підготовка виробництва до серійного випуску потребують довгострокового часового циклу (середній термін розробки нових літаків – 5–7 років, підготовки та оснащення серійного виробництва – 3–4 роки) та, відповідно, залучення довгострокових фінансових ресурсів. (звіт рах палати).

Не реалізовано вимоги Закону України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 20.12.2016 року N 1792-VIII щодо забезпечення ефективної діяльності Експортно-кредитного агентства та реального стимулювання експорту української продукції. Такий стан справ перешкоджає виходу української

продукції на міжнародні авіаційні ринки та зменшує експортний потенціал авіапідприємств.

Суттєвою проблемою є кадрова складова галузі, яка характеризується значним погіршенням вікової структури кадрового потенціалу, що негативно відобразиться на перспективному розвитку. Необхідно приділяти увагу і розвитку міжнародної виробничої кооперації.

Використання тільки механізму податкових пільг за відсутності інституту державного замовлення, монетарних механізмів, лізингових схем, зовнішньоекономічних преференцій та інших видів державної підтримки є недостатнім для відновлення і стабільного розвитку літакобудування, що потребує впровадження серійного виробництва літаків, здійснення проектування та виробництва конкурентоспроможної авіаційної техніки, функціонування ефективної системи її реалізації.

Зазначимо, що відповідно до статті 1 закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості», літакобудування визначається пріоритетною галуззю економіки України, а науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи по створенню нової авіаційної техніки відносяться до категорії критичних технологій [18].

Постановою кабінету міністрів України №951 від 1 вересня 2021 р. затверджена Державна цільова науково-технічна програма розвитку авіаційної промисловості на 2021-2030 роки, в якій комплексно визначено напрямки вирішення основних проблем підприємств авіаційної промисловості, та механізми державної підтримки [19].

В основу цієї програми покладені результати аналізу стану вітчизняної авіаційної промисловості, які свідчать про наявність комплексу проблем, розв'язання яких потребує державних преференцій та стимулів і використання програмно-цільового методу. До таких проблем належать:

- відсутність або недостатність ресурсного (фінансового, матеріального, кадрового) забезпечення для виконання поточних і формування перспективних замовлень на постачання авіаційної техніки;
- недосконалість законодавства та існуючих фінансових умов для збереження і розвитку внутрішнього ринку та просування продукції авіабудування на зовнішній ринок;
- мінімальні обсяги виробництва і продажу авіаційної техніки та надання послуг у зв'язку із скороченням ємності та зміною структури ринку авіаційних перевезень на території України та країн Співдружності Незалежних Держав, складністю виходу на зовнішній ринок внаслідок недостатніх державних преференцій щодо експорту вітчизняної авіаційної техніки, незадовільним фінансово-економічним станом підприємств авіаційної промисловості та критичним станом їх основних виробничих фондів і структури кадрового потенціалу;

- недосконалість вітчизняної системи реалізації основних етапів життєвого циклу авіаційної техніки: маркетинг, дослідження, розроблення, виробництво, супроводження в експлуатації;
- незначний обсяг участі вітчизняних авіаційних підприємств у міжнародних авіаційних проєктах, що ускладнює їх доступ до сучасних технологій та принципів організації авіаційного бізнесу, а також на зовнішній ринок авіаційної техніки;
- незначна питома вага “нематеріальної” складової в активах підприємств і “нематеріальних” товарів у загальному обсязі експорту внаслідок недостатніх витрат галузі на науково-дослідні, дослідно-конструкторські та дослідно-технологічні роботи;
- неефективність існуючих механізмів стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності в авіаційній галузі;
- відсутність ефективних форм і методів надання державних преференцій авіаційній галузі з урахуванням вимог СОТ, неефективність структури управління галуззю в умовах сучасного конкурентного середовища.

Визначені проблеми викликані, в тому числі, тим, що фактично не виконано завдання Стратегії розвитку вітчизняної авіаційної промисловості на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2008 р. № 1656 [20].

Реалізація стратегії не сприяла подоланню кризи в авіаційній промисловості та зменшенню відставання від провідних авіаційних держав в напрямку створення потужного авіаційного комплексу. В стратегії було визначено концептуальні засади формування і реалізації державної політики у сфері розроблення, виробництва, продажу та післяпродажного обслуговування авіаційної техніки. Однак за 2005–2014 роки в Україні не було випущено жодного нового типу літака, а з 2016 року, як зазначалось раніше, – жодного серійного літака. На авіабудівних підприємствах стрімко зросли витрати на впровадження програм імпортозаміщення та адаптацію до вимог європейських стандартів. До того ж відсутність серійного виробництва негативно відобразилася на дохідності державних підприємств. Обсяг фінансування склав лише 40% від запланованого.

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ. Для забезпечення довгострокового розвитку авіаційної галузі України важливим є забезпечення проведення модернізації та технічного переоснащення виробництв, створення та удосконалення інфраструктури технічної підтримки тощо. Сучасні тенденції економічного розвитку визначають необхідність постійного технологічного вдосконалення авіаційної техніки, зниження експлуатаційних витрат за рахунок підвищення інноваційної складової та впровадження механізму заохочення інноваційної діяльності, яка сьогодні знаходиться в незадовільному стані. Оскільки інноваційні розробки потребують насамперед

фінансових ресурсів, основним інструментом підтримки авіабудування є державні інвестиції в науково-технічну сферу.

Наразі спостерігається стійка тенденція скорочення фінансування інноваційної діяльності: незважаючи на норми Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», яким передбачено державне фінансування науки в розмірі 1,7% від ВВП, відповідні витрати по відношенню до ВВП складають менше 1%. Авіаційна промисловість України все ще зберігає значний потенціал і при злагодженій роботі керівництва країни, менеджменту підприємств і наявності інвестицій може стати одним з локомотивів економічного розвитку.

Вирішення питань фінансування вітчизняної авіаційної промисловості в довгостроковій перспективі потребує прямої участі держави [21]. Пропозиції щодо заходів державної підтримки вітчизняного авіаційного комплексу передбачають ухвалення уповноваженими державними органами України низки фінансових, нефінансових, організаційних правових заходів, спрямованих на розвиток виробництва літаків та впровадження інструментів, які забезпечують розширення збуту літаків вітчизняного виробництва.

Напрямки державної підтримки авіаційного комплексу можна поділити на економічні, організаційно-управлінські та правові (рис.2). Економічні напрямки розвитку авіаційного комплексу передбачають, в тому числі, використання монетарних та фіскальних інструментів. Пропонується використання прямого інструмента монетарної політики, а саме: пряме регулювання процентної ставки для розвитку пріоритетних галузей.

Цей інструмент повинен бути спрямований на: кредитування процесу створення продукції літакобудування під низьку процентну ставку або надання державними банками безвідсоткових кредити для проектів розвитку; виділення авіакомпаніям пільгових зв'язаних кредитів для придбання літаків вітчизняного виробництва.

Використання державою емісії є одним з найважливіших механізмів економічного розвитку. Грошова емісія під зобов'язання підприємств (векселі підприємств приймають комерційні банки, під які отримують від ЦБ цільові кредити для кредитування підприємств) - основа економічного дива країн Західної Європи після Другої світової війни.

Із впровадженням цього механізму емісії пов'язане також відновлення економіки в іншому регіоні – Азії, і з такими країнами, як Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Китай, Індія та В'єтнам.

Цей механізм є наслідком випереджаючого кредитування зростання інвестицій і виробництва відповідно до визначених пріоритетів, залучення грошових коштів, однак водночас може в подальшому призвести до роздержавлення підприємств авіаційної галузі (Рис.2)

Рис. 7.1.2. Напрямки державної підтримки авіаційного комплексу

Фіскальні механізми передбачають дії уряду щодо надання субсидій виробникам авіаційної техніки та авіап перевізникам, які здійснюють операційну діяльність на літаках вітчизняного виробництва. Механізми субсидування активно використовують провідні країни авіавиробники для підтримки конкурентоспроможності своєї продукції на світовому ринку.

Прискорена амортизація основних засобів дозволить авіакомпаніям, які використовують вітчизняні літаки, відтермінувати податкові навантаження

початкового періоду, використовуючи підвищенні коефіцієнти амортизації. При прискореній амортизації в перші роки експлуатації основних засобів, прибуток фірми за вирахуванням суми амортизаційних відрахувань, а отже і її податкові зобов'язання, виявляються менше, ніж вони були б при рівномірній амортизації. Цей вид податкових пільг з метою стимулювання інвестицій використовують у Великобританії, Японії, Німеччині, США.

На етапі відновлення серійного виробництва необхідно проводити роботи щодо пошуку замовників літаків українського виробництва. Необхідно встановити обмеження щодо віку літаків іноземного виробництва, які ввозять на територію України. Такі заходи будуть сприяти збільшенню попиту на вітчизняні літаки.

Лізинг є однією з найпривабливіших форм фінансових послуг, який стимулює оновлення основних засобів. У цивільній авіації лізинг стає істотним чинником розвитку, оскільки, враховуючи нестачу оборотних коштів за значної капіталомісткості галузі, лізингові механізми дозволяють своєчасно оновлювати парк повітряних суден. При дослідженні організаційно-економічного механізму взаємодії лізингових компаній з виробниками авіаційної техніки та авіакомпаніями, привертає увагу переплетення економічних, організаційно-управлінських та правових питань, що стосуються задачі авіаційної техніки в оренду, лізинг або її придбання. Проте в Україні авіаційний лізинг знаходиться на початковій стадії застосування, а процес розвитку лізингових відносин потребує подальших досліджень.

Висновки

Аналіз досвіду провідних виробників авіаційної техніки дозволяє зробити висновки щодо активної участі держави у стимулюванні виробництва та використання механізмів стимулювання реалізації.

Державна підтримка відіграє найважливішу роль в побудові механізму взаємодії складових авіаційного комплексу, оскільки процес виробництва повітряних суден досить тривалий і капіталомісткий, а завдання стимулювання попиту на продукцію вітчизняних виробників потребує активної участі держави

Основою економічного розвитку авіаційного комплексу України має стати розробка та впровадження нових підходів та механізмів державного регулювання. Державне регулювання відіграє найважливішу роль в механізмі взаємодії складових авіаційного комплексу, оскільки проектування та виробництво літаків - процес досить тривалий і капіталомісткий, а завдання стимулювання попиту на продукцію саме вітчизняних виробників потребує активної участі держави.

Очікувати позитивного результату від використання фіскальних та монетарних інструментів, лізингових методів фінансування та інших інструментів регулювання можна лише в рамках цілісної структури

авіаційного комплексу, що потребує структурної трансформації та системних відносин між учасниками літакобудівної галузі, авіакомпаніями та органами державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Outlook for Air Transport to the Year 2025. (2007). Cir 313 AT/134. Available at:https://www.icao.int/sustainability/documents/c313_outlook_en.pdf. [in English]
2. UNDERSTANDING ON RULES AND PROCEDURES GOVERNING THE SETTLEMENT OF DISPUTES. Available at: <https://enforcement.trade.gov/regs/uraa/saa-dr.html> [in English]
3. Stephan Wittig (2010). DFG-Graduate School for Law and Economics, University of Hamburg, Germany/ Intereconomics / Volumes / 2010 / Number 5 /pp. 262–263/ The Airbus-Boeing Dispute: Implications of the WTO Boeing Decision/ DOI: 10.1007/s10272-010-0345-4. Available at: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2010/number/5/article/the-airbus-boeing-dispute-implications-of-the-wto-boeing-decision.html>. [in English]
4. Stephan Wittig (2021). Transatlantic Trade Dispute: Solution for Airbus-Boeing Under Biden?/ DOI: 10.1007/s10272-021-0947-z Volume 56 · January/February. Number 1. Available at: <https://www.intereconomics.eu/pdf-download/year/2021/number/1/article/transatlantic-trade-dispute-solution-for-airbus-boeing-under-biden.html> [in English]
5. Висоцька М.П. (2019). Тенденції та перспективи розвитку світового ринку цивільних повітряних суден. Проблеми системного підходу в економіці». Зб. наук. праць № 5/73. К.:НАУ. С.14-22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-5-2> [in Ukrainian]
6. Кизим М. О., Матюшенко І. Ю., Купріянова В. С. (2012). Перспективи розвитку та державна підтримка виробництва цивільних літаків в Україні : Монографія.– Х. : ВД «ІНЖЕК». 228 с. Код доступу: <http://international-relationships-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/ca5399bcf5ada5eb082fb3da931169b9.pdf> [in Ukrainian]
7. Government Agency. Available at: <https://www.edc.ca> . [in English]
8. BNDES finances Embraer's aircraft production for export. Available at:<https://www.prnewswire.com/news-releases/bndes-finances-embraers-aircraft-production-for-export-301677032.html> . [in English]
9. Programa de Financiamento às Exportações (2022) Available at:<https://www.gov.br/produtividade-e-comercio-exterior/pt-br/assuntos/camex/financiamento-ao-comercio-exterior/proex>. [in English]
10. Global Outlook for Air Transport.Times of Turbulence.(2022). Available at: <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/airline-industry-economic-performance---june-2022---report/> . [in English]
11. Висоцька М.П.(2019) Аналіз і перспективи розвитку цивільної авіації України / М.П. Висоцька// Стратегія розвитку України: наук. журн. К.: НАУ. – Вип. 1. С.94 – 99. [in Ukrainian]
12. Іваницька О. М. (2013) Сучасний стан авіаційної державного регулювання розвитку авіа галузі в Україні / О. М. Іваницька, А. Г. Гадяк // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.– No 1. – С. 102-105. [in Ukrainian]

13. Україна зірвала реалізацію великого проекту з постачання та розгортання виробництва літаків Ан-178 в Азербайджані (2021) ZN,UA/ Код доступу: <https://zn.ua/tech/pochemu-an-178-ne-doletel-do-azerbajdzhana.html> [in Ukrainian]
14. Саудівська Аравія відмовилася від будівництва заводу з виробництва українського літака Ан-132. (2019). ZN,UA. Код доступу: https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/saudivska-araviya-vidmovilasya-vid-budivnictva-zavodu-z-virobnictva-ukrayinskogo-litaka-an-132-310137_.html [in Ukrainian]
15. Перу відмовилось від контракту з "Антоновим" на Ан-178 для свого МВС, та шукатиме новий літак. (2023). DEFENSE EXPRESS. Код доступу: https://defence-ua.com/people_and_company/peru_vidmovilos_vid_kontraktu_z_antonovim_na_an_178_dl_ja_svogo_mvs_ta_shukatime_novij_litak_zmi-10981.html [in Ukrainian]
16. ЗАКОН УКРАЇНИ Про розвиток літакобудівної промисловості (2001) <https://zakon.cc/law/document/read/2660-14> [in Ukrainian]
17. Податковий кодекс України. Код доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian]
18. Татаренко Н.О. (2022) Авіаційна галузь в національній стратегії економічного прориву. Міжнародне економічне співробітництво України у авіаційній та космічній сферах: Всесвітній конгрес "Авіація у XXI столітті", 28-30 вересня 2022 року: тези доп. – К.– С.6.1.35-6.1.39. [in Ukrainian]
19. Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми розвитку авіаційної промисловості на 2021-2030 роки. (2021). Код доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/951-2021-п#Text> [in Ukrainian]
20. Офіційний вісник України, 2009 р., № 1, ст. 19. Код доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1656-2008-р#Text> [in Ukrainian]
21. Гасанов С.С., Іваницька О.М., Кошук Т.В. (2015). Напрями підвищення фінансової стабільності державних підприємств в Україні //Фінанси України. No12(241). — С. 48-62. [in Ukrainian]

7.2. ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ШІ) НА ГЛОБАЛЬНИЙ БІЗНЕС

Горобець Ольга Геннадіївна, аспірантка кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0213-768X>,

E-mail: olhagorobeth08@gmail.com

Науковий керівник:

Побоченко Леся Миколаївна, к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3094-6417>,

E-mail: lesya.pobochenko50@gmail.com

***Анотація.** Предмет дослідження:* Стаття присвячена вивченню впливу штучного інтелекту (ШІ) на глобальний бізнес. Досліджено різні аспекти застосування ШІ в бізнес-середовищі, включаючи його вплив на процеси прийняття рішень, стратегічне управління, маркетинг, фінанси, операції та роботу з клієнтами. *Методологія:* У дослідженні використовувалася систематична літературний огляд наукових статей, досліджень, звітів і статистичних даних, пов'язаних з використанням ШІ в бізнес-середовищі. Проаналізовано різні підходи та методи застосування ШІ, а також їхній вплив на різні аспекти глобального бізнесу. *Мета дослідження:* Основною метою дослідження було проаналізувати вплив застосування ШІ на глобальний бізнес, виявити переваги та недоліки використання ШІ в різних галузях бізнесу, а також визначити можливі тенденції та перспективи подальшого розвитку ШІ у глобальному бізнесі. *Висновок дослідження:* Аналіз дослідження показав, що застосування штучного інтелекту має великий потенціал для глобального бізнесу. Використання ШІ може забезпечити ефективність та точність процесів прийняття рішень, сприяти стратегічному управлінню, оптимізації операцій, покращенню маркетингових стратегій та забезпеченню взаємодії з клієнтами. Однак, на певному етапі розвитку ШІ можуть виникати етичні, правові та соціальні виклики, такі як безпека даних, автоматизація робочих місць, а також питання відповідальності та регулювання використання ШІ. Загалом, дослідження підтверджує, що штучний інтелект має значний вплив на глобальний бізнес, надаючи можливості для вдосконалення процесів, підвищення ефективності та розвитку конкурентних переваг.

Ключові слова: штучний інтелект, глобальний бізнес, вплив ШІ, бізнес-процеси, ефективність бізнесу, конкурентні переваги, виклики, регулювання ШІ, автоматизація робочих місць, глобальна економіка, ChatGPT.

Вступ

Штучний інтелект (ШІ) – це одна з найбільш актуальних та швидкозростаючих технологій сучасності, яка вже зараз має значний вплив на різні аспекти нашого життя, включаючи бізнес. Використання ШІ в глобальному бізнесі може перетворити традиційні підходи до управління, виробництва та конкуренції на ринках. Однак, це також викликає велику кількість викликів та ризиків, які потребують належного науково-дослідницького вивчення.

Метою даного дослідження є розкриття впливу штучного інтелекту на глобальний бізнес, а також аналіз методології застосування ШІ в різних сферах економіки та бізнесу. Дослідження відповідає на запитання про те, як застосування ШІ впливає на бізнес-процеси, ефективність діяльності підприємств, конкурентні переваги на ринках, а також про етичні, правові та соціальні аспекти використання ШІ в глобальному бізнесі.

Методологія дослідження базується на системному аналізі наукової літератури, огляді відповідних теоретичних та практичних джерел, а також аналізі досвіду застосування ШІ в реальних бізнес-середовищах. Логіка подання дослідженого матеріалу передбачає аналіз позитивних та негативних впливів ШІ на глобальний бізнес, включаючи різні сфери економіки, такі як виробництво, маркетинг, фінанси, логістика, технології та інновації. Окрім того, в статті буде наголошено на етичних, правових та соціальних викликах, пов'язаних з використанням ШІ в глобальному бізнесі. Дослідження відповідає на актуальність вивчення впливу ШІ на глобальний бізнес у сучасному світі, де роль технологій в економіці та бізнесі стає все більш важливою.

Результати наукового дослідження

Штучний інтелект (ШІ) стає все більш важливим фактором у повсякденному житті та економіці, впливаючи на світ найрізноманітнішим чином. Це може бути як джерелом продуктивності та економічного зростання, так і спричинити деструктивні наслідки для економіки та суспільства.

У світі розпочалися глобальні перегони держав та компаній за лідерство у галузі використання ШІ. Штучний інтелект може покращити ефективність різних процесів та значно поліпшити процес прийняття рішень, аналізуючи великі обсяги даних. Водночас, його вплив на економіку та суспільство може мати і негативні наслідки, такі як поява "суперкомпаній", розрив між країнами з різним рівнем розвитку, необхідність працівників зі спеціальними навичками, що може призвести до виключення з ринку деяких професій тощо.

Штучний інтелект - це термін, який описує машини, що виконують процеси когнітивної діяльності людини, такі як навчання, розуміння, міркування та взаємодія. Це може мати багато форм, включаючи технічну інфраструктуру (алгоритми), частину (виробничого) процесу або кінцевий продукт для кінцевого користувача. ШІ все більше стає фундаментальною

технологією, яка глибоко перетворює спосіб життя та роботи сучасних суспільств [7]. У зв'язку з цим виникає важливе питання про те, який вплив штучний інтелект матиме на бізнес, споживачів та економіку взагалі. Працівники все більше цікавляться тим, що означає ШІ для їхньої роботи та доходів, тоді як бізнеси також намагаються знайти шляхи, які допоможуть їм скористатися можливостями, що відкриває цей потужний феномен.

Організації, такі як ОЕСР та Європейська комісія, ділять загальну думку про те, що технології ШІ мають потенціал революціонізувати виробництво та сприяти вирішенню великих світових проблем. Швидке зростання обчислювальної потужності та підключеності дозволили компіювати та ділитися великими обсягами цінних даних, які тепер доступні більш ніж будь-коли-небудь раніше. Це створило імпульс для розвитку технологій ШІ. Особливо важливою є зростаюча кількість патентів на ШІ в усьому світі. Цей ріст патентів ШІ є яскравим свідченням зростаючої зацікавленості у світових компаніях до розробки і впровадження ШІ-технологій. Використання штучного інтелекту може допомогти підвищити продуктивність, знизити витрати та підвищити ефективність бізнес-процесів у різних галузях, таких як виробництво, логістика та транспорт. ШІ також може бути використаний для зниження енергоспоживання, оптимізації медичних діагностичних процедур, підвищення точності прогнозування погоди та зниження впливу негативних екологічних чинників [7].

Однак, разом із ризиками належного використання ШІ, постає важлива проблема впливу на ринок праці. Штучний інтелект може замінювати певні види робіт та створювати потребу у нових професійних навичках. Крім того, він може мати неоднаковий вплив на різні галузі та країни. Наприклад, ШІ може допомогти країнам з більш високою технологічною оснащеністю підвищити свою конкурентоспроможність, тоді як країни, де роботизація низька, можуть опинитися у важкому становищі.

Штучний інтелект стає все більш важливим елементом сучасного бізнесу. Він може забезпечити конкурентну перевагу компанії, допомагаючи у прийнятті розумних рішень, автоматизації процесів та забезпеченні ефективної роботи.

Варто зазначити, використання ШІ в бізнесі дозволяє підвищити продуктивність. ШІ може автоматизувати рутинні та повторювані завдання, зменшуючи кількість помилок, пов'язаних з людським фактором. Він також може аналізувати великі обсяги даних швидше та ефективніше, надаючи більше часу для стратегічного планування та розробки нових рішень.

Крім того, ШІ може допомогти в управлінні взаємодією з клієнтами. Застосування ШІ в бізнесі може допомогти покращити взаємодію з клієнтами, надаючи персоналізовані рекомендації та послуги, а також відповідаючи на запитання та розв'язуючи проблеми. Це може підвищити рівень задоволеності клієнтів та покращити їх лояльність до бренду.

Також, використання ШІ може допомогти в прогнозуванні та стратегічному плануванні. ШІ може аналізувати великі обсяги даних, враховувати різноманітні фактори, оцінювати тенденції та робити прогнози на основі цих даних. Це може допомогти бізнесам приймати кращі рішення щодо розробки стратегій, планування бюджету та оптимізації робочих процесів.

Узагалі, застосування ШІ в бізнесі може виявитися корисним в контексті аналізу ризиків та прийняття рішень з підвищеною точністю. Штучний інтелект може використовувати аналітичні алгоритми та машинне навчання для оцінки ризиків, виявлення аномалій та передбачення наслідків певних рішень. Це може допомогти бізнесам знизити ризики, пов'язані зі стратегічними рішеннями, та підвищити рівень прийняття виважених рішень на основі об'єктивних даних.

Окрім цього, ШІ може використовуватися в бізнесі для покращення процесів взаємодії між різними відділами та функціями компанії. Він може допомогти в автоматизації комунікації, координації та забезпеченні злагодженості роботи між різними командами. Це може покращити ефективність внутрішніх процесів, зменшити помилки та зайві затримки, а також сприяти швидкому впровадженню нових рішень та стратегій.

Позиція штучного інтелекту (ШІ) в бізнесі є важливим аспектом сучасної економіки. Використання ШІ в бізнесі включає в себе використання аналітичних алгоритмів та машинного навчання для аналізу великих обсягів даних, прийняття рішень на основі цих даних та автоматизації бізнес-процесів. Однак, варто враховувати також етичні та правові виклики, пов'язані з використанням ШІ в бізнесі. Недостатнє регулювання, неправильне використання особистих даних, можливість появи викривлених результатів та прихованої дискримінації - це лише декілька з питань, які виникають у контексті використання ШІ в бізнес-середовищі [2]. Тому, науковцям, бізнес-лідерам та регуляторам важливо активно взаємодіяти, щоб забезпечити етичний та відповідальний розвиток ШІ в бізнесі.

Аналізуючи позицію штучний інтелект в бізнесі, важливо відзначити, що ШІ стає все більш поширеним і має великий потенціал для вдосконалення різних аспектів бізнес-процесів. Згідно з дослідженням, проведеним IDC, до 2025 року витрати на ШІ в бізнесі можуть досягти 190 мільярдів доларів США [5]. Це свідчить про значний ріст застосування ШІ в бізнес-середовищі.

Згідно з дослідженням Deloitte, впровадження ШІ в бізнес може призвести до збільшення продуктивності праці на 40% та зниження витрат на 30% [3]. Ці цифри свідчать про потужний вплив ШІ на ефективність та економічні результати бізнес-процесів.

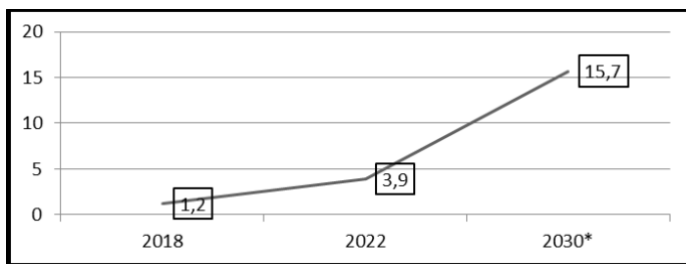
Варто уваги, що опір від роботизації бізнес-процесів складає лише 9% з 2300 опитаних компаній, відповідаючих на дослідження McKinsey [6]. Це вказує на те, що багато компаній активно розглядають можливості впровадження ШІ в свої бізнес-операції.

Особливо активно ШІ використовується в сфері маркетингу. Згідно з дослідженням Statista, близько 72% маркетологів вже використовують

машинне навчання та ШІ для розробки персоналізованих маркетингових стратегій [11]. Крім того, згідно з Forbes, більше 60% компаній вважають, що ШІ має потенціал вдосконалити аналітику даних, автоматизувати процеси прийняття рішень та оптимізувати бізнес-процеси [9].

З ростом використання ШІ також з'являються виклики щодо змін на ринку праці. Згідно з дослідженням World Economic Forum, до 2025 року близько 85 мільйонів робочих місць можуть бути замінені автоматизацією та ШІ, водночас створяться 97 мільйонів нових робочих місць, вимагаючи іншого рівня навичок та кваліфікації [8]. Згідно останнього дослідження Goldman Sachs - штучний інтелект вплине на 300 мільйонів робочих місць у великих економіках. Таким чином, за дослідженням одного з провідних інвестбанків у світі, останні прориви в галузі штучного інтелекту можуть призвести до автоматизації до чверті всієї роботи, виконуваної в США та країнах Єврозони. Генеративні системи штучного інтелекту, такі як ChatGPT, які можуть створювати контент, не відрізняється від результату, створеного людиною, можуть спричинити бум продуктивності, який в кінцевому підсумку збільшить річний світовий валовий внутрішній продукт на 7% протягом 10 років. Однак, якщо технологія виправдає свої обіцянки, це також може призвести до "значних зруйнувань" на ринку праці, автоматизуючи приблизно 300 мільйонів повноробочих працівників у великих економіках. Юристи та адміністративний персонал будуть серед тих, хто має найбільший ризик втратити роботу [12].

За даними американської консалтингової компанії Gartner, у 2018 році глобальна вартість бізнесу, пов'язаного зі штучним інтелектом, оцінювалась в \$1,2 трлн. У 2022-му ця цифра збільшилась до \$3,9 трлн. Очікується, що до 2030 року внесок штучного інтелекту у світову економіку досягне \$15,7 трлн (див. Рис.7.2.1) [4].

Рис.7.2.1. Глобальна вартість бізнесу, пов'язаного з ШІ, трлн. Дол., 2030* - прогнозований.

Примітка: Побудовано автором за даними американської консалтингової компанії Gartner

Також, рівень інвестицій у штучний інтелект зріс разом із його впровадженням. Наприклад, п'ять років тому 40 відсотків респондентів в організаціях, які використовують штучний інтелект, повідомили, що понад 5 відсотків їхніх цифрових бюджетів йшли на штучний інтелект, тоді як зараз більше половини респондентів (52%) повідомляють про такий рівень інвестицій. Крім того, 63 відсотки респондентів кажуть, що вони очікують збільшення інвестицій їхніх організацій протягом наступних трьох років [1].

Згідно з висновками консалтингової компанії Accenture, 84% керівників високого рівня вважають, що використання штучного інтелекту сприяє зростанню компаній та оптимізує робочі процеси [1].

На сьогоднішній день моделі штучного інтелекту вже можуть генерувати новий контент. Наприклад, такі проекти, як Stability AI та Midjourney, здатні створювати нові зображення на основі текстових запитів. Чат-бот ChatGPT від компанії OpenAI може за кілька секунд створювати будь-який текст, структуру статей та детально відповідати на запитання. Цей чат-бот отримав власну рубрику в соціальних мережах Ощадбанку та генеруватиме для неї тексти й ілюстрації.

Завдяки технологіям машинного навчання Google збільшила обсяг онлайн-реклами та покращила результати пошуку. Крім того, корпорація активно працює над проектом LaMDA (Language Model for Dialogue Applications), який дозволить створювати чат-ботів подібних до ChatGPT [1].

Інтернет-гігант Amazon впровадив використання штучного інтелекту в управлінні ланцюжками постачання. Microsoft інтегрує штучний інтелект у свій пошуковий сервіс Bing та браузер Edge.

У київському кафе «Кантін» штучний інтелект виконує функції касира. Клієнти можуть розраховуватися, ставлячи таці з їжею в квадратні портали з камерами, та за кілька секунд отримувати чек [1].

Також можна виділити такі функції штучного інтелекту в бізнесі [1]:

- прогнозування попиту та ймовірності покупки: штучний інтелект оброблює запити клієнтів, на основі яких прогнозує майбутній попит та ймовірність покупки;
- рекомендації: компанії використовують штучний інтелект, щоб рекомендувати продукти, які відповідають інтересам клієнтів. Приклади цього можна бачити в потокових сервісах, таких як YouTube та Netflix, які на основі аналізу типів контенту, який переглядає користувач, пропонують подібний контент;
- сегментація аудиторії в маркетингових кампаніях: для підвищення ефективності маркетингових кампаній, штучний інтелект збирає та оброблює інформацію про користувачів, що дозволяє сегментувати аудиторію та створювати індивідуальні пропозиції для кожного сегменту;
- оптимізує виробничі процеси: застосування технологій спрощує роботу та забезпечує більш ефективне виконання повторюваних операцій,

порівняно з людьми. Тому штучний інтелект використовується в бухгалтерії, логистиці та на виробництвах для контролю якості продукції. Восени 2022 року компанія John Deere, виробник тракторів, представила роботизований трактор, який використовує штучний інтелект. За допомогою шести камер, робот здатний розпізнавати перешкоди, маневрувати, виявляти бур'яни серед посівів та зменшувати витрати на посівний матеріал;

- вивчає лояльність клієнтів: за допомогою штучного інтелекту та машинного навчання компанії збирають дані про сприйняття бренду потенційними клієнтами, включаючи аналіз публікацій про бренд у соціальних мережах. Отримана інформація дозволяє компаніям вдосконалюватися.

- забезпечує захист від шахрайства: в фінансовій галузі штучний інтелект аналізує та ідентифікує підозрілі транзакції за допомогою алгоритмів машинного навчання. Коли виникає ризик шахрайства, програма припиняє транзакцію та сповіщає про це;

- покращує безпеку на виробництві для будівельних компаній, комунальних підприємств, ферм, гірничодобувних підприємств та інших організацій, де робота пов'язана з ризиком для людського життя, завдяки збору та аналізу даних з камер, термометрів, детекторів руху та датчиків погоди за допомогою штучного інтелекту;

- допомагає в оптимізації пошуку: алгоритми машинного навчання допомагають краще розуміти суть пошуку, аналізувати SEO-стратегії конкурентів та знаходити ключові запити, які не використовуються конкурентами;

- класифікує ризики: у страховій індустрії штучний інтелект використовується для обробки даних про поведінку за кермом, щоб передбачити ризики. В промисловому секторі штучний інтелект може передбачити, коли потрібно ремонтувати обладнання та запропонувати оптимальний для цього часу.

Проте, деякі експерти висловлюють занепокоєння щодо ефектів використання ШІ на суспільство, такі як вплив на приватність даних, безпеку та нерівність. Згідно з дослідженням Deloitte, більше 60% респондентів вважають, що ШІ можуть порушити приватність даних, викликати етичні дилеми та погіршити соціальну нерівність [3].

Також, згідно з проведеним опитуванням, у кожній країні на середньому рівні 27% респондентів вважають, що штучний інтелект може стати причиною глобальних проблем у 2023 році. Найбільш хвилюються щодо цього в Індії, Індонезії та Китаї. Натомість, найменше вірять у ймовірний хаос через штучний інтелект в Угорщині, Польщі та Аргентині.

Порівняно з 2021 роком, частка занепокоєних найбільше зростає в Китаї (+11%), Швеції (+8%), Індії (+7%) та Німеччині (+7%). Однак, у деяких

країнах спостерігається зменшення цієї частки, наприклад, в Аргентині вона зменшилась на 11%, у Польщі - на 10%, а в Туреччині та Іспанії - на 9% [1].

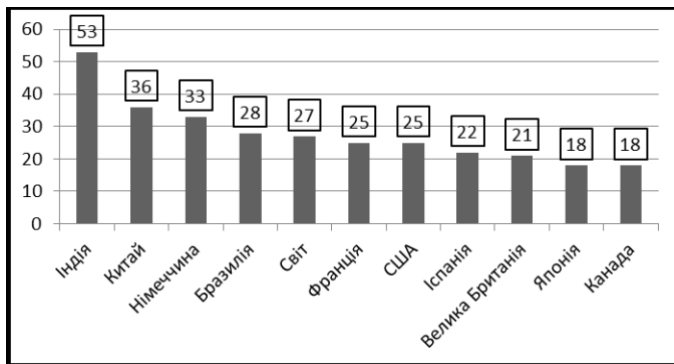

Рис.7.2.2. Частка населення, що вірить у настання світового хаосу через ШІ, 2023 р., %.

Джерело: Штучний інтелект для бізнесу: які завдання здатен вирішувати та в яких галузях допомагає. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20254126-shtuchnij-intelekt-dlya-biznesu-yaki-zavdannya-zdaten-virishuvati-ta-v-yakih-galuzyah-dopomagaє>.

Висновки

Отже, штучний інтелект може змінити бізнес-світ назавжди. Використання технологій штучного інтелекту дозволяє зробити бізнес більш ефективним. Однак, головна перешкода для глобалізації у тому, що ці технології навчаються лише за допомогою даних. Це означає, що будь-яка неточність у джерелі інформації відбиватиметься на результатах.

Також, має розумно існувати баланс між впровадженням ШІ та збереженням робочих місць та соціальної стабільності. Прозора та належно розроблена політика може зменшити потенційні негативні наслідки ШІ та сприяти використанню його можливостей для підвищення продуктивності та ефективності різних галузей економіки та бізнесу.

Загалом, штучний інтелект відіграє все більш вагомую роль у бізнес-середовищі, надаючи компаніям нові можливості для оптимізації процесів, вдосконалення взаємодії з клієнтами, прийняття виважених рішень та забезпечення конкурентоспроможності на ринку. Використання штучного інтелекту в бізнесі вимагає уважного підходу до етичних, правових та соціальних аспектів, але може принести значні переваги компаніям, які його успішно впроваджують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Штучний інтелект для бізнесу: які завдання здатен вирішувати та в яких галузях допомагає. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20254126-shtuchnij-intelekt-dlya-biznesu-yaki-zavdannya-zdaten-virishuvati-ta-v-yakih-galuzyah-dopomagae>.
2. Bostrom, N., & Yudkowsky, E. (2014). The ethics of artificial intelligence. Cambridge University Press. [Electronic resource]. – Access: <https://www.fhi.ox.ac.uk/publications/bostrom-n-yudkowsky-e-2014-the-ethics-of-artificial-intelligence-the-cambridge-handbook-of-artificial-intelligence-316-334/>.
3. Deloitte. State of AI in the Enterprise, 2nd Edition. [Electronic resource]. – Access: <https://www.deloitte.com/us/en/insights/focus/cognitive-technologies/state-of-ai-and-intelligent-automation-in-business-survey.html>.
4. Generative AI is here: How tools like ChatGPT could change your business. [Electronic resource]. – Access: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/generative-ai-is-here-how-tools-like-chatgpt-could-change-your-business>.
5. IDC. (2020). Worldwide Artificial Intelligence Spending Guide. [Electronic resource]. – Access: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS46332019>
6. McKinsey. (2018). Jobs lost, jobs gained: Workforce transitions in a time of automation. [Electronic resource]. – Access: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages>.
7. OECD (2022). OECD TRADE POLICY PAPER [Electronic resource]. – Access: https://www.oecd-ilibrary.org/trade/artificial-intelligence-and-international-trade_13212d3e-en?jsessionid=vBysNmRwXaLFvLQGcfZr8Wm6ABqgbbmBytrYy-JS.ip-10-240-5-90.
8. World Economic Forum Annual Meeting 2020. [Electronic resource]. – Access: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020>.
9. <https://www.forbes.com/> - офіційний сайт компанії Forbes
10. <https://openai.com/> - офіційний сайт компанії OpenAI.
11. <https://www.statista.com/> - офіційний сайт німецького інтернет-порталу статистики Statista.
12. <https://www.goldmansachs.com/> - офіційний сайт компанії Goldman Sachs.

7.3 МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО КРАЇН ЄС В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

Ляшов Дмитро Олесандрович, канд.екон.н, доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: 0000-0001-6712-6562

E-mail: dmytro.liashov@npp.nau.edu.ua

***Анотація.** Неспровокована масштабна агресія росії проти України завдає значної шкоди економіці України та підриває її макроекономічну стабільність. Напад на суверенність та територіальну цілісність України має негативні наслідки не тільки для України, але й для міжнародної спільноти. Масштабні збитки внаслідок конфлікту з росією спричинили значні зміни в економічному ландшафті України. Визначення оптимальних механізмів регулювання мобільності робочої сили є важливим інструментом регулювання ринку праці. Вільна мобільність робочої сили може допомогти регулювати ринок праці, зокрема забезпечуючи належну розподільну справедливість, підвищуючи продуктивність праці, поліпшуючи якість життя робітників та сприяючи економічному зростанню. Однак, мобільність робочої сили може також створювати певні виклики, зокрема збільшення конкуренції на ринку праці, зменшення соціального захисту та зростання міграційних потоків. Розглядається основні фактори трудової міграції внаслідок воєнних конфліктів, в тому числі війни в Україні. Метою дослідження є визначення важливості формування інклюзивної міграційної політики та основних вимог до формування міграційної політики у післявоєнний час. Висвітлено теоретичні аспекти трудової міграції українців до країн ЄС, проаналізовано її сучасний стан. Використано методи аналізу, порівняння, систематизації, класифікації та узагальнення для обґрунтування. Значна увага приділяється проблемі інтеграції та адаптації трудових мігрантів, в тому числі на прикладі українських працівників медичної сфери в німеччині. Також досліджується важливість розробки механізму який буде враховувати фактори повернення чи неповернення українських мігрантів, що буде мати позитивний вплив на економіку та сприяти стабільності країни.*

***Ключові слова:** ринок праці, трудовий потенціал, економічна безпека, трудова мобільність, трудова міграція, міграційна політика, фактори відновлення трудового потенціалу, державне управління.*

Вступ

Для регулювання мобільності робочої сили можна використовувати різноманітні механізми, такі як законодавче регулювання, оподаткування, соціальний захист, регулювання міжнародної мобільності, створення

сприятливих умов для розвитку місцевих ринків праці та інші. Оптимальний механізм регулювання мобільності робочої сили повинен забезпечувати баланс між захистом прав працівників та ефективністю ринку праці. Такий механізм має бути підтриманий адекватною соціальною політикою та правовим захистом працівників, щоб забезпечити вільний та справедливий ринок праці.

Результати наукового дослідження

Трудова мобільність є органічною ознакою робочої сили, що характеризує її готовність і здатність до зміни робочого місця під впливом об'єктивних і суб'єктивних причин. Серед форм трудової мобільності розрізняють добровільну й вимушену, а серед видів – професійно-кваліфікаційну, кар'єрну (статусну), внутрішньо- та міжорганізаційну, галузеву і територіальну. Саме територіальна трудова мобільність, пов'язана зі зміною місця проживання, є трудовою міграцією [1].

В той же час міжнародний міграційний рух населення, особливо у розрізі трудової міграції, визначається різними чинниками та умовами, які потребують детального вивчення та аналізу для розуміння та визначення інструментарію його регулювання залежно від міграційних тенденцій та завдань соціально-економічного розвитку України.

До того ж міграційний рух населення є складним явищем, яке визначається багатьма факторами, такими як економічні, соціальні, політичні, культурні та інші. Також важливо враховувати різні умови міграції, такі як законодавча база, правила та процедури прийому та проживання мігрантів, їхні права та обов'язки, доступ до ринку праці та інші аспекти.

Значний вклад у дослідження причин виникнення трудової міграції та її наслідків для країни внесли такі вітчизняні вчені: Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Овчиннікова, М. Романюк, О. Хомра, С.Чехович, К. Тахатарова. Із зарубіжних вчених доцільно відзначити таких, як Д. Масі, Г. Хауелл, Е. Лі, Д. Мартін та інші. В їх дослідженнях охарактеризовано суть явища трудової міграції та наведено ефективні методи регулювання міграційних процесів.

Але недостатньо вивченими залишаються сучасні питання-виклики міграції населення в умовах воєнної агресії росії та її впливу на ринок праці в Україні, формування вітчизняної міграційної політики в повоєнний період.

У зв'язку з війною відбулася значна міграція населення з територій активних бойових дій чи тимчасово окупованих територій в інші регіони України та за її межі. Це призвело до складних економічних та соціальних наслідків, зокрема до зростання безробіття та зменшення попиту на працю на ринку праці в Україні. Крім того, мігранти з тимчасово окупованих територій мають особливі потреби та потребують соціальної підтримки.

У контексті вищезгаданих викликів дуже важливо розробити та реалізувати відповідну міграційну політику, яка б дозволила вирішувати ці проблеми. Україна повинна враховувати взаємозв'язок між міграцією та економікою, враховувати географічні та демографічні аспекти, забезпечувати соціальну підтримку мігрантів, забезпечувати їхню інтеграцію в суспільство, та взагалі забезпечувати їхні права.

Фактори, що сприяють індивідуальним причинам міграції, складні та взаємодіють як із внутрішнім, так і із зовнішнім тиском. Соціально-екологічна основа враховує динамічну інтеграцію між екологічними та особистими факторами при розумінні того, як один рівень може вплинути на інший та, у свою чергу, вплинути на людину. Теорія міграції, представлена Е. Лі [2], є економічною теорією, яка розглядає міграцію працівників з однієї країни в іншу країну в контексті ринку праці. Теорію запропонував економіст Еверетт Лі, який зазначив, що однією з основних причин міграції є різниця в заробітній платі між країнами. Міграція відбувається тільки тоді, коли можливість заробити більше в іншій країні переважає над затратами на переїзд та іншими витратами, пов'язаними з міграцією.

Таким чином, мігранти вибирають країну з більш високою заробітною платою, щоб покращити своє матеріальне становище. В той же час теорія допомагає розуміти мотиви міграції та використовується для прогнозування наслідків міграції на ринку праці та на рівень заробітної плати в країнах-джерелах та країнах-отримувачах.

Згідно теорії Лі, фактори, що входять до рішення про міграцію, можуть бути класифіковані як фактори штовхання або фактори тяги. В свою чергу фактори штовхання - це умови, які спонукають людей залишити місце або діяльність, у той час як фактори тяги включають елементи, які залучають людину в місце діяльності. Розуміння того, як ці фактори впливають на вибір міграції, має важливе значення для визначення адекватної політики щодо стримування вибуття висококваліфікованих працівників. Головне прагнення мігрантів – це знайти безпечне та зручне місце для проживання і заробітку.

У контексті сучасних викликів міграції, таких як міграція населення від війни та конфліктів, теорія міграції Лі може допомогти вивчити ефективність міграційних програм та розуміти мотиви міграції в умовах війни та конфліктів.

Хоча все ще існує велика невизначеність щодо тривалості війни в Україні, біженці поступово шукатимуть роботу в країнах притулку в дедалі більшій кількості. Залежно від політики країн-отримувачів, біженці отримують підтримку в пошуку роботи та інтеграції в нову культуру. Проте, для більшості українських біженців знайти роботу може бути складним завданням через недостатню кваліфікацію, мовні бар'єри та інші фактори.

Згідно статистики [3], всього в країнах Європейського союзу статус тимчасового захисту у 2022 році вже отримали 3 756,76 тис українців. В тому

числі в Польщі притулок знайшли 956,76 тис., осіб, в Німеччині 936,38 тис. осіб, в Чехії - 431,31 тис. осіб.

Згідно кластерного аналізу, проведеного в рамках дослідження Центром економічних досліджень [4], виділено чотири групи біженців та окреслено їхні портрети. Перша група – це класичні біженці: переважно жінки середнього віку з дітьми. Друга група – це квазітрудова мігранти, що виїхали за кордон не лише через війну, а й для роботи. Третя група – професіонали, люди, які частіше за інші групи працюють за спеціальністю та менше готові працювати не за нею. Четверта група – люди із зони бойових дій: це українці, які найбільше постраждали від війни.

Водночас жорсткі ринки праці та нестача працівників у багатьох країнах, що приймають, є хорошими передумовами для успішної інтеграції відповідних біженців на ринку праці, але багато що буде залежати від супутніх заходів підтримки. багатьох країнах світу, включаючи країни ЄС, сектор охорони здоров'я є одним з найбільш регульованих і контрольованих галузей. Це може створити значні бар'єри для українських біженців, які мають кваліфікацію в цій галузі та прагнуть знайти роботу за кордоном.

Одним з головних бар'єрів є потреба у відповідних дозвільних документах та ліцензіях для роботи в секторі охорони здоров'я. Це може вимагати додаткових кваліфікаційних вимог та процедур для отримання дозволу на роботу. Більшість країн мають встановлені процедури для перевірки кваліфікацій іноземних медичних працівників та отримання ліцензій. Також існують мовні бар'єри, оскільки більшість робочих місць у секторі охорони здоров'я потребують спілкування з пацієнтами та іншими медичними працівниками [5]. Невідповідність мовних вимог може стати перешкодою для отримання роботи в цій галузі.

Отже, українським біженцям, які мають кваліфікацію в секторі охорони здоров'я, може знадобитись додаткова підготовка та процедури, щоб отримати роботу в країнах, які мають встановлені бар'єри для в'їзду [6]. Однак, в деяких країнах існують програми, які сприяють інтеграції біженців у сектор охорони здоров'я, надаючи підтримку для проходження кваліфікаційних вимог та мовної підготовки.

До того ж Європейська профспілка працівників громадського обслуговування (ЄФПГО) та її членські організації вже тривалий час попереджають про зростаючий дефіцит кадрів у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги та його негативні наслідки [7].

Одним із помітних прикладів інтеграції є Німеччина, де з 1 червня 2022 року зміна законодавства надає бенефіціарам тимчасового захисту право на допомогу по безробіттю за певних умов та реєстрації. В результаті станом на січень 2023 року в Німеччині статус тимчасового захисту отримало 971,92 тис. громадян України. За віковими категоріями – молодше 18 років – 324,8 тис. осіб (33% від загальної кількості), 18-34 років – 217,04 тис. осіб (22%), 35-64

роки – 357,58 тис осіб (37%), старіше за 65 років – 72,5 тис. осіб (7% відповідно). З них чоловіків 35% та 65% жінок. Додатково до вже запроваджених заходів Уряд Німеччини вирішив полегшити працевлаштування кваліфікованих кадрів з-за кордону. Законопроект, покликаний підвищити привабливість роботи в Німеччині для фахівців із країн, що не входять до ЄС, мають підготувати у 2023 році [8]. Однак для швидкого надання допомоги збір даних Федерального агентства зайнятості Німеччини, як і раніше, обмежений і ще не містить достатньо інформації про попередні освітні та професійні кваліфікації трудових мігрантів з України.

У опитуванні [9], проведеному наприкінці березня 2022 року, тільки 4% дорослих класифікували свої німецькі навички як «хороші» або «дуже хороші», близько третини вказали, що мають обмежені мовні навички, а 63% раніше не знали мову. Близько 60% респондентів сприйняли мовні бар'єри як найбільшу проблему у новому середовищі. Очікується, що кілька факторів сприятимуть придбанню мови серед українських біженців у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку.

По-перше, високий рівень освіти потенційно спрощує вивчення мови приймаючої країни. Але лише 9% українських мігрантів освоїли мову до свого від'їзду [10]. По-друге, можливості навчання державній мові поступово розширюються [11] і широкий спектр цифрових методів навчання стали вільно доступними для українців.

Ще однією суттєвою перешкодою в інтеграції біженців є процедура визнання професійної кваліфікації, зокрема для медичних працівників. «Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні» (Лісабон, 11 квітня 1997 року), [12] ратифікованої Україною 03.12.1999 та Німеччиною 01.10.2007 регулює зокрема порядок оцінки (індивідуальних кваліфікацій) компетентним органом іноземних кваліфікацій, присуджених окремій особі.

В Німеччині визнання професійної кваліфікації не залежить від статусу перебування та громадянства, але є обов'язковою для роботи за регламентованими професіями, які захищені на законодавчому рівні Німеччини, в тому числі у сфері догляду та охорони здоров'я. Для визнання професійної кваліфікації необхідно пройти відповідну процедуру визнання, після завершення якої заявник отримує офіційне рішення в якому вказується, чи було визнано заявлену професійну кваліфікацію в Німеччині. Визнання завжди здійснюється для конкретної, так званої сталонної німецької професії. Процедура визнання здійснюється уповноваженим органом, який порівнює запитувану професійну кваліфікацію з німецькою професійною кваліфікацією.

Оцінка документів про вищу освіту – це офіційний документ, який містить інформацію про те, яку освітньо-професійну кваліфікацію здобула особа, а також які академічні та професійні права пов'язані з цією кваліфікацією [13]. Відповідний документ видається Центральним відомством

з питань іноземної освіти в Німеччині (ZAB – Zentralstelle für ausländisches Bildungswesen), якому землі Федеративної Республіки Німеччини делегували оцінку документів про вищу освіту.

Оцінка документів, складена Центральним відомством з питань іноземної освіти, може спростити для заявника з вищою освітою працевлаштування у Німеччині, але такий сертифікат слугує лише для встановлення еквівалентності кваліфікації і не є офіційним підтвердженням визнання документів про вищу освіту. В той же час, оцінка документів про вищу освіту не заміняє офіційного визнання кваліфікації, наприклад, лікаря, без якого у Німеччині неможлива професійна лікарська діяльність. Якщо заявник планує працювати лікаркою чи лікарем у Німеччині, сертифікат з оцінкою диплому про вищу освіту не підходить для такої цілі. В такому випадку запит на визнання освітньої кваліфікації подається не до Центрального відомства з питань іноземної освіти, а до відповідного компетентного органу. Це також стосується стоматологів, аптекарів, лікарів-психотерапевтів, дитячих та підліткових лікарів-психіатрів, фахівців в області сестринської справи.

Процедура визнання за бажанням може безкоштовно супроводжується консультаційними центрами, а витрати на оплату послуг визнання можуть бути компенсовані за рахунок фінансової допомоги від центру зайнятості, Федерального агентства з працевлаштування або Федерального уряду Німеччини (Anerkennungszuschnitt). Для процедури визнання уповноваженому органу потрібні атестати та інші документи, що містять інформацію про зміст і тривалість освіти, у рамках якої було отримано професійну кваліфікацію. При цьому важливими також є свідоцтва та інші документи, які підтверджують професійний досвід.

Відповідно до постанови Кабінету міністрів України від 17.02.2023 №149 затверджено «Порядок проведення верифікації інформації про освіту, кваліфікацію та професійний досвід медичних, фармацевтичних працівників та інших працівників сфери охорони здоров'я» [14]. Цей Порядок визначає механізм проведення верифікації інформації про освіту, кваліфікацію та професійний досвід медичних, фармацевтичних працівників та інших працівників сфери охорони здоров'я, які працевлаштовуються за кордоном. У разі позитивного результату перевірки інформації про освіту працівника сфери охорони здоров'я заявник отримує довідку про освіту, кваліфікацію та професійний досвід українською та англійською мовами. Отримання такої довідки повинно суттєво допомогти українським медичним працівникам в процедурі визнання їх професійної кваліфікації та працевлаштування за кордоном.

Станом на грудень 2022 року загальна сума задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України внаслідок повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року, оцінюється в 137,8 мільярда доларів (за відновною

вартістю). Задокументовані збитки закладів охорони здоров'я становлять 1,6 мільярда доларів. Загалом з початку війни було пошкоджено або зруйновано щонайменше 978 закладів охорони здоров'я [15].

В той же час зачеплене війною населення стикається з багатьма ключовими проблемами охорони здоров'я, включаючи обмежений доступ до медичної допомоги, труднощі з ресурсами і частоту захворюваності, а також масштаби неінфекційних та психічних захворювань [16].

Упродовж останніх п'яти років у секторі охорони здоров'я України відбулися суттєві реформи фінансування та надання медичних послуг. У межах ключової реформи фінансування охорони здоров'я, ініційованої в 2017 році, було визначено обсяг гарантованих державою послуг відповідно до фінансованої державою Програми медичних гарантій та окреслено нові відносини між Національною службою здоров'я України, як стратегічним замовником медичних послуг, і державними й приватними надавачами медичних послуг [17]. Але війна з Росією суттєво позначилася на системі охорони здоров'я в Україні. Руйнування інфраструктури, знищення медичного обладнання та бомбардування медичних закладів призвели до надзвичайної складності в забезпеченні якості медичної допомоги населенню та погіршили доступ до неї. Це може мати серйозні і довгострокові наслідки для систем охорони здоров'я України.

Використовуючи досвід біженців через війни у Боснії, Сирії, Афганістані та інших країнах, дослідники розглядають, що впливає на повернення та неповернення біженців після закінчення війни. Разом із тим, важливо розуміти, що кожна хвиля біженців є специфічною, тому окремі тренди та рекомендації, які спрацювали в інших випадках, можуть бути неактуальними для України.

Дослідження підкреслюють важливість таких чинників у поверненні біженців додому після завершення конфлікту [18, 19]:

- безпека;
- наявність житла, земельної ділянки, куди можна було б повернутись;
- можливість заробляти на життя;
- порівняння загальних умов життя вдома та у країні, де перебувають біженці.

Серед факторів, що утримують людей від імміграції, провідні місця займають: відсутність досвіду мобільності, маломобільні близькі люди, що потребують турботи.

Трендом, характерним для повернення біженців, є розділення родин, коли спершу повертається лише частина родини, щоб оцінити ситуацію та зрозуміти, чи є вдома умови для нормального життя. Варто зауважити, що в українському контексті цей тренд може бути відсутнім, адже багато українських родин було розділено на початку війни, коли чоловіки залишались в Україні, а жінки та діти виїжджали за кордон.

Згідно досліджень [6], більшість українських переселенців (51%) кажуть, що остаточне припинення війни стимулюватиме їх повернутись до України. Іншими вагомими факторами є припинення бойових дій та повітряних ударів у рідному місті (34%), можливість знайти добре оплачувану роботу (28%), вищий рівень життя в Україні (21%) та припинення бойових дій у рідному регіоні (19%). Таким чином, на рішення українців про повернення впливатимуть не лише фактори, пов'язані з безпекою, а й економічні фактори.

Інший фактор — це можливості чи обмеження залишатись за кордоном: наприклад, чи зможуть вони знайти роботу за кордоном, чи буде можливість у партнера/партнерки виїхати за кордон, коли закінчується термін дії статусу тимчасового захисту. Загалом фактори, пов'язані із обмеженнями можливості залишатись за кордоном, є важливими стимулами до повернення для деяких респондентів, однак такі фактори є менш важливими, ніж безпека та економіка. Близько 17% біженців стимулюватиме повернутися до дому закінчення часу тимчасового прихистку, 11% — неможливість отримати безкоштовне житло чи житло зі знижкою за кордоном, а 9% — припинення фінансової допомоги українцям.

Найвищу готовність до повернення мають ті, для кого важливим фактором повернення в Україну було б припинення бойових дій у рідному регіоні, деокупація рідного міста або ж відсутність бойових дій та повітряних ударів у рідному місті. Ці люди готові повернутись при умовній безпеці в їхньому рідному регіоні, навіть якщо війна в усій країні ще не припиниться. З іншого боку, найменш схильними до повернення в Україну є ті біженці, для яких важливими факторами повернення в Україну могли б стати вищий рівень життя, фінансова допомога або можливість знайти добре оплачувану роботу в Україні. Це свідчить про те, що люди, які найменш готові до повернення, — це ті, які виїхали не лише через безпекові, а й через економічні причини. Тому саме лише припинення війни може бути недостатнім чинником для їх повернення.

Потреби у сфері охорони здоров'я в порушених конфліктом та постконфліктних умовах не можуть бути задоволені без адекватної робочої сили охорони здоров'я [20]. Так, згідно Проекту Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2023 року [21] стратегічними пріоритетами визначені такі:

- освіта та наукова діяльність у сфері охорони здоров'я інтегровані до сучасного міжнародного контексту;
- планування та забезпечення кадрів системи охорони здоров'я здійснюється в обсягах та у структурі відповідно до потреб;
- створені умови для забезпечення професійного благополуччя працівників сфери охорони здоров'я.

Відповідно до Проекту Плану відновлення України (Матеріали робочої групи «Охорона здоров'я») [21], визначені Проектом Стратегії розвитку

системи охорони здоров'я до 2023 року пріоритетні напрями враховані, а проблема трудової міграції медичних працівників визначена як гостра.

Основні теми, зазначені у сучасній літературі [22] включають наміри на міграцію, зворотну міграцію, досвід роботи та умови служби та політику розгортання. Використовуючи ці теми, визначено зведений список факторів, що сприяють вибуттю медичних працівників у постконфліктних умовах, включаючи страх, погіршення робочого середовища, відсутність безперервної освіти чи можливостей для розвитку навичок, перенасичений ринок зайнятості, низька заробітна плата тощо. Результати цих досліджень показують ранню ознаку того, що слід ухвалити таку державну політику, яка буде спрямована на покращення фінансових стимулів та надання можливостей для професійного розвитку.

Висновки

Ризики втрат людського потенціалу особливо серйозні, коли йдеться про еміграцію молоді, кваліфікованих спеціалістів. Зокрема система охорони здоров'я в Україні дедалі гостріше відчуватиме брак кваліфікованих медичних кадрів.

В умовах післявоєнного відновлення Україна потребуватиме цілеспрямованої державної політики, спрямованої на посилення кадрового потенціалу, зокрема в галузі охорони здоров'я. Потрібно розробляти механізми який буде враховувати такі фактори повернення чи неповернення українських мігрантів:

1. Ступінь безпеки в Україні: Повернення біженців залежить від того, наскільки безпечною є їхня рідна країна після закінчення війни. Якщо безпека відновлюється, то більшість біженців можуть бажати повернутися до своєї країни.
2. Економічна стабільність: повернення біженців буде залежати від швидкості відновлення стабільності української економіки. Швидке відновлення економіки сприятиме рішенням біженців про повернення.
3. Сімейні зв'язки та культурні традиції: традиційно сімейні зв'язки мають великий вплив на рішення біженців про повернення. Біженці прагнуть повернутися, щоб знову з'єднатися зі своїми родичами та повернутися до своїх культурних традицій.
4. Наявність роботи та житла: біженці, не мають роботи та житла в своїй рідній країні, не можуть погодитися на повернення.
5. Рівень освіти та доступ до медичних послуг також є значущими факторами, які впливатимуть на рішення біженців про повернення.

Необхідність зміцнення системи охорони здоров'я для подальшого надання допомоги та обслуговування населення в умовах повоєнного відновлення країни буде посилюватися з урахуванням тяжкості травм – як

фізичних, так і психічних – які супроводжують періоди насильства та конфліктів.

В свою чергу правильно побудована державна політика повинна забезпечити покращення фінансових стимулів та надання можливостей для професійного розвитку, що стане важливим кроком у забезпеченні належної кількості кваліфікованих медичних працівників у секторі охорони здоров'я. Це може включати збільшення зарплат медичних працівників, фінансування професійної підготовки та перепідготовки, а також інші заходи, які б допомогли забезпечити доступність та якість медичних послуг.

Отже, потрібно зосередитися на пошуку потенційної політики, яка може бути успішною у скороченні вибуття та покращенні повернення кваліфікованих медичних працівників. Деякі з можливих напрямків такої політики можуть включати:

1. Поліпшення умов роботи в охороні здоров'я: забезпечення належних умов праці для медичних працівників, таких як належна оплата, доступ до технологій та інфраструктури, може допомогти зберегти вітчизняних медичних працівників та повернути назад тих, хто вже залишив країну.
2. Фінансові стимули: держава може надавати додаткові фінансові стимули, такі як підвищення зарплати, надання додаткових грантів для професійного розвитку, компенсацію витрат на переїзд та інші фінансові пільги.
3. Поліпшення підготовки: надання можливостей для підвищення кваліфікації та професійного розвитку, зокрема за допомогою співпраці з іншими країнами та проведення міжнародних тренінгів, може підвищити рівень кваліфікації медичних працівників та збільшити їхню привабливість для роботодавців.
4. Політика повернення: Розробка та впровадження політики, спрямованої на повернення кваліфікованих медичних працівників, може забезпечити певну стабільність у системі охорони здоров'я та допомогти зменшити відтік.
5. Партнерство з міжнародними організаціями задля забезпечення можливості навчання та професійного розвитку, а також залучення фінансових стимулів.

Однією з таких організацій є Світова організація охорони здоров'я (СООЗ), яка має програми для забезпечення доступу до навчання та підвищення кваліфікації медичних працівників в країнах з низьким рівнем розвитку. Крім того, СООЗ може надавати фінансову та технічну підтримку для розвитку національних систем охорони здоров'я та повернення кваліфікованих медичних працівників. Інші міжнародні організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, можуть також забезпечувати фінансову та технічну підтримку для розвитку медичної

інфраструктури та забезпечення медичної допомоги населенню в порушених конфліктом та постконфліктних країнах.

Для успішного партнерства з міжнародними організаціями важливо забезпечити створення відповідних національних механізмів та координацію з існуючими ініціативами. Також важливо визначити конкретні потреби та пріоритети в розвитку системи охорони здоров'я.

В свою чергу політика ринку праці кваліфікованих працівників має орієнтуватись як на внутрішній сегмент, так і зовнішній – вимушених переселенців за межі країни. Стосовно внутрішнього ринку праці: попри його суттєві прогалини, незбалансованість, величезні втрати, спричинені війною, потрібно створювати умови для розвитку внутрішньої мобільності.

Очевидно, впродовж відновлюваного періоду виникне попит на працю, пов'язану з подоланням наслідків руйнації економіки, відбудовою територій, підприємств, житлового фонду. Це потребуватиме переміщення робочої сили. Водночас, відродження має відбуватися на новій основі, що зумовить потребу у нових знаннях і навичках. Паралельно необхідно здійснювати структурну трансформацію економіки з відповідними перетвореннями ринку праці.

Запровадження політик та систем, які дозволяють усім громадянам України, особливо тим, хто переміщений внаслідок війни або захищає країну, повною мірою сприяти відновленню, забезпечить більш інклюзивну економіку. Наприклад, такі політики можуть включати підтримку військових після повернення з війни, включаючи надання доступу до медичних та психологічних послуг, а також надання допомоги в отриманні роботи та навчання. Також можуть бути введені спеціальні програми підтримки для біженців, які повертаються на рідну землю, які можуть включати надання житла, медичної допомоги та навчання.

Ці політики повинні бути спрямовані на зменшення ризику бідності та залежності від допомоги держави, що допоможе збільшити продуктивність і підвищити кваліфікацію робочої сили. Крім того, інклюзивні політики можуть повернути інвестиції в країну, оскільки демонструють стабільність та прихильність до розвитку людських ресурсів.

Таким чином, впровадження інклюзивних політик та систем для підтримки повернення та інтеграції кваліфікованих медичних працівників, працівників інших спеціальностей, військових може мати позитивний вплив на економіку та сприяти стабільності країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна академія наук. (2022). Мобільність робочої сили України в умовах воєнної економіки. <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=9009>
2. Lee E. S. (1966). A theory of migration. Demog. T. 3. 47-57.
3. Євростат. (2023). <https://ec.europa.eu/eurostat>.

4. Центр економічних стратегій. (2023). Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Проміжний звіт. <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/БІЖЕНЦІ-3-УКРАЇНИ-ХТО-ВОНИ-СКІЛЬКИ-ЇХ-ТА-ЯК-ЇХ-ПОВЕРНУТИ-0703.pdf>
5. OECD. (2021), Language Training for Adult Migrants, Making Integration Work. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/02199d7f-en>.
6. Zatonatska, T.; Liashenko, O.; Farenjuk, Y.; Dluhopolskyi, O.; Dmowski, A.; Cichorzewska, M. (2022). The Migration Influence on the Forecasting of Health Care Budget Expenditures in the Direction of Sustainability: Case of Ukraine. Sustainability. 14(21). <https://doi.org/10.3390/su142114501>.
7. Adam Rogalewski, Phil Freeman. (2022). Health and social care: staff shortages critical. <https://socialeurope.eu/health-and-social-care-staff-shortages-critical>.
8. Андреа Грунау, Віктор Вайц. (2022). Німецький ринок праці стане привабливішим для іноземців. <https://amp.dw.com/uk/nimeckij-rinok-praci-stane-bils-privablivim-dla-inozemciv/a-63966765>
9. International Organization for Migration (IOM). (2022). DTM Germany - Third Country Nationals arriving from Ukraine in Germany. IOM, Germany. <https://dtm.iom.int/reports/germany-third-country-nationals-arriving-ukraine-germany-june-2022>.
10. Herbert Brücker, Laura Goßner, Andreas Hauptmann, Philipp Jaschke, Kamal Kassam, Yuliya Kosyakova, Ignat Stepanok. (2022). Die Folgendes Ukraine: Kriegsfür Migration und Integration: Eine erste Einschätzung. <https://doku.iab.de/forschungsbericht/2022/fb0222.pdf>.
11. OECD. (2022). Rights and Support for Ukrainian Refugees in Receiving Countries. OECD iLibrary. <https://doi.org/10.1787/09beb886-en>.
12. Закон України №994_308. (1997). Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308.
13. Центральний офіс закордонної освіти. (2023). <https://www.kmk.org/zab/zeugnisbewertung/ua.html>.
14. Постанова Кабінету міністрів України від 17.02.2023 №149. (2023). Про затвердження Порядку проведення верифікації інформації про освіту, кваліфікацію та професійний досвід медичних, фармацевтичних працівників та інших працівників сфери охорони здоров'я. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-2023-p>.
15. KSE. (2023). The total amount of damage caused to Ukraine's infrastructure due to the war has increased to almost \$138 billion. <https://kse.ua/about-the-school/news/the-total-amount-of-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-has-increased-to-almost-138-billion>.
16. Rachel, Thompson Mukesh Kapila. (2018). Healthcare in Conflict Settings: Leaving No One Behind. <https://www.wish.org.qa/reports/healthcare-in-conflict-settings-leaving-no-one-behind>.
17. Світовий Банк, Уряд України, Європейська Комісія. (2022). Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>.
18. Niels Harild, Asger Christensen, Roger Zetter. (2022). Sustainable refugee return: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/ec025dca-77c1-5495-bdd4-00032a607b1e/content>.

19. Rahul Chandran, Senior Policy Advisor, United Nations University Centre for Policy Research. (2016). The World Humanitarian Summit - Requirements for an ambitious outcome. <https://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/2156/Chandran-World-Humanitarian-Summit.pdf>.
20. Харківська експертна група підтримки медичної реформи. (2022). Звіт з досліджень в рамках проєкту «Первинна та амбулаторна медична допомога громадянам України внаслідок військового конфлікту». https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2023/01/irf_sociol_report_fin.pdf.
21. Міжсекторальна робоча група з питань розробки Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року. (2022). Стратегія розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року: ПРОЄКТ 23 лютого 2022 року. Фіналізований та погоджений членами. <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/Стратегія/UKR%20Health%20Strategy%20Feb%2024.2022.pdf>.
22. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. (2023). Проект Плану відновлення України: Матеріали робочої групи «Охорона здоров'я». <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/health-care.pdf>.

7.4 ECONOMIC DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF GLOBAL ECONOMIC IMBALANCE

Hennadii Nadolenko, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, the Hennadii Udoenko Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Ukraine, Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6342-452X>
E-mail: Nadolenskoh@yahoo.com

***Abstract.** Economic diplomacy is a term that has acquired a certain significance among both scholars and practitioners relatively recently. Most publications on diplomacy emphasize that until the 1990s, economics was considered only as an "appendix" to the main work of professional diplomats. They focused primarily on politics-related issues, placing other activities ranging from cultural promotion and consular assistance to domestic trade facilitation in the second category. However, in today's globalized world, the economy has become a key issue affecting the international situation and relations between countries. Economic diplomacy has become a natural phenomenon in international relations, the result of the growing role and importance of economic factors in international relations. The article analyzes the traditional interpretation of economic diplomacy and its role in solving economic and political problems. The definition of the concept and tasks of economic diplomacy, the main ways of realizing these tasks, as well as the key problems of modern economic diplomacy of Ukraine are revealed. The author analyzes the effectiveness of economic diplomacy in the context of the global economic system imbalance as a tool for reducing the gap between countries and ensuring a more equitable distribution of economic power. The goals set out in the article were achieved through the use of general scientific research methods within the framework of comparative, logical and empirical analysis. Various sources of information were studied and analyzed. The presented theoretical concept can serve both scholars and political leaders as a starting point for analysis, further empirical research and diplomatic strategy building.*

***Keywords:** economic diplomacy; global economic imbalance; sanctions; political crisis; economic crisis.*

Introduction

The dramatic change in the political situation in Europe and the world due to the war unleashed by Russia against Ukraine has become the basis and justification for the introduction of restrictive measures in trade and investment cooperation. The world is once again experiencing a situation where economic and political levers of influence are closely linked and are actually becoming tools for achieving the same goals. This raises the problem of traditional and new interpretations of the concept

of "economic diplomacy" and its role in resolving or aggravating political contradictions in the context of existing global imbalances in the world economy.

In such circumstances, there is an urgent need to recognize economic diplomacy as an important tool of foreign policy. In addition to international trade, its range of interests includes investments, capital flows, financial assistance, bilateral and multilateral economic negotiations, technological exchange, state brand management, and other factors that shape the international image of a country and its position on the global economic stage. Moreover, as the economies of individual countries become more open to the outside world and the international division of labor deepens, the role of economic diplomacy will inevitably grow, replacing traditional, primarily military, methods of resolving interstate conflicts.

The subject of this article is economic diplomacy, interaction between the state and business, and the consequences of economic sanctions in the current political crisis. It analyzes the traditional interpretation of economic diplomacy and its role in solving economic and political problems. The study of these issues is related to the definition of the concept and objectives of economic diplomacy, the main ways of realizing these objectives, as well as the identification of key problems of Ukraine's modern economic diplomacy.

In preparing the research materials, various theoretical approaches of comparative and logical analysis, empirical method for collecting and analyzing data from various sources, as well as case studies were used to analyze in more depth the specifics of economic diplomacy in specific situations and identify trends and features in the activities of countries and other parties.

Research Outcomes

1. **Essence and Definition of Economic Diplomacy.** Throughout world history, economic interests have largely determined the policies of countries toward their neighbors and overseas states and territories. In turn, the conquest of new lands and the establishment of dominance over neighboring states have always been aimed at increasing national wealth and expanding possessions, areas of capital investment, and creating new jobs for citizens of their country. In this context, we are talking about achieving economic interests through the methods of political struggle, and often the use of military force. At the same time, when speaking about the pursuit of economic prosperity through the use of not the most dignified and humane methods, one should clearly trace the interconnection between politics and economics: it is the strong economic position that has traditionally ensured political dominance and the ability to dictate one's terms on world order issues. Since the original and most widespread form of international economic interaction was international trade, it is natural that economic diplomacy was originally a form of trade diplomacy.

After the Second World War, for a certain period of time, society was characterized by the realization that military methods of achieving economic and, thus, political domination were futile. New methods, tools, and organizations have

emerged that allow achieving the same goals through so-called soft power. In the context of globalization, these problems have become especially important, and the traditional discussion about the correlation between political and economic instruments, the quality and number of organizations has been supplemented by new questions about the interaction of business and the state in the implementation of economic diplomacy, the presence of primary motivation and initiative, as well as the coordination of institutions and organizations both nationally and internationally [4].

Economic diplomacy has traditionally been one of the fringe areas of international relations research, but at the same time, neither the classical science of diplomacy nor studies of international economic relations in Ukraine have sufficiently examined its role in political crises. It is also worth noting here that despite the widespread use of economic diplomacy tools among a number of advanced countries, only a small number of countries actively use this toolkit to solve political problems or, conversely, as a method of punishing an opponent.

When considering the role and significance of this phenomenon, we should first of all define what we mean by economic diplomacy and what can be considered its instruments. According to the generally accepted interpretation, economic diplomacy is the use of foreign economic instruments to achieve national economic and political goals through international cooperation and interaction with other countries. In the modern world, economic diplomacy is one of the most effective means of realizing national economic interests. Therefore, it can be argued that economic diplomacy involves diplomatic efforts focused on promoting the country's economic interests at the international level [6, c. 7-9].

Economic diplomacy, as well as diplomacy in general, is an integral part of the state's foreign policy and its international activities; it is foreign policy that determines the goals and objectives of economic diplomacy.

Economic diplomacy, by definition, should be related to the country's economic policy. Diplomats working in this field are called upon to monitor and analyze the economic policies of foreign partner countries, as well as their decision-making systems, and to make recommendations to their governments on how to optimally operate in certain foreign markets, strengthening their economic and political positions. As a tool of economic diplomacy, financial resources are most often used to either encourage or restrict economic cooperation in order to achieve a specific foreign policy goal. Sometimes such actions are called economic management of the state. In the modern literature [6, p. 18], four areas of economic diplomacy are distinguished on this issue:

- policy and rulemaking, which includes the development of international and multilateral rules for regulating global economic relations;
- information and analytical, i.e. analysis and forecasting of the situation on international and national markets, including regulatory rules, as well as expla-

nation of the economic benefits of participation in certain international organizations and blocs;

- technical advisory, i.e. providing technical and development assistance;
- financial and credit support with a clear purpose.

Thus, economic diplomacy is a combination of decisionmaking, political advocacy and promotion of national business interests. Modern economic diplomacy is a continuous, multifaceted joint activity of the state and business to implement the national foreign economic policy with the greatest benefits for the country and minimal costs. The main goal of economic diplomacy is to ensure national interests and advantages in the field of foreign economic relations, strengthening the country's competitiveness and economic security in the context of globalization.

Based on the definition of the areas of economic diplomacy, it can be argued that within the national framework, its subjects are all economic ministries, organizations whose activities are aimed at stimulating trade and investment, chambers of commerce, and, of course, the Ministry of Foreign Affairs.

There is a whole arsenal of economic diplomacy tools, which are usually non-price methods of supporting domestic producers. In the context of the global capital market, agreements on the protection and promotion of investments, the avoidance of double taxation, the expansion of financial services, etc. are of particular importance. Outside the country, the subjects of economic diplomacy are embassies, consulates and trade missions, as well as missions to international organizations (WTO, UN economic structures). The main focus is on attracting foreign business, investments, technological cooperation and tourism development.

At the same time, economic diplomacy is implemented in close contact with political, public and other segments of diplomatic work. From this point of view, the state, its partners, representatives of national and foreign businesses, and legislators should work together to address global issues of our time, such as technological development and environmental protection, as well as cooperate in traditional areas of international trade and finance.

It should be noted that in recent years, there have been significant ontological and conceptual shifts in the study of diplomacy. Researchers who relied on traditional approaches emphasize that it is necessary to significantly expand the analysis of international relations beyond the narrow statebased approach to studying political processes and security issues. In the foreign literature, this approach is defined as the use of analytical tools inherent in international political economy and market research, which makes it possible to talk about the importance and influence of economic actors on economic interests and processes in diplomatic practice [3].

At the same time, the work of these authors, as well as some other studies [8], introduces new interesting concepts of diplomacy – catalytic, network, and multilateral. Catalytic diplomacy implies the existence of a large number of state

and non-state actors in diplomatic practice, as well as the role of individual key figures (politicians, businessmen) in promoting national interests. Catalytic diplomacy has been thoroughly studied in the works of the President of the Association of American Scholars J. Stone [7]. Some works consider specific examples of "catalytic" activities of the state aimed at solving specific problems of intensifying ties in the most important direction [2]. Network and multilateral diplomacy is a consequence of the diversification and change in the nature of the diplomatic process, significant "economization" of the diplomatic service and the strengthening of the role of multilateral organizations in shaping national economic diplomacy, which from this point of view is not limited to interstate relations in the international system, but also includes social, economic, cultural and political relations between political and economic actors in formal and informal relations in the international system.

In this regard, it can be argued that economic diplomacy is an integral part of the work of all executive and legislative authorities, as well as foreign economic operators in all its forms. This concept is associated with both strategic provisions and tactical application of trade, investment and financial policy instruments. According to the author, economic diplomacy covers all types of activities aimed at realizing national competitive advantages in the foreign economic sphere, both in order to expand the world market and strengthen positions in the global market, and to realize geopolitical interests and ambitions.

2. Peculiarities of economic diplomacy in modern conditions. Economic globalization has contributed to the growing importance of economic diplomacy and its role as a significant factor in shaping foreign policy. At the same time, the nature of globalization is constantly changing, affecting the concept of diplomacy in general and economic diplomacy in particular. In the 1980s, globalization was viewed through the prism of the activities of TNCs, which played a significant role in the development of state foreign policy. Active globalization processes have shown that, in addition to its positive impact, the globalization of the world economy also creates new risks. In an interconnected world, the impact of largescale financial and economic crises is increasing, and there is a threat of deepening imbalances in the development of different regions of the world due to unequal starting points and internal potentials.

In this regard, in the 1990s, economic progress and prosperity began to be associated with the expansion and deepening of regional blocs such as the European Union (EU), Mercosur, and the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), and accordingly, the main diplomatic interests were focused on promoting and developing regional cooperation. It should be emphasized that regional trade and integration agreements are the most common tool of economic diplomacy, as they are a quick way to open markets, and economic liberalization, so necessary to promote national interests and attract political allies, is carried out within a regional grouping more quickly due to similarities of interests. At the beginning of the new

millennium, especially in the period after 2010, the trend of interaction at the regional level continued, but the nature of regional associations changed significantly.

First of all, the signing of crossregional agreements and agreements involving countries with different levels of economic development has become more frequent. This was largely facilitated by both the crisis in reaching agreements at the multilateral level within the Doha Round and the desire of countries to expand their political influence. This stage of development is marked by the desire to form large interbloc and crossregional cooperation platforms, such as the Transatlantic Trade and Investment Partnership, the Trans-Pacific Partnership, and the development of the ASEAN+6 cooperation concept.

The fact that the new stage of globalization is confirmed by the fact that in recent years, opposing intentions and contradictory trends have become more clearly evident – instead of openness, the role and place of the state in protecting national markets, strengthening regulatory functions to provide preferences to individual (mainly national) producers, and the resurgence of protectionist sentiments, even/especially in the advanced countries of the world, has become noticeable. In 2019, restrictions on foreign direct investment reached their highest level in 20 years [9].

The United States and the European Union have introduced strict scrutiny of foreign acquisitions in response to perceived national and/or economic security risks. In 2018 alone, the number of cases of investment expropriation – either rejected or withdrawn for security reasons – tripled [9]. However, the global economy has become more integrated and unstable, prone to economic crises and deep recessions that can suddenly spread from one country or region of the world to others. Economic liberalization has been accompanied by an increase in systemic shocks that have caused systemic insecurity that is difficult to cover with standard forms of insurance. In the context of globalization, economic crises from one country or region are more likely to affect other economies.

Thus, it can be argued that universality, flexibility and active participation of business are fundamental factors of modern economic diplomacy, which has a wide range of tasks. At the same time, given the transformation of the global economy into an integrated economic system based on everexpanding value chains, it is difficult to distinguish between political and economic diplomacy. The interests of national business as the main source of state revenues and jobs require that the efforts of all government agencies be aimed at comprehensive support and protection of its interests at all levels, as well as at maintaining political stability and eliminating the threat of military conflicts.

First and foremost, economic diplomacy is aimed at expanding contacts with foreign countries and promoting the interests of national businesses in foreign markets. The high level of interdependence of countries in the context of globalization leads to continuous improvement of methods of regulating the impact of external factors and expansion of the competence of global and multilateral insti-

tutions that address key issues of the international business environment. In addition, in this respect, economic diplomacy methods can be divided into two groups: 1) supporting the interests of individual companies or industries and 2) supporting and promoting national interests in general.

Of course, such a division is rather arbitrary, as both groups of instruments are closely interrelated, but in different situations, micro- or macro-level interests may prevail and in some cases contradict each other. This fact can be confirmed by measures taken in crisis situations or in the interests of economic security or pressure on counterpart countries. The use of economic diplomacy tools in political crises is not a new problem and has a certain history. One of the most striking historical examples is the US financial policy towards the British pound sterling during the Suez Crisis of 1956-1957. In the following years, the US repeatedly resorted to the use of economic pressure instruments (Cuba, Iran, Iraq, Belarus). As for the EU countries, they tend to use sanctions as an instrument of economic diplomacy to a lesser extent and do so at the initiative of the United States as their largest economic and political partner.

The most illustrative example of the use of economic leverage is the unprecedented number of sanctions imposed by the US and the EU against Russia in connection with the latter's war against Ukraine. Today, Russia is the most sanctioned country in the world. According to the Atlantic Council, almost 11,500 sanctions have been imposed on it so far. 78% of all sanctions are directed against individuals and about 21% against legal entities [5].

A characteristic feature of modern economic diplomacy is that in most developed countries, national business is involved in the decision-making process regarding the feasibility of using certain instruments. Private sector positions can and should influence a country's negotiating position and position in global and/or regional markets. This is due, on the one hand, to the fact that the market is a sphere of competition, mainly between private sector organizations, and only they have the best knowledge of where and how to invest and sell goods and services in the interests of the country's welfare. On the other hand, as recent developments and the sanctions imposed on Russia by the US and the EU show, in the event of restrictive measures, it is companies that are the first to experience the full range of negative consequences.

Summarizing the brief analysis of the main ways to solve the problems of economic diplomacy, it can be argued that there are two types of economic diplomacy: 1) restrictive, aimed at achieving political goals through sanctions, most often at the expense of economic welfare, and 2) stimulating, aimed at expanding business opportunities and creating more favorable conditions, as well as developing the national economy as a whole or its individual sectors. Of course, the first one, as mentioned above, is also aimed at strengthening the positions of its economic entities and winning new strategically important markets in the long run. In terms of political crises, a restrictive strategy can be both a cause and a consequence

of a crisis. Stimulating economic diplomacy is usually characteristic of political stability and has both long-term and medium-term effects.

3. **Modern Ways of Realizing the Tasks of Economic Diplomacy and Problems of Ukraine's Participation in International Economic Cooperation.** In the current environment, economic diplomacy remains in line with Ukraine's foreign policy and is formalized in state strategic documents (National Security Strategy of Ukraine, Economic Security Strategy of Ukraine, Foreign Policy Strategy of Ukraine, National Economic Strategy, Export Strategy, etc.) Deeper economic integration with the EU is being pursued through strengthening trade and economic opportunities under the Association Agreement by updating its individual provisions, as well as through active synchronization of Ukrainian legislation with EU legislation, especially after Ukraine officially acquires the status of a candidate for EU membership in June 2022. The interest in enhancing trade, economic and investment cooperation is also evident in the activities of the country's political actors. In 2021, the trade turnover increased compared to 2020 and amounted to USD 141.54 billion, of which exports amounted to USD 68.24 billion and imports to USD 73.3 billion. Due to Russia's war against Ukraine, in 2022, trade turnover decreased compared to 2021 and amounted to USD 99.7 billion, of which exports amounted to USD 44.2 billion and imports to USD 55.5 billion.

The previous positive dynamics of Ukrainian exports was driven by rising demand and prices on global markets for raw materials, metals, and agricultural products. Economic diplomacy helped more than 200 Ukrainian companies enter new foreign markets. The further negative dynamics of Ukrainian exports is related to the military operations in the country.

The study of the current situation in Europe and the world and the role of economic diplomacy, mainly in overcoming crises, clearly shows that a significant expansion of this concept and the direct functions of economic diplomacy is needed.

It is worth noting that one of the projects for the development of economic diplomacy is its public level, which is due to the growing attention of society to foreign policy. For example, in 2021, the New Europe Center conducted a survey as part of the USAID/ENGAGE activity, which is funded by the United States Agency for International Development (USAID) and implemented by Pact in Ukraine.

When asked whether Ukraine's foreign policy should be guided by pragmatic interests or based on a value-based approach to the development of democracy, human rights and the rule of law, the answers were distributed as follows: 41.4% – a balance between these two approaches should be sought; 33.6% – the protection of democracy, human rights and international law should always be a priority; 19.3% – exclusively pragmatic interests – building relations with those countries with which it is most profitable to cooperate; 5.8% – difficult to answer, refused [1, p. 15]. This suggests that economic diplomacy includes an element of transparency. In this regard, international actors, business and civil society are interested in promoting new areas of economic diplomacy.

In order to protect Ukraine's national economic interests in foreign markets, overcome negative trends in commodity exports, maintain positions in already developed foreign markets, identify opportunities for expanding exports to new areas, and concentrate Ukraine's main national interests in relation to the EU, it is advisable to:

- first, to develop a set of measures to achieve a greater balance of foreign trade with a reduction of its negative balance;
- second, to introduce into the practice of economic diplomacy institutions the constant monitoring of average export price indices and indices of physical volumes of Ukrainian commodity exports in order to prevent the transfer of financial results from Ukrainian exporters to foreign importers and financial losses of the Ukrainian economy;
- third, to draw the attention of Ukrainian scholars and practitioners in the field of foreign economic activity and economic diplomacy institutions to expand and intensify Ukraine's participation in international cooperation, taking into account European experience and existing requirements for building effective models.

Conclusions. Summarizing the results of this study, the following key points should be emphasized.

1. In today's global world, economic diplomacy is gaining a wider interpretation and spread, both in terms of creating new trade and investment flows and promoting political interests and ambitions.
2. To promote its interests, the state uses the interests of all market players and all institutions available in the country.
3. Modern economic diplomacy involves the use of a wide arsenal of foreign economic, investment, and financial policy tools; in some cases, economic pressure tools are used to exert pressure and achieve political goals.
4. Obviously, the process of Ukraine's integration into global economic relations is not moving as dynamically as it should due to the military conflict. However, there are many ways and opportunities to develop economic ties, deepen trade and investment cooperation, and form regional blocs to implement economic diplomacy in its creative sense, which Ukraine can use even in its current situation.
5. At the same time, economic cooperation with foreign countries should not become an instrument and a "hostage" to political ambitions and goals, but should serve as a solid basis for political dialogue. The search for and development of new markets should be a goal and a logical continuation of the course of active participation in the system of global economic relations, not a tool to counteract the collapsing system.

REFERENCES

1. Dyplomatija – 2022. Zovnishnjopolitychni ochikovannja ukraj-insjkoško suspiljstva [Diplomacy – 2022. Foreign policy expectations of Ukrainian society]. Retrieved from: <http://neweurope.org.ua/analytics/dyplomatiya-2022-zovnishnjopolitychni-ochikovannja-ukrayinskogo-suspilstva/>.
2. Heilmann, S. (2014) Niche Diplomacy at Work: Germany's Catalytic Role in European-Chinese Relations. *China Monitor*, October 21, pp. 1–7. Retrieved from: <https://www.merics.org/sites/default/files/2020-05/China%20Monitoro%2021.pdf>.
3. Lee, D., & Hocking, B. (2010). *Economic Diplomacy*. Ed. by R. A. Denmark & R. Marlin-Bennett, *The International Studies Encyclopedia* (pp. 1216–1227). Chichester: Wiley-Blackwell.
4. Lee, D., & Hudson, D. (2004). The old and new significance of political economy in diplomacy. *Review of International Studies*, Vol. 30, no. 3, pp. 343–360. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/s0260210504006102>.
5. Russia Sanctions Database. Atlantic Council. Retrieved from: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/russia-sanctions-database/>.
6. Sharov, O. (2019). *Ekonomichna dyplomatija: osnovy, problemy ta perspektyvy* [Economic Diplomacy: Fundamentals, Problems and Prospects]. Kyiv: Nacional'nyj instytut stratehichnykh doslidzenj. (in Ukrainian)
7. Stone, J. J. (2010). *Catalytic diplomacy: Russia, China, North Korea and Iran*. Carlsbad, Calif: BookSurge Publishing.
8. Van Bergeijk, P. A. G., Okano-Heijmand, M., & Melissen, J. (2011). Economic Diplomacy: Economic and Political Perspectives. *Brill's Journal. The Hague Journal of Diplomacy*, Vol. 6, no. 1–2, pp. 1–218.
9. *World Investment Report 2019 (UNCTAD/WIR/2019)*. (2019). New York: United Nations Publications. Retrieved from: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2019_en.pdf

7.5 THE IMPACT OF REMITTANCES LABOR MIGRANTS ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Lesya Pobochenko, PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University, Ukraine, Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3094-6417>,

E-mail: lesya.pobochenko50@gmail.com

Alina Prokopieva, PhD in Economics, Associate Professor,

National Aviation University, Ukraine, Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/000-0001-6745-0485>,

E-mail: alinaprokopeva1977@gmail.com

Inna Nabok, PhD in Economics, Associate Professor.

National Aviation University, Ukraine, Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3640-9823>,

E-mail: nabok.iir@gmail.com

Abstract. *The migration of people from one country to another has become an integral part of the modern world, affecting the economic, social, political and cultural life of mankind. This process is beneficial both for the countries where migrants arrive and for the countries of their origin and is an important factor in socio-economic development. One of the obvious results of migration is the frequent, albeit small, financial remittances sent by immigrants to their families back home. This financial flow is currently one of the largest international financial flows, comparable in size to international financial assistance and foreign direct investment, and has an impact on household welfare as well as on macroeconomic indicators at the national level. Recently, scholars have increasingly studied the impact of these remittances on the economies of countries, especially developing ones, as they begin to exceed other sources of financing, such as tranches from international organizations and private foreign investment. The subject of the study is international labor migration and migrant remittances in terms of their impact on the economic development of Ukraine. The object of the study is the impact of international labor migration and migrant remittances on the main indicators of economic development of Ukraine. The results obtained will be used in the development of applied solutions and theoretical substantiation of the processes of migrant remittances in the context of their impact on the economic development of Ukraine.*

Keywords: *cash flows, international labor migration, economic development, migrant remittances, migration capital, labor resources, International Organization for Migration (IOM), labor migration, labor market.*

Introduction

The purpose of the article is to study the impact of migrants' remittances on the main indicators of economic development of Ukraine.

The goal of this research involves setting and solving the following tasks:

- to determine the impact of migration capital on economic development;
- to determine the impact of labor migrants' remittances on the main indicators of economic development of Ukraine;
- to substantiate the problems of improving the mechanisms for managing remittance flows in Ukraine.

The main research methods used in the study are the following: analysis and synthesis, induction and deduction, statistical and graphical, and system analysis.

A significant contribution to the study of the impact of remittances on the economy of the migrant donor country was made by such well-known scholars as A. Barajas, A. Haidutsky, V. Gayets, G. Durand, V. O. Kupets, E. Libanova, R. Lucas, I. Lunin, O. Malynovska, D. Masey, E. Parado, O. Pyatkovska, V. Fedosov, R. Chami and others.

The need for further in-depth study of the theoretical foundations and substantiation of methodological and practical approaches to determine the impact of migrant remittances on the economic development of Ukraine led to my choice of the topic of the article.

Research Outcomes

The close relationship between economic development and migration has been recognized for some time. In recent years, however, there has been a shift in thinking about the relationship between migration and economic development. Traditionally, migration has been viewed as a problem with negative consequences for development. Today, there is a growing realization that migration and migrants can contribute to a country's economy. One of the factors contributing to this change in thinking is the growing awareness of the importance of remittances.

To date, not enough attention has been paid to determining the impact of remittances on the economy. Certain problems, such as attracting migrant capital as a source of investment resources for the country's financial market, stimulating economic growth in Ukraine and making it innovative as a basis for sustainable economic development, are still to some extent ignored by scholars and practitioners [5].

Since Ukraine is known to occupy a prominent place in the global migration system, primarily as a country of origin for a vast amount of migrants, and thus receives significant amounts of private transfers from abroad (according to the World Bank, in 2021 it was the largest recipient of remittances in the Europe and Central Asia region), this research task seems extremely relevant. Remittances from migrants have become very important for the Ukrainian economy.

Private remittances, according to the balance of payments methodology, are international transfers and resource flows to households, that come from other countries and are mainly related to temporary or permanent migration (BPM6, A5.1).

Remittances can be made both through formal channels - through banks, international money transfer systems, post offices - and informal channels - by transferring available money and other material assets from one household to another [3, 4].

In the structure of payment balance, two items are largely related to private remittances: "compensation of employees" and "private transfers". These standard components are recorded in the current account.

Wages and salaries represent the income of seasonal and other short-term workers who work abroad for less than 1 year, as well as the wages of Ukrainians employed by non-resident companies. Net salary is equal to the difference between the salary received by an employee from temporary employment abroad and his/her expenses in the host country and taxes paid [3, 4].

Private transfers cover transactions between resident and non-resident households. They consist of remittances from workers employed for more than a year and other private transfers between residents and non-residents [3,4].

Large volumes of remittances from labor migrants mitigate the effects of crises on labor donor countries. Unlike other financial flows, remittances are quite stable, as labor migrants try to support their loved ones in difficult times. In addition, such flows recover quickly after the crisis ends.

During the global financial crisis of 2009, the volume of remittances to other countries decreased by 6%, and to Ukraine by 12%. Over the past five years, remittances to Ukraine have doubled and have become a very powerful and stable source of foreign exchange for the country [7, p.325].

The previous crises of 2008 and 2014-2015 led to a sharp decline in trade and capital inflows to Ukraine. At the same time, remittance inflows are less dependent on the economic cycle and less prone to sudden stops. Thus, remittances are becoming a kind of financial buffer during economic crises.

Ukraine is among the leaders in the world in terms of the relative level of remittances. According to the World Bank, in 2019 Ukraine was among the top 30 countries in terms of remittances to GDP. At the same time, the World Bank's data reflects remittances on a gross basis, while the National Bank calculates net remittances, i.e., excluding expenses and taxes in the host country [5].

The growth in remittances is driven by an increase in wage income. Both the economic situation in the country and in the world have a decisive impact on the volume of remittances: a large wage differential stimulates labor migration. The growth in remittances to Ukraine is driven by both the increase in the number of labor migrants and the growth in wages of Ukrainian workers abroad as their skills improve.

The reorientation of labor migrants to EU countries after 2014 led to changes in the structure of remittance channels. In 2014, Russia was the main destination country for Ukrainian migrants. Due to a developed system of payment systems with low fees, most remittances from there came through official channels.

Russia's armed aggression has led to a significant redistribution of labor migrants by country: the share of EU countries has increased and the share of Russia has decreased. At the same time, the share of informal channels has significantly increased due to the higher price of payment system services, ease of transportation and geographical proximity of countries [6].

In order to improve the calculation of remittances, data on informal channels was updated. The reorientation of short-term migrants from Russia to Poland after 2014 led to a significant underestimation of private remittances due to the extremely low share of official remittances from Poland.

The publication of survey results by the central banks of Poland and Russia necessitated a revision of the methodology for calculating Ukrainian data on remittances from these countries. Based on mirror statistics, the numbers have significantly increased. However, the consolidated balance of payments account did not change due to the corresponding changes in the financial account [6].

The reorientation of short-term migrants from Russia to Poland after 2014 led to a significant underestimation of private remittances due to the extremely low share of official remittances from Poland. The publication of survey results by the central banks of Poland and Russia necessitated a revision of the methodology for calculating Ukrainian data on remittances from these countries. Based on mirror statistics, the numbers have significantly increased. However, the consolidated balance of payments account remained unchanged due to the corresponding changes in the financial account.

The incomes of labor migrants abroad will decline depending on the area of employment, with the decline being uneven. Those working in the service sector will be most affected: the hotel and restaurant business, cultural and artistic institutions, as well education. However, while the impact on construction and manufacturing activities will be relatively less severe, the decline in incomes in these sectors will have a decisive impact due to the large number of migrants involved.

More than two-thirds of migrants send remittances to Ukraine annually, averaging \$4,800. With remittance receipts from abroad amounting to around USD 14-15 billion, equivalent to 7-8% of gross domestic product (GDP), remittances are an extremely important issue for Ukraine [13].

In recent years, migrant remittances have become a relatively stable source of funding, especially for developing economies. Global statistics show that remittances from migrants are constantly growing on a global scale, changing the living standards of the population of recipient countries and affecting the socio-economic situation.

The number of remittances to Ukraine from abroad has been steadily increasing in 2014-2021. In 2014, there were \$6.489 billion in remittances. The following year, this amount increased by 7.2%, and in 2016 it amounted to \$7.535 billion (+8.3%).

The largest increase in remittances was in 2017, when Ukraine received 9.287 billion USD. This is almost a quarter more than in 2016. In 2018, remittances amounted to 11.111 billion USD (+19.6%), in 2019 they increased to USD 11.921 billion [2].

In Ukraine, according to the National Bank of Ukraine (NBU), in 2020, the volume of remittances from labor migrants increased by 1.7% or 59 million USD to 11.98 billion USD.

This compares to 11.921 billion USD in 2019 (both through formal and informal channels). In 2021, 14.019 billion USD was transferred to Ukraine, which is 2.039 billion more than last year (11.98 billion USD), [2], (Fig.7.5.1):

It is worth noting that a sharp increase in remittances occurred during the years of crisis, especially in 2008 and 2014, which were decisive for the Ukrainian economy. Unlike in 2008-2009, when a decline occurred immediately after the surge, after the Revolution of

Dignity in 2014, the decline occurred only in 2019 and only because of the growth of the total GDP from which the percentage is calculated, as in real terms it amounted to USD 11,111 million and USD 11,921 million. USD and 11,921 million USD in real terms. USD for 2018 and 2019, respectively.

There was a doubling of the percentage of remittances as a percentage of GDP in 2015 compared to the more or less stable dynamics of previous years [1].

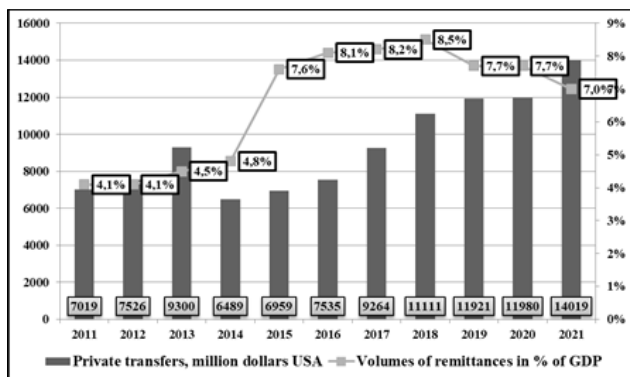

Fig.7.5.1. Dynamics of private remittances to Ukraine in 2000-2021 (USD million)

Source: Compiled by the authors based on data from the National Bank of Ukraine

Due to the COVID-19 pandemic and closed borders, the National Bank predicted a 6% decline in GDP in October 2020, but we have seen a significant increase in remittances from abroad. The 2019 figure is a positive sign. Although the number of remittances received from migrants continued to grow, the percentage of GDP decreased by 0.7% compared to 2018 (Fig. 7.5.2):

Remittances from Ukrainian labor migrants or foreign relatives to Ukraine are one of the largest sources of foreign currency inflows into our country's economy, and the share of these inflows in GDP is significant. Thus, in 2008, it was only 3.4%, while in 2019 it was already 8.5%, which is 2.5 times higher. Under the influence of the COVID-19 pandemic, the share of remittances from labor migrants decreased and amounted to 7.7% of Ukraine's GDP in 2019-2020. In 2021, due to the coronavirus, cash flows changed slightly and amounted to 7% of the country's GDP [1].

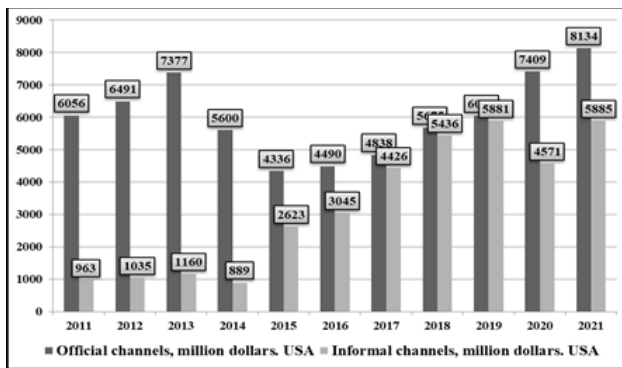

Fig. 7.5.2. Volumes of private remittances to Ukraine in 2011-2021, (USD million; %)

Source: Compiled by the author based on data from the National Bank of Ukraine.

Ukraine is known to occupy a prominent place in the global migration system, primarily as a country of origin for numerous migrants, and thus receives significant amounts of private transfers from abroad. Ukrainian labor migrants remain the largest investors in the Ukrainian economy. As noted earlier, the global trend for many countries is that emigrant remittances are the second largest after foreign direct investment, but in the case of Ukraine, the value of emigrant remittances has recently far exceeded the amount of foreign direct investment [10, p.74].

Since 2014, the average inflow of remittances to Ukraine has been more than twice as high as FDI inflows, more than four times as high as portfolio capital inflows, and more than eight times as high as official development assistance inflows. Furthermore, while FDI and portfolio investment inflows have been highly

volatile, declining sharply in 2014-2015 and more recently in 2020 following the COVID crisis, migrant remittances have remained remarkably stable.

According to the National Bank of Ukraine, the volume of private remittances to Ukraine in 2014 amounted to 6.489 billion USD. This is 24% less than in 2013. Despite the sharp decline in private remittances, labor migrants contribute more to the Ukrainian economy than foreign investors. According to the State Statistics Service of Ukraine, in 2014, foreign investors invested 410 million USD of direct investment in Ukraine's economy [1].

The graph above shows that foreign direct investment in Ukraine had a sharp downward trend from 11 billion to 4 billion USD in 2008 as a result of the global financial crisis, and from 8 billion to 1 billion in 2013-2014. This is due to the economic crisis and political events that took place in Ukraine during this period.

However, the graph shows that remittances from emigrants are more resilient to economic shifts, which suggests that they are a more stable source of financial income and may become a more reliable tool for supporting households and for attracting them as investments in the future. Between 2005 and 2021, the annual amount of migrant remittances grew almost constantly, increasing from USD 2 billion to USD 15 billion [14].

Global studies show that remittances from migrants to low-income countries account for a larger share of GDP than imports, and are also larger than the share of remittances as a percentage of GDP for middle-income countries. In Ukraine, incoming remittance flows are several times larger than outgoing remittance flows, which may indicate that Ukrainian immigrants do not send money abroad, or that their number is smaller than the number of emigrants.

The NBU specifies that migrants' remittances can be made both officially (international money transfer systems, banks, post office) and unofficially (hand-to-hand transfers between households).

According to the National Bank of Ukraine (NBU), the volume of private remittances in Ukraine in 2021 amounted to USD 14.019 billion. (in 2020 - USD 11.98 billion). At the same time, private remittances amounted to USD 8.134 billion through official channels (in 2020 - USD 7.409 billion), and USD 5.885 billion through informal channels (in 2020 - USD 4.571 billion), [2], (Fig.7.5.3):

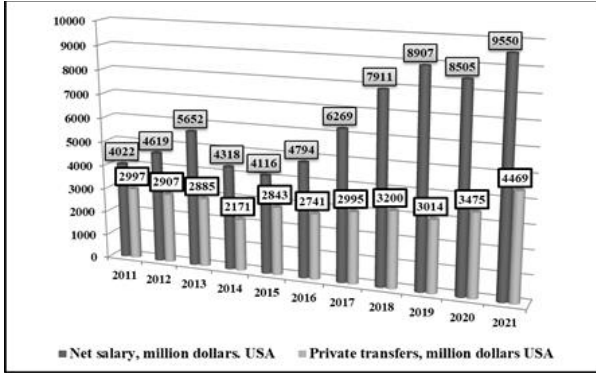

Fig.7.5.3. Distribution of remittances from abroad by channels of inflow in 2011-2021, (USD million).

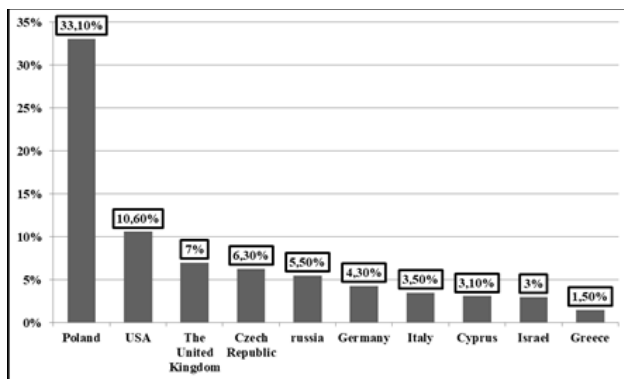
Source. Compiled by the author based on data from the National Bank of Ukraine (NBU).

A positive trend in 2020 is the gradual decrease in the volume of private migrant remittances through informal channels compared to 2019 - from USD 5,881 to USD 4,571 million and a significant increase in remittances through official channels - from 6,040 USD to 7,409 million USD. However, in 2021, the volume through informal channels again recovered to the level of 2019, while through official channels there was a steady increase to 8134 million USD.

In 2021, the volume of remittances to Ukraine through the banking system increased by 11%, and the volume of funds received from abroad using money transfer systems increased by 26%. According to the National Bank of Ukraine, the amount of funds that entered the country through informal channels (by transferring cash or material assets from one household to another) in 2020 amounted to more than \$4 million [14, 15].

Among migrants, bank transfers and transfers through the IPU are the second and third most popular options for transferring funds (after cash, including in-kind and informal channels). Such transfer channels are secure, but there is a possibility of making a mistake when entering a bank account number.

As for cash transportation, there is a high level of risk, no guarantees, and no traceability. Nevertheless, almost half of the total volume of remittances to Ukraine is carried out through cash transportation (including in-kind and informal channels). Each transfer channel has its own mechanism and special features [11].

Fig.7.5.4. Distribution of the volume of remittances from abroad by main categories in 2008-2021, (million USD)

Source. Built by the authors based on the data of the State Statistics Service of Ukraine and the National Bank of Ukraine.

It is worth noting that not all remittances are made by Ukrainians working abroad; some of the currency comes to Ukraine through private transfers. Compared to the data for 2019, in 2020, remittances increased by USD 461 million. (from USD 3.014 billion to USD 3.475 billion And in 2021, they grew even further to USD 4.469 billion, which is USD 0.994 billion more than in the previous year, i.e. almost USD one billion (see Figure 4).

Over the past ten years, the issue of migration has attracted more and more attention and has become increasingly important for Ukraine.

According to the World Bank, Ukraine is the fifth largest supplier of labor migrants in the world and the first among Central and Eastern European countries. Overall, Ukraine is considered the largest supplier of labor migrants in Europe. Almost 25% of the country's economically active population temporarily or permanently works abroad [14].

The largest volumes of remittances to Ukraine in 2021 came from seven countries: Poland, the United States, the United Kingdom, the Czech Republic, Russia, Germany, and Italy (in 2021, the share of these countries was 70.5% or USD 9.878 billion). The EU countries received USD 8.602 billion in 2021. This is 30% more than in the previous year (61.4% of total remittances to Ukraine), [1].

The three most popular countries of destination for remittances of labor migrants from Ukraine are Poland, the Czech Republic, and the Germany.

It should be noted that there is a gradual redirection of Ukrainian migrants from east to west. For example, the downward trend for Russia is from 26% in 2015 to 5.5% in 2021. The reason for this was not only restrictions on entry into the

country, but also the fall of the ruble, which made wages less competitive than before (a decrease by 2 times).

Poland has taken the place of Russia and for the sixth year in a row has been the leading country in terms of private remittances to Ukraine through informal channels. Its share in 2021 is 33.1% or one third of all remittances to Ukraine.

The United States ranks second with \$1.491 billion in remittances to Ukraine, or a share of 10.6%. The UK ranks third in terms of unofficial remittance channels with a share of 7% of the total amount of remittances and almost USD 1 billion. The Czech Republic ranks fourth with USD 0.877 billion or a share of 6.3%. Germany took the sixth place and eased the employment procedure for Ukrainian labor migrants in 2016, but this did not bring an increase in percentage terms and its share in 2021 is 4.3%.

In countries with sound economic policies, remittances are often used as investments. By strengthening financial sector infrastructure and facilitating international travel, countries can increase remittance flows by raising funds through formal channels. The large number of shadow transfers is due to the fact that transaction costs for remittances often exceed 20% of their value; reducing them by even 5 percentage points in global terms could result in savings of \$3.5 billion. This could result in savings of \$3.5 billion for workers sending money home.

Figure 7.5.5 shows the geographical structure of remittances coming to Ukraine in 2021 by major countries and informal channels:

Fig.7.5.5. The share of private remittances to Ukraine by main countries and unofficial channels of receipt in 2021, (%)

Source. Built by the authors based on the data of the State Statistics Service of Ukraine and the National Bank of Ukraine.

As for the distribution of private remittances to Ukraine by major countries and official channels of receipt in 2021, the top five countries are: The United States, the United Kingdom, Germany, Cyprus, and Israel.

Developing countries are worried about a “brain drain,” although any productivity losses from the emigration of skilled workers may be more than offset by remittances and the positive effects of the network on trade and investment. One positive, albeit somewhat limited, step toward greater international labor mobility is the so-called Mode-4 proposal for services being considered in the current round of the General Agreement on Trade in Services [3].

Remittances from migrants are a significant source of foreign exchange earnings for Ukraine. Unlike other capital flows, remittances are a more stable source of foreign exchange earnings, which are less affected by financial and economic crises. The growth of remittances is driven by an increase in wage income due to the steady increase in the number of Ukrainian labor migrants and their income growth amid continuous professional development.

After 2014, the geographical structure of the countries of destination of Ukrainian workers changed significantly: the share of Russia decreased and the share of EU countries increased. As a result, the share of informal channels as a source of remittances has increased significantly. Using mirror statistics, the data on remittances were revised upward [11].

Thus, remittances are cash or in-kind transfers made by migrants directly to families or communities in their countries of origin. Remittances are a steady source of foreign exchange earnings for Ukraine. In terms of the relative level of remittances, Ukraine is among the leaders in the world.

The NBU took into account both official and unofficial channels of money flows to Ukraine. In 2021, USD 8.134 billion was transferred to Ukraine through informal channels, which is USD 2.039 billion more than last year (USD 11.98 billion). Even in the face of the economic crisis caused by the quarantine, remittances from abroad grew by 7% in 2019 and remained at the same level in 2020, creating new incentives to support the situation. In terms of countries, most cross-border remittances to Ukraine come from Poland, the United States, the United Kingdom, the Czech Republic, Russia, Germany, and Italy [13, 14].

It is also worth noting that the average inflow of remittances to Ukraine since 2011 has been more than twice as high as the inflow of foreign direct investment, more than four times as high as the inflow of portfolio capital, and more than eight times as high as the inflow of official development assistance. Moreover, while FDI and portfolio investment inflows have been highly volatile and declined sharply in 2014-2015 and as recently as 2020, following the coronavirus crisis, migrant remittances have remained remarkably stable [8, p.11].

Conclusions

In the era of global labor markets, the demand for foreign workers as low-wage labor in labor-importing countries is the main driver of international labor migration. However, international labor migration involves not only the unemployed, but also a part of the employed population. In the latter case, the driving motive for migration is the search for more favorable working conditions. The labor force moves from countries with low living standards and wages to countries with higher levels of them. National differences in wages are the objective basis for labor migration.

As a result of the significant intensification of international migration, remittances sent by migrants to their families in their home countries are constantly growing and have become one of the most powerful international financial flows. They play a significant role in reducing poverty, improving the well-being of the population of countries of origin, and contribute to the accumulation of human capital by spending a significant share on education and health care. Migrant remittances can have a positive impact on the development of the economy of the country of origin, stabilizing its finances, increasing investment, creating new jobs and expanding production.

However, international experience shows that in order to utilize the potential of remittances, it is necessary to create favorable conditions for business development and channel them through official channels. Such tasks are obviously relevant for Ukraine, where many citizens go abroad to work, while the volume of foreign exchange earnings from them is growing rapidly. The government is taking all the necessary steps to facilitate and digitalize the process of receiving and sending remittances, as their increase helps to stimulate domestic consumption and reduce the poverty threshold in the country. On the other hand, there is the problem of unemployment and brain drain, which increases competition in the Ukrainian labor market, which in turn helps to raise wages.

REFERENCES

1. Derzhavna sluzhba statystyka Ukrainy. [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 6 April 2023).
2. Svitovyi bank. [The World Bank]. Available at: <http://www.worldbank.org> (accessed 5 April 2023).
3. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii. [International Organization for Migration]. Available at: <https://www.iom.int> (accessed 5 April 2023).
4. International Labor Organization. [Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi]. Available at: <https://www.ilo.org> (accessed 5 April 2023).
5. Analitichna zapyska MOP. Vplyv kryzy v Ukraini na sferu pratsi: poperedni otsinky. [Analytical note of the ILO. The impact of the crisis in Ukraine on the labor sphere: preliminary assessments.]. Available at: <https://ukraine.un.org>. (accessed 7 April 2023).

6. Yezhy Pienkovski. Vplyv trudovoi mihratsii na ukrainsku ekonomiku. Rynok pratsi. [The impact of labor migration on the Ukrainian economy. Labor market.]. Available at: <https://voxukraine.org>.
7. Pobochenko L. M. (2015). Mizhnarodnyi rukh robochoi syly v umovakh hlobalizatsii [International labor movement in the conditions of globalization]. K.: NAU.- pp.468.
8. Pobochenko L. M., Troian V. V. (2017). Otsinka osnovnykh napriamkiv intelektualnoi mihratsii pid vplyvom innovatsiinoho rozvytku svitovoi ekonomiky [Assessment of the main directions of intellectual migration under the influence of innovative development of the world economy]. Infrastruktura rynku. Vol. 14. Pp.10-15.
9. Pobochenko L. M. (2014). Vplyv perekaziv trudovykh mihrantiv z-za kordonu na ekonomichniy rozvytok Ukrainy [The impact of remittances of labor migrants from abroad on the economic development of Ukraine]. Vol. 6. Pp. 44–47.
10. Pobochenko L. M., Fedorova I.K. (2014). Suchasni tendentsii rozvytku mizhnarodnoi mihratsii trudovykh resursiv v Ukraini v umovakh hlobalizatsii [Modern trends in the development of international migration of labor resources in Ukraine in the conditions of globalization]. Coll. Of science works – K.: Publishing house “NAU-druk”, vol. 1. Pp.74–81.
11. Rumiantsev A., Pobochenko L., Pichkurova Z., Tolpezhnikova T., Kovbych T., & Lyashov D. (2022). The impact of global digitalization on the Ukrainian labor market development. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 5(46), 334–348. <https://doi.org/10.55643/fcaptive.5.46.2022.3854>.
12. Global investment trend monitor 2021. Available at: <https://unctad.org>. (accessed 6 April 2023).
13. World Bank Group (2022), “Migration and Remittances. Recent Developments and Outlook”, Migration and Development Brief, Vol. 31, April 2022, pp. 42.
14. World Migration Report 2022 Available at: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>. (accessed 7 April 2023).
15. World Migration Report 2021 Available at: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2021-interactive/>.(accessed 7 April 2023).

7.6 ЗНАЧИМІСТЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ РЕФЛЕКСІЇ НА ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН АФРИКИ

Соколова Зоя Сергіївна, канд.екон.наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2745-1568>

E-mail: zoya_sokolova@yahoo.fr

***Анотація.** Розглянуто головні ознаки глобалізації та особливості економічного розвитку країн Африки. Проаналізовано позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на країни Африки. Встановлено, що глобалізація може забезпечити корисні ефекти для економічного розвитку африканських країн за умови правильного підходу до взаємодії з її впливом. Окреслено головні чинники, необхідні в стратегіях країн Африки для успішної взаємодії з глобалізацією. В цьому контексті предметом дослідження визначено людський капітал, який відіграє значну роль в інтеграції африканських країн у глобалізований світ. Мета дослідження полягає у визначенні необхідних компонентів людського капіталу саме країн Африки, виходячи з особливостей розвитку їхніх економік. Під час здійснення дослідження використано історичний метод при огляді історичної ретроспективи поширення процесів глобалізації в країнах Африки, коли вони проявили свою неготовність до взаємодії з наслідками глобалізації одразу після отримання незалежності, тобто у 1960-1970-і роки і покращення цієї ситуації в країнах континенту згодом, починаючи з 1990-х років, коли вони почали знаходити механізми адаптації до процесів глобалізації; метод індукції при визначенні негативних та позитивних наслідків впливу глобалізації на країни Африки, значимість яких обумовлена можливістю глобалізації сприяти покращенню продуктивності в країнах Африки при певному рівні людського капіталу; метод дедукції при визначенні людського капіталу, як суттєвого чинника успішної взаємодії з наслідками глобалізації для всіх країн Африки; системно-структурний підхід при визначенні компонентів людського капіталу, необхідних для успішної взаємодії з наслідками глобалізації. В результаті дослідження зроблено висновок, що глобалізація може сприяти економічному розвитку країн Африки, і для успіху в цій взаємодії їм необхідно серйозну увагу приділити покращенню рівня шкільної та професійної освіти їхнього населення, а також соціальні показники.*

Ключові слова: глобалізація, країни Африки, людський капітал, вплив глобалізації, економічний розвиток, знання, компетентності, продуктивність, ефективне регулювання.

Вступ

Актуальність даної теми обумовлена змінами в системі міжнародних економічних відносин (МЕВ), викликаних впливом глобалізації. Остання означає посилення взаємозалежності національних економік світу, що відбулося через динамічне зростання міжнародного руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили, технологій. Тут проявляється дуальність глобалізації: вона одночасно забезпечує зростання суспільних благ (завдяки активному руху факторів виробництва через кордони), однак поряд з цим вона забезпечує домінування країн-лідерів в світовій економіці з пріоритетним задоволенням їхніх інтересів. Через це для менш розвинутих країн, особливо для країн-аутсайдерів, виникає небезпека підпорядкування першим. Таке становище визначає необхідність визначення підходів до взаємодії з глобалізацією, що в комплексі повинно включати зменшення впливу її негативних і підсилення впливу позитивних наслідків.

Дослідженням глобальних економічних процесів присвячені роботи вітчизняних фахівців: О. Білоруса, В. Геєця, Д. Лук'яненко, В. Рокочі, А. Філіпенка, О. Шевченко (Полтавський університет економіки і торгівлі); іноземних фахівців: З. Бжезінського, Дж. Стіглеца та інших. Серед африканських фахівців, чий праці присвячені питанням економічного розвитку країн Африки та впливу на них глобалізації, можна виділити Нгозі Оконджо-Івеала — нігерійсько-американська економістка, генеральний директор Світової організації торгівлі (СОТ); Ел-Хадж Ахмаду Ібрагім з державного університету штату Йобе на півночі Нігерії; Сіла М., Мутурі С., Огінга Дж. З Вищої школи економіки університету Найробі та інших.

В сучасних дослідженнях важливе місце посідає аналіз впливу глобалізації на національні економіки і розробка підходів до взаємодії з її наслідками як позитивними, так і негативними. Новизна даної наукової роботи полягає у подальшому розвитку вивчення складових компонентів факторів ефективної взаємодії з глобалізацією країн Африки з концентрацією уваги на людському капіталі. Виділення країн Африки для розгляду у цій взаємодії визначає вагомість даної роботи, адже стає все більш очевидною необхідність удосконалення підходів і стратегій для цього для країн будь-якого рівня розвитку.

Метою дослідження є всебічне вивчення людського капіталу, як однієї з найважливіших компонент національної економіки для ефективної рефлексії на вплив глобалізації як дуалістичного явища на прикладі країн Африки. Ставимо науково-дослідницьке завдання виділити позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на країни, які не є лідерами в системі МЕВ, а саме країни Африки, та визначення головних компонент людського капіталу, як одного з головних факторів у цій взаємодії.

Методологія дослідження. Використано історичний метод при огляді процесів поширення глобалізації в країнах Африки; метод індукції при

визначенні негативних та позитивних наслідків впливу глобалізації на країни Африки; метод дедукції при визначенні людського капіталу, як суттєвого чинника успішної взаємодії з наслідками глобалізації для всіх країн Африки; системно-структурний підхід при визначенні компонентів людського капіталу, необхідних для успішної взаємодії з наслідками глобалізації.

Логічно матеріал побудований наступним чином. В першій частині представлена сутність глобалізації та огляд історії поширення процесів глобалізації в країнах Африки. В наступній частині визначені негативні та позитивні наслідки впливу глобалізації на країни Африки. Далі розглянуто важливі фактори рефлексії Африки на глобалізацію та виділено серед них людський капітал, показана його вагомість. У прикінцевій частині визначені компоненти людського капіталу, необхідні для успішної взаємодії з наслідками глобалізації і забезпечення зростання продуктивності. У висновку стверджується, що глобалізація може сприяти економічному розвитку країн Африки; для успіху в цій взаємодії їм необхідно серйозну увагу приділити покращенню рівня шкільної та професійної освіти їхнього населення.

Результати наукового дослідження

Сутність глобалізації та історія її поширення. Глобалізація є процесом збільшення економічної інтеграції між країнами і розширення глобальних зв'язків. Вона проявляється у створенні глобалізованих ринків, коли бізнес виходить за межі національних кордонів через створення транснаціональних корпорацій (ТНК); у формуванні глобального інформаційного простору. Головним елементом суспільного багатства в епоху глобалізації стають знання.

Імпульсом інтеграції є міжнародний поділ праці (МПП). В умовах глобалізації він перетворюється на світогосподарський поділ праці: по-перше, як внутрішньо- та міжрегіональний і транснаціональний, а по-друге, як глобальний поділ праці. МПП виникає між країнами, а глобальний поділ праці — всередині ТНК. На відміну від МПП, його не можна представити за територіальною ознакою (як МПП).

Глобальний поділ праці – за своєю сутністю це технологічний поділ праці у виробництві на основі внутрішнього поділу в межах ТНК у формі транснаціональної кооперації та спеціалізації виробництва, тобто транснаціональний поділ праці. Тут єдиний виробничий процес поділяється на операції, які здійснюються в різних країнах, а діяльність ТНК забезпечує регулярний кругообіг у планетарному масштабі товарів, послуг, фінансових і природних ресурсів, знань, технологій і управлінського досвіду. Очевидно, що участь в транснаціональному поділі праці забезпечує національній економіці вихід на світовий ринок товарів, послуг, капіталу, нових технологій і сучасного менеджменту [3, р. 10].

Існує думка, притаманна переважно дослідникам з країн, що розвиваються, що глобалізація значною мірою була зумовлена інтересами та потребами розвинутих країн. Завдяки науково-технічному процесу (НТП) суттєвою особливістю глобалізації стало стиснення простору та часу, в результаті чого світ перетворився на єдине ціле [4, р. 86].

Однак, доцільно враховувати, що саме розвинуті країни розробляють і втілюють досягнення НТП, які сприяють процесам глобалізації. Тому, логічно, що глобалізований світ є необхідним саме розвинутих країнам для обслуговування їхніх інтересів через їхнє домінування у глобалізованій економіці, коли переваги глобалізації розподіляються нерівномірно.

Необхідно додати, що глобалізація не є новим явищем. Процес її розповсюдження триває вже близько століття. Однак в епоху Інтернету розширення її масштабів значно прискорилося. Це приносить як нові можливості, так і виклики. В залежності від факторів розвитку та особливостей середовища національних економік, вони по-різному впливають на країни світу. Вже визнано, що наслідки глобалізації ведуть кожну країну до нових змін, яких вона раніше не зазнавала. І саме для уникнення нерівномірного розподілу переваг глобалізації, кожній країні необхідно розробити свою власну стратегію, як взаємодіяти з глобалізованою економікою, які відповідати на наслідки глобалізації. При тому, варто зазначити, що рішення кожної окремої країни щодо рефлексії на глобалізацію повинно спиратися на її власні бажання та прагнення [5, р. 9].

Отже, глобалізація соціально-економічних процесів супроводжується, з одного боку, формуванням новітніх умов та джерел розвитку, а з іншого — несе в собі виклики: технологічні, економічні, соціальні, цивілізаційні. Тут виникає суперечність: країнам для розвитку потрібно інтегруватися у глобалізовані світогосподарські структури, і одночасно – їм необхідно забезпечити певну захищеність від кризових наслідків глобалізації.

Для африканських країн, які через системні трансформації намагаються подолати проблему відсталості, надзвичайно важливою є задача правильної рефлексії на наслідки глобалізації, щоб вона не пригнічувала національну економіку, а більше сприяла її розвитку.

В сучасних умовах, коли глобалізація змінила світ, систему взаємозалежності та перехрестних взаємовпливів між державами та ТНК, питання економічного розвитку країн Африки є значущим як на державному, регіональному, так і на рівні окремих господарюючих суб'єктів. Наслідки економічної глобалізації можуть мати як позитивний ефект у вигляді різних технічних відкриттів та розробок, так і негативний – у формі експлуатації одних держав іншими. Ці наслідки, особливо негативні, є викликом державі і підприємствам.

Очевидно, що глобалізація стимулює держави до пошуку принципово нових підходів для зміцнення потенціалу економічного розвитку. Надійним

підґрунтям розвитку національної економіки в умовах глобалізації повинно стати формування її як системи з взаємопов'язаними підсистемами нижчих рівнів та узгодження інтересів кожної підсистеми з інтересами всієї системи.

В системі міжнародних економічних відносин країни Африки відстають від інших регіонів в цілому за економічним і зокрема за людським розвитком. Не дивлячись на це, необхідно зазначити, що розвинуті країни зацікавлені в охопленні Африки глобалізацією. Щонайменше інтерес тут полягає у доступі до ресурсів та великих ринків, що підкреслює важливість інтеграції економік в Африці також і на регіональному рівні.

Щодо відсталості країн Африки необхідно вказати, що це обумовлено внутрішніми та зовнішніми чинниками, які співпали у часі. Внутрішньо це спричинила політична та соціальна нестабільність після отримання ними незалежності у 1960-1970-і рр., зовнішньо — холодна війна. Під час свого розпаду у 1960-1970-і рр. В Африці вона проявилася як підтримка з боку соціалістичного та капіталістичного блоку, щоб утримати африканські країни під своїм впливом. Це знівелювало прагнення країн Африки самостіно робити вибір напрямку розвитку, цим демотивуючи їх формувати демократичне суспільство. Такі обставини призвели до результату, протилежного побудові демократії, а саме до зростання авторитарних режимів у формі однопартійної системи або військової влади, що стало характерною ознакою більшості країн постколоніальної Африки [4 р. 87].

Через вказані чинники, які обумовили аутсайдерські позиції країн Африки в світовій економіці, вплив глобалізації на них проявився специфічним чином. На думку автора, доцільно виділити наступні негативні та позитивні наслідки цього впливу.

Негативні наслідки впливу глобалізації на країни Африки. В Африці стратегії розвитку від зовнішніх донорів сконцентровані на стабілізації та приватизації, а не на зростанні. При тому, спеціалізація африканських економік, заснована на потребах зовнішніх сил, визначила їхню зосередженість на сировинних товарах, а з цим — їхню залежність від світових цін [4 р. 87].

Одразу після отримання незалежності лібералізація економіки та програми структурної перебудови, запропоновані МВФ та Світовим банком, в країнах Африки призвели до падіння економіки і колапсу виробничого сектору (на відміну від країн Східної Азії, де втілення подібних програм мало позитивні результати).

З 1990-х років в Африці почалося повільне покращення економіки. Внесок експорту та секторів послуг у ВВП стабільно зростає. У 2013 році темпи росту Африки становили близько 4%, а світової економіки — лише 3%. Вирішальне значення для економічного зростання мали зростаючий імпорт та експорт, хоча його переважна частка — це сировинні продукти, а високі ціни на них сприяли зростанню валютних надходжень в Африку. У 2012 році

експорт Африки зростає швидше, ніж експорт будь-якого іншого регіону світу (6,1%). Однак це становило лише 3,5% від обсягів світового експорту; і протягом багатьох років цей показник залишається низьким. При тому, торгівля товарами обробної промисловості з доданою вартістю зростає більше всередині самої Африки, ніж за її межі [5, р. 2].

Це означає, що на дивлячись на тенденцію покращення економічних показників власне африканських країн в динаміці, у порівнянні з іншими регіонами вони є все ж є відсталими. Все в цілому унеможливило стійке зростання та розвиток.

Економічна спеціалізація країн Африки, нав'язана їм ззовні, перетворила їх на низку поневолених економік, міцно пов'язаних із зовнішнім світом, але з дуже слабкими зв'язками між ними самими.

Глобалізація обумовила відкриття африканськими країнами своїх економік для іноземних товарів і підприємців, і цим обмежила здатність африканських урядів вживати свідомих заходів для сприяння появі місцевого класу підприємців.

До того ж, конфлікти щодо розподілу обмежених здобутків глобалізації загострилися і стали більш політизовані. Вразливі верстви населення (жінки, молодь, сільські жителі) в цій боротьбі програють та піддаються дискримінації. Це розвиває національний дух солідарності та взаємності, які необхідні для успішної демократії.

Таке становище посилює маргіналізацію країн Африки, їхню економічну нерівність та бідність, послабило здатність і мотивацію людей ефективно брати участь у політичних і соціальних процесах в їхніх країнах.

Необхідно підкреслити, що в розвинутих країнах, які домінують в процесах глобалізації, базові принципи демократії — належне врядування, прозорість і підзвітність — є загальноприйнятими. Однак, із поширенням стандартів глобалізації, вони залишали мало можливостей або взагалі не допускали адаптації цих принципів до специфічних особливостей суспільств і культур, куди ці стандарти переносилися. Зокрема, для втілення соціальних програм уряди країн Африки залучали неурядові організації, які через корупцію замість пошуків компромісів, згодом намагалися ті ж самі уряди змінювати. Так, африканські уряди втрачали хоч і незначні, але все ж існуючі у них повноваження та легітимність, що обумовило дестабілізацію політичної ситуації та економіки. Таке середовище не сприяє розвитку демократії з її супутніми елементами — толерантність та компроміси. Це призвело до посилення демотивації африканців активно залучатися у соціальне та політичне життя своїх країн, до відсутності консолідації суспільства, до послаблення можливостей африканських урядів визначати та контролювати події у своїх країнах, до скасування їхньої підзвітності та відповідальності перед своїм населенням.

Таким чином, глобалізація в Африці призвела до поширення анти-девелопменталізму (anti-developmentalism), оголошуючи державу маргіальною або невідповідною для розвитку. В результаті, нав'язані глобальними інститутами (МВФ, СБ та СОТ) та глобальними гравцями (великі ТНК) програми розвитку і моделі співпраці призвели країни Африки до розмивання суверенітету, особливо в економічних і фінансових питаннях, а також до нівелювання ефективного управління.

До того ж, досягнення НТП, які за логікою повинні вчиняти позитивний вплив на економічні процеси, в Африці, через відсутність ефективного управління призвели до гальмування розвитку саме місцевих технологій та спотворення моделей виробництва.

Крім вказаного, інші негативні наслідки глобалізації в Африці проявилися як сприяння незаконній торгівлі наркотиками, контрабанді людей, викиданню небезпечних відходів і виснаженню навколишнього середовища.

Позитивні наслідки впливу глобалізації на країни Африки. Глобалізація полегшила просування міжнародної торгівлі та комерції, сприяла припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а з цим і розвитку виробництва, водночас вимагаючи від лідерів більшої підзвітності за інвестиційні проекти, а з цим і кращому регулюванню проектами. Тут необхідно вказати, що приток іноземного капіталу часто змушував африканських лідерів приймати програми та заходи, протилежні очікуванням і настроям своїх гро-мадян.

Разом з міжнародними лобі та групами тиску в різних сферах, а також з університетами та вищими навчальними закладами глобалізація сприяла поширенню знань, навичок, поглядів, завдяки чому вони можуть змінювати ставлення та поведінку суспільства та державного керівництва. Це допогло за-своєнню стандартів глобалізації, зокрема щодо соціальних питань, і що важливо, змушує державу змінити свої підходи до взаємодії як зі своїми "підданими", так і зі своїми внутрішніми та зовнішніми партнерами.

Інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ), як супутні явища глобалізації, полегшили взаємодію між країнами та народами. Так глобалізація зробила доступною інформацію про ефективне управління та регулювання, а також про свободи та права, якими користуються люди в інших країнах. Це обумовило втілення в африканських країнах зовнішнього контролю в управління і забезпечило умови для більшої прозорості, відкритості та підзвітності в Африці [4 p. 88]

Через розвиток виробництва глобалізація має можливості позитивно впливати на зростання продуктивності шляхом збільшення знань та навичок професійної кваліфікації у країні-реципієнті разом із припливами ПІІ [6, p. 2].

Світовий досвід процесу глобалізації, свідчить, що вона приносить користь тим, хто має спроможність використати її переваги, і може бути дуже шкідливою для невідготовлених до її викликів. 446 амец е стосується більшості африканських країн, які на момент зростання масштабів

глобалізації, завдяки Інтернету та ІКТ, не мали необхідного потенціалу і досвіду, і тому були не готові взаємодіяти з її наслідками [4 р. 92].

Важливі фактори рефлексії Африки на глобалізацію. Очевидно, що для розвитку країнам Африки необхідно залучитися в економічні процеси глобалізованої економіки. Для успішної взаємодії з глобалізацією, їм необхідно розвивати стратегії, які передбачають зменшення її негативних та посилення позитивних наслідків. На думку автора, такі стратегії повинні включати елементи об'єктної та суб'єктної дії, тобто виділити, на що спрямована дія, а потім тих, хто ці дії повинен вчиняти або необхідні для цього інструменти.

Серед ключових об'єктних питань, які необхідно враховувати в стратегіях взаємодії країн Африки з глобалізацією, повинні бути фактори виробництва та ресурси, а саме: розвиток обробної промисловості; розвиток людського капіталу; підвищення продуктивності; охорона навколишнього середовища. Це повинно бути виконано державними чиновниками та менеджерами компаній як місцевих, так і закордонних через забезпечення ефективного управління з раціональним розподілом наявних ресурсів та отриманих доходів, а також покращення регуляторних можливостей по всім галузям економіки.

Для економічного зростання вживим чинником є удосконалення і диференціація виробництва і, що особливо важливо, розвиток обробної промисловості, тобто стимулюванням підвищення доданої вартості, що означає збільшення рівня переробки товарів та удосконалення послуг. В глобальному поділі праці перспективи для африканських економік полягають в їхній здатності входити в глобальні ланцюжки створення вартості на вищих рівнях розробки і продажу продуктів, таких як проектування, зборка, монтаж, обробка, маркетингове і післяпродажне обслуговування [5, р. 2].

Розвиток людського капіталу. Серед вказаних елементів очевидно, що найважливішим ресурсом є людський капітал. Загальне визначення людського капіталу включає: знання, компетенції та властивості, які втілені в індивідах, і сприяють створенню особистого соціального і економічного добробуту. Його створення потребує цілеспрямованих зусиль [1, р. 123].

Як вказано вище, глобальний поділ праці — це транснаціональна кооперація та спеціалізація виробництва. Теоретично визначено, що двома основними джерелами зростання при транскордонному виробництві є накопичення капіталу та передача знань. Тому глобалізація через накопичення капіталу може посилити зростання шляхом заохочення введення нових ресурсів та включення іноземних технологій у виробництво економіки-реципієнта. І поряд з цим, через збільшення існуючого запасу знань у країні-реципієнті за рахунок професійної підготовки та отримання навичок разом із ПІІ, глобалізація сприяє зростанню продуктивності. Таким чином, глобалізація збільшує не лише фізичний капітал, а й сприятиме розвитку

людського капіталу, і через цей канал вона сприяє зростанню продуктивності в економіці.

Продуктивність у поєднанні з ефективним використанням ресурсів, сприяє збільшенню потенційних темпів зростання та добробуту. Звідси випливає, що при аналізі факторів зростання продуктивності увагу необхідно зосередити на впливі факторів людського капіталу і глобалізації, а не тільки на економічному зростанні [6, р. 2].

Результат дослідження вчених Нігерії свідчить, що в Африці між глобалізацією, розвитком людського капіталу та продуктивністю є нелінійний зв'язок. Важливість цього аналізу полягає у визначенні факту того, що при відповідному рівні людського капіталу глобалізація сприяє зростанню продуктивності. Встановлено, що в Африці з двох елементів — глобалізація та людський капітал — для зростання продуктивності, поріг людського капіталу повинен становити не менше 45,07%. Нижче цього значення людський капітал разом з глобалізацією негативно впливають на зростання продуктивності. І навпаки, вище цього порогового значення вплив людського капіталу на зростання продуктивності є позитивним, хоч і незначним, він прискорює зростання продуктивності на 11,282% [6, р. 8].

Продуктивність праці в країнах Африки є вкрай низькою. За даними Міжнародної організації праці станом на 2021 рік виробіток за відпрацьовану годину в Африці в середньому складає приблизно 7 дол. США. В країнах Африки з низькими доходами він складає 3, з доходами нижче середнього — 9, вище середнього — 24 дол. США. І хоча тут є тенденція покращення (у 2010 році ці показники були ще менше на 1-2 дол. США), у порівнянні з іншими регіонами африканці дуже сильно відстають: в країнах Європи в середньому він складає приблизно дол. США, а в країнах-лідерах світової економіки він перевищує 60 дол. США [7].

Із вищевказаного випливає, що для країн Африки життєво необхідно вирішити проблему покращення людського капіталу з акцентом на знаннях та практичних професійних навичках.

В Африці існує багато перешкод для розвитку людського капіталу: низький рівень освітньої підготовки та рівень охоплення вищими навчальними закладами, забастовки, корупція, відсутність інфраструктури ІКТ, низький рівень системи охорони здоров'я. На підтвердження низького рівня освіти в Африці, необхідно вказати, що в багатьох країнах Африки тривалість шкільного навчання у порівнянні з країнами інших континентів є значно коротшою, триває в середньому 5-7 років, часто менше. Рівень університетської підготовки на континенті є ще слабшим [2, р. 195.]

Індекс людського розвитку (ІЛР, англ. Human Development Index – HDI) – індекс, який дає інтегральну оцінку розвитку людини. Поєднує три показники: ВВП на душу населення, рівень грамотності й тривалість життя. Рівень грамотності включає середню тривалість і очікувану тривалість

навчання. Серед країн Африки лідерами по показнику середньої тривалості навчання є три країни з півночі — Єгипет, Туніс, Лівія, дві країни з півдня – ПАР та Ботсвана, і країна з центральної частини – Габон, середня тривалість освіти у них триває 9,5 років. В цілому такий показник міг би бути задовільним, але треба врахувати, що це зовсім невелика частка з 54 країн Африки. По всьому континенту цей показник є дуже слабким у порівнянні з іншими регіонами з рівномірною тривалістю навчання в середньому не менше 10 років. В Африці є ще доволі багато країн, де цей показник є вкрай незадовільним. Країни, які найбільше відстають за цим показником в Африці, це в західній частині – Гвінея, Буркіна-Фасо, Малі, Нігер, в центральній частині – ЧАД, у східній частині — Мозамбік, Бурунді; середня тривалість навчання у них триває 3 роки [8].

Компоненти людського капіталу для рефлексії на глобалізацію. Навички, які пропонуються через формальну освіту в африканських навчальних закладах переважно зазнають збій на ринках праці, навіть у роботодавців з Африки. Наприклад, невідповідність навичок випускників очікуванням роботодавців у Нігерії досягає 60,6%. Випускникам бракує знань та практичних навичок по інформаційних технологіях, критичного мислення, підприємницького підходу, та інших якостей, яких вимагають ТНК [5, p. 5].

Поодинокий досвід країн Африки свідчить, що важливі компоненти освітніх реформ повинні бути спрямовані на засвоєння навичок кваліфікованої праці, як це було в Кенії з позитивними результатами. Дослідження ринку праці в Кенії показали, що можливість озброєння молоді кваліфікованими навичками, які відповідають очікуванням попиту, сприяє зниженню безробіття. Окрім вирішення проблеми зайнятості, підготовка кваліфікованих працівників в Кенії допомагає у залученні її підприємств в глобальні ланцюжки створення вартості. В результаті, високоякісна робоча сила стає одночасно гарантією стабільної і високої продуктивності для ТНК, а також, завдяки підвищенню рівня заробітної плати, стає ринком для продукції, цих же самих ТНК [5, p. 5].

Враховуючи вищевказане, можна стверджувати, що африканським лідерам необхідно зосередити свої зусилля на покращенні освітнього рівня своїх громадян з акцентом на кваліфікаційних навичках і продуктивності, на інформуванні та навчанні їх громадянських, на покращенні соціальних, економічних і культурних прав і обов'язків, а також наданні їм повноважень, щоб вони вміли захищати свої права та інтереси, роблячи цим внесок у загальний розвиток своїх країн.

Для досягнення такої мети африканські країни потребують розвитку відповідної інфраструктури, тобто їм потрібно інвестувати значні кошти в будівництво, розвиток і підтримку свого капіталу, особливо закладів охорони здоров'я та освіти, які обслуговують широкі маси населення, а не малочисельну еліту. Наведені дані по освіті та продуктивності підтримують

ідею, що лише розвиваючи свої людські ресурси, африканські країни зможуть ефективно взаємодіяти з глобалізованим світом.

У глобалізації є очевидні переваги у створенні робочих місць, отриманні корпоративних прибутків, технологічному розвитку та формуванні державного доходу. Неможна недооцінювати той факт, що Африка може багато виграти, якщо вона ввійде в структуру глобальних ланцюжків створення вартості [5, р. 9].

Висновки

Глобалізація соціально-економічних процесів сприяє формуванню новітніх умов та джерел розвитку, і одночасно — несе в собі виклики: технологічні, економічні, соціальні, цивілізаційні. Виникає суперечність: країнам потрібно інтегруватися у глобалізовані світогосподарські структури, і також забезпечити певну захищеність від кризових наслідків глобалізації. Не дивлячись на відсталість африканських країн, розвинуті країни зацікавлені в охопленні їх глобалізацією.

Серед негативних наслідків впливу глобалізації на країни Африки, необхідно вказати, що через її вплив спеціалізація країн Африки, нав'язана їм ззовні, визначила їхню зосередженість на сировинних товарах, а з цим — їхню залежність від світових цін. Це перетворило їх на низку поневолених економік, міцно пов'язаних із зовнішнім світом, але з дуже слабкими зв'язками всередині Африки.

Глобалізація обмежила здатність країн Африки у формуванні місцевого класу підприємців. Конфлікти з розподілу здобутків глобалізації посилили маргіналізацію країн Африки, їхню економічну нерівність та бідність.

Через неадаптивність глобалізованих стандартів демократії та політичну нестабільність африканські уряди часто втрачали владу, що обумовило дестабілізацію економіки. Це вело до послаблення можливостей африканських урядів визначати та контролювати події у своїх країнах.

В результаті, програми розвитку і моделі співпраці, нав'язані ззовні, призвели країни Африки до розмивання їхнього суверенітету, до нівелювання ефективного управління. Через це досягнення НТП призвели до гальмування розвитку саме місцевих технологій та спотворення моделей виробництва.

Серед позитивних наслідків впливу глобалізації на країни Африки необхідно вказати, що глобалізація полегшила просування міжнародної торгівлі та комерції, сприяла припливу ПІІ, а з цим і розвитку виробництва, водночас вимагаючи від лідерів більшої підзвітності.

Глобалізація сприяла поширенню прогресивних знань, навичок, поглядів, які сприяли змінам у ставленні та поведінці суспільства та державного керівництва. Це допомогло засвоєнню нових стандартів щодо соціальних питань. Через ІКТ глобалізація зробила доступною інформацію про ефективне

управління та регулювання, що забезпечило умови для більшої прозорості, відкритості та підзвітності в Африці.

Для успішної взаємодії з глобалізацією країнам Африки необхідно розвивати стратегії, які передбачають зменшення її негативних та посилення позитивних наслідків. Серед ключових питань повинні бути фактори виробництва та ресурси: розвиток обробної промисловості; розвиток людського капіталу; підвищення продуктивності; охорона навколишнього середовища. Це повинно бути виконано державними чиновниками та менеджерами місцевих та закордонних компаній через ефективне управління.

Глобалізація через ПІІ та зростання знань та навичок сприяє зростанню продуктивності. За умови порогового рівня 45,07% людський капітал у взаємодії з глобалізацією сприяють зростанню продуктивності. В Африці освітня підготовка та продуктивність знаходяться на дуже низькому рівні. Тому для успішної рефлексії на глобалізацію африканським лідерам необхідно зосередити свої зусилля на покращенні освітнього рівня своїх громадян з акцентом на кваліфікаційних навичках і продуктивності. Для досягнення такої мети африканські країни потребують розвитку відповідної інфраструктури. Подальші розробки в цьому напрямку потребують аналізу складових елементів цієї інфраструктури, а також рівня підготовки працівників освіти. При тому, очевидно, що для використання переваг глобалізації, для просування освітнього рівня в Африці необхідно більш уважно ставитися до покращення соціального добробуту африканців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Holovko L.S. (2014) Lyuds'kyu kapital yak resurs ekonomichnoho rozvytku [Human capital as a resource of economic development] *Ekonomichnyy nobelivs'kyy visnyk*, № 1 (7), pp. 122-127.
2. Sokolova Z. (2022) Vplyv pokaznykiv shkyl'noyi osvity na ekonomichnyy rozvytok krayin Afryky. *Proceedings of the 100th anniversary Polissia national university: achievements, realities, perspectives* (Ukraine, Zhytomyr, November 1, 2022), Zhytomyr: Polissia national university, pp. 194 – 197.
3. Kozak Y., Shengelia T. (ed.). (2014) *An Introduction to International Economic Relations*. Tbilisi: Universal.
4. Ibrahim Alhaji A. (2013) The Impact of Globalization on Africa. *International Journal of Humanities and Social Science* (electronic journal), Vol. 3, No. 15, pp. 85-93. Retrieved from: <https://ijhssnet.com/journal/index/2000> (accessed 20 March 2023).
5. Muthoka S., Muthuri E., Oginga J. (2015) Globalisation in Africa: An Overview. *Munich Personal RePEc (Research Papers in Economics) Archive (MPRA) Paper No. 65474* / 2015, July. (unpublished). Retrieved from: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/65474/1/MPRA_paper_65474.pdf (accessed 20 March 2023).
6. Okunade Solomon O., Alimi Ahmed S., Olayiwola Abiodun S. (2022) Do human capital development and globalization matter for productivity growth? New Evidence from Africa. *Social Sciences & Humanities Open* (electronic journal), Vol. 6, Issue 1, pp. 1-9. Retrieved from: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii> (accessed 20 March 2023).

7. UN. International labour Organization. Statistics on labour productivity. Retrieved from: <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/> (accessed 20 March 2023).
8. UNDP. Human Development Index (HDI). Retrieved from: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (accessed 20 March 2023).

CHAPTER #8

**INTERNATIONAL TOURISM
AS A GLOBALIZATION FACTOR**

8.1 ОСОБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНО – ТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Дудник Іван Миколайович, доктор геог. Наук, професор кафедри міжнародного туризму та країнознавства, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <http://orsid.org/https://orcid.org/0000-0001-9906-3032>

E-mail: Dudnik_ivan@ukr.net

Кучеренко Валентина Степанівна, старший викладач кафедри міжнародного туризму та країнознавства, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7901-8858>

E-mail: kucherenko1215@ukr.net

***Анотація.** Розглядаються змістовно-функціональні характеристики водних ресурсів як об'єктів рекреаційно-туристичного природокористування. Аналізуються туризмознавчі публікації з наукових підходів до визначення сутності та особливостей рекреаційно-туристичного використання водних ресурсів, що висвітлені в роботах зарубіжних та українських вчених (О. Бейдик, І. Бондаренко (2016), В. Вишневський, В. Кифяк, Т. Сокол, О.Топчієв). Акцентується увага на відсутності єдиної чіткої та стрункої схеми класифікації водних ресурсів як об'єкта туристично-рекреаційного використання. Обґрунтовуються класифікаційні критерії рекреаційного та туристичного використання водою і водотоків. Узагальнюються результати досліджень існуючого стану використання водних об'єктів, наводяться класифікаційні моделі у вигляді рисунків та таблиць, зокрема за критеріями функціональності (відпочинок, туризм, спорт, лікування та профілактика), характеру використання території (акваторії, узбережжя, аква-суходільне), тривалості відпочинку (діяльності), форм організації відвідувачів, ступенем організованості відпочинку. Показується взаємозалежність рекреаційних функцій водних об'єктів з установами та місцями відпочинку. Показана диференціація річкового туризму – походи по річках, озерах і водосховищах на туристських суднах (байдарках, човнах, катамаранах, надувних суднах, плотах тощо). Висвітлюються нові форми та способи рекреаційно-туристичного водокористування (яхтинг, ритуальний туризм, рафтинг, каякінг, каньонінг, віндсерфінг, вейкбордінг, підводні розкопки та скарбування). Наведена детальна класифікація підводного туризму (фрі-дайвінг, рекреаційний та професійний дайвінг, підводне полювання, дайвінг-спелеологія, спортивний дайвінг, дайвінг-дослідження затонулих суден, подорожі на підводних човнах).*

Ключові слова: водні ресурси, рекреаційно-туристичне природокористування, водойми і водотоки, рекреаційні функції, річковий туризм, підводний туризм.

Вступ

Водні ресурси як елемент інтегрального природно-рекреаційного потенціалу відрізняються від інших його видів як за змістом, так і за функціями. З'ясування та змістовно-функціональний аналіз специфічних особливостей водних ресурсів, напрямів та способів їх використання, врахування такої специфіки в практиці рекреаційної діяльності має бути неодмінними умовами їх ефективного використання для потреб туризму. В такому розумінні важливим є завдання класифікації і систематизації видів рекреаційно-туристичної діяльності на водних об'єктах. У туризмознавчих публікаціях представлені досить різноманітні класифікаційні схеми, які містять чимало підходів до їх виділення і базуються на різних критеріях.

Серед українських науковців проблемі визначення змісту водної рекреації і туризму приділяли увагу О. Бейдик (2001), О. Старовойтенко (2002), В. Кифяк (2003), О.Любіцева (2005), О. Топчів (2005), Л. Мармуль, О. Сарапіна (2006), Т. Сокол (2006), Л. Кобанець (2007), М. Мальська, В. Худо (2007), М. Рутинський, О. Стецюк (2008), Д.І. Каліновський (2013) І. Полякова (2012), І. Ганжа (2005), І. Бондаренко (2016), В. Вишневський (2018), М. Литвиненко (2022).

В той же час не існує єдиної чіткої та стрункої схеми класифікації водних ресурсів як об'єкта туристично-рекреаційного використання. Важливість такої класифікації пояснюється потребами змістовно-організаційного вдосконалення існуючих напрямків рекреаційного використання водних об'єктів, так і винайдення та запровадження нових напрямків і способів такого використання.

Результати наукового дослідження

Сутність рекреаційного водокористування полягає у специфічній діяльності людини та суспільства у вигляді відпочинку, спорту та туризму безпосередньо на акваторії або узбережжі водойм. Тобто рекреаційне водокористування складається з таких процесів як дослідження, освоєння, використання, охорона та відтворення водно-ресурсного потенціалу. Головним ресурсом такого виду водокористування є водні об'єкти як сукупність аквальних та суходільно-прибережних природних комплексів, які в сукупності володіють необхідними властивостями для задоволення потреб в різноманітних видах дозвілля. Рекреаційно-туристична діяльність на водних об'єктах відрізняється досить великою різноманітністю. Це, насамперед, купання, сонячні ванни, рибальство (з плавзасобу, з берега, з льоду), відпочинок

на парусних і веслових суднах, відпочинок з використанням моторного малолітражного флоту, воднолижний спорт, підводне полювання, полювання на водоплавну здобич, водні спортивні заняття, дайвінг, відпочинок біля води для отримання естетичної насолоди, а також спортивний, круїзний та екстремальний туризм, яхтинг тощо. Навіть простий перелік найбільш масових видів рекреаційних занять на водоймах свідчить, що вони суттєво відрізняються за сезонними ознаками, вимогами до природних факторів, засобами для їх здійснення тощо. Тому багатьма дослідниками робляться спроби систематизації та класифікації водної рекреації та туризму за різними ознаками (критеріями).

В залежності від цільового призначення рекреаційне водокористування може бути рекреаційно-лікувальним, рекреаційно-оздоровчим; рекреаційно-спортивним; рекреаційно-пізнавальним та рекреаційно-розважальним.

На думку переважної більшості авторів для створення класифікації рекреаційного та туристичного використання водойм і водотоків необхідно залучити такі критерії як функціональний характер виду діяльності, тривалість перебування відпочиваючих в рекреаційних зонах, форма організації відпочиваючих, ступінь і характер організації відпочинку, вид природно-територіального ландшафту, контингент і статево-вікова структура відпочиваючих, вид транспорту, форма отримання доходу від рекреації, пора року тощо.

За функціональними особливостями, головними видами водної рекреації є відпочинок, туризм, профілактика та лікування, спорт й оздоровлення. Підкреслюється необхідність розмежування рекреації і туризму на водних об'єктах за територіальною ознакою – узбережжя та акваторія, сезонами, поєднуючи їх з відповідними установами та закладами відпочинку (рис. 8.1.1).

Рис.8.1.1. Класифікаційна схема рекреаційного використання водних об'єктів

Зокрема О.О. Бейдик в основу методики дослідження гідрографічної мережі та узбережжя морів для потреб рекреації поклав картометричний аналіз топографічних основ адміністративно-територіальних суб'єктів України. В якості основної ділянки водного об'єкту, яка найбільше придатна для потреб рекреації, учений виділяє актуальну смугу як узбережну територію стабільної рекреаційно-туристської функції, котра характеризується найбільшим навантаженням від рекреаційних потоків (стихійних і каналізованих), засобів розміщення та пересування. У межах актуальних смуг, як правило, зосереджена значна кількість ресурсів рекреації та туризму (наприклад, Дніпровський рекреаційно-туристський коридор) [4].

Найбільш поширеними видами відпочинку на узбережжі внутрішніх водних об'єктів в літній період називають купання, прийняття сонячних і повітряних ванн, пішохідні та велосипедні прогулянки, екскурсії, спортивні ігри. Акваторії водойм використовуються нині переважно для купання, аматорського рибальства, а також інтенсивно для вітрильного та водно-моторного спорту, катання на човнах і водних лижах, теплохідних екскурсій (табл.8.1.1).

Таблиця 8.1.1.

Види рекреаційного водокористування

Вид рекреації	Сезон водокористування
Пляжний відпочинок	В–Л
Купання	Л
Рибальство аматорське	В–Л–О–З
Прогулянки пішохідні лижні	В–Л–О–З О–З
Катання на снігоходах	З
Віндсерфінг	В–Л–О
Дайвінг	Л
Відпочинок активний: на парусних (яхтинг) і веслових суднах	В–Л–О

Примітка: З — зима; В — весна; Л — літо; О — осінь

Важливе значення має оцінка чинників рекреаційного використання водних об'єктів та їх рекреаційних функцій в зв'язку з установами та місцями відпочинку. На основі структурно-графічної моделі процесу рекреаційного водокористування (табл. 2) досліджено фактори розвитку рекреаційного водокористування, на основі чого встановлено, що головними факторами є зміни споживчого попиту, структура та якість водно-ресурсного потенціалу; рівень інформатизації, екологізації та інноваційної діяльності.

Для виявлення переваг рекреантів серед видів водної рекреації та туризму у Києві та області було проведено анкетування у туристичний сезон (травень-вересень). Об'єктом спостереження була сукупність відвідувачів, які прибули до м. Києва з інших регіонів України, а також місцеві жителі.

Аналіз показав, що пріоритетною метою водокористування є оздоровча рекреація з використанням пляжних ресурсів (97%). Близько 30,2% поєднує відпочинок з культурно-розважальними цілями, 12,9% — з культурно-пізнавальними.

Головними критеріями вибору місця відпочинку є локація відпочинку (90,6%), екологічний стан акваторій та пляжів (84,8%) та мальовничий ландшафт (65,7%).

Серед відпочинку на узбережжі перевага надається прийняттю сонячних і повітряних ванн та пішим прогулянкам, а серед видів відпочинку на акваторії - купання, екскурсії, плавання на човнах.

У зимовий період серед рекреаційних занять переважають: катання на санках, ковзанах, піші прогулянки.

Порівняно менше значення має можливість пройти курс лікування (8,7%), наявність власного пляжу (5,8%), популярність, імідж курорту (1,1%).

Таблиця 8.1.2.

Зв'язок видів відпочинку з рекреаційними установами

<i>Літній відпочинок</i>															
Установи та місця відпочинку															
<i>Види відпочинку на узбережжі</i>	Дитячі табори	Санаторії для дітей	Санаторії для дорослих	Будинки відпочинку	Готелі та пансіонати	Бази відпочинку та турбази	Профілакторії	Спортивні табори	Мисливські та рибальські бази	Дачні селища	Мотелі та кемпінги	Лісопарки	Парки	Заказники	Пляжі з прилеглою акваторією
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Сонячні ванни	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
Повітряні ванни	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
Піші прогулянки	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Спортивні ігри	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	*	-	+
Авто туризм	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-
Мото туризм	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-
Вело туризм	-	-	-	-	+	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-
Піший туризм	+	-	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-

Продовження таблиці 8.1.2.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Збір грибів та ягід	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	-	-	-
Полювання	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
Відпочинок на акваторії															
Екскурсія	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	-
Купання	+	+	-	+	+		+	+	+	+		+	+	-	+
Парусний спорт, віндсерфінг	-	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+
Водні лижі, моторний спорт	-	-	-	+	-	+	-	+	+	+	-	-	-	-	+
Теплохідні екскурсії	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Плавання на човнах	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+
Риболовля	+	-		+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	-	+
Зимовий відпочинок															
Відпочинок на узбережжі															-
Катання на саночках	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-	-
Катання на ковзанах	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-	+	+	-	-
Піші прогулянки	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-
Екскурсії	+	-	+	+	+	+	-	-		-	-	+	+	+	-
Полювання	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
Відпочинок на акваторії															
Риболовля	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	+	-	-	-
Катання на саночках	+	-	-	+	+	-	-	+	+	+	-	+	+	-	-
Спорт	+						-	+	+	-	-	-	-	-	-

Крім того, для 99,4% респондентів є визначальним фактором при виборі місця відпочинку є наявність природних водних об'єктів; для 10,4% важлива наявність штучних водних об'єктів (басейни, водно-спортивні комплекси, аквапарки).

Останнім часом набули поширення такі нові види рекреації, як підводне плавання, підводний туризм (підводні маршрути для аквалангістів і акванавтів, з відвідування заростей екзотичних рослин, місць корабельних аварій). У зимовий період на акваторіях, покритих льодом, організовується катання на санях, ковзанах, здійснюється підлідний лов риби, розвивається буєрний спорт.

Також пропонується використання річок довжиною понад 10 км для організації таких видів відпочинку як акваскіпер (водний самокат), парасейлінг (політ на парашуті за катером), віндсерфінг (дошка з вітрилом), вейкбординг (комбінація водних лиж, сноуборду, скейту та серфінгу), дайвінг (підводне плавання), катання на гідроциклі (аквабайк), водних лижах, сплави на плотах, байдарках та каяках, прогулянки на човнах та катамаранах, що дасть економічний розвиток для більш ніж половини населених пунктів.

На підставі аналізу численних публікацій доходимо до висновку про доцільність поділу усієї сукупності видів водної рекреації на п'ять груп: пляжно-купальний відпочинок, відпочинок з використанням суден, рибальство, полювання, екстремальні види спорту.

Водні види рекреації сприяють загальному оздоровленню людини, зокрема досить популярними на сучасному етапі є ходіння на швертботах, на вітрильній дошці, веслування на байдарці, шлюпці, відпочинок на плоту, катання на гідровелосипеді, водних лижах, водних санях, на «банані», катання на водному мотоциклі, прогулянка на крейсерській яхті катері, занурення з аквалангом, пірнання із затримкою дихання, стрибки у воду, плавання в ластах, відпочинок у смузї прибою, плавання на матрацах, парашутне буксирування, ігри на воді.

Увагу лікувально-оздоровчому різновиду водної рекреації присвячено також у працях Г.І. Шаповалова [5]. Зокрема учений досліджує особливості купання у льодяній воді.

В умовах значних масштабів рекреаційного природокористування і дефіциту природних водних рекреаційних ресурсів все більшого значення для цілей водної рекреації набувають водосховища. Особливо велика їх роль в регіонах з високою концентрацією міського населення, де найчастіше водосховища є ядром формування специфічної територіально-рекреаційної системи. На берегах водоймищ відпочиває більше населення, ніж на інших водних об'єктах. Відпочинок на берегах водосховищ є популярним ще й тому, що наявність саме водного об'єкта суттєво урізноманітнює структуру видів рекреації та рекреаційних занять. Так, на водосховищах можливо організувати та розвивати такі види водного відпочинку, як акваскіпер

(водний самокат), водна куля, катання на гідроциклах (аквабайки), водних лижах, дайвінг, підводне полювання, прогулянки на човнах та катамаранах, які значно урізноманітнюють типи рекреаційних занять на воді. Ці та інші види відпочинку дадуть можливість задіяти у сферу надання рекреаційно-туристичних послуг значно більше населених пунктів [4].

В багатьох дослідженнях акцентується увага й на такому способі водної рекреації як катання на морських хвилях за допомогою різних пристосувань. Зокрема це - віндсерфінг (катання на дошці під вітрилом), кайтсерфінг (катання на дошці під парашутом) і вейкбордінг (катання на дошці, яка буксирується катером).

На особливу увагу дослідників-туризмознавців заслуговує безпосередньо водний туризм – це походи по річках, озерах і водосховищах на туристських суднах (байдарках, човнах, катамаранах, надувних суднах, плотах тощо). У водному туризмі вдало поєднуються елементи пізнання, активного відпочинку, оздоровлення, фізичної культури і спорту. Він доступний кожній практично здоровій людині незалежно від віку. Тому за численністю тих, що займаються водним туризмом він лідирує поряд з найбільш масовим пішохідним. Розвитку водного туризму сприяє наявність спеціальних плавзасобів (доступних за ціною для більшості рекреантів), а також широкий розвиток саморобного конструювання і виготовлення даних туристських плаваючих засобів.

Існує як організований, так і неорганізований водний туризм. У неорганізованому поході туристи самостійно розробляють маршрут, визначають його тривалість, вирішують проблему зі спорядженням, харчуванням, розвагами. Як правило, в такі походи вирушають досвідчені туристи-водники. У організованих походах туристу пропонується програма маршруту, необхідне спорядження. Програми таких водних турів різноманітні за тривалістю, маршрутом, кількістю стоянок, категоріями складності. Саме категорії складності впливають на вибір маршруту водної подорожі.

Необхідно відзначити, що дуже популярним засобом для подорожей завжди були і залишаються вітрильники. Круїзи на стародавніх і традиційних вітрильних судах – один з найбільш динамічних видів туризму в США і Європі.

В даний час поодинокі фірм пропонують своєрідний туристичний продукт – стажування в якості юнги на великих парусних судах. Таке стажування може бути одноденним або продовжуватися до 12-16 діб. Вік бажаючих пройти таке стажування – від 15 років.

Ще одним популярним напрямком водних подорожей є яхтинг. В залежності від розмірів і призначення яхти поділяються на гоночні, крейсерсько-гоночні, прогулянкові й туристичні. Любителів яхт по всьому світу об'єднують тисячі різних яхт-клубів.

Незважаючи на те, що походи на більшості яхт (за винятком особливо комфортабельних і великих) – заняття не з легких, тут, отримали поширення екстремальні подорожі. В останні роки дуже популярним видом яхтингу стали гонки яхт різних класів. Найпривабливішими є гонки яхт суперкласу. Кілька років тому увага всього світу була прикута до найтривалішого (понад 10 місяців) за всю історію вітрильного спортивного марафону – «Whitbread Round the World Race» загальною протяжністю понад 33 000 морських миль.

Існують й інші проекти яхтингового туризму, які відрізняються умовами участі, величиною суден, складністю проведення. Подорожі на яхтах, а тим більше витрати на утримання цього досить коштовного плавзасобу доступний далеко не багатьом. Звісно, потреба у задоволенні подорожувати по річках і морях серед рекреантів і туристів є набагато більшою. У результаті в останні роки одержав розвиток самодіяльний вид туризму на яхтах-катамаранах. Такі яхти-катамарани представляють собою кілька надувних балонів, скріплених між собою міцними алюмінієвими трубками. Таке судно набагато дешевше традиційної яхти, і ризики в процесі експлуатації набагато більші.

З'явився новий оригінальний спосіб подорожей – water-skyshoes – автономне переміщення по воді на своєрідних лижах. Порівняно недавно були винайдені «надувні черевики» – своєрідний незвичний варіант водних лиж. Прообразом для їх створення послужили снігоступи. На таких надувних лижах деяким сміливцям вдавалося проходити дуже великі відстані по воді, причому не тільки на річках. Деякі мандрівники долали понад 5000 км по океанських хвилях) [4].

Останнім часом набув поширення також підводний ритуальний туризм – надання різних почестей і покладання вінків на місці затонулих суден і масової загибелі моряків в результаті катастроф або військових дій. Такий вид туризму особливо популярний у регіонах, які мають значний потенціал для пригодницького, наукового, навчального та ритуального підводного туризму [5].

Серед інших досліджень водного туризму, заслуговують на увагу роботи М.П. Кляпа, який обґрунтовує існування водного, морського, озерного, острівного, болотного, підводного, пляжного, рибальського, річкового, китового та дайвінг-туризму [3].

Автор розрізняє декілька підвидів водного туризму: сплави по річках, рафтинг, вітрильний туризм, каякінг, каньйонінг (подолання каньйонів без допомоги плаваючих засобів), віндсерфінг, вейкбордінг, які варто відносити до різновидів екстремального туризму на водних об'єктах.

Серед багатьох засобів сплаву для водного туризму варто відзначити найбільш поширені: водні лижі, водна дошка; каяк, каное (одно-, двомісний засіб сплаву); катамаран, педальний (пляжний) катамаран (від 2 до 6 осіб); бублик (від 2 до 4 осіб); байдарка (двомісне судно); рафт (від 2 до 10 осіб); пліт (від 4 і більше осіб); надувні плоти і човни (від 1 і більше осіб).

Аналіз особливостей розвитку екстремального туризму на воді (половання, рафтинг, дайвінг, вейкбординг, і серфінгу), знаходимо також у роботах І.З.Зінько, Л.М. Кирилюк, Т.Г. Сокол [1; 2; 3; 4; 5].

Великою популярністю у світі користується підводний туризм (дайвінг-туризм, підводний туризм, snork-лінг, туризм на підводному човні) – це різновид туризму, в основі якого знаходиться підводне плавання зі спеціальним спорядженням. Дайвінг (англ. "diving" від англ. "To dive" – пірнати). В англійській мові, звідки було взято слово, англ. diving означає просто "пірнання", і використовується для опису підводного плавання зі спорядженням (англ. scuba diving) або без нього (англ. free diving), водолазної справи (англ. hooka diving) і просто стрибків у воду.

Підводний туризм можна розділити на такі класи:

- фри-дайвінг – підводне плавання при затримці дихання. Дозволяє пробути під водою кілька хвилин (світовий рекорд – 11 хвилин 35 секунд);
- рекреаційний дайвінг – підводне плавання для відпочинку, задоволення. Цей вид занурень обмежений глибиною до 40 метрів. Також в рекреаційному дайвінгу існує, як підклас, технічний дайвінг – це будь-яке занурення за межі зони денного світла та будь-яке занурення глибше 40 метрів і будь-яке занурення, яке вимагає декомпресійних зупинок. Різновидами технічного дайвінгу є кейв-дайвінг і болотний дайвінг;
- професійний дайвінг (або комерційний), використовується також термін "водолазні роботи";
- нічний дайвінг – можливість бачити в темряві дивовижних тварин і риб, які ведуть нічний спосіб життя приносить дайверу рідкісне задоволення. При нічних зануреннях дайверам необхідне додаткове спорядження – лампи, світлові хімічні олівці, стробоскопи. Натомість, обов'язковою умовою нічного дайвінгу є детальне знання техніки здійснення нічних занурень, точне знання місця занурення і досвід підводної фотографії в незвичайних умовах;
- підлідний дайвінг дає можливість спостерігати і досліджувати химерні форми льоду, тварин і рослинність холодного місця існування. Крім традиційного комплекту спорядження, дайверам-підлідникам необхідні регулятори, шнурки, страхувальні канати, переговорні пристрої і навіть запасний сухий костюм. У числі особливостей підлідного дайвінга тривала і наполеглива підготовка, відмінне знання техніки безпеки, відлагоджена взаємодія партнерів, правильність вибору і організації місця занурення, знання особливих процедур виконання кожного занурення. Підлідний дайвінг – це спорт підвищеного ризику, безпека дайвера тут залежить від правильності планування, точності і злагодженості проведення занурення;
- підводна дайвінг-спелеологія – спелеологічний дайвінг схожий на підлідний за психологічними особливостями, дослідницькими цілями. Так само, як підлідний дайвінг, підводна спелеологія вимагає спеціального спорядження і навиків, зокрема уміння користуватися катушкою з мотузкою.

Крім того, що підготовка в цьому виді дайвінгу досить складна і тривала за часом, потрібно пам'ятати і про те, що спелеологічні занурення проводяться в умовах обмеженого простору з неминучою загрозою клаустрофобії і труднощів, що виникають при використанні газових сумішей. У таких складних умовах необхідні бездоганно відпрацьовані навички дій в аварійних ситуаціях, сила волі і здатність справитися з панікою, уміння орієнтуватися. Ризик при подібному зануренні величезний, проте задоволення, що отримується при цьому, максимальне;

- дайвінг-дослідження затонулих кораблів також один з різновидів дайвінгу. Такі занурення здійснюються перш за все в дослідницьких цілях, для розкриття таємниць загибелі суден і підняття затонулих об'єктів, у пошуках скарбів і для того, щоб зустрітися з тисячолітньою історією, похованою на морській глибині;

- підводне полювання, дайвінг в цьому вигляді проводиться у відкритих водоймищах, де можна наловити риби;

- спортивний дайвінг – комбіноване плавання (300 метрів). Спортивний дайвінг це найпростіший вид дайвінгу. Він здійснюється з розважальною метою, і отримання задоволення, метою таких занурень є знайомство з підводним світом і дослідження флори і фауни водних об'єктів. Особливістю спортивного дайвінгу є нескладність підготовки, максимум безпеки і мінімум спорядження [3].

Своєрідним видом рекреації можна вважати підводні розкопки та скарбошування. Підводне плавання включає в себе різні напрямки. Найбільш популярним з них є підводна археологія (пошук і дослідження затонулих об'єктів – міст, кораблів). Більше половини учасників підводних центрів займаються підводним плаванням з метою пошуку і обстеження загиблих суден, частина з них бере участь у пошуку скарбів [5].

Іншим напрямком підводного плавання є участь у наукових дослідженнях з метою вивчення підводного світу [3].

Новим видом туризму на воді є тури на підводних човнах. Якщо раніше занурення в батискафах і субмаринах були доступні лише науковцям та військовим і проводилися виключно з метою досліджень або вдосконалення техніки, то останнім часом за кордоном все більший розвиток одержують підводні туристичні екскурсії [2].

В роботах М.П.Кляпа, Ф.Ф.Шандора також підкреслюється, що ефективним видом водного туризму є сплави на плотах [3]. Зазвичай програма сплаву містить не тільки водну подорож, а й різноманітні інші види рекреації і туризму, включаючи послуги сільського та екотуризму, екскурсійні тури в прибережних зонах, розважальні, обслуговуючі та інші послуги.

Висновки

На основі вище викладеного можна зробити висновок про те, що туристично- рекреаційний потенціал водних ресурсів досить значний та різноманітний. Його складовими частинами є як внутрішні водні об'єкти, так і відповідні компонентно-ресурсні функції Світового океану. Величина та різноманітність такого потенціалу створює сприятливі передумови для його використання з туристично-рекреаційною метою. При організації туристично-рекреаційної діяльності на різних водних об'єктах важливе значення мають різноманітні чинники, врахування яких дозволяє ефективно та екологічно безпечно використовувати водний об'єкт, визначити шляхи його рекреаційно-туристичного освоєння. Різноманітність водних видів відпочинку та туризму вимагає диференційованого підходу до вирішення питань водовикористання як для різноманітних типів водних об'єктів (річка, озеро, водосховище, ставок), так і в межах кожного досить великого водного об'єкта.

Особливо важливу увагу також варто приділити комплексно-територіальному аспекту рекреаційного водокористування, зокрема напрацювання методичних положень щодо оцінки територіальної диференціації рекреаційно-туристичного потенціалу, виявлення та делімітації форм геопросторової організації його використання, районування рекреаційного водокористування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зінько, І.З. (2006) Організаційно-економічні особливості розвитку нових видів туризму в Україні // Вісник Львівського інституту економіки і туризму. Львів: СПОЛОМ. №1. С. 42 – 45.
2. Кирилюк, Л.М. (2008) Нові (нетрадиційні) види туризму України // Наук. записки Вінницького держ. пед. університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. Вінниця. Вип. 17. С. 191 – 195.
3. Кляп, М.П. (2011) Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. /М.П.Кляп, Ф.Ф.Шандор. К.: Знання. 334 с.
4. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності. К.: Грамота, 2006. 264 с.
5. Шаповалов, Г.І. (2010) Підводна археологія Запоріжжя: досягнення і перспективи. / Підводні дослідження: Археологія. Історія. Дайвінг. Вип. 2.

8.2 АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО–ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кучеренко Валентина Степанівна, старший викладач кафедри міжнародного туризму та країнознавства, ФМВ, Національний авіаційний університет, Україна, Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7901-8858>
E-mail: kucherenko1215@ukr.net

***Анотація.** Стаття охоплює основні аспекти тлумачення понять, що характеризують рекреаційно-туристичну діяльність. Систематизація поглядів науковців щодо багатоманітності трактувань терміну «рекреація» дозволила виокремити загальні риси, характерні для більшості підходів. Встановлено, що однією з основних характеристик «рекреації» є те, що всі її складові функціонують одночасно і в сукупності. У роботі висвітлено змістовно-термінологічні особливості поглядів науковців на точність поняття «рекреація». Рекреація розглядається як сфера і спосіб витрачання часу не залежно від необхідності відновлення сил людини. Тобто заходи та об'єкти, історично створені саме для відновлення сил, у сучасному суспільстві виконують роль задоволення вторинних, часто надмірних потреб. Удосконалено концептуальні засади дослідження соціального виміру функціонування і розвитку рекреації та туризму за допомогою виділення та розкриття змісту таких напрямів соціальних ефектів: розвиток особистості людини (пізнавальний; естетичний; виховний; соціокультурний; спортивний та ін.); відновлення здоров'я населення (оздоровчо-рекреаційний ефект); покращення соціальних аспектів економічного розвитку (збільшення зайнятості).*

***Ключові слова:** рекреація, туризм, рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси, дозвілля, відпочинок, рекреаційно-туристичний потенціал.*

Вступ

Сучасні умови життєдіяльності людського суспільства пов'язані з істотним підвищенням значення рекреації (від лат. *recreatio* – відновлення). Вплив рекреації на розвиток різноманітних галузей матеріального виробництва й сфери послуг постійно зростає. Значення рекреації особливо підвищується у зв'язку з негативними наслідками науково-технічного прогресу, погіршенням природного середовища й урбанізацією.

Рекреаційна діяльність тісно пов'язана із природоохоронними заходами, поліпшенням медичного обслуговування, розширенням послуг харчування, торгівлі й побуту, відпочинку і розваг.

Рекреація і туризм є однією з найбільш швидко зростаючих галузей економіки у світі. Рекреаційно-туристична діяльність об'єднує багатьох

суб'єктів ринку, стимулює виробництво та споживання цілої низки товарів і послуг і суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни.

Зростання інтенсивності людської діяльності, поява високотехнологічних виробництв і широке використання розумової праці, а також високий рівень урбанізації населення зумовлюють необхідність все більшого розвитку сфери послуг, зокрема галузей, що займаються відновленням сил і відпочинком людей.

Результати наукового дослідження

Дослідженню рекреації і туризму приділяється все більша увага. Існує чимало тлумачень щодо найбільш уживаних понять. До них, зокрема належить поняття «рекреація», яке в нашому дослідженні є одним з ключових. Розглянемо його зміст, узагальнений найвідомішими фахівцями рекреаційно-туристичної сфери. Залежно від мети, яку переслідує дослідник, а також від його суб'єктивного сприйняття рекреації, спектр варіювання значення поняття "рекреація" є досить широким – від вживання його в розумінні галузі народного господарства (Гусейнов Р.), до використання для означення одного з видів природокористування (Павлов В.І., Черчик Л.М.), процесу відпочинку (Нудельман М.С.).

Понятійний апарат терміну «рекреація» не забезпечений чітко визначеною системою дефініцій. Це пояснюється рядом причин: не існує єдиного міжнародного термінологічного стандарту з цієї тематики; у різних країнах спостерігається різне тлумачення понять і термінів, щодо рекреації і дозвілля. В Україні теж не існує єдиної законодавчої бази, в якій було б точно визначено коло основних понять, пов'язаних з рекреацією та індустрією дозвілля. Внаслідок різних причин такі поняття, як рекреація, дозвілля, туризм, відпочинок, екскурсія, рекреаційний час, вільний час тощо, в реальних умовах часто не помітні.

Зокрема, відомо багато визначень поняття «рекреація», що є досить різнобічним: «процес відпочинку», «вид господарської діяльності», «галузь народного господарства», «функція туризму», «один із видів природокористування» тощо.

Поняття рекреація (від лат. recreatio) зазвичай трактується з двох позицій. По-перше, вона означає процес відновлення сил. Тому у вузькому розумінні рекреацію розглядають як процес відновлення, відтворення сил, витрачених людиною у процесі різноманітної діяльності. По-друге, більш широко вона охоплює різноманітні види людської діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих та соціальних потреб.

Багатьма дослідниками підтримується це базове визначення поняття, проте робиться акцент на окремих його особливостях.

Так, на думку Бейдика О.О., поняття рекреація характеризує не тільки процес відновлення сил людини (власне з її погляду), але і заходи та простір, в якому це відбувається (із позицій середовища) [1]. Зазначимо, що в цьому визначенні прослідковується відтворювальна функція рекреації.

За твердженням Смалъ В. В., рекреація – поняття значно ширше, оскільки включає практично всі види діяльності людини. Відповідно до даного трактування рекреація – це система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої і спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, які знаходяться поза їх постійним помешканням. Похідними від даного терміну є «рекреаційна зона», «рекреаційна територія», «місце короткочасного відпочинку» тощо [4].

У роботі «Leisure» британський соціолог Джон Келлі зазначає, що найчастіше рекреацію визначають як відновлення сил, які були витрачені в процесі роботи. Однак, це досить вузьке визначення – адже відновлення людині потрібно ще й для духовного комфорту, кращого самопочуття, для виконання своїх соціальних функцій. На думку вченого, відновлення необхідно людині щоб жити, і є одним з основоположних елементів рекреації. Ще одним важливим елементом рекреації Джон Келлі вважає соціалізацію. Говорячи про рекреацію як про явище соціального спрямування, він представляє її як певну сферу, як соціальний інститут, що має, перш за все соціальні цілі.

Соціальний аспект рекреації досліджується й в окремих роботах. Сажневої Н. М., Арсененко І.А., Каленюк І. С., Котен-ко Т. М які інтерпретують рекреацію як суспільне явище, що відображає співвідношення між відновленням і розвитком життєвих сил людини.

Зокрема, у словнику-довіднику, укладеному Сажневою Н. М. та Арсененко І. А., термін «рекреація» розглядається не тільки як сукупність етимологічних значень відновлення, розвага, відпочинок, зміна дій, а й як нетрудова (у вільний від роботи час) діяльність у певному просторі. Тобто автори роблять наголос не тільки на якісних характеристиках рекреації як явища, а й пов'язують його з географічним простором, наповнюючи його відповідним географічним змістом.

Розширюючи зміст поняття, Нудельман М.С. визначає рекреацію як процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, що забезпечується системою заходів і здійснюються у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях.

Фоменко Н.В. дотримується висновків Нудельмана М.С. і рекреацію також характеризує з позицій процесу щодо відновлення сил людини, враховуючи той простір, в якому він відбувається. Тобто, крім акценту на рекреацію як процес відновлення сил людини, вчені підкреслюють таку її особливість як приналежність до спеціалізованих територій, також наповнюючи зміст поняття суттєвою географічною ознакою.

Враховуючи, що рекреація є суспільним явищем, Кравченко Н.О. розглядає її в контексті діяльності людини. що «... спрямована на відтворення фізичних і психічних сил, розвиток особистості».

Таким чином під терміном "рекреація" доцільно розуміти одну з форм дозвілля, суспільне явище, пов'язане з відтворенням і розвитком фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, що відбувається в місцях, які можуть бути використані для цих цілей як в межах населеного пункту, що є місцем проживання відпочиваючих, так і поза ним. На відміну від попередніх, дане визначення безпосередньо пов'язується із категоріями "вільний час", "дозвілля", оскільки його родовою ознакою окреслюється як одна з форм дозвілля. Окрім того, в ньому вказане змістове наповнення, яке вирізняє рекреацію з-поміж інших форм дозвілля, підкреслюється її значення, що дозволяє рекреації трансформуватись у суспільне явище, уточнюються межі середовища, в якому воно відбувається.

Сьогодні суспільний розвиток характеризується зростанням ролі рекреації у процесі відновлення сил людини. Безуглий В.В. вважає, що рекреація полягає у відновленні фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини через комплекс заходів у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях. Тобто наголошується на відновлювальній функції рекреації, котра в нинішніх глобальних технологічних, економічних і соціальних трансформацій набуває нового змісту. Наразі вона впливає не тільки на відновлення робочої сили, але й людину в цілому. Відновлення робочої сили охоплює комплекс суспільних відносин, пов'язаних із головною відновлювальною силою – людиною.

В роботі [5] Р. В. Робертсон (R. W. Robertson) вивчає взаємозв'язок між відпочинком і щастям в комплексному значенні останнього. Автори роботи [6] С. Л. Склар (S. L. Sklar), С. Е. Аутрі (C. E. Autry), С. К. Андерсон (S. C. Anderson) досліджують чинники впливу парків та інших об'єктів рекреації на розвиток громад. Т. Мор (T. More) та Дж. Аверілл (J. Averill) досліджують структуру рекреаційної поведінки. В роботі К. К. Ріддік (C. C. Riddick) і Р. В. Рассел (R. V. Russel) проводять широке узагальнення трансдисциплінарних досліджень у сфері відпочинку, парків, спорту та туризму.

Одночасно низка сучасних авторів розглядають рекреацію (від лат. *recreatio* – відновлення) як компенсуюче відновлення витрачених людиною у процесі трудової діяльності сил, а також створення їх певного запасу для збереження і нарощення фізичного і інтелектуального потенціалу.

Діяльнісний підхід до рекреації підтримується також фахівцями Центру досліджень політики національного туризму США, які визначають рекреацію як діяльність людей, що займаються плануванням і персональним використанням вільного часу.

Гець В. М. вбачає рекреаційний напрям поряд із напрямом всебічного культурного розвитку особистості в складі соціо-гуманітарних перспектив переходу нашої країни до соціально орієнтованої економіки. Суспільний контекст рекреації дозволив іншим вченим трактувати її зміст через економічні категорії, тобто говорити про неї як галузь господарства, пов'язану з освоєнням територій з метою відпочинку, лікування, туризму, ігрових форм дозвілля, спрямованих на оздоровлення, розваги, вдосконалення і розвиток особистості.

Розширено поняття та зміст рекреації у межах означеного простору, як структурно-системної діяльності, що проявляється у формах: 1) простої рекреації, або релаксації, що забезпечує відновлення компенсаторних життєвих сил людини; 2) розширеної рекреації, або спеціалізованої курортної діяльності, спрямованої на відтворення духовних та фізичних сил людини; 3) системної рекреації – діяльності, яка, окрім попередніх видів діяльності, включає відновлення відтворювальних та збереження не відтворювальних природних ресурсів [2].

Дозвілевий підхід до визначення поняття «рекреація» знаходимо і в працях Сапрунова В.Б., який стверджує, що "рекреація – це усі форми дозвілля людини в закритих помешканнях, відкритому просторі й урбанізованому середовищі".

Цей підхід лежить і в основі рекреаційних досліджень Кравченка Н.О, який під рекреацією розуміє одну із форм дозвілля, суспільне явище, пов'язане з відтворенням і розвитком фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, що відбувається в місцях, які можуть бути використані для цих цілей як в межах населеного пункту, що є місцем проживання відпочиваючих, так і поза ним. Дане визначення безпосередньо пов'язується із категоріями "вільний час", "дозвілля".

Окрім того, в ньому вказане змістове наповнення, яке вирізняє рекреацію з-поміж інших форм дозвілля, підкреслюється її значення, що дозволяє рекреації трансформуватись у суспільне явище, уточнюються межі середовища, в якому воно відбувається.

Як вид дозвілля розглядають рекреацію й окремі американські вчені. Так, Джей Шиверс [6] вважає, що єдиного універсального визначення рекреації не може бути і пропонує визначити її як "добровільне проведення дозвілля з метою задоволення власних потреб, або задоволення як засобу досягнення релаксації або відновлення організму". До того ж, автор цього тлумачення визначив п'ять рекреаційних концепцій: коли відбувається рекреація, чому відбувається рекреація, рекреація як свобода вибору, рекреація як активна діяльність, рекреація як чеснота.

Зазначені вище аспекти рекреації (етимологічний, суспільний, географічний, дозвіллевий, економічний), лаконічно представлені й в різноманітних енциклопедичних словниках, у тому числі й з туризму. Зокрема

підкреслюється, що «рекреація – це розширене відтворення сил людини (фізичних, інтелектуальних і емоційних), або будь-яка гра, розвага та інше, що використовується для відновлення фізичних і розумових сил, або сегмент індустрії дозвілля, який найшвидше розвивається і пов'язаний з участю населення в активному відпочинку на відкритому повітрі, що припадає переважно на укенд, чи перебудова організму і людських популяцій, що забезпечує можливість активної діяльності за різних умов, характеру і змін навколишнього середовища».

Суттєві суперечності є й у виборі області, що відповідає родовій ознаці цього поняття. На думку, Слюсарчук О.П., досить вдалим є визначення рекреації як "сукупність явищ і відносин, що виникають в процесі використання вільного часу", Смаль І.В. – як процес відтворення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, Шибєр О. О. – як форми дозвілля. На нашу думку, рекреація відрізняється інтегрованим змістом і є як масовим феноменальним явищем, так і глобальним процесом, що здійснюється через діяльність суб'єктів рекреації.

Певні протиріччя існують й у визначенні простору (локалізації) рекреації. Так, Смаль І.В. наголошує, що рекреація може бути як активною – пов'язаною із переміщенням за межі постійного місця проживання, так і пасивною – відпочинок поблизу будинку [4].

Іншої думки дотримується у своїх роботах Масляк П.О., який не тільки рекреацію, а й туризм розуміє як процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психологічних сил людини та її життєвого потенціалу шляхом певних заходів на основі відповідних установ у вільний час.

Проте, науковець підкреслює, що рекреація є більш широким і загальним поняттям, ніж туризм.

Отже, щодо виявлення суттєвих ознак поняття "рекреація" вчені однакостайні в тому, що вона пов'язана з відтворенням фізичних, психічних, духовних, інтелектуальних сил людини, яке відбувається на певній території. Крім того, рекреація є певним видом діяльності, яка здійснюється у вільний від основної роботи час.

Проте, спираючись на теоретичні узагальнення про рекреаційні цикли, неможна погодитися з існуючою думкою окремих вчених, що рекреація здійснюється людиною поза межами постійного місця проживання. У той же час приймаються теоретичні узагальнення про те, що рекреація є суспільним явищем, яке проявляється у процесі діяльності і може здійснюватися як на території постійного проживання людини, так і за її межами. Підкреслимо, що ця діяльність може відбуватися на будь-яких територіях – урбанізованих, руральних, міжпоселенських у межах як спеціалізованих закладів (організована рекреація), так й поза ними (неорганізована рекреація).

Рекреацію як діяльність розглядає значна частина науковців, висвітлюючи її різні аспекти і характеристики. У сучасній науковій літературі

рекреаційна діяльність розглядається, у першу чергу, як така, що здійснюється з боку рекреантів з метою задоволення власних потреб (відтворення і розвиток фізичних, духовних, психічних та інтелектуальних сил).

Такої ж думки дотримуються Бейдик О.О. та Покоłodна М.М., підкреслюючи, що рекреаційна діяльність спрямована на реалізацію рекреаційних потреб, відтворення та розвиток фізичних і духовних сил людини, її інтелектуальне вдосконалення та характеризується самоцінністю не тільки результатів, але й самого процесу.

Покоłodна М.М. також звертає увагу на види цієї діяльності, стверджуючи, що рекреаційна діяльність – це система заходів, пов'язаних з використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, і характеризується, у порівнянні з іншими видами діяльності, зміною, розмаїтістю, незвичністю поведінки людей і самоцінністю процесу.

Іншими науковцями поняття "рекреаційна діяльність" вживається з метою означення діяльності як рекреантів, так і рекреаторів – фізичних та юридичних осіб, що задовольняють рекреаційні потреби населення. Часто воно використовується в якості синоніма до поняття "рекреація".

Масляк П.О. дотримується у тлумаченні сутності рекреаційної діяльності як особистісного, так й економічного (госпо-дарського) підходів. Тому за його твердженням, рекреаційна діяльність – це по-перше, один із комплексних видів життєді-яльності людини, спрямований на оздоровлення і задоволення духовних потреб у вільний від роботи час; по-друге, це все більш диверсифікований вид господарської діяльності. Науковець підкреслює, що нині фактично усі галузі господарства так чи інакше втягнуті у надання послуг відпочинку і лікування. Окремі з них, наприклад транспорт, агропромисловий комплекс, будівництво і ремонт, комунальне господарство, охорона здоров'я, соціальна допомога тощо, з кожним роком розширюють власну діяльність у сфері рекреації і туризму. Він також звертає увагу на те, що рекреаційна діяльність визначається трьома чинниками: рекреаційними потребами, рекреаційними ресурсами і наявними грошовими ресурсами.

В окремих джерелах паралельно з рекреаційною діяльністю, вживається термін "реалізація рекреаційних потреб", яким дослідники позначають "систему заходів, явищ і відносин, пов'язану з наданням рекреаційних послуг."

Рекреаційна діяльність представлена різноманітними видами, що базуються на багатьох критеріях.

Як відомо, рекреаційна діяльність реалізується через конкретні цикли та рекреаційні заняття. Життєві цикли рекреаційної діяльності виявляються в чергуванні видів і форм рекреації, місць рекреації, географічних районів та ін.

На думку Покоłodної М.М. цикл рекреаційної діяльності (ЦРД) – це взаємопов'язане і взаємообумовлене сполучення видів рекреаційної діяльності, яке виникає на основі провідного мотиву рекреаційної діяльності;

програма відпочинку, яка дозволяє на основі поведінкових можливостей і зразків реалізувати певні рекреаційні цілі, мотивації і вимоги рекреантів в конкретних умовах. Основними ЦРД є ті, що виділяють за суспільними функціями та технологіями. Це: лікувальні, оздоровчі, туристичні, спортивні та пізнавальні цикли. Виділяють ЦРД й за іншими ознаками. Поширеною є також їх класифікація за характеристикою вільного часу, тобто існують цикли добові, вихідного дня, життєві, які відрізняються між собою для конкретної визначеної вікової групи (дитинство, юність, зрілість, старість).

Знання циклів рекреаційної діяльності допомагає раціонально організувати рекреаційну діяльність і відповідно одержувати найбільші прибутки від реалізації правильно розроблених рекреаційних послуг.

На думку (Поколодної М.М., 2012) кожна людина самостійно несвідомо може конструювати цикл рекреаційної діяльності, виходячи з власних уявлень про її корисність та атрактивність, звичок, моди, цін, грошових доходів і інших факторів.

Проте, найчастіше самостійно організована діяльність слабо відповідає рекреаційним потребам. ЦРД повинен задовольняти двом фундаментальним вимогам: рекреаційна корисність й індивідуальна привабливість.

Таким чином, ЦРД становлять системну структуру, що адекватно відбиває властивості й відносини як суб'єкта, так і об'єкта рекреації. З їхньою допомогою можна врахувати рекреаційні потреби й сформулювати вимоги до умов їхньої реалізації, визначити технологію обслуговування.

Різноманітні види рекреаційної діяльності мають певну кількість способів реалізації, які мають назву рекреаційні заняття. Рекреаційне заняття (РЗ) – внутрішньо цілісна, однорідна, не роздільна на технологічні компоненти рекреаційна діяльність.

Рекреаційні заняття є основою для конструювання циклів рекреаційних занять. За даними закордонних соціологів, число елементарних рекреаційних занять подвоюється кожні 10 років, до початку XXI століття їх налічувалося вже більше 100 тис. видів. Очевидно, що оперування такою базою сприяло визна-ченню типів РЗ і зведення їх у більш загальні групи – типи рек-реаційної діяльності. Тип рекреаційної діяльності – однорідне угруповання елементарних рекреаційних занять, кожне з яких взаємозамінне й альтернативне для всіх інших елементарних рекреаційних занять даної групи.

Інакше кажучи, до одного типу рекреаційної діяльності належать взаємозамінні елементарні рекреаційні заняття, які об'єднані у дві групи: групу відновлення та групу розвитку. До першої групи належать рекреаційно-лікувальні РЗ, які являють собою систему занять жорстко обумовлених методами санаторно-курортного лікування – бальнео-лікування, грязелікування, кліматолікування тощо та рекреаційно-оздоровчі, коло яких набагато ширше, різноманітніше і практично не обмежується. Це –

прогулянки, купання, сонячні ванни й тощо). Друга група включає рекреаційно - спортивні РЗ, спрямовані на розвиток фізичних сил людини та рекреаційно-пізнавальні, які покликані духовно розвивати людину – екскурсії, відвідання музеїв, театрів, кіноконцертних залів.

Вся розмаїтість елементарних рекреаційних занять у розгорнутій класифікації представлена типами рекреаційної діяльності. На думку Поколодної М.М. кожне з РЗ може бути віднесене до класу лідируючих або «провідних», залежно від того, чи є воно цільовим заняттям з позиції рекреаційних функцій. На цій підставі виділяються: цільові РЗ, що стали головним мотивом рекреаційної діяльності; додаткові РЗ, що не реалізують основну мету рекреації, але урізноманітнюють цикл рекреаційних занять, поживляють його; супутні РЗ, що не дають специфічного рекреаційного ефекту, але необхідні за фізіологічними та технологічними обмеженнями.

В контексті розвитку психології вільного часу і зміни в системі духовних цінностей особистості змінилося місце і роль рекреації в структурі потреб суспільства – рекреація стала нагальною потребою всіх членів суспільства. Відповідно змінився і характер цих потреб – від примітивних до більш піднесених, від простого відновлення сил – до способів реалізації людиною своїх індивідуальних емоційних і інтелектуальних потреб.

У зв'язку з чим в усьому світі спостерігається стрімке урізноманітнення видів рекреаційних занять релаксаційного, освітнього, інтелектуального, екстремального, активного, екологічного характеру.

Отже, особливістю організації рекреаційної діяльності є те, що в ході її здійснення види рекреаційних занять комбінуються між собою в різних циклах рекреаційної діяльності. Різноманітність, комбінування і циклічність рекреаційних занять безпосереднім чином пов'язана з властивостями рекреаційних територій та їх організацією і можлива за наявності різноманітних ресурсів на певній території. У свою чергу, різноманітність і певний набір занять повинен відповідати наявним рекреаційним ресурсам.

Таким чином очевидно, що рекреаційна діяльність – процес багатосторонній, повноцінне протікання якого залежить, у першу чергу, від рекреаційних потреб населення. Розглянемо їх суть, оскільки використання будь-якої території з рекреаційною метою, організація на ній рекреаційної діяльності неможливі без урахування відповідних потреб людей.

Наукове тлумачення поняття «рекреаційні потреби» ґрунтується на загальній теорії людських потреб і мотивів, що їх розробляють різні західні наукові школи соціології й менеджменту. Серед головних розробників цієї теорії назвемо, зокрема, Ф.Тейлора, А. Файоля, Ф. Гілберта, Е. Мейо, О. Шелдона, А. Маслоу, М. Альдерфера, Ф. Герцберга, М. МакКлелланда та ін.

У загальному вигляді рекреаційні потреби визначаються як вимоги до умов відновлення сил людини. У широкому значенні рекреаційна потреба – це ставлення людини до соціально-економічного середовища її

життєдіяльності, яке проявляється у відчутті нестачі умов для відтворення і розвитку її сил, витраче-них в процесі праці, а також розваг і отримання нових вражень та прагненні його задовольнити.

На думку В.М. Кислого, Г.М. Шевченко, на формування і розвиток рекреаційних потреб впливають збільшення тривалості вільного часу, якісна зміна його структури та істотна зміна характеру життєдіяльності людини в умовах науково-технічної революції.

У кожному виді рекреаційної діяльності потреби формуються під впливом різних чинників. Зокрема, потреба в санаторно-курортному лікуванні та оздоровленні виникає через порушення стану здоров'я, необхідність в профілактичному оздоровленні, відтворенні фізичних, психічних сил. Потреби у відпочинку та туризмі визначаються необхідністю зняття фізичної, пси-хічної втоми та напруги, прагненням до духовного, інтелектуального, фізичного розвитку.

Ступінь задоволення рекреаційних потреб на думку Т.Д. Скутар значною мірою визначається активністю діяльності відпочивальників. При цьому, розрізняють дві форми активного відпочинку: перша – передбачає здійснення певних фізичних навантажень, а друга – проявляється у зміні видів діяльності, тобто головною ознакою останньої є різноманітність занять. Як зазначають дослідники, навіть “переключення” з одного виду розумової діяльності на інший – відвідування музеїв, виставок, театру і т.і. – також активна рекреаційна діяльність. Таким чином, в основу ефективної організації рекреаційної діяльності повинен бути покладений принцип різноманітності видів відпочинку, обумовлений складністю і диференціацією рекреаційних потреб.

Цікавими узагальненнями щодо реалізації рекреаційних потреб є висновки українських науковців Любіцевої О.О., Поколодної М.М. і ін. [3], які пов'язують їх задоволення з рекреаційними циклами – добовим, тижневим, сезонним та річним, кожен з яких має власну ритміку саморегуляції і відповідний їй просторовий механізм. Аналізуючи особливості міської рекреаційної діяльності у межах Київської агломерації, ними підкреслюється, що добові рекреаційні потреби задовольняються міськими рекреаційними об'єктами, що знаходяться в межах пішохідної доступності від житла або місця роботи (локальний тип рекреаційного об'єкта) чи по дорозі між місцем проживання та прикладання праці, навчання (функціональний тип рекреаційного об'єкта). Для добової рекреації характерний обмежений набір рекреаційних занять, які до того ж мають досить стійкий характер. Тижневі рекреаційні потреби реалізуються на об'єктах, які є рекреаційно привабливими і мають оптимальну транспортну доступність (в межах 20–30 хв. на будь-якому з міських видів транспорту, що є взаємозамінними). Для них характерне поєднання активних рекреаційних занять на природі з культурно-пізнавальними або культурно-розважальними. Тижневі рекреаційні потреби

можуть задовольнятися як в межах міста, так і на околицях, в межах зеленої зони.

Сезонні рекреаційні потреби є більш вмотивованими і пов'язані з порівняно тривалою рекреаційною діяльністю та більш різноманітними рекреаційними заняттями (наприклад, влітку це – відпочинок на пляжі біля води, на берегах Дніпра, заняття водними та іншими активними видами рекреації, розваги тощо; взимку – катання на лижах, санчатах, ковзанах тощо). Сезонна рекреація здійснюється рекреантами як в межах міста, так і за його межами – на околицях, де розташована зелена зона міста, які займають до двох годин транспортної доступності. Міська агломерація, на думку О.О. Любіцевої, І.В. Кочеткової та ін. виконує урбокомпенсаційні функції завдяки дачному відпочинку, санаторному (пансіонати, бази відпочинку, санаторії) відпочинку, самодіяльному туризму і має найрізноманітніший набір рекреаційних занять, що впливає на розширення цієї зони, її ущільнення та зростання рекреаційних навантажень.

Річні рекреаційні потреби задовольняються під час відпустки і також можуть перекладатися на урбокомпенсаційні можливості зони агломерації, а також на внутрішньоміські можливості, які надає Дніпро як рекреаційний об'єкт.

Дещо обмежений підхід до задоволення рекреаційних потреб знаходимо в роботі «Аналіз передумов формування ринку рекреаційних послуг в Україні». За твердженням (Кислого В.М. і Шевченко Г.М.) природа рекреаційного попиту має лише доповнюючий характер і задовольняється в основному в період відпусток і лише там, де є відповідні рекреаційні ресурси і підприємства: санаторії, пансіонати, будинки відпочинку тощо.

Економічний підхід до реалізації рекреаційних потреб розкривається в роботах Шевченко Г.М., Кравченко Н.О. та ін. Так, на думку науковців, на основі рекреаційних потреб формується попит рекреантів, що виражається не стільки в їх бажанні, скільки у здатності отримувати рекреаційні послуги. Потреби перетворюються на попит, коли за ними стоїть купівельна здатність людини.

Тобто, попит – це частина потреб споживача, забезпечена грошовою масою. Проте, крім матеріальної забезпеченості населення, великий вплив на попит, за Л.М. Черчик, Ю. Я. Добуш та ін. справляє пропозиція рекреаційних послуг, можливість вибору згідно із смаками, звичками, очікуванням рекреантів, що формуються під впливом таких чинників, як вік, стать, соціальна належність, традиції, релігійні та національні особливості, уподобання, стан здоров'я.

На основі взаємодії попиту та пропозиції на рекреаційні послуги виникає рекреаційний продукт. За Кислим В.М., Шевченко Г.М., Поколюдою, М.М. Дмитрук О.В., Січко С.М. рекреаційний продукт орієнтований безпосередньо на споживача і врахування його індивідуальних

потреб. Тому рекреаційна діяльність як сектор економіки виконує активну роль у формуванні ринкового простору, що охоплює сфери і галузі, які прямо або опосередковано беруть участь у створенні рекреаційного продукту.

Таким чином, аналіз сутності та змісту рекреаційних потреб дозволяє стверджувати, що останні є об'єктивною категорією і визначаються рівнем витрат фізичної та психічної енергії у процесі життєдіяльності людини насамперед під час виробничої діяльності, а отже, і необхідністю компенсації цих витрат. Окрім того, на рекреаційні потреби впливають різноманітні чинники як соціально-психологічні, так й економіко-географічні (ресурсні, територіальні, вартісні). Потреби можуть реалізовуватися, коли діє комплекс конкретних умов (чинників). Тоді вони виступають як попит на рекреаційні послуги і спонукають розвиток пропозицій цих послуг.

За Кравченко Н.О., Кислим В.М., Шевченко Г.М, задоволення рекреаційних потреб залежить від можливостей виробництва рекреаційних послуг, обумовлених рядом чинників. Матеріальним чинником, що впливає на рекреаційний процес, є рекреаційні ресурси – компоненти географічного середовища та об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, естетична привабливість і цілющоздоровочка значущість, можуть бути використані для організації різних видів і форм задоволення рекреаційних потреб.

Вплив рекреаційних ресурсів на реалізацію рекреаційних потреб найчастіше розглядається в системі рекреаційного потенціалу (РП) території, (що характеризує максимальну здатність природних систем виробляти певну рекреаційну продукцію).

До вивчення рекреаційного потенціалу та особливостей його використання зверталися у своїх дослідженнях багато науковців. Вчені розглядають рекреаційний потенціал як сукупність природних та антропогенних чинників, необхідних для рекреаційного використання (Бейдик О.О. 1993), як сукупність взаємозалежних компонентів природних і природно-антропогенних систем, що уможливають розвиток на певній території видів і форм діяльності, спрямованих на задоволення рекреаційних потреб людей усіх рівнів організації (Яковенко І.М., 2003), як сукупність природних, природно-антропогенних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов організації рекреаційної діяльності на певній території (Сажнева Н.М., 2008).

В науковій літературі тривають суперечки щодо визначення рекреаційного потенціалу. Більшість дослідників пропонують ресурсний підхід, тобто коли в основі визначення потенціалу лежать ресурси та те, яким чином їх використовують на конкретній території.

Мамутов В.К. і Амоша О.І. у якості синоніму природно-рекреаційного потенціалу визначають курортно-рекреаційний потенціал як здатність природного середовища здійснювати на людей сприятливий фізіологічний,

психічний і одночасно від-новлюючий сили і здоров'я вплив. На їх думку, курортно-рекреаційний потенціал характеризує ступінь можливості тієї або іншої території задовольняти потреби населення в рекреаційних заняттях. Виходячи з цього основними складовими ПРП вважають рекреаційні ресурси як компоненти географічного середовища і об'єкти антропогенної діяльності, які, завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, естетична привабливість і цілющо-оздоровче значення, можуть бути використані для організації різних видів і форм рекреаційних занять або в цілях відпочинку, туризму і лікування. В своїй праці вони наполягають на поділі рекреаційних ресурсів на сім основних видів, а саме:

- бальнеологічні – розвідані і затверджені запаси мінеральних вод;
- бальнеогрязьові – запаси грязі, що передбачаються експлуатувати в розрахунковому періоді;
- фітолікувальні – масиви лісових і паркових насаджень;
- ландшафтні – для тривалого відпочинку;
- кліматичні – для тривалого відпочинку, санаторно-курортного лікування;
- пляжні – для всіх видів відпочинку і лікування;
- пізнавальні – для туризму.

Павлов В.І. і Черчик Л.М. під природним рекреаційним потенціалом розуміють частину природно-ресурсного потенціалу, що визначається здатністю розвіданих та експлуатаційних природних рекреаційних ресурсів сприяти відтворенню здоров'я людей, їх відпочинку, фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку. Тобто, цими науковцями поняття рекреаційного потенціалу обмежене тільки природною складовою. Однак, характеризуючи склад територіально-рекреаційної системи, наголошують на віднесенні до складу рекреаційних ресурсів природних, антропогенних ресурсів та умов на певній території (матеріально-технічна база, інфраструктура, обслуговуючий персонал та управлінські системи).

Шабардіна Ю.В. в якості найважливішої складової ПРП також називає рекреаційні ресурси. Проте, поряд з ПРП науковець розглядає поняття «господарський потенціал рекреації», або «матеріально-технічну базу відпочинку та туризму» чи «туристську інфраструктуру»: «це, насамперед, основні фонди, за допомогою яких здійснюється пряме виробництво, продаж і надання товарів і послуг рекреантам, а також і ті допоміжні засоби праці, які прямо не приймають участь у процесі, але служать покращенню регіонального економічного простору.

Бутко М.П., Самко О.О. також акцентують увагу на неможливості отожднювати “потенціал” виключно з ресурсами. Тому що, як наголошують автори, відмінність між цими поняттями є очевидною, оскільки ресурси можуть існувати незалежно від суб'єктів економічної (у нашому дослідженні рекреаційної) діяльності, а потенціал не може бути відокремлений від них. До

того ж, поняття ресурси включають матеріальні та нематеріальні засоби, а потенціал – це на додаток ще й здатність соціуму використати наявні ресурси.

Підсумовуючи вище наведені визначення і підходи до трактування рекреаційного потенціалу, зазначаємо, що все ж таки найпоширенішими є визначення, що пов'язуються його або з ресурсами, або з економічним ефектом, або з продуктивністю галузі. Це дає право стверджувати, що потенціал – це в першу чергу сукупність ресурсів, а також можливостей ефективно використовувати ці ресурси для досягнення певного економічного ефекту в конкретній сфері діяльності на визначеній території в теперішньому і майбутньому часі.

Рекреаційні ресурси є необхідною умовою повноцінного людського життя, основою відновлення її життєзабезпечення.

Туристський термінологічний словник (1999) дає таку дефініцію даної категорії: рекреаційні ресурси – це ресурси, які використовуються для відновлення живих сил людини і організації рекреаційної діяльності людей.

У процесі формування науково-методичної бази досліджень зміст понять рекреаційні ресурси, природні рекреаційні ресурси зазнало істотних змін. За визначенням (Багрової Л.А. 1977) природні рекреаційні ресурси являють собою природні та природно-технічні системи, тіла та явища природи, які володіють комфортними властивостями для рекреаційної діяльності і можуть бути використані протягом певного часу для організації відпочинку та оздоровлення певної кількості людей.

На нашу думку, вищенаведене визначення не є вичерпним, оскільки завжди є люди, які часто освоюють найсуворіші і некомфортні за умовами (з загальноприйнятих понять) території за для задоволення своїх рекреаційних потреб. В останні роки все ширше розвивається так званий «екстремальний» туризм, в результаті чого в рекреаційне природокористування залучаються території та рекреаційні ресурси, які раніше вважалися непридатними для рекреаційного освоєння.

За (Авакяном А.Б. 1990) в якості природних рекреаційних ресурсів можуть розглядатися природно-територіальні системи за наявності відповідних потреб і можливостей освоєння їх рекреаційним господарством.

Автор підкреслює, що дати вичерпне визначення поняттю «природні рекреаційні ресурси» досить складно. Тому слід визначити не рекреаційні ресурси взагалі для рекреаційно-туристської діяльності, а виділяти їх для окремих конкретних напрямків цієї діяльності, безпосередньо пов'язаних з певними видами природних ресурсів і умов (водних, кліматичних, гео-морфологічних).

На його думку, поєднання сприятливих факторів і умов, що характеризують той чи інший ресурс, визначає конкретні напрямки і можливості рекреаційної діяльності.

За (Реймерсом М.Ф. 1990) до рекреаційних ресурсів належить «частина природних та культурно-історичних ресурсів, що виступають засобом підтримки та відновлення працездатності і здоров'я людей, які на даній фазі розвитку суспільства придатні для використання та надання туристських послуг.

Кифяк О.В. під рекреаційними ресурсами розуміє «сукупність природних й антропогенних геосистем, тіл та явищ природи, які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності і можуть бути використані з метою відпочинку та оздоровлення людей певного сегменту ринку у певний час за допомогою існуючих технологій і матеріальних можливостей. Це як компоненти природного середовища, так й феномени соціокультурного характеру». На думку вченого, «рекреаційні ресурси є елементами рекреаційного потенціалу, який можна визначити, як сукупність природних і соціокультурних передумов для організації рекреаційної діяльності на визначеній території».

Отже, у структурі рекреаційних ресурсів виокремлюють дві основні складові – природну та соціально-економічну (природні та історико-культурні ресурси рекреаційної діяльності). До характеристики рекреаційних ресурсів належать дані про якість природних умов, площу (або обсяг), на які ці якості поширюються, тривалість періоду, протягом якого певні якості виявляють свої дії. Для об'єктивної оцінки рекреаційних ресурсів використовується поняття атрактивності – тобто, привабливості, що є системною властивістю рекреаційних ресурсів, природних та культурно-історичних об'єктів, що свідчать про їх рекреаційні цінності.

Оскільки, як правило, під рекреаційними ресурсами розуміють природні та історико-культурні, то класифікаційні ознаки обмежуються тільки розглядом різновидів даних ресурсів. З огляду на це, в дослідженнях Ю.В. Шабардіної розширено класифікацію рекреаційних ресурсів з врахуванням таких складових, як соціально-економічні, інноваційно-інформаційні та інвестиційні рекреаційні ресурси.

На початку становлення рекреаційної сфери як окремого господарського комплексу, в наукових колах було прийнято використовувати термін «рекреаційний» (рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси тощо). Нині ж назріла потреба вживати комплексний термін, поєднуючи різні сторони діяльності в межах одного господарського комплексу. Тому в багатьох дос-лідженнях вживається поряд з поняттям рекреаційні ресурси й термін «рекреаційно-туристичні ресурси», підкреслюючи цим новий підхід до сучасних потреб (вимог) рекреаційної сфери, не змінюючи сутнісне наповнення понять, запропонованих попередніми дослідниками.

Рекреаційно-туристичними називає ресурси в своїх дослідженнях О.О. Бейдик. За його твердженням, рекреаційно-туристські ресурси – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного та соціального

походження, які використо-вуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних центрів, їх спеціалізацію та економічну ефективність. Це сукупність природних, природно-технічних і соціально-економічних комплексів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини та її працездатності.

Поряд з категорією «рекреаційно-туристичні ресурси» вживається поняття й «рекреаційне середовище» як сукупність природних, технічних і соціальних процесів і явищ, оточуючих людей в процесі здійснення ними рекреаційної діяльності та «рекреаційна територія». Останнє є важливим з огляду на визначення територіального аспекту об'єкту в рамках нашого дослідження.

За Бейдиком О.О. рекреаційна територія – це складова земельного фонду, що використовується в туризмі, лікуванні та відпочинку; система взаємопов'язаних природних, природно-соціальних і соціальних компонентів, функціонування яких покликано забезпечувати рекреаційний попит населення. Типологія рекреаційної діяльності тісно пов'язана з типологією територіальних рекреаційних систем (ТРС). Виділяють такі територіальні функціональні типи рекреаційної території: лікувальний, оздоровчий, спортивний, пізнавальний. [1].

За Фоменко Н.В. рекреаційна територія – це територія, що використовується для оздоровлення людей, масового відпочинку, туризму і екскурсій. Відповідно до призначення виділяють дві групи рекреаційних територій: для короткочасної (лісопарки, зелені зони, приміські зони, водні об'єкти і ін.) і тривалої (приморські райони, лікувально-санаторні курорти і курортні райони, туристичні комплекси) рекреації.

З поняттям рекреаційна територія тісно пов'язані такі поняття, як рекреаційне освоєння й рекреаційна освоєність. За Шукель І.В рекреаційне освоєння – це багатобічний процес пристосування території для тих або інших видів рекреаційних занять і їхніх комбінацій.

Рекреаційна освоєність території, як стверджують дослідники Бейдик О.О. і Топчів О.Г., – це досягнутий рівень господарського потенціалу рекреації в процесі територіального поділу праці; стан розвитку рекреаційної функції на певній території (акваторії) за певний період. Характеризується насиченістю території елементами рекреаційної інфраструктури, рекреаційним навантаженням, ступенем розвитку рекреаційного господарства. Рекреаційне освоєння території є наслідком процесу рекреаційного освоєння території, акваторії або іншого середовища, ступінь якого характеризується відносними (порівняно з іншими територіями) і абсолютними (показники насиченості певної території об'єктами рекреаційного господарства) даними. Рекреаційне освоєння території вкрай нерівномірне через відмінності ресурсно-рекреаційної бази й попиту на рекреаційні послуги.

Основні положення розглянутих нами досліджень дають можливість зробити попереднє узагальнення про їх спрямованість саме на суто загальний підхід до визначення рекреації, який проявляється, перш за все, через його зовнішні, суспільні рекреаційні потреби. Незважаючи на характерне для більшості науковців прагнення до максимальної чіткості у розумінні рекреації, серед дослідників немає абсолютної одностайності у трактуванні цього поняття, про що свідчать окремі розбіжності в його визначеннях.

Проте, переважна більшість авторів визнає ряд загальних ознак рекреації, серед яких: – здійснення у вільний від основного виду трудової діяльності час; ґрунтування на діяльнісному підході та різноманітній ресурсній базі; відображення індивідуальної (особистісної) своєрідності способів рекреаційної діяльності на фоні суспільних рекреаційних потреб; здійснення у певному рекреаційному просторі, на спеціалізованих територіях та у відповідних закладах; використання різноманітних рекреаційних ресурсів конкретної території та формування на їх основі комплексу рекреаційних занять та рекреаційних циклів.

Дані узагальнення дозволяють говорити про різноманітність рекреації не тільки як процесу відновлення фізичних та духовних сил людини, а й як особливий вид діяльності, який через систему організаційних, правових, управлінських, економічних заходів спрямований на використання вільного часу для відпочинку, лікування, оздоровлення та реалізації культурно-пізнавальної функції рекреаційної території.

Масляк П.О визначає рекреаційні ресурси як об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що можуть бути задіяні в розвитку рекреації і туризму. Вони є матеріальною і духовною основою формування територіальних рекреаційних систем (далі – ТРС) різного типу і таксономічного рангу. Головною властивістю рекреаційних ресурсів є те, що вони здатні відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини. Такі ресурси придатні як для прямого, так і для опосередкованого використання, надання різноманітних послуг курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру. Їх поділяють на дві групи – природні та історико-культурні.

На думку Бейдика О.О. рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти і явища природного, природно-антропогенного та соціально-економічного походження, що використовуються або можуть бути використані для туризму, безпосередньо впливають на організацію туристичної діяльності, її спеціалізацію та визначають економічну ефективність цієї діяльності.

Бейдик О.О. поділяє рекреаційно-туристичні ресурси на такі групи: природно-географічні; природно-антропогенні; суспільно-історичні; об'єкти рангу суперточка-тур.

Зауважимо, що суперточка-тур – це локальна (просторово обмежена) територія антропогенного або природного походження, що являє собою

унікальне поєднання природних компонентів (пейзажне різноманіття) і характеризується суттєвою соціально-історичною значністю подій, які відбувались (відбу-ваються) в її межах або в межах простору, який візуально сприймається з цього місця (за О. Бейдиком).

До рекреаційних ресурсів відносять природні, історико-культурні та інфраструктурні. Природно-рекреаційний потенціал є базою, на якій створюється рекреаційна інфраструктура. Природно-рекреаційні ресурси є одними з основних компонентів рекреаційного простору, оскільки саме в ньому відбуваються рекреаційні процеси.

На наш погляд, більш доцільно поділяти функції рекреації на три основні групи: медико-біологічна (санаторно-курортне лікування й оздоровлення, зняття виробничої і невиробничої психологічної втоми людини), соціально-культурна (потреби пізнання в широкому розумінні, пізнання навколишнього світу і свого місця в ньому як визначальна функція) та економічна (відновлення робочої сили).

Варто зауважити, що з підвищенням ролі рекреації і туризму в розвитку економічних систем відбувається розширення функцій, які вони виконують. Зокрема, іноді виділяють екологічні, міжнародні, інтеграційні та містоутворюючі функції.

На наш погляд, схожим за змістом із рекреацією, але таким, що має певну специфіку, є туризм, що у перекладі з французького означає прогулянку або поїздки (фр. *tourisme* – подорож). Відповідно до Закону України «Про туризм», туризм це «тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає».

Наразі, слід зауважити, що з інтенсивністю сучасних в'їзних – виїзних процесів, диверсифікацією їх видів, глобалізацією їх прояву та значного впливу на економіки держав світу, цілі сучасного туризму стають все більш різноманітними. Поряд із активним відпочинком та участю в ділових, наукових і культурних заходах він здійснюється із спортивними, оздоровчими, виховними, релігійними, екологічними, культурно-пізнавальними, історичними, літературно-художніми, навчальними та іншими цілями.

Висновки

Отже, поняття рекреація і туризм є спільними для означення процесу відновлення життєвих сил людини, тому дуже часто їх використовують як синоніми. Разом з тим рекреація є більш широким поняттям, що зосереджується саме на процесі відновлення та оздоровлення життєвих сил людини. Це може відбуватися як у спеціалізованих установах, так і за місцем постійного проживання людей.

Варто зазначити, що рекреація охоплює практично всі види діяльності людини у вільний від роботи час. Туризм також спрямований на відновлення

і розвиток життєвих сил лю-дини, але це поняття вужче, оскільки він завжди пов'язаний з подорожами та супроводжується споживанням відповідних послуг і використанням рекреаційних ресурсів певних територій.

Аналіз стану рекреації і туризму на сучасному етапі показав, що є сенс розглядати разом ці поняття як єдину рекреаційно-туристичну сферу, котра охоплює різноманітні види діяльності (оздоровчу, пізнавальну, спортивну, культурну та інші), спрямовані на відновлення та розвиток життєвих сил людини. Ці види діяльності можуть відноситися до різних сфер, але за своїм цільовим спрямуванням орієнтовані на зміцнення та розвиток здоров'я, життєвих сил людини.

Рекреаційно-туристична сфера є частиною національної економіки, об'єднує складну систему рекреаційних і туристичних закладів, підприємств інфраструктури та інших галузей, що мають тісні виробничі й економічні зв'язки, спільно використо-вують ресурси з метою задоволення різноманітних оздоровчих, пізнавальних, культурних та інших потреб населення. Відповідно, логічно виділяти і специфічний вид економічної діяльності – рекреаційну, що трактується як діяльність людини у вільний час, здійснювану з метою відновлення фізичних сил і характеризу-ється різноманітністю поведінки людей.

Розрізняють широкий і вузький зміст рекреаційної діяльності: в першому випадку – це комплексне соціально-економічне явище, процес відновлення духовного та фізичного стану людини на основі раціонального використання вільного часу за допомогою природних, економічних та соціальних чинників; у другому випадку рекреаційна діяльність відноситься до процесу відпочинку, тобто проявляється у вигляді конкретних рекреаційних занять, їх видів та циклів.

Натомість, слід наголосити, що поняття «рекреація» («рекреаційна діяльність») характеризує специфічний вид людської діяльності, пов'язаний з відпочинком, санаторно-курортним лікуванням, підвищенням культурно-освітнього рівня на основі використання природних, економічних та культурних цінностей, і інша дефініція – туризм.

Виходячи із того, що рекреація – «це будь яка діяльність (в т.ч. стан бездіяльності), спрямована на відновлення сил лю-дини та задоволення її потреб у відпочинку», вона характеризує всі компоненти життєдіяльності людей. Зокрема, трудова життєдіяльність пов'язана з працею із надання послуг з оздоровлення та відпочинку людей, споживча – із споживанням різноманітних послуг, відтворювальна – з використанням вільного часу для відновлення сил людини, соціоприродна – з потребою спілкування людини з живою природою, розселенська (екістична) – з розміщенням рекреаційних об'єктів у різних типах поселень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейдик, О.О. (1997) Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. К.: Палітра. 130 с.
2. Гудзь, П.В. (2003) Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій в сучасних умовах: Автореферат дис. доктора е.н. / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк. 36 с.
3. Любіцева, О.О. (2007) Туристичні ресурси України : навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафій-чук. К.: Альтерпрес. 369 с.
4. Смаль, І.В. (2006) Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять / Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Гоголя. 80 с.
5. Robertson, R. W. (2016) [The relationships between leisure and happiness] World leisure journal. Vol. 58. Issue 4. pp. 242–244. doi: 10.1080/16078055.2016.1225880.
6. Shivers, J. S. (1981) Leisure and recreation concepts: a critical analysis. Boston.: Allyn and Bacon, 1981. 106 с

RS Global

Edited by

Dean of the Faculty of International Relations,
National Aviation University,
Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine
Yurii VOLOSHYN

Doctor of Pedagogy,
Professor of the Faculty
of International Relations, National Aviation University,
Nataliia VASYLYSHYNA

**CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS:
TOPICAL HIGHLIGHTS OF THEORY AND
PRACTICE – 2023**

Monograph

Published 14.05.2023.
Typeface Times New Roman.
RS Global Sp. z O.O., Warsaw, Poland, 2023
Numer KRS: 0000672864
REGON: 367026200
NIP: 5213776394

**CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS:
TOPICAL HIGHLIGHTS OF THEORY AND PRACTICE – 2023**

RS Global

PUBLISHER:

RS Global

**Dolna 17, Warsaw,
Poland 00-773**

<https://monographs.rsglobal.pl/>

Tel: +48 226 0 227 03

Email: monographs@rsglobal.pl